A 41000

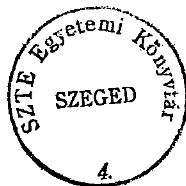
Kahler Frigyes

A BRUSZNYAI-PER

Emberi sorsok a politikai megtorlás idején

Kairosz Kiadó

Borítóterv
Kissík Fényírdája

Második, javított kiadás
ISBN 963 9137 97 9
A kiadásért felel a Kairosz Kiadó ügyvezetője

Előszó a második kiadáshoz

Sok magyar emlékező között az – embert, az ismerőst, az édesapát, a tanárt, a férjet, a humanista forradalmárt, a mártírrá magasztosult hőst megillető – érzések alázattal átszőtt drámai feszültsége hatja át e sorok íróját is; meg a tehetetlen vágy, hogy miért nem lehet itt, és mindezek fölött valamennyiünk bizonyossága, hogy hát élete-áldozata mégis itt van velünk, védte, védi ma is becsületünket, hitünket a szabadság és az emberi méltóság szerinti élet szebb napjaiért.

Élete áldozata végig kísér bennünket. A klasszika-filológia szelíd lelkű, bölcs tanára, a zene, nemzeti értékek, a humánum megtestesítője, a történelem üzeneteinek ismerője egyetemi pályára lett volna hivatott. Professzorai maguk jövőjét látták benne. De mert politikailag nem volt elég az ancien régime-nek, csak gimnáziumi tanár lehetett. De csodás tanár volt. Hatan testvérek azt a gimnáziumot jártuk Veszprémben, ahol tanított. Közülünk többeknek tanára volt. Életem egyik ajándéka, hogy én is megismerhettem. Számunkra Brusznyai tanár úr már '56 október előtt legendává vált. A történelem és társadalmi folyamatok iránti szellemi érzékenysége, ezek árnyalt ismerete nyilvánult meg abban is, hogy a forradalom kitörésének napján – ma is így emlékszik erről testvéröcsém – azzal bocsátotta el osztályát: „csak nyitott szemmel legyenek, mert lehet, hogy itt történelem készül".

Sokakkal együtt jelen sorok írója is végig kísérhette a forradalom és szabadságharc drámáját, a megtorlás borzalmait is, Brusznyai tanár úr tragédiáját és mártíromságát is. Tudtuk népszerűsége, szellemisége, kiváló és szókimondó beszéde és stílusa, áldozatra kész ügyszeretete, jellemszilárdsága és humánuma gimnáziumi tanárként is hamar ismertté tette. Az ország múltjának és jelenének sorsát, a szabadságért való cselekvés és áldozatvállalás hitét is mélyen átérezte és átélte.

Emlékezetes tanúbizonysága ennek az a beszéd, amelyet 1956. március 15-én mondott a Lovassy Gimnázium tanári kara és tanulóifjúsága előtt. A beszéd – ha belegondolunk, mi történt a rákövetkező alig egy-két év alatt – döbbenetes. A beszéd a gimnázium névadójáról, Lovassy Lászlóról, a 48-as márciusi ifjak egyik példaképéről szól. Íme néhány szó szerinti idézet az előadásból: „Többéves mulasztást pótolunk akkor, amikor a hazafias ünnep és a tisztelet légkörében megismerkedünk Lovassy László életével, küzdelmeivel és tragédiájával. (...), megtanuljuk őt példájának követésével tisztelni. (...) Ő az, aki 1836-ban (...) az országgyűlés termében gyújtó hangú beszédet tart. (...) Ő az, aki 1836. január 29-én Pesten beszéddel üdvözli az ifjúság nevében Wesselényi Miklóst, akit akkor már perbe fogtak forradalmi magatartásáért (...), kimodja, hogy a sötétség és a korlátot nem ismerő hatalom ellen küzd. Kijelenti, hogy jellemes ember nem retteg a pallostól, s hogy az ifjúság, bár békés eszközökkel küzd a szabadságért, de ha eljön az idő, a vérét is hullatja. (...) Tehát miért küzd Lovassy László? Az ország függetlenségéért és nemzeti egységéért, az egész lakosság demokratikus szabadságjogaiért. (...) A király leiratban utasította a nádort, hogy Lovassy Lászlót fogassa el, és felségsértés címén ítéltesse el. (...) Bár bizonyító anyagot a 10 hónapos vizsgálat nem tudott összegyűjteni (...), 10 évi várbörtönre ítélték, ahonnan élő halottként jött ki. (...) Ünnepeljük Lovassy Lászlót, mert a végsőkig helytállt az egyszer felismert igazság mellett. Harcolt érte, nem riadt vissza az önkény fenyegetéseitől, nem féltette és nem mentette magát. Vállalta sorsát, és hű maradt eszméihez."

Íme Brusznyai tanár úr saját szavai, amelyekben a döbbenetes az, hogy prófétája volt saját sorsának, csakhogy akkor az a hatalom nem volt olyan kegyetlen, mint amilyennel 1958. január 9-én neki kellett szembenéznie.

Nem volna illő, hogy az előszó jogán elvegyem az olvasó idejét attól, hogy Kahler Frigyes szeretettel és a tudós hiteles munkájával megírt történetírás vallomásának olvasásával részesévé váljon a megrendítő élménynek, amit a Brusznyai-per empatikus bemutatásával a szerző nyújt. Amikor a könyvet kézhez kaptam, szinte felállás nélkül végig olvastam. Egyszerűen nem tudtam kilépni annak az alázatot parancsoló életnek és áldozatnak a vonzásából, amit Brusznyai tanár úr máig is jelent mindazok számára, akik ismerhették és akiknek valamiképp létük és személyiségük részévé vált.

Van-e sok szava még az embernek, ha azzal szembesül Kahler Frigyes könyvében, hogy amit Brusznyai Árpád a halál árnyékában – „a halálbüntetést előterjesztő ügyészi indítvány után – mondott, az csak az aradi vértanúk hasonló helyzetben tett hasonló nyilatkozataihoz mérhető. (...) Ebben a helyzetben is volt egy mondata (...), üzenete az utókornak: A végső katasztrófát nem tudtam meggátolni. Ama végső katasztrófát, amelyet a november 4-ei szovjet támadás idézett elő, sem Brusznyai Árpád – az antik tudományok szerelmese, aki kötelességtudatától és hazaszeretetétől indíttatva rendet és biztonságot teremtett szűkebb pátriájában –, sem más rendelkezésre álló erő nem tudta elhárítani." (365. oldal)

Az olvasó engedelmével még megidézem a költő veretes szavait. Segít átérezni Brusznyai tanár úr áldozatát, amelyet Kahler Frigyes könyve most már második kiadásban is olyan közel hozott hozzánk. Köszönjük.

Kicsit jobb volt a kelleténél...
Nem futott meg, nem vetette kockára,
Ki rá volt bízva: kisgyermekét várta,
S megölték, bármit tettünk is, hiába.

Keresztúry Dezső ír így 1989-ben a Brusznyai Árpád emlékének szóló *Mindig több* című versében. Igen, a könyörtelen elnyomásban is voltak többen – író- és tanártársak –, akik próbálták az életét megmenteni, de nem volt kegyelem. 1958. január 9-én, 33 évesen dr. Brusznyai Árpádnak mártírhalált kellett halnia. Rabtársai, akik túlélhették, adták hírül, hogy kivégzésére mentében érces hangján a Himnuszt énekelte. Megrázó belegondolni: Arany János walesi bárdjainak drámája és hőskölteménye ez, amikor „Ötszáz bizony, dalolva ment / Lángsírba walesi bárd", s kései magyar Eduárd sem adta százaknál alább. De áll ez a haza, él a népe új reményekkel, mert volt és voltak, akik megrengették az elnyomás birodalmát, s távolból utat törtek európai álmainkhoz is. „Vállalta sorsát és hű maradt eszméihez", idézhettük elébb Brusznyai Árpád szavait. Nekünk is ez a dolgunk, ha ez ma könnyebb is.

Mádl Ferenc

2001. május

**»Mintha újra hallanók a pusztán
A lázadt ember vad keserveit,
Gyilkos testvér botja zuhanását,
S az első árvák sírbeszédeit,
A keselynek szárnya csattogását,
Prometheus halhatatlan kínját...«**

Vörösmarty: A vén cigány

Előszó 1998-ból

„S ekkor odafönt, a valerium alatt, egy érces férfihang zendült »Békesség a vértanúknak«... Az amfiteátrumban mély csend uralkodott". Sienkiewicz halhatatlan művében a *Quo vadis?*-ban szerepel ez a megrázó jelenet, amikor a keresztény mártírok kínjaiban gyönyörködő őrült császár – Claudius Nero – tömegével küldte halálba ártatlan alattvalóit. Aligha szorul bővebb magyarázatra, miért éppen ez az ókori jelenet jut a szerző eszébe először, amikor részleteiben megismerkedett a *Brusznyai-per* irataival, s előtte áll a klasszika filológia tudományok nagy reményekre jogosító fiatal tudósa, s vele szemben egy bosszúra éhes hatalom, amely éppen *ítélkezést színlel,* pedig csak *gyilkolni* készült. Gyilkolni készült egy tudós magyar polgárt, aki keresztény katolikusnak vallotta magát. Tanítványa *Balogh Elemér*[1] így idézte meg alakját, szellemét 1989. június 7-én, amikor Brusznyai Árpád emléktábláját[2] felavatták a veszprémi vár Vár u. 8. szám alatti épület falán:

1 *Balogh Elemér* (*1938, klasszika filológus). Gimnazistaként 1952-től Brusznyai Árpád az osztályfőnöke. 1955-ben kizárták a gimnáziumból, de kapcsolata nem szakadt meg Brusznyai Árpáddal, akinek a hatására a bölcsészettudományi kar klasszika filológia szakát választja. A forradalom alatt Veszprémben tartózkodik, és rendszeres kapcsolatot tart Brusznyaival. A forradalom alatt tanúsított magatartása miatt kizárják Magyarország összes felsőoktatási intézményéből. Három év után sikerül visszakerülnie az egyetemre, és 1964-ben szerzett diplomát. Veszprémben tanít, majd a Veszprémi Napló kulturális rovatát vezeti. Innen 1974-ben Pap János utasítására politikai alkalmatlanság címén eltávolítják. Négy évig segédmunkásként volt kénytelen biztosítani megélhetését. 1978-ban előbb színházi dramaturgként, majd a Jelkép című lap szerkesztőjeként ismét visszakerül az irodalmi pályára. Balogh Elemér szíves segítségét köszönöm. – K.F.

2 1956 Kézikönyve I–III (főszerkesztő: *Hegedűs B. András, munkatársai Beck Tibor, Germuska Pál*) Bp. 1998. (Továbbiakban Kézikönyv) III.p.342. Az emléktábla Balázs Péter alkotása, kiegészítve 1992-ben.

„Brusznyai Árpád arca gyermekien és bölcsen tiszta arc. Tekintetéből az a nagy és nemes szellem sugárzik, amely a klasszikus görögség nyomán Európát Európává, az emberiséget valóban emberivé avatta... Azok közé a kikezdhetetlenül igaz emberek közé tartozott, akik örök célpontjai a gyáva és tunya söpredéknek"[3]

Brusznyai Árpád élete és halála nemcsak szeretett kutatási területére, az antik világra emlékezteti azokat, akik ismerték, vagy sorsa tanulmányozását tűzték vizsgálódásuk tárgyául. A Brusznyai-per helyenként – az elemzés során ki fogunk rá térni – kísérteties hasonlóságokat mutat az aradi vértanúk 1849-es hadbírósági pereivel[4].Sajátos fintora a sorsnak az is, hogy az 1956-os nyomozóhatóság, ügyészség, és bíróság számára épp úgy meghatározták a forradalommal kapcsolatban használható „hivatalos terminológiát", mint tették azt a győztesek 1849-ben. Így szerepelnek a periratokban, sőt a kihallgatási jegyzőkönyvekben is a „Megyei Ellenforradalmi Tanács", „Ellenforradalmi Katonai Tanács" stb. torzszülött, sose volt elnevezések. S az már igazán Klio csínytevése, hogy *Schnekta Péter ezredes*[5] így vallott Kerdivári Sándor rendőr százados által leírt jegyzőkönyv szerint: „Véleményem szerint Brusznyai Árpád *főellenforradalmárnak* és az egyetemi fiatalságnak talán egyetlen bizalmas tisztje volt" (ti. Kiss Gaál százados; kiemelés tőlem K.F.) Nos, a „főellenforradalmár" megjelöléssel minden bizonnyal elégedett lenne Haynau táborszernagy és Karl Ernst törzshadbíró is, hiszen ez valójában az ő hivatalos nyelvhasználatukban szereplő „felkelőfőnök", „lázadófőnök", „lázadóvezér"[6] szocialista adaptációja. A levert forradalmak után úgy tűnik nemcsak a zsarnokság megtorlási módszerei, de a frazeológia is mutat némi hasonlóságot.

3 Az emléktábla-avatás meghívójának szövegéből.

4 Magyarul vö: Az aradi vértanúk – *Katona Tamás* előszavával – Bp. 1979. I–II.

5 *Schnekta Péter* (1911–1983) műszerész,szerszámlakatos. 1954. Honvédakadémia, 1958–1962. Zrínyi Miklós Akadémia. Szolgálati idejét 1949.május 1-jén őrnagyi rangban kezdi meg, 1950. március 15. alezredes, 1950. május 23. ezredes. 1949-ben ezredparancsnok,1950-ben hadosztályparancsnok, 1950-ben a Dózsa György Gyalogos Tiszti Iskola parancsnoka. 1951-ben a HM Ügyviteli csoportfőnöke. 1955-ben a Veszprém Megyei Kiegészítő Parancsnokság parancsnoka, 1957-ben a fővárosi kiegészítő-parancsnok helyettese, 1957–1962-ig katonai attasé Szófiában, majd Bukarestben, 1962–1964-ig Pekingben, majd 1968–1972-ig nyugállományba helyezéséig Belgrádban.

6 Vö: Az aradi vértanúk II.p.83,137,227,231,270,237.

A Brusznyai-per központi alakja természetesen Brusznyai Árpád tanár, 33 éves, a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács elnöke volt. Rajta kívül még négy civil: dr. Horváth Ferenc jogász 48 éves (IV. r. vádlottként), Lóránd Imre újságíró 47 éves (V. r. vádlottként), dr. Jónás Oszkár ügyvéd 35 éves (VI. r. vádlottként), Monori Gyula tanár 26 éves (VIII. r. vádlottként) és hat katona: Kiss Gaál Imre honvéd százados 35 éves (II. r. vádlottként), Dormány László honvéd százados 27 éves (III. r. vádlottként), Bíró Zoltán honvéd főhadnagy 28 éves (VII. r. vádlottként), Ferenczi László rendőr őrnagy 38 éves (IX. r. vádlottként), Maczkó Miklós honvéd százados 27 éves (X. r. vádlottként), Perge Imre honvéd főhadnagy 28 éves (XI. r. vádlottként) és Éva Sándor honvéd hadnagy 28 éves (XII. r. vádlottként) kerültek a Győri Katonai Bíróság Népbírósági Tanácsa, majd a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Különtanácsa elé.

A vádiratban szereplő dr. Horváth Tibor 35 éves vegyészmérnök, Dömötör Lajos 44 éves földműves és dr. Szöllősy Pál 29 éves ügyvéd az eljárás előtt külföldre menekült, így rájuk nézve ebben az eljárásban érdemi döntés nem született.

Mind a civil, mind a katona vádlottak sorsában közös – akár vállalták (egészben vagy részben) a forradalmat, akár csak sodródtak az eseményekkel, vagy azok éppen ellenükre voltak –, hogy valójában egy előre kidolgozott politikai megtorláshoz válogatta őket a hatalom, s felelőssé tette olyan cselekedetekért, amelyek a legrosszabb indulat mellett sem nevezhetők bűncselekményeknek, sőt, sok esetben kívül estek az egyes vádlottak döntési lehetőségein is. Brusznyai Árpád esetében a végzetes döntés olyan embert ért, akinek köszönhetően fék került az indulatokra. Meggyilkolásának valódi okai kitűnnek a nyomozati iratok, a vádirat s a bírósági eljárás vaskos köteteiből.

Üssük fel tehát az iratokat.

ELSŐ RÉSZ

I. fejezet

A Brusznyai-per iratai[7]

A nyomozók és a nyomozati iratok

Brusznyai Árpád és társai ügyében a nyomozást a Veszprém Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály Vizsgálati Alosztály folytatta le[8] – „szigorúan titkos" ügyirati minősítéssel.

A nyomozást elrendelő határozatot 1957. április 25-én hozta meg a nyomozó hatóság.[9] Ez a dokumentum azért is jelentős, mert a később tárgyalandó büntető perrendtartás fontos jogi jelentőséget tulajdonít a nyomozás kezdetét jelentő dokumentumnak.

A nyomozás elrendeléséről készült határozat előtt fellelhető az iratok tartalomjegyzéke.[10] A nyomozati anyagot képező 808 oldal anyag – vádlottanként csoportosítva tekinthető át. Mielőtt bemutatnánk a nyomozati iratok vázlatát, nézzük meg, kik vettek részt a Politikai Nyomozó Osztály részéről a nyomozásban. Az iratok alapján az alábbi névsor áll előttünk[11]:

Knéz András r.őrgy	– a Politikai Nyomozó Osztály vezetője;
Varga Gyula r.hdgy	– a vizsgálati alosztály vezetője;
Nagy Károly r.hdgy	– vizsgáló;
Stefán László r.alhdgy[12]	– vizsgáló;
Bátori Lajos r.fhdgy[13]	– vizsgáló;

7 A periratok eredetiben a Hadtörténelmi Intézet Levéltárában (továbbiak HL) az 1956-os gyűjteményben találhatók. A perről megemlékezik: Kézikönyv III.p.292.

8 Nyomozati ügyszám 24-5377/1957.

9 Nyomozati Iratok (továbbiakban: Nyom.) p.15. A határozat Varga Gyula rny. (rendőr nyomozó) hdgy (hadnagy) aláírásával Knéz András rny. őrgy (őrnagy) egyetértésével és Nemeskei Miklós ügyész láttamozásával fekszik el az iratoknál.

10 Nyom.p.1-4.készítette 1957. július 19-én Nagy Károly rny.hdgy.

11 A nevek sorrendje az iratokban történő előfordulás sorrendjéhez igazodik. A beosztás- és rendfokozat-változások az eljárás alatt történtek.

12 alhadnagy, volt megyei DISZ-titkár, az ügyben tanúként is kihallgatták.

Csurgó András r.fhdgy – vizsgáló;
Kerdivári Sándor r.szds[14]
Dóra Sándor r.hdgy – vizsgáló/fővizsgáló;
Takó István r.hdgy[15]
Horváth Lajos r.alhdgy[16]
Szalai Imre r. alhdgy[17]
Kovács Géza r.törm[18]
Bárdi Lajos r.fhdgy/szds[19]
Zsíros Zoltán r.hdgy – vizsgáló;
Koller László r.hdgy – vizsgáló;
Szabó József r.hdgy – vizsgáló;
Varga Gábor r. hdgy[20]
Csolnoki László r.hdgy[21]
Lakatos János r.hdgy[22]
Nyári János r.fhdgy[23]

A nyomozati iratok dossziéi vádlottanként – a vádirat sorrendjében[24] – az alábbi dokumentumokat tartalmazzák:

13 főhadnagy – Kiss Gaál Imre II. rendű (r) vádlott volt elhárító tisztje, 1957 januárban Sánta Károly hadosztályparancsnok elhárító tisztje.
14 százados, beosztására nincs az iratokban adat.
15 beosztására nincs az iratokban adat.
16 beosztására nincs az iratokban adat.
17 beosztására nincs az iratokban adat.
18 törzsőrmester, beosztására nincs az iratokban adat.
19 Egyes jegyzőkönyvekben Bárdy, saját kezű névaláírása Bárdi.
20 beosztására nincs az iratokban adat.
21 beosztására nincs az iratokban adat.
22 beosztására nincs az iratokban adat.
23 beosztására nincs az iratokban adat, Nyári a Pf. 7093. sz. alakulat egyik elhárító tisztje volt, a forradalom alatt a nemzetőrök letartóztatták, Perge fhdgy. és tiszttársai azonban nem támasztottak ellene kifogást.Nyom.p.723.
24 A nyomozati iratokban a gyanúsítottak sorrendje: Brusznyai Árpád (nyom.p.15–176.); Dormány László (nyom.p.188–261.); Horváth Ferenc (nyom.271–342.); Kiss Gaál Imre (nyom.p.356–418.); Lóránd Imre (nyom.426–468.); Jónás Oszkár (nyom.p.478–551); Bíró Zoltán (nyom.p.559–605.) Monori Gyula (nyom.p.613–635.); Ferenczi László (nyom.p.649–691.); Maczkó Miklós (nyom.p.699–712.); Perge Imre (nyom.p.722–743.); Éva Sándor (nyom.p.748–763.).

I. r. *dr. Brusznyai Árpád* vádlott nyomozati anyaga:

Határozat nyomozás elrendeléséről: ***1957.április hó 25***[25].

Határozat terheltté nyilvánításról: 1957.április hó 29.[26]

Brusznyai Árpád kihallgatásai[27]:

1957. április 9.	– Stefán
1957. április 10.	– Stefán
1957. április 11.	– Stefán
1957. április 18.	– Bátori Lajos[28]
1957. április 29.	– Varga Gyula
1957. június 27.	– Csurgó
1957. július 1.[29]	– Stefán
1957. július 4.	– Csurgó
1957. július 4.	– Csurgó
1957. július 5.	– Csurgó
1957. július 9.	– Csurgó
1957. július 12.	– Csurgó
1957. július 15.	– Varga Gyula

Tanúk kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvek:[30]

Sánta Károly	1957. április 26.	– Varga Gyula[31]
Ferenczi László[32]	– április 29.	– Varga Gyula
Schnekta Péter	– május 2.	– Varga Gyula
Dormány László[33]	– május 6.	– Varga Gyula
Maczkó Miklós[34]	– május 6.	– Varga Gyula

25 Nyom.p.15.
26 Nyom.p.20.
27 Nyom.p.21–80.
28 A nyomozó aláírása nincs a jegyzőkönyvön, neve után tintával „Sk" (saját kezűleg) áll.
29 Elírás a jegyzőkönyvben szereplő június 1. megjelölés.
30 Nyom.p.81–124.
31 A kihallgatás nem Veszprémben, hanem a Pest Megyei Rendőrkapitányságon történt.
32 Később IX. r. vádlott; terheltté nyilvánítva:1957.június 19. napján.
33 Később III. r. vádlott; terheltté nyilvánítva :1957.június 18. napján.
34 Később X. r. vádlott; terheltté nyilvánítva:1957.június 24. napján.

Lóránd Imre[35]	– május 7.	– Varga Gyula
Szűcs István	– május 10.	– Varga Gyula
Zsigmond József	– május 11.	– Varga Gyula
László József	– május 13.	– Kerdivári
Eged András	– május 13.	– Kerdivári
Monori Gyula[36]	– május 13.	– Varga Gyula
Németh Károly	– május 15.	– Varga Gyula
Bodor Géza	– május 15.	– Varga Gyula
Molnár Tamás	– május 24.	– Stefán
Stefán László[37]	– június 4.	– Varga Gyula
Takács Antónia	– március 11.	– Stefán
Takács Antónia	– június 7.	– Stefán

Szembesítések jegyzőkönyvei[38]

Brusznyai–Sánta	– május 4. Varga Gy.–Nemeskei Miklós[39]
Brusznyai–Dormány	– május 6. Varga Gy.–Nemeskei (ügyészi aláírás hiányzik)
Brusznyai–Maczkó	– május 10. Varga Gy.–Nemeskei–Kerdivári
Brusznyai–Ferenczi	– június 12. Varga Gy.–Dóra Sándor–Csurgó

Csatolt iratok

1) Levél Kána Lőrinc vezérőrnagynak Udvardi Trajtler Tibor ügyében 1956. november 2.[40]
2) Távmondat a munka felvétele tárgyában 1956. nov. 2.[41]

35 Később V. r. vádlott; terheltté nyilvánítva: 1957. június 17. napján. Kihallgatása a Pest Megyei Rendőrkapitányságon történt.
36 Később VIII. r. vádlott; terheltté nyilvánítva: 1957. június 24. napján.
37 Az ügyben nyomozóként is eljárt.
38 Nyom.p.126–141.
Politikai ügyész az első fokú eljárásban.
39 Százados, katonai ügyész
40 Nyom.p.133.

3) A Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács határozata a volt MDP gépkocsikról 1956.november 1.
4) Levél fogalmazvány a Veszprémi Helyőrségi Nemzeti Forradalmi Katonai Tanácsának, keltezés nélkül [42]
5) Előbbi levél leírva 1956.nov.1.[43]
6) Intézkedés a „K" vonalak ügyében 1956.október 31.[44]
7) Az MDP bankszámlájának zárolásáról intézkedés a Magyar Nemzeti Bank felé 1956. november 3.[45]

Megbízólevél, meghatalmazások[46]

Környezettanulmány[47]

Április 13. Takó István

Brusznyai Árpád iratismertetési jegyzőkönyve[48]

Július 16. Varga Gyula–Nemeskei

II. r. *Kiss Gaál Imre* vádlott nyomozati anyaga:

Határozat terheltté nyilvánításról: 1957. év június hó 15.[49]

Kiss Gaál Imre kihallgatásai:[50]

1957. június 15.	– Varga Gyula
1957. június 25.[51]	– Dóra
1957. július 2.	– Nagy
1957. július 11. (megszakítva) (írásban tett vallomás)	– Nagy

41 Nyom.p.163.
42 Nyom.p.164.
43 Nyom.p.164.
44 Nyom.p.161.
45 Nyom.p.162.
46 Nyom.p.147–149.
47 Nyom.p.173–175.
48 Nyom.p.176.
49 Nyom.p.356.
50 Nyom.p.356–376.
51 Nyom.p.362. (VI.25.) a nyomozó kérdéséből kitűnik, hogy Kiss Gaált „1956.november 6-án vagy 7-én a nyomozó szervek kihallgatták..." Ennek a kihallgatásnak a jegyzőkönyve nincs az iratoknál.

1957. július 11 (folytatva)	– Nagy	
1957. július 12.	– Nagy	
1957. július 15.	– Nagy	

Tanúk kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvek:[52]

Zsigmond József	1957. július 11.	– Zsíros
Mihály János	– július 11.	– Zsíros
Német József	– július 12.	– Zsíros
Hekli Ignác	– július 12.	– Zsíros
Balogh Sándor	– nincs adat	– Kerdivári
Tóth István	– március 21.	– Nyári
Dormány László[53]	– július 9.	– Zsíros
Kohánszki Béla[54]	– július 9.	– Zsíros
Bíró Zoltán[55]	– március 5.	– Bárdy
Földesi István[56]	– március 6.	– Kerdivári
László József	– január 9.	– Bátori[57]
Sánta Károly	– március 21.	– Kerdivári

Környezettanulmány készítésére adat nincs.[58]

52 Nyom.p.377–418.

53 Nyom.p.398. elfekvő jegyzőkönyvben nem szerepel, hogy milyen minőségben hallgatják ki. Dormány 1957. június 18-tól terhelt. A tanúk igazmondási kötelezettségére sem utal a jegyzőkönyv. A jegyzőkönyv jobb felső részén kézírással: „Kis Gál anyagához".(sic!)

54 Nyom.p.399. A jegyzőkönyvben nem szerepel a tanú megjelölése, és nincs törvényes figyelmeztetés sem. Kohánszki Béla neve alatt „letartóztatott" megjelölés olvasható. A jegyzőkönyv jobb felső részén kézírással: „Kis Gál anyagához".(sic!)

55 Nyom.p.400–404. Nem szerepel a jegyzőkönyvben, hogy kinek az ügyében tanú. A hamis tanúzás törvényes következményeire figyelmeztetik. Bíró 1957.június 24-től terhelt.

56 Nyom.p.405–408. A tanút Bíró Zoltán fhgy ügyében hallgatják ki, és lefűzik Kiss Gaál ügyéhez. A tanút a szovjet alakulatok elfogták és fogolyként kihallgatták.

57 A nyom.p.409–413. alatt lefűzött jegyzőkönyv Bátori fdhgy-ot jelöli meg kihallgatóként, a jegyzőkönyvet azonban Kerdivári szds írta alá

58 Nyom.p.3–4.

III. r. *Dormány László* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról:1957.év június hó 18.[59]

Dormány László kihallgatásai:[60]

Kihallgatás a HM[61]. II. o. Vizsgálati alosztálya – OLP[62] Elhárító osztálya.

1957. január 9. napján az alakulatnál [Pf.2910.pk.ság(parancsnokság)] történt kihallgatás – Bárdi Lajos fhgy „kihallgatásvezető" és Kerdivári szds.[63]

„Gyanúsított"[64] kihallgatási jkv. 1957 március 26[65] – Kerdivári

Dormány László kihallgatásai:[66]

1957. június 18.[67]	– Zsíros
1957. június 21.	– Zsíros
1957. július 4.	– Zsíros

Tanúk kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvek:[68]

Majoros Pál[69]	1957. február 23.	– Kerdivári
Éva Sándor[70]	– március 1.	– Kerdivári
Bíró Zoltán[71]	– március 5.	– Kerdivári

59 Nyom.p.187.

60 Nyom.p.188–213.

61 Honvédelmi Minisztérium.

62 Országos Légvédelmi Parancsnokság.

63 Nyom.p.196–202. Dormány kihallgatási minősége „kihallgatott", a jegyzőkönyv végén „vallomástevő". Figyelmeztetik, hogy a hamis vallomást a törvény bünteti. A jegyzőkönyvet csak Kerdivári szds írta alá „kihallgató" minőségben.

64 Nincs határozat a terheltté nyilvánításról, s arról sem, hogy az eljárást megszüntették volna.

65 Nyom.p.192–195 oldalon lefűzve.

66 Nyom.p.189–213.

67 Nyom.p.188–191.

68 Nyom.214–230.

69 Nyom.p.214–215.A kihallgatás helyszíne Veszprém HM.II.osztály pf. 2910. Elhárító osztály.

70 Nyom.p.216–217.Éva Sándor terheltté nyilvánítva 1957. július 2.

71 Nyom.p.218–219.Bíró terheltté nyilvánítva 1957. június 24.

Földesi István	– március 6.	– Kerdivári
Lóczi András	– március 7.	– Kerdivári
Brusznyai Árpád[72]	– június 14.	– Varga Gyula
Éva Sándor[73]	– július 1.	– Csurgó

Csatolt iratok

1) Jegyzőkönyv 1956. november 1. Veszprémi Helyőrségi Forradalmi Katonai Tanács[74]
2) 1. számú Helyőrségi Parancs 1956. november 1.[75]
3) Nyílt Parancs 1956. november 3.[76]
3) Jegyzőkönyv 1956. november 2. Veszprémi Helyőrségi Forradalmi Katonai Tanácsa[77]
4) Kivonat a Veszprémi Helyőrségi Forradalmi Katonai Tanácsnak a Pf. 2910 alakulatra vonatkozó határozataiból.[78]

Meghatalmazások[79]

Környezettanulmány[80]

július 4. – Bárdi

IV. r. *dr. Horváth Ferenc* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról: 1957. június 1. – Varga Gyula[81]

72 Nyom.p.224–228.Brusznyai kihallgatási jegyzőkönyvében nem szerepel a kihallgatott tanúi minőségének megjelölése. Az aláírásnál „letartóztatott" megjelölést találunk.
73 Nyom.p.229–230. Bár Éva Sándort még nem nyilvánították terheltté, a jegyzőkönyv nem tanúkihallgatási nyomtatványon készült, és nem is tartalmazza a tanú minőség megjelölését. Az aláírásnál ugyancsak „letartóztatott" megjelölés szerepel.
74 Nyom.p.231–234.
75 Nyom.p.240.
76 Nyom.p.241.
77 Nyom.p.242–244.
78 Nyom.p.245.
79 Nyom.p.246–250 alatt öt meghatalmazás.
80 Nyom.p.259–261
81 Nyom.p.271.

Dr. Horváth Ferenc kihallgatásai[82]:

1957. június 3.	– Varga Gyula
1957. június 8.	– Horváth
1957. június 11.	– Horváth
1957. július 3.	– Varga Gyula

Tanúk kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek[83]

Tóth József[84]	1957. február 28.	– Stefán?
Pribék István. r.hdgy	– július 4.	– Varga
Schmidt Ferenc	– június 6.	– Stefán
Takács Antónia[85]	– június 7.	– Stefán
Kiss Emil	– június 9.[86]	– Varga
Simon István[87]	– június 10.	– Stefán
Lomniczi Gyula	– június 10.	– Szalai
Bodogán János[88]	– június 10.	– Stefán
Kiss László	– június 10.	– Szalai
Gönczi Sándor[89]	– június 10.	– Kovács
Györkös Piroska	– június 12.	– Szalai
Brusznyai Árpád[90]	– július 3.	– Csurgó
Brusznyai Árpád[91]	– július 4.	– Csurgó

82 Nyom.p.272–288.
83 Nyom.p.289–322.
84 Nyom.p.289–290.
85 Nyom.p.298. A tanú elnöki titkárnő volt a megyei tanácsnál.
86 Nyom.p.300. A jegyzőkönyv tévesen tartalmazza a „július 9." keltezést, helyesen június 9.
87 Nyom.p.306–308. A tanú a megyei tanács személyzeti előadója.
88 Nyom.p.311–312. A tanú a megyei tanács elnökhelyettese.
89 Nyom.p.319–320.A tanú a megyei tanács vb. igazgatási osztályának vezetője.
90 Nyom.p.293. nincs feltüntetve, milyen minőségben hallgatják ki, tanúkra vonatkozó figyelmeztetés nincs.
91 Nyom.p.294–295. nincs feltüntetve, milyen minőségben hallgatják ki, a tanúkra vonatkozó törvényes figyelmeztetés nincs.

Csatolt iratok

A Kisgazdapárt, Paraszt Párt és Szociáldemokrata Párt felhívása 1956. november hó 3.[92]

Az iratoknál környzettanulmány nem szerepel[93]

V. r. *Lóránd Imre* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról 1957. június 20.[94]

Lóránd Imre kihallgatásai[95]

1957. június 20.	– Koller
1957. június 26.	– Nagy
1957. június 27.[96]	– Nagy
1957. július 9.	– Nagy

Tanúk kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvek[97]

Brusznyai Árpád[98]	1957. június 18.	– Kovács
dr. Jónás Oszkár[99]	– június ?	– Kovács
Vesztergom János	– június 29.	– Nagy

92 Nyom.p.342. Meghatalmazás Ambrus Lászlónak p.340.

93 Az iratok elején található Tartalomjegyzék sem utal arra, hogy Horváth Ferencre elkészítették a környezettanulmányt. Nyom.p.2–3.

94 Nyom.p.426.

95 Nyom.p.427–451.

96 Nyom.p.431–445. Tartalmazza szó szerint a forradalom alatt a sajtóban megjelent cikkek szövegét, valamint a Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács névsorát és rendeleteinek szövegét.

97 Nyom.p.451–467.

98 Nyom.p.452. Szabályszerű tanúkihallgatási jegyzőkönyv nyomtatványon. A jegyzőkönyvről mind Brusznyai Árpád, mind a kihallgató Kovács Géza r.ny. őrmester aláírása hiányzik.

99 Nyom.p.455–456. dr. Jónás Oszkárt 1957.március 15-én nyilvánították terheltté. A tanúkihallgatási jegyzőkönyv szabályszerű nyomtatványon van, de hiányos a nyomtatvány kitöltése. Nem szerepel a kihallgatás napja, helye, a gyanúsított megnevezése, a gyanúsítotthoz való viszony.

Lóránd Imre iratismertetési jegyzőkönyve[100]

július 17. – Nagy

VI. r. *dr. Jónás Oszkár* vádlott nyomozati anyaga

Terheltté nyilvánító határozat nem áll rendelkezésre[101]

Dr. Jónás Oszkár kihallgatásai[102]

1957. június 3.	– Szabó
1957. június 4.	– Szabó
1957. június 5.	– Szabó
1957. június 6.	– Szabó
1957. június 12.	– Szabó
1957. július 16.	– Dóra

Tanúk kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvek[103]

Czibók István[104]	1957. június 4.	– Varga Gábor
Arnhoffer István	– június 4.	– Varga Gábor
Varga József	– június 5.	– Varga Gábor
Kincses Gábor	– június 6.	– Varga Gábor
Maczkó Miklós[105]	– június 7.	– Varga Gábor
Brusznyai Árpád[106]	– június 8.	– Varga Gábor
Szabó János[107]	– június 10.	– Varga Gábor
Losonczy Ferenc[108]	– június 11.	– Varga Gábor

100 Nyom.p.468. a jegyzőkönyv kézírással készült.

101 Valószínű 1957. június 3-án nyilvánították terheltté az első kihallgatás előtt.

102 Nyom.p.478–512.

103 Nyom.p.516–551.

104 Nyom.p.516–517. A tanú a városi tanács vb. elnökhelyettese volt.

105 Nyom.p.530–531. Kihallgatása szabályszerű tanúkihallgatási nyomtatványon. Maczkó Miklóst 1957. június 24.-én nyilvánították terheltté .

106 Nyom.p.532–533. Kihallgatása szabályszerű tanúkihallgatási nyomtatványon.

107 Nyom.p.534–535. Szabó János egyetemi tanszékvezetőt „*Zágon Sándor* volt Veszprém városi »Forradalmi tanács« tagjára ellenforradalmi tevékenységére vonatkozóan"(sic!) hallgatják ki. Zágon nem szerepel a Brusznyai-perben! Varga Gábor hdgy aláírása hiányzik a jegyzőkönyvről.

108 Nyom.p.536–537. Losonczy Ferenc vegyészmérnököt „*Angeli János* városi »forradalmi tanács« tagjának ellenforradalmi tevékenységére vonatkozóan"(sic!) hall-

dr.Halmai János[109]	– június 15.	– Varga Gábor
dr. Mikola Bálint[110]	– június 17.	– Varga Gábor
Kiss Gaál Imre[111]	– június 18.	– Varga Gábor
Lóránd Imre[112]	– június 19.	– Kovács
Villangó Miklós[113]	– június 21.	– Varga Gábor
Dormány László[114]	– június 26.	– Szabó

Csatolt iratok

1) Felmondó levél Péntek Károly megyei ügyésznek 1956. október 29.[115]
2) Beadvány a megyei rendőrkapitányságra önvédelmi fegyver igénylése tárgyában.[116]
3) Megbízólevél[117]

VII. r. *Bíró Zoltán* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról nem áll rendelkezésre.[118]

gatják ki. Angeli nem szerepel a Brusznyai-perben! Varga hdgy. aláírása hiányzik a jegyzőkönyvről.

109 Nyom.p.538–540. Halmai János dr., a megyei bíróság elnöke.

110 Nyom.p.541–542. dr. Mikola Bálint járási ügyész. (a járási ügyészség vezetője K.F.)

111 Nyom.p.543–544. Szabályszerű tanúkihallgatási nyomtatványon „érdektelen " tanúként hallgatják ki, s még azon a napon terheltté nyilvánítják.

112 Nyom.p.545–546. Szabályszerű tanúkihallgatási nyomtatványon „érdektelen" tanúként hallgatják ki, előző nap nyilvánították terheltté.

113 Nyom.p.547– 549. Villangó Miklós bv hdgy (büntetés-végrehajtási hadnagy), a veszprémi börtön parancsnoka.

114 Nyom.p.550–551. Dormányt nem tanúkihallgatási nyomtatvány felhasználásával hallgatják ki, hiányzik a törvényes figyelmeztetés is, névaláírása alatt „terhelt" megjelölés olvasható (június 18-án nyilvánították terheltté.)

115 Nyom.p.513. kiadmány. „Lóránd Imre sk. elnök" jelöléssel.

116 Nyom.p.514. A beadványt Jónás Oszkár elnök helyett Angeli János írta alá. Jónás nem igényelt önvédelmi fegyvert. Az 1956.november 3-én kelt kérelemben Angeli János, Anhoffer István, dr. Farkas György, dr. Héthelyi Ferenc, Losonczy Ferenc, Szabó János, Tóth Károly és Zágon Sándor kért fegyvertartási engedélyt.

117 Nyom.p.515. 1956. november 4-i keltezéssel Losonczy Ferenc írta alá.

118 A terheltté nyilvánítás valószínű időpontja július 9. vagy 10., ugyanis július 9-én tartóztatják le (vö. első fokon hozott ítélet p.2), illetve 10-én hallgatják ki először terheltként.

Bíró Zoltán kihallgatásai[119]

Tanúként:[120]	1957. márc. 5.	– Bárdy
Terheltként:	1957. július 10.[121]	– Zsíros
	1957. július 13.[122]	– Zsíros
	1957. július 18.[123]	– Zsíros

Tanúk kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvek[124]

Tündök Sándor	1957. április 25.	– Csolnoki
Földesi István[125]	– április 27.	– Csolnoki
Nagy Sándor	– június 4.	– Csolnoki
Szijj Ferenc	– június 6.	– Csolnoki
Dormány László[126]	– július 9.	– Zsíros
Éva Sándor[127]	– július 11.	– Csurgó
Földesi István	– július 15.	– Zsíros
Péterfy Zíbor	– július 16.	– Zsíros
Brusznyai Árpád[128]	– július 16.	– Varga Gyula
Kaczender Károly	– július 12.	– Lakatos

119 Nyom.p.559–573.

120 Nyom.p.566–570. A kihallgatás Budapesten a Pf. 2910. alakulat parancsnokságán történt. Tanúként figyelmeztetve az igazmondásra, de nincs megjelölve kinek az ügyében tanú: „...tanúként fogom kihallgatni önt az október 23-i eseményekre vonatkozóan".

121 Nyom.p.559–562.

122 Nyom.p.563–565., majd ezt követően következik a márc.5-i tanúkihallgatási jegyzőkönyv.

123 Nyom.p.571–573.

124 Nyom.p.574–605.

125 Nyom.p.575–582. A forradalom előtt a katonai tanszék vezetője az egyetemen, majd 1957. február 15-től megyei kiegészítő parancsnokság tisztje.

126 Nyom.p.591–592. Tanúi minőség közlése és törvényes figyelmeztetés nélkül hallgatják ki, „Bíró Zoltán fhgy-ra". A jegyzőkönyv aláírása alatt „letartóztatott" megjelölés.

127 Nyom.p.593–594. Tanúi minőség közlése és törvényes figyelmeztetés nélkül hallgatják ki. A jegyzőkönyv aláírása alatt „letartóztatott" megjelöléssel.

128 Nyom.p.603. Tanúi minőség közlése és törvényes figyelmeztetés nélkül hallgatják ki. A jegyzőkönyv aláírása alatt „terhelt" megjelöléssel.

VIII. r. *Monori Gyula* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról: 1957. június 26.[129]

Monori Gyula kihallgatásai[130]

1957. június 24.[131]	– Nagy
1957. június 26.[132]	– Nagy
1957. július 1.	– Nagy
1957. július 3.	– Nagy
1957. július 8.	– Nagy
1957. július 12.	– Nagy

Tanú kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv

dr. Besnyő János[133]	1957. július 4.	– Nagy

Csatolt irat[134]

Környezettanulmány nem készült.[135]

IX. r. *Ferenczi László* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról: 1957. június 22.[136]

Ferenczi László kihallgatásai[137]

1957. június 22.	– Szabó

129 Nyom.p.613.
130 Nyom.p.614–628.
131 Nyom.p.614–618. „Jegyzőkönyv Monori Gyula előállított kihallgatásáról". A jegyzőkönyv aláírása alatt „előállított" megjelölés.
132 Nyom.p.613. Bár a jegyzőkönyv „Monori Gyula terhelt 1. kihallgatásáról." c. viseli, érdemi kihallgatásra nem került sor. Csupán a terheltté nyilvánításról szóló határozatot és az arra tett észrevételt rögzítik.
133 Nyom.p.634–635. A tanú aláírása hiányzik, neve mellett kézírással „sk."
134 Meghatalmazás Munkácsy Imre hdgy-nak, a zirci nemzetőrség parancsnokának – 1956. november 2.
135 Vö: Tartalomjegyzék Nyom.p.357.
136 Nyom.p.649.
137 Nyom.p.650–578.

1957. június 25.	– Szabó
1957. június 27.	– Szabó
1957. július 11.	– Dóra
1957. július 15.	– Dóra

Tanúk kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek[138]

Molnár Tamás	1957. május 24.	– Bátori?[139]
dr. Jónás Oszkár[140]	– június 12.	– Szabó
Izsák Lajos[141]	– június 12.	– Varga Gábor
dr. Mikola Bálint	– június 17.	– Varga Gábor
Lóránd Imre[142]	– június 22.	– Koller
dr. Brusznyai Árpád[143]	– június 10.	– Varga Gyula

Feljegyzés

Havasi László áv.őrgy.-gyal folytatott beszélgetésről 1957. július 18. – Dóra.[144]

Környezettanulmány nem készült.[145]

X. r. *Maczkó Miklós* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról: 1957. június 24.[146]

Maczkó Miklós kihallgatásai[147]

1997. június 24.	– Csurgó
1957. június 25.	– Csurgó

138 Nyom.p.679–690.
139 Az aláírás igen nehezen olvasható.
140 Nyom.p.681. A kihallgatás tanúként az erre rendszeresített nyomtatványon jegyzőkönyvezve. Jónás aláírása alatt „tanú" megjelölés (1957. márc. 15. óta terhelt).
141 Nyom.p.682–683. Izsák János csoportvezető ügyész.
142 Nyom.p.685–686. Kihallgatása szabályszerű tanúkihallgatási jegyzőkönyv nyomtatványon, aláírásánál „tanú" megjelöléssel (Terhelt: 1957. június 20.).
143 Nyom.p.687–690. A jegyzőkönyvben nincs utalás tanúkénti kihallgatásra, hiányzik a törvényes figyelmeztetés is. Az aláírásnál „letartóztatott" megjelölés.
144 Nyom.p.691/a
145 Vö. Tartalomjegyzék Nyom.p.358.
146 Nyom.p.699.
147 Nyom.p.700–704.

Tanúk kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek

Benczúr János[148]	1957. február 13.	– Nyári
Sánta Károly[149]	– márc.6	– Kerdivári
Perge Károly[150]	– július 2.	– Csurgó
Éva Sándor[151]	– július 11.	– Csurgó

Környezettanulmány[152]

július 10. – Bárdy

XI. r. *Perge Imre* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról nem áll rendelkezésre[153]

Perge Imre kihallgatásairól készült jegyzőkönyvek:[154]

1957. július 3.	– Csurgó
Keltezés nélküli jegyzőkönyv[155]	– Csurgó

148 Nyom.p.705–706. Benczur János tizedes 1957. február 13-i kihallgatása Veszprémben a Pf.7093 alakulat elhárító tisztjének irodájában történt. Nem Maczkó ügyében hallgatták ki tanúként, hanem saját büntetőügyében, amely „szökés, a hadsereg demoralizálására irányuló cselekménye" miatt folyt.

149 Nyom.p.707. A kihallgatás a Pf.2910 parancsnokság irodájában történt „Maczkó Miklós szds. ügyével kapcsolatos" (sic!).Sánta alezredest figyelmeztették a tanú kötelezettségeire.

150 Nyom.p.708–709. A kihallgatáskor nem közlik Pergével, hogy tanúként hallgatják ki, a törvényes figyelmeztetés elmaradt. Perge július 1. óta előzetes letartóztatásban volt (It.I.p.3), terheltként július 3-án hallgatták ki. (Nyom.p.722). Aláírásánál semmilyen megjelölés nem szerepel.

151 Nyom.p.710. Éva Sándorral nem közlik, hogy tanúként hallgatják ki, a törvényes figyelmeztetést sem rögzíti a jegyzőkönyv. Éva 1957. július 2. óta előzetes letartóztatásban volt (It.I.p.3), terheltként július 10-én hallgatják ki.

152 Nyom.p.711.

153 A határozat kelte valószínűleg július 3-a, Perge első kihallgatásának időpontja.

154 Nyom.p.722–726.

155 Nyom.p.725–726. „Jegyzőkönyv Perge Imre II. kihallgatásáról". Keltezés a jegyzőkönyv végén sem szerepel. Csurgó András főhadnagy aláírása is hiányzik. Nyom.p.731–741.

Tanúk kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek[156]

Maczkó Miklós[157]	1957. július 1.	– Zsíros
Dormány László[158]	– július 2.	– Zsíros
Borsodi József	– július 3.	– Zsíros
Maczkó Miklós[159]	– július 3.	– Zsíros

Környezettanulmány[160]

július 9. – Bárdy

Csatolt iratok[161]

XII. r. *Éva Sándor* vádlott nyomozati anyaga

Határozat terheltté nyilvánításról nem áll rendelkezésre.

Éva Sándor kihallgatási jegyzőkönyvei:[162]

1957. július 10.	– Csurgó
1957. július 12.	– Csurgó

Tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyv

Dormány László[163]	1957. július 4.	– Zsíros

156 A törvényes figyelmeztetés hiányzik, de a névaláírás után „tanú" megjelölés szerepel.

157 Nyom.p.731–732. A törvényes figyelmeztetés hiányzik, de a névaláírás után „tanú" megjelölés szerepel.

158 Nyom.p.733–734. A törvényes figyelmeztetés hiányzik, de a névaláírás után „tanú" megjelölés szerepel.

159 Nyom.p.790–741. A törvényes kellékek hiányoznak, az aláírásnál sem szerepel a kihallgatás minősége.

160 Nyom.p.742–743.

161 Nyom.p.727–7730. Meghatalmazás – 2 db – és nyugta valamennyi okmány 1956. nov. 3.

162 Nyom.p.748–752.

163 Nyom.p.762–763. A tanúkihallgatás törvényi kellékei hiányoznak. Az aláírás után „kihallgatott" megjelölés.

Csatolt iratok[164]

Dr. Szöllősy Pál ügyvéd – Dr. Horváth Tibor főmérnök – Dömötör Lajos fm. külföldre menekült személyek ügyében keletkezett jelentés[165]

Jegyzőkönyvek a külföldre menekültekre:[166]

dr. Brusznyai Árpád (Horváth Tiborra)	1957. júl 13.	– Varga Gy.
dr. Horváth Ferenc (Horváth Tiborra)	1957. júl.12	– Varga Gy.
Brusznyai (Dömötörre)	1957. júl. 16.	– Varga Gy.
Horváth Ferenc (Dömötörre)	1957. júl. 16	– Varga Gy.
Maczkó Miklós (Dömötörre)	1957. júl. 16.	– Varga Gy.
Dormány László (Dömötörre)	1957. júl. 15.	– Varga Gy.
Monori Gyula (Dömötörre)	1957. júl. 16.	– Varga Gy.
Brusznyai (Szöllősyre)	1957. júl. 15.	– Varga Gy.
dr. Jónás Oszkár (Szöllősyre)	1957. júl. 16.	– Varga Gy.

Határozat nyomozás befejezéséről 1957. július 18.[167]

Ügyészi kihallgatások a Győri Katonai Ügyészségen (B.II.797/1957[168])

dr. Brusznyai Árpád	1957. július 30.	– Nagy Andor szds[169].
Kiss Gaál Imre	1957. július 31.	– Nagy
Dormány László	1957. július 31.	– Nagy
dr. Horváth Ferenc	1957. július 31.	– Nagy
Lóránd Imre	1957. július 31.	– Nagy
dr. Jónás Oszkár	1957. augusztus 1.	– Nagy
Bíró Zoltán	1957. augusztus 1.	– Nagy
Monori Gyula	1957. augusztus 2.	– Nagy
Ferenczi László	1957.augusztus 2.	– Nagy
Maczkó Miklós	1957.augusztus 2.	– Nagy
Perge Imre	1957.augusztus 2.	– Nagy
Éva Sándor	1957.augusztus 5.	– Nagy

164 Nyom.p.753–759. Meghatalmazások, megbízólevél valamennyi november 3-i keltezéssel.
165 Nyom.p.773–774.
166 Nyom.p.775–792.
167 Nyom.p.793–807. Kihirdetve július 19. napján.
168 A Győri Katonai Ügyészség ügyszáma. Hivatkozás a továbbiakban: Katü. (hó, nap.)
169 Katonai ügyész.

Vádirat: 1957. aug. 16.; száma: B.II.011/1957.[170]

Megküldve a bíróságnak: 1957.augusztus 24.

Brusznyai Árpádné beadványa Nagy Andor ügyészhez férje táplálkozásának javítása tárgyában 1957. augusztus 31.[171]
Ügyészek, bírák és védők; a bírósági iratok

Az I. fokú eljárásban és az ítélet végrehajtásánál:

Nagy Andor szds. Győri Katonai Ügyészség vezető helyettese
dr. Vincze Lukács szds. – (kivégzésnél)

Vetési Béla hb[172]. őrgy. I. fokú tanács elnöke
Dékány László alez[173].
Rákos József alez.
(Hm – népbírósági ülnökök)

A II. fokú eljárásban és a kegyelmi eljárásban

dr. Valachi László – a katonai főügyész helyettese
dr. Szimler János hb.alez.II.fokú tanács elnöke
Liszt Vilmos ezds[174].
Dapsi Károly ezds.
Török Sándor r.ezds.
Orbán Miklós r. ezds.

170 A vádirat minősítése „titkos". Aláírója Nagy Andor katonai ügyész. A vádirat leírása 1957. szeptember 23-án készült el, terjedelme 32 oldal. Hivatkozás a továbbiakban: Vád.p...
171 Kézzel írt beadvány, a katonai ügyészség érkeztetése 1957. szeptember 3.
172 hadbíró.
173 alezredes.
174 ezredes.

ülnökök

Dr. Miklós Imre ügyvéd dr. Brusznyai Árpád meghatalmazott védője;[175]

Dr. Major Ákos[176] ügyvéd Kiss Gaál Imre[177], Bíró Zoltán meghatalmazott és Monori Gyula[178], Ferenczi László[179] kirendelt védője;

Dr. Köves József ügyvéd Dormány László és Maczkó Imre meghatalmazott védője. Csak az első fokú eljárásban vett részt;

Dr. Papp László ügyvéd dr. Horváth Ferenc[180] és Perge Imre meghatalmazott védője;

Dr. Velsz Aladár[181] ügyvéd Lóránd Imre[182] és dr. Jónás Oszkár meghatalmazott és Éva Sándor kirendelt védője;

Dr. Dzubay László ügyvéd csak a másodfokú eljárásban vett részt Dormány László kirendelt védőjeként;

Dr. Kádár Pál ügyvéd csak a másodfokú eljárásban vett részt Lóránd Imre és Perge Imre meghatalmazott védőjeként;

Dr. Kubinyi Sándor ügyvéd csak a másodfokú eljárásban vett részt dr. Jónás Oszkár és Maczkó Imre kirendelt védőjeként.

175 Brusznyai először dr. Köves József veszprémi ügyvédet jelölte meg védőjeként (Nyom.p.21.).

176 **Dr. Major Ákos** (1908–1987) a II. világháború alatt mint hadbíró több halálos ítéletet hozott. A háború után a Budapesti Néptörvényszék elnöke (1946–1948) majd a Legfelsőbb Bíróság bírája 1953 nyaráig, ezt követően ügyvéd.

177 Kiss Gaál először dr. Varga Géza budapesti ügyvédet akarta védőjéül (Nyom. p.357.).

178 Monori a nyomozás során bejelenti, hogy az ügyészségen fogja megjelölni védőjét (Nyom.p.613.),az ügyészségi meghallgatási jegyzőkönyv nem utal védő meghatalmazására, így részére védőt rendeltek ki.

179 Ferenczi a nyomozás során hivatalból kéri a védő kirendelését (Nyom.p.649.).

180 Horváth a nyomozás során először Gál Sándor veszprémi ügyvédet választotta (Nyom.p.271.).

181 **Dr. Velsz Aladárt** a forradalomban vállalt szerepéért a Pécsi Megyei Bíróság Népbírósági Tanács B.III.332/1958 szám alatt 1958. április 8-án 3 évi börtönre ítélte, amelyet a másodfokú eljárásban 2 évre enyhítettek.

182 Lóránd a nyomozás során először Tassi Miklós budapesti ügyvédet akarta meghatalmazni (Nyom.p.428.)

A Győri Katonai Bíróság Népbírósági Tanácsának tárgyalási napjai Veszprémben.
Az első fokú bíróság ügyszáma B.I.013/1957[183]

Tárgyalási napok:[184]	1957. október 10.
	1957. október 11.
	1957. október 12.
	1957. október 14.
	1957. október 15.
	1957. október 16.
	1957. október 17.
Ítélethirdetés	1957. október 19.

Írásban benyújtott védői bizonyítási indítvány, valamint egyéb beadványok az első fokú bírósághoz:

1) dr. Miklós Imre (Brusznyai védelmében) bizonyítási indítvány 1957. október 12.
2) Moravetc Lajos[185] „bejelentése" Lóránd Imre terhére 1957. október 14.
3) Fizetési jegyzékek a pártalkalmazottak bérének kifizetéséről
4) Stefán László volt megyei DISZ-titkár 1956. november 2-i beadványa a Megyei Forradalmi Tanácshoz

Ügyészi fellebbezési óvás[186]

Nagy Andor szds katonai ügyész 1957. november 4.

Védők által benyújtott írásban indokolt fellebbezések:

1) Dr. Major Ákos – Kiss Gaál Imre, Bíró Zoltán és Ferenczi László érdekében[187]
2) Dr. Miklós Imre – Brusznyai Árpád érdekében[188]

Első fokú bíróság ítélet kiadmány[189]

183 A „titkos" minősítés továbbra is megmarad.

184 Az első fokú tárgyalás jegyzőkönyveire hivatkozás a továbbiakban Jkv.I. (hó, nap.)

185 Moravetc Lajos (az ügyben tanúként szerepel) bejelentését egyházügyi főelőadó minőségében tette.

186 Az irat terjedelme 5 oldal. Továbbiakban hivatkozás Fo.p...

187 Keltezés nélkül,6 oldal terjedelemben – az oldalak számozatlanok.

188 Keltezés nélkül 13 oldal terjedelemben.

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának Különtanácsa tárgyalási napjai Budapesten
A másodfokú bíróság ügyszáma Katf. Kt.II.0163/1957

1958. január 6.
1958. január 7.

Kegyelmi kérelem,[190] csatolva hozzá a „Számvetés" c. irat.

Kegyelmi tanácskozási jegyzőkönyv[191]
A másodfokú ítélet javított előadmány példánya[192]
A másodfokú ítélet kiadmánya[193]
Jegyzőkönyv az 1958. január hó 9. napján végrehajtott kivégzésről[194]
A Győri Katonai Bíróság száma B.I.015/1957
Semmisségi határozat – 1990. április 5.[195] (ügyszáma KT.I.20/1990)

189 Terjedelme 29 oldal. Továbbiakban hivatkozás: It.I.p...
190 A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához címzett kérelmet 1957. január 7-i keltezéssel Brusznyai Árpád írta alá. Az irat felzetén nincs védői ellenjegyzés, noha a kérvényt a védő készítette.
191 Terjedelme 1 oldal.
192 Terjedelme 15 oldal, leírva 1958. január 8. napján.
193 Terjedelme 9 oldal. Hivatkozás a továbbiakban Ít.II.p...
194 Terjedelme 2 oldal.
195 Dr. Nagy István hadbíró alezredes aláírásával.

II. fejezet

A megtorlás koordinátái

„Bűnhődni kellett..."

1956. november 4-én a szolnoki rádióban Kádár János[1] bejelentette, a kormány célja: „A testvérharc megszüntetése, a rend és a belső béke helyreállítása. A kormány nem tűri, hogy a dolgozókat bármi ürügy alapján üldözzék azért, mert a legutóbbi idők cselekményeiben részt vettek."[2] Kádár János a november 11-én, november 26-án és decemberben elmondott rádióbeszédeiben is a *„félelem nélküli élet"*-ről szólt. Többek között megerősítette a kormány programjának november 4-én meghirdetett 3. pontját: „Ismételten félreérthetetlenül kijelentem azt is: kormányunk november 4-i felhívásában tett ünnepélyes ígéretet, mely szerint egyetlen dolgozónak sem lehet bántódása amiatt, mert október 23-án kezdődött tömegmegmozdulásokban részt vett, betartjuk és mindenkivel betartatjuk." Hitet tett továbbá Kádár amellett is, hogy nem lesz semmilyen bosszú vagy megtorlás: „El vagyunk tökélve a múlt

1 **Kádár János** (1912–1989) A két háború közti időben illegális kommunista tevékenységet folytatott, a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezető tisztségeit viselte; 1945–1946-ban a Budapesti Rendőrkapitányságon főkapitányhelyettes; MKP Központi Vezetőség (KV) titkára,1946–1951 között az MKP, illetve a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) főtitkárhelyettese. 1955–1956-ban az MDP Pest Megyei Bizottsága első titkára; 1956. július18–október 23-ig a KV titkára, majd első titkára; október 28–november 4-ig a hat tagú elnökség elnöke. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának (KB) első, majd főtitkára, később elnöke 1989. május 8-ig. 1948. augusztus 5–1950. június 23-ig belügyminiszter, államminiszteri tisztséget viselt 1956. október 30–november 4-ig a Nagy Imre-kormányban, majd 1958. január 28–1961. szeptember 13-ig. Kormányfő volt 1956. november 4–1958. január 28-ig és 1961. szeptember 13–1965. június 30. között. 1951. április 20-án letartóztatták, majd életfogytig tartó börtönre ítélték; 1954. július 22-én felmentik, és teljes rehabilitációban részesült.
2 A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány közérdekű rendeletei. Bp. 1956. p.2.

hibáinak gyökeres felszámolására, nem vezet köztünk senkit a bosszúállás szelleme, s ezt nem tűrjük meg semmiféle helyi szervnél, beosztottnál sem. Ellenkezőleg. Tudatában vagyunk annak, hogy a dolgozó nép, elsősorban a munkásosztály és a vele szövetséges parasztság bizalmát bírva lehet csak vezetni és kormányozni hazánkat."[3]

Kádár János ünnepélyes ígéreteiben a társadalom nagy része kételkedett. Sokan mégis úgy gondolták, nincs félnivalójuk, nem ártottak senkinek, sőt számosan úgy vélték, érdemeket szereztek, mert falujukban, üzemükben lecsillapították a „forrófejűeket", akik nyomban elégtételt akartak venni a korábbi sérelmekért. Egyre inkább terjedtek félelmet keltő hírek is elsősorban a karhatalmisták „akcióiról". Hitelt érdemlő adatokat persze senki sem tudott. Azok a statisztikák amelyek az elkövetkező években a bíróságok felhasználásával végrehajtott politikai megtorlás adatait tartalmazták, csak 1990-ben kerültek nyilvánosságra.

Egyik ilyen igazságügyi statisztika[4] szerint – amely szigorúan titkos volt annak idején – *1960. december 31-ig* a polgári és katonai bíróságok 21 668 személyt ítéltek el államellenes bűncselekmények címén. 4961 fő felfüggesztett szabadságvesztést kapott, 16 443 embert végrehajtásra kerülő, határozott tartamú szabadságvesztésre ítéltek. Egy másik – 1969. november 11-én kelt – IM[5] statisztika – amely szerint 1956. október 23. és *1958. december 31.* között 10 016 fő politikai elítélésről szól, közülük 259[6] volt a végrehajtott halálos ítélet.[7] A kivégzettek tehát – ennek a kimutatásnak az alapul vételével – az elítéltek 2,68%-át

3 A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány közérdekű rendeletei és nyilatkozatai 2.Bp.1956. (továbbiakban R..2) p. 10, 21-22, 26-27, 50-51. Vö. még Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956. Bp. p. 180.

4 Bírósági statisztikák az 1957–1960 között politikai okból elítéltekről. Igazságügyi Minisztérium továbbiakban IM 40.014/1990 IM IV/1. Iratok a semmisségi törvények előkészítéséhez.

5 Igazságügyi Minisztérium.

6 Nezvál Ferenc igazságügyminiszer *1958. április 2-án* 243 halálos ítéletről számol be Apró Antalnak, a minisztertanács elnökhelyettesének azzal, hogy *218 kivégzést* már végrehajtottak. Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. 2 (szerk: *Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor*) Bp. 1993. (továbbiakban: Iratok) p.784–788.

7 IM Bírósági Főosztály-Törvényelőkészítő Főosztály feljegyzése a Történelmi Tényfeltáró Bizottság – ismertebb nevén *Kahler-bizottság* – (továbbiakban TTB) dokumentációjában. E statisztika szerint az összes elítéltből 329 fiatalkorú.

tették ki (volt közöttük olyan is, akit 1941-ben jegyeztek be a születési anyakönyvbe).

Cseh Zita és Szakolcai Attila azonosított 229 kivégzettel számol és 1956. november 4–1958. április 1. között 14 378 elítéléssel.[8]

Zinner Tibor kutatásai szerint a halálraítéltek száma *1963-ig* 367 fő volt (közülük 152 embert katonai bíróságok küldtek a halálba). A bírói ítélet alapján kivégzettek saját kutatásaink szerint is megközelítően 400-an voltak 1963-ig.

Gosztonyi Péter adatai szerint a kivégzettek száma 453 fő volt[9] (Összehasonlításul megjegyezzük, hogy 1848/49 megtorlásaként végrehajtott halálos ítéletek száma nem érte el a 120 főt, s a különböző börtönökbe hurcoltak mintegy 1200-an voltak.[10])

1958-ban – mint tudjuk – még javában működött a megtorló gépezet. Egy *1960-ban* záródó – harmadik – statisztikai kimutatás 16 148[11] elítéltről adott számot.[12] 1961–1963 között az állam elleni bűncselekmények miatt azonban további 2 410 főt ítéltek el.[13] Így legalább 18 558 fő az állam elleni bűncselekményért elítéltek száma. Ha hozzászámítjuk az állam elleni cselekményeken túl a *politikai jellegű* cselekményekért elítéltek számát is, legalább *23 761* elítélésről indokolt szólni.

Tény, hogy ma sem tudjuk *pontosan* az elítéltek – ezen belül a kivégzettek – számát. Azt azonban megalapozottan állíthatjuk, hogy a megtorlás időszakának állam elleni és politikai jellegű cselekmények címén *több mint 20 000 embert ítéltek el, és a kivégzett áldozatok száma kb. 400 volt.*

Az 1956-os forradalom megtorlásának történetéhez persze *nem csak a bírósági* ítéletek tartoznak. A *közbiztonsági őrizet* – kb. 16–18 000

8 Kézikönyv.p.306–307.

9 Gosztonyi művében ezt az adatot dr. Radványi Jánostól kapta. Hivatkozik még Hegedűs András közlésére is, aki 800 halálos ítéletet említett, amelynek a felét hajtották végre, s Berecz János adatközlésére, aki 600 halálos ítéletről beszélt, amelyben a köztörvényes elítélések is benne foglaltatnak. *Gosztonyi Péter:* A magyar Golgota. Bp.1993. p.70–71.

10 Vö. Küzdelem, bukás, megtorlás *(szerk. Tóth Gyula)* Bp. 1978. p.11.

11 16 748 a nem állam elleni politikai jellegű más elítélésekkel.

12 *Kahler Frigyes* :Joghalál Magyarországon 1945–1989. Bp.1993 (továbbiakban Joghalál) p.96–97.

13 *Zinner Tibor:* A megtorlás vége – a konszolidáció kezdete ? *História* 1995/9–10 p. 23–25. A politikai bűncselekményekért elítéltek ezekben az években 7013 főt. Uo.

embert érintett – jórészt azokat sújtotta, akik ellen nem is nyújtottak be vádiratot. A megtorlás sajátos eszközeként alkalmazták a tömeges elbocsátásokat, amelyek különösen a pedagógusokat és a közlekedési dolgozókat – kiemelten a gépkocsivezetőket és a vasutasokat érintették.

A megtorlás folyamatában november 4-e után lázas sietséggel kezdte meg a kormányzat a megtorlás *személyi feltételeinek* megteremtését, valamint a *büntető eljárás átalakítását* (ide értve a közbiztonsági őrizetre vonatkozó szabályok megalkotását is).

Mielőtt mindezekről szólnánk, rá kell mutatni: az egész megtorlási folyamatot egyik meghatározó kérdés *a Kádár-rendszer legitimációjához kapcsolódik.*[14] Említettük már, hogy a november 4-i restauráció szükségszerűen szembetalálta magát a diktatúrák örök problémájával, a legitimáció hiányával. A bolsevizmus – amely magát a népszuverenitás legigazibb letéteményesének hirdette világszerte – soha sehol sem került szabad választás útján hatalomra. A legitimációt ezért a kommunista pártot hatalomra juttató mozgalomból, mint a népakarat kétségbevonhatatlan megnyilvánulásából származtatta, mondván: a népszuverenitás „csak abban az államban valósulhat meg, amely a valódi demokrácián épül fel" (értve ezalatt először az 1936-os szovjet alkotmányban rögzített viszonyokat), ahol „az államhatalom valóban a nép kezében van". S mert önmagát a társadalom fejlődése szükségszerű, a polgári rendnél magasabb rendű formációjának tekintette, minden demokratikus alternatívát retrográdnak bélyegzett.[15]

A magát proletárdiktatúrának valló kádári államberendezkedés azonban nem élvezte a munkásság támogatását (a karhatalom fegyveres alakulatai aligha tekinthetők a magyar munkásság reprezentánsainak), ellenkezőleg, a munkásság november 4-e után a *munkástanácsok* mögött sorakozott fel és szívós sztrájkmozgalmat folytatott a Kádár-kormány ellen. Kádár törekvése arra irányult, hogy a rendszert politikailag fogadtassa el, s ennek érdekében – mint erről korábban a salgótarjáni vérengzéssel összefüggésben már szóltunk – megkísérelte a munkástanácsokat saját szolgálatába állítani. A pesterzsébeti munkások küldöttei előtt azt is kijelentette, hogy „a munkástanács a népi demokrácia alapvető intézménye lesz ... van azonban a munkástanácsokban egy kisebbség, amelynek a munkásosztályhoz semmi köze sincs... s a kapitalizmus érdekeit képviselik".[16] Korábbi fejezeteinkben kellő súllyal érzékeltettük, hogy a munkástanácsok a magyar forradalom második szakaszában kiemelkedően fontos szerepet játszottak, és valóságos alternatívát jelentettek a kádári restaurációval szemben.[17] Nem véletlen tehát, hogy a megtorlás éle nem kis mértékben irányult a munkástanácsokba megválasztott vezetők és tagok ellen. A megtorlás első hulláma már a munkástanácsok hivatalos feloszlatása előtt[18] nagy erővel megindult.

Kádár az újonnan megalakított MSZMP első embereként – szavakban – nyomban elhatárolta magát a „szektás, dogmatikus hibáktól."[19] A frazeológia – némileg tompítva – november 4-e után is érvényes volt. Így a „Rákosi-klikk " politikai felelősségét állapítja meg továbbra is a hivatalos politika a forradalmi robbanás első okaként. Mégis a restaurált hatalom, amikor „törvényes rendről" beszél, a Rákosi Mátyás[20] nevével fémjelzett időszak „rendjét" és törvényeit tekinti legitimnek, s ezt kívánja vérrel-vassal helyreállítani, természetesen Rákosi nélkül. Ennek jegyében nyúlt a hatalom a bíróságokhoz, amelyeket – mint tudjuk – *„az osztályharc legélesebb fegyvereként "* tartottak nyilván.

14 Vö. *Kahler Frigyes–M. Kiss Sándor:* Kinek a forradalma? Püski-Kortárs.1997. Vö. még: *M. Kiss Sándor:* Nagy Imrére emlékezve, Kádárral tartva Gyurkó László 56-os látlelete in: *Magyar Napló VIII.évf.10.p.55–58; Kahler Frigyes:* A megtorlás kádári gépezete in: *Magyar Napló VIII.évf.12.p.36–43.*

15 Vö. Állam és jogtudományi enciklopédia (főszerk: *Csaló Imre)* I. Bp. 1980. p. 264–266.

16 R.II.p.73–74. dec.11. Vö. még 1956. november 24. 1956. évi 25. sz. tvr. a munkástanácsokról és 2/1956.(XI.16.) Korm. r.

17 Vö. *Kahler Frigyes–M. Kiss Sándor:* Az erőszakszervezetek és a forradalom. Tanulmánysorozat a *Kortárs c.* folyóiratban (továbbiakban*: Kortárs) 1996/7.*

18 1957. november 17. 1957. évi 63.tvr.

19 Kádár 1956. november 2-i beszédében Rákosit a „sztálinizmus magyar képviselője" minősítéssel illette, majd így fakadt ki: „Rákosi és klikkje vak és bűnös politikával a zsarnokság és nemzeti rabság eszközévé züllesztette. Ez a kalandor politika lelkiismeretlen módon eltékozolta azt az erkölcsi és eszmei örökséget, melyet ti a régi világban becsületes harccal és véráldozattal egybegyűjtöttetek."

20 **Rákosi Mátyás** (1892–1971) kommunista politikus,1919-ben népbiztos, hosszú börtönbüntetés után a Szovjetunióba távozik, a Kommunista Internacionálé tisztségviselője. 1945. januárjában tért vissza Magyarországra.1945–1956. között: MKP (MDP)PB-tag, főtitkár, első titkár. 1945. február 24–1956. július 18. között miniszterelnök-helyettes, államminiszter; 1952. augusztus 25–1953. július 4-ig kormányfő.

Mindebből következik, hogy a forradalom megtorlásában részt vevő bíróságok *nem független bíróságok*, hanem – s ezt az állításunkat bizonyítani fogjuk – a forradalom előtti *osztálybíráskodást* folytató, pártirányítás alatt álló testületek. Ez a „jogfolytonosság" tetten érhető a pártdokumentumokban éppúgy, mint a belügyi és igazságügyi kormányzat intézkedéseiben.

Kádár „törvényes rendjét" ezekben a hónapokban – jobb híján – egyedül az általa is elítélt Rákosi „törvényes rendjének" jogfolytonossága legitimálja. Olyannyira őrzik ezt a „jogfolytonosságot", hogy 1957. júniusában (!) az 1956. október 25-től megszüntetett begyűjtési rendszer[21] kritikája miatt büntető ítéletben marasztalják el a vádlottat, mert – így az ítéleti ténymegállapítás – a szocialista állam alapintézményének tekintélyét csorbította,[22] mint ahogy alapintézmény maradt továbbra is – ezt is több bírósági ítélet igazolja – Sztálin és Rákosi irodalmi munkássága, szobraik és arcképeik.[23]

A megtorlás személyi feltételeinek megteremtése

már november 4-én megkezdődött. Ide kell sorolnunk ugyanis a *karhatalom* megszervezését – amelyről más összefüggésekben már ugyancsak szóltunk[24]. Részleteztük azt is, hogy a Kádár János kívánságának megfelelően létrehozott „forradalmi ezredek"-ben újból döntő szerepet kaptak a volt ÁVH tisztjei. A karhatalom bevetése a decemberi *sortüzek lövetése* – a kettős hatalom megszüntetésén túl – *a megtorlás jogon kívüli*, semmivel sem igazolható, a nemzetközi jog általánosan elismert szabályaiba ütköző – emberiség elleni bűntettet megvalósító *cselekedetei voltak.* Az utolsó nagy sortűz után[25] a karhatalmat továbbra is felhasználta a kormány egyfajta jogon kívüli megtorlásra. Ezek – ugyancsak a nemzetközi jogban tilalmazott – kínzásokat és gyilkosságokat valósítottak meg az ország minden területén, és félelmet, a teljes kiszolgáltatottság, védtelenség érzését váltottak ki a polgári lakosság körében. A balatonkenesei honvéd üdülőben működő – önmagát „ha-

21 Vö.1956. évi 21.tvr.
22 Heves Megyei Bíróság B.381/1957/6 sz. jogerős ítélete.
23 Vö. Legfelsőbb Bíróság Bf.IV.1102/1957/11 sz. ítélete, kelt 1957. június 18.
24 *Kortárs: 1996/5.*
25 Csepel, 1957. január 11.

lálbrigádnak" nevező – karhatalmisták, a tatabányai Beer János csoportja éppúgy a megtorlás jogon kívüli eszközei voltak, mint a szolnoki kegyetlenkedéseket (ide értve Kenyeres páter kitervelt meggyilkolását is) megvalósítók, vagy a tsz-ből kilépni szándékozó parasztokat súlyosan (esetenként gyilkosságot is megvalósító módon) bántalmazók, Tinnye községtől Nagyrábéig.[26]

A *megtorlás jogi keretek között* működő szervezetei közül elsősorban *a rendőrség, az ügyészségek és a bíróságok* személyi állományát is fel kellett készíteni az elkövetkező „feladatokra". Ennek érdekében mindhárom szervezetnél „tisztogatást" hajtottak végre annak érdekében, hogy a megtorlás gépezetét ne akadályozza egy-egy – a forradalommal rokonszenvező – rendőrtiszt, ügyész vagy bíró.

Anélkül hogy részletesen belebonyolódnánk a *rendőrségen* folytatott személyi tisztogatásokba – amelyet gyakran tarkított alantas eszközök alkalmazása is egy-egy kívánatos pozíció megszerzéséért –, meg kell említeni az ORFK-n[27] 1956. december 28-án a megyei főkapitányok és politikai osztályvezetők részére tartott értekezletet. Az ÁVH[28] megszüntetése után a politikai ügyek nyomozása a rendőrség politikai nyomozó osztályainak hatáskörébe került. Ezért a rendőrségről szóló 1955. évi 22 tvr-t[29] módosítani kellett, amit a NET[30] az 1956. december 30-án az 1956. évi 35 tvr-el meg is tett. Eszerint „a Belügyminisztérium (BM) államvédelmi szerveinek megszüntetése folytán az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények nyomozása a rendőrség hatáskörébe tartozik". Arról már korábban szóltunk,[31] hogy politikai nyomozó osztályokhoz (újjászervezett „ÁVH") a szó szoros értelmében átigazolták a régi gárda tagjait, akik azután – 1962-ig – a piszkos munkát el is végezték.[32]

26 *Vö. Berki Mihály:* Pufajkások. Bp.1993; *Kövér István:* Megtorlás Vas megyében 1956/57 – kézirat a TTB részére; *Böőr László:* Forradalom és erőszakos cselekmények Pest megyében 1956. október 23–december 15. (Adattár) – kézirat a TTB részére; *Mészáros Gyula:* Brutalitások Veszprém megyében – kézirat a TTB részére; *Filep Tibor:* A megtorlás története Hajdú-Biharban 1956–1957-ben – kézirat a TTB részére; *Cseh Géza:* Erőszakos események Szolnok megyében 1956–57. – kézirat a TTB részére; *Kahler Frigyes:* Pufajkás ítélet Rebellitas '56. 1993.p.8-9.
27 Országos Rendőrfőkapitányság
28 Államvédelmi Hatóság
29 A tvr-t. 1955.július 7-én hirdették ki.
30 Népköztársaság Elnöki Tanácsa
31 *Kortárs, 1996/5.*

Ugyancsak figyelmet érdemel a BM szervezetének módosításáról hozott 1957. március 12-i MSZMP Politikai Bizottsága (PB) határozatot feldolgozó értekezlet is.[33] Ezeken az értekezleteken már világosan körvonalazódott, mi a politikai vezetés elvárása a rendőri szervektől. Jelesül kirótták a rendőrség politikai nyomozó osztályaira a megtorlás stratégiájában ráeső feladatokat. A BM II. főosztálya – a politika által kijelölt céloknak megfelelően – rendszerbe is foglalta ezt a stratégiát *„Tervezet. Az ellenforradalom elleni harc további feladatai"* címmel.[34] A Tervezet azt a politikai akaratot tükrözi, amelyet az *MSZMP IKB*[35] *1957. február 26-i ülése szentesített.*[36]

A Legfőbb Ügyészségen 1957. február 4-én tartottak értekezletet, amelyen részt vett és felszólalt – többek között – Münnich Ferenc[37] és Marosán György[38] is.

32 Uo.

33 Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL.)288.fond 30/2957 12.őe.

34 MOL.XIX. A-2 q-4 G – 920/1957 – továbbiakban T.

35 Ideiglenes Központi Bizottság

36 A BM MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottság (IIB) másnap ugyancsak tárgyalta a téziseket.

37 **Münnich Ferenc** (1886–1967) Szovjetunióban töltött emigrációja után 1945-től Pécs főispánja; 1946–1949 között Budapest rendőrfőkapitánya volt, majd diplomáciai szolgálatot teljesített (helsinki, szófiai, moszkvai követ, ill. nagykövet); 1956. október 27-től a Nagy Imre-kormány belügyminisztere. Október 23–24. között az MDP KV tagja, október 28-tól az elnökség tagja. Az MDP KV Katonai Bizottságának tagja (október 26.) Moszkvába szökik Kádár Jánossal. A Kádár-kormány alapító tagja, a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek minisztere (február 28-ig), majd első miniszterelnök-helyettes. 1958-tól miniszterelnök, 1961-től államminiszter. 1956. novembertől 1967-ig az MSZMP IKB, ill. KB tagja, 1966-ig IIB, ill. PB-tag.

38 **Marosán György** (1908–1991) pék, politikus.1945–1948 között a Szociáldemokrata Párt (SZDP) PB tagja, vezető titkár; az MKP és az SZDP egyesülésének érdekében felszámolja az SZDP-t. A pártfúzió után az MDP KV és PB tagja, főtitkár-helyettes, az MDP Budapesti Pártbizottságának első titkára.1949–1950-ig könnyűipari miniszter. 1950-ben halálra ítélik, majd az ítéletet – tisztázatlan körülmények között – életfogytiglani börtönre változtatták, amelyből 1956 márciusában szabadult.1956 júliusától az MDP KV és PB tagja;1956 novembertől 1962-ig az MSZMP IKV, IIB, illetve KB, PB tagja, a Budapesti Pártbizottság első titkára. 1957. november 7-től 1960-ig államminiszter, a megtorlás irányításában döntő szerepet vitt.1962-ben összeütközésbe került Kádár Jánossal, lemondott minden tisztségéről, és visszavonult a politikai élettől.

Ez az a nevezetes értekezlet[39] – ahol Marosán durván rátámadt Kéry Józsefre, a „Győr megyei ügyész"-re, s miután nyilvánosan megalázta, kijelentette: „Ön alkalmatlan arra, hogy ügyész legyen"[40] (Kéry Józsefet nem sokkal ezután letartóztatták, elítélték, és évekre börtönbe került).[41] A „személyi követelmények" belterjes kifejtése után nyomban rátért Marosán a megtorlás „követelményrendszerére" is az alábbi példázattal: „A kínai elvtársak azt mondták, hogy itt nem volt proletárdiktatúra. Annak a feladata, hogy az ellenforradalmat fizikailag semmisítse meg ...Ha 1945-ben nem volt mód, akkor 1957-ben ezt meg kell csinálni".[42]

Münnich ezt a félre nem érthető instrukciót egészítette ki ekképpen: „A karhatalom ellen sok panasz fut be; szeretnénk az ügyészségről is ilyen híreket hallani... Nem vagyunk hívei a hatalmi szervek kilengéseinek, de jobb, ha ilyen kemény, mintha lelkesedik érte az ellenforradalom, mert semmit nem csinál".[43]

Az ügyészi és bírósági szervezetben végigsöprő „tisztogatási hullám"-ról Zinner Tibor írt részletes értékelő tanulmányt.[44]Az egykorú személyzeti iratokból kitűnik, hogy 1956. december 11-én eltávolították mindazokat akik nem voltak hajlandók részt venni a statáriális ítélkezésben, valamint az ún. gyorsított eljárásokban. Tény, hogy november 4-e után 26 bíró távozott a legfelsőbb bíróság kötelékéből, és további 130-at bocsátott el az IM a bírói karból.[45] A tisztogatás a Szénási Géza[46] vezette ügyészi testületben 84 ügyészt érintett.

39 MOL.288.fond 30/1857 12.őe. A beszámolót Szénási Géza legfőbb ügyész tartotta; jelen voltak még: Nezvál Ferenc „igazságügyi kormánymegbízott", Garamvölgyi Vilmos rendőr vezérőrnagy, Katona Zoltán „igazságügyi kormányösszekötő", Sós György rendőrezredes, „a fővárosi ügyész és beosztott ügyészek, megyei ügyészségek vezetői, járási és városi ügyészek, a Legfőbb Ügyészség ügyészei".

40 Uo.p.220.

41 Vö: *Kortárs. 1996/10.*

42 MOL.228.fond 30/1957 12.őe.

43 Uo.

44 **Zinner Tibor:** Adalékok az igazságszolgáltatás személyi feltételeinek megteremtéséhez, különös tekintettel a Legfőbb Ügyészségre és a Legfelsőbb Bíróságra az 1956. novemberét követő időszakra – kézirat a TTB részére.

45 30 közjegyzőnek és 46 fogalmazónak is távoznia kellett.

46 **Dr. Szénási Géza** (1919–1979), jogász, 1945–1951 között BM-alkalmazott, majd a MÉH dolgozója.1956. november 16–1975. november 30-ig legfőbb ügyész. Felmentése után nagykövet Szófiában.

Mi tehát a „megtisztogatott" testületek feladata? Térjünk vissza ismét egy pillanatra a BM *„Tervezet"*-[47]hez – amely 1957. május 15-én kelt., *„Az ellenforradalmi erők elleni harc fő csapásának iránya"* című fejezetében a Tervezet így fogalmaz:

„1) A *győri és miskolci ellenkormány* tagjai, az ellenforradalom országos, budapesti, *megyei* és legfontosabb területi *bizottságainak* és bizottmányainak elsősorban *osztályidegen*, ellenforradalmi *vezetői* és tagjai.

2) Arisztokraták, volt földbirtokosok, nagytőkések, gyárosok, bankárok stb., akik a hatalom visszaszerzésében tevékenykedtek.

3) A fasiszta és burzsoá pártok a *horthy-rezsim* (sic!) vezető *politikai és katonai személyei, valamint olyan volt fegyveres szervek vezetői és tagjai*, mint a csendőrség,VKF/2 horthysta tisztek.

4) A fegyveres ellenforradalmi akciókban részt vett huligán és deklasszált elemek."[48]

A Tervezet szerint: „1) Népbíróság elé kell állítani az ellenforradalom országos és megyei vezetőit és azon személyeket, akik szervezői voltak a népi demokratikus rend megdöntésének. Ebben a kategóriában a csapást az ellenséges osztálymaradványokra, kulákokra, volt horthysta rezsim legfontosabb politikai, közéleti, katonai, valamint csendőr, horthysta katonatiszt és fegyveres harcokban részt vett huligán és más deklasszált elemekre kell mérni.

2) Bíróság elé kell állítani az ellenforradalomban országos, budapesti, területi, kerületi *megyei bizottságainak és bizottmányainak* ellenséges tevékenységű tagjait. Továbbá a munkástanácsok, ifjúsági vagy ellenforradalmi szervezetek vezetőit, *szervezőit,* akik gyilkosságra, sztrájkra és más ellenforradalmi tevékenységre izgattak, vagy ilyen cselekményben, mint irányítók, szervezők részt vettek."[49] (Kiemelés[50] tőlem K.F.)

A Tervezet osztatlan sikert arat a legmagasabb körökben, s szinte szó szerint átveszi az MSZMP PB 1957. július 2-i határozata.[51]

Arra a kérdésre, hogy valóban kiket is érintett a megtorlás, a konkrét

47 Első közlése: Sortüzek – 1956 II. jelentés szerk.: *Kahler Frigyes* p.320–325.
48 T.p.3.
49 T.p.4.
50 A kiemelt részek egyben a Brusznyai-pert eldöntő részek is.
51 Iratok 1.p.587–592.

ügyiratok tömegének vizsgálata adott választ. Valóban az „osztályellenség" vagy a „dolgozó osztályok tagjai" voltak kénytelenek szembenézni a magyar történelem legnagyobb politikai megtorlásával? Nos, erre a kérdésre még visszatérünk.

Ha a Tervezet mellé tesszük a Tervezetet a gyakorlatba átültető eljárások adatait – hogy ti. ténylegesen kik és milyen bűncselekmények vádjával kerültek a bíróságok ítélőtanácsai elé –, kiderül: *mindenkin megtorolták a forradalomban való részvételt,*[52] (valójában szélesebb körben, mint azt a Tervezet előirányozta).

A megtorlás végrehajtásáért a politikai vezetés a BM Politikai Nyomozó Főosztályt tette felelőssé. „Felelősök: BM. Politikai Nyomozó Főosztály vezetője, illetve országos jelleggel a központi osztályok vezetői, valamint a budapesti és megyei osztályok vezetői."[53]Valamennyi érintett szervnek ütemtervet kellett készítenie. A megyékben június 1-i, a központban és Budapesten június 14-i határidővel.[54] A végrehajtás előkészítését szolgálta, hogy május 1-ig a BM szervei már 33 704 főt vettek őrizetbe.[55]

Az MSZMP felső vezetése folyamatosan ellenőrizte a végrehajtást. A megtorlás karmesteri pálcája Marosán György és Biszku Béla[56] kezében volt.

Ahhoz azonban, hogy a megtorlást a hatalom gördülékenyen és mindenben saját tetszése szerint végrehajthassa, szükség volt a

büntető eljárás átalakítására is.

A büntető eljárás gyors (túlzás nélkül mondható kapkodónak is) átalakítására valójában négy fontos területen került sor:[57] – a rögtönbírás-

52 *Kahler:* Joghalál. p.17–46.
53 T.p.5.
54 T.p.6.
55 MOL.288.fond 5/33 őe. Jelentés az MSZMP IB-nek.
56 **Biszku Béla** (1921–)1957–1980-ig az MSZMP KB tagja, BP-tag; 1962–1978 között KB-titkár.1957. február 28-tól a BM vezetője, március 1-jétől 1961. szeptemberig belügyminiszter, majd 1962-ig miniszterelnök-helyettes. Vö.: Az MSZMP PB 1957. július 2-i ülésén: Biszku Béla: Jelentés a belső reakció elleni harc feladatairól. MOL. 288. fond 5/33 őe.
57 *Vö. Kahler:* Joghalál. p.40–46; és *Zinner Tibor:* Az igazságszolgáltatás irányítása és az 1956–1963 közötti büntető igazságszolgáltatás – kézirat a TTB részére.

kodás bevezetése; – a gyorsított eljárás bevezetése; – a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági tanácsának felállítása; – a népbírósági tanácsok létrehozatala.

– *A rögtönbíráskodásról* (statárium) szóló 1956. évi 28. sz. törvényerejű rendelet (tvr) tervezetét (1956. december 11-én hirdették ki) Feri Sándor[58] legfelsőbb bírósági bíró készítette el . (A hevenyészett munka eredménye az volt, hogy másnap már módosítani kellett a jogszabályt, kimaradt belőle ugyanis a /3/ bekezdés, amely kimondja, hogy a bűnösség megállapítása esetén a büntetés halál.). A rögtönbíráskodást 1956. december 15-én kezdték meg a katonai bíróságok ítélő tanácsai, és folytatták 1957. november 3-ig .[59]

– *A gyorsított eljárás* megteremtésének igénye az MSZMP IKB 1956. november 6-i nyilatkozatában már benne rejlett. Kádár János ennek alapján beszélt 1956. december 28-i KB ülésen az „adminisztratív és represszíós" határozatokról, és ő beszél először a „gyorsított bíráskodás" szükségességéről is.

A „gyorsított bíráskodás" kodifikációja tudatosan az 1912:LXIII tc.-et (és az 5188/1914 ME.sz.r.-et) vette mintául. Mint azt a Domokos József[60] által készített előkészítő anyag mutatja, felhasználták a 4039/1919 ME. és a 4038/1919 ME rendeleteket is, amelyeket egykor a kommunisták ellen alkalmaztak. Az így megalkotott 1957. évi 4 .tvr - Domokos–Münnich–Marosán–Nezvál-egyeztetés után – *lehetővé tette a 16 év feletti fiatalkorú esetében halálbüntetés kiszabását.*

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a XVI. sz. büntető elvi döntése kimondta: „a gyorsított eljárásban a különtanács hatásköre kiterjed a terhelt valamennyi bűncselekményére, még abban az esetben is, ha ezek közül egyes bűncselekmények egyébként nem volnának

58 **Dr. Feri Sándor** (1895–1986) – jogász, ügyvéd, banktisztviselő. 1945–1949 között a Magyar Kommunista Párt (MKP), majd a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Jogügyi Osztály vezetője (miközben 1946-tól közjegyzői állást is betöltött).1950. január 5–1957. január 31. között legfelsőbb bírósági bíró.

59 Az 1957. évi 62. tvr. szüntette meg a rögtönbíráskodást.

60 **Dr. Domokos József** (1890–1978) ügyvéd, ügyész, majd bíró.1945. augusztus 30-tól 1946. április 28-ig legfőbb államügyész, majd az IM adminisztratív államtitkára.1953-ban nyugdíjazták, majd 1954. október 30-án kinevezik a Legfelsőbb Bíróság elnökének. 1958. május 28-án nyugdíjba vonult.

gyorsított eljárás alá vonhatók, feltéve, ha az ügyész a vádiratban (1957:4 sz. tvr 4.§./2/ bek.) terjeszti elő".

– *A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsának* létrehozásáról először ugyancsak Kádár János beszélt az MSZMP KB 1957. április 5-i ülésén. Milyen politikai megfontolás húzódik meg a háttérben? Tény, hogy a hatalomnak szüksége volt az új tárgyalási forma mellett egy *új bíróságra is.* Aligha téved Zinner, amikor a nagy vihart kavart Farkas Mihály[61] és társai ügyet említi kiváltó okként.[62] Kádár a „kellő súlyú ítélet" meghozatalát sürgetve vetette fel ugyanis a Legfelsőbb Bíróságon népbírósági tanács létrehozását. A koncepciót Kádár moszkvai útja (március 20–28.) idején Szénási Géza, Nezvál Ferenc[63], Szalay József[64] és Domokos József készítette el. Ennek lényege, hogy az öt tagú ítélő tanácsban egy szakbíró és négy ülnök (népbíró)[65] ítélkezik minden olyan ügyben, amelyben az ügyész a népbírósági tanács előtt emel vádat. A vádemelés független a cselekmény elkövetési idejétől! A tanács eljárhat fellebbezési fokon is minden ügyben, amelyben a legfőbb ügyész ezt indítványozza. Ezekben az ügyekben

61 **Farkas Mihály** (1904–1965) nyomdász, kommunista politikus.1944-ig emigrációban élt a Szovjetunióban.1944–1956-ig a MKP–MDP KV tagja. 1945 májustól 1953 júniusig, majd augusztustól 1955 áprilisig a PB tagja,1945–1951-ig főtitkárhelyettes. 1945. július 15–1945. november 23-ig a BM politikai államtitkára. 1948. szeptember 9–1953. július 4-ig honvédelmi miniszter. 1956. október 13-án letartóztatták, 1957 márciusában 6 évre, majd 1957. április 19-én 14 évi börtönre ítélték. 1960. április 5-én egyéni kegyelemmel szabadult.

62 **Zinner:** Az igazságszolgáltatás irányítása és az 1956–1963 közötti büntető igazságszolgáltatás.

63 **Dr. Nezvál Ferenc** (1909–1987) cipész, politikus, jogász.1945–1948 között MKP kerületi titkár Budapesten. 1948–1954 között Budapest alpolgármestere, illetve a Fővárosi Tanács VB elnökhelyettese. 1954–1956 között miniszterhelyettes, majd 1956. október 27–november 3-ig a Nagy Imre-kormány minisztere. 1956. november 12–december 8-ig a helyreállítási kormánybizottság tagja; 1957. május 9–1966. decemberi nyugdíjazásáig igazságügyminiszter.

64 **Dr. Szalay József** (1908–1969) magántisztviselő, állami tisztviselő, jogász. 1945 májusától a Budapesti Népbíróság, majd a Budapesti Népügyészség, illetve Budapesti Államügyészség alkalmazottja. 1949. március 16-tól a Gyulai, majd Szegedi Államügyészség beosztottja, majd elnöke 1952. október 14-ig, amikor a Legfőbb Államügyészségre helyezik.1955. augusztus 3-tól – Czakó Kálmánt helyettesítve – a legfőbb ügyész első helyettese.1960. június 13–1963. március 20-ig az igazságügyi miniszter első helyettese, majd 1968. március 29-ig a Legfelsőbb Bíróság elnöke.

65 Az ülnökök névsora: MOL.XIX.E-1-v-M-13/1957.

nem érvényesül a súlyosítási tilalom.[66] A népbírósági tanács elbírálhatott törvényességi óvást is, ezzel lehetőség nyílt arra, hogy *bármely, korábban jogerős ítélettel lezárt ügyben újabb ítéletet hozzon.* Joga volt továbbá *bármely* ügyben *perújítást is kezdeményezni.* Első fokon a népbírósági tanács statáriális tanácsként járt el.[67] Ennek a perjogi következménye az volt halálos ítélet esetén, hogy a szótöbbséggel kegyelemre nem ajánlott vádlottat 2 órán belül kivégezték. A koncepció alapján a normaszöveget Eörsi Gyula[68] és Nagy Miklós[69] (ekkor az IM. Törvényelőkészítő Főosztály vezetője, illetve munkatársa) készítették el.

A jogszabálytervezet 1957. április 2-án került az MSZMP IB elé. A testület azzal fogadta el az előterjesztést, hogy a felállítandó tanács „...jogosult a Legfelsőbb Bíróság minden ítéletének felülvizsgálatára". Másnap a kormány tárgyalta a tervezetet[70], és – Olt Károly[71] ellenjegyzése mellett – a NET 1957. április 6-án az 1957. évi 25. tvr-rel határozott a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsának felállításáról. Ezzel valóban olyan *„bíróság"*-gal gyarapodott Kádár eszköztára, amely csak külsőségeiben hasonlított egy bírói ítélkező tanácshoz, s kiválóan alkalmazható volt a legfelsőbb politikai akarat érvényre juttatásához. Jellemző példa erre – ezt éppen Vida Ferenc tanácselnöktől tudjuk[72] – *a népbírósági tanács döntéseibe a politikai vezetés* – a szükséghez képest – *közvetlenül is beavatkozott.*

– *A népbírósági tanácsok országos rendszerének* kiépítése volt a megtorlás struktúrájának negyedik lépcsője.

Ez az elhatározás már 1956 novemberétől érlelődött. A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsának „eredményei" végleg meggyőzték a politikai döntéshozókat a népbírósági tanácsok rendszerének „hasznos voltáról". A népbírósági tanácsok rendszerének kiépítéséhez szükséges jogszabályi előkészítést az IM részéről Kovács Kálmán miniszterhelyettes irányította. A Legfelsőbb Bíróságon Lee Tibor[73], Simor Pál[74], és Molnár László[75] véleményezte a tervezetet. A több olvasatban egyre szigorodó koncepció kialakításában jelentős szerepe volt Domokos Józsefnek, aki a reformatio in peius bevezetését követelte az egy éven belül benyújtott törvényességi óvások elbírálásánál is. A koncepcióban olyan embertelen rendelkezés is szerepel, amely a cselekmény idején *16. életévét betöltött fiatalkorúval szemben lehetővé tette halálbüntetés alkalmazását.* Vágó Tibor[76] tanácsa ezt a minden emberiességet megcsúfoló lehetőséget alkalmazta Mansfeld Péter ügyében.

66 A súlyosítási tilalom minden civilizált jogrendben az a büntető perjogi alapelv, amely szerint a vádlott terhére a büntetés csak abban az esetben súlyosítható, ha az első fokú ítélet ellen az ügyész fellebbezést jelentett be a terhére. A népbírósági tanács előtt a büntetés abban az esetben is súlyosítható volt, ha csak a vádlott javára fellebbeztek (reformatio in peius). A gyakorlatban számos halálos ítélet született olyan esetben, amikor a szabadságvesztésre ítélt vádlott – vagy a védő – enyhítésért vagy felmentésért jelentett be fellebbezést. Vö. *Kahler:* Joghalál. p.40–42.

67 Ez történt a Nagy Imre és társai ellen folyó ügyben is.

68 **Dr. Eörsi Gyula** (1922–1992) egyetemi tanár, 1947–1957 között az IM Törvényelőkészítő Főosztály munkatársa, majd főosztályvezetője. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora (1978), a polgári jog művelője, később akadémikus, az Állam és Jogtudományi Intézet igazgatóhelyettese.

69 **Dr. Nagy Miklós** (1903–1975) 1925-től igazságügyi minisztériumi tisztviselő, majd joggyakornok. 1936-ban bírósági titkár, 1937-ben járás- majd törvényszéki és táblabíró. 1941-től az Igazságügyi Minisztériumban szolgált, 1945-től osztályvezető. 1948-ban a Budapesti Ítélőtábla elnöke, 1951–1953 között a Legfelsőbb Bíróság bírája. 1953 májusában elbocsátják, 1953. június 15-től az Építőipari Tröszt jogtanácsosa, majd a Nehézipari Minisztérium jogi osztályát vezette. 1956-tól az Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztályán dolgozott. 1958–1967-ig ügyvéd, majd az Állami Biztosító jogtanácsosa volt.

70 00247/1957 sz. előterjesztés.

71 **Olt Károly** (1904–1985) magántisztviselő, majd kommunista funkcionárius. 1947–1949 között népjóléti, 1950–1956. október 4-ig pénzügyminiszter. 1956. november 4. után a kormány titkárságának vezetője, majd az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője 1961-es nyugdíjazásáig.

72 *Kortárs, 1996/9.*

73 **Dr. Lee Tibor** (1890–1974) jogász, 1922-től az igazságszolgáltatásban dolgozott (Budapesti Királyi Ügyészség alelnöke, majd főügyész) 1947. február 10-től a legfőbb államügyész helyettese, 1948. június 28-tól budapesti főállamügyész. 1951–1953 között internálják, 1954-ben szabadul, 1957-ben rehabilitálják, 1957. január 16-tól bíró a Legfelsőbb Bíróságon, a Büntető Kollégium vezetője 1965. május 31-ig.

74 **Dr. Simor Pál** (1910–) bíró, 1948–1962-ig a Legfelsőbb Bíróság bírája – tanácsvezető – 1962-től az Országos Kriminológiai Intézet főmunkatársa.

75 **Dr. Molnár László** (1904–1989) 1928-tól joggyakornok, majd ügyész és bíró. 1948-tól az Egri Törvényszék elnöke. 1949. május 28. után az IM munkatársa, 1950. február 23-tól a Legfelsőbb Bíróság bírája, majd kollégiumvezetője. 1966. szeptember 14-én felmentik bírói tisztségéből, és a Magyar Nemzeti Bank jogtanácsosa lett.

76 **Dr. Vágó Tibor** (1923–1990) segédmunkásként elvégezte 1950-től a Bírói-Ügyészi Akadémiát. Ezután különböző bíróságokon mint járásbíró, majd megyei bírósági bíró teljesített szolgálatot. 1956–1990 között a Legfelsőbb Bíróság bírája (1957-től tanácselnöki beosztásban).

A politikai akaratot az MSZMP KB április 5-én kifejezésre juttatta. A tervezet így 1957. május 30-án a kormány elé kerülhetett, ahol az előterjesztés megtárgyalásánál jelen volt Domokos József is. A NET *1957. évi 34. tvr.*-ként fogadta el a normaszöveget, és 1957. június 15-én hirdette ki a Magyar Közlöny hasábjain. A korlátok nélküli megtorlás „jogalapja" 1961. április 16-ig volt érvényben.[77]

Magyarországon a forradalom leverése után tehát *nem volt olyan független bíróság*, amely előtt a súlyos vádak megmérettethettek volna. A hatalomnak legkevésbé ilyen bírói fórumra volt szüksége. Mit mondanak erről még a források ?

Az MSZMP KB 1957. április 5-i jegyzőkönyvében rögzített Kádár-felszólalás elégedetlenségét fejezte ki a bíróságok „liberalizmusa" miatt, konkrétan utalva az írók ügyére, de „általában" is. „Itt muszáj erősíteni (sic!)... Előfordult például, hogy Nezvál elvtárs egy ilyen ügyben kiizzadt egy halálbüntetést[78], és a felső bíróságon megesett a szívük rajta, és a büntetést átváltoztatták életfogytiglani börtönre... Össze kell szedni egy tucat ilyen ügyet... A bírósági munka most a Népköztársaság létét jelenti. Aki ellenforradalmár volt, meg kell büntetni. A népbíróság szervezetét fel kell állítani úgy, hogy mód legyen bármilyen ügyet tárgyalni."[79]

Ha visszagondolunk a korábban írottakra, hogy ti. a felállított népbírósági tanács jogosítványa minden jogerős ügy felülvizsgálatára is kiterjed, nem kétséges: itt egy újabb politikai megtorló szerv alakult – bírói ítélkező tanácsoknak álcázva. Az a tény, hogy a népbírósági tanácsok ülnökei számos esetben nemcsak a forradalom politikai ellenfelei, hanem a harcok kárvallottjai is voltak,[80] s hogy a katonai tanácsokban olyan hírhedt személyek is részt vettek, mint Gyurkó Lajos vezérőrnagy,[81] ezt az állításunkat igazolja.

A másik érv, állításunkat alátámasztandó az, hogy a hatalom *tagadta a bírói függetlenséget.* Tipikus volt az a vélemény, amelyet e kérdésben Borbély Lajos fejtett ki a Legfelsőbb Bíróság és Legfőbb

77 Hatályon kívül helyezte az 1961. évi 7 tvr.
78 Kádár nyíltan elismeri, hogy a büntetéseket elsősorban a politika döntéshozatali rendszerében határozzák meg.
79 MOL.228.fond 4/7 őe.
80 Vö. *Kortárs, 1996/10.*
81 *Kortárs, 1996/8.*

Ügyészség közös pártszervezetének gyűlésén: „Az igazi bírói függetlenség egyet jelent azzal, hogy a bírák semmilyen körülmények között sem befolyásolhatók a munkásosztály érdekei ellen és mindig a proletár hatalmat szolgálják".[82] Hasonló álláspontot hangoztatott – hivatalos véleményként – Marosán a február 4-i Legfőbb Ügyészségen tartott értekezleten, és hasonló szellemben foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság 1957. március 22-i kollégiumi ülése is. Itt az ítélkezést, *mint az osztályharc eszközét* ecsetelte Lee Tibortól Radó Zoltánig[83] a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma.

A bírói függetlenséghez szorosan kapcsolódik a *törvényességről* alkotott felfogás. A magas testület a *törvényességet is mint osztálykategóriát* értelmezte: „A törvényesség objektív értelmezése azt jelenti, hogy a proletár államhatalomtól függetlenített szemlélet, ami lényegében burzsoá szemlélet."[84]

A Legfelsőbb Bíróságon 1957. március 28-án értekezletet tartottak a bírák részére az *„ellenforradalmi bűncselekményekkel kapcsolatos ítélkezési kérdések megvitatása"* címmel. Itt tudatosították – s ez az egész magyar „ítélkezési" gyakorlatot eldöntötte – a november 4-i „büntetlenség-ígéret", amelyet Kádár több alkalommal is megismételt a legnagyobb nyilvánosság előtt, nem úgy értendő, hogy a kormány amnesztiát kívánt hirdetni! Nincs szó tehát semmilyen megbocsátásról. Ennek megfogalmazása azért vált halaszthatatlanná, mert egyes megyékben született néhány ítélet (így pl. Heves megyében), amely büntethetőségi okként értékelte a kormánynyilatkozatban foglaltakat, és felmentő ítéletet hozott.

A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma és az Elnökségi Tanács már februárban megkezdte a „ellenforradalmi bűncselekményekkel kapcsolatban" kötelező ítélkezési gyakorlat kidolgozását[85], lényegében a Marosán György által előadott szellemben.

A bosszúra éhes restauráció reflexszerűen utasította el a *törvény előtti egyenlőség* gondolatát is, és tért vissza a harcos osztálybíráskodás

82 Id: *Kahler:* Joghalál. p.24.
83 Dr. Radó Zoltán a Legfelsőbb Bíróság bírája, tanácselnök, a Nagy Imre-per első tanácselnöke, szívinfarktusa után az ügyet a Vida-tanács tárgyalta.
84 Id: *Kahler:* Joghalál. p.24.
85 BK. ülések: 1957. február 22., március 18., március 22., vö. még Elnökségi Tanács XVI. sz. határozata.

ortodox bolsevik felfogásához. Ezt hangsúlyozta Szalay József is, amikor felhívta a figyelmet az *1955.novemberi párthatározat betartására*, amely szerint: „A törvényesség élének tehát köztörvényes bűncselekmények esetén is, az osztályellenség esetén is az osztályellenség támadó tevékenysége ellen kell irányulni."

Nagy erővel folyt a kormányzat propagandatevékenység is. Különös figyelmet érdemel a sajtóban megjelent írások között Markója Imre – akkor az MSZMP KB Adminisztratív és Közigazgatási Osztály munkatársa[86] *„Osztályharcos bíráskodást"* című írása[87], valamint Biszku Béla: *„A proletárdiktatúra időszerű kérdései"* címmel megjelent brosúrája.

A politika segítségére siettek azok az írástudók is, akik „tudományos" köntösbe igyekeztek öltöztetni a megtorlás ideológiáját. A Magyar Jog és a Jogtudományi Közlöny hasábjain megjelent tanulmányok valójában nem csupán a tömeges megtorlás „elméleti megalapozásáról" szólnak, de annak gyakorlati megvalósítására is számos javaslatot tettek.[88]

Arról, hogy kik kerültek végül az „igazságszolgáltatás" őrlőkövei közé, s végső soron mi lett a sorsuk, nem *jog* kérdése volt, hanem a központi és helyi politikai vezetők megítélésén nyugodott. A *103/1958 IM-BM-Legfü közös utasítás* [89] (amely titkos volt) egy *bizottságot* állít fel a *megyei párttitkár* (később első titkár) vezetésével. A bizottság tagja a megyei rendőrkapitányság vezetője, a megyei ügyészség vezetője és a megyei bíróság elnöke. Ez a bizottság minősít és dönt, hogy a forradalmi tevékenységéért gyanúba keveredett *„megtévedt munkás*

86 **Dr. Markója Imre** (1931 –) 1953–1958-ig a Társadalmi Szemle rovatvezetője. 1957. júliustól az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának alosztályvezetője 1963-ig. Ezt követően igazságügyminiszter-helyettes, majd államtitkár, 1978-tól 1988-ig, nyugdíjazásáig. igazságügyminiszter. 1957. júniustól 1966-ig KB-tag.

87 *Népszabadság, 1957. május 19.*

88 **Dr. Szénási Géza:** Az ügyészségek feladatai az ellenforradalom leverése után *Magyar Jog 1957. 2–3p.7–11; Dr. Vida Ferenc:* Szempontok az anyagi büntető jogszabályok ellenforradalmi cselekményekre alkalmazásához *Magyar Jog, 1957. 2–3 p.11–14; Dr. Horváth Tibor:* Az ellenforradalom bűnözése ellen folytatott harc néhány büntetőjogi vonatkozása. *Jogtudományi Közlöny, 1957. 4–6 p. 97–110; Marosné dr. Safrankó Margit:* Az ellenforradalmi bűncselekmények törvényi tényállása egyes elemeinek értelmezése. *Magyar Jog, 1957. 7. p.113–116.* Vö. részletesen *Jobbágyi Gábor:* „Ez itt a vértanúk vére." Bp. 1998. I. fejezet.

89 Az utasítás minősítése „szigorúan titkos".

és dolgozó paraszt származású személy", akinek „kisebb jelentőségű ellenforradalmi jellegű cselekménye" miatt nem kell bíróság elé állnia. Döntöttek abban a kérdésben is, kik azok, akik az előbbi kategóriába nem sorolandók („e pont alá nem vonható osztályidegen, osztályellenség, huligán, és a szokásos bűnöző"), az ő sorsuk áll a halálraítéltek és a börtönt szenvedettek számadatai mögött.

A megyei párttitkár által vezetett bizottság „felülvizsgálta" az elkészült vádiratokat. Azokat is, amelyek éppen bírósági tárgyalási szakban voltak, és tetszés szerint utasíthatták a bíróságot az ügy megszüntetésére vagy büntetés kiszabására.

A 103/1958 sz. közös utasítással szabályozott bizottság egyébként nem a forradalom leverése után kitalált képződmény. Előzménye az ún. „ötös értekezlet", amelyet még 1954-ben szabályozott egy legfőbb ügyésztől származó utasítás. Ezen a fórumon (helyi szinten) a „párt adminisztratív osztálya, a tanács elnöke, a rendőrkapitány, az ügyész és a járásbíróság elnöke vesznek részt – az ország különböző helyein, különböző időpontokban és különböző szempontok szerint tartják".[90]Az 1958-as utasítás kidolgozói tudatosan nyúltak vissza az 1954-es megoldáshoz. A Brusznyai-per idején is működött tehát az „ötös értekezlet".

Önmagában ez a 103/1958. sz. együttes utasításban biztosított, az igazságszolgáltatás rendjét és az eljárásjogi rendelkezéseket semmibe vevő „jogi megoldás" igazolja: nemcsak a Legfelsőbb Bíróság Vida Ferenc[91] által vezetett népbírósági tanácsa volt Marosán elé citálható és utasítható a párt által elhatározott ítélet meghozatalára[92], hanem *valamennyi magyarországi bíróság közvetlenül alá volt rendelve a megyei párttitkár* által tolmácsolt politikai akaratnak.

A pártvezetés nagy gondot fordított a rendőrség, az ügyészség és a bíróság összehangolt vezérlésére. „Az elmúlt időszakban többször

90 MOL.288.fond 30/1958/14 öe. dr. Fischer Gyula a legfőbb ügyészség titkárság vezetőjének jelentése Markója Imrének az MSZMP KB Adminisztratív Osztályára. 1958. augusztus 14.

91 **Dr. Vida Ferenc** (1911–1990) ügyvéd, majd a háború után MKP, BM-tisztviselő 1951 februárjáig. 1951. február 6-tól az IM-osztályvezető helyettese, majd osztályvezetője. 1953. november 18-tól a Legfelsőbb Bíróság bírája 1972. október 31-i nyugdíjazásáig. Tanácselnöki, majd kollégiumvezető-helyettesi funkciót töltött be.

92 Vö: *dr. Vida Ferenc–Faragó Jenő*: Perbefogott ítélet. Interjúk a Nagy Imre-per tanácsvezető bírájával 1989-ben.Kézirat a TTB anyagában p.55–56.

vizsgáltuk az igazságszolgáltatási szervek együttműködését, s ezen belül különösen az operatív értekezletek kérdését. (Az operatív értekezletek feladata a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szerveket egyaránt érintő elvi és gyakorlati kérdések, a törvényesség helyzetével kapcsolatos problémák megvitatása. Az operatív értekezletek résztvevői: az ügyészség, a bíróság és rendőrség vezetője a pártbizottság képviselője és esetenként az illetékes tanács elnöke)."[93] Arról, hogy valójában miről esik legtöbb szó ezeken az értekezleteken, ugyancsak tudósít – némi neheztelés mellett – a magas pártfórum: „Leszűkítik az operatív értekezletet egyes konkrét ügyek megbeszélésére, s a törvényesség, a bűnözés és igazságszolgáltatási szervek munkája szempontjából lényeges elvi-politikai kérdések megvitatása elmarad."[94] Az magától értetődően fel sem merül, hogy a konkrét ügyek „megbeszélésének" helye van-e a bírósági tárgyalótermen kívül.

Ha mindennek tudatában értékeljük az eljárásjogban ismertetett változtatásokat, nem marad kétség afelől, hogy a hatalom semmit sem bízott a véletlenre, a megtorlás végrehajtása alaposan megtervezett, félelmetes hadjárat volt „...meg kell fizetnünk, mert bele mertünk avatkozni a hatalmasok dolgaiba... Bűnhődni kellett, mert maguknak követelték azt a hatalmat, amelyet nevükben, de nélkülük és ellenükre bitoroltak a hatalmasok, s mert beigazolódott, hogy a hatalmasok valójában nem is olyan hatalmasok. S mert kimondták, »a király meztelen«."[95]

Mindez persze a megtorlás feltételeinek személyi, szervezeti és jogszabályi megteremtése volt.

A *jogi keretek között végrehajtott megtorlás* valóságos tartalmának vizsgálata korántsem befejezett. A megtorlás legfontosabb számadatairól már szóltunk. Az ügyiratok elemzésének végső összegzése még várat magára, hiszen a hatalmas ügymennyiség tételes vizsgálatához még hosszú időre van szükség. Néhány megállapításra azonban az eddigi ismereteink birtokában is megalapozottan vállalkozhatunk.

Jellegük szerint külön kell választani az ún. „nagy" pereket, amelyeket a forradalom vezető személyiségei ellen indítottak – ide értve a

93 MOL.188.fond 30/1958 Kaszás Ferenc az MSZMP KB Adminisztratív Osztály vezetője 1665/1958 sz. 1959. március 26-én kelt összefoglalója. p.2.

94 Uo.

95 *Hungaricus (Fekete Sándor):* Az 1956-os felkelés okairól és tanulságairól. Bp. 1989. p.179.

csaknem minden megyében megrendezett megyei forradalmi vezetők ellen indított pereket is[96], (valamint ezek szatelitpereit). Másik csoportot képeznek az ún. „tömegperek", amelyek elsősorban a forradalom alulról építkező szerveiben résztvevők (elsősorban munkástanácsi vezetők és tagok) ellen indultak.

Bár a Nagy Imre-per részletes feldolgozása még várat magára – s félő, hogy egyhamar nem is lesz publikus a per teljes anyaga –, több „nagy" perről már elemző tanulmányok jelentek meg.[97] Az ún. „tömegperek" – s ezek adják a büntetőeljárások több mint 9/10-ét – eddig elvégzett vizsgálata[98] azt igazolja, hogy *végrehajtották* a BM Tervezetben foglaltakat. Az ítéletek tanúsága szerint a *bűnösséget* megalapozta a forradalom szerveiben való *puszta részvétel*, minden további konkrét tevékenységtől függetlenül.

Az egyes ügyekben tetten érhető, hogy a hatóságok számára nem volt lényeges a történeti tényállás tisztázása, akkor sem, ha „felületességüknek" ártatlanul kivégzett áldozatok látták a kárát. Ennek elrettentő példája a Budakeszin Sziklai Sándor ezredes[99] és apósa halála miatt indult bűnügy.[100] A vád szerint az ezredes és apósa lakásába behatolt „ellenforradalmár csoport", és mindkettőjüket meggyilkolták. Az ügyben hat halálos ítélet[101] született. Két elítéltet 1958. november 6-án kivégeztek, négyen életfogytig tartó börtönt kaptak, hét vádlott pedig összesen 60 év börtönt.

A tényállás szerint egy csoport azért indult el Sziklai háza felé, hogy felszólítsák, adja le a fegyverét, mert a községben már valamennyi fegyvert beszolgáltattak. Ekkor Sziklai a csoport felé lőtt (sebesült áldozata később belehalt sérülésébe). A megjelentek ekkor behatoltak a házba, ahol holtan találták Sziklai apósát, és ő maga is eszméletlenül (vagy holtan?) feküdt. Testét az utcára vonszolták és meggyalázták. A BM Pest Megyei rendőrfőkapitányság 1959. március 31-én titkos je-

96 Vö. Kézikönyv III. adatait, különösen.p.191–299.

97 A Földes Gábor és társai ellen indított perről vö.: *Kortárs, 1996/10.*, vö. még *Jobbágyi Gábornak* a *Valóság*-ban közreadott pertanulmányait (Szabó János és társa, Földes Gábor és társai, Mansfeld Péter és társai), majd Jobbágyi: „Ez itt a vértanúk vére" című kötete.

98 Vö. *Kahler*: Joghalál. p.11–99.

99 Sziklai ezredes a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka volt.

100 *Böőr László:* id.mű.

101 Négy személyt távollétében ítéltek halálra.

lentésben megállapította: „Sziklai és apósa támadás közben TT pisztollyal – mely Sziklai birtokában volt – öngyilkosságot követett el.” Korábban egy fejszével ő gyilkolta meg apósát is.[102]

Más esetekben a célba vett áldozat nem volt hajlandó eljátszani a rá osztott szerepet, és távozott az élők sorából. Így hiúsította meg *Szigethy Attila öngyilkossága* a (BM Tervezetbe is felvett) „győri ellenkormánypert”, amelynek ő lett volna a főszereplője és (aligha kétséges) kivégzett áldozata is.[103]

A megtorlás külön fejezete volt a *statáriális ítélkezés.* A statáriális ügyek tételes vizsgálata – és számítógépes feldolgozása – a végéhez közeledik.[104] Tény, hogy a rögtönítélő (katonai) tanácsok 405 vádlottal szemben mondtak ki ítéletet, és 70 esetben alkalmaztak halálbüntetést.[105] A rögtönbíráskodás nemcsak a forradalommal összefüggő, de a forradalomtól teljesen függetlenül elkövetett súlyos köztörvényes bűncselekményekre is kiterjedt.[106] A statáriális ítélkezés során hozott ítéletek vizsgálatának és elemzésének tapasztalatai szerint ezek a bíróságok a gyakorlatban egyrészt meghaladták ezt az ítélkezési formát életre hívó politikai szándékot, másrészt viszont nem teljesítették az elvárásokat. A lépten-nyomon hangsúlyozott osztályellenség megsemmisítése nem teljesült (ez igaz egyébként a nem statáriális ítélkezés körében is). A rögtönítélő tanácsok elé állított személyek *csaknem kivétel nélkül munkás és paraszt osztályhelyzetűnek* minősültek. Tény ugyanakkor, hogy a lőfegyver és lőszer engedély nélküli birtoklása esetén (ez sokszor ugyancsak nem állt összefüggésben a forradalmi

102 Az anyakönyvet 1959. november 4-én kijavították, K.L. (az após) esetében a halál oka: „Fejszével fejbe verték, olyan agysérülés, amely azonnal halált okozott”. Sziklainál: „A halál oka önkezű lövés.”

103 *M. Kiss Sándor:* „...megint olyan helyre vittük, ahonnan kiugorhatott...” Szigethy Attila haláláról egy megyei pártbizottsági jegyzőkönyv alapján *Új Magyarország, 1995. nov. 4. p.15.*

104 *Kahler Frigyes– Laky Norbert:* Rögtönbíráskodás Magyarországon. 1956/57 *História, 1995/9–10.*

105 A statisztikai kimutatást 1969. november 11-én az IM Bírósági Főosztálya és Törvényelőkészítő Főosztálya készítette. Közli *Kahler:* Joghalál. p.225–229.

106 Az 1956. évi 32. tvr. a rögtönbíráskodás hatálya alá vonta az alábbi bűncselekményeket: „Gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás (fosztogatás), közérdekű üzemek vagy a közösség szükségletének ellátására szolgáló üzemek szándékos megrongálásával elkövetett bűntett... ezeknek a bűntetteknek kísérlete, lőfegyver, lőszer, robbanószer, illetőleg robbanóanyag engedély nélküli tartása.”

eseményekben való részvétellel) minden esetben halál volt a büntetés, ha gyanú merült fel arra, hogy a vádlott harcok közelében tartózkodott. A bíróság nem adott helyt olyan klasszikus büntetőjogi intézménynek sem, mint az önkéntes elállás. Voltak olyan büntetőtanácsok is, amelyek hajlottak a volt nemzetőrök esetében a le nem adott fegyver feltalálásakor enyhébb – 10–15 évi börtönt jelentő – büntetéskiszabásra is. Tény, hogy az ítéletek szigora vagy „enyhesége” nem kis részben függött a tanácsot vezető hadbíró személyes felfogásától. Így egyes tanácsok viszonylag következetesen enyhébben ítélték meg az ügyeket, míg mások lényegesen szigorúbban, sőt embertelen kegyetlenség is igazolható.[107]

Külön említést érdemelnek a 14–16 éves fiatalkorúakkal szemben folytatott statáriális eljárások – ők leggyakrabban ipari tanulók, vagy az általános iskolából kikerült munkásfiúk –, akiket jórészt a fegyverekhez való romantikus vonzódás vitt arra, hogy egy-egy pisztolyt birtokoljanak. A velük szemben kiszabott 5-6 év börtön nemcsak embertelenül súlyos, *de szükségtelen is volt*, sőt a meghirdetett osztálybíráskodás szempontjaival sem lehet indokolni. A fiataloknak ezek az elítélések egész életükre kiható, behozhatatlan hátrányt jelentettek.

A rögtönbíráskodás körében több olyan ügyben is hoztak és hajtottak végre halálos ítéleteket, amelyek a forradalomtól független emberölést (nyereségvágyból elkövetett emberölést – közkeletű kifejezéssel rablógyilkosságot) – valósítottak meg. Ezeknek az ügyeknek egy részében (kocsmai összetűzésből származó, késeléssel okozott emberölés) a rendes bíróságok (értsd: nem statáriális bíróságok) gyakorlata sohasem alkalmazott halálbüntetést. Itt tehát a statáriális eljárás negatív diszkriminációt jelentett. A másik említett elkövetői csoport esetében ez aligha állítható. A politika ezeket a köztörvényes bűnelkövetőket ugyanakkor *tudatosan összemosta* a forradalomban részt vett vádlottak ügyeivel, a forradalmárok lejáratásának szándékával. Ez az eljárás egyébként nem ismeretlen a nem statáriális eljárásban elbírált esetekben sem.[108]

107 Így Mátyás Miklós hadbíró őrnagy (később a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese) gyakorlatában.

108 Vö. Tóth Ilona és társai – Obersovszky Gyula ügye. I. fokon a Fővárosi Bíróság Népbírósági Tanácsa (tanácselnök: B. Tóth Matild) B.164/1957 szám alatt, II. fokon a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa (tanácselnök: Radó Zoltán) Nbf.5019/1957 szám alatt járt el. Vö. Kézikönyv III.p.219.

A népbírósági tanácsok (és a rendes bíróságok) ítélkezési gyakorlatának eddig feltárt adatait összegezve három fontos megállapítást tehetünk:

– A hatóságok kevéssé kíváncsiak a valós történeti tényállásra, annál inkább a politikai elvárásoknak igyekeznek megfelelni a konkrét tényállások megszerkesztésénél. Ennek megfelelően a bizonyítási eljárások nem a vád és védelem bizonyítékainak felvételét és szabad bírói mérlegelését jelentik, hanem azok vádcentrikus válogatását. Az ítéletekben a tényállás hiányosságait gyakran az ideológiai közhelyekkel „pótolják".

– A bűnösség megállapítása körében érvényesülnek mindazok a politikai direktívák, amelyeket a legfelsőbb pártvezetés adott ki, és amelyek különböző közvetítő láncszemeken keresztül (leggyakrabban utasítások formájában, de nemegyszer) „kézi vezérlés" útján jutottak el az ítéletek indokolásába.

– A büntetéskiszabás megtorló jellegű és félelmet kiváltó. Ezt szolgálta a halálbüntetések magas aránya, valamint a börtönbüntetés csaknem kizárólagos alkalmazása.

S itt kell visszatérnünk arra kérdésre, *kik vannak a statisztikai számsorok mögött?* A *proletárdiktatúra valóban a nép ellenségeivel szemben* alkalmazta a kemény ítéleteket, akik *osztályidegen* mivoltukból eredően vissza akarták szerezni elvesztett hatalmukat?

Az 1956 előtt gyakorolt osztálybíráskodás „eredményeként " a börtönbe zártak 79,2%-a volt munkás, mezőgazdasági munkás, tszcstag, kisparaszt, míg 2,5%-a kulák, tőkés és „deklasszált elem" 6,4%, értelmiség 4,9%.[109] A forradalom leverése után – nem titkoltan – is folytatódott osztálybíráskodás. A Belügyminiszter, az Igazságügyminiszter és a Legfőbb Ügyész 9/1958 BM.sz. együttes utasítása 1958. október 16-án („Szigorúan titkos" jelzéssel) jelent meg az illetékesek számára *„a letartóztatottak osztályhelyzetének, az általuk elkövetett bűncselekmények politikai, vagy köztörvényi jellegére, valamint a visszaesők fogalmának meghatározására"* címmel.

Az utasítás 3 pontban foglalta össze az *„osztályidegen "* fogalmát. E szerint ebbe a kategóriába kell sorolni:

„1) Azokat, akik kizsákmányolásból éltek (volt tőkéseket, gyárosokat, üzemtulajdonosokat, nagykereskedőket, bérháztulajdonosokat, vállalkozókat, kulákokat stb.);

2) A felszabadulás előtti államapparátusban és állami intézményeknél vezető beosztásban volt személyeket (főjegyzőkig bezárólag), a volt horthysta politikai rendőrség valamennyi beosztottját, a rendőrség, a honvédség volt hivatásos tiszti állományú tagjait, a csendőrség hivatásos állományába tartozókat, a VKF/2 vezetőit, tisztjeit és valamennyi beosztottját, a jobboldali pártok és szervezetek vezetőit és országgyűlési képviselőit;

3) Azokat,akikre az 1–2.pont nem utal, azonban az összes körülményeit figyelembe véve megállapítható, hogy deklasszált személyek. (Pl. egyházi személyek, papok, urasági intézők stb.). Az utasítás[110] tehát valójában szabad kezet biztosított a helyi politikai vezetés álláspontjának érvényre juttatásához. Tartalmilag mindez az 1956 előtti helyzet változatlan folytatása volt.

Egy 1958. november 10-én kelt *Jelentés*[111] 4 488 letartóztatott „szociális származását" és „jelenlegi foglalkozás" szerinti megoszlását dolgozta fel. A szociális származás feldolgozásából kiderül, hogy az érintettekből 1188 munkás (26,47%) és 1392 fő paraszt (31,01%), míg a volt uralkodó osztály tagja 39 fő, kulák 203 fő, fasiszta fegyveres testület tagja (értsd: volt katona, csendőr) csupán 55 fő. Így az *osztályidegennek* minősülők 297 fős (*6,61%*) „táborához" képest *a munkás és paraszt* letartóztatottak 2580 fővel (*57,48%*) elsöprő többséget képviselnek. Ha ide számítjuk az osztályellenségnek nem számító kispolgár 424 fős, alkalmazott 351 fős, értelmiség 605 fős és egyéb 231 fős csoportját is (összesen 1611 fő), akkor a letartóztatottakból *nem osztályellenség 93,38%!* Mindez aligha kíván részletesebb kommentárt, ezért csupán regisztráljuk: az elítéltek döntő többsége továbbra sem az „osztályidegen" kategóriákból került ki, hanem *munkás, dolgozó paraszt és értelmiségi* volt.

Mindez összhangban áll a forradalomban *elesettjeink* hasonló, származás szerinti vizsgálata során kimutatott arányokkal.[112]

109 *Kahler:* Joghalál. p.28.

110 Teljes szövegét vö:Iratok. 4 p.882–885.

111 Iratok. 1.p.658–660.

112 *Vö. ifj. Balás Piri László:* Piros vér a pesti utcán. 1956. – Életek és számok Rebellitas '56 II.5. 1993. p.29–45. Az elesettekre Vö. még: Kézikönyv III.p. 304–305.

A politikai felső vezetés továbbra is elégedetlen a megtorlás mértékével. A PB december 10-én – s mert az eredeti előterjesztést nem fogadta el – és december 31-én napirenden tartotta a *„Büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről"* c. előterjesztést.[113] A BM részéről az előterjesztést Biszku Béla készítette. Bevezetőjében így ír: „...az ellenforradalmi szervezkedés bűnöseinek felelősségre vonásánál, a politikai jellegű bűncselekményeknél sok az enyhe ítélet, és viszonylag *kevés a fizikai megsemmisítések száma."*[114] (Kiemelés tőlem K.F.). Lee Tibor pedig a Legfelsőbb Bíróságon tartott értekezleteken minduntalan a „liberális ítélkezési gyakorlatot" ostorozta. Kétségtelen, ahhoz képest, hogy Kádár 1957. december 10-i PB-ülésen afelett nosztalgiázott, miszerint *„1600 fasisztát lehetett volna a másvilágra küldeni"*[115] (ha lett volna hozzá elég erő 1956 novemberében) s, hogy a „kínai elvtársak" 30 000 kivégzést emlegettek – a megtorlás elmaradt a hatalom új birtokosainak vágyaitól.[116] Kádár az 1957. decemberi PB-ülésen arról is panaszkodott, hogy *„...nem tudtuk elérni az ellenforradalom fő vezetőinek, kezdeményezőinek nagyobb mérvű fizikai megsemmisítését. Nagy kár, hogy ezeket nem sikerült megsemmisíteni, mert azért ezek a rendszer legveszedelmesebb ellenségei"*[117] (Kiemelés tőlem. K.F.). Ekkor ugyanis Kádár 800–1000 kivégzést tartott szükségesnek.[118]

1958. október 9-én Marosán György egy *Feljegyzést* kapott kézhez az „ellenforradalmi ügyekről"[119] A Feljegyzés szerint „...az ellenforradalmi perek anyagai minden vonatkozásban alátámasztják pártunk értékelését az ellenforradalomról". Ez persze nem a véletlen műve, hiszen éppen „pártunk értékelése" határozta meg jó előre, mi miből

113 MOL.288.fond 30/1957/11 őe. Vö.: Iratok 1. p. 610–617.
114 Iratok .1.p.616.
115 Iratok.1.p.614.
116 Kádár később – 1988 szeptemberében Gorbacsovval folytatott beszélgetése során kifejezésre juttatta, hogy a párt nem avatkozott be közvetlen a büntető eljárásokba „...de amikor a halálos ítéletek száma elérte az ellenforradalmi eseményekben ártatlanul elhurcoltak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le." *História, 1993/3.*p.24.Kádár közlése – figyelemmel az 1957 decemberi felszólalására – aligha fedi a valóságot. Azt azonban jól érzékelteti Kádár megnyilatkozása, hogy mennyire a politikai hatalom döntötte el a pereket.
117 MOL.288.fond 30/1957/11 őe.
118 Uo.
119 Iratok. 1. p.649.

legyen „ügy" és, hogy mi történjen az ügyekben. Csak éppen az elítéltek szociális összetétele körül nem volt minden rendben...

Nem tartozik a szorosan vett büntetőeljárás körébe, de azzal egyenértékű szabadságelvonást jelentett a

közbiztonsági őrizet (internálás),

amelyet az 1956. évi 31. tvr vezetett be. Közbiztonsági őrizet címén *bárkinek* elvonható volt a személyi szabadsága, minden érdemi indokolás és bírói jogorvoslati lehetőség nélkül. Az érintettek pontos száma ma sem tisztázott. A 16–18 000 szám *becsült adat. A* közbiztonsági őrizet – igen sokáig – 1960. április 1-ig létezett[120], s ez azt bizonyítja, hogy valójában egy folyamatosan alkalmazható, könnyen elérhető megtorló eszközt látott benne a hatalom.

A megtorlás „civil" útjai

A megtorlás azonban korántsem fejeződött be a bírósági ítélet vagy az internálás kiállásával. Alig becsülhető azoknak a száma, akiket a forradalom alatt tanúsított magatartásukért *állásvesztéssel* büntettek. A fizikai munkások körében külön hajsza indult *a gépkocsivezetők*[121] *és a vasutasok*[122] ellen. A *pedagógusok*[123] ugyancsak megrostáltattak.

Meg kell emlékezni arról a *6923 honvédtisztről* is, akik nem írták alá a „hűségnyilatkozatot", s ezzel – jobb esetben – csak katonai pályájuk maradt félbe. Sokan voltak közülük, akik ennél sokkal súlyosabb hátrányt is szenvedtek.

A hatalom nem elégedett meg a forradalomban – valamilyen mértékben – részt vett polgárok megbüntetésével. *Gyermekeik sorsában is* bűnhődni rendelte azokat, akik kezükbe kívánták venni önnön sorsuk (és nemzetük) irányítását. Ezt bizonyítja az a ritka dokumentum is,

120 A közbiztonsági őrizet intézményét az 1960. évi 10. tvr szüntette meg.
121 *Pálmány Béla:* Gépkocsivezetők politikai felülvizsgálatai a KPM „objektumokban" 1958. – Kézirat a TTB számára.
122 *Kövér István:* 1956 a szombathelyi vasútigazgatóság területén. – Kézirat a TTB számára.
123 *Ipolyi Ferenc:* Pedagóguselbocsátások az 1956-os forradalom után. – Kézirat a TTB számára (rövidített szöveg dokumentumtárral in: Sortüzek – 1956. III. jelentés (főszerk: *Kahler Frigyes,* szerk.: *Almási János)* Lakitelek, 1996. p.113–140.

amelyet a mátészalkai gimnázium igazgatója 1960-ban (!) állított ki egy jeles eredménnyel érettségizett leány részére: „Nevezett édesapja az 1956-os ellenforradalmi eseményekben irányító szerepet töltött be. Egyébként is nagyon vallásosak."[124] Ez a döntés végleg bezárta az egyetem kapuit.

A *„vallásosság"* üldözése, az egyházak zaklatása újult erővel folytatódott. Ez a terület is sok tekintetben kutatásra szorul még.[125]

A megtorlás folyamatának groteszkjei

a kegyelmi döntések.

A triumfáló restauráció sokáig ódzkodott a részleges közkegyelem (1959) meghirdetésétől is. Pedig már 1958 nyarán világossá vált, hogy a börtönbüntetések nagyrészt – *férőhely hiányában* – nem tölthetők le. A hatalom mégis inkább vállalta az egyéni kegyelmek sokaságának elbírálását. A nagy tömegű kegyelmi kérelem feldolgozására ismét egy 3 tagú bizottságot hozott létre a 120/1958. sz. közös utasítás[126] – a bizottság elnöke ez esetben a megyei (fővárosi) bíróság elnöke volt annak eldöntésére, hogy az elítélt „ez idő szerint érdemes-e kegyelemre".

Mi idézte elő a kegyelmi kérelmek áradatát? Kézenfekvő válasz lehet erre, hogy az elítélések nagy száma. Ez azonban csak az egyik tényező. Jászai Dezső főosztályvezető, aki az IM kegyelmi ügyekért felelős volt így ír egyik Feljegyzésében, amely a 128/1957 IM sz. utasításhoz kapcsolódott:" A tömeges, hivatalból tett kegyelmi előterjesztés és a nagyszámú egyéni kegyelem elbírálásánál a kegyelmi eljárás mindinkább a másodfokú perorvoslati eljárás szerepét töltötte be, továbbá károsan befolyásolta a bírói gyakorlatot, csökkentette a bírói ítéletek tekintélyét és visszatartó hatását".[127] Arra szót sem érdemes

124 *Kahler:* Joghalál. p.241.

125 *Vö. Szántó Konrád:* Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház Miskolc. én.; *Hetényi Varga Károly:* Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I–II. Abaliget 1992–1995; *Barcza József:* Az 1956-os forradalom megtorlása a magyarországi református egyházban. – Kézirat a TTB számára.

126 1958. július 18. „Szigorúan titkos " minősítéssel az igazságügyminiszter, belügyminiszter és a legfőbb ügyész adta ki. Az eredeti példányon dr. Réczei László, az igazságügyminiszter első helyettese, Biszku Béla belügyminiszter és Szalay József, a legfőbb ügyész első helyettese aláírása szerepel.

vesztegetni, hogy milyen „visszatartóhatás"-csökkenéssel kellett volna számolni, de az valós feszültség, hogy a büntető eljárások aligha feleltek meg a megközelítően korrekt bizonyítás eredményeként megállapítható tényállásokon nyugvó ítélet követelményének, sokkal inkább az előírt politikai elvárásoknak. A nagy tömegű egyéni kegyelem valójában ezért „másodfokú perorvoslati eljárás", pótlandó a fellebbezést ott, ahol ez kizárt, sőt, valójában második fellebbezés is ott, ahol a fellebbezés lehetséges volt ugyan, de annak elintézése csak a fellebbezési tárgyalás formaságban merült ki.

Az első *részleges közkegyelem* az 1959. évi 12. tvr. volt, amely szigorúan Osztályszempontok alapján engedett szűk „elkövetői körnek" szabadulást.

Az 1963-as „kialkudott" közkegyelmet Kádár 1963. március 21-én jelentette be az országgyűlés ülésszakán. Ez a közkegyelem sem volt azonban teljes körű, noha az 1963. évi 4.tvr alapján 3480 fő szabadult a börtönökből.[128] A forradalom elítélt barikádharcosai[129] – azonban továbbra is börtönben maradtak, s csak a hetvenes években szabadultak. Az 1963-as közkegyelem tehát nem hozta meg a „békés kiegyenlítődést" (Deák), az osztályharc folyt tovább, csak a diktatúra eszköztára változott – némileg.

A jogtalanság „joga"

XX. századi történelmünk abszurd drámájának szótárába ezzel a nem kevésbé abszurd terminus technicussal jelezzük azoknak az állami akaratot érvényesítő – tehát jogszabályi külsőségekben megjelenő – normák összességét, amelyek *amorálisak.* Ide soroljuk továbbá azt a *bírói gyakorlatot,* amely „hibátlan" jogi normákra alapít ugyan, de az ítélkezés során a jogszabályt tudatosan, intézményesen törvénysértő mó-

127 20 782/1958 IM/ III/1 – 1958. május 16.

128 Mivel a hatalom ez esetben is törekedett arra, hogy a köztörvényes bűnelkövetőket „összemossa" a forradalom elítéltjeivel (olyan módon is, hogy köztörvényes bűncselekménynek minősítettek az ítéletek olyan cselekményeket, amelyek a forradalom érdekeit szolgálták pl. lopásnak a harcosoknak történt élelmiszerszállítást) pontosan nem állapítható meg, hogy a szabadultak közül hány fő volt a forradalmár. Számukat valamivel 1000 fő alá becsülik. TTB adattár.

129 Becslések szerint mintegy 600 elítélt maradt a börtönökben, akiknek a harcokban való részvételét emberölésnek (vagy emberölés kísérletének) minősítették.

don alkalmazták.[130] Az 1945 után folytatott jogalkotás és az ezen alapuló bírói gyakorlat már igen korán súlyos torzulásokat mutatott, s a büntetőjog (valamint a büntető ítélkezés) egyre távolabb került a társadalom által vallott erkölcsi felfogástól és a nemzetközi jog általánosan elismert normáitól.

Tárgyunk szempontjából elsősorban a büntető anyagi jogi és büntető eljárásjogi szabályokat és elveket, valamint a bírói gyakorlat azon részét tekintjük át, amely érthetővé teszi a Brusznyai-perben történteket mind a vád, mind a védelem, mind pedig a bíróságok oldaláról.

Nem vállalkozunk most arra, hogy áttekintsük a jogalkotás *valamennyi* produktumát, csupán a kiemelkedően fontosakra, illetőleg leginkább jellemzőkre utalunk, különösen azokra a jogszabályokra, amelyek *közvetlenül vagy közvetetten kapcsolatban voltak* a Brusznyai-per vádlottjaival, vagy hivatkozási alapul szolgáltak büntetőügyükben. Az érintett jogszabályok egyébként alapvetően kihatottak a magyar civil társadalom arculatára.

A következő oldalak azt is igazolják, hogy mindaz, ami a forradalom leverése után a nyomozások, vádemelések és elítélések tárgyában történt, nem előzmény nélküliek. A hatalmi ágak elválasztásának megszüntetése, a bírói függetlenség felszámolása és az állampolgári jogegyenlőség elve helyébe lépő „osztálybíráskodás" *egyenes folytatása annak a folyamatnak, amely 1945 után kezdődött, ezekben a kérdésekben történt.*

A magyar jogalkotás 1945 utáni kezdeti produktumai – akár a mindennapok emberének élete újraindításakor – romeltakarítást jelentettek, és mind jogilag, mind erkölcsileg helyénvalóak voltak. A szégyenletes zsidótörvények (és a nyomukban keletkezett megannyi rendelet) eltörléséről szól a Magyar Törvénytárnak a *„Jogegyenlőség helyreállítása – Hátrányok orvoslása"* című fejezete. A 200/1945. M. E. számú rendelet,[131] majd az 1946: XXV. tc. súlyos történelmi és erkölcsi sérelmet orvosolt. Miközben a törvényhozás – eleget téve a fegyverszüneti egyezményben[132] és később a párizsi békeszerződésben[133] vállalt kötelezettségének – helyreállította az állampolgári jogegyenlőséget, sorra alkotott olyan jogszabályokat is, amelyek egyrészt alapvető alkotmányos elvekbe ütköztek, másrészt tág lehetőséget nyújtottak az eljáró hatóságoknak a visszaélésekre. Ezek a visszaélések nem egyes személyek magánakciói voltak, hanem *a kizárólagos hatalomra törekvő MKP tudatos – szovjet mintára végrehajtott – akciói ellenfelei megsemmisítésére.*

Az első törvény – amellyel kapcsolatban súlyos visszaélések sorozatát igazolta a kutatás[134] – amelynek gyakorlata hozzájárult a bírói függetlenség, a pártatlan bíráskodás felszámolásához az

1945: VII. tc. volt.

A háborúban győztes nagyhatalmak kezdettől fogva egyetértettek[135] abban, hogy a náci háborús bűnösöket felelősségre kell vonni, s ez az elv része lett a megkötött békeszerződéseknek (így a Magyarországgal 1947-ben megkötött párizsi békének is). A magyar törvényhozás ennek alapján az 1945: VII. tc-kel törvényerőre emelte a *népbíráskodásról* alkotott (és többszörösen módosított és kiegészített) 81/1945. M. E. sz. rendeletet.[136] A háborús és népellenes bűnök megbüntetésére kidolgozott joganyag ennyiben megegyezett a nemzetközi jog legújabb dokumentumaiban rögzített elvekkel[137], s így mellőzte a nullum crimen sine

130 Ezek az ítéletek a *semmisségi törvények* hatálya alá estek: 1989.évi XXXVI tv. (1989. október 20.); 1990.évi XXVI. tv. (1990. március 14.); 1992. évi XI. tv. Vö. részletesebben: *Kahler Frigyes:* Erkölcsi és jogi igazságtétel in: Janus-arcú rendszerváltozás (összeállította: *Schmidt Mária–Tóth Gy. László)* Kairosz 1998. p. 158–186.

131 Fontosabb módosítások: 2790/1946. M. E., 10340/1945. M. E. számú rendelet.

132 1945. január 20-án Gyöngyösi János külügyminiszter és K. J. Vorosilov marsall írták alá, az egyezmény alapján meghozták 526/1945., 528/1945., 530/1945. M. E. sz. rendeleteket, törvénybe iktatva az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. szept. 5–13. közötti ülésszakán 1945: V. tc.

133 A békeszerződést az 1947: XVIII. tc.; 1947. február 10-én iktatta törvénybe, kihirdetve 1945. július 25-én, életbe léptette a 11800/1947. (X.15.) Korm. r.

134 *Szakács Sándor–Zinner Tibor:* A háború megváltozott természetéről, 1944–1948 Bp. 1997.

135 Vö. a teheráni, jaltai és potsdami konferencia már idézett forráshelyei.

136 A tárgyban hozott rendeletek: 81/1945., 1080/1945., 1146/1945., 1410/1945., 1440/1945., 2590/1945., 2600/1945., 3140/1945., 3300/1945., 4080/1945., 5900/1945., 6320/1945., 6750/1945., 6890/1945. M. E. sz. és 850/1945. I. M. sz. rendelet.

137 A nemzetközi dokumentumok *béke- és emberiségellenes bűncselekményekről beszélnek* később az 1961. évi V. tv. (Btk.), átveszi a nemzetközi szóhasználatot. A nürnbergi elveket elfogadja az 1950. november 7-én kelt Római Egyezmény 7. cikk

lege elvét, valamint visszaható hatályúvá tette a büntető normákat, ugyanakkor bevezette – s ebben nem egyezett meg a Londoni Egyezményben[138] és a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság Alapokmánya valamint a Bíróság ítéletei által elismert elvekkel – *a kollektív felelősséget* is. Mindez a népbíróságoknak egy sajátos politikai különbíróság arculatát alakította ki, ahol messze eltávolodnak a nácitlanítás eredeti (angolszász) elképzelésétől, s valójában a sztálini célkitűzések (és módszerek) érvényesültek, a Visinszkij[139]-teória szerint: *„minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja".*

A tételt Ries István a szociáldemokrata igazságügyminiszter akként fogalmazta meg: „A nemzet pere megrontóival szemben voltaképpen egy per, mely technikai szempontokból bomlik külön perekre". A pereket a „reakció" ellen kell folytatni (Révaitól Józseftől[140], a MKP

2. Pontja, és a Polgári és politikai jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 15. cikk 1. és 2. Az Egyezségokmányt Magyarországon 1966. december 16-án hirdette ki az 1966. évi 8. tvr. A nullum crimen feloldása és a visszaható hatály kérdésében vö. még: az ENSZ Közgyűlése 1946. február 13-án kelt 3/1., 1946. december 11-én kelt 95/1. és 1947. október 4-én kelt 170/11. határozata. Az Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményt, (Római Egyezmény) Magyarország 1990. november 6-án írta alá. Vö. *Bán Tamás–Bárd Károly*: Összefoglaló tanulmány az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény magyar ratifikációjának előkészítéséről. (Bp., 1992. I.M. anyag), és csekély változtatással: uő: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar jog *Acta Humana. 1992. 6–7. 3–162. o.*

138 A háborús főbűnösök megbüntetéséről szóló egyezmény, kelt Londonban, 1945. augusztus 8-án. The United Nations Yearbook (New York, 1946.), kiegészíti a Nemzetközi Katonai Bíróság *Szabályzata (Charter)*, Vö. még: Hudson: International Legislation. XI. (1942–1945.) (New York, 1950.).

139 **Andrej Januárevics Visinszkij** (1883–1954) a sztálini „erősödő osztályharc" elméletének átültetője a jogelméletbe és a büntető eljárásjogba. 1933–1935-ig a Szovjetunió Legfőbb Ügyészének helyettese, 1935–1939-ig a Szovjetunió Legfőbb Ügyésze, 1939-től a Népbiztosok Tanácsának (kormány) elnökhelyettese, majd különböző állami tisztségeket töltött be: volt külügyminiszter-helyettes, külügyminiszter, végül 1953–1954 között a Szovjetunió ENSZ képviselője. Önkezével vetett végett életének. Magyarországon számos műve jelent meg, amelyek mintegy kanonizálták a *valószínűsített bűnösségre* alapozott ítéleteket. Így: *A perbeli bizonyítékok elmélete a szovjet jogban.* Bp. 1946; *Az állam- és jogelmélet kérdései.* Bp. 1949; *A nemzetközi jog és a politika kérdései.* Bp. 1949.

140 *Révai József* (1898–1959) kommunista politikus, a KMP alapító tagja, A Kommunista Internacionálé végrehajtó bizottságának munkatársa, 1945–1953, majd 1956. július 18–október 25-ig a MKP MDP PB tagja, 1949. június 11–1953. július 4-ig népművelési miniszter.

vezető ideológusától tudjuk „Ki a reakciós?"[141] Valójában mindenki, aki nem a kommunista politikát támogatja). A Révai által vázoltak megvalósítását szolgálta a katonai és politikai nyomozó szervek kommunista kisajátítása, amely önmagában is ellentétes volt az állam védelmével. Mindezek függvényében a népbírósági tanácsok[142] ítéletei nem bírói ítéletek a szó klasszikus értelmében, hanem pártérdekek „kihirdetőjévé" torzultak.[143] A népbírósági tanácsok, tehát a megfélemlítés eszközei voltak, és olyan politikai ellenfelek megsemmisítésére szolgáltak, akiknek valójában semmi közük sem volt háborús és népellenes bűncselekmények elkövetéséhez.[144] Így a kihirdetett ítéletek számaránya és súlyossága (nem számítva a balkáni országokat) messze felülmúlta az európai államok hasonló ítéleteit.[145]

Az 1950. április 1. napjával megszüntetett népbíróságok ítélkezésének anyagi-jogi alapját adó háborús és népellenes bűncselekményt definiáló törvényhely továbbra is a magyar büntetőjog hatályos része maradt 1994. január 14-ig, amikor is az Alkotmánybíróság, mint alkotmányellenes rendelkezéseket – kivéve a nemzetközi joggal megegyező tényállást – megsemmisítette.[146]

Az 1945. évi VII. tv. gyakorlata azt a politikai megtorló bíráskodást

141 *Szabad Nép, 1945. július 22.*

142 Magyarországon 25 népbíróság szerveződött. A Budapesti Népbíróság leghírhedtebb tanácsát Major Ákos vezette, ő hirdette ki az első ítéletet 1945. február 3-án. A népbírósági ítélkezés 1950-ben fejeződött be. A megmaradt statisztikai adatok szerint a népügyészségek több mint 90 000 fő ügyében jártak el, 59 429 vádemelés történt. Marasztaló ítéletet hirdettek ki 26 997 esetben, halálos ítéletet hoztak 477 vádlottra. A kivégzettek száma a statisztikai nyilvántartás szerint 189 fő. Valójában a kivégzettek száma 227 fő, ugyanis az 1945: VII. tv. alapján 1950. április 1-je után is folyt ítélkezés, de nem a népbíróságok, hanem rendes bíróságok útján. (MOL. Jgy. XIX-E-1-Z. 0090/1951.)

143 A népbírósági tanácsokat tehát nem független bírákból, hanem a pártok képviselőiből állították fel.

144 Részletesen: *Zinner Tibor:* Adalékok a háborús és népellenes bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonásához. (Kézirat a TTB anyagában).

145 *Zinner:* uo.

146 2/1994. (I. 14.) AB határozat: „Az 1945: VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) M. E. számú rendelettel, valamint az 1947: XXXIV. törvénnyel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) M. E. számú rendelet ...11. §-ának 1–4. pontja és 6. pontja, továbbá 13. §-ának 1. és 3–7. pontja alkotmányellenes, ezért azokat a határozatokat közzétételének napján megsemmisíti."

teremtette meg, amelynek semmi köze sincs ahhoz, amit *bírói ítéletnek* mondunk.

1946: VII. tc.[147]

A büntető ítélkezés alapjául szolgáló jogszabályok vizsgálatát elvégző 1989-ben felállított Kormánybizottság Jogász Albizottságának elemzései[148] felsorolják azokat az alapvető tényeket, amelyek a büntetőjog (és eljárásjog) önazonosságát kérdőjelezték meg.

A Kormánybizottság a legtöbb koncepciós elemet tartalmazó eljárást az ún. *népköztársaság elleni bűncselekmények körében* találta.[149] Az 1946: I. tc. „a demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság" védelméről rendelkezett A törvény szerint a legsúlyosabb – halállal büntetendő – állam elleni bűncselekmény valósul meg azzal is, *ha valaki mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez. A kezdeményezés megvalósult akkor is, ha a „mozgalom, vagy szervezkedés megalakítására indítványt terjeszt elő vagy másokat abban való részvételre rávenni törekszik"*[150] nem feltétele a bűncselekmény megállapításának semmilyen mozgalom vagy szervezet létrejötte! Ez a törvényi megoldás a legkegyetlenebbül bünteti az állammal (valójában az MKP és rajta keresztül a Szovjetunió politikájával) szemben álló bármilyen fellépés *lehetőségének felvetését* (előkészület) *is.* S mindez nem csupán egy elméleti lehetőség. Halálos ítéleteket hajtottak végre az alábbi indokolással: „a dolgozó nép szabadsága ellen támadtak a vádlottak, amikor külföldi segítségben bízva és arra számítva *ugrásra készen álltak,* hogy népünk szabadságát eltiporják és azt újabb rabszolgasorsba döntsék".[151](Kiemelés tőlem K.F) A kommunista frázisáradatok mögött a lényeg egyértelmű: a hatalom a vádlottak egyfajta *várakozását* büntette halállal. E törvény alkotóinak „jogfelfogása szerint ugyanis főbenjáró a rendszer bármilyen megváltoztatására irányuló *gondolat is".* Ez a „logika" érvényesült – mint látni fogjuk – Brusznyai Árpád és társai ügyében is.

A büntetőtörvény ilyen mérvű kiterjesztése nemcsak az alapvető emberi jogok sérelmét jelenti, hanem nélkülöz minden erkölcsi alapot is, megfosztván az embert attól a lehetőségétől, hogy szabadon gondolkodjon önmagáról, családja, vallási közössége, politikai nézetazonosságot valló társai és nemzete sorskérdéseiről.

Két sajátos tényállás még – '56-os perekben is gyakran előfordul – *a lázítás és az izgatás.*

Lázítás miatt azt vonták felelősségre, aki a (népi) demokratikus államrend, vagy demokratikus köztársaság (népköztársaság) ellen „lázított". Ehhez képest a lázítás bűntette az izgatással a specialitás viszonylatában állt.

Az izgatás magában foglalta az „egyes személyek vagy csoportok ellen, azok (népi) demokratikus vagy (nép) köztársasági meggyőződése miatt gyűlöletre „izgatást" az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen, vagy nemzeti, faji vagy felekezeti gyűlölködésre izgatást". Az izgatás törvényi tényállásának[152] leggyakrabban alkalmazott fordulata azonban az alábbi tényállásrész volt: „a (népi) demokratikus államrend, vagy ennek alapintézménye ellen gyűlöletkeltésre izgat."[153]

A büntetőtörvény tényállásának alapvető követelménye a jogi tárgy és az elkövetési magatartás szabatos definiálása. Ez esetben a törvény mindkettővel adós maradt, és ezzel mintegy kitöltetlen csekket adott a hatalomnak sok ezer év börtön kiszabására. A tényállás ugyanis nem állapítja meg az alapintézmény fogalmát, amelyet ettől kezdve – a büntetőtörvény egyébként tilos kiterjesztő értelmezésével – az abszurditásig tágították. Nemcsak a „helyi politikai és állami vezetők,"[154] hanem a falusi szövetkezetek boltvezetői, általában „a kommunisták",

147 A törvény büntető rendelkezéseit a *BHÖ* (A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása) közzéteszi az Igazságügyminisztérium (első kiadás 1952; második a forradalom leverése után megjelent büntetőszabályokat is magában foglaló kiadás, Bp. 1958). További hivatkozásainkban a BHÖ pontjaira utalunk.

148 A Kormánybizottságot Németh Miklós kormánya 3063/1989 sz. határozatával jogászokból és történészekből hozta létre. A jogász albizottságot *Földvári József* büntetőjogász professzor, a történész albizottságot *Zinner Tibor* történész vezette. A jogász albizottság kiadta *Az 1945–1962 közötti, koncepciós elemeket tartalmazó büntető ügyek felülvizsgálatára létrehozott bizottság jogász albizottságának jelentése"* (továbbiakban: Jelentés) c. dokumentumot (Pallas, én.) A szerző a jogász albizottság tagja, és a Jelentés egyik szövegezője volt.

149 Jelentés. p. 4–5.

150 Vö. BHÖ: 1 pont. 1946: VII. tc. 1. §

151 Uo. vö. még: Jelentés: p.7.

152 Vö. BHÖ: 2 pont, az 1946: VII. tc. 2. §

153 A tényállás négy fordulata közül ez a b) pontban foglalt.

154 Jelentés. p.9.

és természetesen ami még a Szovjetunióval összefüggött.[155] Ami pedig a „gyűlölet keltésére izgat" elkövetési magatartást illeti: ekként minősült minden olyan eset, amikor valaki rendszerváltozásra utalt (akár csak valamilyen gesztussal), ha valaki a „múltról" pozitívan nyilatkozott, vagy a fennálló körülményeket a „múlt rendszerhez" hasonlítva azokat negatívan értékelte, ha bármilyen állami vagy pártmegnyilvánulást bírált, a nyugati világot pozitív módon értékelte, emlegette a Szovjetunióbeli viszonyok árnyoldalait, a hadifoglyok helyzetéről (nem szólva a „málenkij robotra" hurcolásról), az ellátási bajokat, a begyűjtés visszásságait, végrehajtásával összefüggő (bizonyított, sőt elismert) visszaéléseket említett, netán (rendszerint ittasan) Sztálint, Rákosit vagy a helyi párttitkárt becsületsértő szavakkal illette. Börtönbe zárták ennek alapján a régi katonanótákat éneklő legényeket, és a vicceket mondó embereket.[156] A tényállás alkalmas volt az osztályharcos kampányok lefolytatására csakúgy, mint a személyes bosszúállás kielégítésére. A törvényhely „tömeges alkalmazásával sikerült a hatalomnak a szabad véleménynyilvánítás lehetőségét kizárni, az általános félelem és bizalmatlanság légkörét kialakítani, az igazságtalanság, az elnyomorodás, az egzisztenciális bizonytalanság láttán kialakult rettegést országos méretűvé fokozni."[157]

Az 1946: VII. tc. ezen túl még egy – az alkotmányjogban párját ritkító – abszurdumot is hordozott magában 1949-től. 1946-ban *a törvényhozók szándéka a demokratikus köztársaság* védelme volt. Ez a büntető norma tehát a „veszélyeztetett demokrácia"[158] – egy *több párti, parlamentáris demokrácia – védelméről* rendelkezett. Az 1949-es ún. „fordulat évének" országgyűlése sem változtatta meg ezt a törvényt. Ugyanakkor az országgyűlés politikai, valamint alkotmányjogi és közjogi bizottsága 1949. augusztus 12-én megtartott együttes ülésén egy jelentést fogadott el, amely szerint *„az 1946: VII. tc-ben a magyar köztársaság védelmére törvénybe iktatott büntető rendelkezések ezután értelemszerűen a Magyar Népköztársaság büntetőjogi védelmét szolgáló rendelkezésekként alkalmazandók".* Ezzel a „megoldással" nem csupán egy formai hiba történt (hogy ti. a törvény szövegét nem törvénnyel módosították). Valójában a köztársaság–népköztársaság valamennyi *tartalmi különbsége* előtérbe lépett. Más szóval egy többpártrendszeren nyugvó parlamentáris demokrácia helyébe egypárti diktatúra, a deklarált *állampolgári jogegyenlőség helyébe osztálydiszkrimináció* vált a büntetőjogi védelem tárgyává. Így történt ez a gyakorlatban is minden következményével. Az „átigazítás" szerinti szöveg került közzétételre az igazságügyi minisztérium által kiadott BHÖ-ben.

155 *Vö. Kahler:* Joghalál. p.197–198.
156 Uo. 198–200.
157 Jelentés p.8. *Kahler:* Joghalál. p. 200.
158 *M. Kiss Sándor* állandó terminológiája fejezi ki legtalálóbban a lényeget!

Bűncselekmények törvény nélkül

Igen sok '56-os perben alkalmazott bűncselekményi minősítés a *tszcs*[159] *elleni izgatás bűntette. A* Brusznyai-perben ez a tényállás közvetetten ugyancsak előfordul a termelőszövetkezetekből történő kilépést szabályozó rendelettel kapcsolatban. A büntetőnorma forrása ezúttal a

2560/1949. (III. 19.) Korm. sz. rendelet.

A szovjet mintájú kolhozosítás bolsevik rögeszméjének védelmére alkotott rendelet sohasem emelkedett törvényerőre,[160] noha a cselekmény elkövetőjére 10 évig terjedő szabadságvesztés volt kiszabható.[161] A büntető rendelkezések – első fordulatként – a kolhoz típusú csoportok szervezésének akadályozását büntették,[162] amikor is súlyos börtön várt azokra az „osztályellenségekre" – gyakran papokra –, akikre ráfogták, hogy miattuk nem alakult meg a (szó szoros értelmében tűzzel-vassal) „szervezett" tszcs. A második fordulat szerint börtönbe került mindaz, aki bármilyen bírálatot mondott a tszcs-vel kapcsolatban. Végül büntetés alá esett a tszcs működésének akadályozása. Ez utóbbi fordulat alapján – megint csak objektív felelősségi konstrukcióval – bárki elmarasztalható volt.[163]

159 Termelőszövetkezeti csoport.
160 A BHÖ. 31. pont a termelőszövetkezeti csoport (tszcs) elleni izgatás, illetve a tszcs intézményének rágalmazása, tszcs működésének akadályozása.
161 *Kahler*: Joghalál. p.201.
162 Vö. a törvény gyakorlatára: *Kahler*: Joghalál. p. 197–202.
163 Olyan esetben is marasztaltak, amikor a vádlott, aki nem is tudta, hogy a gazdasági felszerelésére igényt tart a tszcs, nem is tartózkodott a községben. Uo. p.201.

A titkos utasítások, mint büntetőjogi jogforrások

A bíróságok tevékenységét a hatalom lépésről lépésre vonta teljes ellenőrzése alá. Erről az eljárásjogi szabályok és alapelvek körében később szólunk. A titkos utasítások tartalmukat illetően mind az eljárásjogot, mind az anyagi jogot érintették.[164] Megjelenési formájukat illetően a leggyakrabban: miniszterhelyettesi utasítások, minisztériumi tájékoztatók, főosztályi intézkedések, felügyeleti tájékoztatók, leiratok, osztályvezetői utasítások. Külön csoportot képeznek az informális utasítások, amelyeket rendszerint a bíróság elnökén keresztül közöl az igazságügyi minisztérium, de nem ritkán a helyi politikai vezetők is.[165]

Az anyagi jogot érintő utasítások közül ismeretes egy csoport, amely a bűnösség megállapítását kötelezően írja elő az olyan személyek esetében, akiket a hatalom osztályellenségként minősített ez a kategóriára szoros összefüggésben áll az ártatlanság vélelmével.[166] Az utasítások másik csoportja a cselekmények jogi minősítésére vonatkozott,[167] s kötelezően előírta – osztályszempontok alapján – mikor kell súlyosabb minősítést alkalmazni, és mikor megengedett az enyhébb jogi megítélés. Végül az anyagi jogot érintő utasítások harmadik csoportja a büntetés kiszabás körére írta elő – szigorú osztályszempontok alapján – a büntetést, semmibe véve a bíró egyéniesítését[168].

Büntetőjogi jogelvek a romlás útján

Milyen sorsra jutottak a klasszikus büntetőjog jogelvei 1956/57-re? Tekintsük át a legfontosabb jogelveket.

A nullum crimen és a nulla poena elvek[169] nem csupán a nemzetközi jognak a háborús bűncselekményekre vonatkozó részében – és annak torzképében az 1945: VII. tv-ben – szenvedtek sérelmet. *A* kormányrendeletekkel megállapított bűncselekmények és az azokért kiszabható büntetések súlyosan sértette e két fundamentális büntetőjogi alapelvet.

164 Részletes feldolgozásukat vö.: *Kahler:* Az ítélkezés irányítása Magyarországon, 1949–1956. I. és II. rész *Magyar Jog, 1991. 3. p.133–141. és 1991. 4.p. 205–209.*

165 Vö: Jelentés: p. 16–33.

166 *Kahler: Magyar Jog, 1991. 4.p.205.*

167 Uo. p.206.

168 Uo. p.207–208.

169 Nincs bűncselekmény törvény nélkül, nincs büntetés törvény nélkül.

Ezzel függ össze az ún. tiszta keretjogszabályok kérdése. Ennek lényege, hogy a tényállási elemeket nem büntetőtörvény, hanem alacsony szintű rendelet határozza meg, amelyet az aktuálpolitikai kampánycéloknak megfelelően változtattak. Ez a vizsgált korszakban helyi tanácsi rendelettel megállapított terménybeszolgáltatási kötelezettség is lehetett. A titkos utasítások végleg kivetették sarkaiból a büntetőjog fundamentumát képező két klasszikus alapelvet.

A társadalom védelmének elve nem más, mint a büntetőjog alapvető feladatának megfogalmazása. A magát szocialistának nevező büntetőjog ezt a „társadalomra veszélyesség" terminusának használatával fejezte ki. Anélkül hogy jogdogmatikai vitákba bocsátkoznánk e korántsem általánosan elfogadott fogalmat illetően, azt megállapíthatjuk, *ha a társadalomra veszélyesség* (ezt a fogalmat lényegileg az anyagi jogellenesség terminusának helyettesítésére vezették be) megfelel a szilárd erkölcsi normákon nyugvó joggal való szembehelyezkedés kifejezésének, úgy a fogalom jogbölcseletileg értelmezhető. Valójában azonban ilyen értelmezésre a kommunista felfogású büntetőjogban csak szűk körben került sor. Az esetek jelentős részében a társadalomra veszélyesség csupán a kommunista politikai kurzusra való veszélyességet jelentette. Más szóval minden olyan cselekményt társadalomra veszélyesnek minősít ez a felfogás, amikor a társadalom tagja él elidegeníthetetlen emberi jogaival (ide értve mind a személyiségi, mind a politikai jogokat), és nem veti magát szó nélkül alá a diktatúrának.

A bűnösségen alapuló felelősség minden büntetőjogi felelősség előfeltétele. Azt jelenti, hogy az egyén akkor felelős büntetőjogilag tettéért, ha szándékosan, vagy (ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti) gondatlanul követi el a cselekményt (és nem áll fenn büntethetőséget kizáró ok). Azzal, hogy a büntetőjog – az 1945: VII. tc-ben – elismerte a kollektív felelősséget, s a titkos utasítások tovább tágították az osztályszempontú objektív felelősséget, a bűnösségen alapuló büntetőjogi felelősség elve összeomlott. A Mindszenty-perben hozott népbírósági ítéletek – ezekre visszatérünk a bírói gyakorlatról szólva – pedig a bűnösség összefüggésében söpörte félre a politika a jogdogmatika klasszikus elveit.

A bűnmegelőzés elve, az előbb kifejtettekre figyelemmel, nem érvényesülhetett.

A büntetőjogi felelősség differenciálása pedig – ez a büntetőjogi büntetés igazságosságának sine qua nonja – csak olyan rendszerben

lehetséges, ahol érvényesül az állampolgári jogegyenlőség. Ezt azonban kizárta – mint látni fogjuk – az osztálybíráskodás.

A büntető eljárásjog helyzete[170]

A háborút megelőző időszakban magyar büntető eljárás jogi szabályozása az európai jogfejlődéssel lényegében párhuzamosan haladt. Magyarországon olyan büntető eljárásjogi szabályok szerint folytatták le a büntetőpereket, amelyek megfeleltek a tisztességes eljárás követelményeinek. A bírák – hivatásuknál fogva – mindenkor az igaz tényállás megállapítására és a törvény helyes alkalmazására törekedtek. Deák Ferenc erről így beszélt a múlt század elején: „Nálunk a bíró nem vak eszköze a törvény szavainak, hanem érezve és gondolkodva, ítélő teljesítője azoknak."[171] Magyar bíróság előtt eleve kudarcra volt ítélve minden olyan próbálkozás, amely a büntetőjoggal visszaélve politikai szándékot kívánt érvényre juttatni. Így felmentéssel végződött a *tiszaeszlári per*[172] néven ismertté lett ügy, amely a tiszaeszlári zsidó közösség vezetői ellen indult *pótmagánvádra*[173], rituális gyilkosság vádjával.[174] Tény, hogy minden jogi és emberi előfeltétel adva volt a valóságos ítélkezéshez, s ez a magyar joggyakorlatban magától értetődő volt. Az 1952. január 1-jéig hatályban volt 1896: XXXIII. tc. (Bvp.[175]) tartalmazta azokat a további – minden civilizált ország büntető eljárásjogában nélkülözhetetlen – alapelveket, amelyek legtöbbjét *szavakban elismerte a kommunista hatalom is* a Bvp. hatályon kívül helyezése után hatályba lépett új büntető perrendtartásban (továbbiakban Bp.)[176]

170 *Kahler:* Joghalál. p. 147–183.

171 *Deák Ferenc* ügyészi iratai 1824–1831. Sajtó alá rendezte: *Molnár András.* Zalaegerszeg, 1995. p. 157.

172 Vö. *Eötvös Károly:* A nagy per. Bp. én.

173 A magyar királyi ügyészség nem vállalta a vád képviseletét, így a vádat az elhalt sértett anyja képviselte ügyvédje útján.

174 Az 1882. április 4-én indult perben a bíróság 1883. augusztus 3-án hozta meg a felmentő ítéletet. Megjegyezzük, hogy Franciaországban ugyanebben az időszakban a hasonlóan antiszemita indíttatású kémügyben, a *Dreyfus-perben,* marasztaló ítélet született, és az ártatlanul elítélt kapitány egy évtizedet töltött börtönben.

175 Bűnvádi perrendtartás. Részletes magyarázatokkal *Vargha Ferenc, Angyal Pál, Isaák Gyula.* Bp. 1941.

176 1951: III.tc. és az azt módosító novella az 1954. évi V. tv., valamint az 1962. évi 8. tvr. és az azt módosító és kiegészítő novella, az 1966. évi 16. tvr. A büntető

A *törvény előtti egyenlőség elve* minden rendi társadalmi berendezkedést meghaladó államban megkérdőjelezhetetlen alkotmányos alapelv. A Bp. §-ban kimondott elvvel szemben a gyakorlatban kialakult a bűncselekmények elkövetőit, valamint a sértetteket szociális osztály-hovatartozásuk szerinti megkülönböztetés és diszkriminatív megítélés, s ezzel *nyílt jogegyenlőtlenséget követett az ítélkezés.* Az osztály-hovatartozás („jó vagy rossz osztályhelyzet") negatív módon hatott ki az eljárás egészére: a feljelentés megtételére, a nyomozás mikénti folytatására, a bűnösség megállapítására, a büntetés mértékére, a rendes és rendkívüli perorvoslatok kezelésére, valamint a kegyelmi eljárás eredményére. Az osztály-hovatartozás ideológiai megítélése a legváltozatosabb formában jelentkezett az ítéletekben (osztályidegen, osztályellenség, származásától független ideológiai osztályellenség, osztályáruló stb.), és aszerint büntették a *tettet vagy a tettest,* ahogy a hatalom érdeke kívánta. Akit a politika negatív osztálymegjelöléssel illetett, *az többé nem egyenlő jogú állampolgár.*

A *társasbíráskodás elve* (Bp. 11–12. §) formálisan a gyakorlatban megvalósult. Aligha lehet azonban ilyennek tekinteni a népbírósági tanácsoknak *pártok* álláspontját képviselő kiküldötteit. Az 1949: XI. törvény az ülnökbíráskodás bevezetésével a büntető ítélkezést kimondva is politikai tevékenységgé tette: „az első fokú bíróságok tanácsaiban a túlsúlyt a dolgozó osztályokat képviselő népi ülnököknek biztosítja". A büntetőeljárás alapvető kérdései ugyanis – a törvény magyarázata szerint – „nem annyira jogi szakismereteket, mint természetes életfelfogást, sok élettapasztalatot és egészséges igazságérzetet igényel".[177]

A *bírói függetlenség* (hogy tudniillik a bírák csak a törvénynek vannak alárendelve) volt leginkább szálka a kommunista hatalom szemében. Az államhatalmi ágak megosztásának tagadásán túl ugyanis a független bíróság jelenthetett volna leginkább gátat a hatalom számára. Természetesen kezdettől fogva akadtak a bírói karban néhányan, akik vállalkoztak a hamis bíró dicstelen feladatára. Ez csak ritkán érhető tetten olyan világosan, mint Major Ákos esetében, aki közvetlenül elfogadta és eljátszotta a neki írt szerepet.[178] Dr. Tímár István[179] és dr.

perrendtartás kommentárja (összeállította: *Molnár László* és munkatársai) Bp. 1957.

177 Büntető perrendtartás, szerk.: *Molnár László* Bp., 1957. Bevezető. p.13.

178 Péter Gábornak és Feri Sándornak a *Demény-üggyel* kapcsolatban Rákosihoz írott

Décsi Gyula[180] nemcsak a Mindszenty-perben továbbították dr. Alapy Gyula[181] ügyésznek Rákosi utasításait. Tímár elismerte 1962-ben, hogy „bírákkal és ügyészekkel személyes kapcsolatot tartott fenn" 1946–1948 között, amire szerinte szükség volt, mert „biztosítani kellett

leveléből tudjuk az alábbiakat: „Szebenyi vegye kezébe az ügyet. Megfelelő bíró és ügyész legyen kiválasztva. Úgy a bíróval, mint az ügyésszel előzőleg beszéljen az arra megfelelő elvtárs." Később Feri Sándor írja: „A vádirat elkészült, de nem megfelelő. Intézkedni fogok, hogy az megfelelően kiegészíttessék. Azt javaslom, Major Ákos tárgyalja az ügyet. Pervezetési tevékenysége csak arra korlátozódnék, hogy a nyomozási eljárás során lefolytatott egész egyszerű tényállás a tárgyaláson ugyanazon tanúk kihallgatásával bizonyítást nyerjen..." Iratok 1. p.70, 74.

Péter Gábor (1906–1993) szabósegéd, kommunista politikus államvédelmi altábornagy.1945 januárjától a Budapesti Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, majd a budapesti ÁVO vezetője, később a BM ÁVH, ÁVH vezetője,1953. január 3-án letartóztatták. 1954. január 15-én életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, majd perújítás nyomán az ítéletet 1957. június 15-én 14 évi börtönre enyhítették. Egyéni kegyelemmel szabadult 1959. január 10-én. Ezt követően nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott.

Demény Pál (1901–1991) író, politikus. A háború előtt hat és fél évet töltött börtönben, 1945. február 13-én letartóztatták (Péter Gábor: „A párt foglya"), 1945-ben a szovjet hatóságok hallgatták ki, majd visszaadták a magyar ügyészségnek, 1946. május 26-án vádat emeltek ellene népellenes bűntett miatt, s a népbíróság 4 és fél évi kényszermunkára ítélte. 1950-ben Kistarcsára internálták, majd 1954-ben szervezkedés címén 10 évi börtönre ítélték. Az MDP PB 1956. augusztus 31-i döntése alapján került szabadlábra.1957. december 14-én a Legfelsőbb Bíróság felmenti az 1954-es vád alól, de az 1946-os elítélését csak 1989. május 23-án semmisítik meg. Az első szabad választásokon 1990-ben országgyűlési képviselővé választották.

179 **Dr. Tímár István** (1913–1991) 1944. decembertől 1948. decemberig a budapesti politikai rendőrség ezredese, Péter Gábor helyettese, majd az Igazságügyminisztérium Büntetőjogi és Ügyészi Főosztály vezetője.1953-ban letartóztatják, és a Péter Gábor és társai perben 12 évre ítélik. 1956. október közepén szabadult.1957. februárt 4-én a Legfelsőbb Bíróság felmenti.1962-ben a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese (január 16–augusztusig) majd a Szerzői Jogvédő Hivatal főigazgatója.

180 **Dr. Décsi Gyula** (1919–1990) államvédelmi alezredes, 1950. június 23-tól IM államtitkár, majd a miniszter első helyettese. 1952. november 14-től 1953. február 2-ig igazságügyminiszter (január 16-án letartóztatták, lemondását a börtönben írta meg).

181 **Dr. Alapy Gyula** (1911–1976) 1941-ben a Gyulai Járásbíróságon fogalmazó, majd a háború után Győrben népügyész, később a népügyészség vezetője. 1948–1956 között a Budapesti Államügyészség vezetője. A forradalom alatt a Szovjetunióba menekült.1958 márciusától a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének munkatársa. Elbocsátása után a Villamosipari Tröszt dolgozója.

a párt befolyását a politikai bűnügyekbe..."[182]. Olti Vilmos[183] ugyancsak beszámolt arról, hogy a KMP legfelsőbb vezetésének „értékítéletét" Tímár, Décsi vagy Ries István igazságügyminiszter[184] közvetítette részére.[185]

A bírói kar nagy többsége azonban ragaszkodott a tisztességes eljáráshoz és a bírói függetlenséghez. Ez a bírói kar tehát nem volt elfogadható a kommunista vezetés számára. A bírói függetlenség megsemmisítésének első lépése a bíróságokon végrehajtott személyi tisztogatás volt, amelynek során mintegy 1100 bírót távolítottak el a Kúriától a járásbíróságokig.[186] A bírák (akiket „ideológiai kérdésekben elmaradottak"-nak minősített a hatalom) megítélését a kormányzat attól tette függővé „ellenségesen, vagy barátilag állnak-e a marxizmus–leninizmus ideológiájával szemben"?[187] A személyi összetételében „átalakított" bíróságok (és az élükre állított elnökök) végrehajtották azokat a bírói függetlenséggel összeegyeztethetetlen kívánalmakat, amelyeket a titkos utasítások, a környezettanulmányok és az eseti (gyakran helyi) politikai intervenciók tartalmaztak. A titkos utasítások számos olyan rendelkezést tartalmaztak, amelyek kötelezővé teszik a bűnösség vélelmezését, egyes cselekmények minősítését, sőt a büntetés kiszabását illetően is ismeretesek intervenciók.[188] Molnár Erik[189] igazságügymi-

182 Vö. Tsz. 27–28. o.

183 **Dr. Olti Vilmos** (1914 –) A Budapest Polgári Törvényszéken joggyakornok, a háború után a népügyészségen kihallgatásokat vezet. Az Igazságügyminisztérium Börtönügyi Főosztályán dolgozik, majd a Budapesti Uzsorabíróságon, Budapesti Népbíróságon tanácsvezető bíró, majd a Budapesti Népbíróság elnöke, a kiemelkedő politikai pereket tárgyaló bíró.1956 után ügyvéd, majd 1960-tól jogtanácsos.

184 **Dr. Ries István** (1885–1950) ügyvéd, szociáldemokrata politikus. 1945–1950. között igazságügyminiszter. 1950. július 12-én felmentik, 10 nap múlva letartóztatják, a vizsgálati fogságban az ÁVH agyonverte.

185 Uo.

186 *Zinner Tibor:* Igazságszolgáltatók a pártállam őrlőkövei között I–II. *Bírák Lapja,* I. évf. 2–3. szám p.1–20.,p. 3–20. uő: Az igazságszolgáltatók megítélése a Magyar Kúria végnapjaitól a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának létrejöttéig (kitekintéssel '56-ig); kézirat a TTB részére.

187 *Ries István* igazságügyminiszter beszéde, vö.: *Igazságügyi Közlöny,* LVIII. 1949. p.606–607.

188 Vö. *Kahler*: *Magyar jog, 1991. 4.p. 205–209.*

189 **Dr. Molnár Erik** (1894–1966) történész, politikus.1944–1948 között népjóléti tájékoztatási és külügyminiszter. 1950–1952-ig igazságügy-, 1952–1953-ig külügyminiszter. 1953–1954-ben a Legfelsőbb Bíróság elnöke, majd igazságügymi-

niszter megfogalmazása szerint: „A bíró munkája tehát lényegében politikai tevékenység."... „Népi demokráciánk abban a tudatban ismeri el a bírák függetlenségét, hogy a bírókra nyugodtan rábízhatja az osztályharcos szocialista igazságszolgáltatást."[190] Mindennek egyenes folytatása Borbély János már idézett felszólalása a bírói függetlenségről: A bírói függetlenség tehát – szovjet minta szerint – megsemmisült.

Kevés olyan bíró maradt hivatalban, aki még 1951-ben is mert szuverén bírói döntést hozni. Aki megtette, hosszú börtönévekkel fizetett.[191] Akadtak olyanok is, akik apró segítségként igyekeztek az „elvárásokon" belül a legenyhébb ítéletet kihirdetni, ahol megtehették. Ez sem volt elhanyagolható. Nem egy esetben maguk a vádlottak kérték a bírót, ne hozzon felmentő ítéletet, mert ez esetben nyomban internálják őket.[192]

Az objektív igazság elve és ezzel összefüggésben a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve ugyancsak tételesen kimondott szabály (Bp. 4. §). Ezek az elvek eredendően magukba foglalják, hogy a bíróság olyan célszerű pervezetést alkalmazzon, hogy az objektív igazság megállapítható legyen. Bűnösséget pedig csak bizonyosságra lehet alapozni. (Erre az in dubio pro reo elvnél még visszatérünk.) Ezzel szemben – s ezt alátámasztja alá több ezer ügy tételes vizsgálata – a gyakorlatot az ügyek vádcentrikus kezelése jellemezte. Ez azt jelentette, hogy veszedelmesnek tekintettek minden olyan bizonyítást, amely gyengítette a vádat, ezért az ilyen jellegű indítványokat – ritka kivételtől eltekintve – elutasította a bíróság. Ezt a gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság szentesítette.[193] A bizonyítékok szabad mérlegelését semmissé

niszter 1956. november 3-ig. 1949–1966-ban bekövetkezett haláláig a MTA Történettudományi Intézet igazgatója.1948–1956 között az MDP KV tagja.

190 MOL. XIX.E. 1. s. 265.203/1955.

191 1951. július 4-én emelkedett jogerőre népellenes bűntett miatt az ítélet *dr. Rákossy Árpád* a Kecskeméti Megyei Bíróság tanácselnöke, *dr. Bakkay Tibor* beosztott bíró, *dr. Gorzó György* a Kecskeméti Államügyészség vezetője, *dr. Holosnyai Ambrus* beosztott ügyész, *dr. Nagy Lajos* bírósági fogalmazó ellen, mert a büntető tanács felmentett jogos védelem címén egy embert, aki a géppisztollyal rátámadó szovjet katonát 1944 őszén leszúrta. Az esküjükhöz hű bírákat és ügyészeket 6 évtől 10 évig terjedő börtönre ítélték. Ügyükben csak 1990. október 19-én született meg a Legfelsőbb Bíróság felmentő ítélete. Vö. *Kahler*: Tisztogatás *Rebellitás '56 II. 11–12.p.2–4.*

192 A szerző személyes interjútapasztalatai.

193 Vö. Legfelsőbb Bíróság V. 8916/1951./6 és Tsz. p.68–76.

tették azok a titkos utasítások, amelyek kötelezően előírták és megdönthetetlen vélelmeket állítottak fel.[194] Az „ideológiai tények" tehát minden esetben a valóság tényei fölött álltak.

A *védelem joga* (Bp. 49. §) minden civilizált jogrendszerben éppoly súlyú, mint a független bíróság léte. Az előadottakhoz képest a védelem jogának értéke azonos a bírói függetlenség értékével. A védelem jogának nullifikálása nem azt jelentette, hogy a védő nem volt jelen a tárgyaláson, sőt még azt sem, hogy korlátozták volna a bizonyítási indítványok vagy jogi okfejtések előadásában. Mindezt megtehette, csak éppen süket fülekre talált, s így eleve eredménytelenségre ítéltetett. Az már harmadlagos kérdés, hogy a titkos (ún. dupla nullás) ügyekben csak az ÁVH által jóváhagyott és lajstromba vett védők járhattak el, s hogy a védő nem tekinthette meg az iratok teljességét, különösen nem a környezettanulmányt.[195]

Az *ártatlanság vélelme és az in dubio pro reo*[196] *elve nélkül nem lehet ítélkezni.* A vizsgált korszakban azonban nem valós ítélkezésre volt szükség, hanem „osztályharcos ítélkezésre", a polgárháborús pszichózis fenntartására. Ezért előtérbe léptek a bűnösségi vélelmek, és a *feltételezett bűnösségre* alapozott ítéletek,[197] lényegében teljesen átvéve a Visinszkij-féle „jogelméletet".

A *nyilvánosság elve* (Bp. 7. §) egyre jobban kiszorult a tárgyalótermekből. Az eljárások valódi célját, a *megfélemlítést* sokkal jobban szolgálták a zárt ajtók mögött folytatott eljárások és a körülöttük kialakult misztikus találgatások.

A *kontradiktórius tárgyalás elvét* megtaláljuk ugyan a Bp. 160–170. §-iban, de tartalmi oldalát nézve sokkal inkább hasonlítottak a tárgyalások a süketek párbeszédéhez. Nem lévén általában a tárgyalások

194 Pl.: a kulák hangja nem bírálat, hanem minden esetben államellenes izgatás, a kulák gabonájában a zsizsik államellenes célzattal van jelen, a szegény paraszt esetében ellenkezője bizonyítható (vö.: Molnár Erik IM. 0182/1950. sz. rendelet, 1950. okt. 6.). Az előbbi vélelmet megsértette a Kunszentmártoni Járásbíróság, amikor a „kulákot" csak 2 évi börtönre ítélte, „ítélete sem az ellenség leleplezésére, sem a támadás visszaverésére nem alkalmas", mondta Erdei Ferenc igazságügyminiszter. *Kahler: Magyar Jog. 1991. 3.p. 139.*

195 *Kahler*: uo.

196 Bizonytalan tényt a vádlott javára kell értékelni.

197 Vö. *Kahler*: Joghalál. p.174–176.

kimenetele kétséges, a kontradiktorius tárgyalási elv tartalmilag nem érvényesült.

Az anyanyelv használata, a szóbeliség (Bp. 160, 177. §) és a közvetlenség (Bp. 177. §) ugyancsak klasszikusnak számító processzuális alapelvei önmagukban, a többi sarkalatos alapelv félretétele és meghamisítása nem változtathattak azon a katasztrofális tényen, hogy megszüntették a független bíróságokat és ezzel a pártatlan ítélkezést Magyarországon, s nemcsak a büntető bíráskodást illetően.[198]

A bíróság *ítéletindokolási kötelezettségét* nem tartjuk számon ugyan a klasszikus alapelvek között, de funkciója garanciális jellegénél fogva közelíti azokat. A vizsgálati tapasztalatok szerint az ügy lényegét illetően az indokolások semmitmondóak, jórészt ideológiai, vulgár-marxista szóáradattal pótolják mindazt, ami az ügy érdemében hiányzott. Különösen igaz ez az '56-os megtorló perekre, amint azt a Brusznyai-per ítéleténél is tapasztalni fogjuk.

A per elemzése során ki fogunk térni azokra a konkrét az eljárásjogi szabályszegésekre, amelyeket a hatóságok az ügyben részben tudatlanságból, részben szándékosan elkövettek. Most csak annyit – ez jól tükröződik az iratok egyszerű áttekintéséből is –, a nyomozó hatóság nem tudta kezelni a különböző perbeli szerepeket (terhelt, tanú), s a kihallgatások során a terheltek és tanúk jogaival sem voltak minden esetben tisztában. Tudjuk persze, hogy egy politikai koncepción alapuló perben sokadrangú az eljárásjog érvényesülése, még kevésbé törődtek a terhelti jogok érvényesülésével.

Szót kell ejteni még az eljárásjoggal összefüggésben az

1957. évi 34. törvényerejű rendeletről,

amely a „népbírósági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozása " címmel rendelt külön eljárási szabályokat a forradalom megtorlására indított perekben. A szóban forgó tvr.-ről fentebb általában szóltunk. Most azokat a fontosabb rendelkezéseket tekintjük át, amelyek közvetlenül alkalmazásra kerültek a Brusznyai-perben.

A Brusznyai-per vádlottait az ügyész a BHÖ 1. pontja (1) bekezdésében írt, népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének bűntettével (I.r–IX.r. vádlottak),[199] illetve a BHÖ. 1. pont (2) bekezdésben meghatározott népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel bűntettével (X.r–XV. r. vádlottak)[200] vádolta meg. Ehhez képest a per letárgyalása népbírósági hatáskörbe tartozott.[201] Tekintettel arra, hogy az ügy több vádlottja katonai személy volt, akikkel szemben csak katonai bíróság járhatott el, a polgári személyek ügye is katonai bíróság elé került. A katonai bíróságokon ugyancsak működtek népbírósági tanácsok, másodfokon pedig a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumánál alakított *különtanács* járt el.[202]

Az ügyben a vádlottak *védőválasztási joga korlátozott volt.* Csak azok a védők járhattak el ugyanis, akiket „az igazságügyminiszter az e célból összeállított jegyzékbe felvett."[203]

A Brusznyai-pert – eltérően Földes Gábor és társai ellen folytatott pertől[204] – nem gyorsított eljárásban – tehát vádirat mellőzésével – folytatták le.[205]

A fellebbezésre vonatkozó rendkívüli szabályok közül[206] csak a határidők lerövidítésére vonatkozók érvényesültek. A súlyosítási tilalom eltörlése[207] ebben a perben nem játszott szerepet, mivel a súlyosítások az ügyész által bejelentett fellebbezési óvás nyomán történtek.

Brusznyai Árpádot közvetlenül érintette azonban a „ Döntés a kegyelemre ajánlás felől, és az ítélet végrehajtása" cím.[208] Eszerint csak abban az esetben kell a halálos ítéletet jogerőre emelkedése után benyújtott kegyelmi kérvényt – az igazságügyminiszer útján – a NET elé terjeszteni, ha elítéltet az ítélőtanács – *legalább szótöbbséggel* – kegye-

198 *Lichtenstein József*: Koncepciós elemek a polgári peres ítélkezésben. Kézirat a TTB részére.

199 Vád.p.24–28.
200 Vád.p.28–30.
201 1957:34.tvr.4.§.a/.
202 1957:34.tvr.24.§.(1) bek. A különtanácsokban a népbírák helyett a NET által választott katonai ülnökök vettek részt (2) bek.
203 1957:34.tvr.31.§.(1) bek. ez gyakorlatban azonos kört jelentett a katonai védők jegyzékébe felvett ügyvédekkel (32.§.)
204 Részletesen vö. *Kahler–M.Kiss* :Kinek a forradalma? p.231–282.
205 A gyorsított eljárásról az 1957:34.tvr.8.§. rendelkezik
206 1957:34.tvr. 11–16.§.
207 1957:34.tvr. 16.§.
208 1957:34.tvr.21–22.§.

lemre ajánlja. Ha a szótöbbség nem született meg – mint ez Brusznyai Árpád esetében történt –, „a halálbüntetés végrehajtása iránt intézkedik" a tanács elnöke.[209]

Az eljárási cselekményeket az ügy nyomozati szakaszában egy „szigorúan titkos" minősítésű *belügyminiszteri utasítás* az ún. NYUT (nyomozási utasítás) szabályozta. A NYUT részletes szabályait itt nem ismertetjük csupán arra kell nyomatékosan felhívni a figyelmet, hogy – a tárgyalt korszakban nem rendkívüli – ez esetben is olyan, állampolgári jogokat érintő intézkedések kerülnek titkos, az állampolgárok részére nem megismerhető jogforrásban szabályozásra, amelyek közvetlenül érintik a polgárok jogait.[210]

Néhány alapvető állásfoglalás a bírói gyakorlatból a BHÖ 1. pontjához.

Azt a „jogi" álláspontot, amely mindvégig érvényes volt a BHÖ. 1. pontjával kapcsolatban, a NOT[211] a Mindszenty-per fellebbviteli tárgyalásán fejtette ki és rögzítette a jogerős ítéletében.[212] Ennek lényege mozgalomban, vagy szervezkedésben való tevékeny részvétel, vagy annak vezetése megállapításának nem tényállási eleme a jogellenes tevékenység. Más szóval a NOT nem kevesebbet állít, mint hogy az adott államformát és társadalmi berendezkedést öröknek kell tekinteni. „...a »megdöntés« szónak olyan értelmet tulajdonít, amellyel nem jár együtt az, hogy a megdöntésre irányuló cselekvőség alakilag jogellenes eszközöket, jogellenes eljárási módot használjon" mert – a NOT álláspontja szerint – a törvényhozó bűntettnek tekint „bármilyen...haladásellenes, reakciós irányú lényegbeni változást"..."Tűrhetetlen volna, hogy a demokratikus haladást biztosító államrendet és államformát reakciós erők szervezkedése akár alakilag jogellenesnek nem minősíthető eszközökkel is veszélyeztesse."

A NOT álláspontja szerint abban az esetben, ha a fennálló államhatalom – külső erőtényező következtében – megszűnne, sem képzelhető el

209 1957:34.tvr.21.§ (2) bek.
210 Nem volt nyilvánosan hozzáférhető a rendőrség szolgálati szabályzata sem, amelyet a belügyminiszter parancsban adott ki „szolgálati használatra" jelzéssel.
211 Népbíróságok Országos Tanácsa.
212 NOT.I.687/1949/22.

hatalmi vákuum, csak a hatalom gyakorlása „szünetelne", amikor is mindenki kötelessége az 1946. évi I. tc hatalmi viszonyainak helyreállítása.

Ez az álláspont jogi abszurdum, egyike azon tételeknek, amellyel a diktatúra arcul csapott minden szabadságjogot gyakorolni akaró állampolgárt. Ennél szakszerűtlenebb és történelmietlenebb szofizmus ritkán olvasható bírói ítéletben. Semmivel sem bölcsebb ez az okfejtés, mint kimondani: egy más által megölt ember holttestének eltemetése valójában a rajta elkövetett gyilkosság betetőzése, azaz újbóli gyilkosság, hiszen az áldozat temetetlenül hagyva esetleg feltámad, ezért mindenki élesztgetni köteles. Az okfejtés legnagyobb „csúsztatása" a római jogból eredő hatalom szünetelésére hivatkozás. A hatalom szünetelésének intézménye sem a római jogban – sem egyetlen polgári állam jogában – nem járt azzal a morbid kívánalommal, hogy az államhatalom megszűnésének elismeréséhez egyben minden embernek is el kell pusztulnia, akik az állam területén éltek.

A NOT álláspontja jogilag értelmezhetetlenné és ezáltal kezelhetetlenné tett minden egyes BHÖ 1. pontjával kapcsolatos esetet, mert azok a politikai és ideológiai fogalmak, amelyekkel a jogi terminológiát helyettesítette – ilyen főként a jogellenesség kiiktatása –, a hatalom teljes önkényének nyitott utat, egyben megfosztotta a polgárokat attól a joguktól, hogy alkotmányos keretek között az állami és társadalmi rendet megváltoztassák. *Nem más ez, mint a népszuverenitás teljes tagadása.*

Az 1956-os eseményekben való bármilyen részvétel büntetőjogi értékelésénél Legfelsőbb Bíróság az alábbi iránymutatást tette közzé: „Tudatuk átfogta azt, miszerint a mozgalom, amelynek érdekében tevékenykedtek, a proletárdiktatúra alapintézményeinek megsemmisítésére és ezen keresztül magának a proletárdiktatúrának is a megdöntésére irányul."[213] A döntés rámutatott arra is – s ez a Brusznyai-perben hozott ítélet egyik pillére –: „A bűnösség szempontjából nincs jelentősége annak sem, hogy a vádlottak tartózkodtak a véres erőszakoskodásoktól. A lezajlott események tapasztalata ugyanis azt mutatja, hogy a véres kezű és látszat-törvényességbe burkolózó ellenforradalmár között csak módszer- és időbeli különbség volt. Mindegyik tevékenység egyaránt a proletárdiktatúra megdöntésére irányult."[214]

213 Büntetőjogi Döntvénytár Bírósági Határozatok (1953.október–1963.október) Bp. 1964. (továbbiakban BJD) 643.sz döntés.
214 Uo.

III. fejezet

A nyomozás

Nyomozás a „nyomozás" előtt – avagy mit ér a törvény szava ?

„Az eljárás rendszerint nyomozással kezdődik. Nyomozásnak csak bűncselekmény alapos gyanúja esetében és csak a hatáskörrel bíró nyomozóhatóság indokolt írásbeli határozata alapján van helye" – így rendelkezett az 1956/1957-ben érvényben volt büntető perrendtartás[1]. A törvény arról is rendelkezett, hogy a nyomozást elrendelő határozat nélkül csak ún. halaszthatatlan nyomozati cselekményt lehet foganatosítani. Ilyen eset pl. a tettenéréskor, vagy szökés veszélye esetén az őrizetbevétel, a helyszín, vagy a bűnjel biztosítása érdekében személymotozás, házkutatás, lefoglalás.[2] Az eljárásjog tehát, szűk kivétellel a nyomozást *alakszerű intézkedéshez* kötötte. Amint arra a Bp. kommentárja rámutat: „A büntető eljárás megindításának ténybeli előfeltétele: megbízható kimerítő értesülés olyan eseményről, amely bűncselekmény alapos gyanújára utal...A büntető eljárás megindításának anyagi jogi előfeltétele, hogy a) a cselekményt a törvény bűntettnek nyilvánítja, b) az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását büntethetőséget kizáró[3], vagy büntethetőséget megszüntető[4] ok nem akadály."[5]

1 Bp.86.§.(1) bek.
2 Bp.86.§. (2) bek.
3 A büntethetőséget kizáró okokat az 1950. évi II. törvény (tv) a büntetőtörvénykönyv általános részéről (továbbiakban Btá) szabályozta .Ezek: 14. életév (Btá.9.§.); elmebetegség, öntudatzavar, amely képtelenné teszi az elkövetőt a cselekmény társadalomveszélyességének felismerésére (Btá.10.§./1/.bek.); Olyan kényszer, fenyegetés, amely képtelenné tette az elkövetőt akaratának megfelelő magatartásra (Btá.10.§./2/ bek); ténykekben való tévedés (Btá. 13.§.); társadalomra veszélyességben való tévedés (Btá.14.§.); jogos védelem (Btá.15.§.); végszükség (Btá.16.§.); magánindítvány hiánya, ahol a törvény a magánindítványt előírja (Btá.21.§.).
4 Büntethetőséget megszüntető okok: az elkövető halála (Btá.24.§.a) pont); elévülés (Btá.24.§.b) pont); kegyelem (Btá.24.§. c) pont).

A Brusznyai-perben a nyomozást *1957. április 25.-én*[6] rendelte el a nyomozóhatóság, a Veszprém megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály Vizsgálati Alosztálya.[7]

A nyomozás *elrendeléséről* rendelkező határozat többek között azt tartalmazza, hogy „Megvizsgáltam dr. Brusznyai Árpád középiskolai tanár ügyében 24-5377/1957 sz. alatt *lefolytatott nyomozás* anyagát, amelynek alapján megállapítottam, hogy nevezett alaposan gyanúsítható az 1956 október–novemberben Veszprémmegye (sic!) területén lezajlott ellenforradalmi mozgalom tevőleges irányításával"[8] (Kiemelés tőlem. K.F.) Vagyis a hatóság a nyomozást a Bp. ide vonatkozó szabályainak félretételével elrendelő határozat nélkül nyomozott, mégpedig úgy, hogy közben Brusznyai Árpád 1956. november 7–25-ig; 1956. december 12-én; 1957. február 6–7-ig; 1957. február 25–április 19-ig is előzetes letartóztatásban volt. Április 19-ét követő szabadlábra helyezése után 1957. április 25-én tartóztatták le. Ezt követően már nem került soha sem szabadlábra.[9] A kihallgatási jegyzőkönyvek keltezései – minként azt az első fejezetben tételesen felsoroltuk – nem hagynak kétséget afelől, hogy a nyomozást elrendelő határozat időpontjában Brusznyai Árpádot minden lényeges kérdésre kihallgatták, anélkül hogy a nyomozást formálisan elrendelték volna. Történt mindez annak ellenére, hogy a Bp.86.§ (1) bek. – mint azt már idéztük – az eljárás megindítását *„indokolt írásbeli határozata alapján"* tette lehetővé.

További súlyos eljárási szabálysértés, hogy Brusznyai Árpád *terheltként történő felelősségrevonásáról* csak *1957.április 29-én* hozott határozatot a rendőrhatóság.[10] Ekkor közölték először Brusznyaival, hogy a – halállal is büntethető – BHÖ.1.pont (1)-ben foglalt „népidemokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetése bűntettének a megállapítására alkalmas bűntettet követett el miatt (sic!) terheltként való felelősségre vonását rendelem el.

5 Bp.Komm.p.239
6 Nyom.p.15.
7 A határozatot 24–5377/1967 ügyszámon a vizsgálati alosztályvezető Varga Gyula r.ny.hdgy és Knéz András rny.őrgy.osztályvezető – egyetértőleg – írta alá, továbbá Nemeskei Miklós ügyész láttamozta.
8 Nyom.p.15.
9 Ít.I.p.1.
10 Nyom.p.20. A határozatot Varga Gyula hdgy, alosztályvezető írta alá.

A terhelt jogállását a büntető eljárásban (nyomozati szakban megnevezése gyanúsított[11]) a Bp. szabályozta. „A terheltet minden olyan esetben, amikor a törvényben biztosított valamely jogát gyakorolhatja, erre figyelmeztetni kell."[12] A Bp. magyarázata ezzel kapcsolatban rámutatott: „E jogok realizálásának egyik legfontosabb előfeltétele mindenesetre a jogok tényleges gyakorlásának lehetővé tétele, ami az eljáró szervek legelemibb kötelessége..."[13]

A terhelt kihallgatásának szabályait ugyancsak szabályozta a Bp.[14] A kihallgatásra vonatkozóan egyik szabály volt, hogy „ a terheltet az idézésre történt megjelenéskor, illetőleg elővezetésekor nyomban ki kell hallgatni". (Be.92.§ (2) bek.) Ez a szabály ugyancsak esetlegesen érvényesült. Egyes terheltek – a terheltté nyilvánítottak letartóztatásuk (előállításuk) után több napot is anélkül töltöttek a fogdában, hogy kihallgatásuk megtörtént volna. Így Kiss Gaál Imre és Lóránd Imre esetében,[15] holott a törvény szerint „a fogva lévő terheltet huszonnégy órán belül ki kell hallgatni".[16]

A *terhelt* perbeli statusa tehát az egykori jog szerint is jogilag körülírt – ez igaz akkor is, ha a terhelt jogai meg sem közelíthették a ma hatályos eljárásjogban[17] leírt jogokat, különös tekintettel a védő részvételére a nyomozásban – amelynek semmibevétele súlyos eljárási szabálysértést jelentett. Brusznyai Árpád ellen de facto 1956. november 7-i első letartóztatása óta folyt a büntetőeljárás. Ennek során a nyomozóhatóság tanúk sokaságát hallgatta meg anélkül hogy a nyomozást elrendelte volna. Ami még ennél is súlyosabb: Brusznyai Árpádot hosszabb-rövidebb ideig *előzetes letartóztatásban tartotta* anélkül, hogy terhelt lett volna. A Bp. az előzetes letartóztatás elrendelésének valamennyi esetét csak a *terhelttel szemben tette lehetővé.*[18] A

11 Bp.47.§.(1) bek.
12 Bp.47.§.(2) bek.
13 Bp.Komm.p.159.
14 Bp.92.§.
15 Kiss Gaál Imrét (utoljára) 1957. június 13-án tartóztatták le, és június 15-én hallgatták ki először terheltként, Lóránd Imre letartóztatásba került 1957. június 17-én, terheltté nyilvánítva 1957. június 20.
16 Be.92.§.(3) bek.
17 Többször módosított 1975. évi I. tv a büntetőeljárásról (Be).
18 Bp.97.§.(1)Előzetes letartóztatást csak abban az esetben lehet elrendelni: a) ha a tetten ért *terhelt* kiléte nem állapítható meg; b) ha a *terhelt* megszökött, a hatóságok

politikai nyomozók – a nyomozást felügyelő ügyész – azonban mindezen felül helyezték magukat. Az a követelmény is a semmibe hullott, hogy „állampolgári szabadságjogokat korlátozó kényszerintézkedéseket alkalmazni terheltté nyilvánítás előtt nem szabad."[19] Valamennyi vádlott hamarabb ismerte meg az előzetes letartóztató cellát, mint a terheltté nyilvánító határozatot!

Hasonló helyzettel találkozunk a *tanú* perbeli jogállását illetően is. A tanúk statusát a Bp. részletesen szabályozta.[20] „Tanúként azt kell kihallgatni, akinek az ügyről, a terhelt körülményeiről, továbbá az ügyben *jelentős egyéb tényekről közvetlen észlelésen alapuló tudomása van."*[21](Kiemelés tőlem. K.F.) A kiemelt szövegrészre emlékezzünk majd amikor a nyomozók arról faggatják a tanúkat, *mi a véleményük* vádlottakról, eseményekről. Ezekre az esetekre a nyomozás érdemi ismertetésekor visszatérünk. A továbbiakban a törvény a tanúzási kötelezettséget fogalmazta meg, majd a tanúvallomás megtételének akadályait szabályozta.[22] Külön szakasz rendelkezett arról, hogy a tanú mikor *tagadhatja meg a vallomástételt.*[23] Tárgyunk szempontjából Bp.57.§.(1) bek. jelentős. Eszerint megtagadhatja a tanúvallomást, *„az, aki magát* vagy a Btá.29.§-ában megjelölt hozzátartozóját[24] bűncselekmény elkövetésével vádolná ezzel kapcsolatos kérdésben;"[25]. A törvény rendelkezése szerint[26] *„...mihelyt a mentesség kiderül, figyelmeztetni kell"* (ti. a tanút a mentességi jogára).Ennek megtörténtét, vala-

elől elrejtőzött vagy ha a terhére rótt cselekménye büntetésének súlyosságánál fogva, vagy egyéb okból szökésétől vagy elrejtőzésétől kell tartani; c) ha alaposan feltehető, hogy a *terhelt* szabadlábon hagyása esetén a bűncselekmény felderítését meghiúsítaná vagy megnehezítené; d) ha a *terhelt* az eljárás alatt újabb bűntettet követett el, úgyszintén akkor is, ha a terhelt kijelentése alapján vagy egyébként attól lehet tartani, hogy szabadlábon hagyása esetén az általa megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt végrehajtaná vagy újabb bűntettet követne el."
19 Be. Komm.p.263.
20 Bp.54.§–57.§.
21 Bp.54.§.(1) bek.
22 Bp.55.§;56.§.
23 Bp.57.§.(1) bek. a), b), c) pont.
24 A Btá.29.§. szerinti hozzátartozó: az egyenesághbeli rokon és annak házastársa, az örökbefogadó és nevelőszülő, az örökbefogadott és nevelt gyermek, a testvér, a házastárs és a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa.
25 Bp.57.§.(1) bek. b) pont.
26 Bp.57.§.(2) bek.

mint a tanúnak a figyelmeztetésre adott válaszát jegyzőkönyvbe kell venni."

A Bp.-nek a tanúk kihallgatására vonatkozó szabályait értelmező magyarázata szerint :"A perben résztvevő egyéb személyekkel ellentétben a tanú nem helyettesíthető más személlyel. Éppen ezért nem hallgatható ki a büntető eljárás során tanúként olyan személy, akinek az eljárásban valamilyen más szerepe van, nem vállalhat a büntető eljárásban szerepet olyan személy, aki az adott ügyben tanúként szerepel."[27] Mindez nem akadályozta a Politikai Nyomozó Osztályt, hogy a Brusznyaira terhelő tanúvallomást[28] tevő Stefán László rendőrtisztet (a DISZ volt megyei titkárát) az ügyben nyomozóként szerepeltesse.

A Legfelsőbb Bíróság egykorú gyakorlata szerint a tanúvallomást – azon a címen, hogy önmagát és hozzátartozóját nem köteles bűncselekménnyel vádolni – az is megtagadhatja, akit a cselekmény miatt már jogerősen elítéltek.[29] Fontos szabály továbbá a tanúkihallgatás körében, hogy a *terhelttárs nem hallgatható ki tanúként arra cselekményre, amely miatt maga is vád alatt áll.*[30]

A tanúkihallgatásra vonatkozó szabályokat és tilalmakat a nyomozóhatóság a Brusznyai-per *valamennyi vádlottjára nézve többszörösen megszegte.* Áttekintve a kihallgatások jegyzőkönyveit – az I. fejezetben a konkrét helyekre a jegyzetekben felhívtuk – az eljárt nyomozóhatóság

– rendszeresen nem közölte a kihallgatott személlyel, hogy milyen minőségben hallgatja ki;

– más cselekményére nézve olyan quasi tanúkihallgatásokat végeznek nagy számban, ahol elmarad a Bp.-ben előírt valamennyi törvényes figyelmeztetés;

– egyetlen esetben sincs figyelmeztetés arra, hogy önmagát nem köteles a tanúként kihallgatott bűncselekmény elkövetésével vádolni (nem egy esetben ilyen vallomás alapján nyilvánítják később terheltté – erre később konkrétan visszatérünk);

27 Bp.Komm.p.181.

28 Nyom.p.119–120. Stefánt június 4.-én hallgatta ki tanúként főnöke Varga Gyula alosztályvezető. Stefán alhdgy. tanúvallomása előtt több esetben, de tanúvallomása után is kihallgatta Brusznyait, és foganatosított az ügyben tanúkihallgatásokat is.

29 Bp.Komm.p.181.

30 Bp.Komm.p.181.Tanúként a terhelttárs csak akkor volt kihallgatható, „ha ellene bármilyen ok miatt büntetőeljárást indítani nem lehet, vagy ha az eljárást a terhelttárssal szemben már befejezték." Uo.

– minden esetben kihallgatják tanúként a terhelttársat olyan cselekményre, amelyre nézve maga is gyanúsított.

Megszegte továbbá számos vádlott esetében azokat az eljárásjogi rendelkezéseket is, amelyekről a nyomozás elrendelésével, a terheltté nyilvánítással és az előzetes letartóztatással kapcsolatban Brusznyai Árpád vonatkozásában részletesen szóltunk[31].

A Brusznyai-per nyomozása tehát bízvást nevezhető olyan *fantomeljárásnak,* ahol a Bp. valamennyi a vádlottak javára garanciát jelentő szabályát áthágta a nyomozóhatóság.

Lett-e a sorozatos eljárási törvénysértéseknek bármilyen következménye ? A kérdést fel kell tenni, mert bár senki sem gondol e korban jogállami büntetőeljárásra, a jog szerint a rendőrségi nyomozást az *ügyészség* felügyelte.[32] s konkrétan a vizsgált ügyben is nyoma van az ügyészi felügyeleti jog gyakorlásának, illetve sor került valamennyi vádlott ügyészi kihallgatására is. Nos, egyetlen olyan ügyészi intézkedés sincs az ügyben, amely a kihallgatásokkal kapcsolatos, vagy egyéb nyilvánvaló törvénysértések megszüntetésére irányult. Nem jobb a helyzet a bírósági szakban sem, erről azonban majd a bírói eljárásnál szólunk.

Mit kell tehát kinyomozni ?

A Bp.-nek a „nyomozás teljesítése"[33] című szakaszához fűzött hivatalos magyarázat szerint „A nyomozás célja a bűncselekmény és elkövetőjének felderítése. A nyomozás befejezéséről rendelkező törvényhely[34] ugyancsak a tényállás felderítését és a terhelt bűnösségének megállapításához szükséges adok megszerzését tekintette a nyomozás befejezéséhez szükséges kritériumnak, más szóval a nyomozás célja – a törvényhozó szemlélete szerint – a tényállás felderítése *és* a bűnösség megállapításához szükséges adatok megszerzése (amennyiben a bűnösséghez szükséges adatok nem deríthetők fel, az eljárást meg kell szüntetni).[35]

31 Kiss Gaál Imre II. r. vádlott, akit 1957. június 15-én nyilvánítottak terheltté 1956. november 2-től 29-ig, 1957. március 13-tól április 28-ig, majd június 13-tól volt előzetes letartóztatásban.

32 1955. évi 22.tvr.3.§.(2) bek.

33 Bp.91.§.91/B.§.

34 Bp.135.§.(1) bek.

35 Bp.133.§–134.§.

A törvény felsorolja azokat a cselekményeket (nyomozási cselekmények), amelyek e cél elérésére felhasználhatók."[36] Az egykorú szabályok szerint ilyen törvényesen felhasználható eszköz : a terhelt kihallgatása[37]; a tanúk és a szakértő kihallgatása,[38]; a szemle[39]; a lefoglalás[40]; házkutatás[41]; személymotozás[42]; (a törvény szabályozza a lefoglalás, házkutatás és személymotozás módját is![43]); és a zár alá vétel[44]. A tényállás tisztázását szembesítéssel *kell* tisztázni, ahol a vallomások között ellentét mutatkozik.[45]

Hogy alakult mindez a Brusznyai-per nyomozásánál?

Ami a nyomozás célját illeti, valójában a hatóság nem a megtörtént események felderítéséből kísérelte meg tisztázni azok indítékát és célját, hanem egy sajátos deduktív módszerrel – amellyel megismerkedünk majd az egyes vádlottaknak feltett kérdések tárgyalásánál – a már érintett BM Tervezetben foglaltak szerint akart a nyomozó hatóság egy sajátos ténybeli alapot kreálni. Ennek elérésére nem riadt vissza tények hamis beállításától (pl. Brusznyai Árpád osztatta ki a fegyvereket), vagy egyszerűen valótlanságok állításától (Pl. ÁVH-sok letartóztatása). Gyakorlatban az történt legtöbbször – ez az ország minden megyéjében használható módszer volt –, hogy a Nagy Imre-kormány központi intézkedéseinek helyi végrehajtását – pl. ÁVH feloszlatása és az ÁVH tagjainak védőőrizete, vagy a nemzetőrség megalakítása és felfegyverzése – úgy kezelték, mintha azt a megalakult forradalmi önkormányzati szervek, illetve azok vezetői önhatalmúan rendelték volna el.

Ehhez hasonló felfogás érvényesült az október 23–28. között a régi pártszervek (esetleg ÁVH) vezetői részéről, majd a Nagy Imre-kormány által elismert forradalmi szervekben való részvétel, határozataik elfogadása és végrehajtása esetében is.

36 Bp.Komm.p.263.
37 Bp.92.§.–96.§.
38 Bp.109.§–114.§.
39 Bp.115.§.116.§
40 Bp.117.§.–123.§.
41 Bp.124.§–125.§.
42 Bp.126.§.
43 Bp.127.§.
44 Bp.128.§.–130.§.
45 Bp.95.§.(1) bek. a terheltek szembesítéséről rendelkezett, a 95.§.(2) bek. pedig arról, hogy terheltnek tanúval való szembesítésére a 110.§.(2) bek. irányadó. A 110.§ (2) tanúnak és terheltnek és tanúnak tanúval való szembesítéséről rendelkezik, ha vallomásuk között ellentét van.

A nyomozás így „biztosra ment”, mert minden megyében és településen voltak olyan személyek, akikre a törvényes központi hatalom rendelkezéseinek végrehajtásáért rá lehetett terhelni nemcsak a végrehajtás, hanem az intézkedés meghozataláért is a felelősséget, s ezzel a politika által halálra szántakat bitóra, a börtönre szántakat pedig tetszés szerint börtönbe juttatni.

A *bűnösség* kérdése ezekben a politikai perben kevésbé alapszik a tényeken. Valójában a bűnösség itt nem is büntetőjogi, hanem politikai – pontosabban ideológiai – kategória. Nem más, mint a proletárdiktatúrának bármilyen módon történő tagadása, vagy akárcsak megkérdőjelezése, mint az a Legfelsőbb Bíróság már idézett határozataiban megfogalmazásra került. Ugyanezeket az ideológiai paneleket mutattuk ki a reformkommunista Földes Gábor és társai perében, amelyeket a Győr Megyei Bíróság Gyepes István vezette tanácsa tárgyalt.

Mindez módfelett hasonlít az 1849-ben perbe fogott 13 vértanú és más magas rangú honvédtisztek perében tapasztaltakra. Helyesen ismerte fel Katona Tamás[46]: „Joggal hivatkozhattak rá (ti. a perbe fogott aradi foglyok K.F.), hogy ők nem álltak egy lázadó hadsereg oldalára, hanem felsőbb utasításra, kinevezéssel kerültek a törvényes magyar hadsereghez...Ez a józan és értelmes védekezés józan és értelmes bíróság előtt megmenthette volna őket. Az ő ítéletük azonban előre meg volt írva.”

A nyomozás szükséges kelléktárához tartozott olyan légből kapott állítások erőltetése, mint a nyomozást elrendelő határozatban az ÁVH-sok kivégzésére adott utasítás bizonygatása (amiről később a nyomozó hatóság is eltekintett), vagy egy, az ötvenes évek elején eltávolított ludovikát végzett katonatiszt rehabilitációs kérelmének támogatását túldimenzionálva horthysta restaurációt erőltető koncepció végigvitele az egész nyomozás folyamán. A talán a legtragikusabb torzítás a szovjet támadás miatt kirobbant veszprémi harcok áldozatainak[47] kérdése, amikor az agresszor saját felelősségét vetíti rá áldozatára.

A szovjet agresszió elleni védekezés áldozataiért (és az agresszor

46 Az aradi vértanúk. I.p.39.
47 Az iratokban 240–250 áldozatról is esik szó, az elesett szovjet katonák számát 70 – 180 között jelölik; ezek a számok messze állnak a valóságtól, a *valós* számokat a X. fejezetben tisztázzuk.

katonai veszteségeiért is) a forradalmi hatalom képviselőjeként Brusznyai Árpádot tették felelőssé. Erre a kérdésre még visszatérünk.

Mindez meghatározta a nyomozás módszerét, stílusát, hangvételét is.

Ami a módszert illeti: túl a már tárgyalt súlyos eljárási szabálysértéseken, általánosságban igaz, hogy a nyomozóhatóság – az ártatlanság vélelmének semmibevételével – valamennyi vádlottat eleve bűnösként kezelt. Teljesen figyelmen kívül hagyták az egykorú perrendtartás ide vonatkozó rendelkezéseit. A Bp. magyarázata több helyen is nyomatékkal kifejtette (M. Sz. Sztroganovics szovjet szerzőre is hivatkozva!), hogy az egész büntető eljárásban két fontos kisegítő gondolat jut kifejezésre „Az egyik az ártatlanság vélelme – a terheltet is félként kezelő modern büntető perjogok alapelve –, amely azt jelenti, hogy »minden egyes vádlottat ártatlannak vélelmezik mindaddig, amíg bűnössége bebizonyítást nem nyert.«"[48]

A nyomozás során számos esetben éltek a kihallgatók az alábbi formulával: „vallomását nem fogadom el (vagy vallomását elutasítom) felszólítom, tegyen vallomást az általam ismertetettek alapján", vagy „nincs értelme a tagadásnak."[49] Van példa arra is, hogy a nyomozó – s ezt jegyzőkönyvbe is foglalja – nyíltan, durván gyalázta is a gyanúsítottakat. Legkirívóbb eset Kiss Gaál Imre kihallgatási jegyzőkönyvében olvasható. A bűnösségét tagadó gyanúsítottal közölte az eljáró tiszt: „Egyébként a fenti kérdések megmutatják, hogy Ön egy *jellemtelen ember*, mert olyanokat híresztelt, ami nem volt igaz és ezzel azt mutatta, hogy nagyravágyó, és megjátszotta a nagyfiú szerepét."[50] (Kiemelés tőlem, egyébként betű szerinti idézet. – K.F.) A terhelttel szemben jegyzőkönyvben foglalt kijelentés nem vitásan „becstelenítő, lealacsonyító... megszégyenítő"[51], s mint ilyen, kimerítette a becsületsértés

48 Bp.Komm.p.14. Vö. még Bp. Komm. p.538.

49 Pl. Brusznyai IV.29-i kihallgatásánál, Ferenczi László július 11-i és 15-i vallomásakor, Kiss Gaál Imre július 11-i és 12-i kihallgatásakor. Hasonló „formulát" csaknem minden '56-os perben találunk: Mansfeld Péter perében Jobbágyi Gábor is kiemeli. Vö. *Jobbágyi Gábor:* „Ez itt a vértanúk vére". A Mansfeld-per megjelölése: Blaski József és öt társa Fővárosi Bíróság (Guidi Béla-tanács) 1958. november 21., másodfok: Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanács (Vágó Tibor tanácselnök). Nbf.13/1959. 1959. március 19.Fk. Mansfeld Péter az ügy II. r. vádlottja volt.

50 Nyom.p.373.1957.június 12-i kihallgatás.

bűncselekményét, amelyet az egykorú törvény alapesetben pénzbüntetéssel, ha a sértést feltűnően durvának minősítették, 6 hónapig terjedő börtönnel büntette.[52] Az eljárt nyomozóban ez annyira sem tudatosodott, hogy gyalázkodásait hivatalos jegyzőkönyvbe foglalta. Felettesei előtt az osztályharcos fellépés nagyobb érdem volt, mint a kihallgatott gyanúsítottat ártatlannak tekinteni, vagy legalábbis nem gyalázni. Ez sem a Brusznyai-per sajátja. A Dudás–Szabó-perben Dudás József kihallgatásakor vizsgálója az alábbiakat jegyzőkönyvezte: „Ön renegát és kalandor..." később: „Ez nem igaz! Amit Ön vall, demagógia."[53]

Az eljáró nyomozók – ez Brusznyai Árpád esetében hitelt érdemlően igazolható – nem riadtak vissza a *fizikai bántalmazástól sem.* A csonttuberkulózisban szenvedő Brusznyai Árpádnak beteg lábát ütlegelték.[54] A későbbiekben bővebben szólunk Brusznyai Árpád vallomásának azon részéről (ezt a bíróság előtt visszavonta utalással a fizikai kényszerítésre), amely szóhasználatában, tartalmában teljes mértékben idegen azoktól a vallomásrészektől, ahol valóban a Brusznyai által mondottakat jegyzőkönyvezték több-kevesebb pontossággal.

Tény, hogy a gyanúsítottak fizikai bántalmazását a törvény akkor is büntette,[55] ettől azonban egy nyomozónak sem kellett komolyan tartania.

Az előzetes letartóztatás

kérdését a Bp. ugyancsak részletesen szabályozta. Azt már érintettük, hogy ezt a legsúlyosabb kényszerintézkedést csak terhelttel szemben szabad alkalmazni. A törvény az előzetes letartóztatás elrendelését négy esetben engedélyezte[56] (azzal a feltétellel, ha nem kizárólagosan

51 BHÖ 391.pont.

52 BHÖ 393.pont.

53 BM. Történeti Irattár Vizsgálati dosszié V.76 898.p.60. dec. 29-i kihallgatás és ui.p.63 1956. december 29-i kihallgatás vö. részletesen: *Jobbágyi*: id. mű. Dudás József és Szabó János (Szabó bácsi) pere Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma Katonai különtanácsa (Ledényi Ferenc tanácselnök) Katf.Kt.00115/1956 1957. január 14.

54 Mészáros Gyulával Brusznyai Árpád özvegye közölte, aki egy beszélőn közvetlenül a férjétől szerezte az értesülést.

55 BHÖ 128. pont... „aki azon célból, hogy a terhelttől, tanútól vagy szakértőtől vallomást vagy nyilatkozatot csikarjon ki, ezek valamelyike ellen bármilyen törvényellenes kényszereszközt alkalmaz vagy alkalmazott", 6 hótól 5 évig terjedő börtönnel büntették hivatali hatalommal való visszaélés miatt.

pénzbüntetéssel bünteti azt a cselekményt, amivel a terheltet gyanúsították): „ – ha a terhelt kiléte nem állapítható meg; – ha a terhelt megszökött a hatóságok elől, elrejtőzött, vagy ha a terhére rótt cselekmény büntetésének súlyosságánál fogva, vagy egyéb okból szökésétől vagy elrejtőzésétől kell tartani; – ha alaposan feltehető, hogy a terhelt szabadlábon hagyása esetén a bűncselekmény felderítését meghiúsítaná vagy megnehezítené; – ha a terhelt az eljárás alatt újabb bűncselekményt követett el, úgyszintén akkor is, ha a terhelt kijelentése alapján vagy egyébként attól lehet tartani, hogy szabadlábon hagyása esetén az általa megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt végrehajtaná vagy újabb bűntettet követne el."

A vizsgált ügyben valamennyi vádlott esetében volt előzetes letartóztatást elrendelő határozat, amely általában az előzetes letartóztatás utolsó időszakára vonatkozik.[57]

Amint ez a hasonló ügyekben is tapasztalható, az előzetes letartóztatás okát sablonosan a Bp.97.§.(1) bek.b/-re utalással rendelték el minden esetben, különösebb indokolás nélkül.

A letartóztatottak közül panaszt jelentett be a terheltté nyilvánítás ellen (Bp.136.§.(1) bek.); amely implicite magában foglalja az előzetes panaszolását is (Bp.99.§.(5) bek.).

Brusznyai Árpád – panaszát elutasították;[58] Kiss Gaál Imre – panaszát elutasították[59]; Ferenczi László – panaszát elutasították[60]

Ki mennyi időt töltött előzetes letartóztatásban ?

Az első fokú ítélet pontosan tartalmazza a fogvatartások idejét az első fokon meghozott ítéletig:

56 Bp.97.§.(1) ben a), b), c), d) pontok.

57 Csak az iratok tartalomjegyzékéből állapítható meg a határozat léte. Pl. Brusznyai esetében nyom. p.16-17 alatt szerepel elrendelő határozat, amely a Bp.99.§(3) bek. szerint 2 hónapig tartott, s azt két hónap múlva meghosszabbították (Bp.99.§(4) bek.).nyom.p.142.;Dormány esetében a letartóztatási határozat nyom.p.180; Horváth esetében letartóztatási határozat nyom.p.264–265;Kiss Gaál letartóztatási határozata nyom.p.346–347; Bíró letartóztatási határozata nyom.p.554–555; Maczkó letartóztatási határozata nyom.p.965–996; Perge letartóztatási határozata nyom.p. 716–717; Monori letartóztatási határozata nyom.p.609–610; Ferencz letartóztatási határozata 642–643; A tartalomjegyzék II. kötete 173–230-ig terjedő lapjai nem állnak rendelkezésre.

58 Nyom.p.19.

59 Nyom.p.349–350.

60 Nyom.p.645–646.

Brusznyai Árpád 1956. november 7–25-ig, 1956.december 12, 1957. február 6–7-ig. 1957. február 25–április 19-ig,1957. április 25–október 18-ig[61];

Kiss Gaál Imre 1956. november 2–29-ig, 1957. március 13–április 28-ig; 1957. június 13–október 18-ig[62];

Dormány László 1956. december 9–28-ig,1957. június 18–október 18-ig[63];

Horváth Ferenc 1957. március 6–május 31-ig, 1957. június 18–október 18-ig[64];

Lóránd Imre 1957. június 17–október 18-ig[65];

Jónás Oszkár 1957. március 15–október 18-ig[66];

Bíró Zoltán 1957. július 9–október 18-ig[67];

Monori Gyula 1957. június 24–október 18-ig[68];

Ferenczi László 1957. június 19–október 18[69];

Maczkó Miklós 1957. június 24–október 18[70];

Perge Imre 1957. július 1–október 18[71];

Perge Imre 1957. július 1–október 18[72];

Éva Sándor 1957. július 2–október 18[73].

Az első fokú ítélet kihirdetésének napján – 1957.október 19 – végzésben[74] rendelkezett a letartóztatásban lévő valamennyi vádlott további fogvatartásáról. Éva Sándor esetében az első fokú ítélet – amely Éva Sándort 1 évi börtönre és mellékbüntetésekre ítélte – jogerőre emelkedett, így ő megkezdte jogerős büntetésének töltését. A többi vádlott előzetes fogvatartása a másodfokon – 1968. január 7-én kihirdetett ítéletig fennmaradt. Ez után valamennyi vádlott jogerős büntetését töl-

61 Ít.I.p.1.

62 Ít.I.p.1.

63 Ít.I.p.1.

64 Ít.I.p.1.

65 Ít.I.p.2.

66 Ít.I.p.2.

67 Ít.I.p.2.

68 Ít.I.p.2.

69 Ít.I.p.2.

70 Ít.I.p.2–3.

71 Ít.I.p.3.

72 Ít.I.p.3.

73 Ít.I.p.3.

74 Jkv. (X.19.) p.3.

tötte Brusznyai Árpád kivételével, akinek bilincseit 1958.január 9-én a *halál* oldotta meg.

Az előzetes letartóztatások időpontjait vizsgálva nyomban szembetűnik, hogy egyes vádlottak esetében olyan időpont szerepel első letartóztatásuk kezdeteként, amikor magyar hatóság nem folytatott eljárást ellenük. Az iratokban számos adat utal arra – az érintettek részben a nyomozók kérdésére is említették –, hogy Brusznyai Árpád, Kiss Gaál Imre, Dormány László, Ferenczi László, Maczkó Imre és Perge Imre a szovjet állambiztonsági szervek fogságában voltak november 4-ét követően, amikor is a szovjet hatóság vizsgálatot folytatott velük szemben. A szovjet vizsgálat anyaga írásos formában nem szerepel a per anyagában, de – mint említettük – több esetben történt rá utalás. A kérdésekből úgy tűnik, a magyar nyomozóhatóság nem ismerte részletesen a szovjet anyagot, s azt a későbbi vádlottak szabadlábra helyezése után a szovjet szervek maguknál tartották. Tény, hogy a szovjet vizsgálat után nemcsak szabadlábra helyezték a letartóztatottakat, de egyesek – pl. Ferenczi László visszakerült eredeti beosztásába, a megyei rendőrkapitányság élére, s e minőségében kihallgatta Brusznyai Árpádot is.[75]

A bíróság Brusznyai Árpád esetében a szovjet letartóztatásban töltött időt, mint előzetes letartóztatást feltüntette, s ugyanez a helyzet Kiss Gaál Imre esetében is, azzal, hogy itt előzetes letartóztatásnak tekintették azt a két napot is – november 2–4-ig – amikor Kiss Gaált a Katonai Forradalmi Tanács tartotta fogva. Dormány Lászlónál ugyanakkor a bíróság nem vette figyelembe a november 7–28-ig a szovjet letartóztatásban töltött időt és nem is számította be a büntetésébe. Hasonlóan jártak el Ferenczi László[76], Maczkó Miklós[77], Perge Imre[78] esetében is.

75 Ez a jegyzőkönyv nincs csatolva, csupán Ferenczi vallomása utal a történtekre.

76 Ferenczi vallomásából következtethető, hogy november 12-ig volt szovjet letartóztatásban, és folytattak vele szemben vizsgálatot a szovjet hatóságok, majd visszahelyezték az eredeti állásába.

77 Vallomásából arra lehet következtetni, hogy november 25-én engedték el a szovjet állambiztonságiak.

78 Időpontra nézve nincs adat a vallomásában, csak arra utaló megjegyzés, hogy november 4. után a szovjet hatóság őrizetbe vette.

MÁSODIK RÉSZ

IV. fejezet

A VÁDLOTTAK

Arcélek, sorsok a periratok lapjairól

Mit mondanak önmagukról azok, akik kénytelenek voltak egy illegitim hatalom, illegitim hatósága elé állni; mit mondanak róluk a rendőrök, ügyészek és bírák? Mielőtt válaszolnánk ezekre a kérdésekre, üssük fel a Bp. szabályait. Mit kell megkérdezni a terhelttől személyes viszonyait illetően, továbbá mit kell megállapítani a törvény szava, a Bp. előírása szerint? „A kihallgatás kezdetén meg kell a terhelttől kérdezni nevét, születési idejét, helyét, lakóhelyét, foglalkozását, állampolgárságát, családi és kereseti, illetőleg vagyoni viszonyait, szüleinek nevét, továbbá, hogy volt-e már büntetve, és ha igen, mikor, hol és mi miatt."[1]

A vádirat kellékeiről szólva a Bp. ugyanezeket az adatokat követeli meg a vádirat személyi részében.[2]

Az eljárás bírósági szakaszában a terheltet ugyancsak a Bp. 94.§ (1) bek.-ben foglalt személyi kérdésekre kellett kihallgatni,[3] s az ítélet kellékeit előíró szakasz[4] erre a törvényhelyre utal vissza.

A törvényi előíráshoz képest a nyomozati és bírósági kihallgatások – s ehhez képest az ítéleti személyi rész is – lényegesen szélesebb körben tárta fel a gyanúsítottak (vádlottak, elítéltek) személyes viszonyait. A törvényi rendelkezéseken túl terjeszkedő részek szoros kapcsolatban vannak a hatalom osztálybíráskodásának igényével. A gyanúsított „osztályhelyzetét tisztázó" – szülők származása, foglalkozása – valamint a gyanúsított politikai szimpátiáit és pártállását firtató kérdések uralják a személyek helyzetére vonatkozó részeket.

A következő oldalakon egyenként áttekintjük, mit mondtak önma-

1 Bp.94.§.(1) bek.

2 Bp.138.§.(1) bek. A vádiratnak tartalmaznia kell: a) a terhelt részletes személyi adatait a 94.§.(1) bekezdésében foglaltak szerint;

3 Bp.160.§.(1) bek.

4 Bp.184.§ (1) bek. a) pont.

gukról az érintettek a hatóságok előtt, majd megvizsgáljuk, mit szűrtek le mindebből a hatóságok. Szót ejtünk arról is – ez Brusznyai esetében legkézzelfoghatóbb –, mit hallgatott el a jegyzőkönyv a valódi életrajzból, mint látni fogjuk, nem véletlenül.

Dr. Brusznyai Árpád[5]*–középiskolai tanár*

A terheltté nyilvánítás napján került sor Brusznyai személyi adatainak felvételére. E szerint[6] – Derekegyházán (Csongrád megye) 1924-ben született, egyetemet végzett középiskolai tanár „volt FKGP[7] tag párton kívüli", nős, magyar állampolgár és magyar nemzetiségű váci lakos.

A terheltté nyilvánítás közlése után tette fel az eljáró nyomozó az első kérdést „Mondja el önéletrajzát"[8]. A válasz tartalma nem hagy kétséget az iránt, hogy a hatóság részéről egyéb – nem jegyzőkönyvezett – kérdések is elhangzottak, nevezeten olyan irányúak, amely kifejezetten az „osztályhelyzet" részletezését követelte. A válasz ugyanis így hangzott: „Származásom egyéb kategóriához sorolható, mivel apám 1919-től 1934-ig hivatásos csendőr főtörm[9] volt.1934-től kegydíjas lett, és alkalmi munkákat vállalt. Édesanyám házassága előtt varrónő volt, utána pedig a háztartással foglalkozott. Vagyonunk egy családi ház volt, ami 1951-ben államosítva lett."[10]

Megtudjuk ezután, hogy Brusznyai Árpád 1944 szeptemberéig Szentesen – a szülői házban élt –, majd 1944–1949-ig a „Budapesti Eötvös Lóránd[11] Tudomány Egyetem" bölcsészkarán tanult, majd 1949–1950-ben ugyanitt demonstrátor volt. „1952-ig először Mende községben, majd Vácon voltam kántor. 1952 augusztusában jöttem Veszprémbe a Lovas László gimnáziumhoz görög–latin és történelemtanárnak. Ezen a helyen dolgoztam 1957. jan 15-ig.Utána saját kérelmemre és felmondásomra helyeztek át a váci gimnáziumhoz tanárnak"[12].

A családi viszonyok ismertetése is sajátos: „1953-ban nősültem, feleségem apja a Horthy-rendszerben katonatiszt volt"[13];egy leánygyermek született[14] a házasságból. Számot adott arról is, hogy 1945-ben a FKGP tagja volt „pár hónapig", majd ismét a Bp. szabályait túllépő adatok. Apja „1949 és 1950-ben izgatás bűntette miatt 1 évi börtönre volt elítélve. Egy testvérem van, jelenleg rk.[15] lelkész Nagykökényesen. Korábban teológiai tanár és szentszéki jegyző volt Vácott.1950 augusztusától 1953 szeptemberéig 3 évre internálták".[16]

Megtudjuk, hogy Brusznyai Árpád 1947-ben állami ösztöndíjjal Bécsben járt, s hogy testvére is Bécsben tanult 1940–1945-ig.

„1956.október 26-tól tagja, majd november 1-jétől pedig elnöke voltam a »Veszprém megyei Nemzeti Forradalmi Tanácsnak.«"[17]

Ügyészségi kihallgatása során Brusznyai Árpáddal nem mondatják el ismét ezt az enyhén szólva is tendenciózusan összeállított önéletrajzot. A kihallgatásról – formanyomtatványon – jegyzőkönyvbe[18] felvett személyi adatok annyiban egészítik ki a nyomozás során írtakat, hogy Brusznyai Árpád a német nyelvet beszéli, s hogy apja 1934 óta napszámos volt. Utalás van személyleírására[19],valamint arra, hogy „különös ismertetőjele: jobb láb bénasága"[20], s hogy magyar állampolgár, vagyontalan és büntetlen előéletű.

A tárgyalási jegyzőkönyvben önéletrajz nem szerepel, csupán a Bp.-ben előírt adatok.[21]

Ez az „önéletrajz" nem tartalmaz fontos tényeket, olyanokat, amelyek nélkül nem ismerhető meg valóságban Brusznyai Árpád addigi

5 A név ritkán Brusznyay formában is előfordul. A továbbiakban valamennyi név esetében azt tekintjük helyes formának, ahogy azt az érintett aláírta.
6 Nyom.p.20–21.A személyi adatokat a jegyzőkönyv kezdetén a terheltté nyilvánító határozat előtt rögzítette.
7 Független Kisgazda Párt.
8 Nyom.p.21.
9 Főtörzsőrmester.
10 Nyom.p.21.
11 Az egyetem 1944-ben Pázmány Péter Tudományegyetem volt.

12 Nyom.p.21.helyesen Lovassy László gimnázium.
13 Nyom.p.21.
14 1954-ben .
15 Római katolikus.
16 Nyom.p.21.
17 Nyom.p.21; a Nemzeti Forradalmi Tanács megnevezés legtöbb esetben idézőjelben szerepel a jegyzőkönyvekben, vagy egyszerűen – idézőjel nélkül – ellenforradalmi tanácsnak írják.
18 Katü.(VII.30.)p.1–2.
19 18.pont: arca ovális, haja barna, szeme kék, bajusza nyírott.
20 19.pont.
21 Jkv.I.(X.10).p.1.

életútja. Nincs adat arról, hogy a szentesi gimnáziumban 1942-ben érettségizett; s hogy a görög–latin–történelem szakos – kitüntetéses – diplomáját az Eötvös-kollégium diákjaként szerezte, s hogy 1947–1950-ig a világhírű ókortudós, Moravcsik Gyula professzor[22] mellett dolgozott, s 1950-ben pap bátyja internálása után bocsátják el a Klasszika-filológiai Intézetből. Ezért kénytelen a falvakban kántorkodni – miközben a váci egyházi gimnáziumban latint és görögöt tanított. 1951-ben védte meg a Homérosz kérdésről c. doktori értekezését – kitűnő eredménnyel –, amely akkor nem hozta meg számára a megérdemelt elismerést, és nem nyitotta meg a tudományos pálya folytatásának lehetőségét.

A nyomozóhatóság törekvése leplezetlenül egy eltökélt osztályellenség, tudatos ellenforradalmár Brusznyai-kép megformálása volt. Ebbe a képbe nem illett bele sem a Brusznyai család kálváriájának valódi okairól szóló vallomás, sem az, hogy mindez egy kiemelkedő tehetségű fiatal tudóst érintett saját tevékenységén kívül álló okból.

Miként értékelte az első fokú bíróság ítéletében Brusznyai életútját? „Kispolgári családból származik... apja 1910-től 1934-ig hivatásos csendőr főtörzsőrmester volt... Szüleinek egy 3 szobás családi házuk volt Szentesen, amit 1951-ben államosítottak. 1 testvére van, aki róm. kat. lelkész,1950-től kezdve 3 évig volt internálva. Apja 1949-től 1950-ig 1 évig börtönre volt ítélve népi demokratikus államrend elleni izgatás bűntettében. 1953-ban nősült, 3 és fél éves gyermeke van, 1944-től 1950-ig Budapesten a bölcsész egyetemet végezte, és diplomát szerzett. Ezt követően 2 évig csonttuberkolózis betegségben volt és nem dolgozott.1952-ben kántor, majd Veszprémben a Lovassy László gimnáziumban... tanár lett. Ebből a beosztásából 1957. januárjában saját kérelmére helyezték a váci gimnáziumba tanárnak. Havi fizetése 1 300 Ft. 1945-ben 2 hónapig a független Kisgazdapártnak (sic!) volt a tagja, párton kívüli, büntetlen előéletű."[23]

A katonai bíróság ítélete – némileg finomabb formában, mint a nyomozóhatóság ugyanazt emelte ki, s ugyanazt hallgatta el, tetézve azzal a csúsztatással, hogy a 2 éves hányattatást nem a családfő csendőri szolgálata és a testvér papi hivatása miatti üldözésnek, hanem Brusznyai betegségének tulajdonította.

22 **Prof. dr. Moravcsik Gyula** (1892–1972) Kossuth-díjas egyetemi tanár, akadémikus, bizantinológus, a magyar–bizánci kapcsolatok világhírű kutatója.

23 Ít.I.p.5–6.

Azt, hogy az életrajzi adatokat miként értékelték a hatóságok a *Környezettanulmányok* c. részben, illetve az ítéletek kritikai ismertetésénél taglaljuk.

Kiss Gaál Imre[24] – honvéd százados, ezredparancsnok

A terheltté nyilvánítás után,[25] az 1957. június 15-i kihallgatásakor ismertette önéletrajzát.1922. január 28-án Nagybajom[26] községben született. Apja szabómester (a per idején Kisipari Szövetkezetben dolgozott), 4 elemit és 2 polgári iskolai osztályt végzett Kaposváron, majd fodrásztanuló volt, azonban hosszas betegsége miatt haza kellett költöznie, és ezért abbahagyta a fodrász szakmát, és apjánál szabóinasnak állt. 1939-ben szabadult fel, és 1943-as katonai szolgálatáig apja mellett dolgozott mint segéd. 1943-ban katonai kiképzésre vonult be figyelő jelző századhoz. 1944-ben szerelt le, anélkül, hogy alakulata a hadműveletekben részt vett volna. 1944–1946-ig ismét apja műhelyében dolgozott, majd 1947. december 21-én házasságot kötött feleségével, „aki iparos családból származik. Apja ácsmester, mint maszek dolgozott." A házasságából 1947-ben egy gyermek született. „1948-ban beléptem az MKP-ba, majd MDP-tag lettem. 1950-ben a Kaposvári megyei Pártbizottság javaslatára mint tartalékos tiszti iskolára mentem (sic!), amelyet Budapesten végeztem el Bem József légvédelmi tüzér tisztiiskolán végeztem". Különböző tiszti beosztásokban teljesített szolgálatot.[27] „1952-ben kerültem Veszprémbe, az ún. jutasi laktanyába, illetve a Danuviához.[28] Az októberi események előtt mint légvédelmi tüzér ezredparancsnok beosztásom volt.[29]" „Külföldön nem

24 A név gyakran szerepel hibás formában az iratokban: Kisgál, Kis Gál, Kiss Gál formában is.

25 Nyom.p.357–358.

26 A nyomozati anyagban többször „Nagybajon" község szerepel (nyom.p.357.), ez téves, az ügyészségi kihallgatási jegyzőkönyvben (Katü./VII.31/ és az ítéletben helyesen Nagybajom (Somogy megye) szerepel.

27 A Pf.2930 önálló osztálynál törzsfőnök, a veszprémi Pf. 2900 alakulatnál ezredparancsnok helyettes, a Pf.2910 alakulat hadműveleti osztályvezetője.

28 Veszprém egyik laktanyájának nem hivatalos elnevezése.

29 Az ezred jelzése Pf.2900.

jártam, rokonaim nincsenek külföldön, kapcsolatot nem tartok senkivel. Büntetve nem voltam" – fejezte be önéletrajzát Kiss Gaál Imre százados.

Az ügyészi kihallgatási jegyzőkönyv tartalmazza még a személyleírást: „Arca hosszas, haja barna, szeme zöldes, bajusza nincs." Tiszti jövedelme 2000 Ft volt, vagyontalan. A Szolgálati érdemérem ezüst fokozatának tulajdonosa, és 15 dicséretét is nyilvántartották.

A tárgyaláson felvett jegyzőkönyv szerint[30] Kiss Gaál Imre némileg módosította és bővítette a már ismertetett életrajzi adatokat. Ismét említette munkás származását. Iskolai végzettségét 5 elemire és 1 polgári iskolai osztályra helyesbítette, s megtudjuk, hogy 1944. december 6-án szerelt le. „Felszabadulás után mint falusi párttitkár a pártbizottság javaslatára kerültem a néphadseregbe 1950. június 17-én. 1956. december 10-én leszereltem, és ettől kezdve letartóztatásomig mint szabósegéd dolgoztam." (itt 1300 Ft volt a fizetése)

Az első fokú ítéletben – túl az elmondottakon – szerepelnek azok a tanfolyamok, amelyek az elemi iskolai végzettségű falusi párttitkár katonai karrierjéhez megkívántattak: 6 hónapos tiszti tanfolyam, 3 hónapos szakaszparancsnoki tanfolyam, 1 éves tűzér tiszti iskola.[31]

Kiss Gaál Imre életrajzában nem találkozunk a Brusznyai Árpádéhoz hasonló manipulációkkal. Őt a hatalom másként értékelte.

Dormány László – honvéd százados, hadosztály híradófőnök

Életrajzát illetően a nyomozás során ugyancsak terheltté nyilvánítását követő kihallgatáson – 1957. június 18-án hallgatták ki.[32] Az ő esetében is a *származás* kiemelten fontos kérdés. „Egyéb családból származom, apám horthysta hadseregben teljesített szolgálatot 1918–1945-ig. mint hv.alhdgy[33]." S csak az osztályhovatartozás után következik: „1930. augusztus 30-án születtem Berettyóújfaluban." 4 elemi iskolai osztály után, 4 gimnáziumi osztályt végzett, majd – apja hivatását követve – Újvidéken a katonai reálgimnáziumba jelentkezett 1944-ben.

30 Jkv.I.(X.10.)
31 Ít.I.p.6.
32 Nyom.p.189.
33 hivatásos alhadnagy.

1945 januárjában vonult be Kőszegre, ahonnan az iskolát 1945 áprilisában Ausztriába telepítették, s nemsokára feloszlatták. Dormány László 3 barátjával egy parasztgazdasághoz szegődött munkásnak, 1945. október közepén a Vöröskereszt segítségével találkozott szüleivel, és a család hazaköltözött Berettyóújfaluba. Két hónap múlva Debrecenbe költöztek, s Dormány László befejezte a középiskolai tanulmányait. A katonai pályához ragaszkodó fiatalember újból jelentkezett katonai szolgálatra. „1949. április 1-jén önként jelentkeztem a hadseregbe. 1949. április 4-én bevonultam Pécsre... itt voltam 1949. október 10-ig. Ekkor áthelyeztek a Zalka Máté hír[34]. tiszti iskolába Budapestre." Egyéves iskola alatt tizedes, majd szakaszvezető, 1950. szeptember 24-én alhadnagy. A tiszti iskola elvégzése után Székesfehérváron önálló zászlóalj törzsfőnök[35], 1952 őszétől Tamásiban ezredhíradófőnök[36]. Még ugyan ebben az évben a Zalka Máté[37] híradós tiszti iskolára küldték zászlóaljparancsnoki tanfolyamra. 1953-ban, a tanfolyam elvégzése után főhadnaggyá léptették elő, és a híradós csoportfőnöksége állományába került, s Veszprémben 1953 novemberében hadosztály rádióstiszt lett a Pf. 2910 alakulatnál. 1955 őszétől 1956. október 10-ig hadosztály híradófőnök. A forradalom után a hadosztály feloszlott és ezreddé alakult. Dormány László mint ezred rádióstiszt folytatta a szolgálatot 1957. április 15–június 15-ig.

Az eljárás alatt szülei Debrecenben éltek. Apja nyugalmazott alhadnagyként földműveléssel foglalkozott.

Az ügyészségi kihallgatás adatai[38] szerint „Személyleírása: arca hosszas, haja fekete, szeme barna, bajusza nincs", 2200 Ft a fizetése, vagyontalan, nős, 1 gyermeke van, MSZMP-tag, s „kb, 10 esetben volt dicsérve."

A tárgyalási jegyzőkönyv[39] szerint 5 testvére élt, 1953-ban nősült, s a gyermeke – a tárgyalás idején – 11 hónapos volt. Említette, hogy korábban az MDP-nek is tagja volt, az ítéletből következtetően csak 1956-ban lépett be az MDP-be, s ebben az évben kapta meg a századosi

34 híradós
35 Pf.9471 alakulat.
36 Pf.4228 alakulat.
37 A kihallgatási jegyzőkönyv következetesen „Zalkamáté" !
38 Katü.(júl.31.)
39 Jkv.I.(X.10.).p.18.

rendfokozatot.[40] Származásának, s a forradalom alatti tevékenységének egykori értékelésére visszatérünk.

Dr. Horváth Ferenc – jogász, közigazgatási tisztviselő

Horváth Ferenc önéletrajzával első ízben az 1957. június 1-jei kihallgatásakor találkozunk.[41] „Iparos családból származom, apám 1893-ban szabadult fel, mint kőművessegéd, és ebben a minőségében különböző cégeknél dolgozott 1935-ig,amíg teljesen munkaképtelen nem lett...1953-ban halt meg. Anyám szintén iparos családból származott... Házasságukból kilenc gyermek született" – közülük Horváth Ferenc 1909-ben Veszprémben született. A szülővárosban végzett elemi iskolai és gimnáziumi tanulmányok elvégzése után Horváth Ferenc 1928 októberétől 1929. szeptember 30-ig katonai szolgálatot teljesített. Pécsett végezte el az egyetem jogi karát. 1932-ben vette át diplomáját, (egyben karpaszományos címzetes őrmester lett) de nem kapott állást 1935 májusáig, amikor is Veszprém város polgármesteri hivatalában díjnoknak nevezték ki. 1941-ben fogalmazó, 1942-től aljegyző lett. 1941-től „csaknem minden évben bevonultam katonai szolgálatra. A keleti hadműveletekben részt vettem. Ez év december 8-án mint tart.hdgy[42] fhdgy szerelt le. Tovább dolgozott a városi közigazgatásban 1950-ig, amikor is „létszámfelettiként" elbocsátották.1950 őszétől a Magasépítési Vállalatnál gépkocsielőadó 1951 februárjáig, de itt is létszámfeletti lett. A veszprémi egyetemen, kapott állást, majd különböző vállalatoknál „különféle beosztásokban dolgoztam" – mondja. „Legutoljára a Veszprémi Begyűjtési Hivatalban, mint jogügyi előadó dolgoztam, 1954 májusától 1956. év végéig, illetve a hivatal megszűnéséig." Ez után letartóztatásáig munkanélküli volt. 1957. március 7. után Kistarcsára vitték közbiztonsági őrizetbe, 1957. május 31-ig.

1942-ben kötött házasságot, felesége... értelmiségi családból származik, apja ny. tanító... „Házasságunkból három gyermek született... 14... 11... 7 évesek".

1945–1948-ig Horváth Ferenc a FKGP tagja volt, ezt követően pártonkívüli.

40 Ít.p.6.
41 Nyom.p.272–273.
42 tartalékos hadnagy.

Az ügyészi kihallgatás jegyzőkönyvéből tudjuk[43], hogy 1534 négyszögöl szántó vagyona és 1600 Ft jövedelme van. „Személyleírása: arca szögletes, haja kopaszodó, szeme barna, bajusza nyírott."

A tárgyalási jegyzőkönyv szerint[44] felesége az SZTK-ban dolgozott. Megtudjuk, hogy Horváth Ferenc könyvelői tanfolyamot is végzett, s egy ideig könyvelőként kereste kenyerét. Az ítélet személyi része[45] mindehhez semmit sem tesz. A többi az értékelés dolga

Lóránd Imre – újságíró

Életrajzát az 1957. június 20-i kihallgatásakor mondta el a nyomozóhatóság felhívására[46]. „1910-ben Budapesten születtem, 18 éves koromban érettségiztem le" – kezdte élettörténetét Lóránd Imre. Apja – aki „alkalmazott volt" 1928-ban meghalt. Érettségi után a fegyver- és gépgyárban dolgozott. „1936-ban a budapesti újsághírlap szerkesztő titkára lettem. Zsidó törvény folytán 1938-tól alkalmi munkából éltem." 1937-től tagja lett a Magyar Szociáldemokrata Pártnak (SZDP), 1940–1945-ig több alkalommal hívták be munkaszolgálatra.1946-ban az SZDP egri lapjának szerkesztője lett, majd 1948-ban – a pártegyesülés után előbb a pápai Néplap, majd a veszprémi Népújság szerkesztője. 1951-ben kizárták az MDP-ből, és meg kellett válnia az újság szerkesztőségétől is. „1 évig könyvtárvezető voltam Veszprémben. 1952-től 1956-ig a Veszprém Környéki Kis.ker[47] (sic!) vállalat bérelszámolója voltam."

Felesége „orvosnak a lánya", iskolaigazgató volt Veszprémben.

A viszonylag rövid nyomozati önéletrajzot az ügyészi kihallgatás adatai egészítik ki.[48] Megtudjuk, hogy Lóránd Imre német és angol nyelven beszél, és műfordító. Vagyontalan, havi jövedelme 2000 Ft. gyermektelen. „Személyleírása: arca hosszas, haja barna, szeme zöldes, bajusza nincs."

A tárgyalási jegyzőkönyv is nyújt újabb információkat[49]. Megtud-

43 Katü.(VIII.31.)
44 Jkv.I.X.11.) p.1–2.
45 Ít.I.p.7.
46 Nyom.p.426–427.
47 kiskereskedelmi
48 Katü. (VII.31.)
49 Jkv.I.(X.11.) p.4–5.

juk, Lóránd Imre apja a fegyvergyárban anyagbeszerző volt, testvérei nem voltak. 1946-ban nősült. A tárgyalás időszakában Lóránd felesége *nem dolgozott.* A munkaszolgálatos idejét – vallomása szerint – büntető táborokban töltötte: „mint baloldalit különböző büntető táborokban tartottak". A tárgyaláson beszélt a forradalom utáni tevékenységéről is: „1957 elejétől műfordítóként dolgoztam, ez idő alatt 3 könyvet fordítottam, átlagos havi jövedelmem 2000 Ft."

Dr. Jónás Oszkár – ügyvéd

Az 1957. június 3-i kihallgatáson került sor az önéletrajz vallomásba foglalására.[50] 1922-ben Alsódörgicsén született. „Értelmiségi családból származom, édesapám Alsódörgicsén evangélikus lelkész volt, 1952-ben meghalt. Tudomásom szerint semmiféle politikai pártnak tagja nem volt." A származás tisztázása után iskoláiról beszélt Jónás Oszkár. Az elemi iskola elvégzése után Sopronban járt gimnáziumba, 1941-ben érettségizett, majd Pécsett jogot végzett, diplomáját 1947-ben vette kézhez. Veszprémben volt ügyvédjelölt, majd miután principálisa felmondott neki, könyvelőként dolgozott a kéményseprő vállalatnál, ahonnan 1950 júliusában a megyei beruházási vállalathoz helyezték át. Itt jogügyi előadó volt 1954-ig. A vállalat megszűnése után a megyei tanács tervosztályán jogügyi előadó 1955. március 31-ig, amikor is visszatérhetett az ügyvédi pályára. Bejegyzés után – 1955. június 25-től 1955. szeptember 20-ig magánügyvéd, majd a megalakuló veszprémi ügyvédi munkaközösség tagja volt 1957. március 15-i letartóztatásáig.

Elmondta: 1944-ben tényleges katonai szolgálatra hívták be, majd a kiképzése után 1944 decemberében kivitték Németországba, ahonnan – 1945. május 3-án amerikai, majd angol fogságba esett. 1946. februárjában – sikeres szökés után hazatért. „1950-ben nősültem, feleségem... értelmiségi származású. Házasságunkból két gyermekünk született... 5 éves... 7 hónapos." Ami a külföldi kapcsolatait és pártállását illeti, így vallott: „Rokonaim élnek külföldön, anyámnak egy nővére Pozsonyban, és egy Bécsben. Anyám levelezés útján tartja a kapcsolatot velük. Semmiféle politikai pártnak vagy szervezetnek tagja nem voltam."

50 Nyom.p.473–479.

Ügyészi kihallgatásának jegyzőkönyve[51] szerint „Személyleírása: arca hosszas, haja barna, szeme kék, bajusza borotvált."

A tárgyalási jegyzőkönyvből [52]megismerjük még, hogy 2 testvére volt – bátyja 1949-ben meghalt, egy húga él. Katonai rendfokozata karpaszományos tizedes volt. Ügyvédként havi 3000 Ft volt a jövedelme. Vagyona egy szövetkezeti lakás.

Az ítélet[53]személyi részének adatai megfelelnek a most előadottaknak.

Bíró Zoltán – honvéd főhadnagy, a veszprémi egyetem katonai tanszékének előadója

1929-ben született Szamoskér községben (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). 1957. július 10-i vallomásában[54] elmondta: „...szegényparaszt származású vagyok, pártonkívüli, iskolai végzettségem líceumi érettségi, foglakozásom ht.tiszt, apám... foglalkozása földműves volt, vagyoni helyzete 6 kh. föld, 1952-től tsz-ben volt, 1957-ben anyám kilépett a tszből."

A debreceni kollégiumban megszerzett érettségi után a Lipót távbeszélő központban dolgozott, 1950. október 21-én önként bevonult katonának Szentendrére a műszaki tisztiiskolára. „Egyéves iskola után 1951. szeptember 16-án alhdgy-i rendfokozattal felavattak. Ez után itt maradtam az iskolán előadónak 1953. október végéig" – mondta el katonai pályájának kezdetét Bíró Zoltán. Szentendréről a Budapesti Műszaki Egyetemre vezényelték, ahol a katonai tanszéken – hadnagyi rendfokozatban – főelőadó lett. Egy év után került a veszprémi egyetemre, ahol a katonai tanszéken teljesített szolgálatot 1956. november 11-ig. Ekkor visszahelyezték Szentendrére a műszaki tiszti iskolára, majd májusban Nagytarcsára[55]. Itt érte július 9-én a letartóztatás.

Két testvéréről tett említést. „Nős vagyok, feleségem... egyéb származású, pártonkívüli, foglalkozása htb. Apósom nyugdíjazott honv. alezredes, két gyermekem van."

51 Katü. (VIII.1.)
52 Jkv.I. (X.11.) p.8.
53 Ít.I.p.7.
54 Nyom.p.559.
55 Pf.9951 alakulat

Az ügyészi kihallgatás[56] jegyzőkönyve szerint: „Személyleírása: arca hosszas, haja barna, szeme zöldes, bajusza borotvált." Pártonkívüli. A bírósági vallomásából kitűnik[57]: gyermekei 3 és 1 évesek,1950-ben az MDP tagjelöltje,1951-től tagja „egészen az ellenforr.-ig."
Az ítéletben a személyi rész [58] tartalmazza, hogy Bíró Zoltán szolgálata alatt kétszer volt fenyítve, „dicséretben és jutalomban is több esetben részesült".

Monori Gyula – középiskolai tanár

Monori önéletrajzát a nyomozás során 1957. június 24-én mondta el.[59] Az önéletrajz előadására az ő esetében két kérdést tett fel a nyomozó: „Mondja el, hogy szüleinek mennyi vagyona van, illetve volt, és azok jelenleg hol tartózkodnak, és mivel foglalkoznak?" és csak ez után következik „Mondja el részletesen önéletrajzát." Monori szüleit illetően egy szót sem szól szülei vagyoni viszonyairól (erre nem is kérdezett rá a vizsgáló). A „részletes" önéletrajz kilenc és fél sor!

Monori Gyula 1931-ben Gomba községben (Pest megye) született. „Apám jegyző volt Gomba községben... Anyám Fűzfő gyártelepen dolgozik, mint laboratóriumi munkás. Apám tudomásom szerint sem 1945 előtt, sem azután nem volt semmilyen pártnak sem tagja. Egy testvérem van..."

Békésen, majd Cegléden végezte középiskolai tanulmányait, s Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi karán szerzett 1954-ben matematika–fizika szakon középiskolai tanári diplomát. Tanári pályáját Veszprémben a közgazdasági technikumban kezdte, majd egy év múltán a Lovassy László gimnázium tanára lett.

Ügyészi kihallgatási jegyzőkönyve szerint[60] nőtlen, vagyontalan, 1320 Ft volt a havi jövedelme. „Személyleírása: arca hosszas, haja barna, szeme barna, bajusza nincs... Pártonkívüli."

Bírósági vallomásában[61] előadta még, hogy tartalékos tiszti tanfolyamot végzett, és alhadnagyi rendfokozatot szerzett. „Tagja voltam a DISZ[62]-nek, diákszövetségnek, MHSZ[63]-nek MSZT[64]-nek". (Figyelemre méltó, s ez aligha kerülte el a politikai vájtfülűek figyelmét: a fiatal tanár egy sorba helyezte a DISZ-t a diákszövetséggel és a sportegyesülettel!) Mindezt az ítélet személyi része változatlanul tartalmazza.[65]

56 Katü.(VIII.1.)
57 Jkv.I.(X.11.)p.11–12.
58 Ít.I.p.8.
59 Nyom.p.614.
60 Katü.(VIII.2.)
61 Jkv.I.(X.11.)p.15

Ferenczi László[66] – rendőr őrnagy, megyei rendőrkapitány

A nyomozás során[67] az „Ismertesse részletes önéletrajzát" sztereotip kérdést 1957. június 22-én tette fel a volt megyei rendőrkapitánynak egykori beosztottja.

Ferenczi 1919-ben Miskolcon született. „Munkás családból származom, édesapám vasesztergályos volt Diósgyőrben.1953-ban meghalt. Apám haláláig tagja volt a kommunista pártnak... Iskoláimat, 8 elemit[68] Miskolcon végeztem." Ferenczi László is a diósgyőri vasgyárban kezdte életútját, ahol esztergályos tanuló volt,1937-ben felszabadult.1940-ben bevonult tényleges katonai szolgálatra. „Katona 5 hónapig voltam s utána (sic!) a gyár kérésére leszereltek." A háború végéig esztergályosként dolgozott."1945 januárjában önként jelentkeztem Diósgyőrbe rendőrnyomozónak."10 hónapig helyben teljesített szolgálatot, majd Miskolcra helyezték 1946 márciusig, ez után Borsod megyében különböző szolgálati helyekre vezényelték 1948-ig. Ekkor 2 hónapos nyomozó iskolára küldték felettesei. Az iskola elvégzése után 1950 októberéig még Miskolcon szolgált. Ez után kezdődött Ferenczi valódi karrierje. Budapestre helyezték a BM Személyzeti osztályára beosztott káderesnek, nem sokkal később alosztályvezető lett. 1951 szeptemberében 1 éves pártfőiskolára mentem Budapestre, ez idő alatt egyéves politikai tiszti tanfolyamot is végeztem. Iskola elvégzése után őrnagyi rendfokozatot kaptam, és Egerbe helyeztek megyei kapitánynak. Itt

62 Dolgozó Ifjúsági Szövetség (az MDP ifjúsági szervezete)
63 Magyar Honvédelmi Szövetség
64 Magyar–Szovjet Társaság
65 Ít.I.p.8.
66 Neve számos okmányon hibásan szerepel: Ferenczy, Ferenci formában.
67 Nyom.p.650–651.
68 Bizonnyal téves, s helyesen 6 elemiről van szó. A 8 osztályos iskola ekkor még nem létezett.

1952 januárig voltam. Ismét a Minisztertanács Titkárságára kerültem BM-referensnek és 1954. júniusig itt teljesítettem szolgálatot. Innen önként kértem, hogy vidéki szolgálatra helyezzenek, így kerültem Veszprémbe megyei rendőrkapitánynak, ahol 1957. január 23-ig voltam" – vallott pályafutásáról Ferenczi őrnagy. Veszprémből ezután Miskolcra helyezték főkapitány-helyettesnek „Utána ellenem fegyelmi eljárás indult, és május 9-én két hét felmondással elbocsátottak"(sic!).

Rendőri pályája alatt 1947-ben „közbiztonsági bronzérem" 1948-ban „DISZ-érem" és „Kiváló szolgálatért érdemérem" kitüntetésekben részsült.

Családi viszonyait illetően még elmondta „1953-ban nősültem... munkás családból származó leány a feleségem. Házasságunkból 3 gyermek született... 11 éves... 10 éves és 1 hónapos.

Pártállását illetően pedig: „1945. február 1-jén MKP-nak lettem tagja, majd 1948-tól az MDP-nak 1956. október 23-ig. Az MSZMP-nek 1956. november óta vagyok tagja".

Az ügyészi kihallgatás jegyzőkönyve[69] szerint vagyontalan, havi jövedelme 1400 Ft. (ez a jövedelem a leszerelése utáni időszakra vonatkozott) „Személyleírása: arca hosszas, haja őszülő fekete, szeme barna, bajusza nyírott." A pártállás rovatban „MSZMP, állítólag kizárták" megjegyzés szerepel.

A tárgyalási jegyzőkönyv[70] tartalmazza még, hogy Ferenczi Lászlónak 6 testvére volt, s hogy felesége rendőr alhadnagyként szolgált a Veszprém megyei Főosztályon (Rendőrkapitányságon). A fegyelmi úton történt leszerelése után Budapesten dolgozott a XIV. kerületi Műszaki Intézetnél.

Az ítélet személyi része[71] tudatja, hogy szolgálati ideje alatt nem volt fenyítve, ellenben több dicséretben részesült.

Maczkó Miklós[72] – honvéd százados, ezred törzsfőnök

Életrajzát az 1957. június 24-i jegyzőkönyvben rögzítette a nyomozóhatóság.[73] Maczkó Miklós 1930-ban Magy (Szabolcs-Szatmár megye)

69 Katü.(VIII.2.)
70 Jkv.I.(X.11.) p.18.
71 Ít.I.p.9.
72 Neve tévesen Matzkó, Mackó formában is előfordul az iratokban.

községben született. „Szegényparaszt családból származok,apám a 30-as években mint cseléd dolgozott Magy községben Klár féle uraságnál. Ugyancsak a 30-as években kapott földosztáskor 12 kh. földet. Majd később a felszabadulás után ismét kapott 4 kh. földet, így 16 kh. földön dolgozott egyénileg 1950-ig. Ezt követően tsz-tag lett. "Ez a termelőszövetkezet az ellenforradalmi események után feloszlott. Jelenleg apám egyénileg dolgozik..." Önmagáról elmondta Maczkó, hogy 1948-ig napszámosként dolgozott, majd önként vonult be – 1948. március 15-én – katonai szolgálatra. „Kossuth Akadémiát 1949-ben végeztem el, alhadnagyi rendfokozatot kaptam." 1950. október 1-jétől Nagykanizsán, majd Szentesen, Hódmezővásárhelyen és Kalocsán szolgált. 1953-ban a Zrínyi Akadémiára vezényelték. A 3 éves akadémia elvégzése után 1956. szeptember 29-től november 1-ig 1 hónapos szabadságát Budapesten töltötte.

Maczkó Miklós Veszprémben a 7093 lövész ezrednél kapott törzsfőnöki beosztást, ezért október 21-én Veszprémbe költözött.

Ügyészi kihallgatási jegyzőkönyvében[74] szereplő adatok szerint vagyontalan, havi jövedelme 1450 Ft (ez a jövedelem a faárugyári fizetése volt). Iskolai végzettsége 1 gimnáziumi osztály. „Személyleírása: arca szögletes, haja barna, szeme kék, bajusza nincs."

„Kb.15 esetben volt dicsérve" – olvassuk. A pártállása rovatban „MDP 1956-ig " beírás szerepel.

A bírósági tárgyalási anyagban [75] Maczkó Miklós így határozta meg osztály- és családi helyzetét: „középparaszt családból származom... 5-en vagyunk testvérek, az egyik testvérem karhatalmista Miskolcon... Nős vagyok, feleségem postai tisztviselő. Egy ötéves gyermekem van." Vall arról, hogy szakaszparancsnoki, ezred iskola parancsnoki, zászlóaljparancsnok-helyettesi beosztásban szolgált, mielőtt a Zrínyi Akadémiára küldték, ahol összfegyverneki katonai diplomát szerzett.

1952–1956-ig volt MDP-tag. Az ítélet személyi részéből tudjuk:[76] Mackó Miklóst 1957. áprilisában leszerelték a hadseregből, ezután a veszprémi faárugyárban helyezkedett el.

73 Nyom.p.700.
74 Katü.(VIII.2.)
75 Jkv.(X.11.)p.21.
76 Ít.I.p.9.

Perge Imre – honvéd főhadnagy, zászlóaljparancsnok

Perge Imre 1929-ben Tiszacsegén (Hajdú-Bihar megye) született. „Részletes" önéletrajzát – amelynek elmondására felhívta a vizsgáló, 12 és fél sorban rögzítették az 1957. július 3-i kihallgatási jegyzőkönyvbe:[77] „Szegényparaszt családból származom, apám 4 kh. földön gazdálkodott. 1944-ben fogságban halt meg. Földosztáskor még kaptunk 3 hold földet. 2 testvérem van... Katonának vonultam 1949. november 17-én, önként Nagykanizsára" – áll a nem éppen magyaros mondatban.

1950 őszén Perge Imrét egy évre a Dózsa gyalogos tiszti iskolára küldték Pécsre. Innen vezényelték Veszprémbe a 7093 alakulathoz századparancsnoki beosztásba. „Párttag a tisztiiskolán lettem" – vallotta. 1953 őszéig tartott a veszprémi szolgálat, majd újabb egy év tanulás következett a Hunyadi zászlóaljparancsnoki továbbképző iskolán Tatán. Ez után visszahelyezték korábbi veszprémi alakulatához zászlóaljparancsnoki beosztásba, főhadnagyi rendfokozattal.

Magánéletéről annyi áll a jegyzőkönyvben, hogy: „1953 őszén nősültem, feleségem munkás származású, egy gyermekünk van."

Az ügyészi kihallgatás során[78] polgári foglalkozásaként faárugyári segédmunkás szerepel, havi 1300 Ft jövedelemmel, s hogy vagyontalan. Iskolai végzettsége 1 gimnáziumi osztály. „Személyleírása: arca szögletes, haja fekete, szeme barna, bajusza nyírott." Három miniszteri dicséretet jegytett fel az ügyész, és a pártállása rovatban MSZMP-tagság áll.

A tárgyalási vallomást rögzítő jegyzőkönyvből[79] megtudjuk: gyermeke a tárgyalás idején 2 éves, s hogy felesége tejboltban dolgozott segédmunkásként. Egy fenyítésről is beszámolt, parancsmegtagadásnak minősülő katonai szabálytalanság miatt 15 nap helyőrségi fogda. A tárgyaláson csak az 1951–1956 közötti MDP-tagságról esett szó.

Az ítélet[80] ugyanakkor megállapította az MSZMP-tagságot is. 1957 áprilisában szerelték le Perge Imrét, s ettől az időtől segédmunkásként dolgozott.

77 Nyom.p.422.
78 Katü.(VIII.2.)
79 Jkv.I.(X.11.) p.24.
80 Ít.I.p.9–10.

Éva Sándor – honvéd hadnagy

1929-ben Ököritófülpösön (Szabolcs-Szatmár megye) született. Életrajzára nézve 1957.július 1-jén hallgatja ki a rendőrség. „Szegényparaszt családból származom, a felszabadulás előtt apámnak földje nem volt, 1949-ben kaptunk 5 kh földet, 1 kh. gyümölcsöst, mellyel még ugyanebben az évben beléptünk a "haladó" tsz-be. Szüleim a múltban és jelenleg is párttagok. Hét testvérem van." Éva Sándor 1949-ig apja mellett dolgozott – „aki akkor mint cseléd és községi pásztor volt"(sic!) – majd belépett a tsz-be, ahol 1950-ben esedékes katonai bevonulásáig dolgozott. Budapesti szolgálata alatt a Zalka Máté híradótiszi iskolára vezényelték – korábban 6 elemi iskolai osztályt végzett – amely elvégzése után Budapesten kapott beosztást a 9729-es alakulatnál. Innen Nyíregyházára, majd Veszprémbe helyezték. Veszprémben 1957. április 13-ig szolgált, majd az utolsó állomáshely, a 9729 sz. váci alakulat következett .

„Feleségem szegényparaszt származású,1955-ben nősültem 2 leánygyermekem van. Az MDP-nek 1950-óta, majd az MSZMP-nek is tagja voltam" – vallotta.

Az ügyészi meghallgatás során[81] a személyleírás jelent csak újabb adatokat: „Arca hosszas, haja barna, szeme barna, bajusza borotvált."

A tárgyalás során[82] megtudhatjuk még, hogy „Fenyítve 3–4 esetben voltam kisebb mulasztásokért. Dicsérve 2–3 esetben voltam. Megtudjuk, hogy Veszprémben – a forradalom után – a karhatalomnál teljesített szolgálatot.

Az ítélet[83] azután egyértelművé teszi, hogy Vácott is karhatalmi szolgálatot látott el Éva Sándor.

A nyomozás három olyan személy ügyében is folyt – vádemelésre is sor került velük szemben[84] –, akik elmenekültek Magyarországról. Ők tehát a magyar hatóságok által nem voltak kihallgathatók. Kik voltak ők? Adataikat a hatóság gyűjtötte össze. Mindnyájan a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Bizottság tagjaiként kerültek a politikai rendőrség látókörébe.

81 Katü.(VIII.5.)
82 Jkv.I.(X.12.) p.2.
83 Ít.I.p.10.
84 Vád.p.5–6.

Horváth Tibor – vegyészmérnök a Vegyipari Egyetem tanára

1921-ben Nagybakóna községben született, vegyészmérnök, az egyetem tanára, a Veszprémi Nehézvegyipari Kutató Intézet kutatója. 1956 novemberében hagyta el Magyarországot.

Dömötör Lajos – villanyszerelő

1912-ben Balatonfüreden született, „földműves családból származik, villanyszerelő, 1956 novemberében ment el Magyarországról.

Dr. Szöllősy Pál[85] *– ügyvéd*

1927-ben született Budapesten. Veszprémben ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1956 novemberében Nyugatra disszidált.

85 Neve tévesen Szöllősi, Szőlősi, Szöllőssy formában is szerepel az iratokban.

V. fejezet

Ügy a „főcsapás" irányában avagy a vallatószobák titkai

Mielőtt megkísérelnénk rekonstruálni mindazt, ami a vallatószobákban történt, emlékeztetünk rá: a Brusznyai-per a BM Tervezet („Az ellenforradalmi erők elleni harc fő csapásának iránya") első helyen megnevezett kategóriájába tartozott:

„A győri és miskolci ellenkormány tagjai, az ellenforradalom országos, budapesti, megyei és legfontosabb területi bizottságainak és bizottmányainak, elsősorban osztályidegen, ellenforradalmi vezetői és tagja."[1]

Mindez a gyakorlatban – Veszprém megye vonatkozásában – arra kötelezte a hatalom helyi képviselőit – s legközelebbi végrehajtó szervüket, a nyomozóhatóságot –, hogy konstruáljanak olyan pert, amelyben el lehet ítélni mindazokat, akik a forradalom első óráiban megzavarodott, majd széthulló kommunista diktatúra helyébe – a történelmi pillanattól kényszerítve – vállalták a felelősséget, s nem hagyták anarchiába hullani az országot, hanem hihetetlenül rövid időn belül megteremtették azt a demokratikus, legitim hatalmat, amely képes volt olyan kérdésekben döntéseket hozni, amelyek korábban a pártvezetés féltetten őrzött privilégiuma volt, és ellátta a közigazgatás múlhatatlan feladatait. Az újonnan megalakult forradalmi szervek – esetünkben a megyei és város nemzeti Forradalmi Tanács – elfogadták és végrehatották a Nagy Imre-kormány központi intézkedéseit. A Forradalmi Tanácsok működése során kapcsolatba kerültek a közigazgatás hivatalaival. A tanácsi tisztviselők, a rendőrség és honvédség beosztottai jórészt elfogadták a Forradalmi Tanácsok – sok esetben központi intézkedések végrehajtására irányuló – döntéseit. Tették mindezt a szovjet haderő fegyvereinek árnyékában kétség és remény között. Voltak

1 MOL.XIX. A-2q-4G-920/1957

olyan forradalmi szervek is, amelyek nem spontán, hanem központi utasításra jöttek létre mint a hadsereg Forradalmi Tanácsai. A forradalom leverése után kezdődött megtorlási hullám elsősorban tehát a forradalmi szervek döntéseket hozó tagjait, valamint a döntéseket elfogadó állami alkalmazottakat érintette.

A Brusznyai-per – az országban lefolytatott hasonló eljárásokhoz[2] – az MSZMP IKB ismert decemberi határozatának szellemében[3] annak igazolása is volt, hogy a forradalom a reakció puccskísérlete volt a Horthy-rendszer restaurálására. Ez az alapmotívuma a per egész szerkezetének, s – mint látni fogjuk a feltett kérdésekből – valamennyi perbefogott cselekvősége megítélésének, egyes marginális mozzanatok eltorzításának és felnagyításának. Mindez külön hangsúlyt kap a *környezettanulmányok* megszerkesztésénél, hogy majd a vádiratban és az ítéletekben nyerje el végső formáját.

Következzenek tehát a

kérdések és válaszok – gyanúsítottak és tanúk (gyanúsított tanúk, tanúskodó gyanúsítottak).

A per központi alakja kezdettől fogva

DR. BRUSZNYAI ÁRPÁD

volt, a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanácsban viselt elnöki tisztsége okán, s mert családi háttere, keresztény meggyőződése, értelmiségi volta miatt különösen alkalmas volt a „tudatos ellenforradalmár" alakjának kialakítására.

Mint említettük, Brusznyai Árpádot először a szovjet állambiztonsági szervek tartóztatták le[4] és hallgatták ki. Ezekről a kihallgatásokról a perben nem marad írásos anyag, mint ahogy nincs a periratoknál kihallgatási jegyzőkönyv vagy feljegyzés a magyar rendőrség által

2 A megtorlás legfontosabb perei in: Kézikönyv p.191–299.

3 Az 1956. december 2-3 és 5-én folyt MSZMP IKB határozat szövege: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületének jegyzőkönyvei. (szerk: *Balogh István*) Bp.1993.p.238–246. *Kahler–M.Kiss:* Kinek a forradalma? p.323–326.

4 1956. november 7–25-ig.

1956.december 12-én[5] és 1957 február 6-7-ig foganatosított előzetes fogvatartás alatt történt kihallgatásokról sem. Legközelebb 1957. február 25–április 19-ig került Brusznyai letartóztatásba. Ebből a periódusból származik az első április 9-i kihallgatási jegyzőkönyve. Brusznyai Árpád terhelti anyagához csatolt 13 jegyzőkönyvben[6] 64 – egymást gyakran átfedő, vagy önmagát ismétlő – kérdést tettek fel a nyomozók. Ide kapcsolódik még 4 szembesítési jegyzőkönyv. Kihallgatásairól készült további 9 jegyzőkönyvet a vádlott-társak bizonyítási anyagában találjuk quasi tanúvallomásként.

Brusznyai terhelti anyagában időrendben az első – április 9-i kihallgatásakor Ferenczi László rendőr(fő)kapitány október 26–november 4-ig folytatott tevékenységéről faggatták. (Emlékeztetőül: Ferenczi ekkor Miskolcon aktív megyei rendőrfőkapitány-helyettes, csak május 9-én bocsátották el.)

Brusznyai tárgyszerűen számolt be a történtekről: emlékezete szerint október 28-án mutatták be neki Ferenczit a „városi tanács egyik szobájában". Előzőleg „október 26-án a rendőrség részéről a »Forradalmi Tanácsba« beválasztott Rózsás nevű személy nem jelent meg ...bemutatták nekem Ferenczi László személyt, mint aki ezek után a rendőrséget fogja képviselni."[7]

Ferenczi „tevékenységének" központi kérdése az ÁVH tagjainak letartóztatása. Brusznyai beszámolt arról, hogy az ÁVH veszprémi vezetőjével a Forradalmi Tanács megegyezett[8]. Eszerint az ÁVH operatív állománya összetartásba vonul. „Majd később arról szereztünk tudomást, hogy az ÁVH-sok egy része kint van a szentkirályszabadjai szovjet alakulatnál, más részük pedig az utcán sétálgat... október 30-án Ferenczi László... a következőket mondta előttünk. Tekintettel arra, hogy a városban tapasztalható ÁVH-s ellenes (sic!) hangulat... nem tudja garantálni az ÁVH-sok személyes biztonságát, csak úgy, ha védőőrizetbe veszi őket."[9] Vallott arról is, hogy október 31-én értesítette

5 Brusznyai vallomásában december 13-át is említette. Nyom.p.26."December 13-án az esti órákban második letartóztatásom alkalmával Ferenczi László vezetésével Sánta Károly alez. és Dormány László szds. kihallgattak engem..."

6 A jegyzőkönyvekre vonatkozó jelzeteket itt nem ismételjük meg, vö. részletesen: I. fejezet jegyzeteit.

7 Nyom.p.26.

8 A Forradalmi Tanács részéről Lóránd Imre, Sánta Károly alezredes és Kiss Gaál Imre tárgyalt Havasi László áv.-őrnaggyal.

Ferenczi 47 fő ÁVH-s letartóztatásáról[10]. November 3-án felmerült az ÁVH-sok Budapestre szállítása, azonban Ferenczi rabszállító gépkocsik hiányában e tekintetben nem intézkedett. Felmerült még a megye mindenható ura, Sebestyén Ferenc[11] megyei párttitkár letartóztatása is, de erről Brusznyainak nem volt tudomása.

A másik kérdés Ferenczit illetően a pártfunkcionáriusok önvédelmi fegyverének bevonása és a Forradalmi Tanács egyes tagjainak önvédelmi fegyver engedélyezése volt.

Végül így összegezte Brusznyai Ferenczivel kapcsolatos benyomásait: „Ferenczi László további magatartása a FT.[12] felől a következőket mondom. Katonás fellépésű, szűkszavú volt, az első pillanattól kezdve a FT. programjának és határozatainak támogatója ként (sic!) lépett fel. Időnként felvetődött nála az is, hogy vigyázott hogy törvénytelenséget ne kövessen el, ezt esetenként hangoztatta is. Ennek tudomása után magam abban bíztam hogy mindaz, amit Ferenczi tesz, az törvény. Fellépésével igyekezett a FT. bizalmát megnyerni, ezt bizonyítja az a tény is, hogy a FT. azonos platformja volt, és azt több esetben hangoztatta. (Betű szerinti idézet. K.F.)

Miért idéztük betű szerint ezt a néhány – a magyar nyelv megcsúfolásával felérő – mondatot? Nem másért, mint bizonyítani: *nem Brusznyai Árpád mondatait jegyzőkönyvezték.* A klasszika-filológus européer Brusznyai akkor sem tudott volna így fogalmazni, ha megpróbál alászállni vizsgálótisztjeinek műveltségi szintjére.[13]

A szánalmasan silány, primitív, nyakatekert mondatok mögött minden esetben – s ez különös nyomatékot kap Brusznyai kihallgatásának későbbi szakaszában, amikor a halál szörnyű árnyékában ideológiai kérdésekre kell válaszolnia – a vizsgáló szándéka ölt nyelvi formát a vizsgáló színvonalán, minden esetben a hatalom szándékai szerint.

9 Nyom.p.26.

10 Brusznyai telefonon közölte azt is Ferenczivel, hogy a belső karhatalomnál szolgált tiszteket nem lehet azonosan kezelni az ÁVH operatív beosztottjaival. Uo.

11 Sebestyén Ferenc 1957 januárjától Veszprém megye rendőrfőkapitánya lett, majd a kormányőrség parancsnoka.

12 Forradalmi Tanács

13 Egy Balogh Elemérhez 1956. szeptember 30-án kelt levelében – amely az iratok mellékletében szerepel – metsző gúnnyal írt a „tudhassuk, ha láthassuk...elvtársak" nyelvéről (és műveltségi színvonaláról.), akik tönkretették tudományos pályáját, s akiken esetleg múlik, hogy visszatérhet-e a tudományos életbe „...úgy érzem magam, mint egy lejárófélben lévő buddhista imamalom. Most van folyamatban egy utolsó próbálkozás, melynek kapcsán kb. 30% esély van rehabilitációmra s ez esetben valamilyen formában újra felvonnám vitorláimat a honi filológia vizein. Majd meglássuk, nem tudhassuk előre, és nem verhessük a mejjünket."

Az idézett szakasz – s hasonló a következő kettő is – példája egy a politikai ügyekben használt módszernek. A kihallgatott – akivel a fennállott mégoly távoli és hivatalos kapcsolat ténye is infámiát jelentett – egy távolságtartó (hiszen alig ismeri), első benyomására alapozott, óvatos véleményt fogalmazott meg. A „katonás fellépésű, szűkszavú" a Forradalmi Tanács programját és határozatait *támogató* megjegyzések lehetnek Brusznyai Árpádé. S itt tetten érhető a torzítás :"támogatója *ként* lépett fel." (így, két szóban!) Aligha gépírói tévedés a különírás. Ilyen csak összetett szavaknál, vagy ige-igekötő bizonytalan írásánál fordul elő, a „támogatójaként" leírásánál csak úgy képzelhető el, hogy a diktáló a „támogatója" leírása után egy pillanatra megáll a szövegben, mert át akarja formálni a mondatot. Ebben a pillanatban a gyakorlott gépíró szóközt üt, s amikor a diktálás folytatódik a „ként" szótaggal nem váltott vissza. Így külön szóba kerül, árulkodva a mondat irányváltásáról. Az írás megbicsaklása – a... *„ként lépett fel"*- már annak a koncepciónak a része, amely Ferenczi szerepét – akit, mint látni fogjuk, a párt és ÁVH-vezetés küldött informátori megbízatással a Forradalmi Tanácsba – kétkulacsosnak, majd kifejezetten árulónak értékelte. A következő – szintén nem Brusznyaira valló mondatok,[14] „kész a forradalom és a nép ügyéért harcolni... Jellemét és hozzáállását mutatja az a másik tény is, hogy egyetlen szóval sem ellenezte soha azt a javaslatot hogy a vezetőktől és a vezető kommunistáktól szedjék el a fegyvereket, de azt sem ellenezte, hogy a FT. munkatársainak osszon ki fegyvereket".

Mindez az „áruló Ferenczi" koncepciójának kelléktára, s nem Brusznyai szavai, akiben a felsoroltak aligha fogalmazódtak meg. A leírtak csak azokban merültek fel, akik sértve érezték fegyvertartási privilégiumuk csorbítását.

Másnap – 1957. április 10-én – folytatódott a kihallgatás (bár Brusznyai eljárásjogi jogállása fel sem vetődött), s felszólítja a vizsgáló: „Beszéljen részletesen a »Forradalmi Tanácsban« végzett tevékenységéről." Brusznyai az október 26-i (csütörtök) napról számolt be: „Az

14 Nyom.p.29.

első küldöttgyűlésen[15] megválasztott »Forradalmi Tanács« (továbbiakban »FT«) még október 26-án este értesült arról, hogy Várpalotán fegyveres harc folyik, és a szovjet katonákat gyilkolják." Megbízták Sánta Károly[16] és Horváth József[17] »FT«-tagokat, hogy a szovjet alakulatokkal és Várpalotán rendezzék a problémát."[18] Levelet küldtek továbbá Újvári ezredeshez, amelyben „felkértük őt arra, hogy a továbbiakban tartózkodjék a tömegbe való lövetéstől, mivel nekünk arról a várpalotai küldöttek beszéltek."[19]

Október 27-éről(péntek) szólva említést tett a Keszthelyről érkező nyugtalanító hírekről, ahová a Forradalmi Tanács másik tagját (Nagy Bélát) küldték a viszály rendezésére. Ezen a napon került sor a veszprémi börtönben lévő rabok helyzetének felülvizsgálatára – később bővebben szólunk e kérdésről –, valamint „Tudomásom szerint ezen a napon történt, hogy Lóránd Imre megbízásából Dr. Jónás Oszkár tudomására hozta Szedő Pál városi VB-elnöknek, Németh Gézáné városi VB-elnök helyettesnek és a személyzeti előadónak, hogy további intézkedésig ne jöjjenek be a városi tanács épületébe."

27-én újabb küldöttgyűlés volt, amelyet Brusznyai vezetett le. A küldöttek megbízóleveleit – mint vallotta – az ajtóban az egyetemisták ellenőrizték. Itt esett szó először arról, hogy Lóránd Imre – aki akkor a Forradalmi Tanács elnöki tisztét látta el – telefonon felvette a kapcsolatot Kossa Istvánnal[20] – aki a kormány tagja volt –, és közölte vele a küldöttgyűlésen megfogalmazott követeléseket. A Kossával való kapcsolatfelvétel kérdésénél álljunk meg egy pillanatra. Ez a telefonbeszélgetés túlmutat a követelések közlésének tényén. Ez a telefonbeszélgetés egy mozzanat a később ismertetett kapcsolatfelvétel-sorozatból, amely az új forradalmi szervek legális voltát szándékozott elismertetni és kinyilvánítani.

A gyűlésen felvetődött a budapesti harcokba való fegyveres beavatkozás is, amelyet Brusznyai határozottan elutasított.

28-án Lóránd kiküldte Várpalotára Brusznyait a munka felvételének megbeszélésére.

A nap történeteként említette még Brusznyai a balatonkenesei honvéd üdülő megtámadásának megakadályozására tett intézkedését.[21]

A 29-i eseményekből a harmadik küldöttgyűlést említette Brusznyai, ahol Lóránd Imre elnök egyaránt tiltakozott „a Rákosi-féle vezetési stílus visszaállítása ellen, de ellenzi a horthysta restaurációt is."[22] Fontos kijelentés: „Tudomásom szerint azonban Kossa miniszter *26-án este az akkori kormány nevében helyben hagyta működésünket"* (Kiemelés tőlem. K.F.), amely azért jelentős, mert a döntés a Nagy Imre által bejelentett október 28-i politikai fordulat előtt történt.

Ezen a gyűlésen a radikális fegyveres védelmet követelő csoport kisebbségben maradt és eltávozott.[23]

15 A Forradalmi Tanács megválasztása egy, a városban működő valamennyi vállalat és más szervezet által kiválasztott küldöttek gyűlésén történt.

16 Sánta Károly alezredes, hadosztályparancsnok (nevét gyakran tévesen „Sántha" formában is írják.). A forradalom után is eredeti beosztásában marad. 1957. január 3-án ő terjeszti fel a Honvéd Vezérkar Főnökének az alakulat jelentését a forradalom alatt történt eseményekről. HL.1956-os gyűjtemény 6.őe. p. 422–444.

17 Valószínűleg téves, Horváth Tiborról lehet szó.

18 Nyom.p.30.

19 Brusznyai itt az október 25-i várpalotai eseményekre utalt.16 órakor a tömeg ledöntötte a szovjet emlékművet, és eltávolították a csillagokat a középületekről. A pártbizottság épületét honvédség őrizte Szekeres alezredes parancsnoksága alatt. Szekeres a géppuska kezelőinek tűzparancsot adott, de a *katonák megtagadták tisztjük parancsának teljesítését.* Ekkor Szekeres pisztolyával a tömeg közé lőtt, és két embert megsebesített. A tömeg megrohamozta a pártházat, és Szekeres alezredest, valamint egy pártbizottsági munkatársat megverték, majd mindkettőjüket kórházba vitték. A tüntetők megszerezték a pártbizottságon, a tanácsházán és a légóparancsnokságon lévő fegyvereket. Délután négy szovjet gépkocsi haladt keresztül Várpalotán, amelyeket a felkelők megtámadtak. A támadás során egy felkelő és kb.14 szovjet katona életét vesztette. (HL.6.őe.p.124–125)

20 **Kossa István** (1904–1965) villamoskalauz, politikus, 1945–1948 a Szakszervezeti Tanács főtitkára 1945–1951 az MKP (MDP) KV- és PB-tag, 1951–1956-ig a KV póttagja,1948–1949-ben iparügyi miniszter,1949–1950-ben pénzügyminiszter, 1950–1951-ben Országos Munkabér Bizottság, 1951–1952-ben Állami Egyházügyi hivatal elnöke, 1952-ben Kohó- és gépipari miniszter, 1953–1954-ben Munkaerőtartalékok Hivatalának elnöke, 1954 végétől az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, 1956. október 27–november 3-ig, majd november 7-től 1957. május 9-ig pénzügyminiszter, majd közlekedési és postaügyi miniszter 1963-ig. 1957. február 26-tól 1965-ig MSZMP IKB, majd a KB tagja.

21 „...magam intézkedtem Guzmics ale. felé, hogy készültségi csoportjával szálljon ki Balatonkenesére, és akadályozza meg a Honvédüdülő elleni támadást". Nyom.p.31.

22 Nyom.p.32.

23 Dr. Besnyő János tanár „...Ne ringassuk el magunkat a fegyverszünettel kapcsolatban, az ellenséges szovjet támadás továbbra is fenyeget. Szükséges felmérni a Dunántúl katonai és polgári erejét, és azokat közös irányítás alá kell vonni... Dr. Besnyő mintegy 40-ed magával elhagyva a közgyűlést, hozzá is akart fogni a küldöttség szervezésének." Uo.

„Október 28-án (szombat) és 29-én (vasárnap) néhány olyan intézkedést tettem, amellyel úgy érzem, az akkor létérdeket jelentő termelést segítettem elő" – vallott tovább Brusznyai Árpád utalva egy sor, a gyárak és gazdaságok működéséhez szükséges anyagok biztosítására.

Október 30 (kedd)-ről beszámolva Brusznyai elmondta: „Értesültem arról hogy Győrben már kísérletet tettek arra hogy a dunántúli erőket egyesítve kialakítsanak egy központot. Mint később tudomást szereztem arról a Győrben összehívott küldöttségek között 2 veszprémi küldöttség ment az egyik dr. Besnyőék által előző nap javasolt küldöttség. A másik pedig a FT. tanács tagjaiból név szerint Horváth Tiborból és Molnár Tamásból alakult ki, azt nem tudom hogy kiktől kaptak ezek megbízást arra vonatkozóan, hogy Veszprém megyét képviseljék Győrben."[24]

Beszámolt arról is, hogy ezen a napon „megjelent Veszprémben Földeák János és felesége, Ferrári Violetta, akik a Veszprémi egyetem előtt tömeggyűlésen felszólaltak, és lázították Veszprém népét az akkori »FT« és a rend megszilárdítása ellen. A tömeggyűlés után Földeák János a tömeget a FT elé csődítette, majd 30-40 nagyhangú személlyel együtt eljött az elnöki szobába. Ott vitát akart provokálni több ott lévő FT-taggal, név szerint Jónás Oszkárral, Héthelyi Ferenccel, Angeli Jánossal, Anhoffer Jánossal. Én valamivel később mentem be közéjük, és ott mindjárt felvettem a vitát Földeák Jánossal".[25] Földeák a Forradalmi Tanács átalakítását követelte, mert megítélése szerint „mi itt semmit nem csinálunk sőt őrizzük a pártházat, mindenütt áll nemzetőrség, csak itt nem." Az ülésen megjelenő Sánta Károly alezredes „megkérdezésünk nélkül" felolvasott egy „proklamációt, amelyet szerinte az általa előző napon összehozott »Katonai Forradalmi Tanács« állított össze. Ebben arról volt szó, hogy... fenntartás nélkül és miniszteri intézkedéseket be nem várva is támogatja fegyveresen a forradalmat. Egyidejűleg bejelentette a nemzetőrség azonnali megalakítását."[26] Sánta utasította Kiss Gaál Imre századost, kezdje meg a fegyveres alakulatok szervezését, egy századot az egyetemisták és egy századot a fémfeldolgozó munkásaiból.

24 Nyom.p.33. A rossz helyesírással írt szöveget e tekintetben javítottam, de nem tettem ki a mondatban hiányzó írásjeleket (K.F.)
25 Uo.
26 Uo.

Brusznyai az elmondott események hatására bejelentette, hogy „ a másnap esti küldöttgyűlésig nem vagyok hajlandó dolgozni, és az ezután következő eseményekért azokat tartom felelősnek, akik azt elindították. E nyilatkozatom után kivonultam a teremből, és elmentem haza"[27].

Másnap (október 31. szerda) a Forradalmi Tanács átköltözött a megyei tanács épületébe. Az ott lévő Forradalmi Tanács tagjai felkérték Brusznyait, hogy vállaljon ügyeletet, elvállalta. „...semmi jelentős esemény nem történt" – vallotta.

„Aznap, október 31-én este összejött a negyedik küldöttgyűlés... Ezen a küldöttgyűlésen 8-10 perces beszámolót mondott Meskó Gábor, amely az előző napi eseményeket értékelte. Ezután került sor a »FT« újjáválasztására... külön megválasztották a megyei és a városi »FT«-t is. Ez a küldöttközgyűlés megválasztott engem is a megyei »FT« tagjai közé."[28] Brusznyai feltételeket szabott Forradalmi Tanácsi tagságának: határozzák el a sztrájk megszüntetését, törekedjenek az utcai zavargások megszüntetésére, „hagyjanak bennünket az eredeti program szerint dolgozni... ne mások példájára, hanem saját magunk döntése alapján cselekedjünk." Nagy Béla tanárt nem választottá újra a küldöttek.

A megyei Forradalmi Tanács – még aznap este – dr. Horváth Ferencet választotta elnökéül. „Másnap, azaz november 1-én reggel a megyei tanács elnöke szobájában újra összeült a »FT«, ahol dr. Horváth Ferenc lemondott, és utána egyhangúan engem választott meg megyei »FT« elnöknek."[29]

A kihallgatást itt Stefán László – a DISZ-titkárból alhadnaggyá vedlett vizsgáló, egyben az ügy tanúja – megszakította azzal, hogy másnap folytatja.

Ez a kihallgatási nap azért sajátos, mert Brusznyait viszonylag szabadon hagyták beszélni. (A jegyzőkönyv szövegében azonban csak elvétve jelennek meg Brusznyai mondattöredékei, a szöveg döntően a vizsgáló „interpretációjában" került rögzítésre.) Bár tudjuk, hogy korábban Brusznyait már több esetben kihallgatták, a vizsgáló itt már egy kész nyomozati terv szerint dolgozott, tehát itt már ismert volt (a politikai osztály előtt) a nyomozás szerkezete, legalábbis Brusznyai és

27 Nyom.p.34.
28 Uo.
29 Uo.

Ferenczi vonatkozásában. Igaz lehet ez a feltevésünk Kiss Gaálra, akivel kapcsolatban már márciusban tanúkat hallgattak ki; Dormányra, aki után februárban kezdtek nyomozni, és márciusban 4 tanút hallgattak ki; Horváth Ferencre, februárban már hallgattak ki tanút vele kapcsolatban; Bíró Zoltánra, esetében márciusban tanút hallgattak ki; és Maczkó Miklósra, a februári és márciusi tanúkihallgatások okán.[30] A többi vádlott esetében csak az operatív anyagban valószínűleg fellelhető nyomozati utasításból tudhatnánk meg többet.

Brusznyaival tehát elmondatták a forradalom veszprémi – általa ismert – eseményeit október 26-tól november 1-ig. Később – látni fogjuk – majd visszatérnek ennek az időszaknak egyes mozzanataira, s maga Brusznyai is többször hivatkozik védekezésében – immár életéért küzdve – egyes mozzanatokra. A jegyzőkönyv azonban ezen a viszonylag békés kihallgatási napon sem aggálytan. A neuralgikus pont Sánta alezredes megjelenésével kezdődő szakasz. Sánta nagyon jól tudta november 30-án, hogy a nemzetőrség megszervezésére, felfegyverzésére a kormány a Honvédelmi Minisztérium útján parancsot adott. Nem tett tehát mást, amikor ezt a tényt – mint saját elhatározását – bejelentette, csak a kapott parancsot hajtotta végre. Az lehetséges, hogy Brusznyai abban a pillanatban nem tudott még minderről, de a vizsgálónak kellett tudnia, mégis olyan hangvétellel vett fel jegyzőkönyvet, hogy az egyrészt alkalmas legyen annak megállapítására, miszerint Brusznyai hozzájárult egy törvénytelen fegyveres csapat megszervezéséhez, másrészt – ki tudja, a politika mit dönt Sántáról –, nos, Sánta ellenforradalmi ízűnek bármikor minősíthető megnyilvánulása sem baj, ha a jegyzőkönyvben szerepel.

Mielőtt az április 11-i – terjedelméből ítélve egész napos – kihallgatási jegyzőkönyv tartalmával megismerkedünk, ismét egy árulkodó hibáról kell szólni. Az 5 oldal terjedelmű április 10-i kihallgatási jegyzőkönyvet, amely a vizsgáló és Brusznyai Árpád „kihallgatott" aláírásával a lap alján lezáratott, az iratkötegben 34. lapszámmal látták el. (Az iratokat többször átszámozták így a lap tetején 18-as és a lap alján 24-es szám is olvasható.) A másnapi jegyzőkönyv első oldala a 39-es lapszámot viseli ! Ugyanakkor az április 10-i jegyzőkönyv után 35–38-as sorszámmal ellátva egy 6.oldalon kezdődő jegyzőkönyv-töredék

30 Vö. az I. fejezet iratáttekintését.

található, amelyben Brusznyai a fegyverek kiosztásáról, a katonákkal való kapcsolatáról és az újságban közzétett Forradalmi Tanácsi rendeletekről beszélt. A szöveg szó szerint azonos az április 11-i jegyzőkönyv második részével, az aláírások elhelyezkedése és a kézírások vonásai azonban különböznek az április 11-i jegyzőkönyvön lévő aláírásoktól. Erről csak annyit – s ez az eljárást minősíti –: a kihallgatások jegyzőkönyveit nem csatolták minden esetben a nyomozati iratokhoz. Az már nem állapítható meg, hogy a töredék hogyan került végül a vizsgálati dossziéba. Nagy valószínűség szerint a dossziét összeállító nyomozó tévedésből sorolta az április 10-i 5. oldallal végződő jegyzőkönyvhöz az ismeretlen nap 6.oldalától kezdődő jegyzőkönyvtöredéket,[31] és lapszámozta folyamatosan. Térjünk vissza most már az április 11-i kihallgatás kérdéseire.

„Mondja el, hogy a Veszprém megyei »nemzeti Forradalmi Tanácson« belül mint elnök milyen tevékenységet fejtett ki és milyen intézkedéseket hajtott, vagy hajtatott végre?[32] "hangzott az első jegyzőkönyvezett kérdés. „...első intézkedésem Nagy Béla tanárral kapcsolatos "- válaszolta Brusznyai. Miután értesítést kapott, hogy Nagy Béla a Forradalmi Tanács bélyegzőjével lepecsételt üres papírokat vitt magával „ellenőrizhetetlen céllal, és azzal gépkocsiszerzést kísérelt meg, ugyanakkor arról is értesítettek, hogy fegyverrel is rendelkezik. Utasítottam a rendőrséget, hogy egy járőr állítsa elő, és szedje el tőle ezeket a holmikat... Nagy Béla eltávozása miatt ezt nem végrehajtani (sic!)"

Ennél fontosabb a vallomás következő szakasza: „Egész működésem alatt ez volt az egyedüli eset, hogy személyesen adtam utasítást valakinek az őrizetbevételére. Határozottan tagadom azt is, hogy bármely pártfunkcionárius, állami vezető vagy fegyveres testület tagjának őrizetbevételére, előállítására, vagy házkutatására parancsot vagy utasítást adtam volna. Azt is tagadom, hogy név szerint Maczkó Miklós szds-nak bármilyen formában utasítást adtam volna Ferge fhgy. letartóztatására."

31 A vizsgálati dossziéba be nem sorolt jegyzőkönyveket – szerző tapasztalatai szerint – az ún. operatív anyagba helyezték el, amelyet a BM irattározott, és amelyben fellelhetők az ügynöki jelentések, titkos házkutatások, lehallgatások stb. anyaga is.
32 Nyom.p.39.

Elnöki tevékenységéről számot adva említést tett arról is, hogy több alkalommal összehívta a küldöttgyűlést.

Beszélt továbbá arról is, hogy a Veszprém Megyei Hírlapban hivatalos közleményként közzétették a Forradalmi Tanács rendeleteit. Ezek közül a termelőszövetkezetekből való kilépésről, az országgyűlési képviselők visszahívásáról és a munkaszüneti napokról hozott rendeleteket mint elnökhelyettes aláírta, a november 3-i, hittanbeíratásokról szóló rendelet „alá mint elnök írták alá a nevemet"[33]. A rendeletek megjelenési körülményeiről elmondta, hogy azokat nem tárgyalta a Forradalmi Tanács, „egyikről sem készült hiteles eredeti példány, s a lapokban aláírottként feltüntetett személyek sohasem írták alá"[34]. A rendeleteket Szöllősy Pál szövegezte „és a szöveg jóváhagyása nélkül önhatalmúlag az újságba tette"[35]. A rendeletek – folytatta Brusznyai – a Forradalmi Tanács tagjainak és munkatársainak „nem hivatalos beszélgetéseire" lehettek alapozva. Saját intézkedésének ismerte be a november 1-jére hirdetett munkaszüneti nap elrendeléséről szóló döntést, s nem vitatta, hogy a termelőszövetkezeti kilépésről szóló rendeletet is megtárgyalta a Forradalmi Tanács október 28-án.

„Csütörtöki és pénteki napon tett tevékenységemhez tartozik a volt MDP-vel kapcsolatos néhány intézkedés, illetve ténykedés."[36] Vallott arról, hogy egyeztetett a pártfunkcionáriusok fegyvereinek bevonása tárgyában, az intézkedést még Lóránd Imre elnöksége idején adta ki elődje. Elnökké választása után az MDP gépkocsijainak és más ingóságainak lefoglalásáról intézkedett „tudomásom szerint csütörtökön (Tudniillik november 1-jén) önálló pártként alakult meg a SZDP, és tudomásom szerint már ekkor megalakult az MSZMP. Abban a tudatban voltam, hogy az MDP mint jogi személy megszűnt. Ennek ellenére sem szándékoztam az MDP vagyonával foglalkozni, míg jelzés nem érkezett arról, hogy az MDP garázsából ismeretlen egyének 2 gépkocsit önhatalmúlag elvittek..."[37] a lefoglalás után a vagyontárgyak megőrzé-

33 Uo.
34 Nyom.p.41.
35 Uo.
36 Uo.
37 Uo. Ez az intézkedés a megyei pártbizottság vagyontárgyaira vonatkozott, a két gépkocsi később visszakerült a forradalmi bizottság udvarára.

sével a garázs vezetőjét bízta meg. Hasonló intézkedést tett a járási pártbizottság és a DISZ-bizottság gépkocsiira is.[38]

November 2-án (pénteken) került sor az MDP bankszámláján lévő kb. 700 000 Ft, „amely állami támogatásként szerepel" zárolására. „Ugyanezen a napon délelőtt felkeresett Papp János[39] (sic!) az MSZMP intézőbizottságának elnöke, aki a következőket közölte velem. Bejelentette, hogy az MDP mint szerv megszűnt, és megkezdték az MSZMP szervezését... ő mindamellett, hogy az MSZMP szervezését irányítja, mint technikus vissza kíván menni a termelő munkába. Én úgy őnéki, mint másoknak Stefán László és Nagy László DISZ-vezetőnek, Gyimesi András tanácsvezetőnek mondtam, hogy a »Forradalmi Tanács« és a magam részéről sem gördítünk ez elé akadályt, és amennyiben politikai meggyőződésükért őket a termelő munkában nem alkalmazzák, keressenek fel engem, és támogatni fogom az elhelyezkedésüket."[40]

Pap János felvetette még, hogy a pártalkalmazottak munkabérét nem tudták kifizetni a számla zárolása miatt, Brusznyai ígéretet tett a fizetés folyósítására, és az ügy elintézésével dr. Horváth Ferencet bízta meg.[41]

Később még megjegyezte: „Utólag megjegyezni kívánom, hogy már Papp (sic!) Jánosnak megmondtam, hogy egyetértünk az MSZMP működésével, bankszámlájukat igyekszünk rendezni azonnal, és működésükhöz semmiféle akadályt nem gördítünk. Arra nem adtam utasítást, hogy a volt MDP-székházban lévő MSZMP munkáját bármilyen módon gátolják."[42]

Délután „Lohonyai nevezetű... telefonon felhívott és egy újonnan

38 A gépkocsikból a MEFESZ részére két darabot biztosított hivatalos használatra.
39 **Pap János** (1925–1994) vegyésztechnikus 1946–1949-ig az ajkai erőműben, 1929–1961-ig a Veszprém megyei pártbizottságon az MDP, MSZMP osztályvezetője, majd titkár (első titkár); MSZMP KB tag 1959–1985-ig, belügyminiszter, miniszterelnök-helyettes 1963–1965-ig, Ekkor visszatért Veszprémbe, a megyei pártbizottság első titkáraként ment nyugdíjba. 1994-ben önkezével vetett véget életének. Névaláírása szerint helyesen Pap, a jegyzőkönyvekben gyakran két "p"-vel írják a nevet.
40 Nyom.p.42.
41 Az iratokhoz csatolt bérjegyzékek tanúsítják, hogy a párt- és DISZ-alkalmazottak – köztük Stefán László – felvették járandóságukat.
42 Nyom.p.42.

alakuló, »forradalmi ifjúsági szövetség« néven a következőket közölte: elfoglalták a DISZ helyiségeit és vagyontárgyait, ezekben a helyiségekben fegyveres nemzetőrcsoportot kívánnak elhelyezni, én félbeszakítottam az ő közlését, és kifejtettem... a városban csupán egy fegyveres nemzetőrség működhet, amelyet Sánta alezredes kezdeményezett és honvéd tisztek parancsnoksága alatt áll. Én tehát nem adtam arra engedélyt, hogy a csoportot létrehozzák, és fegyvereket kapjanak valahonnan. Azt sem tudom, hogy honnan szereztek fegyvereket e csoport felfegyverzésére"[43]. Péntek délután a városban 2 századnyi fegyveres erő volt, „amelyet Sánta Károly alezredes utasítására Kiss Gaál Imre szds. fegyverzett fel nemzetőrség céljára, még ez a keddi napon történt."[44]

A pénteki napon Brusznyai Árpád Budapestre utazott a Honvédelmi Minisztériumba, „...utazásom célja az volt a veszprémi helyőrség körében mutatkozó zavaros állapotok rendezésére (sic!),a Honvédelmi Minisztérium segítségét, illetve erre a célra felelős tiszti megbízott kiküldését kérjem"[45]. Az utazást előző nap telefonon egyeztetett Antal őrnaggyal – a HM-ben beosztott tiszttel –, aki bekísérte Kána Lőrinc vezérőrnagyhoz[46]..

Kána közölte, hogy „Tiszti megbízottat nem tud küldeni, hanem a helyőrségi »Katonai Forradalmi Tanácsot« vezető tiszt hívja őt vissza a megadott »K« telefonszámon[47], s meg fogja kapni az utasítást."[48] A

43 Nyom.p.42.
44 Nyom.p.43.
45 Nyom.p.43.
46 **Kána Lőrinc** (1914 – 1998) kárpitossegéd, 1945-től MKP- (MDP) MSZMP-tag; bevonulása előtt a BSZKRT függetlenített pártfunkcionáriusa, 1949-ben bevonult (4 polgári iskolai osztály után), 5 hónapos alosztály-parancsnoki tanfolyamot végzett 1949-ben, őrnagyi rendfokozatot kapott, és a Honvéd Vezérkar osztályvezetőhelyettese lett, 1950-től alezredes beosztású, Honvéd Vezérkar hadműveleti csoportfőnök-helyettes, 1951-től ezredes az Országos Légvédelmi Parancsnokság állományában, 1952. november 1-jétől vezérőrnagy; 1955-től a légvédelmi tüzér hadosztály parancsnoka. A forradalom alatt a HM Forradalmi Tanácsának elnöke, a forradalom után a statáriális katonai bíróságok ülnöke. A tiszti felülvizsgáló bizottság eljárás alá vonta (HL.Szü.0136 HM Titkárság 0638), rendfokozatát visszavették, és ezredesként tartalék állományba helyezték „Az ellenforradalom alatt tanúsított helytelen magatartása miatt került tartalék állományba" (HL.1957/T/31.sz.jegyzék 153.p 4. 2m2 sz.105. jegyzék.p.141.). 1958–1960 között a Győri Közlekedési Vállalat igazgatója.1990-ben vezérőrnagyi rendfokozatát visszakapta (Magyar Közlöny, 1990. április 23.)

nemzetőrség felfegyverzésével kapcsolatban Kána kifejtette: „A nemzetőrség felfegyverzése minisztériumi rendelet, s a hadsereg ezt kell, hogy lássa fegyverekkel (sic!) még az »M« raktárak[49] terhére is. A fegyvert kiadó parancsnokok felelnek azért, hogy fegyvert csak felelős vezetővel rendelkező katonaviselt és katonakönyvvel rendelkező személyek kaphatnak."[50]

Pesti útja előtt – vallott tovább Brusznyai Árpád – közölte Kiss Gaál százados, hogy szombaton (ez november 3-a volt) ismerteti a városvédelmi tervet Dormány László százados. Szombat reggel Dormány László ismertette Mackó Miklós, Monori Gyula és Dömötör Lajos forradalmi tanácstagok előtt a védelmi tervet. „Ezután Dormány László elém tett egy kimutatást a Veszprémben kiosztott fegyverekről. A kimutatásban 786 db. fegyver kiosztása szerepelt, amelynek túlnyomó része Veszprém város, Balatonfüred, Zirc környékén lett kiosztva... Ezután én elmondtam, hogy Kána Lőrinc v.őrgy.[51] mit mondott nekem Budapesten, majd közöltem Dormány László szds-al a »K« telefonszámot, hogy hívja fel Kána Lőrinc v.őrgy.-ot, és megkapja az utasítást."[52] Arról nem volt tudomása Brusznyainak, hogy a telefonbeszélgetés megtörtént-e. A jelenlévők azt az álláspontot alakították ki, hogy a már kiosztott fegyvereken kívül legfeljebb 700–800 fegyvert adnak ki a nemzetőrségnek. A fegyverek kiosztásával kapcsolatos részletekről Brusznyainak nem volt tudomása.

A kihallgatás ezután témát váltott. A jegyzőkönyv 6. oldala[53]utolsó negyedében az írás is szemmel láthatóan változott. A margót pontosan beállították, és a betűtípus is hasonló írógépre vall, de a gépszalag sokkal kevésbé kopott, mint amivel a korábbi szöveget írták. Szalagcsere nem valószínű, az írás ennél kevesebb festéket tartalmaz. Valószínű, a 6. oldal utolsó negyedétől a szöveg a kihallgatás megszakítása – bizonnyal ebédszünet – után folytatódott, s egy másik írógéppel dolgoztak. Ezt valószínűsíti a jegyzőkönyv terjedelme is.

47 „K"-telefon: a minisztériumot, a pártot és állami vezetőket összekötő különvonal.
48 Nyom.p.43.
49 „M"-készlet: háború esetére raktározott készlet, amelyből a háborús mozgósításkor a behívott hadilétszámot szerelik fel.
50 Nyom.p.43.
51 vezérőrnagy
52 Nyom.p.43.
53 Nyom.p.44.

Térjünk vissza az érdemi kérdésekhez. Brusznyai Árpád arról számolt be, hogy novemberben felkereste „a jutasi laktanyából egy 8–10 tagú honvéd küldöttség, amelyben tiszt is volt, és kérték a »Megyei Forradalmi Tanácsot«, hogy a honvédségnél fennálló helyzet rendezéséhez nyújtson segítséget. Ez alkalommal Dormány és Mackó szds-ok is jelen voltak".[54] Beszámolt még egy katonákkal kapcsolatos ügyről: „Ugyanezen a délelőttön történt, hogy értesülésem arról, hogy előző éjszaka a tüzér hadosztály tisztjei letartóztatták Kiss Gaál Imre szds-t, a »FT« tagját... Ennek kapcsán határoztam el, hogy délutáni időben a jutasi laktanyába fogok menni, és alkalmat kérek Sánta Károly alez-től, hogy megismerjem Kiss Gaál szds. elleni vádakat s egyes pontjaihoz esetleg tanúvallomást tegyek."[55] Megkereste Moór ezredes[56] lövész hadosztály-parancsnok, aki nem gördített akadályt megjelenése elé.

„Kiss Gaál szds-t mikor elővezették, és megkezdődött a kihallgatása, azt tapasztaltam, hogy Kiss Gaál Imre szds. ellen ellentétes vádakat hoztak fel, a vádpontok egy része túlzottan baloldalinak tünteti fel, egy másik része pedig ellenforradalmárnak."[57] Brusznyai nem nyilvánított véleményt, de kérte, ha bíróság elé kerül az ügye, hallgassák ki tanúként.

Szóba került egy másik – később kiélezett – téma, amellyel a vád Brusznyai restaurációs törekvéseit akarta igazolni. Brusznyai így vallott: „Itt fejtettem ki azt az álláspontomat is, amely a régi tisztekkel volt kapcsolatban. Lehetségesnek tartom, hogy 1949-50-ben kerültek elbocsátásra a honvédség kötelékéből olyan tisztek is, akiket 1945-ben igazoltak, továbbra is becsületesen szolgáltak, és akiknek rehabilitálására sor kerülhet. Például hoztam fel a Rajk-per katonai résztvevőit és

54 Nyom.p.44.

55 Nyom.p.44

56 **Moór Ferenc** (1921–?) ezredest (nevét többször tévesen Mór-nak írják) a tiszti felülvizsgáló bizottság leszerelte „Nagy mennyiségű fegyver kiadását engedélyezte. Utasítást adott a párt- és politikai szervek feloszlatására. A szovjet csapatok ellen megszervezte a harcbiztosítást." HL.1957/T 31 jegyzék 153. A győri Katonai Bíróság különtanácsa B.I.81/1958 sz. alatt 1958. április 30-án 3 évi börtönre ítélte; A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma különtanácsa a börtönbüntetést 1 évre enyhítette! A rendszerváltozás után rehabilitálták, és vezérőrnagyi rendfokozatot kapott.

57 Nyom.p.45.

saját apósomat is, akinek rehabilitációs felülvizsgálását éppen 1956 őszén rendelte el az MDP központi vezetősége."[58]

Ez után ment át Brusznyai „2 személlyel a nagyterembe, ahol a lövész ezred személyi állománya gyűlésre készen állt. Már a színpadon tartózkodott Moór ho.pk-ás néhány tisztje... A gyűlést Perge fhgy. nyitotta meg pár szó bevezetővel, majd átadta nekem a szót."[59] Brusznyai beszédének az alábbi részleteiről szólt: „Az eddigi eseményekben a hadsereg szervezetten nem vett részt, a továbbiakban azonban lehet, hogy szükség lesz rá, mert látnunk kell, hogy ellenforradalmi veszély fenyeget. Felhívtam őket fegyelemre, parancsnokaiknak fokozottabb engedelmességre..."[60] A katonák elégedetlenek voltak a katonai Forradalmi Tanácsok összetételével – folytatta Brusznyai –, utalva Ugyan Mihály „legénységi állományú " katona közlésére. „Közöltem, hogy a HM rendeletben szabályozta a »FT« megválasztását és jogkörét a honvédségi alakulatoknál (tudomásom szerint ezt a rendeletet még Janza Károly[61] bocsátotta ki). Elmondtam, hogy ezt a rendeletet a gyűlés további folyamán a Ho. parancsnokuk fogja ismertetni, s én a területileg illetékes polgári szerv nevében arra kértem őket, őrizzék meg nyugalmukat, és hajtsák végre a minisztérium utasításait."[62]

Hozzászólása után Brusznyait Dormány százados kikísérte a gépkocsihoz, Monori Gyula még egyórányi időt töltött a katonákkal.

„Utólag eszembe jutott – egészítette ki vallomását Brusznyai Árpád –, november 3-án szombat délelőtt kaptam értesítést Balla Béla mérnöktől, aki önkéntes aktíva dolgozott a »FT«-ban... (sic!)" Balla jelezte, hogy Peremartonból felajánlották: „ők tudnának páncélelhárító aknákat

58 Nyom. Uo.

59 Nyom. Uo.

60 Nyom. Uo.

61 **Janza Károly** (1914 –) vasesztergályos, 2 polgári iskolai osztályt végzett, a Horthy-hadseregben őrmesteri rendfokozatot ért el. 1949. július 1-jén párthatározat alapján került a hadseregbe (korábban a Ganz-Hajógyár vezérigazgatója volt). Katonaiskolát, tanfolyamot nem végzett, szolgálatát ezredesi rendfokozatban kezdte; 1950. március 1-től vezérőrnagy, 1952. november 1-től altábornagy. Beosztása 1949-ben a Magyar Néphadsereg Hadtápszolgálat főnökhelyettese, majd főnöke (1950). 1956. október 26. és október 31. között honvédelmi miniszter. 1958.február 21-én – pszichikai kényszer hatására altábornagyi rendfokozatáról lemondott. A NET 17/1958 (II.21.) sz. rendeletével rendfokozatától megfosztotta.

62 Nyom.p.45. A rendszerváltozás után rendfokozatát visszakapta.

gyártani, s mi azokat rakassuk le a városhoz vezető utakra Ezt én kifejezettem megtiltottam".[63]

Beszélt még Brusznyai Sánta Károly alezredes letartóztatásáról. „Határozottan tagadom, hogy az én jóváhagyásommal letartóztatás, bárkinek bántalmazása vagy meggyilkolása az én Forradalmi Tanácstagságom vagy elnökségem alatt történt volna. Azt is határozottan tagadom, hogy én vagy az én jóváhagyásommal olyan utasítást kapott volna Kiss Gaál szds., vagy jelenlétében" ilyen szóltam volna (sic!), hogy a megyei börtönben lévő ÁVH-sokat, vagy funkcionáriusokat végezzék ki, és a helyüket újabbakkal töltsék meg."[64]

Megjegyezte még: „Arról azonban semmit nem tudok, hogyan robbant ki Veszprémben a fegyveres harc a szovjet és magyar őrök között november 4-én hajnalban. Arról sem, hogy ki szervezte ezt meg, ki adott erre tűzparancsot, arról sem, hogy kik harcoltak és milyen eredménnyel."[65] Ez a bekezdés – amely nyilvánvalóan kérdéssorozatra adott válaszok sűrítése – zárta volna a vallomását, azonban Brusznyainak eszébe jutott a sajtóban közzétett rendeletekkel kapcsolatban a momentum: „...szeretném előző vallomásom kiegészítéséül az alábbit megjegyezni. Az újságokban névaláírásommal megjelent 13 rendelet kivétel nélkül y-nal írja a nevem végén szereplő i-t, magam nevemet így soha nem írtam" – a rendeleteket tehát nem általa aláírt példányról nyomtatták.[66]

Ezzel befejeződött a kihallgatás „történeti" része. Módja volt Brusznyai Árpádnak egy viszonylag hosszabb értékelést adni saját működéséről. „Továbbiakban egész működésem értékelésével kapcsolatban a következőket szeretném elmondani: Decemberben készített és benyújtott emlékezéseimmel ellentétben[67] azóta szerzett ismeretek és tapasztalatok alapján ma már nem állítom, hogy a veszprémi eseményekben nem voltak ellenforradalmi célú megmozdulások. A magam részéről részletes vallomást tettem, s most ehhez csak annyit szeretnék hozzáfűzni, amikor működésemet megkezdtem, abban a tudatban tettem, hogy egyrészt a tömegek követeléseiért fogok harcolni, másrészt, hogy

63 Nyom.p.46.
64 Nyom. Uo.
65 Nyom.p. Uo.
66 Nyom.p.8-9.
67 Az emlékezés nincs a peranyagban, bizonyára az operatív anyag része volt.

ezt a harcot helyeslik és támogatják a veszprémi fegyveres erők, az MDP veszprémi vezetői és az államvédelmi szervek is. Ezt az első tömeg előtt elmondott beszédemben így mondtam[68] el: Velünk a párt, velünk a hadsereg s velünk az ÁVH. Működésünk egész folyamán működésünk törvényes elismerésének tekintettem azt a körülményt, hogy az MDP helyi szerve és az ÁVH külön írásbeli támogató nyilatkozatot küldött meg hozzánk, hogy a kormány ismételten megerősítette működésünket. Hogy a párt- és tömegszervezeti vezetők, sőt, a területünkhöz tartozó szovjet parancsnokságok mint hivatali szervvel tárgyaltak velünk, és minket kértek fel egyes ügyek elintézésére. Így tehát nem tekinthettem működésemet azon állam megdöntésére irányulónak, melynek védelmére hivatott szervek és személyek működésünket elismerték."[69] Utolsó érvként hozzátette még: „Végezetül meg szeretném említeni, hogy bár módomban lett volna, nem menekültem el a felelősségrevonás elől, éppen azért, mert tudomásom szerint személyes bűncselekményt nem követtem el. A vizsgálat vállalásával egyrészt segítséget kívánok nyújtani a hatóságoknak a veszprémi események teljes tisztázásához, másrészt tisztázni akartam személyemet azok alól az alantas vádak alól[70], melyekkel tudomásom szerint szóbeszédben illették személyemet."[71]

Ezzel tehát lezárul a kihallgatás többé-kevésbé kronologikus szakasza. S előttünk áll Brusznyai Árpád védekezése is.

Ami a kihallgatások tartalmát illeti, ez a rész – bár torzításoktól korántsem mentes – nagyban-egészben tartalmazza a Brusznyai által előadottakat, más szóval a vizsgáló még nem avatkozik be durván a vallomás tartalmába. Ez nem véletlen. A cél most az, hogy mentül több olyan ténnyel ismerkedjen meg a vizsgáló, amelyet – „megfelelően" kiforgatva eredeti jelentéséből – majd Brusznyai és vádlott társai ellen lehet fordítani. Ezt a korántsem új módszert[72] érhetjük majd tetten a kihallgatások következő napjain, amikor a kronológiai száltól elszakadva egy tematikus-ideologikus kihallgatási taktika váltja fel az eddigit.

68 A szövegben " mondta" szerepel, nyilvánvaló géphiba. – K.F.
69 Nyom.p.47.
70 Itt a letartóztatásokra és gyilkosságokra adott parancsokra utalt.
71 Nyom.p.47.
72 Pl. amikor egy üzemi baleset tényeit szabotázsnak állította be az ÁVO. Vö. *Kahler:* Joghalál. p.139–145.

Ami Brusznyai védekezését illeti: egy tiszta erkölcsű, de mérhetetlenül naiv ember áll itt előttünk. Aesopus meséjéből a bárány, aki a folyóból lejjebb iszik, mint a farkas, s csodálkozik a kérdésen, hogy hogyan zavarhatná ő a farkas ivóvizét? Mindazonáltal Brusznyai védekezése hibátlan logikával mutatja ki: joggal bízott abban, hogy a Forradalmi Tanácsok legális szervek, működésük törvényes, azt a központi és helyi szervek – a megszűnt párt- és állambiztonsági szervek is – elismerték, sőt támogatták. Brusznyai Árpád, aki nem volt jártas a színlelésben, hitt abban, igazát és tisztességét megvédheti, s a vizsgálat valóban arra kíváncsi, mi történt Veszprém megyében. A vizsgálat azonban sem arra nem volt kíváncsi, mi a történeti tényállás valósága, még kevésbé, hogy Brusznyai Árpád védekezése jogilag megalapozott-e? Az sem érdekelte a hatalom képviseletében eljárókat, hogy Brusznyai Árpád igaza tudatában nem hagyta el az országot, holott – jól tudták – elmenekülhetett volna. Mindez mindegy volt, s legkevésbé a hatóságokat érdekelte. Brusznyai Árpád egyszerűen alkalmas volt arra, hogy személyében a „tudatos ellenforradalmár" alakját felmutassák, és hóhérkézre adják. Ezt Brusznyai Árpád már csak akkor vette észre, amikor már senki sem tudott rajta segíteni.

A következő kihallgatási nap április 18-a. Az első kérdés arról szólt: „...mit tud a »Forradalmi Tanácsban« beválasztott honv.[73] tisztek ellenforradalmi tevékenységéről"[74]

A „ellenforradalmi" jelző valójában meghatározta a kérdésre *jegyzőkönyvezett* választ. „ megállapításom az – szól az első felelet –, hogy itt Veszprémben, ha a honvédségi alakulatok aktívan nem támogatják a kezdet kezdetén a tömeg hangulatát, akkor *nem történt volna meg, hogy fegyver kerül a tömeg közé* illetéktelen személyek részére."[75] (Kiemelés tőlem. K.F.)

Szóba került az október 26-án megválasztott forradalmi bizottság és abban a katonák részvétele." ...akkor a »FT« tagjainak sorába bekerült Sánta Károly alez. Markotics szds. és egy Tóth nevű szds... Sánta volt az, aki a »FT« hozzájárulásával tárgyalt a Veszprém környékén állomásozó szovjet egységekkel... tárgyalt a veszprémi ÁVH beosztottaival..."[76] A következő kérdés a nemzetőrség megalakítása volt, amellyel

73 honvéd
74 Nyom.p.48.
75 Nyom. Uo.

kapcsolatban Brusznyai megismételte a Földeák János megjelenésekor történteket és Sánta bejelentését.[77]

A Megyei Forradalmi Tanács és a Katonai Forradalmi Tanács viszonyát firtató – következő – kérdésre adott válaszból kiderült: november 1-jén értesítették a Megyei Forradalmi Tanácsot, hogy meg fog alakulni a katonai Forradalmi Tanács. Az alakuló ülésen Monori Gyula jelent meg, s beszámolt arról, hogy Dormány László lett a Katonai Forradalmi Tanács elnöke, elnökhelyettese Maczkó Miklós, s beszámolt arról is, hogy a helyőrségparancsnoki funkciókat a Forradalmi Tanács fogja gyakorolni.[78]

A következő kérdés: „Minek alapján határozta el magát, hogy felveszi a kapcsolatot a HM-mel, hogy a helyőrségben mutatkozó állapotot megszüntesse?"[79] A kérdésre három indokot hozott fel Brusznyai:

- Sánta Károly alezredes funkciójának a Katonai Forradalmi Tanács által történő átvételét;
- egy bejelentést, miszerint Kiss Gaál századost meg akarták gyilkolni;
- valamint Ugyan Mihály honvéd bejelentését, hogy a legénységi állomány nem ért egyet a Forradalmi Tanács összetételével.

Újabb kérdésekre Brusznyai megismételte a Kána Lőrinccel folytatott beszélgetés tartalmát, hangsúlyozva a nemzetőrség felfegyverzésére utasító „minisztériumi rendelet"-ben foglaltakat. Egy új, eddig nem említett téma is felmerült a Kána – beszélgetés újbóli ismertetésénél: „Elbeszélgetés során ismertette Kána vőrgy. a szovjet csapatmozdulatokkal kapcsolatban azt az álláspontját, hogy tartózkodni kell minden provokációtól, és esetleges szovjet bevonulás ellen nem szabad ellenállást tanúsítani. Utána feltette a kérdést, hogy a veszprémi helyőrségnek van-e védelmi terve. E két dologban ellentmondást látva megkérdeztem, hogy miért van erre szükség,erre Kána azt válaszolta, hogy minden helyőrségnek kötelessége minden időben védelmi tervvel rendelkezni."[80]

Ezután megismételte a védelmi tervről már mondottakat, kiemelve:

76 Nyom. Uo.
77 Nyom.p.48–49.
78 Nyom.p.49.
79 Nyom. Uo.
80 Nyom. Uo.

„...a védelmi terv elkészítésére én utasítást nem adtam senkinek, és november 3-án, mikor a védelmi terv ismertetése volt, nem voltam jelen, és nem is ismertették velem a tervet magát, a térképet is csak összehajtott állapotban láttam”[81].

Brusznyait ezután az egyetemen Bíró főhadnagy által vezetett operatív csoportról faggatták, majd az Ugyan Mihály honvéd és a jutasi katonaküldöttség panaszai és Brusznyai jutasi látogatása volt a kérdések tárgya.

A Kiss Gaál letartóztatásának körülményeire irányuló kérdésnél a válaszban Brusznyai említette, hogy „egy általam nem ismert tiszt egy papírról egyenként ismertette a vádpontokat, amelyre én ugyancsak egyenként tettem észrevételeket... Minden felhozott pontra nem emlékszem... Arra a vádpontra, hogy Kiss Gaál szds, horthysta tisztekkel lépett kapcsolatba, a következőket mondtam: Amennyiben Kiss Gaál arra tett intézkedést, hogy honvédségi beosztásba vagy munkakörbe helyezzen volt horthysta tiszteket, azzal büntetendő cselekményt követett el... kifejtettem abbeli véleményemet, hogy akadhatnak olyan volt horthysta tisztek is, akiknek sem háborús, sem népellenes cselekedetük nem volt, 1945-ben igazolták őket és utána is becsületesen szolgáltak, és csak 1949-50-ben lezajlott sokban túlzó átszervezéskor bocsátották el őket. Kifejeztem véleményemet, hogy ezek közül nyilván sor kerül egyesek rehabilitációjára.”[82]

S egy ismételten visszatérő kérdés a Brusznyainak tulajdonított kivégzési parancs! Itt Brusznyai visszautalt első letartóztatására, amikor Kiss Gaállal, Maczkóval, Dormánnyal, Földesivel és másokkal volt egy cellában: „...Kiss Gaál ismételten kijelentette 8 tanú jelenlétében, hogy egyrészt az én személyem elleni azon vád, miszerint bárkit ki akartam volna végeztetni, alaptalan, mert ilyenről a »FT«-ban egyáltalán nem volt szó.”[83]

Itt – a debreceni fogdában – említette Kiss Gaál azt is, hogy megtiltotta Földesinek és Dormánynak, hogy a szovjet alakulatok ellen felvegyék a harcot.[84]

A kihallgatás – mint az a kérdésekből kiderül, nem annyira Brusznyai tevékenységéről, inkább a katonákról szólt. A szöveg kritikus része, a tömeg közé került fegyverek kérdése. Miután a Brusznyai szájába adott válaszok korántsem azonosak a Brusznyai által mondottakkal, számításba jöhet, hogy a mondat nem Brusznyaitól származik, hanem a később perbe fogott katonák helyzetének súlyosbítására a nyomozó „iktatta” a vallomásba. Nem zárható ki azonban az sem, hogy Brusznyai észrevette – különösen az április18-i kihallgatás végén feltett kérdésekből –, hogy a nemzetőrség felfegyverzését össze akarják kapcsolni a veszprémi harcok kirobbanásával, és rá akarják hárítani a felelősséget. Ez esetben ésszerű az a védekezés, hogy nem a nemzetőrségnek adott fegyvereket vetették harcba a Veszprémet elfoglaló szovjet egységek ellen, hanem más, illegális forrásból kerültek a fegyverek olyanok kezébe, akik nem álltak sem a Forradalmi Tanács, sem más katonai alakulat parancsnoksága alatt. Brusznyai már korábban is tett említést arról – Földeák megjelenéséről tett első vallomásában –, hogy ismeretlen forrásból is *hoztak* idegenek fegyvereket a városba, ez azonban ott akkor még aligha tekinthető tudatosnak, legfeljebb az ösztönös ráérzés sugallhatta.

A június 27-i kihallgatás az a pont, amikor már eldőlt: Brusznyait teszik felelőssé a veszprémi fegyveres harcokért, az általa nem ismert védelmi tervért, az ávósok sohasem volt kivégzéséért, a tanácsi létszámcsökkentésért, a tisztikar „nagyobb részének” állítólagos lecserélésére irányuló szándékért és a veszprémi püspökkel „fenntartott” (valójában nem létező) kapcsolatáért. Mindez egyenesen következik a hozzá intézet kérdésekből. Nem tévedünk, ha kijelentjük, a kérdések – amelyek előrevetítik a vádirat, sőt jórészt az ítéletek tartalmát a rájuk adott választól függetlenül. Miután a kérdések tükrözik valójában a hatalom koncepcióját, s valójában felölelik azokat a gyanúsításokat, amelyek nem szerepelnek a terheltté nyilvánító határozatban. Ez indokolja, hogy nagyobb teret szentelünk a június 27-i kihallgatás kérdéseinek.

„Mi volt a célja a nagy mennyiségű fegyver kiadásával, és miért osztotta ki az »M« készletet”[85]? Brusznyai válasza a korábbiaknak megfelelő. „Én mint a megyei Forradalmi Tanács elnökhelyettesének (sic!) október 26–30-án az volt a véleményem, hogy fegyvereket nem

81 Nyom.p.51.
82 Nyom.p.52-53.
83 Nyom.p.54.
84 Nyom.p.55.

85 Nyom.p.56.

szabad kiosztani civileknek... Sánta alezredes ígéretet tett arra, hogy a nemzetőrséget felfegyverzi. Utasította Kiss Gaál Imre szds.-t, hogy 200 nemzetőrnek adjanak fegyvert... A későbbi fegyverkiosztásokkal egyetértettem, és ezt azzal a céllal tettem, hogy a közbiztonságot megszilárdítsuk."[86] Vallott arról is, hogy két esetben járult hozzá személyesen fegyverek kiadásához, egyik esetben, „mikor Budapestről kértem engedélyt arra, hogy az »M« készletet kioszthassuk. Erre az engedélyt megkaptam... másik eset az volt, amikor 100 db géppisztolyt engedélyeztem az egyetem géppisztolyos csoportjának kiadni. Én minden esetben ragaszkodtam ahhoz, hogy a kiadott fegyverek átadásakor fel kell írni a neveket, kik kaptak fegyvert... *Tagadom azt, hogy a fegyverek kiadásával az lett volna a célom, hogy a proletárdiktatúrát megdöntsem, vagy azokat a szovjet csapatok ellen használjam."*[87] (Kiemelés tőlem. K.F.) Ez után egy, a kihallgatások során az '56-os perekben szokványos intermezzo következett. A jegyzőkönyv így őrizte meg a történteket. „Megjegyzés: Közlöm Önnel, hogy ezt a vallomást nem fogadom el, mert birtokunkban vannak olyan adatok, melyek bizonyítják azt, hogy a fegyverek kiadása az »M« készlettel együtt a proletárdiktatúra megdöntését és a szovjet csapatok ellen irányultak. (sic!) Felszólítom, hogy a kihallgatás folyamán őszintén, a valóságnak megfelelően tegyen vallomást. Felelet: A közlést megértettem és tudomásul veszem."[88]

A soron következő kérdés a védelmi tervre tért át. Brusznyai megismételte a Kána által mondottakat, majd egy ugyancsak különös dolgot olvashatunk: „A város védelmi tervének tartalmát nem ismerem, a tvr. létezéséről tudtam, felelős vagyok azért, mert *megsemmisítésére nem törekedtem,* ezzel lényegében a terv létezésével egyetértettem."[89] (Kiemelés tőlem. K.F.)

„Milyen rendeleteket adott ki Ön saját kezű aláírásával, és azokat milyen célzattal adta ki?"[90] Brusznyai itt az MDP-gépkocsik igénybevételét, és bankszámlájuk zárolását és részleges felszabadítását említette elsőként, majd említést tett 15 forradalmi tanácstag önvédelmi

86 Nyom. Uo.
87 Nyom. Uo.
88 Nyom.p.56–57.
89 Nyom.p.57.
90 Nyom. Uo.

fegyverének kiadására vonatkozó javaslatról, utasítást két börtönőrnek felszerelésük leadásáról, rendelkezést a szovjet katonák élelmezéséről. „Továbbá aláírtam egy volt horthysta katonatiszt visszavételét a hadseregbe, akit valami Udvardi, vagy Udvari Tibornak hívtak, alezredesi rendfokozattal."[91] Tudott arról, hogy október 28-án tárgyalt a Forradalmi Tanács a tsz-ből való kilépés lehetőségéről, ennek a rendeletnek az eredeti példányát nem írta alá. „A Hazafias Népfront kéréssel fordult FT-hoz azzal, hogy 8 képviselőt vissza kell hívni... Ezzel a kéréssel így egyetértettem, és engedélyemmel került az újságba."[92] Szóbeli utasítást adott a párt és DISZ ingóságainak leltározására – folytatta. „A rendeletek kiadásával azt akartuk elérni, hogy normális életet és a közvagyont biztosítsuk és, hogy azokat a követeléseket valósítsuk meg, amiért minket megválasztottak."[93]

Ezután az ÁVH-s tisztek őrizetbevételéről vallatták, „...mi volt azokkal a céljuk" – kérdésre a jegyzőkönyvben idézőjelben szerepel Brusznyai válasza: »célja az volt, hogy az ellenük történő merényleteket megakadályozzuk«[94]. A következő kérdés „Mikor, hol, kinek és hol vetette fel az áh-s tisztek reprezentatív kivégzését?" – s az adott válasz: „A reprezentatív kivégzésről soha senkinek, és sehol nem beszéltem... példának hoztam fel (az október 31-i küldöttközgyűlésen) a budapesti és mosonmagyaróvári kivégzéseket, hogy ezt nem kell követni, mert mi úgy oldottuk meg, hogy az ávó-s tiszteket őrizetbe vettük, és akinek panasza lesz velük kapcsolatban esetleg kegyetlenkedéseikről, az jelentse és lesz belőle egy »reprezentatív pör.«"[95]

„A szovjet hadsereg bejövetele előtt miért akarta felszállítani a volt ávós tiszteket Budapestre, milyen céllal?"[96] Brusznyai megismételte a korábban vallottakat: lényege szerint a rádióból értesültek, hogy az ávós tisztek jelentkezzenek a Markó utcában. „A közlemény úgy szólt, hogy a máshol őrizetbe vett ávós tiszteket oda kell szállítani."[97]

„Mi volt az Ön célja a veszprém megyei kommunistáknak eltávolításával, kiket akart a helyükre ültetni?"[98] Brusznyai válaszában arról

91 Nyom. Uo.
92 Nyom. Uo.
93 Nyom. Uo.
94 Nyom. Uo.
95 Nyom.p.57–58.
96 Nyom.p.58.
97 Nyom. Uo.

beszélt, hogy 30-35 főt bocsátottak el, többségükben MDP-tagot, de az nem az ő intézkedése volt, hanem a munkástanácsé. A munkástanácsban a Forradalmi Tanácsot dr. Horváth Ferenc képviselte. Sajátos a megfogalmazás: „A megyei forr. tanács részéről jelen volt dr. Horváth Ferenc, a Munkástanács, *mozgatója* dr. Nyék László" (Kiemelés tőlem. K.F.)

„Miért akarta elbocsátani a tisztikar nagyobb részét, kiket akart javasolni azok helyébe? Mikor és hol, kinek a jelenlétében vetette fel ezeket a kérdéseket?"[99] „A megyei forr. tanács nem foglalkozott konkrétan a tisztikar elbocsátásával... a jutasi laktanyába... Ott a tiszteknek tettem olyan kijelentést, a jövőben sor kerül arra, hogy horthysta tisztekkel egészíti ki a hadsereg létszámát. Egyidejűleg sor kerül a nem megbízható vagy képzetlen tisztek elbocsátására."[100]

„Milyen kapcsolatot tartott fenn Badalik római katolikus püspökkel, mi volt a beszélgetés lényege, és ki volt jelen, mikor 13 diákkal tárgyalt? Badalikkal történt beszélgetése után milyen rendelkezések és cikkek jelentek meg a sajtóban?"[101]

„Én Badalikkal[102] soha semmilyen kérdésről tárgyalást nem folytattam", válaszolta Brusznyai, Badalik püspökkel Lóránd Imre és Horváth Tibor tárgyalt. Előbbivel „az állam és az egyházügyi hivatal ügyét, és megállapodtak, hogy ők nem avatkoznak az egyház ügyeibe, s szó volt arról is, hogy a volt szeminárium épületét ne kérje vissza a papnevelde céljából (sic!). Másik alkalommal Horváth Tibor volt Badaliknál. Csak utólag 3-án értesültem arról, hogy hittanbeíratásról tárgyaltak. Ugyanis az újságból tudtam meg, hogy az én nevemben írtak ilyen cikket... Egyébként a hittanbeíratás kérdésével egyetértek, illetve egyetértettem."[103]

98 Nyom. Uo.
99 Nyom. Uo.
100 Nyom. Uo.
101 Nyom.p.60.
102 **Badalik Sándor Bertalan** (1890–1965) veszprémi megyés püspök, 1957-ben elhurcolták, Hejce községben, kényszerlakhelyen élt 1964 októberéig, ekkor engedélyt kapott, hogy Budapestre, Hűvösvölgybe költözzön. Itt halt meg 1965. október 10-én, temetését csak Hódmezővásárhelyen engedélyezték... A püspök székvárosában, a veszprémi székesegyház kriptájába, csak a rendszerváltozás után – 1991. október 10. – helyezhették örök nyugalomra.
103 Nyom.p.60.

Ezzel vége szakad annak a kihallgatásnak, amelyet a kérdésekben megfogalmazott ítélet uralt elejétől végéig. Jól érzékelhető továbbá, hogy – bár Brusznyai szellemi erejének és türelmének megfeszítésével küzdött – s mint a hittanbeíratásokról mondottak igazolják –, hitvalló nyilatkozatoktól sem tartotta vissza óvatossága – megjelenik markánsan az abszurditás is – gondoljunk a védelmi tervről mondottakra ! – a vallomásban. A vallató azonban mégis nagy lépést tett célja felé. Aláíratta a védelmi tervvel kapcsolatos felelősségre vonatkozó vallomásrészt olyan szöveggel, amelynek belső ellentmondása nemcsak kézzelfogható, de ellentétben áll a tények valóságával is. Ezután bármi következhetett – és következett is. Brusznyai Árpád szellemi és fizikai erői a több hónapos vallatás után kimerülni látszanak.

A július 1-jei kihallgatás első kérdése visszatért egy – már a kérdés megfogalmazásában is valótlan (ha tetszik, beugrató jellegű) – témára. „A tanúvallomások szerint Ön az ellenforradalom ideje alatt utasítást adott a börtönben lévő letartóztatott kommunisták, és ÁVH-sok kivégzésére. Beszéljen arról, mikor és hogyan adta ki ezt az utasítást?"[104] Ki kell jelentenünk: nincs az iratok között ilyen vallomás, a híresztelés eredetét egyébként magától Brusznyai Árpádtól tudhatjuk meg.

Brusznyai válasza most is tagadó, s hozzátette: „Még gondolatban sem vetődött fel ilyen bennem. Első letartóztatásom alkalmával Kiss Gaál Imre szds.-al lefolytatott szembesítéskor[105] Kiss Gaál szds. állította ezt rólam. Azon a szembesítésen ugyanilyen módon tagadtam azt, hogy én ilyenre utasítást adtam volna... Kiss Gaál szds. azt mondta, hogy állítólag én erre október 30-án adtam volna utasítást Horváth Tibor és Németh Károly jelenlétében. Később ezt a vallomást módosította úgy, hogy vagy Horváth vagy Németh vagy én tettem ezt a megjegyzést... e szembesítés után következő napon Földesi szds-on keresztül üzent nékem Kiss Gaál, hogy tévesen mondta el azokat az adatokat, és a tényállást, amelyet szembesítéskor mondott."[106]

A nap második kérdése: „A vallomások szerint Ön több személy letartóztatására adott ki utasítást október 30-án és az azt követő időben.

104 Nyom.p.61.
105 Ez az anyag nincs az iratoknál, így a Brusznyai által hivatkozott szembesítési jegyzőkönyv sem.
106 Nyom.p.61.

Ezen személyek kommunista funkcionáriusok, és államvédelmi tisztek voltak. Beszéljen ezekkel a kiadott utasításaival kapcsolatban"(sic!)[107]

„Egy ember letartóztatására adtam parancsot és ez Nagy Béla tanár volt..."[108] – ismételte a már elmondott történetet Brusznyai. Nyilván újabb kérdésekre – amelyek az áv.[109]-tisztekre vonatkoztak – kijelentette: „Azt is tagadom, hogy külön adtam volna ki parancsot Havasi, Tamás és Kovács György államvédelmi vezetők letartóztatására... Elmondani kívánom még, hogy egyetlen kommunista őrizetbevételére vagy letartóztatására határozatot nem hoztam, utasítást nem adtam. Az *ellenforradalom időszakában* nem is értesültem, hogy kommunistákat tartóztattak le."[110] Beszámolt még Brusznyai – nyilván kérdésre – Péntek Károly megyei ügyésszel kapcsolatban arról, hogy „ bujkál a városban esetenként és igen rossz a tömeghangulat ellene hogy *nem-e lenne helyes* (sic!) őt is őrizetbe venni, biztonsága érdekében... Ferenczi ekkor azt válaszolta, hogy ezt nem tartja szükségesnek. Ezután én elálltam... a javaslatomtól..." (Kiemelések tőlem. K.F.)[111] A Péntek-ügyre még visszatérünk Ferenczi vallomásának ismertetésekor. Amit azonban szükséges hangsúlyoznunk: ez a jegyzőkönyv is a nyomozó által átfogalmazott szöveget és nem Brusznyai mondatait tartalmazza. Karakteresen utal erre az „ellenforradalom időszakában" és a „nem-e lenne helyes" szavak, Brusznyai az elsőt azért nem használta, mert elveivel ellentétben állt, a másikat, mert tisztességesen tudott magyarul!

Július 4-én az első kérdés a november 2-án megtartott Forradalmi Tanácsülésen tárgyalt napirendre vonatkozott. Brusznyai megismételte, ezen a napon nem tartottak formális ülést. Dr. Horváth Ferenc vetette fel a elbocsátások kérdését, amely a munkástanács ülésének napirendjén szerepelt. „Én határozottan állítom, hogy azt mondtam Horváth Ferencnek »nem értek egyet a további elbocsátásokkal, mert ez zavarja a tanács működését«. Ő hangsúlyozta, azzal, hogy a *hozzá nem értő embereket* elbocsájtsák (sic!) még a tanács jól működhet. Tisztában voltam azzal, hogy az elbocsátásra kerülő személyek nagyobb része kommunista, azonban annak ellenére, hogy az elbocsátásokkal nem értettem egyet semmilyen intézkedést nem vezettem be az elbocsátások megakadályozására."[112]

107 Nyom. Uo.
108 Nyom. Uo.
109 államvédelmi
110 Nyom.p.62.
111 Nyom. Uo.

A rövid kihallgatási napon még három téma szerepelt. Egyik a védelmi terv: Kiss Gaál jelentette, hogy Dormányt utasította védelmi terv elkészítésére azzal, hogy másnap mutassa be; másik, hogy Dormány az „M"-készletből, csak miniszteri parancsra ad ki fegyvert. *„Mivel Budapesten jártam én intéztem el, hogy az "M"-készletet is kiadhassák."*[113] Ez a sebtében odavetett mondat, amely a maga egyszerűsítésével keresztülhúzott mindent, amit Brusznyai pesti útjáról – annak céljáról és tartalmáról – elmondott, már a nyomozás végkifejletére utal, arra a végzetes július 15-i kihallgatási jegyzőkönyvbe foglaltakra.

A harmadik téma sem véletlen. Brusznyai az újjáalakult koalíciós pártok közül fogadta a FKGP helyi szervezőt, és kért egy önvédelmi fegyvert (pisztolyt) a maga számára, amelyet Neruzsil aláírásával meg is kapott.[114]

A július 4-i kihallgatáson már a direkt politikai kérdések kerültek előtérbe, tehát korántsem a Brusznyai által véghezvitt cselekedetek, hanem Brusznyai *politikai véleménye.* „Egyetértett-e a Nagy Imre-kormány intézkedéseivel, és azt milyen mértékben támogatta?"[115] „Én Nagy Imre kormányának ténykedését helyeseltem, és annak intézkedéseit végrehajtottam, mert teljes mértékben egyetértettem vele" [116]- válaszolta Brusznyai, majd részletezte: egyetértett a „...többpártrendszer létrehozásával, a koalíciós kormány működésével... a nemzetőrség létrehozásában és azok felfegyverzésében (sic!)... a közbiztonságot akartuk megerősíteni..."[117] Nem véletlen a nemzetőrségre irányuló részkérdés; a következő kérdés kedvéért történt, az pedig a július 12-i kihallgatás kedvéért, ahol a kérdés – mint látni fogjuk – *Brusznyai válaszaként* csaknem szó szerint lesz olvasható![118] A korábbi válaszokból következik, mi volt Brusznyai többször megismételt álláspontja, így tehát a kérdező biztosra mehetett.

112 Nyom.p.63.
113 Nyom.p.64.
114 Nyom. Uo.
115 Nyom.p.65.
116 Nyom. Uo.
117 Nyom.p. Uo.
118 Nyom.p.77.

„Van-e Önnek arról tudomása, hogy a nemzetőrség szervezésével olyan emberek is kaptak fegyvert, kiknek nem a közbiztonság megszilárdítása volt a céljuk, hanem a *tőkés rend visszaállítása.* Értem ezalatt a börtönből kiszabadult rabokat, csendőrök és volt katonatisztek felfegyverzését is."[119]

Brusznyai válasza méltán idegesíthette a hatalom embereit. Az osztály-megkülönböztetés kommunista dogmájával szemben nyíltan az *állampolgári jogegyenlőség elvét* hangoztatta (a halál árnyékában is!). „...nem vettem figyelembe azt, hogy valaki csendőr volt-e vagy kulák. Csak azt mondtam, hogy olyannak adjanak fegyvert, akinek katonakönyve van, és akit az akkori helyi szervek javasolnak. Mivel az akkori szervezetek olyan összetételűek voltak, hogy abban minden réteg képviselve volt, *így feltételezem azt, hogy olyanok kezébe is fegyver kerülhetett akiknek a tőkés rend visszaállítás volt a célja".* (Kiemelés tőlem. K.F.) Talán sohasem tudjuk meg, a válasz második fele egy a Brusznyai által tett gúnyos megjegyzésből formált-e halálos fegyvert, vagy megállt Brusznyai a válasz első felénél, az állampolgári jogegyenlőség mellett tett hitvallásnál. A következő válasz megszerkesztésével egybevetve, ez utóbbi variáció a valószínűbb. Akárhogyan is történt, ez a válasz kellett a „recipe ferrum"[120]-hoz.

A következő kérdés: „Van-e tudomása arról, hogy az ön által kiadott fegyverek mennyi ártatlan embert, szovjet katonát és kommunistát gyilkoltak meg?"[121]

Brusznyai tárgyszerűen válaszolt: „Földesi szds. közölte velem a novemberi letartóztatásunk alkalmával, hogy 100 db. géppisztoly nem volt senki részére általam kiadva, azzal senki nem lőtt, mert Földesi az egyetemen bezárta egy terembe, ahol a szovjet csapatok egyben megtalálták. A többi fegyver kiosztásával kapcsolatban nem tudom, azokat milyen célra használták fel. Mivel lövöldözések történtek, fennáll annak lehetősége is, hogy azokkal a fegyverekkel is oltottak ki ártatlan emberéleteket. Azonban arról nincs tudomásom konkrétan, hogy ilyen eset történt-e."[122] Brusznyai tehát harcolt – amennyire tehette – az

119 Nyom.p.65.
120 A legyőzött gladiátort ezekkel a szavakkal – a föld felé fordított hüvelykujj jelével – végeztette ki a császár a római arénákban.
121 Nyom.p.66.
122 Nyom. Uo.

életéért. S a tények mellette szólnak, még a hatalom oldaláról szemlélve is azokat. Az általa az egyetemre kihozott fegyverekkel nem lőttek, azok hiánytalanul kerültek a szovjet alakulat kezére. Így maradt a megfoghatatlan, ezt kellett tehát – a *fennáll annak lehetősége is* – formulával felhasználni, megfejelve azzal a jogi bornírtsággal, amit a következő mondat hordoz: „Arra semmilyen bizonyítékom nincsen, hogy az általam kiosztott fegyverekkel nem gyilkoltak le ártatlan embereket."[123]

Most megint a hatalom oldaláról szemlélve: amellett, hogy Brusznyai nem osztott semmilyen fegyvert, a Bp. az ártatlanság vélelméből következően[124] *a hatóság kötelességévé* teszi a bizonyítást, és nem a terheltnek kell kimentenie magát a gyanú (vád) alól[125], ellenkező esetben :"A bíróság a terheltet a vád alól felmenti, ha nem nyert bizonyítást, hogy a terhelt a vád tárgyává tett bűncselekményt elkövette..."[126]

Az érvényes eljárásjogi szabályok szerint tehát: a nyomozóhatóság kötelessége volt annak bizonyítása, hogy a Brusznyai által *önhatalmúlag* kiadott fegyverrel kit és hol gyilkoltak meg. Ezt a törvényi kötelezettséget azonban Csurgó főhadnagy bizonnyal politikai beállítottsága miatt nem akarta érvényesíteni. (Elképzelhető, s jóindulatúan engedjük meg: alulképzettsége okán nem is nagyon tudott arról, mi áll a törvényben, s ez magasabb beosztású tiszteket sem igen érdekelte akkortájt.)

A július 15-i kihallgatás Kiss Gaálra vonatkozó kérdéssel kezdődött: „Tegyen vallomást arról, mikor hol tett Kisgál (sic!) olyan kijelentést, hogy egy szavába került volna és szétlőtte volna a szentkirályszabadjai és hajmáskéri szovjet katonai alakulatot. Ezt a kijelentést ki hallotta?"[127] Brusznyai beszámolt arról, hogy Kis Gaál Imre november 13-án[128] a börtönben mondott effélét, amikor a szovjet csapatok őket a debreceni börtönben tartották fogva. A kijelentés úgy pontos, hogy egyetlen repülő sem szállhatott volna fel, ha ő lőni kezdi a repülőteret, ezt a kijelentését egy velük raboskodó társuk – aki tüzér

123 Nyom.p.67.
124 Vö.Bp.Komm.p.14.
125 Ez utóbbit nevezi az eljárásjog exkulpációs bizonyításnak.
126 Bp.180.§.a) pont.
127 Nyom.p.68.
128 A jegyzőkönyvben 1957. november 13. szerepel, ez nyilvánvaló elírás: 1956. november 13-ról lehet csak szó.

volt – olyan módon kétségbe is vonta, hogy ez a manőver 2-3 perc alatt nem sikerülhet.[129]

Brusznyait még az általa kiadott megbízólevelekről faggatták. Azokról a megbízólevelekről volt szó, amelyeket a Győrbe utazó küldöttség is kapott. „Horváth Tibor vegyészmérnök, aki tagja volt a »Forradalmi Tanácsnak«, Kiss Gaál Imre szds., Németh Károly volt horthysta szds. és Bodor Géza volt horthysta tiszt, akik ugyancsak a Megyei Forradalmi Tanácsnak voltak tagjai."[130]

A herendi munkatáborban fogvatartottak szabadulást firtató kérdésére Brusznyai elmondta, hogy határozat volt arra nézve (ekkor Lóránd volt a Forradalmi Tanács elnöke), hogy nem szabadulhatnak köztörvényes elítéltek, a többiek ügyét pedig felülvizsgálják. A felülvizsgálatra megbízást kapott dr. Jónás Oszkár és „egy Megyei Bíróságtól Halmai bíró... Én a felülvizsgálaton nem vettem részt"[131].

„Tisztában volt Ön azzal, hogy egyes helyekről a gyors felülvizsgálat és az ellenforradalmi események következtében közveszélyes bűnözők szabadulhattak ki, melyek az egész társadalomra veszélyesek. Milyen intézkedést tett az illetékes szerveken keresztül ezek elfogására?"[132]

Íme, megint egy megválaszolhatatlan kérdés, amely sem a konkrét herendi, sem a veszprémi szabadításhoz nem kötődik. (A vizsgáló is jól tudta, Veszprémben a köztörvényes rabok a börtönben maradtak, s Halmai vallomásából látni fogjuk, a többiek büntetését *félbeszakították.*) Az „egyes helyekről" formula tehát egyrészt megfoghatatlan, másrészt egy életveszélyes elvet rejt: *a forradalomban vezető szerepet vállaló mindenért felel, ami bárhol, bármikor történt* – ezen alapszik az utolsó mondat is, hiszen miért kellene Brusznyainak intézkedni olyan tárgyban, amely nem az ő illetékességi területén történt.

A válaszban Brusznyai arról igyekezett meggyőzni vallatóját, hogy a rabok lázadását, „kitörését" igyekeztek megakadályozni. „Tudomásom van arról is, hogy sok olyan bűnöző szabadult, akik a társadalom rétegére veszélyesek voltak (sic!).Ennek ellenére sem tettem semmilyen intézkedést olyan irányban, hogy ezeket a szökött bűnözőket elfogassam."[133]

Óhatatlanul adódik az utókor kérdése, miért nem szólt Brusznyai arról, hogy az ő illetékességi területén nem volt ilyen szabaduló, s szökött bűnözőről nem érkezett hozzá jelentés? Két valószínű válasz adódik: vagy nem jutott Brusznyai eszébe ez a válasz (hiszen nem volt jogász, s a kérdés maga is orientálta), vagy nem tulajdonított jelentőséget az általánosságban mozgó megfoghatatlan kérdésnek, nem vette észre benne a *mindenki mindenért felelős* koncepciót.

„Miért akarta a jelenlegi tiszti állományt leváltani és helyette horthysta ludovikás tiszteket beállítani? Mi volt ezzel az intézkedéssel a célja?"[134] A kérdés tehát az *egész* tiszti állományra vonatkozik, ezt a csapdát Brusznyai észrevette, és így fogalmazta a választ: „A jelenlegi tiszti állomány egy részének a leváltása, illetve kicserélése azért merült fel, mert azt akartam, hogy a hadsereg élére nagyobb tudású tisztek kerüljenek a ludovikás tisztekkel, mint ilyennel a tiszti állományban. (sic!) Továbbá megbízhatóság szempontjából is a horthysta tiszteket megbízhatóknak tartottam »a forradalom ügye mellett«, mint az új tiszti állományt." Itt is a válasz második felével kell aggályoskodnunk. Ez a mondat kizárólag a horthysta restauráció teóriáját szolgálta, mint ahogy a következő kérdés, amely Udvardi Traitler Tibor alezredesnek a hadseregben 1945-ben igazolt és 1950-ben leszerelt tiszt szolgálatra jelentkezésére vonatkozott. Brusznyai Udvardit nem ismerte, csak november 1-jén jelentkezett nála azzal, hogy szeretne újból a hadseregbe lépni. A Forradalmi Tanács egyik tagja „jól képzett tiszt"-nek minősítette, ezért Brusznyai javaslatot írt részére, amelyet Kána vezérőrnagyhoz szándékozott küldeni.[135]

Ez a kérdés valójában átvezetett a következőköz, amelyben már valódi robbanótöltet volt. „Miért tartotta megbízhatóbbnak a volt horthysta tiszteket az ellenforradalom számára a demokratikus tiszteknél?"[136]

A válasz – éppúgy, mint a következő kérdésre leírt – egy gyenge alapfokú szeminárium brosúrájából is származhatott. „...A horthysta

129 Nyom.p.68.
130 Nyom.p.69.
131 Nyom. Uo. Halmai bíró: dr. Halmai János a Veszprémi megyei Bíróság elnöke volt.
132 Nyom.p.69.
133 Nyom.p.69.
134 Nyom.p.69.
135 Nyom.p.70.
136 Nyom. Uo.

tiszteket azért tartottam megbízhatóbbnak, mert 1949-től 1956 októberéig nagyobb részük a proletárdiktatúrát nem támogatták (sic!). Viszont 1956. október 23-tól nov. 4-ig sok helyen bekapcsolódtak, illetve élére álltak az *ellenforradalomnak.* Többek között Veszprémben is a megyei Forradalmi Tanács 2 munkatársa volt horthysta tiszt, Németh Károly szds. és Bodor Géza volt horthy-tiszt (sic!) Ugyancsak szolgálattételre jelentkezett és akarta támogatni a hadseregen keresztül *az ellenforradalmat* Udvardi Traitler Tibor volt horthysta ales., kinek felvételét javasoltam a hadseregbe."[137]

A magyar nyelv helyességére mit sem adó, ám az ideológiai követelményeknek maradék nélkül megfelelő, *Brusznyai szájába adott mondatok* már az összegző végkifejletet hordozták, jócskán eltávolodva attól a történeti valóságtól, amelyről Brusznyai az eljárás kezdetén kronologikusan beszámolt.

„Milyen tevékenységet fejtett ki a proletárdiktatúra megdöntésében, miért döntötték meg a proletárdiktatúrát, milyen társadalmi rendszert akartak a helyébe?"[138]

A válasz ugyancsak az akkortájt terjesztett „Fehér könyvek" brosúraszövegét „egyéniesíti". „A proletárdiktatúra megdöntésében annyiban vettem részt, hogy tagja, elnökhelyettese és elnöke voltam egy olyan szervnek, amely támogatta az ellenforradalmat, és végrehajtottam Nagy Imréék intézkedéseit. Az intézkedések között szerepelt a proletárdiktatúra megdöntése is. Ebből adódóan döntöttük meg Veszprém városában a proletárdiktatúrát. A proletárdiktatúra megdöntésével egyetértettem, és mint a megyei Forradalmi Tanács vezetője tevékenységemmel támogattam is. »A proletárdiktatúra létezésével eszmeileg sem értettem egyet, ebből adódóan támogattam Nagy Imréèket, amely a proletárdiktatúra, megdöntését végrehajtotta. Az ellenforradalom ideje alatt én olyan kérdéssel nem foglalkoztam, hogy milyen társadalmi rendszer legyen. Az én véleményem az volt, legyen olyan, amilyet a magyar nép akar«. Ezt arra értettem, hogy követeltük a szabad választást és annak megtartásával eldőlt volna, milyen rendszert akar a nép.[139]"

Már most felhívjuk a figyelmet arra: ez a szakasz – és a következő,

137 Nyom. Uo.
138 Nyom. Uo.
139 Nyom. Uo.

a proletárdiktatúra megdöntésére vonatkozó vallomásrészek – az a kritikus terület, amelynek szövegét Brusznyai a bíróság előtt *visszavonta,* mert erőszakkal íratták alá vele a jegyzőkönyveket. S emlékeztetünk a korábban írottakra, ezek a részek azok, amelyeknek aláírása érdekében Brusznyait *fizikailag is bántalmazták.*

A szóban forgó szövegből egyedül az utolsó szakasz – a nép válasszon szabadon társadalmi rendet – fogadható el Brusznyai gondolatának. A többi szövegrész – nem véletlenül – tartalmilag (részben) azonos azokkal a mondatokkal, amelyeket a Legfelsőbb Bíróság döntvényeiben a forradalmi szervekben résztvevők bűnösségével kapcsolatban olvashattunk, részben pedig a Nagy Imre politikai szerepét értékelő MSZMP-álláspontot visszhangozza.

A jegyzőkönyv egy „Közlés" rögzítésével folytatódott. „A megtett vallomásnak az utolsó részét, amely arról szól, hogy milyen társadalmi rendszert akart, nem fogadom el, mert birtokunkban vannak olyan bizonyítékok, amelyek bizonyítják, hogy Magyarországon többpártrendszerrel polgári demokráciát akartak létrehozni, *ahol a kommunistákat fasiszta módszerekkel üldözték volna.* Ilyen intézkedés volt már a 33 kommunista elbocsátása is a megyei tanácstól. Valamint horthysta tisztek felvétele a hadseregbe a meglévő tiszti állomány helyett. Felszólítom, a kérdéssel kapcsolatosan tegyen őszinte vallomást, mert ezzel a helyzetén is könnyíthet, mert a bíróság enyhítő körülményként veszi beismerő vallomást"[140] (sic!) (Kiemelés tőlem. K.F) Valójában a közlés nem szorul kommentárra. Mégis rá kell mutatni: a polgári demokrácia és a fasizmus közé tett egyenlőségjel valójában a Kádár-rendszer felfogása és politikai nyomozóinak módszere, Rákosi rendszerének politikai felfogása és politikai nyomozóinak módszere. A két rendszer *kontinuitásának* nem ez az egyetlen tettenérhető jegye.

Még egy „Közlés" szerepel a jegyzőkönyvben: „Közlöm Önnel, a kérdést *lezárjuk, melyre* a legközelebbi kihallgatáson *visszatérünk*" (Kiemelés tőlem. K.F.) Ez a mondat sem igényel bővebb kifejtést.

A július 9-i kihallgatás kérdései első olvasásra érthetetlennek – és fölöslegesnek is – látszanak. Majd csak a július 12-i és 15-i anyag – Brusznyai politikai tevékenységének összegzése során értjük meg, hogy lehet bolhából elefántot csinálni.

140 Nyom.p.71.

Az első kérdés az október 29-én tartott küldöttközgyűlésre tért vissza, ahol Besnyő János a dunántúli erők összefogását sürgette, majd megszavazták, hogy küldöttség menjen Győrbe. Figyelemre méltó, hogy Schnekta Péter – a később diplomataként jelentős karriert befutott katona – támogatta ezt a javaslatot.[141] Brusznyai megismételte a már ismertetett véleményét.

„Milyen szerepe volt önnek a vidéki nemzetőrség felfegyverzésében?"[142]

A Kána vezérőrnagynál tett látogatás sokadik megismétlése után kijelentette: „Én a nemzetőrségek felfegyverzésével egyetértettem és azt javasoltam, hogy minden községben adjanak 10-15 db fegyvert a nemzetőrség tagjainak, a fegyver számát és névaláírásokat feltüntetve."[143]

Meglepőek első olvasásra a következő kérdések – de groteszk értelmet kapnak majd az »összefoglaló«-ban, addig is kezeljük kortörténeti szindrómaként.[144] „ Beszéljen arról, ki volt az a pap, akivel nov. 1-jén tárgyalt hivatalában." Brusznyai – aki az esetet olyannyira jelentéktelennek tartotta, hogy vallomásában nem említette meg – elmondta, hogy „Hivatalomban nov.1-jén keresett fel egy börtönből szabadult olaszfalusi rk. pap. A pap elmondta, hogy a váci börtönből jött, és Olaszfaluba akar menni... kért segítséget, hogy valami járművel haza tudjon menni. Azt közölte velem, hogy politikai fogoly volt, én nem kérdeztem tőle miért volt lecsukva, ő pedig nem mondta. Majd kérdeztem, Vácon nem-e voltak harcok... mert nekem is vannak ott rokonaim, és érdekelt, nem-e történt bajuk (sic!)"[145] Ezután írást kapott a „pap", „hogy egy Olaszfalu felé közlekedő autóra felkérezkedhessen".

„Mikor és mit tárgyalt budapesti személyekkel a Megyei Forradalmi Tanács helyiségében." A válaszban szó esett két-három fiatalemberről, akik azzal kértek kihallgatást Brusznyaitól, hogy segíteni akarják a vidék forradalmát, majd gépkocsit kértek, mert Budapestre akartak menni. Gépkocsit nem kaptak Brusznyaitól. „Később tudtam meg,

141 Nyom.p.72.
142 Nyom. Uo.
143 Nyom.p.73.
144 Nyom. Uo.
145 Nyom. Uo. A „pap" *Bartha Lénárt* cisztercita szerzetes volt; Vö. Fehérváry István: Börtönvilág Magyarországon. Bp. 1990. p. 107. Az adatra Mészáros Gyula hívta fel a figyelmemet. Köszönöm. K.F.

hogy távollétemben Molnár Tamás Megyei Forradalmi Tanács tag adott nekik gépkocsit, amivel Budapestre mentek."[146] Írást is akartak igazolásul, amelyet később a rendőrség lefoglalt.

„Ki volt az a tapolcai tanár, akinek elősegítette hazatérését Tapolcára, és mit tárgyalt vele" – kérdésre Brusznyai elmondta, november 1-jén felkereste Berta Vince (a névre a nyomozó emlékeztette) „...elmondta, hogy ő 1950 óta bujkált 1956-ig, mert az ÁVH el akarta fogni. Majd 1956-ban kérte ügyének felülvizsgálatát"[147]. Jelen volt Bertával egy másik – börtönből szabadult – ember is, akit Berta rejtegetése miatt csuktak le. Mindketten járművet kértek a hazautazáshoz. „...azt mondtam, hogy alkalmi járművel menjenek haza".[148] Szó esett arról is Bertáék érdeklődésére – így Brusznyai válasza –, hogy Magyarországon forradalom van, Budapesten harcok voltak, s a szovjet csapatok kivonultak Budapestről.

Elérkezett július 12-e. Úgy tűnt, újra kezdődik minden elölről a „Mikor és milyen körülmények között lett az MFT-nek tagja, illetve vezetője?"[149]S Brusznyai elmondja a már többször elmondott történetet. Lóránd Imre október 29-én elnökhelyettesi teendőkkel bízta meg, s november 1-jén reggel választották elnökké.

„Miért vállalt vezető szerepet november 1-jén?"[150] „Elsősorban azért vállaltam, mert jólesett az akkori tömegektől a bizalom, a másik ok az volt, hogy egyetértettem és magamévá tettem azokat a követeléseket, amelyet az FT a kormány elé vitt. *Továbbá azért, mert úgy éreztem, a proletárdiktatúra megdőlt, és most már mi forradalmárok vagyunk hatalmon."*[151] (Kiemelés tőlem .K.F.)

Megint a már megszokott, ha tetszik, „kombinált" válasszal állunk szemben. A válasz első részét elfogadhatjuk Brusznyai válaszának, mert tartalmát tekintve igaz. A válasz kiemelt része azonban éles ellentétben áll Brusznyai elemi – életbenmaradáshoz fűződő – érdekével. Kizárólag csak a nyomozóhatóságnak – s az általuk képviselt hatalom-

146 Nyom. Uo.
147 Nyom.p.73–74.
148 Nyom.p.74.
149 Nyom.p.75.
150 Nyom. Uo.
151 Nyom. Uo.

nak – volt érdeke az utolsó mondat, ezért azt éppúgy a nyomozóhatóság kényszerítette ki, mint a már korábban jelzett szakaszokat.

„Mint az MFT vezetője, milyen tevékenységet fejtett ki?"[152] – ugyancsak rég megválaszolt kérdés. Most azonban nem mondatták el a történetet kronologikus rendben. Brusznyai ezúttal a 28-i várpalotai útját említette sztrájk beszüntetése érdekében, majd nyomban a tsz-ekből való kilépésre terelték a kihallgatás fonalát. „A rendelet kimondotta többek közt, aki akar, kiléphet. Részletesen a rendeletet nem ismertem..." – válaszolta Brusznyai.[153]

Arra a kérdésre, hogy „...miért és kinek a javaslatára tervezte meg az MFT ezt a tsz. rendeletet?"[154] Brusznyai ismét – a már biztonságban Ausztriában tartózkodó – Szöllősyt nevezte meg a rendelet megfogalmazójaként azzal, „hogy a tsz.-rendelet célja az volt, hogy a tsz vagyonát meg tudják védeni. Most már én is tisztában vagyok azzal, hogy ez nem így van, mert mi rendeletünkkel lényegében a tsz-ek szétbomlását segítettük elő".[155] A válasz újból a nyomozás érdekeit szolgálta. Tény, hogy Brusznyai és a forradalmi vezetés nem gördített – nem is gördíthetett akadályt az erőszakkal összetákolt termelőszövetkezetek felbomlása elé. Ez akkor sem sikerült volna, ha megkísérlik. Arra azonban törekedtek – ezt szolgálta a később még szóba kerülő rendelete is –, hogy szabályozott módon mindenki a maga vagyonához jusson hozzá, s ne legyen a kolhozrendszer felbomlása lehetőség a zavarosban halászók részére a fosztogatásra. A nyomozás viszont itt a tszcs elleni izgatás bűncselekményének – mint azt korábban ismertettük – megvalósulását igyekezett igazolni.

Most esett szó először 3 iskolaigazgató leváltásáról. Brusznyai válaszában a következőket olvashatjuk: „Lóránd utasítására én váltottam le 3 igazgatót. Ezt azért is hajtottam végre, mert én is teljes mértékben egyetértettem ezzel. Leváltottam Láng Kálmánt, Fekete Vilmost, dr. Kirchner Ödönnét. A három közül 2 MDP-tag volt. A leváltás oka az volt, hogy a pedagógusok ellenszenvvel viseltettek velük szemben.[156]

Szó volt még – nem véletlenül – a Forradalmi Tanácson belül a

152 Nyom. Uo.
153 Nyom.p.76.
154 Nyom. Uo.
155 Nyom. Uo.
156 Nyom. Uo.

feladatok felosztásáról. „Horváth Ferenc lett a közigazgatási ügyekkel megbízva, Monori Gyula katonai és rendőri szervek felé kapott megbízást, Dömötör a parasztsággal kapcsolatos ügyekben, Molnár Tamás az ipari munkássággal kapcsolatos ügyekben, *én mint a MFT elnöke a politikai és katonai ügyekkel foglalkoztam elsősorban."*[157] (Kiemelés tőlem. K.F.)

A következő kérdés arra irányult, miért tartotta fenn magának ezt a reszortot, és „milyen tevékenységet fejtett ki?"

Brusznyai válaszában utalt arra, hogy a politikai ügyek a legfontosabbak, ezért ez elnöki feladat. Az, hogy milyen ügyek kerültek – első olvasatban – ebbe a kategóriába, inkább a groteszk műfajához lenne sorolható, ha végkifejletében nem követelnek emberéletet. „Mivel a politikai ügyekkel foglalkoztam, lefoglaltam az MDP-kocsijait, és közülük 2 db-ot kiadtam az akkori MEFESZ-nek használatra." Politikai tevékenységként említtetik a DISZ helyiségeinek átadása a forradalmi ifjúsági szervezetnek, a gépkocsik és más ingók leltárba vétele. „Tárgyalásokat folytattam a helyi koalíciós pártok vezetőivel, engedélyeztem azok megalakulását... hozzájárultam az MSZMP szervezéséhez is... tárgyalásokat folytattam a börtönből kiszabadult Berta Vince tapolcai tanítóval és társaival, valamint az olaszfalui pappal, akik mind a hárman politikai elítéltek voltak."[158] A katonai ügyekre térve, a Kána vezérőrnagynál tett látogatás áll első helyen, folytatása azonban egy már korábban feltett kérdés – mint arra korábban felhívtuk a figyelmet – válasszá fogalmazása. „A fegyverek kiosztásával a célom az volt, hogy a nemzetőrségeket felszereljük. Mivel az akkori körülmények olyanok voltak, és nem ellenőriztük a fegyverek kiadását, fegyverhez jutottak olyan személyek is, akik nem a közbiztonságot akarták megszilárdítani, volt horthysta tisztek, csendőrök és egyéb börtönből szabadultak is kaptak fegyvert. Továbbá célom volt a fegyverek kiosztásával a város védelme a szovjet csapatok ellen. Tudtam, hogy a szovjet csapatok a Dunántúlra jönnek, és ezért igyekeztem, illetve sürgettem a fegyverek kiosztását. Ebből a célból értettem egyet a városvédelmi terv elkészítésével is, melyet Dormány és Kiss Gaál készítettek el... A horthysta tisztek visszavételét a hadseregbe azért akartam végrehajtani, mert ezeket »megbízhatóbbnak tartottam a forradalom számára, mert

157 Nyom. Uo.
158 Nyom. Uo.

ők nem szolgálták ki a proletárdiktatúrát, és az ellenforradalom ideje alatt a legtöbb helyen mellé álltak«."[159]

Az idézett „vallomás" olyan távol áll Brusznyai többszörösen kifejtett álláspontjától, s annyira a vizsgálók korábbi kérdéseiből fabrikált „válaszokat" visszhangozzák, hogy senki sem veheti komolyan, itt Brusznyai szabad akaratából vállalta fel a neki szánt „tudatos ellenforradalmár" szerepét. A vizsgálói túlbuzgóság egyébként átsüt azokon a szövegrészeken, amelyeket ő maga is idézőjelbe tett, ezzel jelezve, Brusznyai szavait hűen idézi. A „Horthy-tisztek megbízhatóságáról" kiagyalt idézetben is feltűnik az „ellenforradalom", amit Brusznyai sohasem használt. A kérdésre adott „válasz" csak a hatalom kívánalmait elégítette ki, de azt teljes mértékben.

Az „előösszegzés" az áv. tisztek őrizetbevételével folytatódott.

Ezen a ponton Brusznyai fenntartotta korábban tett vallomásait. Torzítás csak Péntek ügyész őrizetbevételével kapcsolatban merült fel. „Beismerem, hogy Péntek ügyész őrizetbevételét én vetettem fel Ferenczinek mert bejelentés érkezett ellene, hogy Péntek ügyész bujkál, és a »forradalom« ellen szervezkedik.

Szó lesz még róla Ferenczi vallomásának ismertetésekor, valóban szóba került Péntek esetleges védőőrizetbevétele, de nem a most említett okból, hanem mert ÁVO-s tiszt volt (mielőtt az ügyészi pályára került). Ferenczi azonban azzal érvelt, hogy 1949-ben szerelt le Péntek az ÁVO-tól, így rá nem vonatkozik az őrizet. Brusznyai ezt tudomásul vette. Miért nem mondta el Brusznyai ezt a valódi történetet? Lehet, hogy elmondta, de az itt leírtak jobban megfelelhettek a vallató érdekeinek, ugyanis súlyosabban esett a latba egy önhatalmúlag elrendelt letartóztatás, mint az ÁVH-sok védőőrizetének végrehajtása.

A kommunisták elbocsátása ugyancsak szóba került, s itt is „nagy előrelépés" történt. A válasz itt is a megszokott módon kezdődik, a folyatás azután végzetes. „A kommunisták elbocsátását nem én hajtottam végre, azonban tudtam róla, egyetértettem vele, és éppen azért semmilyen intézkedést nem tettem, hogy ezt megakadályozzam. A célom az volt, hogy a kommunisták helyett megbízhatóbbakat állítsak a felsőbb vezetésbe. Ezért nem tiltakoztam, és magam mellett hagytam,

159 Nyom. Uo.

illetve együtt dolgoztam olyan személyekkel, akik a múltban horthysta tisztel voltak..."[160]

„Ugyancsak ebből a célból tettem olyan kijelentéseket, hogy a volt ludovikás tiszteket vissza kell venni a hadseregbe a meglévő tiszti állomány helyett."[161] Az intézkedéshez aligha van bármi köze Brusznyainak. Annyira nincs, hogy a korábban még jegyzőkönyvezett, az elbocsátottak szakmai elégtelensége meg sem említtetett. Itt már nem illett a „beismerő" szövegkörnyezetbe.

Az utolsó kérdés visszatért a proletárdiktatúra kérdésére: „Miért vett részt a proletárdiktatúra megdöntésében, és helyette milyen társadalmat akart?"[162]

„A proletárdiktatúra megdöntésében azért vettem részt, mert én magam is és családom el volt nyomva a proletárdiktatúra alatt. Többek között 1950-ben kitettek az egyetemi állásomból, és két évig munka nélkül, rossz anyagi körülmények között voltam. Saját házunkat államosították. Apám 1934-ig csendőr volt, 1949-ben izgatásért egy évre becsukták. Bátyám három évet ült Kistarcsán 1950-től. Az apósomat 1949-ben elbocsátották a hadseregtől főhadnagyi rendfokozattal, mert a horthysta rendszer alatt hivatásos katona volt. A *fentiek miatt nem értettem egyet a proletárdiktatúrával eszmeileg sem. Éppen ezért vállaltam vezetést egy olyan mozgalomban, amely megdönti a proletárdiktatúrát. A* proletárdiktatúra helyett a polgári demokratikus társadalmi rendet akartam létrehozni, illetve egy ilyen irányzatot támogatni."[163] (Kiemelés tőlem. K.F.)

A válasz itt is tökéletesen kielégítette a politikai osztályt, nem csoda, ők írták, a többi csak gumibot kérdése volt. Az a cinizmus, amellyel a Brusznyai család tönkretételét használták fel indokul arra, hogy *ténytállásszerűen „vallja be" Brusznyai a halálos minősítésű BHÖ 1.1-et,* a legtorzabb szovjet koncepciós perekre emlékeztet.

Nem véletlen az sem, hogy az idézett szakasz gondosan kikerüli Brusznyai azon vallomásrészleteit, melyben a *közösség érdekére*, a nép vagy nemzeti érdekre, a *közösségért vállalt felelősségre* hivatkozik tevékenysége indítóokaként. Kizárólag *önérdekűnek* fogalmazta a vizs-

160 Nyom.p.77.
161 Nyom.p.78.
162 Nyom. Uo.
163 Nyom. Uo.

gáló Brusznyai forradalmi tevékenységének indítóokát. Ez korántsem új jelenség. Úgy tűnik, *minden zsarnokság* természetrajzához hozzá tartozik, hogy az ellene fellépők erkölcsi szilárdságát és tisztaságát kérdőjelezi meg. Így a közért vállalt szolgálatot önös érdeknek igyekeztek feltüntetni. Lapozzuk fel egy pillanatra az Aradi Tizenhárom 1849-es peranyagát: ittebei Kiss Ernő kénytelen védekezni az „önös érdek" és a „rangkórság" becsületét csorbító vádja ellen.[164]

A kihallgatások tendenciáját figyelve szembetűnik: a kihallgatások „kronologikus szakasza" után, ahol Brusznyai viszonylag szabadon elmondhatta az egyes napok – s különösen az ő 3 napja történéseit, a „tematikus-ideologikus" szakaszban egyre szűkülnek a lehetőségei. Ebben a körben a kulcsszavak: „tudtam róla és hozzájárultam"; „tudtam róla, egyetértettem vele"; „tudtam róla, nem tiltakoztam ellene", lehetséges, hogy..."; „nem zárható ki, hogy..." Itt elszakadt a kihallgatás a valóság talajáról, feltételezéseket, és nemegyszer jogi abszurditásokat is felhasználva (bizonyítási teher megfordítása) átlépett mindent, amit az emberi jogok és alapvető szabadságok körében a civilizált világ 1957-ben kötelező normaként ismert[165]. Így került sor arra, hogy a vizsgáló áttért a korábbi kérdések vallomássá formálásához, s ennek során eljutott addig, hogy BHÖ 1. pontjának legsúlyosabb fordulata szóhasználatát is beleszőve olyan vallomást szerkesztett, amelynek tartalmában semmi köze nem volt Brusznyai vallomásához, még kevésbé valóságos tevékenységéhez.

Ez után még egy kihallgatási nap következett 1957. július 15-én. Rövid kihallgatás volt, a testben-lélekben meggyötört emberrel most Varga Gyula alosztályvezető íratta alá, amit összeállítottak számára. A nyomozóhatóság biztosra akart menni, ezért a július 12-i vallomásra visszautalva arról tette fel a kérdést a kihallgató, hogy a proletárdiktatúra megdöntésének gondolata „mikor vetődött fel Önben... Milyen formában akarta Ön annak gyakorlati végrehajtását lebonyolítani?"[166]

A válaszban arról esik szó – ez is a korábbiak összegzése –, hogy Brusznyai 1949-óta nem ért egyet a diktatúrával. „Azonban 1956 októberi eseményekig semmi gyakorlati megmozdulásban sem vettem részt, mivel láttam azt, nincs értelme cselekedni, olyan erős az állam-

164 Az aradi vértanúk. II.p.98.
165 Erről a témáról külön fejezetben szólunk, a tételes jog tükrében.
166 Nyom.p.79.

hatalmi szerv."[167] Indítóokaiként mindazokat a személyes okokat ismétli a válasz, amelyeket már korábban aláírattak Brusznyaival: apja bebörtönzése, József testvérének internálása, szentesi házuk államosítása „amelyért semmi ellenszolgáltatást nem kaptak hozzátartozóim... Az általam elmondottaknak az orvoslását és helyrehozatalát egy másik államforma életbeléptetése után vártam, konkréten a polgári demokrácia államforma életbelépése után... a megyében az alábbi intézkedéseket tettem és járultam hozzá (ti. a polgári demokrácia »életbeléptetéséhez«):

1. Engedélyeztem a több párt létrehozását, azt támogattam.

2. Munkatársaimnak felvettem volt horthysta és ludovikás tiszteket és osztályidegen személyeket.

3. Egyetértettem és elősegítettem a Veszprém megyei Tanács kommunistáinak az elbocsátásával, ami meg is történt november 2-án (34 fő). Semmit nem tettem annak érdekében, hogy ezt megakadályozzam mint elnök.

4. Mindent elkövettem annak érdekében, hogy a honvédségi raktárból az „M"-készletben lévő fegyvereket kiosszák illetéktelen személyeknek. Ebben az ügyben személyesen jártam fent Budapesten a HM-ben. Velem jött a HM-be Németh Károly és Bodor Géza volt horthysta százados. Közlegényekből akartam tiszteket kineveztetni.

5. Gépkocsikat és pártházakat elfoglaltam azért, hogy meggátoljam mozgásukat és működésüket.

6. Hozzájárulásommal a kommunisták és volt ÁVH-sok őrizetbevételéhez és fogvatartásához a börtönbe (sic!).

7. 1956. november 3-án kb.7-800 katona és tiszt jelenlétében arra hívtam az egységet, hogy álljanak a forradalom mellé, mert ez az igaz nemzeti ügy, ezért folyik el a sok vér és a hadseregnek, Önöknek is ezt kell támogatni. Bejelentettem azt is, le fogjuk váltani és helyettük ludovikás és volt horthysta tiszteket fogunk beállítani stb."[168]

Nem kell részleteiben ismerni a forradalom történetét ahhoz, hogy felismerjük, az itt felsorolt „bűnök" jegyzéke mennyire az ostobaságok halmaza. Talán érezte ezt az alosztályvezető is, amikor a több párt létrehozásának *engedélyezését* is Brusznyai számlájára írta, majd gyorsan hozzátette, hogy e folyamatot *támogatta. A* politikai nyomozóknak

167 Nyom. Uo.
168 Nyom.p.79–80.

éppúgy kellett tudni, mint akkortájt minden felnőtt magyarnak, hogy a koalíciós pártok működését olyan párt- és kormányhatározat tette lehetővé, amelyet Kádár János is megszavazott! Erős túlzás tehát ezt is Brusznyainak felróni.

A *munkatársaknak felvett* osztályidegen személyekről már esett szó. S az elbocsátott kommunistáknál sem vizsgálta senki azt a védekezést, hogy tényleg alkalmatlanok voltak-e a hivatal ellátására. Köztudott volt, hogy a tanácsrendszer (1950) bevezetésekor eltávolították a szakképzett közigazgatási tisztviselők túlnyomó részét (osztályrészük többnyire üldöztetés lett), és helyükre tömegesen kerültek elemi iskolát is alig végzett – írás-olvasási nehézségekkel küzdő –, ámde az MDP utasításait vakon végrehajtó „káderek". Ez a kontinuitás hullámzott tovább az 1956 utáni megtorlásnál, s meg sem kísérelték Brusznyai eredeti védekezését ellenőrizni, *tudniuk kellett, hogy Brusznyainak igaza van a szakképzetlenség dolgában.*

A nemzetőrség felszerelése az „M"-készletből – mint láttuk, központi rendelkezés volt – korántsem Brusznyai „járta ki" a HM-ben, ez azonban hidegen hagyta a szervet, s hasonló volt a helyzet az ÁVH-sok védőőrizeténél. Mindkét esetben a „hozzájárultam", „egyetértettem" szolgált *szinonimaként az* „elrendeltem" helyett.

A 7 pontban felsorolt – immár a hatalom igényeit minden tekintetben kielégítő – „vallomást" csupán néhány tekintetben kellett ismételten alátámasztani, hogy nyomatékosítsák az *ellenforradalmi indítékot,* valamint az ugyanilyen *célzatot.* Ezért szó esik még a jegyzőkönyv befejező oldalán, hogy a leváltott kommunisták helyébe „megbízhatóbb" személyeket akart beállítani, s hogy tömörítette „a ludovikás és horthysta tiszteket" (mind a kettőt! K.F.).

Érezvén a pártok engedélyezésének – enyhén szólva – konfabulációs voltát, e tekintetben kiegészítette a jegyzőkönyv: „A több párt létrehozásával pedig az volt a célom, hogy a polgári pártok is részt vegyenek a hatalomban, így képzeltem el a polgári demokráciát."[169] A szöveg *homályt* igyekezett kelteni. A „volt koalíciós pártok" meghatározás korábbi használatához képest a „polgári pártok" sejtethetnek olyan polgári pártokat, amelyek nem szerepeltek az engedélyezett pártok között, ami súlyosabban megítélhető dolog.

169 Nyom.p.80.

A fegyverek kiosztásának indoka is teljes mértékben „egyenirányított": „A nagy mennyiségű fegyver, lőszer és robbanóanyag kiosztásával pedig az volt a célom, hogy azokkal az oroszok ellen fogunk harcolni... 1956. nov. 4-én és 5-én sor is került a fegyveres összetűzésre Veszprém városában mely fegyveres harc 2 napig tartott. A fegyveres harc alkalmával kb. 50 szovjet katona halt meg, és több súlyosan megsebesült. Biztos vagyok abban, hogy az én utasításomra kiadott fegyverekkel is lőttek agyon szovjet katonákat."[170]

Szó esett még az áv.-tisztekről és a horthysta tisztek megbízhatóságáról, de már csak úgy odavetve. Az ügy lényegét „kinyomozták".

Már csak két kérdés maradt hátra. „Bűnösnek érzi-e magát az általa *elkövetett* bűncselekményben (kiemelés tőlem. K.F.)? A válasz nem meglepő: szabványosított, "Bűnösnek érzem magamat az általam elkövetett bűncselekményben, mivel intézkedéseim a proletárdiktatúra megdöntésére irányultak."[171]

S egy megismételt kérdés: „...mit kíván felhozni mentségére..." A válasz megint szabványosított: „Mentségemre fel kívánom hozni, hogy tetteimet megbántam. Továbbá azt, hogy a felelősségre vonás elől megszökhettem volna, de nem tettem ezt. Büntetlen előéletemet."[172] Semmi más, csak az itthon maradás maradt Brusznyai eredeti védekezéséből, hogy azért maradt itthon, mert nem követett el bűncselekményt, s mert a köz érdekében járt el, s fenntartotta a nyugalmat, nos, ezt a védekezést a nyomozás utolsó fázisa már nem bírta el.

Bizonyára Brusznyai is érezte: alea iacta est (a kocka el van vetve), de mondhatnánk: „Bevégeztetett."

A Brusznyai Árpáddal kapcsolatos

tanúvallomások

áttekintése előtt vizsgáljunk meg egy, a korra igen jellemző dokumentumot. A levél, amelyet dr. Réczei László, az igazságügyminiszter első helyettese írt Kaszás Ferencnek, az MSZMP KB Adminisztratív Osztály vezetőjének, 1958. április 16-án kelt.[173] Brusznyai Árpád ekkor

170 Nyom. Uo.
171 Nyom. Uo.
172 Nyom. Uo.
173 MOL.288.fond 30/1958/11 őe.p.73–74.

már nem volt életben. A levél szerint: „A mellékelt jelentésből kitűnik, hogy ellenforradalmi ügyekben tanúvallomást tett elvtársainkat pártszervezeteik felelősségre vonják vallomásuk tartalma miatt. Nem arról van tehát szó, hogy a vallomás nem felel meg a valóságnak, vagy hogy a tanúként kihallgatott elvtárs az egyik hatóság előtt mást vallott volna – mint a másik előtt, vagy hogy visszavonta vallomását –, hanem arról, hogy nem vonják ugyan kétségbe azt, hogy a tanú igazat vallott, *de nem tartják pártszerűnek, hogy párttag ellenforradalmárra kedvező vallomást tegyen* (kiemelés tőlem. – K.F.)... Miután ezek az esetek az ország különböző városaiban merültek fel, szükségesnek látom, hogy az elvtársak tudomására hozzam." A miniszter első helyettese változtatni kívánt ezen a gyakorlaton, mert: „A tanú igazmondása valamennyiünk olyan kötelessége, amely alól senki nem vonhatja ki magát, és nézetem szerint sokkal fontosabb érdeke a pártnak politikai szempontból, hogy bíróságaink a valóságos tények alapján hozzanak ítéletet..."

Azt nem tudjuk, történt-e bármilyen formális intézkedés e téren 1958 áprilisa után, a gyakorlatban nem tapasztaltunk semmilyen változást. Az tény, hogy a Brusznyai-perben ez a pártnorma érvényesült. Az „elvtársi vallomások" – mint látni fogjuk – egyébként uralják a per bizonyítási anyagát.

Nézzük tehát a nyomozati vallomások lényegét:

Sánta Károly alezredes

kihallgatására 1957. április 26-án került sor.[174] Vallotta, 1955 szeptemberében ismerte meg Brusznyait: „mivel gimnáziumba jártam s történelmi szakon ő tartotta az előadásokat". Brusznyai tevékenységére irányuló kérdésre vallotta: „1956.október 28-29-ig dr. Brusznyai Árpád igyekezett megakadályozni azt, hogy komolyabb összetűzések, fegyveres vagy egyéb dolgok forduljanak elő Veszprém város területén."

Beszámolt Sánta arról, hogy Brusznyai őt kérdezte meg „..»Hajlandó vagyok-e támogatni a győri dunántúli ellenkormány, a dunántúli főparancsnokság létrehozását?« Én a feltett kérdésre nemmel válaszoltam. Ezután dr. Brusznyai azt a kérdést tette fel a küldöttgyűlésen, hogy

174 Nyom.p.81–83

hajlandó vagyok-e elismerni az akkori Nagy Imre-kormányt. Én erre a kérdésre azt válaszoltam, hogy igen, elismerem... Ezután dr. Brusznyai úgy nyilatkozott a küldöttgyűlésen résztvevők előtt »no ugye, mondtam, hogyha a fegyveres erők nem támogatnak, ezt a kérdést nem tudjuk véghezvinni« ...dr. Brusznyai összecsomagolt, és elhagyta a helyszínt."

Szó esett az október 3-i látogatásról a jutasi laktanyában. Brusznyai a letartóztatott Kiss Gaálra kijelentette: „...Ő egyedül az, aki legtöbbet tett a »forradalom« érdekében, s nekik Kiss Gaálra továbbra is szükségük van." Szó esett Brusznyainak a jutasi laktanyában elhangzott beszédéről is: „...kijelentette azt is, hogy járt fenn a HM-ben, és ott fontos beosztásban lévő személyekkel beszélt, és ennek alapján ki meri jelenteni azt, hogy a jelenlegi tisztikarnak nagyobb része le lesz váltva, és helyettük ludovikás tiszteket fognak beállítani."

A fegyverek kiosztásával kapcsolatban állította Sánta: „Dr. Brusznyai Árpád 1956. október 30-án már erősen követelte és kijelentette azt felém, hogy polgári személyeknek ki kell osztania honvédségi raktárból a fegyvereket, lőszereket és egyéb robbanóanyagokat."

Fontos vallomásrész a védelmi tervvel kapcsolatban: „Határozottan állítom, hogy a veszprémi város védelmi tervére minden egység a felsőbb egység parancsnokaitól kapták meg az utasítást."

Ferenczi László

rendőr őrnagy terjedelmes tanúkihallgatására április 29-én került sor.[175] Vallomása azért különösen fontos, mert bepillantást enged abba a folyamatba, miként viselkedtek az MDP militáns vezetői és az ÁVH hatalmuk megőrzése – majd rövid illegalitásba vonulás után –, visszaszerzése érdekében. Ezt a taktikát – a „beépülést" – dolgozta fel több tanulmányban Mészáros Gyula.[176]

Ferenczi vallomásából megtudjuk: „...október 24-én Havasi őrgy[177] külön szobában összehívta főosztályvezető-helyetteseit és a párttitkárt,

175 Nyom.p.84–88.

176 *Mészáros Gyula:* Akik „beépültek és belülről bomlasztották a forradalmunkat. Kézirat a TTB részére *Uo:*

177 Havasi László ÁVH.-őrnagy, a megyei főosztály vezetője, a forradalom után rendőr alezredes.

ahol közölte... megalakult a »Nemzeti Forradalmi Tanács«. Itt kijelentette, hogy a Főosztályt mától kezdve a »Forr. tanácsban« ezentúl én fogom képviselni. Ezen én meglepődtem, de egyben tudomásul is vettem. Havasi őrgy. közölte velem, hogy most azonnal menjek a »Forr. Tanácshoz«, és vegyem fel a kapcsolatot Sánta honv. alezredessel, és Kiss Gaál honv. szds-sal... Szeretném kihangsúlyozni, hogy nem önszántamból mentem a »Forr. tanácshoz«, hanem parancsra. Az üléseken, illetve a tanácsban megtudott dolgokat rendszeresen közöltem Havasi őrgy.-gyal."

Egy ugyancsak fontos közlés: – alátámasztja Brusznyai és a többi eljárás alá vont Veszprémi Nemzeti Forradalmi Tanács-tag hivatkozását a tanács elismerésére – „Október 27-én de. Kovács áv.szds.-t a Főosztály pártszervezetének függetlenített titkára kezembe adott egy nyilatkozatot, hogy a *Veszprém megyei áv.-szerv mindenben egyetért a »Forradalmi Tanács« jogos követeléseivel.* (Kiemelés tőlem. K.F.) Ezt a papírt Kovács kérésére az akkori elnöki tisztet betöltő Lóránd Imrének adtam át." A vallomásból megtudjuk, az áv.-beosztottak eltávoztak az épületből, fegyvereiket is széthagyták, melyeket a honvédség őrszemei vigyáztak.

Október 30-ról részletesen beszélt Ferenczi: Ekkor került szóba a Forradalmi Tanács tagjai között, hogy „...Budapesten az államvédelmiek letartóztatása megkezdődött. Ezt én magam is hallottam a rádióban"[178].Vallott arról is a tanú, hogy a Forradalmi Tanács épülete előtt „több száz tömeg tartózkodott állandón, ahol hangosan követelték a szerintük megszökött államvédelmiek letartóztatását... Mielőtt az intézkedést végrehajtottam volna – számolt be Ferenczi –, felhívtam az Országos Rendőrkapitányságot, ahol Papp őrgy. – aki az országos rendőrkapitány[179] egyik helyettese volt – közölte velem, hogy ezt (ti. az ÁVH-sok őrizetbevételét) minden további nélkül meg kell tenni, mert az Országos Rendőrkapitányság is ugyanezt csinálja. Közölte velem azt is, hogy a belügyminiszter[180] elvtársnak az a parancsa, hogy a közrendet, közbiztonságot minden körülmények között fenn kell tartani. Miután a telefonbeszélgetést befejeztem, az akkori ügyelettel

178 Nyom.p.85.
179 **Pőcze Tibor** (1919–) 1951-től a belügyminiszter első helyettese, 1953. júliustól 1956. december 6-ig az Országos Rendőrkapitányság vezetője.
180 Ekkor Münnich Ferenc a belügyminiszter.

azonnal közöltem a Pesttel folytatott beszélgetésem lényegét. Az ügyeleten akkor jelen volt Kamarás Iván és még többen. Ezek után intézkedtem, hogy az elérhető államvédelmi elvtársak a megyei börtönben legyenek elhelyezve".[181] Megtudjuk: Ferenczi megerősítette a börtön őrségét, és a börtönparancsnok – Villantó Miklós büntetés-végrehajtási (bv.) hadnagy – olyan parancsot kapott, „oda senkit be nem engedhet". A börtönparancsnok is tisztázta a helyzetet az „...Országos Börtönparancsoksággal, ahol egyetértettek az áv.-elvtársak biztonsági őrizetbe való helyezésükkel", Ferenczi elpanaszolta továbbá vallomásában, hogy: „Egyetlen megyei vezetővel sem tudtam tanácskozni, hogy a problémát hogyan döntsük el, mert nem voltam található. Egyedül a Megyei Pártbizottsággal volt kapcsolatom összekötő által."[182]

Ferenczi az október 27-i várpalotai összecsapásra utalással attól tartott, hogy a szentkirályszabadjai szovjet támaszpontot esetleg megtámadják a felkelők, s tudva, hogy ide távoztak az ÁVH-tisztek. „Oda leküldtem Zana Károly volt r.fhdgy-ot, hogy tudja meg, hogy ott vannak-e az áv.-elvtársaknak egy része, és próbáljon beszélni a szovjet parancsnokokkal, azonban az áv.-elvtársakat nem látta. Másnap reggel Havasi őrgy. Tamás őrgy. és Kovács szds. önként jelentkezett a Főosztályon."[183]

Ez után Ferenczi egy beszélgetésről számolt be, amelyet Havasival folytatott: „...Havasi elvtársat behívattam, és a következőket beszéltük: »Az államvédelmi hatóságot megszüntették, és a áv.-elvtársakat Budapesten biztonsági őrizetbe helyezik, s közöltem vele, hogy sajnos Veszprémben is ezt meg kell tennünk.« Megkérdeztem tőle, hogy egyetért-e vele, mit javasol. Havasi őrgy. mindennel egyetértett, tehát az őrizetbevételekkel, csak arra kért, hogy a családnak a biztonságáról gondoskodjam. Havasi őrgy. azt is mondta, hogy egyedüli bűne az, hogy államvédelmista. Én közöltem vele, hogy én a világon semmit nem tudok őrá nézve olyan dolgot, ami miatt abban az időben felelősségre lehetett volna vonni."[184]

Beszélt Ferenczi a Péntek Károllyal kapcsolatos letartóztatás lehetőségéről is. Elmondta, hogy Brusznyai felvetette Péntek őrizetbevéte-

181 Nyom.p.86.
182 Nyom. Uo.
183 Nyom. Uo.
184 Nyom. Uo.

lét, mert ÁVO-s volt. „Közöltem Brusznyaival, hogy Péntek Károly 1949 óta nem államvédelmista, és nem veszem őrizetbe." S egy másik fontos közlés: „El szeretném mondani, hogy csak azok az államvédelmi tisztek lettek őrizetbe véve, akiket a városban ismertek, vagy a járási székhelyeken nem maradhattak meg, mert a tömeg üldözte őket."[185]

A védőőrizetbe vett áv.-tisztek Budapestre szállításáról is beszélt Ferenczi. Elmondta, Brusznyai november 3-án mutatott egy géptávíró-szöveget, hogy jelentős szovjet erők indultak az ország belseje felé. „Brusznyai ekkor már érezhette felelősségét, mert nagyon ideges lett. Ekkor vetette fel, hogy jó lenne Budapestre szállítani a börtönben lévő államvédelmi elvtársakat. Én közöltem vele, hogy erre én szállítóeszközt biztosítani nem tudok. Pedig tudtam volna, de ismertem azt a körülményt, hogy Veszprém város már ekkor körül volt véve szovjet csapatokkal, s ebből a körülményből baj származhatott volna az áv.-elvtársakra.[186]

Brusznyai „egyéb ellenforradalmi tevékenysége " felől érdeklődő kérdésre Ferenczi három dolgot említett: „Állandó kapcsolatot tartott a Győri »Forradalmi Tanáccsal«, ahol többször volt instrukcióért... a honvédség tiszti karát Brusznyai le akarta váltani... A veszprémi rádió Brusznyai irányítása alatt állt."[187]

Arra a kérdésre, hogy kapott-e utasítást Brusznyaitól kommunisták letartóztatására, így válaszolt: „Brusznyai Árpád ilyen utasítást egy ízben adott. Név szerint Istenes nevű zirci járási pártbizottság másodtitkárával kapcsolatban, akit a tömeg Zircen megvert... a megyei rendőrkapitányságon Várpalotáról elűzött két kommunista funkcionárius... volt elhelyezve... ahol orvosi kezelést kaptak, valamint az Istenes nevű személy."[188]

Ferenczi tanúkihallgatása során – valójában saját magát is mentette – a fő kérdésben nem tett terhelő vallomást Brusznyaira. Az „egyéb ellenforradalmi tevékenység" kérdésre adott válasz kétségtelenül nem jóindulatú – sőt tárgyában nem is igaz –, de ez gyakorlatilag semmit sem súlyosbított Brusznyai helyzetén.

185 Nyom. Uo.
186 Nyom.p.87.
187 Nyom.p.88.
188 Nyom. Uo.

Schnekta Péter „hivatásos katona"

május 2-án tett vallomása[189] is számos fontos adatot tartalmaz. Schnekta is egyike a „beépítetteknek ", ez kiderül első válaszából: „dr. Brusznyai Árpádot az ellenforradalmi események során ismertem meg, *amikor engem is delegáltak a* »Veszprémi Forradalmi Tanácsba«..." Schnekta október 31-ig volt a Forradalmi Tanács tagja.

A Brusznyai tevékenységére irányuló kérdésre a hatóság által elvárt felelettel szolgált: „Én úgy láttam a »FT«-n belül, hogy dr. Brusznyai Árpád volt az, aki eszmeileg előkészítette és irányította Veszprém városban és területén a »FT«-n belül (sic!) az ellenforradalmi tevékenységet. Annak ellenére, hogy akkor nem ő volt az elnök, hanem Lóránd, ő csak mint helyettesként lett megválasztva (sic!)... 28-29-én már csak azokkal a személyekkel tárgyalt lényegesebb dolgokról bizalmasan, akik az ő emberei voltak." Ne kérdezzük most, honnan tudta Schnekta Péter, milyen kérdésekről tárgyalt az „ő embereivel", amikor Schnekta a „delegált" nem volt az ő embere, következésképpen nem volt ott a tárgyalásokon. (A vallomásról önkéntelenül a Máté evangéliumból az őrség kioktatása juthat az olvasó eszébe.[190])

A következőkben arról adott számot Schnekta, hogy Brusznyai „1956. október 30-án... követelte a nemzetőrség megalakítását olyan formában, hogy 1 századot az egyetemi hallgatókból kiválogatni, 1 századot pedig a Fémfeldolgozó munkásai közül. Követelte, hogy ezeket a személyeket fel kell fegyverezni, s ellátni őket lőszerrel. Brusznyainak ezt a javaslatát a jelenlévők nem helyeselték. *Főleg Sánta ales tiltakozott ellene"* (Kiemelés tőlem. K.F.) Mint tudjuk, a két század felállítása éppen Sánta ötlete volt! Hasonló értékű a vallomás befejező része is, amely arról szólt, hogy Brusznyai utasítást adott Ferenczinek (aki ez ellen – így vallott Schnekta – tiltakozott): „...az államvédelmi tiszteket és beosztottakat tartóztassa le... a karhatalmista tiszteket is operatív munkásként kezeljék."[191]

189 Nyom.p.89–90.
190 Mt.28.11–15... A főpapok és vének „...azt határozták, hogy adnak egy csomó pénzt a katonáknak, és meghagyják nekik: »Mondjátok, hogy éjnek idején, *amíg mi aludtunk,* odajöttek a tanítványai, és ellopták. Ha tudomást szerez róla a helytartó, majd megnyugtatjuk, és kimentünk benneteket.«... Azok elfogadták a pénzt, és úgy jártak el, ahogy meghagyták nekik. Ez a szóbeszéd mind a mai napig el van terjedve a zsidók között."

Dormány László „ht.tiszt"

kihallgatása május 6-án volt.[192] Ő október 1-jén ismerte meg Brusznyait. Dormány – aki még nem tudhatta, hogy vádlott-társa lesz Brusznyainak, és közel egy évtizedes börtönbüntetéssel kerül ki az ügyből – igyekezett „elvi síkon" elhatárolni magát Brusznyaitól: „Jelenleg nem vagyok vele haragos viszonyban, azokban elvi síkon az ő politikájával nem értek egyet, mivel az ellenforradalom ideje alatt tapasztaltam, hogy a proletárdiktatúra megdöntésére irányította az ő megbízatásán keresztül a huligánokat." (sic!) – No comment !

Vallomása további részében arról beszélt Dormány, hogy november 3-án utasította Brusznyai az „M"-készlet kiosztására: „kijelentette, beszélt Kána vezérőrnaggyal, aki azt engedélyezte..."[193] Dormány igazolta azt is, hogy felhívta a Brusznyai által adott telefonszámon Kána szobáját: „...Ő nem tartózkodott a HM-ben... A telefont egy általam ismeretlen ezredes vette fel, akinek jelentettem azt a körülményt, amit dr. Brusznyai velem közölt a fegyverek kiosztásával kapcsolatban... Miután én ezt közöltem, az ezredes elvtárs egyetértett azzal, hogy a fegyvereket osszuk ki az "M"-készletből."[194]

Dormány tehát végrehajtotta a HM-ből kapott parancsot. „Én a fegyverek kiosztásával Maczkó szds.-t bíztam meg. A 100 db géppisztoly és lőszerek kiadásáról szóló szolgálati jegyet dr. Brusznyai Árpád írta alá..."

A városvédelmi tervvel kapcsolatos kérdésre adott válaszból az derül ki, hogy november 2-án Kiss Gaál adott parancsot a terv elkészítésére, azzal, hogy „majd el fogják készíteni Sánta ales.-ék... Kiss Gaál Imre közölte velem azt, hogy a védelmi tervet olyan formában kell elkészíteni, hogy nehéz ütegeket, illetve páncélosokat a város főbb útvonalai mellett kell elhelyezni... kimentem a laktanyába Sánta ales. elvtárshoz... és közöltem vele egyben azt is, hogy őneki kell ezt elkészítni... hogy ki készítette el, nem tudom, azonban még nov. 2-án délután kb. 16 órakor Imre Sándor őrgy. átadta nekem elkészítve a tervet, melyet én a Megyei Tanácshoz vittem a »katonai direktóriumhoz«, illetve személyesen Kiss Gaál szds.-hoz... Kisgál Imre (sic!) visszaadta nekem a védelmi tervet, majd azt átdolgozás végett ismét átadtam Sánta ales. elvtársnak. Miután át lett dolgozva,1956.nov 3-án bevittem a Megyei Tanács »katonai direktóriumához«, azonban Kiss Gaál Imre nem volt ott, így a már előzőleg megbeszéltek alapján dr. Brusznyai Árpádnak adtam át, aki átnézte, egyetértett azzal, s újból visszaadta nekem. A védelmi tervet ismét átadtam Sánta ales. elvtársnak, hogy a további sorsa mi lett a tervnek, azt nem tudom. A védelmi tervben foglaltak a gyakorlatban nem lettek végrehajtva..."[195]

Dormány László e kihallgatás utolsó kérdésére felelte: „dr. Brusznyai Árpád ellenforradalmi tevékenységéről tudomásom nincsen."

Maczkó Miklós „segédmunkás"

május 6-án ült a tanúk székébe. Mint vallotta,[196] 1956.november 3-án ismerte meg Brusznyait. „Jelenleg sem vagyok vele haragos viszonyban, azonban politikai nézetünk nem egyezik."

Az első érdemi kérdés arra irányult, 1956.november 3-én Brusznyai kinek, milyen utasítást adott?

A válaszból megtudjuk, hogy megtagadták az illetékesek a szovjet katonák élelmiszerrel való ellátását, ezért ment fel Maczkó – Csatári honvéd szds. hadtápfőnökkel és Andó főhadnaggyal – Brusznyaihoz, hogy „adjon nekünk engedélyt arra, hogy a honvédség élelmiszerraktárából a szovjet katonáknak élelmet adjunk... valamint a hídról (vágóhídról) és a FÜSZÉRT-től és a MEZŐKER-től egyéb élelmiszereket vásároljunk részükre... hosszabb várakozás után kijött a szobájából, és akkor nagy nehezen aláírta az engedélyt"[197].

Ezen a napon volt Brusznyai a jutasi laktanyában. „Én magam a beszéden nem vettem részt, azonban értesültem arról, hogy a beszédét Brusznyai olyan stílusban[198] tartotta meg a katonák előtt, melyben megmutatkozott az, hogy a proletárdiktatúra megdöntésére irányította az akkori beszédét."[199]

191 Nyom.p.90.
192 Nyom.p.91–93.
193 Nyom.p.92.
194 Nyom. Uo.

195 Nyom.p.93.
196 Nyom.p.94.
197 Nyom.p.95.
198 A szó nem olvasható.
199 Nyom.p.95.

Vélt Maczkó emlékezni arra is, hogy november 3-án Brusznyai Dormány szds.-t felelősségre vonta: »micsoda munka megy itt, ebben a városba ki-be járhat mindenki, senkit sehol nem igazoltatnak. Másutt, az ország minden részén meg van szervezve a város védelme, itt meg még a minimális biztosítást sem szervezték meg... hivatkozott Kána utasítására... osztassak ki minden fegyvert, még az „M"-készletet is«[200].

Azt már tudjuk: ez az enyhén szólva vulgárisra sikerült előadás a védelmi tervről és a fegyverek kiosztásáról, nem illik sem Brusznyai stílusához – mondhatni énidegen –, sem az ügyintézés menetéhez, annál jobban illeszkedett a nyomozás prekoncepciójához. Ezzel együtt Maczkó megerősítette, hogy az „M"-fegyverkészlet ügyében Dormány felhívta Kána hivatalát, és ott beszélt az ügyeletes ezredessel „...az ezredes elvtárs egyetértett azzal, hogy a fegyvereket kiosszuk."[201]

Beszámolt még Maczkó a Brusznyai utasítására az egyetemre kiadott 100 géppisztolyról. A fegyvereket és a lőszert „...az ottani parancsnoknak, Perge fhdgy.-nak adtam át... A fegyverek kiadása az egyetemisták részére megtörtént".

A tényeiben is igen pontatlan vallomásnak van még egy sajátos „ideológiai" szakasza, amely túl jól illeszkedik a nyomozóhatóság igyekezetéhez, amellyel Brusznyaiból a „tudatos ellenforradalmár" figuráját meg akarta formálni. Maczkó így nyilatkozott: „Elmondani kívánom még dr. Brusznyaival kapcsolatban azt is, hogy több alkalommal – amikor fogságban voltunk[202] – a cellában felvetette azt, hogy ő az iskolában a történelmi előadások alkalmával a tanulóknak soha nem a mostani történelmi könyveknek megfelelően adta le a témákat, hanem a régi burzsoá társadalomnak megfelelően, mert »az volt a valóság, és nem az, ahogy most vannak a történelemben lefektetve«. Brusznyai »szemétnek« nevezte a mostani történelmi könyveket. Beszédében kifejtette azt a nézetet, hogy ő azért 3 napon keresztül a megyében mint »főispán« tevékenykedett."[203]

200 Nyom. Uo.
201 Nyom. Uo.
202 A szovjet biztonsági szervek által történt novemberi letartóztatásról van szó, amikor Brusznyait többek között Maczkó Miklóssal a debreceni börtönben tartották fogva.
203 Nyom.p.96.

A „főispán" motívum még többször is felbukkan majd az anyagban, úgy tűnik, a nyomozóhatóság kiválóan alkalmasnak vélte a „restaurációs" koncepció igazolására. Ami Brusznyai történelemóráit illeti: sajátos, hogy ezt az észrevételt nem a Brusznyai történelemóráit hallgató Sánta Károlynak tette, pedig neki közvetlen tapasztalatai voltak a történelemórákról. Mackó története több, mint megkérdőjelezhető. A hatalom mindenesetre elég hálátlan volt a tanúvallomásért. Ezt azonban később fogjuk taglalni.

Lóránd Imre újságíró

1957.május 7-i tanúkihallgatása a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Vizsgálati osztályán történt.[204] Lóránd Imre úgy nyilatkozott: négy éve ismerte már Brusznyai Árpádot „...ritkán találkoztunk, de jó baráti viszonyt tartottunk fenn. *Ez azóta nem változott"* (kiemelés tőlem. K.F.). Ez a mondat nyomatékos kiemelést érdemel 1957 elején! Nem csoda, hogy ezek után igen rövid kihallgatási jegyzőkönyvet olvashatunk. Szó esett a vallomásban az ismert tényekről: október 26-án kérte fel Lóránd Imre Brusznyait[205] és Horváth Tibort a Veszprémi Nemzeti Forradalmi Tanács elnökhelyetteséül. „Nincs arról tudomásom, hogy Brusznyai Árpád október 30-ig tudtom szerint valamely erőszakos cselekményben részt vett volna."(sic!)

A második kérdés: „tegyen vallomást arról, hogy dr. Brusznyai Árpád 1956.október 30-után milyen ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki. Milyen utasításokat adott ki a hatósági szervek felé, letartóztatásokkal vagy házkutatásokkal kapcsolatban?"

A válasz sajátos, figyelemmel Lórándnak Brusznyaival fennálló kapcsolatáról mondottakra. Lóránd tudni vélt arról, hogy Brusznyai a HM-ben Kiss Gaál ezredesi kinevezéséről tárgyalt (!) „...vele volt – amiről személyesen győződtem meg – Németh Károly volt Horthytiszt, aki tevékeny részt vett a győri »kormánnyal« folytatott tárgyalásokon... hallomásból Jónás Oszkártól arról értesültem, hogy Brusznyay (sic!) le akarta váltani a jutasi helyőrség tisztikarát... Megjegyezni kívánom dr. Brusznyaival kapcsolatban, hogy az események során amikor mint »Veszprém megyei Nemzeti Forradalmi Tanács« elnöke

204 Nyom.p.97–98.
205 A jegyzőkönyvben Brusznyai nevét helyenként Brusznyay-nak írták.

szerepelt, meglehetősen elkapatta magát, többekkel fölényesen, néha durván tárgyalt, nagyhangú kijelentéseket tett, az autót 100 lépésnyi utakra is igénybe vette. Anyagilag tisztességes, nagytudású, karrierista, keresztény szocialista, klerikális felfogású, rendkívül önző természetű ember *volt,* aki rossz modorával számos ellenséget szerzett magának."[206] (Kiemelés tőlem. K.F.)

Sajátos egyveleget olvashattunk, s itt most nem is a HM-látogatás, a sohasem volt „győri kormány" és a tisztikar leváltásának – enyhén szólva – torz mondatairól van szó, amelybe azért belesűrítette a vizsgáló mindazt, amit hallani akart. A Lóránddal aláíratott „jellemzés" az, ami nagyobb figyelmet érdemel. A szöveg bizonnyal nem a publicista Lóránd Imre, hanem Varga Gyula hadnagy fogalmazványa.[207] Neki Brusznyaiból, mint egy „tudatos ellenforradalmárból" megvetendő figurát kellett formálni, s ehhez a nyomozónak „anyag" kellett. Ezért – más tanúkkal is – negatív emberi tulajdonságokat mondatnak el Brusznyairól, vagy olyanokat, amelyek a kor hivatalos felfogása szerint, mint polgári (kispolgári) személyiségjegyek elítélendők. Ennek ellenére az „anyagilag tisztességes, nagytudású" jelzők – Lóránd becsületére szolgáljon – felvétettek a felsorolásba. A „keresztény szocialista, klerikális felfogású" egyszerűen tény, amelyek csak a bolsevik felfogás szerint tartoznak a megsemmisítendő kategóriák közé. A „karrierista" ugyancsak a kommunista felfogás szerint tartozik a feltétlen negatív tulajdonságokhoz, mert nem tudja elviselni, hogy az egyénnek joggal lehetnek elvárásai saját képességeinek tudatában pályájáról és anyagi előmeneteléről. Ami a rossz modort illeti, nos, erre még visszatérünk a *környezettanulmányok* elemzésénél, most csak arra érdemes figyelni: Lóránd Imre május 10-i kihallgatásakor a Brusznyairól készült *környezettanulmány* már régen elkészült – április 13-án – a benne található jellemzéshez – utólag – egybevágó tanúvallomások is szükségeltettek.

Sajátos – és bizonnyal csak a végkifejlet ismeretében hátborzongató –, hogy egy élő emberről úgy fogalmaz a jegyzőkönyv, „ember volt".

Lóránd Imre „érdektelen tanú" – aki ugyancsak nem gondolta, hogy kemény börtönévek várnak rá – rövid vallomása ezzel befejeződött.

206 Nyom.p.98.
207 A szerző olvasott Lóránd Imre publicisztikai írásaiból, ennek alapján az a meggyőződése, hogy Lóránd a professzionista újságíró színvonalán *tudott magyarul fogalmazni.*

Szűcs István – egyetemi hallgató

a Veszprémi nemzeti Forradalmi Tanács tagja volt. Vallomása[208] a terjedelmesebbek sorába tartozik. Brusznyait „...pár év óta ismerem látásból... közelebbről 1956. október 26-27-én ismertem meg, amikor Veszprémben megalakult az úgynevezett »Forradalmi Tanács« Brusznyai Árpád is tagja lett a Forradalmi Tanácsnak, valamint én is... Közelebbi viszonyom Brusznyaival nem volt, mivel rendkívül unszimpatikus embernek tüntette fel magát velem és az egyetemi hallgatókkal szemben."

A Brusznyai „ellenséges tevékenységéről" érdeklődő kérdésre úgy nyilatkozott a 21 éves fiatalember, hogy ilyenről nincs tudomása. Ezt követő bekezdésben beszámolt arról, hogy október 30-án az egyetemisták, „majd ezzel egyidőben a tömeg is" fegyvert követeltek. „Ekkor Lóránd Imre és Dr. Brusznyai kijelentette, hogy ők fegyvert nem adnak..."[209] Beszámolt ezután a Forradalmi Tanács újjáválasztásáról, valamint arról, hogy november 1-től különvált a városi és a megyei nemzeti Forradalmi Tanács.

Beszélt arról is, hogy november 1-jén látott egy névsort Brusznyai asztalán, amely az államvédelmi tisztekről készült, a névsorban pirossal volt kipipálva a már letartóztatott személyek neve. Ekkor tárgyalt Brusznyai Ferenczi rendőrkapitánnyal egyes forradalmi tanácstagok önvédelmi fegyverének engedélyezéséről. Arról is beszélt a tanú, hogy Brusznyai parancsot is adott egy „Csonka nevű pártfunkcionárius lakásán tartandó házkutatásra", mert értesülése szerint a falban fegyvereket rejtett el.

Itt az történéseket megszakítva egy sajátos „véleményt" rögzít a jegyzőkönyv: *„Az én véleményem szerint határozottan állítom azt, hogy az ellenforradalmi események alatt dr. Brusznyai Árpád, mint eszmei irányítója volt az ellenforradalmároknak* (sic!) *illetve azok által elkövetett egyéb aljasságoknak."*[210] (Kiemelés tőlem. K.F.)

Másnap a tanú – s még több egyetemista – is gépkocsit akart kérni Brusznyaitól hazautazásukhoz. Brusznyai a kérést elutasította (Ez ma-

208 Nyom.p.99–103.
209 Nyom.p.100.
210 Nyom.p.101.

gyarázza a „rendkívül unszimpatikus embernek tüntette fel magát" kitételt).

November 3-án Szűcs Istvánnál jelentkezett először „...a 6 katonaszemély, akik honvédek voltak... panaszkodtak nekem és a többi MEFESZ vezetőségi tagnak, hogy az akkor megválasztott Katonai Forradalmi Tanács a jutasi laktanyában nem megfelelő."[211] Az egyetemisták a katonákat Brusznyaihoz vezették, aki megígérte, hogy kimegy a laktanyába.

Ekkor történt – a tanú vallomása szerint –, hogy megérkezett Maczkó és Dormány, „akik nem akarják a fegyvereket kiadni... Brusznyai ekkor utasítást adott szóban Maczkónak, hogy most pedig parancsot adok arra, hogy az »M«-készletek kiosztását kezdje meg."[212]Ez alkalommal a HM-ben tett látogatására hivatkozott. Ezután szállították le a 100 géppisztolyt – lőszerrel – és más felszereléseket az egyetemre.

A vallomás ezután visszakanyarodott a jutasi laktanyában történtekre. Itt – vallotta Szűcs – „Kérdőre vonta dr. Brusznyai Árpád Sánta ales.-t Kiss Gaál letartóztatása miatt." Sánta egy 23 pontból álló írást olvastatott fel, amely a Kiss Gaál elleni eljárás anyagát tartalmazta.

Beszélt a tanú Brusznyai kijelentéséről, amelyben a ludovikás tisztek visszavételéről nyilatkozott, mégpedig akként, hogy ez a HM-ben „magas beosztásban lévő parancsnokok"-tól eredő értesülése. „Ezt azért csináljuk, mert a jelenlegi tisztikar nagyon fiatal és nem rendelkeznek hadműveleti tapasztalatokkal."[213]

Megkísérelte idézni Szűcs István Brusznyai beszédét, amelyet az egységhez intézett. „...bevezetőképp Brusznyai történelmi folyamatot hozott fel. Majd ezután rátért az akkori úgynevezett »Forradalmi« helyzetre (sic!).Kijelentette, hogy ez az igaz ügy, amiért jelenleg harcolnak, és folyik a vér az országban. Aki magyar és nemzeti érzelmű az álljon mellénk, és támogassa ezt a »forradalmat«"[214].

Szűcs István nyomozati szerepe ezzel véget ért. Nem volt könnyű szerep, hiszen a fiatalember egész további pályája volt a tét.

211 Nyom. Uo.
212 Nyom. Uo.
213 Nyom.102.
214 Nyom. Uo.

Zsigmond József – „ht.tiszt"

a jutasi laktanyában volt jelen a november 3-i Brusznyai-látogatáskor. Erről tett vallomást május 11-én.[215]Elősorolta a Kiss Gaál letartóztatásának vizsgálatát, megemlítve: Brusznyai úgy vélekedett Kiss Gaál Imréről, mint aki a legtöbbet tette a forradalomért. Szólt a tisztikar „nagyobb részének" leváltásáról, mint a HM-ben szerzett értesülésről. Ezt azután ki is egészítette: „Ilyen tisztekre nincs szükségünk, mint Önök, akik csak topognak a feladatok végrehajtásában, s nem támogatják a »forradalmat«, huzakodnak, vonakodnak a »forradalom« mellett."[216]

László József – hivatásos tiszt

vallomása május 13-án[217] megismételte a Zsigmond által vallottakat. Vallomásának van azonban egy „sajátos" bekezdése.Miután kijelentette, hogy Brusznyait november 3-án ismerte meg, és vele „ sem azelőtt, sem azóta " semmilyen kapcsolatban nem állt, vallomása utolsó szakaszában ezeket mondta: „Megjegyzeni kívánom, hogy 1956. december elején az egyik alkalommal találkoztam dr. Brusznyai Árpáddal. E találkozás alkalmával kijelentette előttem, hogy egyetért Kiss Gaál Imre szds. letartóztatásával, mert *nagy gazember volt. Legalább annyi bűncselekmény terheli Kiss Gaált, mint Őt – Brusznyait."* (Kiemelés tőlem. K.F.) Ez nyilvánvalóan valótlan állítás (Mi okból tenne Brusznyai egy vadidegen ember előtt ilyen ostoba és primitív kijelentést, a mai napig sem kérdezte meg senki.) A nyomozónak úgy tűnik, minden ostobaság jól jött, ami Brusznyai ellen irányul. Az bizonyára titok marad, hogy az ominózus szakasz Kerdivári Sándor r.szds. ötlete volt-e, vagy László tanú „magánszorgalmának" tulajdonítható.

László vallomását Szűcs Istvánéval összevetve fontos különbséget ismerünk fel. Szűcs egy *buzdító*, míg László egy *ledorongoló* beszédet tár elénk. Ha figyelembe vesszük a minden vallomásban érzékelhető feszült hangulatot, aligha a ledorongoló beszéd hangzott el..

215 Nyom.p.103–104.
216 Nyom.p.104.
217 Nyom.p.105–106.

Eged András – hivatásos tiszt

ugyancsak május 13-én tett vallomást[218] a jutasi laktanyában történtekről, de csak Kiss Gaál ügyéről és a tisztikar leváltásáról beszélt, a Brusznyai-beszédről nem. Ő említette azt is „lehetséges, hogy rövidesen magas rendfokozatot kap, amely jelenleg intézés alatt áll"[219].

Monori Gyula – tanár

Brusznyai tanártársa a Lovassy gimnáziumban, későbbi vádlott-társ tanúkénti kihallgatása[220] – május 13-án az államvédelmi tisztek őrizetbevételével kezdődött. Arról vallott Monori: Ferenczi közölte Brusznyaival, „hány főt vettek őrizetbe". A következő téma a HM-ben történt látogatás volt, Brusznyai előadása alapján. Saját észlelése volt viszont a tanúnak, hogy Dormány felhívta a HM-et, s 3-án délután adták ki az „M"-készletből a fegyvereket.

Monori kint volt a jutasi laktanyában is, az itt történtekről Szűcs Istvánnal azonosan vallott. A ludovikás tisztek szolgálatba állításával kapcsolatban itt árnyaltabb a fogalmazás annyiban, azoknak a tiszteknek a cseréjéről esett szó, akik „nem állák meg a helyüket". Monori is a „buzdító" variációban emlékezett a Brusznyai-beszédre, és hozzátette: „...dr. Brusznyainak az ott megtartott beszéde az én meglátásom szerint helyes volt."[221] Bátor beszéd volt ez akkoriban, s nem sokat tévedünk, ha feltesszük, jórészt e miatt került a vádlottak padjára.

Németh Károly – gépkocsivezető,

aki egyébként „a volt horthysta százados" állandó jelzővel szerepel, május 15-én tett vallomást[222]. Brusznyai többek között őt vitte magával, amikor a HM-ben járt, ő vezette a gépkocsit. Velük volt Bodor Géza is, akit Németh nem nevezett néven, csupán arról beszélt, hogy mindhárman jelen voltak Kána vezérőrnagy szobájában a megbeszélésen. Brusznyaival egyezően számolt be az „M"-készletben lévő fegyverekről, majd arról, hogy Kána a Dunapentele körüli nagyobb szovjet csapatmozdulatokról is beszélt. Határozottan *tagadta Német Károly, hogy szó esett volna ludovikás tisztek visszavételéről.*[223]

218 Nyom.p.107–108.
219 Nyom.p.108.
220 Nyom.109–111.
221 Nyom.p.111.
222 Nyom.p.112–114

Bodor Géza – főkönyvelő,

aki a „volt horthysta tiszt" állandó megjelöléssel szerepel, május 15-én tett vallomást.[224] Úgy nyilatkozott, hogy Brusznyait 1 év óta ismerte „látásból". Brusznyai kérte meg november 2-án, hogy menjen el vele a HM-be „küldöttként". Bodor ezután beszámolt a Kána vezérőrnagy és Brusznyai között folyt tárgyalásról a nemzetőrség felfegyverzése ügyében, majd Brusznyai felvetette, hogy „Veszprémben a honvédségi tisztek között nézeteltérések vannak... Kérte Brusznyai azt Kána vörgytól, (sic!) hogy adjanak Budapestről megfelelő parancsnokot..."[225]

„Dr. Brusznyai és Kána vörgy. között lefolyt beszélgetés témája a fent említett két pontból állt" – zárta vallomását Bodor. Sem a ludovikás tisztek, sem Kiss Gaál ezredesi előléptetése nem került tehát szóba.

Molnár Tamás – gépkocsivezető

a Forradalmi Bizottság tagja volt.[226] Először Földeák János és Ferrári Violetta megjelenéséről és a civilek felfegyverzéséről beszélt. Brusznyai ellenezte a civilek felfegyverzését.

Az ÁVH-sok őrizetbevételéről sem mondott újat Molnár Tamás, legfeljebb erőteljesebben hivatkozott a „közhangulatra", amely a „biztonsági őrizetbevételt" különösen indokolta.

Beszélt még a Forradalmi Tanács újjáválasztásáról, s arról, hogy Brusznyai „ellátta megbízólevéllel, felhatalmazta, illetve felhatalmazott bennünket, hogy az »FT« nevében politikai és katonai tárgyalásokat folytathassunk mind gyári szervekkel, mind honvédségi alakulatokkal"[227]. Szólt végül arról, hogy utasítást kapott Brusznyaitól az MDP tulajdonát képező ingóságok leltározására. „Én azonban ezt a leltáro-

223 Nyom.p.114.
224 Nyom.p.115–116
225 Nyom.p.116.
226 Nyom.p.117–118, május 24.
227 Nyom.p.118.

zást nem hajtottam végre" – fejezte be a vallomást, különösebb megokolás nélkül.

Stefán László – BM-alkalmazott,

egykori DISZ-titkár június 4-i tanúvallomásának[228] jogi abszurditásával már foglalkoztunk. Tartalmát illetően Stefán először Brusznyai október 23-a előtti „szerepéről" beszélt, konkrétan a „Bakony együttesben való szereplése" (hogy mi volt ez, nem esett szó róla) esett kifogás alá és, hogy a »Petőfi kör« mintájára alakult »Batsányi kör« szervezőbizottságának tagja lett. Ilyen módon nem volt érthetetlen számomra, hogy részt vett, sőt, elnöke lett a megyei »Forradalmi Tanácsnak«.

Ezután arról vallott a nyomozó-tanú, hogy október 31-én „felkeresett 3 gyanús külsejű fiatal férfi a DISZ Megyei Bizottságán... felszólítottak hogy adjam át az egész DISZ vagyonát és pénzét nekik, mert ők a »Forradalmi Ifjúsági Szövetség« képviselői"[229].

Arról is értesült Stefán, hogy: „Dr. Brusznyai utasítására lefoglalta a párt és a mi gépkocsinkat". Aznap délben tehát felkereste Brusznyait és „...megkérdeztem tőle, hogy az ők utasítása-e mindez, és vállalják-e érte a felelősséget". Brusznyai igent felelt rá...[230] A vallomásban még megemlítette, hogy a Forradalmi Tanács „letiltotta a bankszámlánkat, s ugyanakkor a dolgozók nem kapták meg a ledolgozott fizetésüket", Brusznyai megígérte a kifizetést, és *kérte a bérlisták beterjesztését. „Ezt el is juttattuk,* azonban a bérek kifizetésére nem került sor, mivel a szovjet csapatok ekkorra újra rendet teremtettek Veszprémben. (Kiemelés tőlem. K.F.)"[231] Ez sem így igaz: a bérlisták alapján számos kifizetés történt, többek között Sefán aláírása is szerepel a kifizetettek között. Úgy vélhette azonban, a vallomás befejezése így hatásosabb.

Takács Antónia – elnöki titkárnő

kihallgatását kétszer is elvégezte a nyomozóhatóság. Első ízben március 11-én munkahelyén, a megyei tanács VB-titkárságán,[232] másodszor június 7-én a rendőrségen[233] hallgatták ki. Első kihallgatása során arról beszélt Takács Antónia: „Engem, mint a megyei tanács elnökének titkárnőjét ebben a beosztásomban 1956. november 3-ig meghagyott (ti. Brusznyai), amikor is a megyei tanácstól elbocsátott 35 kommunistával együtt én is megkaptam az elbocsátó levelem."[234]

Ezután felsorolta Brusznyai 4 napjából, amit ő fontosnak talált. Így: hallotta, amikor Brusznyai Horváth Ferencre bízta a megyei tanácson a gazdasági ügyek irányítását „...mivel a politikai irányítást én fogom vinni"[235].

„November 1-jén láttam, hogy a veszprémi börtönből kiengedett 2 fővel... egyik (...pedagógus volt) hosszan elbeszélgetett, akik kijövetelkor velem közölték, hogy az útbaigazítást és a politikai helyzet ismertetését megkapták... ezen a napon a váci börtönből kiszabadult pappal is tárgyalt."[236]

Szólt arról is, hogy november 2-án „több megbízólevelet gépeltem ismeretlen személyek részére, amely »teljhatalmú« intézkedésre jogosította nevezetteket fel "(sic!). Szólt a „K"-telefonok leszereltetéséről. Szólt a pártgépkocsikkal kapcsolatos intézkedések leírásáról, valamint arról, hogy: „Ezen a napon (nov. 2.) több községből jöttek hozzá fegyvert kérni – mert meg akarták alakítani a őrségeket –, melyre ő (ti. Brusznyai) egy honvédet bízott meg..." Másnap már Györkös Piroska látta el a titkárnői teendőket. Arról is vallott Takács Antónia : hallotta, hogy Brusznyai hívatta Ferenczi rendőr őrnagyot, s közölte vele, hogy „menjen ki és tartóztassa le" Havasit. Arról nem érdeklődött a nyomozó, hogyan szerezte a tanú az értesülését, az kint volt az előszobában.

A második kihallgatása az első nyomvonalán haladt, némi pontosítással. Most azért megtudjuk, a tárgyalások tartalmáról nem tud nyilatkozni „...mivel én a titkárnői szobában tartózkodtam..."[237] Pontosította a november 1-jei látogatókat, „egy Ferencrendi pappal" tárgyalt Brusznyai, és egy másik kiszabadult politikai bűnössel, akik közül az egyik, a tapolcai tanító több évi bujdosás után került rendőr kézre... Tartalmát

228 Nyom.p.119–120.
229 Nyom.p.119.
230 Nyom.p.120.
231 Nyom. Uo.
232 Nyom.p.121–122.
233 Nyom.p.123–125.
234 Nyom.p.121.
235 Nyom. Uo.
236 Nyom. Uo.
237 Nyom.p.124.

tekintve a második vallomás új adatot nem tartalmaz, azaz kiegészült a Brusznyai kommunistaellenességét „bizonyító" két példával: „dr. Brusznyai dr. Vöröséknek tett olyan kijelentést az ellenforradalom alatt személy szerint rólam, hogy »na, Toncsi, a kommunistáknak is ütött az órája«. Elmondani kívánom még, hogy társbérlőm, Érdődiné mondta többször nekem, hogy dr. Brusznyai elmondása szerint szívből gyűlöli a kommunistákat."[238]

Ezzel zárulnak a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek.

A Brusznyait érintő nyomozati anyag áttekintése nem lenne teljes a *szembesítési jegyzőkönyvek* tartalmi ismertetése nélkül

Első jegyzőkönyv a

Brusznyai–Sánta-szembesítés

május 4-én.[239]

Első témaként Sánta tanú a „győri kormány" elutasításáról szólt, majd arról, hogy október 30-án Brusznyai „erősen követelte a... fegyvereket", beszél a jutasi laktanyai látogatásról, Kiss Gaál letartóztatásáról, és a ludovikás tisztekről szóló HM-értesülésről.

Brusznyai a nemzetőrség felszerelését illetően hiányolta, hogy Sánta nem beszélt arról az elhatározásáról, hogy egyetemistákból és munkásokból kell egy-egy századot felállítani, és erre konkrét utasításokat adott.

Végül „a szembesítés során megmaradtak vallomásuk mellett". Megjegyzendő, a szembesítés lebonyolítása elsősorban *szakszerűtlen*. Egyrészt nem egyenként kísérelik meg tisztázni a kérdéseket, hanem „ömlesztve", azaz a tanút egymás után több kérdésről nyilatkoztatják, és Brusznyai nem kérdésenként tett észrevételeket, másrészt a tanúval nem konkrét kérdéseket tisztáznak (pl. javasolta-e a két nemzetőrszázad felállítását), hanem lényegében megismételteti a vallomását, és a lényeg elsikkad a szóáradatban.

A nyomozók tehát vagy *nem tudnak szembesíteni,* vagy az egésznek nem tulajdonítottak jelentőséget, s merő formalitásnak tekintették. Igaz lehet persze mindkét hipotézisünk is.

238 Nyom.p.125.
239 Nyom.p.126–128.

A Brusznyai–Dormány-szembesítés

május 6-án történt.[240]

Az első kérdést Dormányhoz – mint tanúhoz – intézték, és elmondatták vele a november 3-án történteket a fegyverek kiadásáról. Itt Dormány azt állította, hogy Brusznyai „adott nekem utasítást arra vonatkozóan, hogy a fegyverraktárunkból a fegyvereket és a lőszert adjam ki..."[241] Dormány – előadta a Kána irodájában történt telefont, és az „ezredes elvtárs" egyetértését.

Ezután Brusznyait kérdezik, aki úgy vallott: „Dormány László tanú vallomása nem felel meg a valóságnak, mert én nem adtam utasítást arra, hogy a honvédségi fegyverraktárból az »M«-készletet osszák ki."[242] „Azt beismerem – vallotta –, hogy közöltem Dormánnyal Kána vezérőrnagy utasítását". Egyebekben egyetértett Dormány vallomásával.

Álljunk meg egy pillanatra ennél a szembesítésnél. Jogi ismeretek nélkül is érezzük, a két ember valójában ugyanarról beszél. Mi tehát az ellentét? Valójában *semmi.* Kiválóan alkalmas azonban a szituáció arra a *csúsztatásra* – s ez a nyomozóhatóság érdeke volt, amit ki is használt –, hogy *amikor Kánát mondanak, Brusznyait értsenek.* A két szembesített személy előadása egyaránt azt jelenti, hogy Kána vezérőrnagy utasítását a HM-ben megerősítette egy ezredes – a *parancs* tehát a HM-ből ered –, s Brusznyai ezt csupán közvetítette, mégpedig úgy, hogy megadta Kána „K"-vonal számát. Azt az ügy minden szereplője jól tudta, hogy *parancsot adni* s egy *kiadott parancsra* a figyelmet felhívni nem ugyanaz, miként azt is tudták, hogy a szóban forgó parancs kiadására *Kána vezérőrnagy volt jogosult,* Brusznyai nem. A csúsztatás nélkül azonban nem lehetett volna Brusznyait – s *később a katonákat sem* – bűnösnek nyilvánítani a honvédségi fegyverek kiadása miatt. Két „haszonnal" is járt tehát ez a csúsztatás. Egyrészt a szóban forgó fegyvereket fel lehetett úgy tüntetni, hogy *azok lehettek* a szovjet támadással harcba bocsátkozók fegyverei (ezzel Brusznyait halálra lehet adni); másrészt az eddig tanúként kihallgatott katonákat – többek között Dormány századost – is el lehetett ítélni, mert Brusznyai paran-

240 Nyom.p.189–132
241 Nyom.p.189.
242 Nyom.p.130.

csát hajtották végre. Dormány vagy nem érzékelte ezt a csapdát, vagy megtévesztették a nyomozók további sorsát illetően.

A következő kérdés Dormányhoz a „ludovikás tisztek" szolgálatba állításáról és Brusznyai beszédéről szólt. Dormány a tisztikar nagyobb részének leváltásáról vallott, valamint a beszéd „buzdító" változatát mondta el.[243]

Brusznyai válasza: „Dormány László vallomása teljes mértékben megfelel a valóságnak azzal a kiegészítéssel, hogy a jelenlegi tisztikar... egy része lesz elbocsátva. Volt ludovikás tisztek beszervezésére a hadseregbe sem én, sem általam utasított személy nem tett lépést."[244]

A következő téma a védelmi terv volt. Dormány nem tudott vallani arról, volt-e szerepe Brusznyainak a terv elkészíttetésében, az erre vonatkozó parancsot Kiss Gaáltól kapta. Amellett kitartott, hogy november 3-án Brusznyainak mutatta be a tervet, aki egyetértett azzal. A következő mondat mindkettőjükre nézve súlyosan terhelőnek számított: „A védelmi terv abból a célból készült, hogy amennyiben a szovjet hadsereg meg akarja támadni a várost, illetve azt el akarj foglalni, akkor azokkal fel kell venni a harcot."[245]

Brusznyai változatlanul tagadta, hogy látta a védelmi tervet, csak a Dormánnyal történt találkozást tartotta valósnak, s hogy a tervet „összehajtva láttam az elnöki szoba asztalán, melyet kezében fogott Dormány László szds.".

Dormánynak még egy mondanivalója volt (úgy tűnik a szövegből kérdés nélkül): „...amikor a szovjet elvtársak fogságában voltak Székesfehérváron, dr. Brusznyai Árpád azt a kijelentést tette felénk, hogy a »főispáni széket nem sikerült elfoglalni, illetve abban csak három napig ült«"[246]. Brusznyai nem tett megjegyzést erre a mondatra. Mi sem...

A szembesítést azzal zárták, hogy mindketten „ megmaradnak vallomásuk mellett".

243 Nyom. Uo.
244 Nyom.131.
245 Nyom. Uo.
246 Nyom. Uo.

A Brusznyai–Mackó-szembesítés

napja május 10-e volt.[247] Maczkó ekkor még „érdektelen" tanú.

Maczkónak a november 3-i napról kellett ismét vallani. Első témaként a szovjet csapatok élelmezése szerepelt. „...hosszas vitatkozás és veszekedés után dr. Brusznyai aláírta az engedélyt arra vonatkozóan, hogy a szovjeteknek vásároljunk élelmet" – vallotta Maczkó. (Korábban csak hosszas várakozásról beszélt, de mi ne szőrszálhasogassunk.)

A fegyverek kiadása volt a következő téma, ahol Brusznyai úgy jelenik meg, mint aki fenyegeti a nemzetőrség felfegyverzését akadályozó tiszteket, s eközben közölte Kána utasítását. „Egyben utasítást is adott dr. Brusznyai Dormány századosnak, ...hogy a városvédelmi tervet még azon a napon készítse el." (Ezt Dormány sem mondta, s az időpont sem egyezik! K.F.) Beszélt még Maczkó a 100 géppisztoly kiszállításáról az egyetemre.[248]

Brusznyai válaszában visszautasította Maczkó vallomását: „...nem felel meg az, hogy én elleneztem volna a szovjet csapatok élelmezését, mikor tisztázták előttem, hogy mi a probléma, azonnal aláírtam a kérdéses iratokat. Nem felel meg továbbá vallomásában az, hogy a további fegyverosztást, mint saját utasítást követeltem tőlük... Nem felel meg az a vallomásában, hogy én adtam ki utasítást a védelmi terv kidolgozására"[249].

A szembesítés eredménytelenül zárult. Maczkó viszont csapdába került a fegyverek kiadása ügyében, éppúgy, mint Dormány.

Az utolsó szembesítés – Brusznyai–Ferenczi

között zajlott június 12-én.[250] Ekkor már Ferenczi is gyanúsított volt. A szembesítés kezdetén mindketten kijelentették, nem volt közöttük sohasem haragos viszony. Ezután az első érdemi kérdést Brusznyaihoz intézte a vizsgáló az államvédelmi tisztek letartóztatásáról. Brusznyai elmondta a már korábban vallottakat. Ferenczi csak védőőrizet mellett hajlandó szavatolni a tisztek testi épségét.

247 Nyom.p.133–135.
248 Nyom.p.133.
249 Nyom.p.134–135.
250 Nyom.p.136–141.

Ferenczi tagadta ezt az állítást, szerinte Brusznyai közölte vele, hogy az államvédelmi tiszteket őrizetbe kell venni, „tekintettel arra, hogy nagy államvédelmi-ellenes hangulat van”[251], s később kimutatást is kért Brusznyai a letartóztatott tisztekről.

A Brusznyaihoz intézett következő kérdés „a börtönben lévő ávh.-tisztek...” Budapestre szállítása volt. Brusznyai változatlanul fenntartotta e vonatkozású vallomását.

Ferenczi hosszan beszélt a november 3-i Forradalmi Tanácsi ülésről, majd arról, hogy az államvédelmi tiszteket azért nem szállította Budapestre, mert nem volt rabszállító kocsi. Arról most nem esett szó, hogy ő hiúsította meg a tisztek elszállítását, miként arra tanúvallomásában hivatkozott. Arról viszont beszámolt, hogy november 3-án Brusznyai tegezőviszonyt ajánlott neki, amit ő elfogadott.[252]

Ismét Brusznyait kérdezték a Forradalmi Tanács tagjainak kiadott önvédelmi fegyver viselésére szóló engedélyekről, amelyre Brusznyai kijelentette, hogy Ferenczi adta ki az engedélyeket. Ferenczi nem vitatta Brusznyai vallomását.

Kiss Gaál Imre

gyanúsítottal szemben a nemzetőrség – különösen az egyetemisták – felszerelését, a Veszprém megyei Nemzeti Forradalmi Tanács tagságát, Brusznyaival fennálló szoros kapcsolatát, a védelmi terv kidolgozását, a szovjet egységekkel szembeni védekezés hajlandóságát hozták fel olyan magatartásként amellyel megvalósította a BHÖ 1. pont 1. és 2. bekezdését.[253] Első – terheltként történő – kihallgatásakor 1957. június 15-én[254] lehetőséget kapott, hogy a gyanúsítással szemben összefüggően elmondja védekezését. Ennek lényege – amelyhez meglehetős következetességgel ragaszkodott a kihallgatás során többször feltett kérdések után is – a következő: „...nem az én utasításomra fegyverezték fel és öltöztették be honvédi egyenruhába, hanem Sánta Károly honv.

251 Nyom.p.138.
252 Nyom.139–140.
253 Nyom.p.356... A BHÖ 1. pont 1. és 2. bek.-sekkel való gyanúsítás szakszerűtlen, mert az 1. bek. megállapítása kizárta a 2. bek. és viszont!
254 Nyom.p.357–360.

alezredes utasítására történt... Sánta Károly maghatározta, hogy hány fegyvert adjon a 3 parancsnok... személyesen jelölte ki, ...a nemzetőrszázadnak a parancsnokát, Sánta Károly személyesen jelölte ki Bíró Zoltán honv.fhdgy.-ot, aki a Tóth István szds. egységénél teljesített szolgálatot... A városvédelmi terv elkészítésére nem én adtam utasítást, hanem én kaptam... Brusznyai Árpádtól... én adtam tovább az utasítást Dormány László honv.szds.-nak... Én soha nem tettem olyan kijelentést, hogy amennyiben a szovjet egységek nem vonulnak ki az országból, azokat szét fogom lövetni”.[255]

Az első részletező kérdés arra vonatkozott „hogy milyen körülmények között került Ön be a Veszprém megyei »Nemzeti Forradalmi Tanács«-ba”?

A válaszból megtudjuk „...Sánta Károly honv. alezredes javaslatára beválasztottak az akkor megalakult »Nemzeti Forradalmi Tanácsba«..”[256] Megtudjuk: „a választott vezetőség ülésezett az egyetemen, és akkor mutatott be engem Sánta Károly alezredes a megválasztott »Nemzeti Forradalmi Tanács « tagjainak”[257].

A következő sorok igen fontos információt hordoznak. „Lóránd Imre... javaslatára lett elhatározva az, hogy be fogják hívatni az ÁVH vezetőit, és meg fogják beszélni azt, hogy mi az ő álláspontjuk az eseményekkel kapcsolatban. Ezt a javaslatot tetszés követte, behívattuk az akkori MDP megyei titkár Sebestyén Ferenc elvtársat, kinek felvetették... mi az állásfoglalása az akkori eseményekkel kapcsolatban. Sebestyén Ferenc elmondta, tiltakozik az ellen, hogy járási székhelyeken lévő pártbizottság titkárait és a párttagságot nem hagyják békén, hanem bántalmazzák és felelősségre vonják a pártban végzett munkájukért. Az akkori »forradalmi« tagjai Sebestyén Ferenc megyei titkár által felvetettekkel egyetértettek. Miután Sebestyén Ferenc elment, be lett hívatva Havasi László volt áv. őrgy. a Veszprém megyei Főosztály vezetője akinek szintén azt a kérdést tették fel (Lóránd Imre), hogy nyugtalanítja a »Forradalmi Tanácsot« az, hogy az államvédelmi hatóság kezében fegyver van. Havasi őrgy. ekkor kijelentette, hogy ő az államvédelmiek kezéből a fegyvert nem veszi ki, amennyiben támadás érné őket, az utolsó golyóig fog lőni.”[258]

255 Nyom.p.357.
256 Nyom.p.358.
257 Nyom. Uo.

A nemzetőrség megalakítására irányuló kérdésre tagadóan válaszolt, megismételve röviden Sánta rendelkezését.

A következő kérdés az egyetemisták nemzetőr századán belül alakított „operatív csoportra" irányult. A válasz szerint Kiss Gaál később értesült a csoport megalakításáról, s tiltakozott a csoport által foganatosított házkutatások miatt.

A városvédelmi tervről továbbra is Brusznyai utasítására hivatkozott. Kérdezés nélkül beszélt arról, hogy őt november 2-ről 3-ra virradó éjszaka Sánta Károly beosztottai a Forradalmi Tanács épületébe hívták, majd őrizetbe vették.

A kérdések ezt követően arra irányultak, mikor jelentette ki „hogy még 10 napig aláírja a szovjetek élelmezését, s ha addig nem mennek ki az országból, szét fogja őket lövetni"[259]. Kiss Gaál kategorikusan tagadó választ adott, annak ellenére, hogy a vizsgáló nyomatékosan figyelmezette: „Vallomását elutasítom, és figyelmeztetem, hogy tegyen őszinte vallomást..."

A „ludovikás" tisztek visszavételére irányuló kérdésre – Kiss Gaál ellen épp úgy szerepel ez a vád, mint Brusznyai ellen – a válasz ugyancsak tagadó. Arról szólt azonban, hogy két tiszttársának[260] említette: „többen jönnek jelentkezni, hogy szükség van-e rájuk a hadseregben, mert ők vállalnának katonai szolgálatot. Én a jelentkező személyeket elküldtem azzal, hogy »rájuk nincs szükség«"[261]. Név szerint Udvardit említette, aki „ 1952-ig teljesített katonai szolgálatot a légvédelmi tüzérségnél..."

A június 25-i kihallgatási napon[262], a november 2-án Brusznyai irodájában történtekről szólt a kérdés, röviden kiderült azonban, hogy az áv.-tisztek kivégzéséről akart hallani a vizsgáló. Tudjuk, korábban úgy vallott Kiss Gaál, Brusznyai vetette fel az áv.-tisztek kivégzését. Most másképp emlékezett, „Horváth Tibor egyetemi mérnököt" jelölte meg ötletgazdaként. „Ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy jó lesz elintézni a börtönben lévő ÁVH-sokat, mert ha mi nem tesszük meg, akkor ők intéznek el minket... a kinyírást majd az egyetemistákra bízzuk."[263] Kiss Gaál ekkor kijelentette, hogy a börtönt a honvédség őrzi, majd megérkezett Dormány, és a beszélgetés abbamaradt. „Határozottan emlékszem, hogy dr. Brusznyai Árpád a fenti beszélgetésen nem volt jelen, mert a városvédelmi tervet nélküle tárgyaltuk meg, s mivel nem jött meg, eltávoztunk."[264] Ezt az állítását fenntartotta annak ellenére, hogy emlékeztette a vizsgáló november 6-án vagy 7-én a kihallgatásakor „másképp adta elő az eseményeket".

Július 2-án a kiadott fegyverek mennyisége volt a téma.[265]Kiss Gaál Imre úgy emlékezett, három alkalommal adtak ki fegyvert az ő ezredéből október 25-én a Sánta utasítására a MDP megyei bizottságára 7-8 géppisztolyt és 1-2 láda kézigránátot, október 31-én Sánta utasítására a nemzetőrségnek 27-28 fegyvert és október 31-én Balatonfüredre a nemzetőrségnek 15 fegyvert. Nem tudott arról, hogy távollétében adtak-e ki fegyvereket a tiszttársai.

A következő kérdésből kiderül, hogy október 28. vagy 29-én Kiss Gaál katonái szedték össze az ÁVH-sok által a megyei főosztály épületében széthagyott fegyvereket. „...elmentem a Főosztály épületébe, az emeleten végigjártam mindent, de ott nem volt senki. A szobákban több helyen voltak géppisztolyok és pisztolyok"[266]. A július 11-i napon keletkezett a leghosszabb jegyzőkönyv.[267] Az éles pengeváltásokkal tarkított kihallgatás első részében a szovjet csapatok „ szétlövése" volt az első téma. Az ismételten tagadó válaszra a kihallgató Zsigmond József fhdgy. vallomására hivatkozott, és egy „megjegyzés " is áll a szövegben, amely szerint Kiss Gaál az ütegparancsnokoknak és az ezred tüzérellátási főnökének utasítást adott 10 db „M"-löveg zsírtalanítására és „vonalas tüzelőállásba" helyezésére „a szentkirályszabadjai reptér felé a kifutókra" állítva.[268] Kiss Gaál ezt is tagadta... „Október 28-án adtam utasítást arra, hogy a laktanya rendezkedjen be körkörös védelemre. Ekkor utasításba adtam, hogy a környező tereptárgyakat mérjék be."

A vizsgáló ezek után a szovjet csapatok élelmezésének kérdésére tért át. Kiss Gaál itt is hajthatatlan, tagadta az inkriminált kijelentést,

258 Nyom. Uo.
259 Nyom.p.359.
260 Zsigmond József főhadnagynak és Hekli Ignác hadnagynak. Nyom.p.360.
261 Nyom.p. Uo.
262 Nyom.p.361–362.

263 Nyom.p.362.
264 Nyom. Uo.
265 Nyom.p.363–364.
266 Nyom.p.364.
267 Nyom.p.365–374.
268 Nyom.p.365.

mondván „nekem ehhez semmi közöm nem volt".[269]A vizsgáló azonban újra feltette a kérdést, majd újra Zsigmond és Hekli vallomására hivatkozott, s figyelmeztette Kiss Gaált: „...nincs értelme a tagadásnak, és saját érdekében teszi, ha őszintén nyilatkozik". Beismerés továbbra sincs, csak a vizsgáló megjegyzése: „Vallomását nem fogadom el, mert hazudik."[270]

A következő kérdés a ludovikás tisztek felvétele olyan tálalásban, hogy Kiss Gaál a megyei kiegészítő parancsnokságtól bekérte a ludovikás tisztek személyi anyagát. A válasz most is tagadó. „Személy szerint csak egy ludovikás tisztet Udvardi Trajter Tiborral (sic!), akinek megmondottam, hogy ha Budapesten felveszik, akkor én nem gördítek akadályt a felvétele elé... a megyei kiegészítőnek nem adtam olyan utasítást... hogy nekem több ludovikás tiszt anyagát adják át."[271]

Kiss Gaál magatartására váltott át ekkor a kérdező: „Ön... azt híresztelte, hogy elő fogják léptetni, és úgy viselkedett mintha, Önnél magasabb rangú tiszt nem lett volna a városban." Miért volt ez a viselkedése?[272] „Ez annak tudható be, hogy a »Forradalmi Tanács« katonai tagja voltam" – szólt a válasz.

A kihallgatás megszakítása előtt az utolsó kérdésben a „katonai direktórium"-ról érdeklődött a vizsgáló. Kiss Gaál kifejtette, ezt a testületet október 30-án hozták létre a katonai ügyek kezelésére, de – mert másnap megalakultak a katonai forradalmi bizottságok – „működését megszüntette".[273]

A kihallgatás „megszakítása" előtt a vizsgáló még egyszer hazugnak jegyzőkönyvezte Kiss Gaált.

A folytatás a november 3-i őrizetbevételről szólt. Kiss Gaál elmondta, Jónás Oszkár közölte vele az őrizetbevételt. „A letartóztatásom okának a következőket hozta fel: Én beférkőztem a forradalomba, és közben államvédelmi tiszteket megmentettem, és ruhát adtam az államvédelmi tiszteknek. Oroszokkal működtem együtt, sztalinista voltam, és a falumban amikor párttitkár voltam, utcahosszat ütöttem a kulákokat."[274]

269 Nyom.p.366.
270 Nyom.p.367.
271 Nyom. Uo.
272 Nyom. Uo.
273 Nyom.p.268.
274 Nyom.p.369.

A jutasi laktanyában egy bizottság[275] döntött az ügyben – folytatta Kiss Gaál –: „leváltanak, lefokoznak, ezenkívül átadnak, illetve 4-én felkísérnek Budapestre, ahol forradalmi bíróság fog végleges döntést hozni az ügyemben". 1-én azonban a szovjet támadás megindult, Kiss Gaált szabadon engedték, aki telefonon utasította a tiszteket, hogy ne lőjenek az oroszokra.[276]

A július 12-i kihallgatás[277] a zsírtalanított lövegek kérdésével kezdődött. A vizsgáló tovább erőszakolta – a lövegparancsnokok vallomására hivatkozva – a lövegeknek szovjet támaszpontra irányítását, míg Kiss Gaál kitartott a körkörös védelem megszervezése mellett. Hasonló meddő vita alakult ki a szovjetek élelmezése és a ludovikás tisztek szolgálatba állítása kérdésében is. Erre fakadt ki egy jegyzőkönyvezett megjegyzésben Nagy Károly vizsgáló: „Egyebekben a fenti kérdések megmutatják, hogy Ön egy jellemtelen ember, mert olyanokat híresztelt, ami nem volt igaz, és ezzel azt mutatta hogy nagyravágyó és megjátszotta a nagyfiú szerepét."[278] (No comment!)

A vérszegény eredménnyel záruló 12-i kihallgatás után július 15-én folytatódott Kiss Gaál vallatása[279],de ez sem hozott több „eredményt". Csupán annyiban változtak a kérdések, hogy most már 50-60 ludovikás tiszt szolgálatba állításának tervével gyanúsította Nagy Károly vizsgáló Kiss Gaált. Mindenre tagadó választ kapott.

A tanúk sorában

Zsigmond József – főhadnagy

kihallgatására[280] július 11-én került sor (legalábbis a jegyzőkönyv szerint), vallomásának tartalmára korábban is utalt a vizsgáló. Zsigmond

275 Tagjai: Eged András szds.; Sánta Károly ales.; Décsi Tibor szds.; Hekli Ignác fhdgy.; Németh László fhdgy.; Zsigmond József fhdgy.; László József fhdgy.; Gelencsér István szds. „Ezenkívül tiszthelyettesek és katonák is voltak a bíróságban. de ezeket nem ismertem." Nyom.p.369.
276 Nyom.p.370. A Danuviában Ádám János fhdgy, a banknál lévő harcállásponton Dormány szds., az egyetemen Földesi István százados kapta ezt a parancsot. Nyom. Uo.
277 Nyom.p.371–374.
278 Nyom.p.373.
279 Nyom.p.375–376.
280 Nyom.p.377–380.

1954 őszé ismerte meg Kiss Gaál századost. Zsigmond ekkor osztályparancsnoki beosztásban szolgált. Ezredparancsnokáról úgy vélekedett, hogy „...munkáját... megfelelően elvégezte. A beosztottakkal szemben fölényes magatartást tanúsított, és eléggé nagyravágyó, fellengős természetűnek ismertük"[281]. Arról nincsen egyetlen szó sem, hogy a tanú eme véleményét mire alapozta, a vizsgáló pedig nem tett fel ilyen kérdést.

Ami az érdemi vallomását illeti: október 27-én parancsot kapott Kiss Gaáltól, hogy „vonuljak be a laktanyába ütegemmel együtt... Kiss Gaál szds. parancsot adott, hogy az üteget helyezzem el a kijelölt helyekre, és rendezkedjek be a védelemre. Azonban arra nem tért ki, hogy milyen céllal kell végrehajtani".[282]A továbbiakban október 28-án volt eligazítás, amikor is megparancsolta Kiss Gaál szds., hogy „az ezreden kívül álló személyeket a laktanyába beengedni nem lehet, amennyiben jönnének, fel kell szólítani őket, és ha ezt nem hajtják végre, tüzet kell nyitni rájuk, majd elmondta, hogy a laktanyát senki sem hagyhatja el..."[283]

Október 28-án du. 4 órára tette a tanú a tíz löveg zsírtalanítására és vonalas tüzelőállásba állítására vonatkozó parancs kiadását, amelyben Kiss Gaál a szentkirályszabadjai repülőtér kifutóira rendelte irányozni az ágyúkat, s parancsot adott azok megtöltésére is.[284] „...mi ezt a parancsot nem hajtottuk végre... azzal a kifogásokkal(sic!), hogy sok munka van, még nem tudtuk ezt végrehajtani, és különböző ürügyekkel szándékoztunk az időt húzni, hogy ne kelljen végrehajtani"[285].

Beszámolt még Zsigmond tanú Kiss Gaál november 2-i beszédéről, amelyet az ezred személyi állománya előtt tartott, s amelyben hangsúlyozta, hogy „a szovjetek Körmendnél asszonyainkat megbecstelenítik, ezért mindenki készüljön fel, hogy saját magát és családját meg tudja védeni. Ez után elmondta, hogy a szovjeteknek még 10 napig adnak enni, és amennyiben akkor nem hagyják el az ország területét, ki fogjuk hajtani őket"[286].

281 Nyom.p.377.
282 Nyom. Uo.
283 Nyom.378.
284 Nyom. Uo.
285 Nyom. Uo.
286 Nyom. Uo.

Zsigmond vallomásában van még egy szakasz, amely alkalmas volt arra, hogy Kiss Gaállal szemben használja fel a hatalom.: „...felvetődött – vallotta Zsigmond – a párt kérdése is, amikor Kiss Gaál elmondta, hogy a párt megszűnt, mert eljátszotta a szerepét. Erre én felvetettem neki, hogy hogy lehet az, amikor mi még erről nem is hallottunk, és elmondtam neki, hogy ő engem mindig molesztált, elvhűtlennek tartott, hogy nem a párt szellemében élek, amire Kiss Gaál azt a megjegyzést tette, hogy tudja Zsigmond bajtárs, azért, hogy az ember saját hibáit eltakarja, valakit molesztálni kell érte. Majd elmondta, hogy mi erre a forradalomra nem most, hanem ezelőtt hónapokkal készültünk. A továbbiakban megemlítette, hogy van neki egy unokatestvére Nyugat-Németországban, aki páncélos dandárparancsnok, aki minden pillanatban arra vár, hogy mikor jöhet segítségükre"[287].

Álljunk meg egy pillanatra a Zsigmond által említett állítólagos beszélgetésnél.

Az nem kétséges – a vallomás hangvétele és más momentumok is erre utalnak – a két tiszt között feszült volt a viszony, s Zsigmondnak nem esett nehezére az ügyben volt parancsnokára terhelő adatokat szolgáltatni. A beszélgetés tartalma azonban nemcsak nincs összhangban Kiss Gaál tetteivel (majd látjuk az államvédelmi tisztek menekítésében betöltött szerepét) és kétségtelenül keményen védekezésével, de nem is állhatott állítólagos elhangzásának időpontjában (november 1-jén) sem Kiss Gaál érdekében. Két fontos momentum: a forradalomra való felkészülés hónapokkal korábban és a Nyugat katonai segítsége olyan motívumok, amelyek több hasonló perben is felbukkantak akkortájt. Többek között találkozunk velük a Földes-perben.[288] Ezek a minden alapot nélkülöző történetek hivatottak igazolni a „decemberi kánonok" állítását, amelyek a restaurációs törekvésekről, a belső reakció összeesküvéséről, valamint a külföldi reakció szerepéről is szólnak.

Mihály János – főhadnagy

vallomása július 11-én kelt.[289] Mihály tanú ugyancsak Kiss Gaál ezredének tisztje volt. Először a Kiss Gaál által tartott eligazításokról val-

287 Nyom.p.379–380.
288 *Kahler–M. Kiss:* Kinek a forradalma? p.231–282.
289 Nyom.p.381–383.

lott. Az október 28-i eligazítás – amelyen az ütegparancsnokok vettek részt – lényege az volt, hogy az ezred védelemre rendezkedik be, „és az ezreden kívül álló személyek (civilek) a laktanyába nem tehetik a lábukat."[290]A 29-i eligazításon adott parancsot Kiss Gaál az „M"-lövegek zsírtalanítására, és a szovjet repülőtér kifutóinak bemérésére. Mihály is beszámolt az időhúzásról, „hogy azt a parancsot ne kelljen végrehajtani, mivel tudtuk, hogy az súlyos következményekkel fog járni".[291] Vallott még Mihály arról is, hogy Kiss Gaál a katonai Forradalmi Tanács megalakulásakor követelte a politikai és elhárító tisztek eltávolítását.[292] Terhelően nyilatkozott arról is, hogy Kiss Gaál csak 10 napig akarta élelmezni a szovjet katonákat.

Német László – főhadnagy[293]

ugyancsak jelen volt az október 28-i eligazításon, vallomása tiszttársaiéval egybevág. Ő is megerősítette a lövegek zsírtalanítására és az ágyúknak a szentkirályszabadjai repülőtár kifutójára irányítását kimondó parancs kihirdetésekor. Szólt arról is, hogy ez utóbbi parancsot nem hajtották végre. Kiss Gaál november 2-i beszédét visszaidézve szólt az asszonyokat megbecstelenítő orosz katonákról és „hogy amennyiben itt szükség lesz erre, meg tudja védeni saját magát és családját", szólt a szovjet katonák élelmiszer ellátásának leállításáról is.[294]

Hekli Ignác – bányász[295]

1953 óta ismerte Kiss Gaál Imrét. „...fölényes természetű magánérdekű, befolyásolható ember volt, a beosztottaival igen keveset törődött". Hekli Ignác november 1-jén tért vissza szabadságáról. Részt vett az

290 Nyom.p.381.
291 Nyom.p.382.
292 Itt szólt arról, hogy Bátori Lajos fhgy.-ot – aki később politikai nyomozó lett, és eljárt a Brusznyai-ügyben is – lefegyverezték, sőt, lakásán Hekli Ignác „volt hdgy. és egy fhdgy... voltak kint házkutatást tartani... mivel tudták azt, hogy nevezetteknél fegyver van". Nyom.p.382.
293 Nyom.p.384–386 1957.július 12.
294 Nyom.p.385–386.
295 Hekli hadnagyot ekkorra eltávolították a hadseregből. Vallomása 1957. július 12. Nyom.p.387–389.

ezred Forradalmi Tanácsának megválasztásában, amelyben ő is tag lett, majd összekötő az ezred Forradalmi Tanácsa és a megyei Forradalmi Tanács között.

Vallomásának érdemi részében arról beszélt, hogy Kiss Gaál közölte vele: „...ők már hónapokkal ezelőtt tervezték ezt a »forradalmat«, és kb. 40 horthysta tisztet is összeszerveztek és rövidesen be fogják hívni, akik a jövő hadsereg tisztikarát fogják képezni"[296]. Ezután november 2-ről szólva arról beszélt, hogy Zsigmond József előtt az ő jelenlétében Kiss Gaál már 60 ludovikás tisztről beszélt, továbbá hogy a „Párt megszűnt, mert eljátszotta szerepét. Az unokatestvér is feltűnik a vallomásban, de nem mint a német hadsereg páncélos tisztje, hanem "aki Nagykanizsa mellett dolgozik az olajosoknál, aki már ott szervezi a Hunyadi-páncélosokat"[297]. S, hogy teljes legyen Kiss Gaál lejáratása: „Elmondani kívánom, hogy tudomásom van még arról, hogy a letartóztatása utáni kihallgatás során elmondta, hogy most már bánja, hogy nem lövetet a szovjetekre."[298] Ne firtassuk, miért született ez a négy „hogy"-os mondat. Valóságtartalma aligha több, mint a 40-60(?) ludovikás tisztnek, vagy a Nagykanizsa–Németországban lévő unokatestvérnek, aki német páncélos dandárjával, vagy a Hunyadi-páncélosok most szerveződő maradékával éppen a proletárdiktatúra ellen fenekedik. Azért mégsem Zsigmond Józsefre vagy Hekli Ignácra vessünk követ! Mindketten a politikai rendőrség játékszerei, kiszolgáltatott emberek. Egyik félti tiszti állását, a másik meg az elvesztett tiszti váll-lap helyett legalább a bányászszerszámot nem akarta bilincsre cserélni. Alighanem ilyen ellentételezése volt egy vallomásnak.

Balogh Sándor – alkalmi munkás

korábban hivatásos tiszt volt – rangban –, vallomása[299] alig pár sor. November 1-jén Schnekta ezredessel megjelentek a megyei Forradalmi Tanácsnál, hogy hivatalosan bejelentsék a katonai Forradalmi Tanács megalakulását. Ekkor kérte – állítása szerint – Kiss Gaál 3-4 ludovikás tiszt anyagát a kiegészítő parancsnokságtól. Schnekta erre parancsot is

296 Nyom.p.388.
297 Nyom.p.389.
298 Nyom.p.390.
299 Nyom.p.391. keltezés nélkül.

adott Balogh hadnagynak. A kiválasztott tisztek közül Balogh Lohonyai László[300] nevére emlékezett.

Tóth István – „ht. tiszt"

vallomása szerint:[301] „a ho. (hadosztály) pk. (parancsnok) kirendelt a veszprémi egyetemre, ahol valamilyen »for. tanács« ülésezett... Sánta alezredes ezen a gyűlésen tudomásomra hozta, hogy itt Veszprémben alakult egy katonai tanács, melynek én is tagja lettem... helyőrség katonai tanács, melynek én is tagja lettem, független volt a polgári személyek választásától"[302]. Tóth István azt tanúsította, hogy a nemzetőrség szervezését Kiss Gaál „elvállalta... és felfegyverzését is vállalta". Elmondta Tóth tanú is, hogy október 30-án – amikor a hadseregbe (sic!) Maléter vőrgy. parancsára elkezdték a katonai tanácsok választását, Kiss Gaál megfenyegette: „ha a forradalom érdekében nem tevékenykedsz aktívan, mert eddig sem tettél semmit, akkor meglátod a következményeket" ... mert ő a katonai direktórium elnöke, később Kiss Gaál »kinyírlak« kifejezéssel is megfenyegette.[303]

A tanú szerepe nem kevesebb volt, mint Sántának a nemzetőrség létrehozásával kapcsolatos kijelentéseit és intézkedéseit Kiss Gaálra hárítani, a többi csak a szokásos feketítések körébe tartozott.

Dormány László

kihallgatásáról július 9-én vettek fel rövid jegyzőkönyvet. Ennek tartalma Kiss Gaál, Dormány és Maczkó beszélgetése a debreceni börtönben, ahol „a szovjet kihallgató tiszt arról kérdezte (Ti. Kiss Gaált), volt-e olyan terv, mely szerint a fent említett objektumok be voltak mérve, mire Kisgál (sic!) elmondotta, hogy valóban volt ilyen terv, és csak egy parancs kellett volna a végrehajtására..."[304]. Dormány szds. ekkor már fogoly volt, kihallgatásának minősége „kihallgatott".

300 Lohonyai a nemzetőrségnél kapott parancsnoki beosztást.
301 Nyom.p.393–394.
302 Nyom.p.393.
303 Nyom.p.394.
304 Nyom.p.398.

Kohánszki Béla[305]

„letartóztatott" hasonló – a Bp. szabályaival ellentétes – kihallgatására július 9-én került sor. Ő is börtöntárs volt Debrecenben. Arról beszélt, hogy Brusznyai és Kiss Gaál között vita volt a börtönben a védelmi tervről. Brusznyai itt – így Kohánszki – úgy nyilatkozott, ő adott parancsot a védelmi terv elkészítésére Kiss Gaálnak, aki viszont arról beszélt, hogy a szenkirályszabadjai és a hajmáskéri szovjet támaszpontot 6 üteggel, 154 csővel bemértette, és „rövid parancsra bármelyiket szét tudta volna lövetni."[306]

Kohánszki vallomásában van még egy fontos kitétel. Eszerint „...a további beszélgetés során Brusznyai elmondta, hogy őt azzal is vádolják, hogy ő a kivégzendők listáját is összeállította, amire Kiss Gaál elmondta, hogy ez képtelenség, erről szó sem volt"[307].

Bíró Zoltán – „ht. katonatiszt"

(később vádlott) kihallgatása 1957. március 5-én Budapesten, az OLP hivatalos helyiségében történt.[308] A Bíró Zoltánhoz intézett kérdések eddig nem szerepeltek egyik kihallgatásnál sem, ezért is figyelmet érdemelnek. „Milyen körülmények előzték meg Veszprémbe (sic!) az egyetemisták nagygyűlését?"

Bíró arról számolt be, hogy október 21-én Budapesten és Szentendrén tartózkodott, innen érkezett Veszprémbe a reggeli órákban, s ekkor értesült az egyetemisták szándékáról, hogy ti. gyűlés tartását tervezik: „...találkoztam a Bakony Étterem sarkán egy egyetemistával, aki akkor kezembe nyomta a felhívásukat, amely stencilgépen volt lehúzva... a papíron már akkor többnyire szerepeltek azok a pontok, amelyeket később a nagygyűlésen elfogadtak"[309].

A gyűlés lefolyását így foglalta össze Bíró főhadnagy: 23-án du. 3

305 Kohánszki Béla ludovikát végzett tiszt volt.
306 Nyom.p.399.
307 Nyom. Uo.
308 Nyom.p.400–404. Bárdy Lajos fhdgy. „kihallgató" a „Honvédség P.F. 2910 Parancsnokság Veszprém" fejléccel ellátott jegyzőkönyvet használt. A szövegből nem tűnik ki, *kinek az ügyében* hallgatják ki: „Felhívom a figyelmét, hogy tanúként fogom kihallgatni Önt az október 23-ai eseményekre vonatkozólag..."
309 Nyom.p.400.

kor kezdték a gyűlést, ahová „csak meghívóval lehetett bejutni. A gyűlésen jelen voltak a szegedi küldöttek, majd később jöttek a miskolciak és soproniak. Sopronból megérkezett 60 fő is (sic!)". Bíró a soproniaknak tulajdonította, hogy „a gyűlés végén már volt szovjetellenes megnyilvánulás is, hasonlóan pártellenes megnyilvánulások. A gyűlésnek kb. 24 óra előtt pár perccel lett vége..."

Az egyetemisták megkezdték az elfogadott követelések sokszorosítását, de „...nem szórták szét mindet (sic!) mert közben jött egy határozat, amely letiltott minden röpcédulaszórást"[310].

Az újabb kérdésben a vizsgáló az iránt érdeklődött, „hogyan került kapcsolatba Kiss Gaál szds.-sal és a többi akkori vezetőséggel?"

„Másnap reggel (október 24-én, – K.F.) bementem az egyetemre, ahol már igen nagy volt a sürgés-forgás, ekkor rövidesen áthívatott magához Sánta alezredes... megkérdezte, hogy hogyan állunk a fegyverekkel, miután én közöltem, hogy nem a legjobban, ő mondta, hogy csak nyugtassuk meg az embereket... Ugyanezen a napon behívattak a tanácshoz, ahol Schnekta Péter ezredes parancsot adott arra, hogy meg kell szervezni egy egyetemi századot. További megbeszélés végett Kiss Gaál Imre szds.-hoz küldött. Kiss szds. közölte velem, hogy a század felállítása után meg kell kezdeni a kiképzést, majd ő fog adni tiszteket is hozzá."[311]

Az éjszakát Bíró az egyetemen töltötte, és 25-én sem hagyta el az egyetemet, „...kb. du. 3 óra felé jött oda hozzám vagy 25-30 ember, és tőlem fegyvereket követeltek. Én ezeket a személyeket elutasítottam.

26-án a politikai laktanya politikai tisztje beszélt az egyetemistákhoz, majd „ az egyetemistákat meghívták ki a laktanyájukba, arra ment ki kb. 4 teherautóval egyetemisták "[312](sic!).

A nemzetőrség szervezését firtató kérdésre október 27-ről beszélt Bíró. Emlékezete szerint Lóránd szorgalmazta a nemzetőrség szervezését. Sánta azonban „arra hivatkozott, hogy a HM-ből kapott utasítás alapján fegyvert nem ad ki"[313].

Este Bíró Zoltán Böszörményi áv. szds. lakására ment, ott találkozott Bíró[314] nevezetű volt áv. szds.-sal is, „akik az eseményekről érdeklődtek. Bíró intette őket, hogy tartózkodjanak a lakáson, és fegyvert ne tartsanak maguknál Böszörményi – nyugta ellenében – át is adta a fegyverét Bíró Zoltánnak."

29-én Bíró Budapesten járt a családjánál. 30-án „ Emlékezetem szerint Kiss szds. adott utasítást... hogy az egyetemi századot össze kell szedni és fel lesznek fegyverezve."[315] A helyszínen kb. 80 személy tartózkodott. A fegyvereket Bíró Zoltán fhgy. a 4056 sz. alakulat parancsnokságától[316] vette át. „Ekkor nemcsak az egyetemisták, hanem a korábban ott lévő polgári lakosság is fel lett fegyverezve." Arra nem irányult kérdés, hogy hány fő volt egyetemista, és hány fő a „polgári lakos".

Az egyetemi század katonai tanácsot alakított, majd parancs érkezett Dormány szds.-tól, „...egy operatív csoport felállítására. Ezt a csoportot felállítottuk és ennek én lettem a parancsnoka. Földesi százados átvette a század irányítását"[317]. Az operatív csoport több környékbeli településen járt, ahonnan zavargásokat, vagy lövöldözést jelentettek.[318] Az operatív csoport kb. 5 emberrel segítette a rendőrséget, amikor ÁVH-sok a lakásán tartottak házkutatást, „de nem találtak semmit".

November 3-án éjjel parancsot kapott Bíró Zoltán Dormány szds.-tól, majd Sánta alezredestől: ne vegyék fel a harcot az oroszokkal. Földessel kitűzték a fehér zászlót, de „az egyetemisták nem engedték, hivatkozva arra, hogy menjünk harcolni. Mi ezután Földesi szds.-sal nem vettünk részt az egyetemisták irányításában... Mivel korábban a városból több egyetemista bejött az egyetem épületébe, ezek később kimentek, azaz kiszöktek... és a várost megkerülve felmentek a várba. Később hallottam, hogy ezek ott harcba bocsátkoztak".[319]

310 Nyom.p.401.
311 Nyom. Uo.
312 Nyom.p.402.
313 Nyom.p.402.
314 Kovács György áv. százados ÁVH Megyei Főosztály függetlenített párttitkára.
315 Nyom.p.403. Kiss Gaál Imréről beszél Bíró Zoltán.
316 Nem azonos a kihallgatott Bíró Zoltánnal.
317 Nyom.p.403.
318 Így 31-én Zircen és Bakonybélben az ávós üdülőnél jártak. Utóbbi helyen találtak 43 000 Ft-ot, amelyről jegyzőkönyvet vettek fel. „Hazafelé jövet még végigjártunk egypár falut, mivel ott mondták, hogy a környéken sűrűn lövöldöznek". Nyom. p.403.
319 Nyom.p.403.

kihallgatása március 6-án történt.[320] Földesi százados is tagja volt annak a csoportnak, akiket „a szovjet elvtársak elvittek... a fogdába".[321] Bíró Zoltán fhdgy. és az egyetemisták kapcsolatát úgy jellemezte Földesi. „Az egyetemi hallgatók nagyobb bizalommal fordultak Bíró fhdgy. felé, mint irántam."[322] Bíró politikai magatartásáról Földesi nem tudott nyilatkozni: „Mindig az egyetem hallgatóival tárgyalt..."

Az operatív csoport tevékenységéről szólva Földesi arról számolt be, hogy Bíró „november 3-án... közölte velem, hogy parancsot kapott, hogy menjen a Lovassy László gimnáziumba, mert ott egy 30 főből álló kommunista csoport ülésezik, és azt le kell tartóztatni... a parancsot... állítása szerint Bereczki Éva egyetemi tanársegéd írta alá... Én azonban lebeszéltem erről, arra hivatkozva, hogy az nem helyes, mivel ő is kommunista. De állítom, hogyha velem nem találkozik, minden bizonnyal *végrehajtotta volna* az utasítást".[323] (Kiemelés tőlem. K.F.)

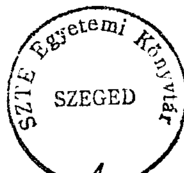
Földesi úgy tudta, hogy az operatív csoport Bakonyszelén járt Dormány utasítására.

S a kihallgatás lényegét jelentő kérdés: „Fegyveres harcban vett-e részt Bíró fhdgy.? Fegyveres harcban tudomásom szerint nem vett részt.[324]"

„Mit tud Dormány László szds. ellenforradalmi tevékenységéről?" – kérdezett tovább Kerdivári szds. (nem éppen a Bp.-ben előírt szabályok szerint).

„Ő nov.1-jén tűnt fel mint a heő. (helyőrség) »Forr. Kat. Tanács« elnöke... November 4-én 0-30 perckor felhívott az egyetemen telefonon és közölte velem, hogy a danuviai egység LRB. állomását a szovjet csapatok megtámadták, és több sebesült van. Semmilyen utasítást nem adott, csupán tájékoztatásképpen közölte velem az esetet."[325] Ez a közlés ellentétben állt ugyan Bíró fhgy. vallomásával is, de erre a kihallgató nem tartotta szükségesnek felhívni a tanú figyelmét.

320 Nyom.p.405–408. A kihallgató Kerdivári szds. A kihallgatás *„Bíró Zoltán fhdgy ügyével kapcsolatos".*
321 Nyom.p.407.
322 Nyom.p.505.
323 Nyom.p.406.
324 Nyom. Uo.
325 Nyom.p.407.

Szó esett még arról is, hogy november 3-án Bíró fhdgy. felderítő csoportot küldött ki „...derítsék fel, hogy a város körül milyen szovjet csapatok vannak".[326]

Az utolsó kérdésre „Mit tud Kiss Gaál szds. ellenforradalmi tevékenységével kapcsolatba?"[327] (sic!) Az adott válasz lényege: „az egyetemisták nagyon dicsérték..." továbbá, a szovjetek fogságában állítólag Kiss Gaál kijelentette, 148 lövege volt, és ha Nyugatról jöttek volna, »lehett volna operálni«... én egy kétszínű, karrierista embernek ismertem meg, aki oda húz, ahol biztosabban érzi magát"[328].

László József – főhadnagy

vallomása a legkorábbi információk egyike, a terjedelmes jegyzőkönyv 1957. január 9-án kelt.[329]

László József 1947 óta ismerte Kiss Gaál századost „...Nagybajom községből, ahol mint függetlenített párttitkár volt, és én is ott laktam... olyan jellemű személynek ismertem meg, aki minden esetben az egyéni érdekeit helyezte előtérbe"[330].

Október 26-án László fhdgy. beszámolója szerint Kiss Gaál bevonta a tüzelőállásban lévő ütegeket 23-án; „a vélemény az volt, hogy lőni a civilekre, ha jönnek a laktanya felé"[331]. „Ekkor már Kiss Gaálnak az volt a terve, hogy a civilekre nem lövünk, hanem az oroszok támadása ellen kell felkészülni a laktanyában."[332]

27-éről tett vallomásában László fhdgy. az alábbi eseményről adott számot: „Ezen az éjszakán megjelent a laktanya előtt Havasi őrgy. és Tamási őrgy. a veszprémi Főosztály volt vezetői, akik érintkezésbe léptek Kiss Gaál szds.-sal, és Kiss Gaál szds. mindkét személynek családját kiszállította a laktanyába, majd reggel, mikor a ho. (hadosztály) tolmácsa, Taskó Béla hdgy. és Eged András szds. ment a 4 ütegért

326 Nyom. Uo.
327 Nyom. Uo.
328 Nyom. Uo.
329 Bátori Lajos vagy Kerdivári Sándor a kihallgatást a „HM.II. csoportfőnökség Honvédség Pf. 2910. Veszprém" fejléces jegyzőkönyvön rögzítette. Nyom.p.409–413. A jegyzőkönyvön Bátori gépelt neve felett Kerdivári aláírása olvasható.
330 Nyom.409.
331 Nyom. Uo.
332 Nyom.p.410.

gépkocsikkal a szentkirályszabadjai szovjet reptér mellé, Kiss Gaál szds. is elindult egy Wippon gépkocsival Havasi és Tamási családjával együtt. Akiket kiszállított Szentkirályszabadjára a szovjetekhez... Eged szds. észrevette, hogy a kocsiban valaki van, amire Kiss Gaál elmondta, hogy kiket visz, de megjegyezte azt is, hogy ha valakinek el meri mondani, tarkón lövi."[333]

Az október 31-i ezred Forradalmi Tanács választásáról is beszámolt László, itt a gyűlést Kiss Gaál vezette le.[334] Egyes tiszteket kitiltottak a laktanyából, továbbá „...felszólították a teljes politikai apparátust, hogy fegyverüket adják le, és menjenek haza... a személyi állomány már ekkor kérte a Forradalmi Tanácstól, hogy Kiss Gaál szds.-t kétkulacsos politikája miatt váltsák le... és a parancsnokságot Ádám János fhdgy. vegye át."[335] László itt azt is tudni vélte, hogy Brusznyai Kiss Gaál „kinevezése végett ment megkeresni Maléter ez.-t".

A november 2-iki eligazításról László úgy számolt be, hogy Kiss Gaál bejelentette Sánta leváltását, továbbá, hogy a szovjet katonáknak tíz napig írja alá az élelmezési utalványt, „ és ha addig nem mennek ki, széjjellövi őket". László ezen a napon – erről is vallott – bevádolta az alakulat Forradalmi Tanácsa előtt Kiss Gaált azzal, hogy párttitkári működése alatt a falujában több esetben törvénytelenségeket csinált, s jelen volt akkor is, amikor a Forradalmi Tanács letartóztatta Kiss Gaált.

„Mikor letartóztatása megtörtént, én beszéltem a Kiss Gaál szds. feleségével, aki részemre elmondta (sic!), hogy ők azért voltak kommunisták, hogy sógorukat, aki SS volt, leplezzék."[336]

Sajátos egyveleg olvasható László vallomásában Kiss Gaál letartóztatásainak okairól[337]: Erre – emlékszünk rá – Brusznyai is felhívta a

333 Nyom. Uo.

334 Nyom.411... Az ezred Forradalmi Tanácsába választott tagok: Décsi Zsigmond szds.; Zsigmond József fhdgy.; Hekli Ignác hdgy.; Török János hdgy.; Kovács Jenő hdgy.; Császár Ferenc hdgy.; Sulics Károly örv.; Csernyánszki Sándor törm.; Csonka Antal hdgy.; a tanács elnöke Décsi szds. lett.

335 Nyom. Uo.

336 Nyom.p.412.

337 Nyom.Uo. 1. Urán-kérdés. 2. Havasi őrgy. és társainak megszöktetése. 3. Eged szds. és több ho. (hadosztály)-beli tiszt megfenyegetése. 4. Kétkulacsos politikája. 5. Az ezred hadosztálytól való elszakítása és a ho.pk. (hadosztály parancsnok) tekintélyének lejáratása. 6. Volt horthysta ludovikások toborzása. 7. Az ezredét miért szakította el a külvilágtól, és hogy személyi állományát miért nem tájékoztatta? 8. Az ü.pk-ok (ütegparancsnokok) pisztollyal való megfenyegetése.

figyelmet. László Kiss Gaál letartóztatása utáni kihallgatásnak idejére tette a szovjet repülőtér szétlövését emlegető állítólagos kijelentést is, továbbá, hogy Kiss Gaál Brusznyai megjelenését kérte.

László József vallomásában foglaltak annak megállapítására alkalmasak, hogy László *mindenáron* le akart számolni Kiss Gaállal.

Sánta Károly – alezredes

vallomásában[338] Kiss Gaál Imrét „beképzelt, nagyzoló, törekvő és karrierista jellemtípusnak"[339] mondta. Sánta érdemi vallomása tájékoztatott arról, hogy az október 26-i Forradalmi Tanács választással kapcsolatban már itt is vallja „én felvetettem a pártbizottság felé, akik azt javasolták, hogy a honvédság részéről is kell delegálni oda küldötteket... többek között javasoltam Kiss Gaál Imre szds. 2900 alakulat parancsnokát"[340]. A továbbiakban arról beszélt Sánta, hogy Kiss Gaál nem teljesítette megfelelően az ő elvárásait, s 29-én a parancsnokok értekezletén bírálták „Kiss Gaál szds. magatartásának hibáit... Kiss Gaál szds. kijelentette, hogy »ő az ellenforradalom embere«... az ott lévő tisztek között nagy felháborodást keltett".

A Veszprémi Nemzeti Forradalmi Tanács október 30-i ülése után – amikor is a katonai direktóriumot létrehozták – „kezdődött részéről a támadás személyem ellen, azzal, hogy kijelentette, hogy ezután már ő parancsol nekem, és én köteles vagyok a parancsait végrehajtani... ő mint a katonai direktórium elnöke nagymértékben hozzájárult fegyveres csoportok megalakításáért (sic!)... Október 31-én tartóztattak le engem... Kiss Gaál szds... volt részükre a legmegbízhatóbb ember"[341].

Sánta is úgy vélt emlékezni, letartóztatása után Kiss Gaál tett előtte olyan kijelentést: „na, és ha szétlövettem volna a szovjet repteret, akkor mi történt volna..?"

Az érdektelennek nem nevezhető Sánta Károly azért nem hallgatta el: „November 4-én, amikor a szovjetek jöttek be, akkor bejött az

338 Nyom.p.414–416. 1957. március 19. kihallgatás ez esetben is a Pf. 2910. alakulat parancsnokságán történt.

339 Nyom.p.414.

340 Nyom.p.414.

341 Nyom.p.415.

irodámba és az egyetemre, valamint a harcálláspontokra telefonált, és közölte velük utasításomat, hogy nem lőhetnek."[342]

Schnekta Péter

vallomása[343]alig néhány mondat. Kiss Gaál Imre „az októberi események első két napján mint a helyőrség egyik csapatparancsnoka... említésre méltó tevékenységet nem fejtett ki. A következő napokban nagy ritkán nézett be... hangoztatta, azért nincs itt gyakrabban, mert nem tartozik ide"[344].

Schnekta értékelte Kiss Gaál egyik állítólagos kijelentését: »Én már két hónapja részt vettem az egyetemi fiatalokkal az előkészületben«. „Ezt a kijelentését annak idején hazugságnak és karrierista törekvésnek minősítettük."[345]

Dormány László

vizsgálati anyaga 1957. január 9-én kezdődik. A jegyzőkönyv szövege szerint: „Önt kihallgatom az 1956. október 23-tól végzett tevékenységére vonatkozólag. Felhívom a figyelmét, hogy kihallgatása folyamán őszintén tegyen beismerő vallomást tevékenységére vonatkozóan."[346] Ez akár terheltként történő kihallgatás is lehetne, de erről nem rendelkezett a hatóság.

Az első kérdés az október 23–október 31. közötti tevékenységre irányult.

Dormány elmondta, hogy október 23-án 14 órára a város színházába hívták össze az egyetemisták a nagygyűlést. „A pk.(parancsnok) javaslatára többedmagammal civilbe öltözve mentünk az egyetem nagygyűlésére, ahová csak a késő esti órákban kerültem be, mivel meghívottak nem voltunk... igen parázs hangulat uralkodott, több felszólaló rágalmazó kijelentéseket tett már akkor a Szovjetunió és a kormány felé."[347](sic!)

342 Nyom.p.516.
343 Nyom.p.417–418
344 Nyom.p.417.
345 Nyom.p.418.
346 Nyom.196. A kihallgatás jegyzőkönyve a „HM II. Csoportfőnökség Veszprém Pf.2910 Pk-ság" fejléccel készült.

Másnap a helyőrségparancsnokság riadót rendelt el, Dormány a parancsnokságon jelentkezett, „ahol végleges beosztást nyertem" – vallotta.

Az október 27-i és 28-i napról csak a BM Veszprém megyei Főosztály és a belső karhatalmi alakulat vezetékes (telefon) összeköttetéseinek megszüntetéséről adott számot – amelyet vallomása szerint Ferenczi engedélyezett, s amelyet írásban adtak ki Lengyel Mihály századosnak, a hadosztály hírfőnökének. Az engedélyen szerepelt, hogy az erősítő állomáson a Forradalmi Tanács megbízottai (egyetemisták) lehallgatást is végezhessenek.[348]

A következő kérdés október 31-re és az azt következő napokra vonatkozott.

„1956. október 31-én délelőtt 10 órára lettem berendelve... a hadosztályparancsnokságra a Hadosztály Katonai Forradalmi Tanács megalakuló gyűlésére... elnökséget titkos választás útján kell létrehozni, akkor ismertette Sánta Károly alez. hadosztály pk.(parancsnok) a HM-től kapott parancsot a Katonai Forradalmi Tanács megválasztására vonatkozólag."[349] Sánta nem kapott szavazatot, "de a tagság elismerte parancsokul, és a Katonai Forradalmi Tanács tagjának is".

A megalakult tanács ezután megtartotta első ülését, és elnökül választotta Dormány századost, helyettese Egyed András lett. Elhatározták ezután, hogy személyi kérdésekkel nem foglalkoznak, nem mentenek fel senkit sem beosztásából. Elhatározták viszont, hogy a tisztek megtekinthetik személyi gyűjtőiket – közkeletűen káderanyagukat – s a „tisztek nagy többsége át is nézte személyi gyűjtőjét".

A következő kérdést a hadosztályparancsnok letartóztatásáról tette fel a kihallgató.

Dormány beszámolt arról, hogy 31-én délután tudták meg, hogy Sánta Károlyt „a városban letartóztatták, ezt tudomásul véve az egész

347 Nyom. Uo.
348 Nyom.p.197.
349 Nyom. Uo. „Az alábbiak kerültek a bizottságba: Dormány László szds.; Egyed András szds.; Gerencsér György szds.; Bódis István szds.; Éva Sándor hdgy.; Bagó József őrm.; Kiss István szkv.; Odor Pál tiz. és Unger György tiz. Uo. A nyom. p.189. vallomásban szerepel még Németh László fhdgy. és Pataki István törm., de nem szerepel Bódis szds.; Bagó őrm.; Kiss szkv.

bizottság átment a Pf.7093 alakulat parancsnokságára, és ott tudtuk meg, hogy a letartóztatást Kiszi hdgy. Perge fhdgy és Lohonyai nevezetű polgári személy hajtották végre a városban... Miután mi követelőleg léptünk fel parancsnokunk kiszabadítására... az ott jelenlevő Maczkó Miklós szds. kijelentette, hogy a lövészezred Katonai Forradalmi Tanácsa átveszi a helyőrségparancsnoki teendőket, mi pedig a parancsnokukat ha azért felelősséget vállalunk, elhozhatjuk".[350] Ezután elhatározták a Helyőrségi Forradalmi Tanács megválasztását, azzal a feltétellel, hogy annak elnöke a Pf. 2910 alakulat küldötte lesz. A választást másnapra halasztották.

Dormány válasza a következő – a Helyőrségi Katonai Forradalmi Tanácsban való tevékenységét firtató – kérdésre[351]: a hajmáskéri és szentkirályszabadjai szovjet alakulatok küldötteinek kérése november 1-jei, akik alakulataik élelmezése ügyében jöttek.

A Helyőrségi Forradalmi Tanács megválasztására a megyei tanács épületében került sor, ahol Kiss Gaál, mint a katonai direktórium elnöke fogadta a küldötteket. Többek között – vallotta Dormány – Schnekta ezredes is tagja lett, de az elnökséget nem vállalta el. Dormány szds.-t választották meg tehát a tanács elnökének, és Maczkó Miklós szds. lett a helyettese.[352] Schnekta neve azonban nem szerepel a tanács tagjait

350 Nyom.198.

351 A nyom.p.199-től – folyamatos oldalszámozás mellett a jegyzőkönyvet más (nagy betűs) írógéppel készítették. Az első 3 oldalt kisbetűs táskagéppel írták. Ezen kihallgatóként Bárdi Lajos fhdgy. szerepel, a jegyzőkönyv végén Kerdivári szds. írt alá. Valószínű, hogy az írógépváltás a kihallgató személyében történt változást is jelenti.

352 Szerepe volt még a tanácsban Dormány emlékezete szerint a következő személyeknek: Zsigmond fhdgy.; Szigeti hdgy.; Éva Sándor hdgy.; Komjáti fhdgy.; Tóth szds. Ódor tiz. „és többen is, kiknek nevére pontosan nem emlékszem". Megemlítette, hogy jelen volt még Lohonyai László az „...október 31-én alakult Nemzetőrség Parancsnoka..." de időközben tudomást szereztünk arról, hogy Lohonyai volt horthysta szds., így a gyűlésről eltávolítottuk". A Veszprémi Helyőrségi Forradalmi Katonai Tanács 1.sz. helyőrségi parancsa szerint (Kelt 1956. november hó 1.) a tanács tagjaiként az alábbiakat sorolta fel (a zárójelbe tett szám az alakulat számát jelöli): Dormány László szds.(2910) elnök; Maczkó Miklós szds. (7093) elnökhelyettes; Török János hdgy. (2900); Komjáthy István fhdgy. (6978/8);Szigeti Barna (megyei kiegészítő parancsnokság);Éva Sándor hdgy. (2910); Sándor Gyula hdgy. (4056); Benczur János tiz. (7093); Hekli Ignác hdgy. (2900); Gyimesi Károly r.örgy. (rendőrség); Lohonyai János (nemzetőr). A parancs teljes szövege Nyom. p.240.

felsoroló 1.sz.helyőrségi parancsban, így valószínű, hogy Schnekta csak az ülés összehívásakor volt jelen, s a továbbiakban semmilyen szerepet sem vállalt a tanácsban.

Első dolguk volt megszervezni – Gyimesi Károly rendőr őrnaggyal – a városban a járőrözést a köznyugalom biztosítására.

Beszámolt Dormány arról is, hogy parancsot kapott Kiss Gaál szds.-tól a városvédelmi terv készítésére.

„Mennyiben érzi magát felelősnek a helyőrségben történt fegyverek kiosztásában?"

„Mivel a kormány rádión keresztül többször közölte, hogy a nemzetőrségeket meg kell szervezni, a mi helyőrségünkben is október 31-én megtörtént... mi is megkezdtük a megbízólevelek ellenőrzése után a fegyverek kiosztását. A fegyverek kiosztásának engedélyezésében én magam és Maczkó Miklós szds. részt vett a Katonai Forradalmi Tanács döntése alapján."[353]

Szólt még Dormány arról, hogy „...a városvédelmi tervet a hadosztályparancsnokságtól Imre Sándor örgy. hozta ki, amit nekem személyesen adott át... a fegyverek kiosztásáról pedig a jelentést Éva Sándor hdgy. állította össze"[354].

A következő téma Kiss Gaál szds. letartóztatása volt.

Dormány – mint szemtanú – úgy emlékezett, hogy a Hadosztály Katonai Forradalmi Tanácsa kérte fel, menjen velük a Veszprém megyei Nemzeti Forradalmi Tanácshoz Kiss Gaál kihallgatására a megyei tanács épületébe. „...ott találtuk Dr. Jónás ügyvédet aki a fent említett Forradalmi Tanácsok által hozott vádpontok alapján elrendelte Kiss Gaál Imre szds. kihallgatását, és lakásáról való előállítását... előtte ismertették a vádpontokat... Dr. Jónás hozzájárult... mely szerint Kiss Gaál Imre szds. le kell tartóztatni"[355]. Kiss Gaált a hadosztálytörzshöz szállították, ezt Dormány tudomásul vette.

November 3-án – vallott tovább Dormány – Brusznyai átnézte a városvédelmi terveket, majd az „M"-készletben tárolt fegyverekre tolmácsolta Kána vezérőrnagy utasítását, és „K"-telefonszámát. „...egy ez.(ezredes) erősítette meg Brusznyai állítását a fegyverek kiosztására vonatkozólag"[356]

353 Nyom.p.199–200.

354 Nyom.p.200.

355 Nyom. Uo.

Az újabb kérdés Brusznyai és Moór ezredes november 3-i „ténykedését” tudakolta.

Ezzel kapcsolatban Brusznyainak Kiss Gaál érdekében tett kijelentéseit ismertette – Sánta irodájában – kiemelve, hogy Brusznyai itt felvetette „...a jól képzett régi tisztek...” alkalmazását. Ezen a napon történt Moór ezredes jelenlétében a lövészezred Katonai Forradalmi Tanácsának újraválasztása.

Utolsó kérdésként tette fel Kerdivári szds: „Mit kíván elmondani a november 4-i harci eseményekkel kapcsolatban?”

Válaszában Dormány arról számolt be, hogy 4-én hajnali 2-3 óra között a „harcálásponton felhívott telefonon Kiss Gaál Imre szds., és kiadta a parancsot a fegyver letételére. Én erre intézkedést adtam a harcálláspont személyi állományának, a nemzetőrségnek, az Egyetemnek, valamint az adóháznak[357] a fegyverek letételére, és a fehér zászló kirakására. A harcálásponton a katonák a parancsot végrehajtották, azonban délelőtt 10-ig nem jöttek a szovjet fegyverek összeszedésére, így a harcálláspont katonái között pánik tört ki, és fegyverükkel együtt engem is kényszerítve kivonultunk a sziklából[358] a viadukt mellé. Itt egy-két napos tartózkodás után én visszatértem Veszprémbe... szolgálattételre jelentkeztem. A laktanyába szerdán mentem be, a megszálló szovjet alakulat elhárító tisztjének utasítására letartóztattak, és a megyei börtönbe szállítottak... a szovjet csapatok kihallgatásom után Debrecenig szállítottak, és innen tértem vissza 1956. november 28-án. Azóta alakulatomnál teljesítek szolgálatot”[359]. Elmondta még Dormány: „semmilyen ellenforradalmi szándék nem vezetett... tevékenységemről állandóan tájékoztattam Sánta Károly alez. bajtársat...”[360]

Március 26-án Budapesten az OLP Elhárító Osztályán hallgatták ki Dormány Lászlót „Gyanúsított jegyzőkönyv” c. dokumentumban.[361]

A Dormányhoz intézett kérdés hangvételének változása érzékelteti: Dormány helyzetében alapvető változás állt be. „Mondja el, hogy mikor kapcsolódott bele »a Katonai Forradalmi Tanács« munkájába, és ott milyen ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki?”[362]

356 Nyom. Uo.
357 rádióadó épülete
358 Szikla: Veszprémben a Jókai utcában lévő erődített honvédségi objektum.
359 Nyom.p.201.
360 Nyom.p.202.
361 Nyom.p.192.

A válaszban már nincs szó semmilyen delegálásról, csak a november 1-jei választásról, s arról, hogy határozat született „ a veszprémi egyetemi fiatalság közül egy 32 fős operatív csoport” létrehozásáról, hogy „...a még működő destruktív, provokatív elemeket fel tudjuk kutatni... Megjegyzem, destruktív és provokatív személyek alatt mi a politikai tiszteket, elhárító tiszteket, államvédelmi beosztottakat és pártfunkcionáriusokat értettük... az operatív csoportot Bíró Zoltán fhdgy. közvetlen irányítása alá helyeztük”[363].

A „destruktív, provokatív elemek” szóhasználat nem véletlen. A Veszprémi Helyőrségi Forradalmi Tanács november 1-jei ülésén felvett jegyzőkönyv szövegét idézi, amelyet Dormány írt alá.[364]

Beszámolt az általa engedélyezett és a nemzetőrségnek kiadott fegyverek számáról: 200 géppisztoly,300 puska 10 golyószóró és november 3-án az egyetemre kiszállított 100 géppisztoly szerepel a vallomásban.

Megismételte, hogy Kiss Gaál adott utasítást a védelmi terv készítésére. Szóba került egy katonai tanácsi döntés az ÁVH-sok őrizetbevételéről, majd Brusznyai pesti útjáról és Kána állásfoglalásáról.[365]

November 4-e ismét szóba került, itt új momentum: „fegyvereinket nem adtuk le azzal a jelszóval, hogy nem hagyjuk magunkat kiszolgáltatni a szovjet csapatoknak, mert féltünk a fogságtól. Nem akadályoztam meg azt mint rangidős tiszt, hogy a katonák által már egyszer lerakott fegyvereket újból ki ne osszák (sic!)... kivonultunk a Gulyadombra[366]. Dormány ezután beszámolt a Gulya-dombi eseményekről. Megtudjuk Lóczi András fhdgy.-gyal Filótás fhdgy.[367]-gyal (Filótás Jánost választották meg egyhangúlag parancsnoknak a felkelők[368]) és

362 Nyom. Uo.
363 Nyom. Uo. Szót ejtett még Dormány a csoport vidéki akcióiról Zircen, Bakonybélben.
364 Nyom.p.231–234. alatt az iratokhoz csatolva.
365 Nyom.p.193. Ez után változik az írógép, s az eddigi nagybetűs gép helyett apróbetűsön készült a jegyzőkönyv 3–4. oldala.
366 A jegyzőkönyvben következetesen "Buja-domb" szerepel, ez valószínűleg nem géphiba, hanem a helyi körülmények – így a földrajzi nevek – teljes ismerethiányára utal... A bírósági jegyzőkönyvekben és az ítéletekben a helyes elnevezés szerepel.
367 Filótás János főhadnagy külföldre menekült.

kb. 200 fős civil nemzetőr csoporttal védelemre rendezkedtek be. Megbeszélést tartottak, s „úgy határoztunk, hogy a Gulya dombon nem maradhatunk, mert szovjet elvtársak könnyen meg tudnak semmisíteni bennünket"[369]. A csapat tehát Vilma-pusztára vonult, „ott rendezkedtünk be tüzelőállásba. Nagy Sándor hdgy. Kb. 6 óra felé érkezett meg, és közölte velünk, hogy a szovjetek tudnak arról, hogy mi ott vagyunk. Ekkor elhatároztunk, hogy Szent-Gálra megyünk... egy oldaltámadást hajtunk végre a Veszprémben lévő szovjet csapatok ellen"[370]. Filótás azonban elvitte az embereket, és csak 20-30 fő maradt Dormánnyal. „Az ott lévő polgári személyeknek én azt az utasítást adtam, hogy menjenek haza, fegyvereiket vigyék magukkal, és dugják el." Dormány ezután Márkóra ment, s november 6-án gyalog érkezett Veszprémbe, majd november 7-én ment be a laktanyába, és jelentkezett Sánta alezredes hadosztályparancsnoknál. Állította továbbá, hogy a fegyveres csoport nem bocsátkozott harcba senkivel sem.[371]

A következő – június 18-i, most már a terheltté nyilvánítás közlésével kezdődő – kihallgatás[372] újból a Helyőrségi Forradalmi Tanácsról kérdezte Dormány Lászlót, aki Maléter Pál vezérőrnagy október 31-i parancsára hivatkozott mint a tanács megalakításának jogalapjára.

Vallomásában a korábbiaknál rövidebben – és némileg zavarosabban – beszélt a hadosztály, illetve a helyőrség Forradalmi Tanácsának alakításáról.

A központi kérdésre – „Milyen utasításokat adott Ön ki, amellyel az ellenforradalmat elősegítette:" – sajátos választ adott Dormány (aligha az ő fogalmazása) „...több utasítást adtam, amivel az ellenforradalmat elősegítettem... ezek nagy részét Kiss Gaál szds... parancsára hajtottam végre ".[373] A ködösítés – az utasításadás és végrehajtása – alighanem tudatos és Dormány csapdába csalását szolgálta. Egyrészt a végrehajtás enyhébb felelőssége mögött elismertetni úgy a súlyosabb, önálló intézkedés felelősségét, úgy, hogy közben a vallomás a hierarchiában felül és alul lévőkre egyaránt terhelő legyen. Másrészt a „megakadályozhattam volna " – Brusznyainál már tárgyalt formula – segítségével egyfajta mulasztásos bűnösségre alkalmas vallomást kívánt a vizsgáló szerezni, ugyancsak azzal a módszerrel, hogy ezt a felelősséget enyhébbnek érzékeltette.

Az első ilyen válasz: „A fegyverek kiadását külön engedélyre lehetett végrehajtani, ami engedélyeket a megyei »ellenforradalmi tanács« (sic!) elnöke írta alá, ...azonban véleményem szerint ezt a tömeges fegyverkiadást megakadályozhattam volna, ha Kiss Gaál utasításait nem hajtom végre."[374]

Az „ellenforradalom elősegítése" kérdés második részében a Gulyadombi kivonulás és az utána következő események szerepeltek.

A június 21-i kihallgatás tematikája[375] a november 1-től 4-ig kiadott fegyverekkel kezdődött. Dormány úgy emlékezett, hogy „Az én aláírásommal ebben az időben kb. 2400 fegyver került ki... és 5700 db kézigránát."[376] A kiadások jogalapjául Kiss Gaál utasítását és a Helyőrségi Forradalmi Tanács határozatát jelölte meg, valamint a Brusznyai–Kána-megbeszélés tartalmát.

Megjelent Dormány esetében is az első politikai kérdés: „Mi volt az Ön célja a nagy mennyiségű fegyver, lőszer és egyéb robbanóanyag kiadásával, kik ellen akarta azt felhasználni?"[377] „Célkitűzésem volt a Nagy Imre-kormány politikájának, célkitűzéseinek támogatása, mivel ezzel teljes mértékben egyetértettem... további célkitűzésem volt *a polgári demokrácia felállítása,* többpártrendszer beindítása... a nagy mennyiségű fegyver és lőszer kiadásával kapcsolatban célkitűzésem volt *a szov. csapatok kizavarása az ország területéről,* valamint egyenjogúságot a szov.-kel, valamint *független Magyarországot, így a fegyvereket a szovjet csapatok ellen akartam használni teljes mértékben,* valamint az általunk destruktív elemeknek nevezett *ávósok ellen, akik esetleg rendzavarást akartak volna elkövetni (tüntető tömegre való lövés stb.*"[378] (Kiemelés tőlem. K.F.)

368 Nyom.p.191.
369 Nyom.p.194.
370 Nyom. Uo.
371 Nyom.p.194–195.
372 Nyom.p.188–191.
373 Nyom.p.190.

374 Nyom. Uo.
375 Nyom.p.203–210.
376 Nyom.p.203.
377 Nyom.p.205.
378 Nyom. Uo.

Ez a mondat valójában eldöntötte Dormány szds. sorsát, a majd évtizedes börtönt.

A kérdező ezt követően a város védelmi tervére tért vissza, hangsúlyozva ismét Sánta szerepét. A terv végrehajtása érdekében – vallotta tovább Dormány – Perge Imre, a lövészezred Forradalmi Tanácsának elnöke mozgósítást követelt, de Sánta alezredes és Schnekta ezredes „ a mozgósítást – mivel szükségtelennek látták – elutasították"[379]. Ezután újból részletesen elmondatták Dormány századossal a november 3-án 23 órától – amikor elfoglalta a hadosztály harcálláspontján kijelölt helyét a „sziklában" november 7-ig. Az egyetemisták operatív csoportjáról feltett ismételt kérdésre Dormány megismételte az általa már elmondottakat.

Két újabb – eddig fel nem tett kérdés – szerepelt még a június 21-i kihallgatáson. Egyik: „...mikor és kinek az utasítására akarta Ön a *fasiszta tiszteket* bevonultatni és milyen céllal?" (Kiemelés tőlem. K.F.) valamint: „Milyen miniszteri parancsokat másított Ön meg (sic!) a személyi állományra vonatkozóan milyen céllal... kinek az utasítására csinálta azt?"[380]

Az első kérdésre Dormány arról számolt be, hogy Kiss Gaál említette, „több leszerelt tiszt jött hozzá jelentkezni szolgálattételre és, hogy a forradalom mellé állnak", s említette, hogy egynek, az OLP parancsnoknak ajánló levelet adott, „mert *neki parancsoka volt,* és jó szakember, és ezért ajánlotta.[381]" (Kiemelés tőlem. K.F.) Szó esett a Helyőrségi Forradalmi Katonai Tanácsban arról, hogy kevés páncéltörő tüzér üteg állhat fel kezelők hiányában, mire Szigeti Barna hdgy. a kiegészítő parancsnokság képviselője javasolta, újsághirdetés alapján vonultassanak be önként jelentkezőket, s össze is írt mintegy 100 nevet, akiknek ilyen irányú kiképzésük volt. A javaslatot végül elvetették.[382] A másik kérdésre Dormány kategorikusan tagadta, hogy parancsot valaha is megváltoztatott.

Július 4-én volt Dormány László utolsó nyomozati kihallgatása. Első kérdés a városvédelmi terv. Itt tudjuk meg, hogy november 1-jén az OLP katonai Forradalmi Tanácsától jött egy tiszt Nádor ezredes[383]

379 Nyom.p.206.
380 Nyom.p.209.
381 Az 1952-ben leszerelt Udvardi Trajtler Tibor alezredesről van szó, akinek az ajánlólevelét Brusznyai írta alá. Nyom.p.162.
382 Nyom.p.209.

nyílt parancsával, „meg kell szervezni a város légvédelmi biztosítását és a figyelőszolgálatot, de nem úgy, mint korábban volt, hanem közvetlen a város szélére kell elhelyezni az ütegeket.[384]"A tervet végül nem valósították meg.

Ismét felvetődött – Brusznyainál találkoztunk már a kérdéssel – a peremartoni robbanóanyaggyár ajánlata[385], nagyobb mennyiségű harckocsielhárító robbanóanyag szállításáról. Dormánytól tudjuk, a felajánlást nem fogadták el „...megrendelést nem adtunk, mivel volt kielégítő páncélelhárító aknánk".

Újabb kérdéssorozat arra irányult, miért fegyverezte le a helyőrségben tartózkodó ÁVH-tagokat, mit tett a veszprémi áv.-zászlóalj feloszlatásával kapcsolatban, valamint az áv.-tisztek letartóztatása ügyében? Dormány válasza szerint: „Sánta alez. parancsa értelmében az ott lévő tiszteket és katonákat fegyverezzék le, fizessék ki és küldjék haza."[386] Az áv.-zászlóalj lefegyverzéséhez nem volt köze „ezt... október 28-án már végrehajtották". Az áv.-tisztek őrizetbevételével kapcsolatban sem tett intézkedést – vallotta.[387]

Az első tanút,

Majoros Pál – főhadnagyot

Kerdivári százados a Pf.2910 alakulat elhárító osztályán 1957. február 23-án hallgatta ki.[388]

383 **Nádor Ferenc** (1924–) eredeti foglalkozása tanító. Repülővezetői tanfolyamot és műegyetemi tanfolyamot végzett. 1944. aug. 20-tól hadnagy, 1945. március 1-jétől az új hadsereg tagja, főhadnagy (1946), százados (1950), őrnagy (1951), alezredes (1952), ezredes (1954). 1945-ben HM tűzérosztály előadó, majd 1946–1948-ban Anyagi Csoportfőnökség összekötő törzshöz osztják be.1949-től Repülő Csapatparancsnokság osztályvezető-helyettese, majd osztályvezetője. 1955-től az OLP Légierőparancsnok, 1956-ban az OLP Forradalmi Katonai Bizottságának elnöke. 1957. január 7-én Tiszti Felülvizsgáló Bizottság elé állítják, a „Tiszti Nyilatkozat"-ot nem írta alá.1957. június 10-én nyugállományba helyezték. A rehabilitáltak névsorában nem szerepel.
384 Nyom.p.211.
385 A kérdést 1956. november 2-án tárgyalta a Helyőrség Forradalmi Katonai Bizottsága 5. pont alatt. Nyom.260–263. alatt csatolt jegyzőkönyv.
386 Nyom.p.212.
387 Nyom.p.213.
388 Nyom.p.214–215.

Jellemző mondattal kezdődik a tanúvallomás: „Bár én szemtanúja az eseményeknek nem voltam, tudom, hogy Dormány szds. aktívan részt vett az ellenforradalmi eseményekben. Ezt nekem többen is elmondták."[389] A következő tanú ezután elmondta nagyjából, amit a Gulya-dombi eseményekről „tudott", majd vélekedni kezdett: „Véleményem szerint Dormány szds-nak része volt abban, hogy Veszprémben a polgári lakosság fegyveres ellenállást tanúsított a szovjet csapatok ellen... Megjegyzem, hogy Éva László (sic!) (helyesen Sándor – K.F.) hdgy. is aktív tagja volt a »Katonai Forradalmi Tanácsnak« ...amelyet azzal bizonyítok, hogy egy ízben a fenti tanács elé idéztek azért, mert kiadtam parancsba, hogy a legénység rakja fel a csillagot. E kihallgatáson részt vett Éva hdgy. is. Tudomásom van arról, hogy Éva hdgy. a tiszti házban, ahol lakik, golyószóróval akarta lőni a szovjet katonákat, és ez csak azért nem sikerült neki, mert lefogták..."[390] Ez a vallomás aligha érdemel kritikát, amolyan igazi „elvtársi vallomás" volt anno 1957.

Éva Sándor – hadnagy

(később vádlott) 1957. március 1-jén tanúként tett rövid vallomást ugyancsak a Pf. 2910. elhárító osztályán.[391] Éva Sándor – nem kis naivitással – vallotta: „November 1-jén az én javaslatomra helyőrségi »Forradalmi Katonai Tanácsot« alakítottunk, amelyben minden alakulat képviseltette magát." Vallotta továbbá, a „tanács feladata volt, hogy üzemek és vállalatok felé az igényelt fegyvermennyiséget elbírálja és kiossza." Ennek valóságtartalma is sok kívánni valót hagyott maga után, de Kerdivári szds. ezúttal nem firtatta a kérdést.

Bíró Zoltán – főhadnagy

tanúkénti kihallgatása március 5-én történt[392]. Rövid vallomásában – amely Dormány szds. „ellenforradalmi tevékenységére" vonatkozott, érdemben az általa vezetett nemzetőregység kiszállásairól számolt be.

389 Nyom.p.214.
390 Nyom.p.215.
391 Nyom.p.216–217.
392 Nyom.p.218–219. Kihallgatása az elhárító osztályon történt.

Földesi István – százados

nevével is találkoztunk már. Vallomásában[393] az operatív csoportról és a 100 géppisztoly és más felszerelések kiszállításáról tett említést.

Lóczi András – főhadnagy

vallomásában [394] beszámolt arról, hogy kétszázadmagával kiment november 4-én hajnalban a Gulya-dombra, Vilma-pusztára és Szentgálra. Egy terhelő mondata volt csak Dormányra: „...Dormány szds. is azt javasolta Vilma-pusztán, hogy ha lemegyünk Szentgálra, ott még tudunk embereket szerezni, és akkor Veszprém ellen tudunk támadást intézni. Erre csak azért nem került sor, mert időközben a csoport felbomlott."[395]

Brusznyai Árpád – „letartóztatott"

vallomását június 14-én vették jegyzőkönyvbe.[396] A vallomás újat – sem a védelmi tervről, sem a fegyverek kiosztásáról – nem tartalmaz. Ismét hangsúlyozta: „Hogy a veszprémi »nemzetőrség« fegyvert kapott, azt október 30-án délután Sánta Károly alezredes állásfoglalása döntötte el..."[397]

Végül egy július 1-jei kihallgatási jegyzőkönyv

Éva Sándor – „letartóztatott"

vallomásáról.[398] Dormány szds.-ról állítja, hogy „1954-óta ismerem... Feltörekvő, karrierista típusú egyén volt", s hogy „a védelmi tervvel kapcsolatban kijelentette: ez azért kell, hogy ha szovjetek megtámadják a várost, akkor tudjunk védekezni"[399].

Ez a mondat nem a jelentéstartalma miatt érdemel figyelmet, hanem

393 Nyom.p.220–221. Kihallgatása az elhárító osztályon történt.
394 Nyom.p.222–223. Kihallgatása az elhárító osztályon történt 1957. márc. 7-én.
395 Nyom.p.223.
396 Nyom.p.224–228.
397 Nyom.p.226.
398 Nyom.p.229–230.
399 Nyom.p.229.

azért, mert aligha hangzott el. Magától értetődő dolgokról ugyanis katonák aligha – a politikai nyomozók annál inkább – tesznek kijelentéseket.

Dr. Horváth Ferenc

terheltként négy nyomozati kihallgatást élt át. A gyanúsítás lényege vele szemben: „több kommunista dolgozót bocsátott el... hogy visszavegye... azokat a személyeket, akiket a felszabadulás után elbocsátottak ellenséges magatartásukért".[400] Az 1957. július 3-án felvett jegyzőkönyv [401] első érdemi kérdése arról faggatta Horváth Ferencet, hogy került a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanácsba? Válaszában beszámolt arról, hogy rendszeresen bejárt munkahelyére, a Begyűjtési Hivatalba, október 30-án itt hallgatták Kádár rádióbeszédét, majd a rádió adásában hallotta, „...hogy négy párt alakult meg, és valamennyi párt vezetője szólt is a rádióban". Beszámolt arról, hogy elment a Hazafias Népfront helyiségébe, ahol üléseztek a SZDP, a FKGP és a Parasztpárt vezetői „Pribék Istvánné Hazafias Népfront vezető elnökletével". Horváthot küldötté választották, majd a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács tagja lett, ahol az igazgatási munka ellátását vállalta el. Első munkanapja a Forradalmi Tanácsban november 2-a volt. A megyei tanács munkástanácsa[402] ezen a napon összehívta a megyei tanács dolgozóit annak megbeszélésére, kit bocsátanak el, és kit sorolnak vissza. „Elbocsátásra került kb. 30 személy, de az elmondott indokolásban »párttagságra« hivatkozás nem volt, hanem szakképzettség hiánya szerepelt."[403] Horváth ezután aláírta az elküldött dolgozók munkakönyveit.

Horváth Ferenc beszámolt még a párt és a DISZ-alkalmazottak kifizetéséről, melyet ő bonyolított, s hogy elintézett gyám-, segély- és lakásügyeket. Vallomását azzal zárta, hogy – Brusznyai kijelentése

400 Nyom.271.
401 Nyom.p.272–276 Terheltté nyilvánításakor – június 1-jén – nincs kihallgatási jegyzőkönyv.
402 Nyom.p.274. dr. Gulácsi Sándor, Nyék László, Vas Géza és dr. Rajnai Gyula járt el még a munkástanács nevében.
403 Nyom.p.275.

alapján – „a munkakörünk csak ideiglenes, és csak tiszteletbeli, tehát semmi fizetés nem jár, hanem ha megalakulnak a tanácsok újból, mi is visszamegyünk eredeti munkahelyünkre"[404].

A június 8-i kihallgatási nap jegyzőkönyve[405] megismételte – rövidebben – a már elmondottakat. A július 11-i kihallgatás során aztán megjelentek az ideológiai, vagy ilyenként feltüntethető elemek. „Az elbocsátásra kerülő személyek leginkább illetve nagy része kommunisták voltak" (hogy alkalmasak voltak-e a munkakör ellátására, senki sem firtatta) s „a 35 kommunistának az elbocsátását én hagytam jóvá... minden esetre a keresztény szociális elvek alapján történtek az intézkedések"[406]. Azt, hogy mindez mit jelent, semmi magyarázatot nem ad a jegyzőkönyv. A lényeg az: a szakmai alkalmatlanság helyére a kommunista meggyőződés lépett, súlyosbítva a „keresztény szociális elvek"-kel.

A kisgazdapárt szervezésére vonatkozó kérdés most úgy hangzott el, hogy a kihallgató sem tekintette azt (s a rá adott választ) figyelemre méltónak. Sokkal inkább veszélyes volt az a kérdés, hogy „...az ellenforradalom befejezése után milyen ellenséges megnyilvánulást használ a Kormánnyal szembe?, valamint a Párttal szembe? (sic!)"

Horváth Ferenc itt arról adott számot, hogy kifogásolta Kádár kijelentését, amely szerint „az ellenségnek fülüket-farkukat be kell húzni". Ez Horváth szerint „...a diplomácia nyelvén ismeretlen volt... később használtam olyan kijelentést a Kormánnyal szemben, hogy a »Kormány orosz szuronyokon ül, és lógatja a lábát amint hallom« ... »hüjeségnek tartom azt, hogy a Kádár-kormány nem veszi észre azt, hogy a nép nem élvezi a bizalmat (sic!)« ... »a Kádár-kormány az oroszokkal leverette a szabadságharcot«"[407]. Ez így már elég – legrosszabb esetben egy izgatás erejéig – az elítéléshez.

Az utolsó kérdésre – sztrájk szervezésében részt vett-e – a nemleges választ nem firtatta a vizsgáló.

A július 3-i kihallgatás jegyzőkönyve[408] kemény és egyenlőtlen küzdelmet sejtet. Az első kérdés „...a szovjet csapatok kivonásával

404 Nyom.p.276.
405 Nyom.p.277–278.
406 Nyom.p.280.
407 Nyom.p.281.
408 Nyom.p.283–288.

kapcsolatban és a semleges Magyarországért címmel megszövegezett, ill. szöveggel összeállított újságcikkel" volt összefüggésben. Horváth kitérően válaszolt, az ő nevét gépelték az írások alá, mert ő volt csak jelen a Forradalmi Tanács tagjai közül. „Sok esetben meg sem nézem, csak aláírtam... azért nem tudtam megnézni, hogy mit írok alá, mert nem volt nálam a szemüvegem."[409] Naiv védekezés, meg kell hagyni, de az ellenfelet mégis zavarba hozta. A vizsgáló ezért azt kérdezte: „...a személyeket, akik az aláírattatnivalókat vitték, miért nem utasította el?" – s ezen még elvitatkoztak, mire a vizsgáló írásban kifakadt: „...Ön minden esetben tudta azt, hogy mit ír alá." Miután Horváth kitartott vallomása mellett, új témát vetett fel. "Mi volt az Ön célja azokkal az intézkedésekkel, amelyeket ön foganatosított..." – s ezzel újból az elbocsátások kerültek terítékre. Horváth válasza itt kemény és racionális: „...tisztségemet azért vállaltam el, hogy ott megfelelő szakemberek legyenek beállítva... Célom az volt, hogy ezen a tanácson belül szakképzett és rátermett egyének legyenek alkalmazva. Gulácsi Sándor, Nyék László, Vas Géza felvetették nekem azt, hogy a Veszprém megyei VB-nek nagyon magas a létszáma, 360 fő körül van."[410]

A vizsgáló hirtelen témát váltott és visszatért a Kisgazdapárt szervezésére. Többszöri pengeváltás után – mintegy másfél oldal sűrűn írt jegyzőkönyvi terjedelem tanúskodik róla – a téma zsákutcába jutott, mire visszatért a vizsgáló az elbocsátásokhoz. „...mi volt a célja azzal, hogy a kommunistákat elbocsátják a megyei tanácstól?" A válasz ismét meglepő :"Erre a kérdésre választ adni nem tudok."[411] Ez a huzavona négyszer ismétlődött meg (!) mire – nem tudjuk, milyen ráhatásra – megszületett egy igen sajátos beismerés: „Beismerem, hogy 34 kommunista elbocsátása azért vált szükségessé részemről, mert a közigazgatási vonalon nem ment megfelelően a munka. Így ezzel célom az volt, hogy régi szakembereket fogok beállítani, 60-70 főt, akikkel fogom a közigazgatási vonalat vinni a megyében. Az én saját meggyőződésem az volt a megyében, hogy az a 34 fő kommunista olyan volt, aki nem végzett becsületes munkát. Kiküldetések alkalmával felületesen ellenőrizték le a községi tanácsoknál az elvégzett munkát (sic!) Pl.: előfordultak olyan esetek is amikor az elbocsátásra kerültek, hozzám

409 Nyom.p.283.
410 Nyom.p.284.
411 Nyom.p.286.

jöttek tanácsért, hogy bizonyos ügyekben hogy intézkedjenek."[412] Horváth Ferenc nem nevezett meg egyetlen személyt sem, mint aki a munkáját nem megfelelően végezte, de hangsúlyozta „törvényesség terén súlyos mulasztásokat tapasztaltam".

A vizsgáló taktikája arra irányult, hogy az elbocsátásokat törvénytelen lépésnek tüntesse fel. Erre irányuló első lépés: „...Ön mire gondolt, amikor a 34 fő kommunistát elbocsátotta... Gondolt-e arra, hogy még ebből később baj fog származni...?" Horváth láthatta, senkit sem érdekel, hogy a kérdésben a munkástanács döntött és nem ő, s az is világos volt – hiszen a „34 elbocsátott" mellé minden esetben hozzátették az üzenet értékű *kommunista* jelzőt. Horváth válaszában benne rejlik egyfajta védekezés lehetősége, hiszen „...amikor november 3-án eltávoztam a megyei tanács épületéből kb.14 órakor, az úton gondolkoztam azon, hogy ebből nekem még bajom is származhat" – felelet után feltehető – és nem értelmetlen – a kérdés: nem volt ideje. Erre azonban nem került sor.

A vizsgáló a saját érdekében fordította a választ: „Ha Ön nov. 3-án délután 14 órakor *tudta, hogy törvénytelenül járt el* a kommunisták elbocsátásával, akkor miért irkálta alá a személyekre szóló elbocsátási határozatot..."[413] (Kiemelés tőlem. K.F.) Az nem zavarta a kérdezőt, hogy 14 órakor már hazament Horváth, de itt már ez is mindegy volt.

Végül Horváth Ferenc e kérdés után bizonnyal belátta, hogy nem tud védekezni. „Beismerem, hogy bűnt követtem el, amikor a kommunistáknak az elbocsátást aláírtam. Bűnösnek érzem magam abban is, hogy semmit nem tettem annak érdekében, hogy a kommunisták ne legyenek elbocsátva. Sőt, azt helyeseltem és támogattam is a magam részéről... Mentségemre azt kívánom felhozni, hogy »megtévesztettek« a megyei Forradalmi Tanácsban..."[414]

A Horváth Ferencre vonatkozó tanúk között elsőként

Tóth József – adminisztrációs csoportvezető

vallomása[415] már 1957. február 28-án kelt. A tanú tudni vélte, hogy Horváth „az ellenforradalom idején alatt a Kisgazda Párt szervezője

412 Nyom. Uo.
413 Nyom.p.287.
414 Nyom.287–188.
415 Nyom.p.289–290.

volt(sic!)... A kommunistákat üldözte, ami leginkább megmutatkozott abban, hogy a Megyei Tanácsnál dolgozó 32 kommunistát *elbocsátott az akkori Munkás Tanács*... a kommunistákat hülyének nevezte (sic!) és hangoztatta, hogy csakis az lehet vezető beosztásban, akinek diplomája van". Tudni vélte a tanú, hogy Horváth elősegítette „Szilasi ügyvéd nyugatra való szökését", s valamint, hogy Lóránd Imrére a Forradalmi Tanács elnöki tisztébe választása után megjegyzést tett: „...Veszprémben csak két zsidó van, és most... egyik vezető tisztségbe került."[416]

Pribék István – rendőr hadnagy,

aki a Begyűjtési Hivatal dolgozója volt, tudni vélte, hogy Horváth szervezte a Kisgazda Pártot, továbbá hallotta a hangos kifogását, amelyben Horváth Kádár stílusára, kormánya legitimitására és a szovjet beavatkozásra tett.

Brusznyai Árpádot

július 3-án és 4-én hallgatták ki[417]. Vallomásában arról szólt, hogy Horváth Ferenc „teljes jogköri felhatalmazást (sic!) kapott a közigazgatás irányításához, és csak az időnkéti FT.-ülésen kellett volna beszámolnia." Az elbocsátásokról szólva említette a munkástanácsok szerepét; a vallomás többi része saját tevékenységére, és arra irányult, hogyan intézkedett az elbocsátások megakadályozására.

Schmidt Ferenc – gazdálkodó

vallomása[418]a FKGP szervezéséről szólt, ezen belül felkérték Horváth Ferencet, hogy legyen a pártszervezésben segítségükre. „Ő ezt nem vállalta" – vallotta tömören.

416 Nyom.p.290.
417 Nyom.p.293–295.
418 Nyom.p.296–297. – június 6.

Takács Antónia – elnöki titkárnő

„jól értesült" vallomásával már találkoztunk Brusznyai anyagában. A Horváthra vonatkozó vallomása[419] részben azonos a Brusznyai-anyagban található állításokkal. Megtudhatjuk a vallomásából, hogy Horváth Ferenc Bodogán János[420] szobáját, majd Podvarcsek Bertalan[421] szobáját foglalta el a maga számára. Takács Antónia is az elbocsátottak között volt, pedig „...dr. Brusznyai is közölte velem, hogy itt maradhatok dolgozni, *ő nem lesz olyan, mint Kiss Imre,*[422] *aki a fasisztákat elbocsátotta, mert ő nem fogja elbocsátani a kommunistákat"*[423]. (Kiemelés tőlem. K.F.)

Mindez aligha igényel magyarázatot, de jellemző adalék a nyomozás (és a tanú) szellemi színvonalára.

Kiss Emil – közgazdász

tanú, ugyancsak az elbocsátottak egyike. Vallomása[424] beszámol az október 30-31- napján[425] tartott rendkívüli tanácsülésről, ahol Horváth beszédet mondott. Itt kifejtette: „rövid időn belül át fogjuk szervezni a közigazgatási rendszert. Kevesebb főt fogunk beállítani a közigazgatási vonalra, de főleg a régi szakembereket fogjuk alkalmazni... kijelentette azt is, hogy *az alispáni hivatalhoz hasonló* formában fogják felállítani az apparátust kb. 60-70 fővel... olyan személyeket fogunk elbocsátani, akik vagy nem felelnek meg szakképzettségük folytán, vagy rátermettségük folytán.(Itt *megjegyezni kívánom* azt, hogy a nem megfelelő elemek, ill. személyek alatt dr. Horváth a *kommunistákat értette.)*" (Kiemelések tőlem. K.F.) Arról nem adott számot a tanú, és senki sem tartotta szükségesnek megkérdezni, milyen forrásra alapozta a „megjegyzést". A munkástanács *döntéséről* Kiss Emil is beszámolt, ez azonban nem zavarta sem a tanút, sem a vizsgálót, hogy az elbocsátások és visszaminősítések kérdését mint Horváth Ferenc kommunistaüldöző döntését kezeljék. Az

419 Nyom. 298–299.
420 A megyei tanács elnökhelyettese.
421 A megyei tanács elnöke.
422 Podvarcsek előtt ő volt a megyei tanács elnöke.
423 Nyom.p.298.
424 Nyom.p.300–301.
425 A gyűlés október 31-én volt.

„érdektelen" tanú tett még egy megjegyzést vallomása végén: „Megjegyezni kívánom azt, dr. Horváth Ferenccel kapcsolatban, hogy amikor a gyűlésen elmondta a fentebb említetteket olyan formában tette, mintha már ők teljesen átvették volna az irányítást a megyében."[426]

Simon István – személyzeti előadó

vallomásában[427]szintén beszámolt az október 30-i gyűlésről és Horváth beszédéről, hangsúlyozva a tanács átalakítását az alispáni hivatalhoz hasonló, kb. 80 főt foglalkoztató közigazgatási szervvé. A hasonlóságot arra is értette Horváth, hogy a foglalkoztatottak „...mind szaktudással rendelkezzenek... kis létszámú, de szakmailag képzett emberekből álló hivatalt állítsunk össze " – jelentette ki Horváth. Simon személyzetis ebből arra a következetésre jutott: „...hogy ez az előkészítése annak, hogy a megyei tanácstól a kommunistákat, a kommunista vezetőket és velük szimpatizálókat elbocsátják."[428] Részletesen beszámolt a tanú a munkástanács üléséről, ahol „Gulácsi[429] személy szerint részletesen ismertette, hogy kinek milyen indokokat állítottak össze az elbocsátásukra... sztálinisták, rákosisták voltak, túlteljesítették a kiadott rendelkezéseket és törvényeket, ávéhások és besúgók voltak, ugyanakkor is felvetették – elsősorban a munkás-paraszt káderekre – »nem rendelkeznek megfelelő szakmai képzettséggel«, ez indokok alapján szükséges az elbocsátásuk."[430]

Simon István tanú érdemben nemcsak igazolta tehát Horváth vallomását, de az utókornak hiteles tanúsítványt adott arról, hogy a munkástanácsok jól tudták, kik nem valók egy *hatékony* és *tisztességes* közigazgatásba.

Lomniczi Gyula – tanácsi dolgozó

arról vallott,[431] hogy Horváth kifizettette a megyei MDP- és DISZ-alkalmazottak bérét, az elbocsátottaknak a ledolgozott időre és a ki nem vett szabadságra fizettek.

Bodogán János – a megyei tanács elnökhelyettese

úgy vallott[432]: „Nyék Lászlótól nyert értesülésünk alapján megtudtuk, hogy ő (ti. Horváth Ferenc) volt az alispánjelölt." Beszámolt ő is az október 31-i gyűlésről, „ahol a megyei tanács dolgozói voltak jelen... Az én elbocsátásom indokául azt hozták fel, hogy alkalmatlan vagyok munkám elvégzésére..." Végül az elbocsátásokról szóló munkástanácsi döntést Bodogán – minden indokolás nélkül – Horváth döntéseként értékelte.

Kiss László – megyei tanácsi csoportvezető

vallomása[433] inkább hangulati elemeket hordoz. Szót ejtett a káderanyagok elégetéséről, valamint Nyék László állítólagos megjegyzéséről: „a bányában mindnyájunknak lesz hely".

Gönczi Sándor – igazgatási osztályvezető

vallomásában[434] megismételte – az eddig ismert módon – a Horváth-beszéd tartalmát, s az MDP- stb. számlák kifizetését.

Györkös Piroska – gyors- és gépíró

arra vélt emlékezni, hogy Horváth kijelentette: „Takács Antóniát el fogják bocsátani, mert ő az eddigi vezetőket mind kiszolgálta és részükre nem megbízható."[435] Aligha hihető, hogy egy hivatalvezető a 19 éves gépíró kislány előtt társalog személyzeti kérdésekről, még akkor is, ha *teljes mértékben helyes* a döntése.

426 Nyom.p.301.
427 Nyom.p.306–309.kihallgatása június 10-én történt.
428 Nyom.p.306.
429 Gulácsi Sándor a megyei tanács munkástanácsának elnökségi tagja.
430 Nyom.p.307.
431 Nyom.p.309–310. kihallgatása június 10-én a „megyei tanács hivatalos helyiségében" történt.
432 Nyom.p.311–312. június 10.
433 Nyom.p.315–316. június10 „a megyei tanács hivatalos helyiségében" hallgatták ki.
434 Nyom.p.319–320. június 11. „a megyei tanács hivatalos helyiségében" hallgatták ki.
435 Nyom.p.321–322. június 12.

első kihallgatását június 20-án[436], terheltté nyilvánítása napján foganatosította a Politikai Nyomozó Osztály. Mi a terheltté nyilvánítás tárgya?

- aktív tevékenység az 1956.október 26-án megválasztott Megyei Forradalmi Tanács munkájában, mint elnök;
- rágalmazta az újságírószövetség veszprémi vezetőit, leváltásukat követelte;
- rágalmazta a megyei és városi tanács vezetőit, hogy azok nem a nép bizalmából, hanem a kommunista erőszak nyomására vannak hivatalukban, leváltásukat követelte;
- leváltatta Péntek Károly megyei ügyészt;
- a börtönből 40 személyt szabadlábra helyeztetett;
- elnöksége alatt kidolgozott 5 pontból álló „fasiszta jellegű, kapitalista célra törő követelést... telefonon közölte az akkori kormánnyal".[437]

Lóránd Imre nem élt panasszal a gyanúsítás ellen, a „határozatban foglaltak megfelelnek a valóságnak" mondja, azonban „pár észrevételt" tett:

- nem ő váltatta le Slamovics Zoltánt az újságírószövetség veszprémi vezetőjét, hanem az akkori megyei pártbizottság;
- Kiss Imre megyei tanácselnököt is a megyei pártbizottság mozdította el és tette helyére Podvarcsek Bertalant;
- Péntek Károly leváltását nem kezdeményezte, bár jóváhagyta;
- követeléseket nem állított össze.

Kérte a szabadlábra helyezését is, amelyet a szerv nem teljesített.

Az első érdemi kérdés arra irányult, miként választották Lóránd Imrét a Nemzeti Forradalmi Tanács tagjává, majd elnökévé?

A válaszból kitűnik, Lóránd a veszprémi kiskereskedelmi vállalat delegáltjaként vett részt az október 26-i küldöttgyűlésen. Itt választotta a küldöttgyűlés a forradalmi bizottság tagjává, és a sajtóügyekkel bízták meg, még aznap a forradalmi bizottság elnökének választotta, s 4 napig látta el ezt a tisztséget, 31-én mondott le. Lemondását Földeák János tanársegéd támadásában (megszöktette az ávh-t, nem osztotta szét a fegyvereket) jelölte meg. Megjegyezte még, hogy „antiszemita agitáció hatására" mondott le.[438]

A kérdésre, „milyen ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki?" olyan választ adott, amellyel egyik perbe fogott vezető sem állhatott elő: „...tevékenységem döntő része a fegyverkérdés volt. Sántával közösen a tömeg nyomása ellenére sem osztottam fegyvert szét (sic!). Ennél a kérdésnél említem meg, hogy én foglalkoztam a Pártbizottságon Pap János, Sebestyén Ferenc elvtársakkal, és *ezekkel tartottam a kapcsolatot.* A fenti két személy döntően ismerte tevékenységemet, és ezek a személyek tudják tevékenységemet dokumentálni..."[439] A tárgyalás során meglátjuk, mennyire csalódnia kellett ebben a feltevésében Lóránd Imrének. Ő még nem tudta, hogy el kell marasztalni a „tudatos ellenforradalmár" és az „ellenforradalom uszályába került" katonatisztek és a „kispolgári elem" mellett egy *„jobboldali szocdemet is".* De ne vágjunk a dolgok elébe.

Beszámolt arról, hogy a megyei tanács elnöki tisztre ideiglenesen Podvarcsek Bertalant helyezte, „az osztályvezetőket meghagytam beosztásukban... továbbá Sánta alezredessel felmentünk Havasi László őrnagyhoz... felkerestem Badalik Bertalan veszprémi püspököt... közöltem, az egyház és az állam viszonya megváltozott... Intézkedésemhez tartozik még, hogy statárium kihirdetését is elrendeltem."[440]

Kérdésre beszámolt Lóránd arról, hogy három esetben beszélt tömeg előtt. Először a megyei tanács dolgozóinak gyűlésén, ahol bírálta a Rákosi-rendszert... „azonban leszögeztem – így Lóránd Imre –, helytelen lenne, ha újonnan kezdenék ellenkező előjellel az emberek üldözését".

„A második beszédem az egyetem előtt, 1000 főnyi tömegnek szóltam... nyugodjanak meg, szovjet csapatok fognak átvonulni a városon, békés célzattal... senki... ne szegüljön ellenük. Harmadik beszédem... 29-én reggel a küldöttgyűlésen" hangzott el. „Javaslatomra megszavazták a sztrájk felbontását... ez a gyűlés határozott, hogy utazzak fel Budapestre, és beszéljek Nagy Imrével." Lóránd elutazott, de Nagy Imrével nem tudott beszélni, „ és a megye követeléseiről nem tudtam tájékoztatni".

436 Nyom.p.427–430.
437 Nyom.p.426.
438 Nyom.p.428.
439 Nyom. Uo.
440 Nyom. Uo.

A következő kérdés a Lóránd által írt vagy íratott újságcikkekről, röplapokról érdeklődött. „...egy cikket nem írtam és nem írattam senkivel" – a rövid válasz.

A június 27-i kihallgatás jegyzőkönyve szó szerint tartalmazza a Veszprémi Népújságban megjelent cikkeket, és a Nemzeti Forradalmi Tanács közleményeit és rendeleteit.[441] E helyen nem fogjuk a rendeleteket, közleményeket és publicisztikai írásokat elemezni, ez egy külön tanulmány tárgyát képezi.[442] Itt csak Lóránd Imrének az írásműre tett észrevételét ismertetjük.

Elsőnek a Népújság 1956.október 30-i számában megjelent: „Megalakult a Nemzeti Forradalmi Tanács" című cikkét tárták Lóránd elé, aki a cikk stílusából arra következtetett, hogy „...azt Varga Dezső állította össze, ill. szövegezte meg."[443]

Feltárták a Népújságban október 27-én megjelent 6 pontos követelést, amelyről ugyancsak nemlegesen nyilatkozott Lóránd, Szöllősy stílusát vélte a szövegben felismerni.

A statárium elrendeléséről szóló – október 29-én a Népújságban közzétett – rendeletben Lóránd azért tartotta a statárium kihirdetését „hasznos dolognak", mert Havasi áv.őrnagy, Sebestyén megyei párttitkár és Pap János „aggályukat fejezték ki, hogy különböző atrocitásokra és megtorlásokra kerül sor, a zűrzavaros helyzetben".[444]

A Népújság október 28-i számában megjelent vezércikket – „A Forradalmi Tanács kiáltványa Veszprém megye lakosságához", *amely a megye területén a néphatalom legfőbb birtokosának a Nemzeti Forradalmi Tanácsot nyilvánította* – vélekedése szerint Szöllősy írta, „Mivel a kiáltvány nem volt annyira soviniszta, fasiszta hangú és uszító, a

441 Nyom.p.413–445.
442 Az anyag elemzése – előreláthatólag – 1999. októberére készül el.
443 A cikk felsorolta a Nemzeti Forradalmi Tanács tagjait: Angeli János élelmezési ipari dolgozó; Arnhoffer István kisiparos; Bíró Sándor egyetemi hallgató; dr. Brusznyai Árpád tanár; dr. Héthelyi Ferenc orvos; Horváth József fémfeldolgozó munkás; Horváth Tibor mérnök; Jenő László bányamérnök; dr. Jónás Oszkár jogász; Kerbolt Kornél gyógyszerész; Kiss Gaál Imre szds.; Lóránd Imre újságíró; Markotics Lajos szds.; Mészáros Sándor vasutas; Mohos Gábor dolgozó paraszt; Nagy Béla tanár; Pál Ferenc megyei tanácsi dolgozó; Rózsás József rendőr alhdgy.; Sánta Károly alezredes; Schnekta Péter ezredes; Staub Gyula egyetemi docens; Szűcs István egyetemi hallgató; Tóth szds..." (Nyom.p.431.)
444 Nyom.p.433.

lapban való megjelenését engedélyeztük"[445]. Mit tarthatott *soviniszta-fasiszta* hangvételnek a vizsgálat? Minden bizonnyal a „Nekünk, magyaroknak éppúgy jogunk van a szabadsághoz, mint a földkerekség minden népének. Elvitathatatlan az a jogunk, hogy a nemzet szabadságáért – ha kell – küzdjünk is".

Az október 30-i Népújságban megjelent „20 pontos követelést[446]„ a Vegyipari Egyetem MEFESZ-követelését tárta fel Nagy Károly alhadnagy. Lóránd megjegyzése szerint a Forradalmi Nemzeti Tanácsnak "feltétlen meg kellett vitatni" a pontokat.

Ezután a Forradalmi Nemzeti Tanács hét rendeletét[447] tárta fel a vizsgáló azzal a kérdéssel: „Miért volt szükség a fenti rendeletek kibocsátására, és kinek a kezdeményezése volt ez?"

Lóránd válasza: a rendeleteket megvitatták és elfogadták, a „...rendeleteket dr. Szöllősy fogalmazta".

A Népújság október 31-i számában további két rendelet jelent meg.[448] Lóránd csak a képviselőkkel kapcsolatos rendeletről tudott: „A

445 Nyom.p.434.
446 Nyom.p.438–439. felsorolt pontok, a független semleges Magyarország; a szovjet csapatok *békeszerződéssel összhangban* történő kivonulása; a határon túli magyarokra fordított figyelem; az új forradalmi szervek elismerése; a szabad választások; a szabadságharcos kormányképviselete; az emberi jogok "legteljesebb biztosítása, az alkotmány betartása, sajtószabadság, bírói függetlenség, politikai perekben a halálbüntetés eltörlése; utazási szabadság; politikai perek rehabilitációjának felgyorsítása; a törvénysértésekért felelős személyek bíróság elé állítása; az ÁVH leszerelése és a békés tüntetőkre lövők felelősségrevonása; parasztpolitika felülvizsgálata; gazdasági egységeket a munkástanácsok vezetése alá kell rendelni, bérek és normák rendezése; statisztika és az urán- és bauxitkincs felhasználásának nyilvánossá tétele; káderlap és személyzeti osztályok megszüntetése; 12 hónapos katonai szolgálat, magyar egyenruha a honvédeknek; egyetemi autonómia; nemzeti hagyományok a kultúrpolitikában, hatásos műemlékvédelem.
447 1/1956 (X.27) VNFT sz. rendelet a nemzeti Forradalmi Tanácsot a néphatalom legfőbb helyi szervévé nyilvánította; 2/1956 (X.27) VNFT sz. rendelet a statáriumról, a gyilkosságot, rablást, gyújtogatást, lőfegyverrel, robbanószerrel visszaélést, betöréses lopást halállal bünteti; 3/1956(X.30) VNFT sz. rendelet a Nemzeti Forradalmi Tanácsokról és Nemzeti Bizottságokról, amely a járási, városi tanácsok VB jogkörének átvételéről rendelkezik; 4/1956 (X.30) VNFT.sz.r. a Begyűjtésről – a begyűjtési rendszer megszűnik; 5/1956 (X.30) VNFT r. a sztrájkok megszűnéséről; 6/1956 (X.30) VNFT sz. r. a személyzeti osztályokról – az osztályok és a munkakör megszűnik; 7/1956 (X.30) VNFT.sz.r. az egyházakkal való kapcsolatról – a lelkiismeret és vallásszabadság érvényesülése érdekében a megyei egyházügyi előadói állás megszűnik.

képviselők visszahívásáról szóló rendeletet az október 29-i küldöttgyűlés felhatalmazása alapján készítették el."

A Népújság október 30-án megjelent számában jelent meg a „Közlemények" rovatban, hogy az október 28-i ülés jóváhagyta Szedő Pál és Németh Gézáné – a városi tanács VB-elnöke és elnökhelyettese elmozdítását, valamint Horváth Istvánné személyzeti vezető alacsonyabb munkakörbe helyezését. Czibók István volt polgármestert az elnökhelyettesi teendők ellátásával megbízták. A Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács Péntek megyei ügyészt, Hitka Pál ügyészt állásából elmozdította, és dr. Mikola Bálint járási ügyészt megbízta a megyei főügyészség vezetésével, megszüntette továbbá Moravecz Lajos[449] megyei egyházügyi előadó munkaviszonyát; Erős Gyulát elnökhelyettesi tisztségébe visszahelyezte. A vizsgáló ezekre az intézkedésekre követelt magyarázatot. Lóránd csak az Erős Gyula visszahelyezését vállalta mint saját kezdeményezést, a többi intézkedés „plénum határozata volt... Erős Gyulát még 1948-ban hozták be a Megyei Tanácshoz mint munkáskádert... majd elnökhelyettes lett.1951-1952-ben azzal az indokkal, hogy SS-katona volt, kitették az állásából, és nagyon méltánytalanul jártak el vele szemben... ő nekem azt mondta, nem volt SS-katona... elégtételt akartam neki adni, azért, mivel szerintem igazságtalanul üldözték."[450]

A június 26-i kihallgatás témája a Badalik püspöknél tett látogatás volt.[451]

Lóránd válasza szerint saját elhatározásából kereste fel a főpapot. „...azt akartam megtudni, hogy csinálnak-e ezek valamit – már az egyházi körök", továbbá arra akarta megkérni, hogy a papság tiltakozzon az olyan tettlegességek ellen, mint a zirci és devecseri párttitkár megverése.

Kérdésre elmondta továbbá Lóránd, hogy Horváth Tibor és „Vesztergom nevű egyetemista " volt a püspökségen tárgyalni. „Szóba került

448 8/1956 (X.30) VNFT sz. rendelet a megye országgyűlési képviselőiről – egyes képviselők visszahívása ; 9/1956 (X.30) VNFT sz. rendelet a személyi kultusz maradványainak felszámolásáról.
449 Pap János sógora, később az Állami Egyházügyi Hivatal munkatársa.
450 Nyom.p.445. Megjegyezte még Lóránd, hogy Szedő Pált és Németh Gézánét később az MSZMP sem vette vissza, Czibók István „pedig jelenleg is mint elnökhelyettes dolgozik a városi tanácsnál."
451 Nyom.p.446–447.

Moravecz Lajos személye... Badalik azt mondta, ő Moraveczre nem haragszik." Volt még egy lényeges mondat, ami Badalik püspök álláspontjára utalt: „Badalik a helyzetről azt mondta, hogy ez egy el nem dőlt kérdés, az óvatosság ajánlatos, és ő ezt tartja is. A veszprémi helyzetről nem nyilatkozott.[452]"

A július 9-i – utolsó – nyomozati kihallgatás[453] a Nemzeti Forradalmi Tanács tagjainak tevékenységét firtatta, de valójában Brusznyaira volt kíváncsi. Lóránd szerint Brusznyai, aki kezdetben a rend fenntartása mellett állt, „később... mindinkább jobbra tolódott. Részben az események, részben a környezete hatására. November 1-je után már aktívan tevékenykedett az akkori követelések megvalósításán, így például a »nemzetőrség« felfegyverzésén és egyéb intézkedések végrehajtásán"[454].

Horváth Tibor tevékenységéről szólva Lóránd így „értékelt": Horváth „a rendszernek feltétlenül ellensége volt... mindenbe beleszólt, mindent kritizált... Pacifista jellemű volt, mert a fegyverkezés gondolatát gyűlölte".[455]

Jónás Oszkárról szólva Lóránd elmondta: október 26-án lett a megyei Forradalmi Tanács tagja, és október 31-én a városi Forradalmi Tanács elnöke lett. „Ő vizsgálta felül az ügyészekkel a börtönben elítéltek... ügyeit, és az ÁVH fogdájában lévő letartóztatottak ügyeit is... Politikailag nem nagyon nyilatkozott, és az akkori viszonyok között eléggé józan gondolkodású volt."[456]

A következő kérdés Szöllősy Pálra vonatkozott. Lóránd elmondta, kitért Szőllösy a Forradalmi Tanácsban való részvétel elől, de „ő intézte a propagandaügyeket."

Nagy Béláról Lóránd úgy vallott, hogy „..az egyik leguszítóbb volt mindenütt, ahol megjelent... járt fenn Nagy Imrénél is, ahol saját magát javasolta Dunántúl kormánybiztosának."[457]

A többi Forradalmi Tanácsban szerepet vállaló személyről is kérdezték Lórándot, és ő vallott az alábbiak szerint:

452 Nyom.p.447.
453 Nyom.p.448–451.
454 Nyom.p.448.
455 Nyom.p.449.
456 Nyom. Uo.
457 Nyom. Uo.

„Horváth József erősen jobboldali érzelmű ember volt. Egyike volt a legradikálisabb személyeknek... Szűcs István... egyetemi hallgató... Ideges, kapkodó... állandóan változtatta álláspontját... kiállt amellett, hogy a fegyvereket osszák ki... Sánta Károly alezredes... kezdettől fogva ellene volt a felfegyverzésnek... hozzászólásai nem voltak jobboldaliak... Schnekta Péternek különösebb szerepe nem volt... Kiss Gaál Imre százados inkább akkor tevékenykedett, amikor más katona nem volt ott... Markotics és Tóth százados tevékenységéről semmi közelebbit nem tudok... Jenő Lászlót és Mohos Gábort most sem ismerem... Angeli János »kifutó« tevékenységet végzett... Politikai vonalon tevékenysége nem volt... Arnhoffer István kőműves mester... a vallásos helybeni kisiparosság képviselője volt... A felfegyverzés ellen, hallottam, szívóssággal kiállt... Dr. Héthelyi Ferenc orvos... Langymeleg ember volt, senkiről sem mondott se jót, se rosszat... Kerbolt Kornél gyógyszerész tevékenységéről nem tudok semmit. Mészáros Sándor vasutas... inkább az odavetett megjegyzéseiből érezni lehetett, hogy eléggé jobboldali. Pál Ferenc... Állandóan bent ült a hivatalában... Politikailag nem nyilatkozott, és ilyen irányú tevékenysége nem is volt."[458]

A tanúk jegyzékében az első

Brusznyai Árpád volt[459]. Kijelentette „Lóránd Imrét... 2 éve ismertem meg. Mondhatnám azt, hogy későbben, tehát az ellenforradalom idejéig baráti viszony volt közöttünk... elmondta, ő újságíró volt, és onnan elbocsátották." Elmondta Brusznyai, hogy Lóránd első felszólalásakor közölte: „már eltávolították állásából Slamovics Zoltánt... undorító személynek nevezte... megjegyzést tett, hogy Kiss Imre volt megyei tanács VB-elnök, Szedő Pál városi VB-elnök és Németh Gézáné városi tanács VB-elnökhelyettes nem a veszprémi nép akarata alapján vannak, ill. voltak funkciójukban"[460].

A gyűlés végén Lóránd – vallott tovább Brusznyai – a felállított mikrofonhoz ment és ismertette a Forradalmi Tanács által elkészített

458 Nyom.p.450–451.
459 Nyom.p.451–453. június 18. A jegyzőkönyvről Brusznyai, és a kihallgató Kovács Géza r.ny.törm. aláírása hiányzik.
460 Nyom.p.451.

követeléseket. Ami kb. 6 pontban volt összefoglalva „1. A szovjet csapatok kezdjék meg kivonulásukat, 2. Független Magyarországot, 3. Szocializmus építése az ország gazdasági adottságai szerint, 4. Új választás több jelölttel, 5. Amnesztia a pesti felkelőknek, 6. Követeléseink elfogadásáig politikai sztrájk."[461]

Vallott arról is Brusznyai, hogy „Lóránd "megbízta Jónás Oszkár forradalmi tanácstagot... hogy a megyei bíróság elnökével, Halmaival vizsgálja felül a rabok ügyét, és ők ketten döntöttek szabadon bocsátásukról"[462]. Szó volt még Lórándnak Badalik püspöknél tett látogatásáról, a pártfunkcionáriusok fegyvertartási engedélyeinek bevonásáról, Brusznyai várpalotai küldetéséről, valamint arról, hogy Lóránd utasítására Brusznyai megszüntette három iskolaigazgató igazgatói beosztását.[463] Az október 31. utáni időben – Brusznyai úgy tudta – Lóránd „csak mint szerkesztő tevékenykedett".

dr. Jónás Oszkár – ügyvéd

is tett tanúvallomást Lóránd ügyében[464]. Jónás 1953 óta ismerte Lóránd Imrét. Ő is hallotta Jónás október 26-i beszédét. Emlékezete szerint Lóránd örömét fejezte ki a beszédben Slamovics leváltása okán – Brusznyaival egyezően –, s szólt a helyi vezetőkről is, akik „nem a veszprémi nép bizalmából" voltak funkciójukban. Vallott arról is, hogy Lóránd megbízta a börtönbe zártak felülvizsgálatával, s Péntek Károly megyei ügyész, Szedő Pál városi VB-elnök leváltásával. Utóbbit nem ő, hanem Nagy Béla intézte. Tudott arról is Jónás, hogy Lóránd tárgyalt október 29-én Róna Sándorral a Magyar Nemzeti Bank helyi képviselőjével „miként tudnák továbbra is biztosítani az illetmények zavartalan kifizetését"[465].

Arról is szólt Jónás, hogy október 31-én a küldöttgyűlés nem választotta újra Lóránd Imrét. „Ezen a gyűlésen az újság felelős szerkesztőjévé választották.[466]"

461 Nyom.p.452.
462 Nyom.p.452.
463 Lánd Kálmán, Fekete Vilmos, dr. Kirchner Ödönné igazgatói beosztása szűnt meg tanári állásuk érintetlenül hagyásával.
464 Nyom.455–456. a jegyzőkönyv blanketta kitöltése hiányos, csak a június hónapot tüntették fel.
465 Nyom.p.456.

rövid kihallgatása[467] a Badalik püspöknél tett látogatásról szólt. „Kértük Badalik püspököt, hogy a papságon keresztül próbáljon hatni a tömegekre, hogy nyugodtabban viselkedjenek, és tartsák vissza magukat attól, hogy különböző személyek, vagy bárki ellen (sic!) atrocitásokat kövessenek el. Badalik ezt meg is ígérte, hogy ilyen irányban tesz lépéseket."[468]

DR. JÓNÁS OSZKÁR

első terheltkénti kihallgatása június 3-án történt[469]. Az első érdemi kérdés Jónás baráti kapcsolatairól érdeklődött. „Kimondott baráti kapcsolatot nem tartottam fenn senkivel, és jelenleg sem tartok" – válaszolta Jónás, s néhány „eseti" ismerőst nevezett meg.

A forradalmi eseményekről szólva elsőnek az október 23-i – színházban tartott – gyűlésről esett szó, a MEFESZ megalakulásáról, s a DISZ-ből való kiválást. „Ennek a gyűlésnek a hangulata mérgező hatással volt a város dolgozóira."[470] Valószínűtlen, hogy valóban ez volt Jónás véleménye, mert akkor nem vállalta volna el az október 26-i küldöttgyűlésen az ügyvédi munkaközösség képviseletét, s elfogadta megválasztását a Forradalmi Tanács tagjának is.

Az újabb kérdés a 26-i küldöttgyűlés felszólalásaira vonatkozott. Jónás elmondta – mint azt a tanúvallomásából ismerjük – Lóránd felszólalását; szólt Szöllősy beszédéről, aki „követelte, hogy Nagy Imrét rehabilitálják... Ezek után felszólalt egy általam ismeretlen veszprémi pap. Ő felszólalását mindjárt azzal kezdte, hogy ki kell szabadítani Mindszentyt"[471].

Újabb kérdésre beszámolt a Forradalmi Tanács megválasztásáról, összetételéről, majd az első ülésről. „Ide akkor eljött Sebestyén elvtárs,

466 Nyom. Uo.
467 Nyom.p.457–458.
468 Nyom.457.
469 Nyom.p.478–485.
470 Nyom.p.480.
471 Nyom.p.481.

a megyei MDP titkára, akitől megkérdeztem, hogy mi a véleménye a jelenlegi helyzetről. Ő azt válaszolta, hogy van olyan dolog, amivel egyetért, és van olyan dolog, amivel nem. Kérése az volt, hogy a megválasztott »forr. tanács« tartsa fenn a városban a rendet. A vele jövő Havasi elvtársnak is ez volt a véleménye. Én akkor nekik azt válaszoltam, hogy így hajlandó vagyok én is dolgozni a »forr. tanácsban«."[472]

Egy egyetemi hallgató közölte – folytatta vallomását az első ülésről Jónás –, hogy a börtönből vett telefonértesítés szerint – a rabok ki akartak törni. Jónás intézkedett, hogy egy szakasz katona erősítse meg a börtön őrségét. Szót ejtett arról is, hogy a tömeg körülfogta Flóra áv.hdgy-ot, és meg akarta verni, ezért intézkedett, hogy Havasi vonja vissza az embereit a laktanyába.

A következő témakör a rabok elengedése volt. Jónás részletesen elmondta: a börtön őrzésére páncélos is érkezett, amelyet visszarendelt, majd a tömeg a kapu elől az ő felhívására eltávozott, és a katonák bementek. Beszélt a rabok megbízottjával, aki közölte, hogy tudomásuk van arról, „hogy Budapesten szabadságharc folyik... és ők is szeretnének ehhez csatlakozni... akkor megkérdeztem egypár rabtól, hogy hova mennének, mire ők azt válaszolták, hogy harcolni. Több azzal válaszolt, azért loptak, mert a Rákosi-rezsim alatt nem volt megfelelő megélhetésük"[473].

A rabok ügyének elintézésére vonatkozó kérdésre Jónás elmondta: „...utasítottam a börtön parancsnokát, hogy az elítéltekről készítsen névsort, és azt adja Halmai elvtársnak, a megyei bíróság elnökének"[474].

Eközben Lóránd véleményeztette a statáriumról szóló rendeletet. Jónás az intézkedést helyeselte. A Forradalmi Tanácsi tisztségek elosztásánál Lóránd távollétében „a városi tanács és a bíróság feletti " felügyeletet kapta.

Vallott arról is, hogy behívatta Péntek Károly megyei ügyészt, és közölte vele a Forradalmi Tanács felmentését, valamint javaslatot tett dr. Mikola Bálint kinevezésére a megyei ügyészség élére.

A június 4-i kihallgatáson[475] a rabokkal kapcsolatos intézkedés rész-

472 Nyom.p.482.
473 Nyom.p.483.
474 Nyom.p.484.
475 Nyom.p.486–490.

letezése volt az első téma. Megtudjuk: október 27-én felkereste Halmait, aki közölte, hogy „15 főt elbocsátottak a börtönből, főleg előzetes letartóztatottakat. Ezen a beszélgetés közben (sic!) vetődött fel Péntek Károly megyei ügyész leváltásának kérdése.

A 15 fő szabadlábra helyezése a börtönben további elégedetlenséget szított. Ezért Jónás visszament a megyei bíróságra, és a bíróság vezetésével, valamint a megyei ügyész helyettesével vitatták meg a többi rabbal kapcsolatos intézkedéseket. Időközben megérkezett Szöllősy Pál, „aki bejelentette, hogy a forr. tanácstól jött. Én ekkor átadtam neki az intézkedés jogát... Tudomásom van arról, hogy Szöllősyék kiengedték az elítélt személyeket. *Csak két gyilkost és egy 8 tagú betörőbandát hagytak bent, tehát 10 főt.* Ezt kiírták a börtön kapujára, aminek következtében a börtön előtt tüntető tömeg is elment..." (Kiemelés tőlem. K.F.)[476]

Jónás azt is kijelentette „...bűnösnek nem érzem magam, amiért 41 rab kiengedéséhez intézkedésemmel hozzájárultam. Csupán részemről elismerem (sic!), hogy hibát követtem el ezzel, hogy a rabok kiengedéséhez tevékenyen hozzájárultam"[477].

Az október 28-i napra visszaemlékezve – többek között – arról vallott Jónás, hogy „a városi tanács egyik szobájában megtaláltam egy csomó tervet, amely az uránium kitermelésével kapcsolatos volt. Később tudtam meg, hogy az ÁVH-tól hozták el azokat a terveket az egyetemisták. Én ekkor szóltam Kiss Gaál honv.szds.-nak (honvéd századosnak), az urán-tervdokumentációt vigyék a Nemzeti Bankba, és ott zárják a páncélszekrénybe. Kiss Gaál szds. a második felszólításomra vitte el a terveket, de nem a bankba, hanem a Danúvia laktanyába vitte, kitéve annak, hogy avatatlan emberek is meglássák"[478].

Október 29-én az ÁVH börtönében fogva tartott 3 ember ügyében járt el Jónás. „Az egyik tapolcai tanító elmondta, hogy államellenes bűncselekménnyel van vádolva. Egy személy elítélt volt, akit tanúkihallgatás végett hoztak le Budapestről, harmadik személy pedig tiltott határátlépéssel volt vádolva... Én megbeszéltem Ferenczi őrgy.-gyal, hogy keresse meg a nevezett három személy anyagát, és adja át az ügyésznek felülvizsgálás végett... Az anyagot a rendőrségről dr. Mikola Bálint akkori megyei ügyész vitte el... Később Mikola közölte velem, hogy a személyeket elengedte."[479]

476 Nyom.p.487.
477 Nyom. Uo.
478 Nyom.p.488.

A június 5-i kihallgatási napon a jegyzőkönyv[480] első témája a Forradalmi Tanács tagjainak tevékenysége volt. Elsőként Lóránd Imre – már ismertetett – intézkedései kerültek szóba, azzal a kiegészítéssel, hogy a Forradalmi Tanács újjáválasztásával egyben szét is vált a testület megyei és városi Forradalmi Tanácsra, és Lóránd kimaradt az újjáválasztás során mindkét tanácsból.

Brusznyairól szólva Jónás előadta, hogy Brusznyai „Várpalotán rendet csinált"... „Mert Várpalotán zűrök voltak, lövöldözés és egyéb dolgok."

Angeli János a közellátás ügyeivel foglalkozott, a Forradalmi Tanács elnökének volt alárendelve. „Pál nevezetű személy... szintén volt megbízva a közellátás ellátásának biztosításáról (sic!)... Arnhoffer István az ügyek intézésébe egyáltalán nem szólt bele..." Molnár Tamás a Bánya Tröszt ügyeinek intézésével foglalkozott... ő tárgyalt a bányászküldöttségekkel. Dr. Héthelyi... az egészségügyi problémák intézésével volt megbízva... Horváth Tibor... mint összekötő volt megbízva a Dunántúli »FT« felé... elment Győrbe, és ott maradt mint összekötő... Onnét Budapestre ment, és október 31-én jött csak haza Veszprémbe. Majd november 1-jén Horváth velem együtt újra Győrbe utazott, és ott a gyűlésen felszólalt... Horváth József a Fémfeldolgozó részéről volt delegálva... konkrét tevékenységéről nem tudok... Mészáros Sándor a vasút részéről volt delegálva... Övele szokta megbeszélni a FT. egyes dolgokat (sic!), abban az időben a vasút sztrájkolt... Nagy Béla önkéntesen vállalta a személy- és teher gk-k (gépkocsik) kérdését... önkényesen a »FT« nevében felment Nagy Imréhez egy írással, amelyet ő készített, felmenetelének célja az volt, hogy Nagy Imre nevezze ki a Dunántúl politikai kormánybiztosának... Nagy Imre elutasította... az általa odavitt papírt visszaküldte nekünk. Nagy Bélát a pedagógusok visszahívták... Szöllősy az akkori újságcikkek megírását irányította... 1956 decemberében disszidált"[481].

„Kiss Gaál szds. katonáival megszállva tartotta az ÁVH helyiségeit" folytatta Jónás, valamint elmondta az urántörténetet.

479 Nyom.p.489.
480 Nyom.491–497.
481 Nyom.493–495.

Külön kérdés irányult arra, hogy „ezen kívül a honvédségtől kik vettek még részt a »FT« munkájában aktív tevékenységgel?" Jónás megemlítette Schnekta ezredest, Sánta és Méth alezredeseket, Tóth szds-t. Tényleges tevékenységükről nem tudott nyilatkozni

Jónás Oszkár negyedik kihallgatása június 6-án volt.[482] Újból elmondatták az első és a második forradalmi-tanácsválasztás történetét, a megyei és a városi Forradalmi Tanács szétválását, és a funkciók elosztását. Új kérdés, és a vallomás új eleme a november 1-jén Győrben tartott Dunántúli Forradalmi Tanács ülése, ahol Jónás küldöttként vett részt. Beszámolója meglehetősen zavaros. Eszerint első téma Szigethy Attila személyével kapcsolatos bizalmatlansági javaslat volt, amelyet elvetettek, majd a sztrájk kérdése volt a második napirendi pont. „Az érdemleges döntés az lett... hogy a sztrájkot azonnal be kell szüntetni minden feltétel nélkül..."

„Amíg a tárgyalás folyt – folytatta a vallomást Jónás –, eddig jött egy távirat Dudástól a Széna téri vezértől aki azt táviratozta, hogy javasolja, hogy a győri dunántúli tanács alakítson ellenkormányt, amiben ő hajlandó részt venni. Szigethy Attila miután elolvasta a táviratot, nagy felhördülés keletkezett, és többen követelték, hogy Dudást tartóztassák le, mert az egy szélhámos. Ezt a táviratot senki sem fogadta el"[483].

Vallott még Jónás az MDP-vagyon leltározásáról.

A november 3-a utáni tevékenységét célzó kérdésre így válaszolt: „Határozottan állítom, hogy november 3-a után semmiféle tevékenységet nem fejtettem ki. November 4-én, amikor felkeltem, hallottam lövöldözés van, és ennek folytán nem tudtam a városba bejárni... november 4-e után semmiféle kapcsolatot nem tartottam fenn a volt városi »FT« tagjaival.[484]

A nemzetőrség szervezésével kapcsolatosan sem tudott sokat Jónás Oszkár: „A nemzetőrség megszervezésében a városi »FT«-nak semmiféle tevékenysége nem volt." Hasonlóan nemleges volt a válasza, amikor „az ÁVH-sok és kommunisták letartóztatásai" után érdeklődött a vizsgáló.

Június 12-én a kihallgatás[485]Péntek Károly leváltásának körülményeivel kezdődött. Itt is elismerte Jónás, ő közölte Péntekkel a Forradalmi Tanács határozatát.

Ezt követte a Forradalmi Tanács tagjainak tevékenységét firtató kérdés. A válaszból most csak azokról szólunk, akik a korábbiakban nem szerepeltek Jónás Oszkár vallomásában. Így Szabó János az egyetem delegáltja volt, csak az alakuló ülésen vett részt; „Zágon Sándor vasúti tiszt... aki a tanácson belül a vasút ügyeinek intézésével... volt megbízva... a MEFESZ által volt delegálva két egyetemi hallgató, Tóth Károly és Losonczy Ferenc... ők csak ügyeleti szolgálatot láttak el... a honvédség részéről volt még egy tiszt delegálva, akinek a nevére nem emlékszem egy alkalommal volt a tanácsba (sic!)... Farkas György a Szén-TRÖSZT részéről volt a városi »FT«-ba delegálva. Nem emlékszem, hogy ő egy alkalommal is benn lett volna... a rendőrség részéről volt egy kerek arcú fhdgy. a városi »FT«-ba delegálva... egy alkalommal volt intézkedése."[486]

Az utolsó kérdés a Forradalmi Tanács tagjainak fegyverviselési engedélyére vonatkozott. Jónás Oszkár állította, hogy neki volt ilyen engedélye, a tanács többi tagjának folyamatban volt az engedély intézése.

Az utolsó rendőrségi kihallgatást július 16-án foganatosították.[487]

Érdemes az első kérdés lényegét szó szerint idézni: „...a megyei ellenforradalmi tanácson belül milyen tanácskozási jog volt és milyen ügyekben járt el november 4-e előtt?"

Jónás válasza: „A Megyei »Forradalmi Tanácson« belül minden tanácstagnak egyformán volt tanácskozási joga, és mindenkinek joga volt beleszólni az ügyek folyásába."[488]

Az intézkedéseit számbavéve első helyen a rabok szabadításának ügyét ismételte meg, majd az október 30-i gyűlésről, Földeák fellépéséről beszélt. Jónás vallomásából világosan kitűnik, hogy Földeák fellépése *elsősorban a Forradalmi Tanács újjáválasztásának elérésére irányult.*

Itt álljunk meg egy gondolat erejéig: Érdekes, hogy Jónás Földeák-

482 Nyom.p.498–504.
483 Nyom.p.501.Szigethy Attila nevét következetesen tévesen Szigetinek írják.
484 Nyom.p.503.
485 Nyom.p.505–508.
486 Nyom.p.506–507.
487 Nyom.p.509–512.
488 Nyom.p.509.

kal kapcsolatban meg sem említi a fegyverek kérdését, amelyet pl. Brusznyai mint alapkérdést érzékelt!

Önként adódik a kérdés, a Földeák-fellépésben a jogász Jónás miért a Forradalmi Tanácsok újraválasztását érezte egyedül említésre méltó dolognak (úgy, hogy a fegyverek ügyét meg sem említette), míg Brusznyai esetében a fegyverek kérdése áll a központban, mintha másról szó sem esett volna.

A kérdés megoldásához valószínű a nyomozók kérdései adják a megoldás kulcsát. Pontosabban az a tény, hogy Jónásnál még csak meg sem kérdezték a fegyverek ügyét Földeákkal kapcsolatban, míg Brusznyainál másról sem volt szó, s őt a Forradalmi Tanács újjáválasztásával „békén hagyták", okkal következik, hogy a vizsgálat *szelektív volta* kívánta meg, hogy *Brusznyai figyelmét kizárólag a fegyverek ügyére irányítsák, mert őt ezzel akarták elveszejteni.* A nyomozás taktikája ezért az volt, hogy emlékezetét erre a kérdésre egyenirányítsák, s önmagában is elmossák a történések valódi menetét, azon belül a felmerülő kérdések súlyát. November 30-án a Földeák-fellépést úgy kellett beállítani, hogy fegyvert követel, és a pesti harcosoknak fegyveres segítsége egyszerűen ellentétes az események menetével. Ekkor – 30-án – országszerte a *Forradalmi Tanácsok megtisztítása* folyt az oda „beépült" kommunistáktól. Így a Földeák-fellépés lényege a Jónás Oszkár által vallott újjáválasztás kérdése lehetett, s csak mint ehhez kapcsolódó követelés lehetett a nemzetőrség felfegyverzésének sürgetése, amit Brusznyai esetében mint fő motívumot exponált a kihallgató.

Jónás Oszkár ezután beszámolt még egyes delegációk fogadásáról, lakásügyekről, pártok székházfoglalásáról, az MDP-vagyon leltározásáról.

Részletesebben Kiss Gaál Imre letartóztatását kérdezte a vizsgáló. Jónás ezzel kapcsolatban elmondta „...bejött Dormány százados, és közölte velem, hogy Kiss Gaál Imre iránt a tisztikarban teljes bizalmatlanság uralkodik, és követelik a leváltását... azt hittem, ez személyes intrika... fel is vetettem Dormány felé, aki közölte, nem az... ha nem hiszem, tárgyaljak a katonai tanács kint lévő tagjaival". Jónás behívatta „...a Danúvia tisztjeit... ugyanazon véleményen voltak... bezáratta őket a laktanyába... mindennap másképp tájékoztatta őket az eseményekről... nem ismerték el parancsnokuknak".[489] Elmondta, hogy behívatta Kiss Gaált a megyei tanács épületébe, „...parázs vita kitörése után attól tartottam, hogy Kiss elveszti lélekjelenlétét, és fegyverét fogja használni... 2-3 órás vita után azt mondtam a jelenlevőknek, hogy a döntés a katonai tanácsra tartozik, döntsön az..."[490] Újabb kérdésre („ úgy állítsa be az eseményeket mintha(sic!!) ...mintha nem adott volna utasítást Kiss Gaál Imre letartóztatására!) Jónás Oszkár kijelentette: "Határozottan állítom és vallom, hogy Kiss Gaál Imrét nem tartóztattam le."[491] S ehhez a vallomásához akkor is ragaszkodott, amikor a nyomozó „ válaszát visszautasítom"-mal reagált.

Szóba került még az uránügy (ezt a korábbiaknak megfelelően foglalta össze Jónás), valamint a városvédelmi terv kérdése, amiről állította, hogy a tervről „nem volt tudomásom, így nem is vehettem részt annak megtárgyalásában", cáfolta Dormány százados ezzel ellentétes vallomását.[492]

Dóra fővizsgáló az utolsó kérdésben elrejtett egy csapdát – nem csak Jónás számára: Olvassuk el figyelmesen a kérdését: „Véleményünk szerint Ön ebben a kérdésben nem őszinte, annak ellenére sem, hogy nem ön elsősorban felelős a védelmi terv létrehozásában és elfogadásában. *Ismertesse, hogy november 4-én ki adott javaslatot a védelmi terv megvalósítására.*"

Jónás alighanem felismerte, ha *bármilyen találgatásba bocsátkozik,* a hatalom a spontán kirobbant veszprémi harcokat úgy értékeli, hogy azok a Forradalmi Tanács (ok) által elfogadott védelmi terv alapján robbantak ki, amelynek számos halálos ítélet lehet a következménye, a katonák – Kiss Gaál, Dormány s ki tudja még, kik – nem kerülhették volna el Brusznyai Árpád sorsát.

Jónás válasza:" Nincs tudomásom arról, hogy november 4-én ki adott javaslatot a védelmi terv végrehajtására... Határozottan állítom, hogy én ilyen, vagy ehhez hasonló javaslatot nem tettem."[493]

A tanúk sorában az első

489 Nyom.p.510.
490 Nyom.p.511.
491 Nyom. Uo.
492 Nyom.p.512.
493 Nyom. Uo.

Czibók István – városi tanács vb. elnökhelyettes

vallomásában[494] a Forradalmi Tanács legaktívabb tagjairól tett említést, valamint arról, hogy Szöllősy átadta részére az utcák és terek nevének megváltozatására vonatkozó jegyzéket."...csak azokat az utca- és térneveket változtatták meg, amelyek munkásmozgalmi harcosok nevét viselték".

Arnhoffer István – kőműves mester

vallomása[495]a Forradalmi Tanácsok választásáról és újraválasztásáról szól, érdemi s főleg „terhelő adatok" nélkül.

Varga József – bv. (büntetésvégrehajtási) szakaszvezető

rövid vallomása[496] a börtön körül kialakult tüntetésről szólt, s hogy „az elítéltek között felborult a rend... dr. Jónás beszédet mondott a raboknak... megígérte, hogy felülvizsgálják őket, és a politikai, valamint a köztörvényes bűntett miatt elítélteket szabadon fogják engedni, kivéve a gyilkosokat." Másnap – vallotta a foglár – nem lett elintézve a fogvatartottak ügye, „újból kitörtek a celláikból." Jónás megjelenésére „ a rabok meg is nyugodtak, és visszamentek a zárkájukba". „Végül a rabok zöme másnap elindult... 2 gyilkosságért elítélt és 7 betörésért elítélt maradt benn a börtönben."

Kincses Gábor – bv. törzsőrmester

vallomása egybevág a Varga József által elmondottakkal[497]

Maczkó Miklós – segédmunkást

mint „érdektelen" tanút[498] a Forradalmi Tanács tagjainak „ellenforradalmi tevékenysége" felől faggatták. Az újjáválasztott Forradalmi Tanácsokról így vélekedett „...azért sem mentem el többet ide (ti. a városi Forradalmi Tanács ülésére), mert az ott jelenlévő személyek egyáltalán nem tetszettek nekem, köztük egyetlenegy munkás vagy parasztot (sic!) sem láttam. Én úgy értékeltem akkor, hogy ott egy dzsrentriklikk vezeti a várost, és azok teljhatalmúlag intézkednek".[499]

Brusznyai Árpád

tanúvallomásában[500] igazolta Jónást, hogy ti. a rabok kitörését megakadályozandó úgy döntött a Forradalmi Tanács „...egy bizottság menjen ki a helyszínre, és beszéljen a rabokkal... ne törjenek ki... ügyüket felül fogják vizsgálni."[501]Brusznyai úgy tudta, hogy Jónás nem kapott megbízást az ÁVH fogdájában lévő foglyok ügyének vizsgálatára.

Szabó János – egyetemi tanszékvezető

kihallgatása furcsa módon nem Jónás Oszkár ügyében történt, sőt, nem is olyan vádlott ügyében, aki a Brusznyai-ügyben szerepelt. A június 10-i kihallgatást Zágon Sándor ügyében foganatosította a nyomozóhatóság, majd a vallomást a Jónás-anyaghoz csatolta[502]. Vallomása a városi forradalmi bizottság egyik üléséről szólt. „Erre a gyűlésre Czibók István hozta be azt a névsort, melyet a városi tanács munkástanácsa elbocsátásra javasolt... Elbocsátásra csakis kommunisták voltak javasolva, vagyis ahogyan ők nevezték, »káderek«.Ehhez a kérdéshez többen hozzászóltak, többek között dr. Jónás Oszkár, Angeli János, Czibók és Zágon Sándor. Ezek a személyek hangoztatták, hogy az ilyen kádereket kell kirúgni, majd ezeket személyeket becsmérelték és különböző vádakkal illették"[503] vallotta Szabó János, aki arról is tudni vélt, hogy az említett személyek „...voltak, akik leginkább futkároztak és intézkedtek. Tudomásom szerint dr. Jónás Oszkár több alkalommal járt Győrben is."[504]

494 Nyom.p.516–517. június 4.
495 Nyom.p.518–519. június 4.
496 Nyom.p.520–521. június 5.
497 Nyom.p.523–524. június 6.
498 Nyom.p.530–531. június 7.

499 Nyom.p.531.
500 Nyom.p.532–533. június 8.
501 Nyom.p.532.
502 Nyom.p.534–535.
503 Nyom.p.534.

Losonczy Ferenc – vegyészmérnököt

Angeli János ügyében hallgatták ki – június 11-én –, és a jegyzőkönyvet[505] a Jónás-anyaghoz tették. A vallomásban érdemi adat nincs, hacsak nem az, hogy Jónás Oszkár, a Városi Forradalmi Tanácsban Angelit helyettesítette.

Dr. Halmai János

a megyei bíróság elnöke igen fontos vallomást tett[506]. A rabok „szabadításának" jogi hátterét pontosan feltárta. Halmai úgy emlékezett, „a börtönben... 26 elítélt volt, ezek közül 2 politikai... a többi köztörvényi". Az elítéltek között 2 személy gyilkos volt. Említést tett *még 26-28 előzetes letartóztatottról,* köztük egy 8 tagú betörőbandáról. „Én már a döntés után csak annyit fűztem hozzá, hogy ez nem jelentheti a büntetés végleges elengedését, és ezért a szabadonbocsátást a börtön úgy tüntesse fel, hogy a büntetés további végrehajtása függőben van tartva. A névjegyzéket Mikola járási ügyész és én írtuk alá."[507] A *gyilkosok és a 8 tagú betörőbanda nem került szabadlábra.* A vallomás tehát nem hagyott kétséget az iránt, hogy nem a rabok szélnek eresztéséről, hanem felülvizsgálat és szakszerű bírói mérlegelés után egyes elítéltek büntetését *félbeszakították és függőben tartották,* egyes előzetes letartóztatottakat pedig szabadlábra helyeztek.

Halmai János vallott arról is, hogy „...Jónás Oszkár és Lóránd Imre... azt közölték velem, hogy Péntek elvtárs leváltására fog sor kerülni, és kérdezték, hogy mit tudok arról, hogy milyen volt Pénteknek a magatartása hivatalon belül... Én erre azt feleltem... hogy én Péntek elvtársat rendes embernek ismerem, néha kissé hirtelen, és így lehet, hogy a hivatalban akadt olyan, aki az intézkedést, amit vele szemben tett, nem helyeselte, és talán így egyesek nehezteltek Péntek elvtársra. Ekkor Lóránd Imre kijelentette, hogy ha csak így áll a helyzet, akkor nem fogja Péntek elvtársat elbocsátani, ő majd beszél Péntek elvtárssal"[508].

Végül, mint ismert az anyagból, Pénteket elbocsátották.

504 Nyom.p.535.
505 Nyom.p.536–537.
506 Nyom.p.538–540. június 15.
507 Nyom.p.539.
508 Nyom.p.540

Dr. Mikola Bálint – járási ügyész

vallomása,[509] a rabok kérdésében lényegében egybehangzóan vallott Halmai Jánossal.

Kiss Gaál Imre – „szabósegéd"

„érdektelen tanú" vallomása[510] szerint október 26-án ismerkedett meg Jónás Oszkárral a Forradalmi Tanácsban. Október 27-én együtt voltak az ÁVH fogdájában, amikor Jónás kikérdezte a három fogvatartottat. Ez után Kiss Gaál a november 2-án éjszaka történt letartóztatásáról beszélt, amikor is Jónás – vallomása szerint – szemére hányta, hogy „beférkőzött a forradalomba, most ellene dolgozik", továbbá áv.-tiszteket mentett, szovjetekkel összejátszott, és korábban párttitkár volt, s hogy a legsúlyosabb büntetésre fog javaslatot tenni.

Lóránd Imre – újságíró

„érdektelen tanú" vallomásában[511]megerősítette, hogy Jónást bízták meg a börtönben lévők ügyeinek felülvizsgálatával. Az ÁVH-fogdában lévők „kiengedéséről nem tudok" – vallotta Lóránd. Arról is beszélt, hogy Jónás „szoros kapcsolatot tartott fenn Ferenczi László r.őrgy-gyal és Kamarás Iván r.szds-sal. *Ez szerintem mind baráti, mind hivatali kapcsolatnak mondható"*[512]. (Kiemelés tőlem. K.F.) Ez a „minősítő" mondat percnyi figyelmet érdemel. Ilyen mondatot a köznyelvben senki sem mond. Nem nehéz megfejteni, hogy ez esetben olyan kérdés hangzott el a vizsgáló részéről, amely a rendőrtisztek – különösen Ferenczi őrnagy – és Jónás kapcsolatának mineműségéről faggatta a „tanú-gyanúsítottat", s nem nehéz megfejteni azt sem, mi volt ezzel a célja. Az ÁVO/ÁVH nyomozati anyagaiban rutinfeladat volt a gyanúsított baráti körének feltárása, s így vagy újabb gyanúsak kerültek a szerv látókörébe (akiket legjobb esetben évekig megfigyelés alatt tartottak), vagy, ha a baráti körébe „rossz káder", netán „klerikális elem"

509 Nyom.p.541–542. június 17.
510 Nyom.p.543–544. június 18.
511 Nyom.p.545–546. június 19.
512 Nyom.p.546

volt ez, kellően elmélyítette nem csupán a gyanút, de magát a bűnösséget is elfogadhatóvá tette. Ez folytatódott a Politikai Nyomozó Osztály gyakorlatában. Adott esetben úgy állt a dolog, hogy az árulónak tekintett Ferenczi őrnagy kompromittálására igen alkalmasnak látszott a „rossz káder" Jónás Oszkár ügyvédhez fűződő „barátsága".

Villangó Miklós – büntetésvégrehajtási hadnagy

a veszprémi börtön parancsnoka vallomása[513] a kutatás számára igen jelentős adatokkal szolgál. Villangó börtönparancsnok elmondta ugyanis, hogy ő a rabok kitörésének veszélyét az ÁVH helyi parancsnokának, Havasi őrnagynak jelentette. „Erre Havasi őrgy. elvtárs közölte velem, hogy nemsokára menni fog egy bizottság a börtönbe a »Forradalmi Tanács« részéről, amelynek a vezetője dr. Jónás Oszkár lesz, majd *azokkal beszéljem meg a tennivalókat."*[514] (Kiemelés tőlem. K.F.) A továbbiakban a vallomása megegyezik Jónás és Halmai vallomásával, megerősítve, hogy a két gyilkos és a betörőbanda nem került szabadlábra.

A lényeg azonban mégiscsak az, hogy az államvédelmi szerv illetékes parancsnoka nemcsak tudott arról, hogy az ügyet a Forradalmi Tanács kezeli, hanem *utasítást adott a börtönparancsnoknak a Forradalmi Tanács határozatának végrehajtására !* – hogy a restauráció után ezt az intézkedést is váddá fogalmazzák.

Dormány László

kihallgatási jegyzőkönyve [515] arról szól, hogy Jónás jelen volt a védelmi terv áttekintésénél „...a terv a szovjet csapatokkal való harc felvételére készült... Jónás Oszkár is egyetértett azzal, hogy a városban lévő magyar katonai alakulatok a szovjet csapatok támadása esetén felvegye (sic!) a szovjetekkel a harcot...[516] ...november 2-án este nekem Jónás Oszkár azt mondta, hogy menjek el valamelyik üveggyárba és szerezzek literes üvegeket, és azokat megtöltjük benzinnel, és a szovjet harckocsik támadása esetén fel fogjuk őket használni védekezésre[517]".

Az utóbbi állítás minden bizonnyal confabuláció! Nemcsak azért, mert semmilyen más adat nem erősíti meg (amit minden bizonnyal nagy örömmel vett volna a nyomozószerv, hiszen ez Jónás helyzetét reménytelenné tehette volna !), hanem, mert a korábbi anyagból jól tudjuk, a felkínált robbanóanyag-szállítást is elutasította a Katonai Forradalmi Tanács, mert volt bőven páncélelhárításhoz szükséges lőszerük és robbanóanyaguk.

Biró Zoltán

nyomozati anyaga egy olyan „tanú?" vallomásával kezdődik – ezt később a terhelti anyagához fűzték le[518] –, amelyet még 1957. március 5-én Budapesten az OLP hivatalos helyiségében vett fel Bárdy Lajos fhdgy.

Az első kérdés arra irányult: „Milyen körülmények előzték meg Veszprémben az egyetemisták nagygyűlését?" Bíró elmondta, október 21-én érkezett Szentendréről Veszprémbe, ahol az egyetemisták egy stencilezett lapot adtak át neki, amelyen a felhívásuk szerepelt, s többek közt a 23-i gyűlés, amelyet a színházteremben fognak megtartani. „Kedden az egyetemen belül egész nap az előkészületek folytak. Hétfő reggel szereztem arról is tudomást, hogy Szegedről itt van egy személy, aki ismertette az egyetemistákkal az ő felhívásukat." 24-én az egyetemisták a felhívásukat a laktanyába akarták eljuttatni, de a laktanya parancsnoka nem engedélyezte.

„23-án a nagygyűlést du. 3 órakor megkezdték... csak meghívóval lehetett bejutni... jelen volt a szegedi küldött, majd később jöttek a miskolciak és a soproniak."[519] Bíró a soproniak 60 fős csoportjának tulajdonította „...hogy a gyűlés végén már volt szovjetellenes megnyilvánulás is, hasonlóan pártellenes megnyilvánulások. A gyűlésnek kb.

513 Nyom.p.597–599. június 21.
514 Nyom.p.597.
515 Nyom.p.550–551. június 26.
516 Nyom.p.550.
517 Nyom.p.551.
518 Nyom.p.566–570. Ezt a jegyzőkönyvet a július 13-i és július 18-i kihallgatás közé sorolták, és így sorszámozták.
519 Nyom.p.567.

24 óra előtt pár perccel lett vége... azonnal megkezdték az általuk elfogadott felhívások kinyomtatását az egyetem stencilgépén..."[520]

A következő kérdés azt tudakolta, „Hogyan került kapcsolatba Kiss Gaál Imre szds.-al és a többi akkori vezetőséggel?"

Bíró Schnekta ezredes parancsára hivatkozott, „hogy meg kell szervezni egy egyetemi századot. További megbeszélés végett Kiss Gaál Imre szds.-hoz küldött". Földesi szds-sal összeállították a század névsorát, de fegyvert 25-én – követelésük ellenére – nem kaptak az egyetemisták.

Bíró október 27-re teszi az időpontot, amikor Lóránd Imre utasította a nemzetőrség megszervezésére „...én akkor mondtam neki, hogy miért nem a munkásokat fegyverzik fel". Aznap beszélt Bíró Sánta Károly alezredessel, aki HM-utasításra hivatkozva fegyvereket nem adott ki. Este Bíró még Böszörményi áv.szds. lakásán járt – itt tartózkodott Bíró áv.szds. is. Bíró Zoltán figyelmeztette őket, ne menjenek el a lakásból, és elkérte – nyugta ellenében – Böszörményi fegyverét.

Az egyetemi század felfegyverzésére irányult a következő kérdés. Ez esetben Kiss Gaál október 30-i parancsára hivatkozott Bíró Zoltán. A századdal kimentek a pápai úti ÁVH-s laktanyába, itt szerelték fel a századot fegyverzettel és ruházattal. Beszámolt arról is, hogy a Forradalmi Katonai Tanács megalakulása után Dormánytól parancsot kapott „egy operatív csoport felállítására". Bíró ettől kezdve ennek a csoportnak lett a parancsnoka, míg a századot Földesi szds. vette át.

Az operatív csoport tevékenységéről beszámolva szólt a 31-én végrehajtott zirci akcióról – amelyre Dormány adott utasítást –, valamint a bakonybéli ÁVH-üdülőben az elhagyott 43 000 Ft lefoglalásáról, és a helyi tanács részére történt kiadásáról. Beszélt a gyulafirátóti megjelenésükről és arról, hogy 5 embere a rendőrséggel együtt házkutatásoknál volt jelen.[521]

„Milyen tevékenységet folytattak november 3-án éjjel?" – tette fel az utolsó kérdést a vizsgáló. Bíró elmondta: a színházkertben volt ellenőrizni. „Kb. hajnali 3 óra lehetett, amikor az első szovjet gépkocsival találkoztunk. Ezután felmentünk az egyetem épületébe. Nemsokára telefonált hozzánk Dormány László szds., és közölte velünk, hogy ne csináljunk semmit sem. Ugyanezen értesítést adta a laktanyából

520 Nyom. Uo.
521 Nyom.p.569.

Sánta Károly alezredes is... több egyetemista bejött az egyetem épületébe, ezek később kimentek, azaz kiszöktek... és a várost megkerülve felmentek a várba. Később hallottam, hogy ezek ott harcba bocsátkoztak."[522]Bíró Zoltán Földes századossal és az öccsével 9 óra körül átment Böszörményiékhez, és Bíró Zoltán kedd reggelig ott is maradt. Kedden Böszörményivel a rendőrség épületébe mentek, majd közölte, hogy „az egyetem épületében nagy mennyiségű fegyver van, kimentek és összeszedték".

November 12-én Bíró Budapestre, majd Szentendrére utazott „...ahol azóta is tartózkodom". Kérdezett még a vizsgáló egy adó-vevő rádiókészülékről is, de erről Bíró nem tudott érdemben felvilágosítást adni.

Július 10-én már formálisan is terheltként hallgatták ki Bíró Zoltánt a veszprémi politikai nyomozó osztályán[523]. Itt újból elmondta a november 23-i gyűlést, azzal bővítve, hogy a DISZ-szervezet megszűnését és a MEFESZ megalakítását, valamint a 21 pontot kiemelte.

A „Mikor kapcsolódott be Ön az ellenforradalomba?" kérdés elárulta, tevékenységének „minősítése" megtörtént. Bíró a korábbi vallomásának megfelelően elmondta az egyetemi század szervezését Schnekta parancsára, az egyetemisták 30-i felszerelését és az operatív csoport alakítását. Ez utóbbi kezdeményezését a nyomozóhatóság Bíróra akarta hárítani „...vallomását nem fogadom el, mivel bizonyítékaink vannak arra, hogy az Ön javaslatára lett megalakítva az operatív csoport"[524]. Bíró azonban kitartott korábbi vallomása mellett.

Azon egy pillanatra érdemes elgondolkodni, hogy elvileg egy katonai feljebbvalótól kapott parancsért a parancsot kiadó feljebbvaló a felelős, vagy az a beosztott, aki a döntést hozónak javaslatba hozta a későbbi parancs tárgyát. Hosszabb töprengést azonban 1957-ben nem érdemel a kérdés, mivel akkor senkit nem érdekelt az efféle jogászi okoskodás.

„Mi volt az Ön célja az egyetemista operatív csoport megszervezésével, és mi volt a további perspektívája velük?"[525] volt a következő kérdés, amely nem is annyira burkoltan arra irányult, hogy a csoportból

522 Nyom. Uo.
523 Nyom.p.559–562.
524 Nyom.p.561.
525 Nyom. Uo.

Bíró magánhadseregét hámozza ki, amely Bíró egyéni érdekeit szolgálta.

A válasz higgadt és pontos: „Ezzel a csoporttal célom volt a rend fenntartása az esetleges rendzavarók elfogása a megye területén. Különösebb perspektívám a csoporttal nem volt az elkövetkező időre."[526]

Azt követően a zirci, bakonybéli, gyulafirátóti megjelenések részletezését olvashatjuk.

Július 13-án a kihallgatás[527] kérdéseinek megfogalmazása aligha volt jóindulatú, de még csak tárgyilagosnak sem nevezhető.

„Hány kommunistát és volt ÁVH-tisztet vettek őrizetbe az Ön utasítására, és helyeztek börtönbe? ...kommunisták és ÁVH tisztek letartóztatására nem kaptam, sem nem adtam utasítást az op. (operatív) csoport tagjainak." [528] S most a történet, amelyet a katonai tanszéki tiszttársa és felettese Földesi István szds. április 27-i „elvtársi" vallomásából ismertek, s amelyet Bíró itt előadott: November 3-án a MEFESZ-től kapott egy írást „...hogy a várban a gimnázium pincéjében esténként kommunisták kb.30-40 fő Lóránd Imre vezetésével (!) gyűlést tartanak, azonban sem utasítás nem volt benne, sem aláírás, hogy ki küldte... Röviddel a papír megérkezése után Wlasits László felhívott telefonon, hogy küldtek ők egy papírt nekem, és jó lenne, ha megnéznétek ezt a kérdést. Én erre szóltam Földesi szds.-nak... erre Földesi kérdezte tőlem, hogy minek érzem magam, paraszt vagyok és párttag, és úgy ítélkezzem felette. Amire mondtam, hogy igazad van... összetéptem a papírt, így nem mentem sehová"[529]. Azután ismét a házkutatások, a korábbi válasszal, a zirci akció, s újból a letartóztatások, változatlanul tagadó válasszal.

Az esetet nehéz minősíteni. Az bizonyos, hogy ha Lóránd Imre ilyen kommunista gyűlést szervezett volna, annak nyoma lenne az anyagban. Ilyen nyom azonban nincs. Nem zárhatjuk ki azt sem, hogy valamiféle provokáció vagy felültetés van a közlés hátterében.

A következő kérdéseknél veszélyesebb volt: „Nov.4-én milyen utasítást adott Ön az operatív csoport tagjainak, amikor a szovjet csapatok jöttek a városba tisztogatásokat végezni?"[530]

526 Nyom. Uo.
527 Nyom.p.563–565.
528 Nyom.p.536.
529 Nyom. Uo.

Itt tartozunk azzal a magyarázattal – különösen katonák esetében áll ez –, sokkal súlyosabb megítélésre számíthatott bármilyen november 4. utáni tevékenység, mint az azt megelőző időben a forradalom érdekében tett lépés.

Bíró Zoltán elmondta, felderítőket küldött ki Szentkirályszabadja felé, és a csopaki útra „fehér zászlóval azzal az eligazítással, hogy mondják meg a szovjeteknek, mi nem akarunk harcolni, és megadjuk magunkat". A vallomás további részei megegyeznek a már ismertetett március 5-i jegyzőkönyvben foglaltakkal.

A július 18-i kihallgatási jegyzőkönyv[531]az operatív csoport ügyével kezdődik, s Zsíros Zoltán kihallgatótiszt mindenáron azt akarta beismertetni Bíró Zoltánnal: az ő ötlete volt annak létrehozása. Dormány László és Éva Sándor vallomására hivatkozott, akik ilyen értelmű vallomást tettek. Bíró követelte: szembesítsék őt két volt tiszttársával, és megmaradt tagadó vallomása mellett.

Megismétlődött sokadszorra is a „Hány kommunistát és volt áv.-tisztet vett őrizetbe..." kérdés. Bíró válasza itt is tagadó, majd a zirci kivonulás részletesen, a válasz: mint eddig.

Tíz tanú kihallgatási jegyzőkönyve fekszik el Bíró Zoltán anyagában.

Tündik Sándor – egyetemi hallgatóhoz[532]

„Ki szervezte az egyetemen a fegyveres harcot?" kérdésre 8 soros válasz született. A Bíró csoportjáról mondottak érdektelenek. Találunk azonban neveket, akik a várban felvették a kilátástalan harcot a megszállókkal. Nevük álljon itt az utókor megbecsülésétől övezve: „Solymár egyetemista, aki meg is sebesült. Fent volt Szabó László tanársegéd is, Tóth Zoltán egyetemi hallgató mesélte, hogy barikádot csináltak és ellenálltak. Ott volt még Illés József, Ratkovics Ferenc, ez utóbbit mint nagyon bátor embert emlegetik."

530 Nyom.p.564.
531 Nyom.p.571–573.
532 Nyom.p.574.

két ízben tett terjedelmes tanúvallomást[533].Földesi volt a katonai tanszék vezetője. Részletesen elmondta az október 23-i eseményeket, kiemelve, hogy a gyűlésen kik, milyen értelemben szólaltak fel.

A 26-i gyűlésen is jelen volt Földesi „...a rendőrök a címert már nem viselték, és engem is felszólítottak, hogy vegyem le a sapkáról... Sánta alezredes a hangulat csökkentése miatt (sic!) ebbe bele is egyezett". Elmondta, őt is jelölték a Forradalmi Tanácsba, „velem kapcsolatban többen kifogást emeltek, és Bírót követelték helyembe. Én a jelölést később nem fogadtam el, és helyettem így Tóth szds. került be"[534].

Ezt a nem túl jelentős epizódot azért nem árt emlékezetben tartani, mert Földesi vallomásán végighúzódó Bíró Zoltán iránti rosszindulat egyik eredője bizonnyal az a sértődöttség lehet, amelynek forrása éppen a jelölésből adódó vita.

Földesi említést tett a hozzászólások párt- és kormányellenességéről, s arról, hogy egy „Horváth nevű, alacsony, fiatalabb katolikus pap... vallásszabadságot követelt... Brusznyai is beszélt, de elég diplomatikusan".

Bíróra térve említette, hogy amikor az egyetem „C" épülete előtt tömeg verődött össze, és fegyvert követelt „...láttam, hogy ott van Bíró fhdgy., aki fegyverrel a kézben egy polgári alkalmazottal védte a bejáratot, és a tömeget szétoszlatta"[535].

27-én a tanszéken Bíró közölte főnökével, hogy „a Forradalmi Tanács katonai részéről *kapott engedélyt* egy fegyver nélküli század megszervezésére az egyetemisták közül, akik szükség esetén a rendőrséggel közösen fegyveresen is részt vesznek a rend fenntartásában". (Kiemelés tőlem. K.F.) 28-án Bíró Szentendrére utazott, mert gyermekük született. „29-én részt vettem Sánta alezredesnél szűkebb katonai megbeszélésen, ahol közöltem a megjelentekkel, az Egyetemi Tanács úgy döntött, hogy nem kell fegyver az egyetemistáknak... 30-án... Jutasról érkezett Czeitler szds. közölte, hogy a Bíró által megszervezett 100 fő

533 Nyom.p.575–582. április 27. és nyom.p.595–599. július 15.
534 Nyom.p.577.
535 Nyom.p.378.

legyen készenlétben, mert a *kormány rendelete értelmében meg kell alakítani a nemzetőrséget.*"[536] (Kiemelés tőlem. K.F.)

A századot felszerelték. „November 1-jén Bíró fhdgy. közölte velem, hogy ő kapott egy parancsot a Katonai Forradalmi Tanácstól, hogy alakítson egy 30 fős operatív csoportot a Forradalmi Tanács közvetlen utasításának végrehajtására, a Veszprém környékén a rendzavarásokat meggátolhassák... Március 3-án tudtam meg, hogy pártfunkcionáriusokat üldöznek az operatív csoportok... Bíró fhdgy. a parancsokat gátlás nélkül végrehajtotta, illetve hajtatta, én azonban fékeztem a fiúkat, külön kioktattam őket a helyes magatartásra elindulásuk előtt."[537] Azután jött a történet a 30 kommunistáról a gimnázium pincéjében. Földesi úgy tudta, azt a bizonyos üzenetet Bereczki Éva írta alá, bár vallja, „az aláírást nem láttam, csak egy töltőtollal írt »B« betűt", később, decemberben – állította Földesi – Bíró elismerte előtte, hogy a parancsot valóban Bereczki Éva írta alá.

Szót ejtett még Földesi Bíró Zoltán látogatásáról Böszörményiék lakásán, és beszélt a november 4-i támadásról, magát állítva be a főszerepbe." Én mondtam, hogy nem lövünk, ezt helyeselte. (ti. Bíró Zoltán) Bíró fhdgy. ezeknél az eseményeknél már nem ténykedett, félt és nem intézkedett. Felszólításomra kitűzte a fehér zászlót... Később Bíró közölte, hogy emberei harcolni akarnak, de ő nem tudja megakadályozni."[538] A várbeli harcokról Földesi érdemben nem tudott beszélni „én ekkor már a lakásomon voltam" – vallotta.

Földesi István még közölte: „Megjegyezni kívánom, hogy Bíró fhdgy. decemberben nagyon hangoskodott, és többek előtt, sőt előttem is hangoztatta a MUK-ot. Beszélt arról, hogy tavasszal ismét lesz harc."[539]

Földesi István július 15-i kihallgatásán lényegében megismételte a most ismertetett vallomását, talán nagyobb hangsúlyt adva az operatív csoport házkutatásokban való részvételének.

536 Nyom.p.379.
537 Nyom.p.580.
538 Nyom.p.581.
539 Nyom.p.582. MUK: Márciusban újra kezdjük! (a forradalom folytatására való utalás.)

Nagy Sándor – egyetemi hallgató

vallomása[540] – ő az operatív csoport egyik tagja volt – újabb adalékot nem tartalmaz a csoport és Bíró tevékenységéhez. A vallomásban hangsúlyt kapott: „Ezt a csoportot Bíró fhdgy szervezte. Ő közölte velünk, hogy a szakasz feladata a rend fenntartása lesz, főleg vidéken."

A várban folyt harcok résztvevőiről is faggatták Nagy Sándort: Szilágyi Imrét és Magyari Sándort említette.

Szijj Ferenc – egyetemi hallgató

terjedelmes vallomásában[541]részletesen beszélt az előzményekről, az egyetemi gyűlésről és a nemzetőrség megalakulásáról. Szijj Ferenc is tagja volt az operatív csoportnak, s hosszan elbeszélte a zirci stb. útjukat, vallomása új elemet nem tartalmaz. A tanú szovjet fogságba került, s csak december 19-én szabadult.

A várbeli harcokról szólva ezért így válaszolt: „Utólag hallottam, hogy a fegyveres harcban részt vett Pásztor Antal, Solymár Károly, Kánics Lajos... majd módosítja a vallomást: ...róluk csak azt tudom, hogy fegyverrel voltak a várban."[542]

Dormány László

július 9-i vallomásának[543] lényege: „Földesi szds. és Bíró fhdgy. 1956. okt. 30-án azzal a javaslattal mentek Sánta ales.-hez, hogy... ők javasolják az egyetemista század megalakítását és fegyverrel való ellátását."[544] Az operatív csoport megalakításának javaslatát is Bírótól származtatta Dormány, hozzátéve, hogy a csoport feladata lesz az áv.-tisztek lakásainak figyelése és a tisztek letartóztatása. Szólt a zirci kiszállásról, valamint közölte: Földesitől tud arról, hogy november 30-án Bíró fhdgy. „30 kommunistát akart letartóztatni".

540 Nyom.p.583–585. június 4
541 Nyom.p.586–590. június 6.
542 Nyom.p.590.
543 Nyom.p.591–592.
544 Nyom.p.591.

Éva Sándor

vallotta,[545] három ízben találkozott Bíró fhdgy.-gyal. Először az egyetemi századról számolt be, másodszor az operatív csoportról. Jelentést tett továbbá Zircről és Bakonybélről – ez volt a harmadik találkozó – és a lefoglalt pénzről (Éva tévesen 20 000 Ft-ra emlékezett). *Valótlant állított tehát a vizsgáló,* amikor Bíróval közölte, Éva Sándor is bizonyítja, hogy ő kezdeményezte az operatív csoport létrehozását!

Péterfy Tibor – egyetemi hallgató

kihallgatása[546] az operatív csoportról és akcióiról szólt. A tanú is azok között a nemzetőrök között volt, akik a szovjet csapatok elé mentek fehér zászlóval a szentkirályszabadjai úton, de a szovjet katonák elfogták őket a rendőrség épületében.

Brusznyai Árpád

kihallgatási jegyzőkönyve[547] új adatot nem tartalmaz, hacsak nem tekintjük annak Bíró fhdgy. október 27-i nyilatkozatát: „...magáévá teszi a »forradalom« célkitűzéseit, s kész azokért tevékenységet kifejteni".

Kaczander Károly – egyetemi hallgató

az utolsó tanú[548], őt is az operatív csoportról faggatták, de a tanú csak közvetett értesülésekről adott számot, vallomása semmilyen új adatot nem tartalmaz.

MONORI[549] GYULA – tanár

első kihallgatását június 26-ra keltezte egy jegyzőkönyv[550], amely a terheltté nyilvánítást tartalmazza, felróva Monorinak, hogy összekötő-

545 Nyom.p.593–594. július 11.
546 Nyom.p.690–602. július 16.
547 Nyom.p.603. július 16.
548 Nyom.p.604–605. július 16.
549 Monori Gyula neve minden okmányban „i"-vel szerepel, a jegyzőkönyveken a saját kezű aláírás azonban „y"-nal.
550 Nyom.p.613.

ként működött a Forradalmi Tanács a rendőrség és a honvédség között, s hogy aktívan részt vett a nemzetőrség felfegyverzésében.

Az itt adott válaszban Monori úgy nyilatkozott: „Azok a tények, melyek a határozatban vannak foglalva (sic!), megfelelnek a valóságnak... csupán annyit szeretnék elmondani, hogy az akkori úgynevezett Nagy Imre-kormánynak rendelete volt arra, hogy a Nemzetőrséget kell felállítani és felfegyverezni."

Monori Gyula „előállított" első kihallgatása valójában a terheltté nyilvánító határozat előtt – június 24-én – történt.[551]

Érdemben elmondta, a Lovassy László gimnázium küldötteként vett részt a Forradalmi Tanács választásán, és őt október 29-én, a Forradalmi Tanács újraválasztásakor választották meg a tanács tagjának, majd a titkári teendőkkel bízták meg. A honvédségi és rendőrségi összekötői megbízást november 1-jén – Brusznyai Árpád javaslatára – kapta meg. Beszélt arról is Monori, hogy a Katonai Forradalmi Tanács megalakulása után 300-400 fegyvert utaltak ki a nemzetőrségnek. Tagadta, hogy ő megbízást adott volna bárkinek is fegyverek kiadására. Később tisztázódott, hogy „...november 2-án de.(dél előtt) Zircről volt bent egy hdgy. (hadnagy), aki kérte, hogy az ott lévő bányász katonáknak adjunk ki fegyvert. A meghatalmazást megcsináltam. Azt nem tudom, hogy a meghatalmazásra adtak-e ki fegyvert, vagy nem[552]".

Kérdésre beszélt Monori arról is, hogy november 3-án jelen volt Jutason az ezred Forradalmi Tanácsának újraválasztásán, s erről beszámolt Brusznyainak.

Újabb kérdésre előadta, hogy ő intézte a Forradalmi Tanács tagjainak önvédelmi fegyverrel való felszerelését. („Magamnak egy egészen kicsi pisztolyt tartottam meg... szovjet katonák, akik megmotoztak... a pisztolyt tőlem elvették.")

A tényekre vonatkozó kérdések után egy döntő politikai kérdés következett: „Egyetértett Ön a Forr. Tanács programjával?" Monori válasza kategorikus: „Igen, ez alatt az idő alatt egyetértettem a Megyei Forr. Tanács programjával és az általa végrehajtott intézkedésekkel."[553] Ez kulcsmondat volt, valójában eldöntötte a fiatal tanár „bűnösségének" kérdését.

551 Nyom.p.614–618.
552 Nyom.p.616.
553 Nyom.p.617.

A második kihallgatás[554] – július 1-jén – első kérdése: „A Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács ülésein vagy megbeszélésein hogyan vetődött fel a városvédelmi terv elkészítése?" Monori válasza a Forradalmi Tanács álláspontjáról: „...ha a szovjet csapatok közeledenek a város felé, parlamentereket kell elébük küldeni... közölni kell a szovjet csapatok parancsnokságával, hogy nem támadják meg őket... a városban nem lesz fegyveres ellenállás."[555] Monori nem tudott – mint vallotta – a városvédelmi tervről. Beszámolt arról, hogy egy esetben, november 3-án jelezték szovjet tankok közeledését, mire ő egy tolmáccsal és egy sofőrrel eléjük ment a fűzfői elágazáshoz, „ott találkoztunk a páncélosokkal. Láttam, hogy a tankok között autóbuszokon gyerekek és a gépkocsikon asszonyok voltak, és még egyéb holmikat szállítottak. Gondoltam, hogy nem támadó szándékkal jönnek... be is kanyarodtak a szentkirályszabadjai reptér felé"[556].

Szó esett még a november 2-án aláírt engedélyről a dudari bányász katonák részére kiadható 300 fegyverről, majd a kihallgatást megszakította Nagy Károly vizsgáló.

A folytatás július 3-án következett,[557] ekkor arra volt kíváncsi a vizsgáló, „mivel foglalkozott Ön, míg a szüleinél tartózkodott?" – november 3-a után. Monori Gyula elmondta, két hétig a szüleinél volt Fűzfő gyártelepen, december 10-én kezdődött a tanítás, ettől kezdve tanított. Beszélt – külön kérdésre arról is, hogy „A Lovassy László gimnáziumban december 11-12-én volt iskolai sztrájk, amikor a Budapesti Központi Munkástanács meghirdette a 48 órás sztrájkot... első napon nem volt tanítás... az iskolaigazgatókat összehívták a szovjet városparancsokságra, ahol megbeszélték, hogy a következő napon már tanítani fognak"[558].

Vallatták arról is Monori Gyulát, hogy a december 6-i nőtüntetésen „...a pedagógusok és diákok közül... kik vettek részt?" „Erről nem tudok vallani különösebbet, mert nem tartózkodtam Veszprémben." – zárult a jegyzőkönyv.

A július 8-i kihallgatás[559] e kérdései a Forradalmi Tanács egyes

554 Nyom.p.619–620.
555 Nyom.p.619.
556 Nyom.p.619–620.
557 Nyom.p.621–622.
558 Nyom.p.622.

tagjainak tevékenységét tudakolták. Az első általánosan feltett kérdésre a válasz lényege „...tevékenységükre vonatkozóan különösebbet mondani nem tudok".

Brusznyaira vonatkozó kérdésre sincs új adat. Brusznyai az újjáválasztott Forradalmi Tanács feladatának tekintette, hogy „az eddig elhangzott követeléseket támogatni kell", említette Brusznyai pesti útját és Kána utasítását. „Ennek alapján lettek kiosztva a honvédségi raktárból az »M«-fegyverkészletek."

A „Miről volt szó Kiss Gaál Imre ügyének tárgyalásán?" kérdésre is elég töredékes volt a válasz. Az uránügyre, valamint saját egységében tett fenyegető kijelentésekre emlékezett Monori, s arra Brusznyai csodálkozott Kiss Gaál letartóztatásán.

Monori nem tudott a kiadott rendeletekről és Horváth Tibor tevékenységéről.

A forradalmi bizottság más tagjainak tevékenységéről – Molnár Tamás, Dömötör Lajos, Németh Károly, dr. Horváth Ferenc, Mészáros Sándor, Pál Ferenc, Szűcs István, Ági Ferenc neve merült fel konkrétan – sem szerepel egyetlen konkrétum sem a vallomásban. Kiss Gaál Imre és Ferenczi László tevékenységére irányuló kérdésre adott válasz is jórészt csak általánosságokban mozgott. (Rend fenntartása, személyi és vagyonbiztonság, áv.-tisztek őrizetbevétele, önvédelmi fegyverek tartási engedélyének elintézése.)

Július 12-én volt Monori Gyula utolsó rendőrségi kihallgatása.[560] A bányász katonáknak kiadott fegyverekről szólt az első téma. „Ön tudta azt, hogy a bányász katonák többségében nem megbízható személyek, mégis aláírta nekik, hogy részükre utaljanak ki fegyvert. Miért tette?"

A kérdés ma már némi magyarázatra szorul. 1956-ig ismert volt újból a munkaszolgálatos katona intézménye. A rendszer számára bármi okból nem megbízhatónak minősített fiatalokat nem fegyveres szolgálatra, hanem munkaszolgálatra osztották be.

Monori Gyula azonban *nem tudta* mindezt „Azt nem tudtam, hogy a katonák között, akik a bányában dolgoznak, többen vannak megbízhatatlan személyek. Arra gondoltam, hogyha a katonák kezébe kerül a fegyver, azok a bánya őrzésére, rendfenntartásra használják fel."[561]

559 Nyom.p.623–626.
560 Nyom.p.627–628.
561 Nyom.p.627.

A második téma a városvédelmi terv volt, de most sem hozott több eredményt a vallatás, mint korábban. A harmadik téma a szovjet csapatok mozgásának felderítésére vonatkozott, de Monori csak egy járőrről tudott, november 3-án. A két egyetemistát elfogták a szovjet katonák, de „a szovjet parancsnokság szabadon engedte".

Monori Gyula nyomozati anyagához csupán egy tanúvallomás tartozik,

Dr. Besnyő János – tanár

vallomása[562]. Besnyő az október 29-i szombathelyi útról beszélt, amelyen Monorival, egy katonatiszttel és egy egyetemistával vett részt. „Beszámoltunk az ottani »Nemzeti Bizottságnak« a veszprémi helyzetről és az itt történt eseményekről. Ugyanakkor Szombathelyen tájékoztattak bennünket, hogy ott milyen események történtek."

Ferenczi László

első kihallgatása – a terhelté nyilvánítás napja – június 22-e.[563]

„Aktív ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki. 1956. november 1-jétől tagja volt a Megyei »Forradalmi Tanácsnak«... utasítást adott... ÁVH-sok és ezenkívül több kommunista letartóztatására... több fegyvert és lőszert adott a »Forradalmi Tanács« tagjai és egyéb elemek részére, akik a népi demokratikus államrend ádáz ellenségei voltak", közölték a volt megyei rendőrkapitánnyal, aki nem érezte magát bűnösnek. „...én a »Forradalmi Tanács« gyűlésére parancsra mentem, ahol engem megválasztottak... A letartóztatásokat megbeszéltem Papp őrgy.-gyal, Pőcze helyettesével". Elismerte, hogy a Forradalmi Tanács tagjainak 10-12 önvédelmi pisztolyt adott. „Még egyszer állítom azt, hogy nem érzem magam bűnösnek, mert amikor a szovjet elvtársak 4-e után visszajöttek és ügyemet vizsgálták, akkor a pártbizottságnak is az volt a véleménye, hogy helyesen cselekedtem."[564]

Akkor lehet, hogy *az volt,* úgy tűnik a továbbiakban, azóta ez a

562 Nyom.p.634–635. július 4.
563 Nyom.p.649–651.
564 Nyom.p.650.

vélemény megváltozott, mint azt a következő napok kérdései is mutatják.

Június 24-i kihallgatáson[565] már az első kérdés sem kérdés igazán „...miért tartóztatott le törvénytelenül embereket, és tartott a lakásukon házkutatást?"

Ferenczi újból elmondta, október 29-én Brusznyai hívatta, közölte, hogy az ÁVH-tiszteket le kell tartóztatni. „Egyébként a Rádió is ezen a napon mondta be a belügyminiszter utasítását, mely az ÁVH.-tisztek letartóztatását tartalmazta." Újból elmondta telefonját Pőcze országos rendőrkapitány hivatalába és ott Papp Jánosnak – Pőcze helyettesének az utasítását. „A beszélgetést közöltem... Danyi alezredes és Kamarás Iván szds."-sal, vallotta, mint arra a korábbi tanúvallomásából emlékezhetünk.

Beszélt most is arról, hogy Villangó hdgy. börtönparancsnok is tudott az intézkedésről a belügyminisztériumból is. „Később Villangó visszahívott telefonon, és közölte velem, hogy beszélt a parancsnokságukkal, engedélyt kapott az ÁVH.-tisztek befogadására..." Ferenczi most is hangsúlyozta: „Én a csoport tagjait eligazítottam, hogy senkinek ki nem adhatják az ÁVH.-tiszteket, ha támadást kapnak, akkor fegyveresen is védje meg őket."

Június 25-én folytatódott Ferenczi kihallgatása.[566] „Folytassa vallomását, hogy Danyi r. alezredessel, hogyan szervezte meg továbbá az ÁVH.-sok letartóztatását?"

Az apró részletekbe fúló vallomás lényege azonos azzal, amit Ferenczi korábban tanúként vallott. Mégis – a *légkör* érzékeltetésére – álljon itt néhány sor szó szerint: „1956. október 30-án Havasi őrgy. bejött önként jelentkezni Tamás őrgy. és Kovács szds.-sal... Ekkor én bementem a fogdába, és az őrszobába behívattam Havasit. Kezet fogtunk egymással, és az egész beszélgetés alatt tegeztük egymást... én megkérdeztem tőle, tudja-e, mi a helyzet, mire ő azt válaszolta, igen, tudja. Közöltem vele, hogy ma jelentette a Rádió, hogy az ÁVH (-t) megszüntették. Ő azzal válaszolt, hogy tudomása van róla. Közöltem vele azt is, hogy az ÁVH-s elvtársakat biztonsági őrizetbe kell helyezni, ő erre azt válaszolta, hogy tudja, mert hallotta, hogy Budapesten mi történt... azt válaszolta, hogy egyetértek azzal, hogy az ÁVH beosztottait biztonsági őrizetbe helyezzék... Kért engem, hogy a börtönben megfelelő biztosításról gondoskodjak... továbbá kérte, hogy az ÁVH-sok lakására is vigyázzak, amit megígértem és meg is tettem."[567]

565 Nyom.p.652–653.
566 Nyom.p.654–657.

Ferenczi összesen 75 ÁVH-tag őrizetbevételére emlékezett. Újból hangsúlyozta: „...Semmiféle ÁVH-ellenesség vagy bosszú nem fűtött... nem vállalhattam, hogy gyilkolják őket..."

A házkutatásokra irányuló kérdésre elmondta Ferenczi, napjában 15-20 telefonértesítést kapott, hogy „az ÁVH.-tisztek lakásain az államvédelmisták gyülekeznek és fegyvert rejtegetnek", fél, hogy megrohanják a lakásokat, ennek megelőzésére rendelte el a házkutatásokat. „Én arra a házkutatást tartó rendőröknek parancsot nem adtam, hogy az ÁVH-sok családjával fölényesen, szemtelenül viselkedjenek", mentegetődzött Ferenczi.

Tagadta, hogy külön körözést adott volna ki ÁVH.-tisztek ellen, csupán kiszólt a járási kapitányoknak, ha a területükön nincsenek biztonságban az ÁVH.-sok „szóljanak be telefonon, és majd kocsival kimegyünk értük".

A június 27-i kihallgatáson[568] az ÁVH-sok letartóztatásával foglalkozó rendőrök névsorát követelték, de Ferenczi alig hét névre emlékezett, arra is bizonytalanul.

A következő kérdéssel – ha eddig volt is reménye Ferenczinek tevékenysége kedvező értékeléséről – eloszlatták minden bizodalmát. „Ha Önt ilyen cél vezette (ti. az ÁVH-sok megmentése), akkor miért nem emelte fel szavát az ellen, hogy polgári személyeket, kommunistákat is letartóztassanak?" Ferenczi azonban nem adta fel. „Tudomásom van arról, hogy egy alkalommal behoztak Várpalotáról 3 személyt, akit megvert a tömeg. Ezeket a személyeket elhelyezték a fogdába... másnap Danyi alezredes jelentette nekem. Én Bede rendőrorvosnak szóltam... részesítse orvosi segélynyújtásban (sic!)... Én ezeknek a személyeknek a letartóztatásáról nem tudtam, és nem is adtam utasítást arra... Zircről behozták Istenes Istvánt... szintén pártfunkcionárius volt... nekem telefonált a »Forradalmi Tanács« Zircről, hogy a tömeg üldözi... Pápateszérre menekült... gondoltam, hogyha a tömeg utánamegy, megverik... utasításomnak megfelelően... a Pápai Rendőrkapi-

567 Nyom.p.654–655.
568 Nyom.p.658–660

tányság nevezettet saját érdekében őrizetbe vette és beszállította... Veszprémbe."[569]

Beszélt még Ferenczi a nemzetőrök által előállított emberekről, akiket nyomban elengedett, valamint Péntek Károly megyei ügyészről, akit, mint volt ÁVH-s tisztet nem tartóztatott le. S végül előadott még egy védekezést: „Itt megjegyezni kívánom, hogy a pártbizottságról nálam járt Németh Tóth elvtárs, aki közölte velem, hogy azt kéri a pártbizottság, hogy maradjak a helyemen, mivel én előzőleg közöltem vele, hogy nem bírom már tovább azt a brancsot, amelyből a »forradalmi bizottság« áll. Kért arra is, hogyha a pártfunkcionáriusok letartóztatására kapok utasítást, akkor szóljak neki. Én közöltem vele, hogy üzenni nem tudok, mert ha ilyen parancsot kapok, azt nem hajtom végre, és ezért engem fognak először letartóztatni. Azt is közöltem vele, hogy én csak addig maradok, míg a kormányban kommunisták lesznek."[570]

A július 11-i kihallgatás[571] ha lehet, még aprólékosabban tárgyalta az ÁVH-s tisztek letartóztatását, valamint a november 3-i esetleges Budapestre szállításukat, figyelemmel Brusznyai, Kiss Gaál és Jónás szerepére. Hosszabb vita alakult ki Ferenczi és Dóra Sándor fővizsgáló között, hogy 3-án a Forradalmi Tanácsban ki mit mondott az őt terhelő felelősségről, a letartóztatásokkal kapcsolatban. A fővizsgáló érezhetően a Forradalmi Tanács tagjaira akarta a letartóztatás felelősségét hárítani. Persze a végszó a fővizsgálóé volt, egy kérdésnek álcázva : „Ön nem csupán az ÁVH-sok őrizetbevételével mutatta meg hovatartozását, hanem egy sor más intézkedéssel is... például miért adott a rendőri állománynak új igazolványt, amit mint a Forradalmi Tanács tagja írt alá?"[572]

Ferenczi beszélt az átöltöztetett ÁVH-sokról és a rendőrei biztonságáról. Hihetőleg nem nagy eredménnyel.

A bevont és kiadott önvédelmi fegyverek volt a következő kérdéskör. Mielőtt rátérnénk erre a pontra, az érthetőség kedvéért el kell mondani két tényt: első az önvédelmi fegyvernek kis kaliberű (általában 6,36 mm-es) maroklőfegyvereket, közérthetőbben pisztolyokat adtak ki általában. Ezek a fegyverek valóban csak közeli célpont ellen, egynéhány méter távolságra hatásosak, harcértékük valójában elenyésző. A másik tény az, hogy bár a fegyvertartási engedélyek kiadása formálisan a megyei rendőrkapitányság hatáskörébe tartozott, önvédelmi fegyvert (1989-ig!!) csak az kaphatott, akinek a kérelmét az illetékes megyei pártbizottság tisztségviselője jóváhagyta. Így lett az önvédelmi fegyver státusszimbólum, és a hatalmi hierarchia magasabb fokát jelölte. E két tényből következik: amikor Ferenczi őrnagy rendelkezett az önvédelmi fegyverekről (akár bevonás, akár engedélyezés formájában), valójában a megyei pártbizottság hatáskörébe avatkozott, és ezt nem bocsátotta meg neki a restaurált hatalom.

569 Nyom.p.659.
570 Nyom.p.660.
571 Nyom.p.671–675.
572 Nyom.p.673.

Ferenczi tételesen nem tudta, hány pártfunkcionáriusnál maradt fegyver és hánynál nem. A Forradalmi Tanács tagjainak fegyverkérelmét engedélyező határozatokra olyan védekezést adott elő, amit azután senki sem vett komolyan. „...azért adtam fegyvert, mert lelövéssel fenyegettek meg az utcán, és féltem tőlük. Féltettem a családomat... Állítom és vallom, hogy más célom nem volt a fegyverek kiadásával kapcsolatban"[573]. Arra már kísérletet sem tett, hogy állítólagos fenyegetőjét valószínűsítse. A vizsgáló reakciója: „Ön ebben a kérdésben nem adott őszinte választ", és ráolvasta, a „kommunistáktól bevont fegyvereket ellenforradalmi vezetőknek és beosztottaknak adta, melyet éppen a kommunisták ellen, a népi demokrácia ellen használtak fel..." Persze a vizsgáló is tudta, ezeket a minifegyvereket sem a „kommunisták", sem „az ellenforradalmi vezetők..." egyáltalán nem használták semmire! Csupán olyan jól hangzott az egész ideológiailag, és most ez volt a fontos.

Érezte ezt Ferenczi, és bűnt bánt :"Beismerem, hogy hibát követtem el azzal, hogy ellenforradalmi személyeknek fegyvert adtam ki."

A téma folytatása az egyes házkutatásoknál tanúsított „durva" rendőri magatartás számonkérése volt, olyan kérdésfeltevéssel: „Az nem igaz, hogy nem tudta volna megakadályozni." Ferenczi erre azt állította: „...a törvénytelen házkutatásokról csak november 4. után szereztem tudomást, amikor panaszt tettek".

A következő kérdés is sokkal inkább értékítélet, mint tudakozódás: „Ön a felelősség kérdését igyekszik másokra hárítani, és a megtörtént

573 Nyom.p.673.

eseményeket olyan színben feltüntetni, hogy azok nem is voltak károsak, csak hasznosak. Így van ez a házkutatások és más intézkedések esetében is. Ha Ön pártolta a pártfunkcionáriusokat, miért fenyegette meg és vonta felelősségre több esetben?" Ferenczi állította: „...senkit meg nem fenyegettem, senkit felelősségre nem vontam egyetlen esetben sem"[574].

A vizsgáló Izsák ügyész elleni intézkedést vetette fel. Ferenczi azonban kitartott álláspontja mellett: „...Izsák ügyészt nem vontam felelősségre. Feljelentés érkezett, hogy Izsák ügyész lakásán fegyvereket rejtegetnek, és szervezkednek. Nem tudom, ki küldött ki két rendőrt, tény, hogy felhívott telefonon, és közölte, hogy rendőrök jártak ott, és figyelmeztették. Ekkor mondtam neki azt, hogy ne járjon össze Péntek megyei ügyésszel..."

Július 15-én volt Ferenczi utolsó rendőrségi kihallgatása.[575] Bevezetőben közölte Dóra Sándor fővizsgáló „...a birtokunkban lévő adatok megvizsgálása után megállapítottuk, hogy Ön több kérdésben nem volt őszinte..." S újból kezdődött az ÁVH-sok letartóztatásának aprólékos története, amely Havasi és társainak önkéntes jelentkezésével végződött. Ez utóbbi részben a fővizsgáló „válaszát visszautasítom " kitétellel még részletesebb vallomást igényelt. Ezután – a korábbiakhoz képest változatlan tartalmú – vallomás következett, majd a fővizsgáló közölte : „Ön hivatkozott Havasi László volt áv.őrgy.-ra[576], a harmadik kihallgatása során, ezért kihallgattuk.[577] Ő megdönti Önnek azt az állítását, hogy megegyeztek az ún. biztonsági őrizetben, mert Havasi és másik két személy el akarta hagyni az épületet, azonban letartóztatták őket... Ferenczi továbbra is keményen kitartott vallomása mellett: Havasi nem mond igazat, ha azt állítja, hogy nem beszéltük meg a biztonságiőrizetbe-vételt. Az ő egyetértése folytán kezdődött meg az ÁVH-sok őrizetbevétele"[578].

A következő kérdésénél a fővizsgáló nem kevesebbet *közölt* – egy

574 Nyom.p.694.
575 Nyom.p.675–678.
576 Ekkor aktív rendőr alezredes!
577 Havasit nem szabályszerű tanúkihallgatás során kérdezték meg, Dóra egy 1957.július 18-i Feljegyzés-ben írta le, mit közölt vele "beszélgetés során" Havasi. Ilyen eljárásjogi megoldásra a Bp. nem nyújtott lehetőséget. A Feljegyzés tartalmára visszatérünk. Nyom.p.691/A.
578 Nyom.p.676.

gépelt sor terjedelmű (!) kérdésnek álcázva – Ferenczivel :"A biztonsági őrizetnek nevezett letartóztatásoknál nagyon kilátszik a ló lába, ami arra irányult, hogy a kommunisták egy részét megsemmisítsék." Ferenczi itt sokkal keményebbnek bizonyult, mint a párt-presztizst sértő önvédelmi pisztolyok kérdésében. „A biztonsági őrizet indokolt volt szerintem, mert az egész városban nagy volt az államvédelmi-ellenesség... Akkor a legbiztosabbnak... akármilyen furcsán hangzik, a megyei börtönt tartottam... határozottan állítom, Villangó hdgy.-nak azt az utasítást adtam, hogy az épültbe senkit nem engedhetnek be a jelenlétem nélkül, még ha a forradalmi bizottság jön, akkor sem. Az nem igaz, hogy a látogatásokat megtiltottam. Ugyanakkor az ott lévőknek kihangsúlyoztam, hogy biztonsági őrizetben vannak, minden kedvezményt megkaphatnak."[579]

Az utolsó kérdés a várpalotai „kommunisták" történetével foglalkozott – a már ismertetett módon.

Az első tanú

Molnár Tamás – gépkocsivezető

vallomásának lényege:[580] „Hallomásból tudomásom van arról, hogy Ferenczi az egyetemen felszólalt, és kifejtette azt a nézetét, hogy a rendőrség teljes személyi állománya is csatlakozik az ifjúság harcához és támogatja őket."

Dr. Jónás Oszkár

rövid vallomásában[581] arról tett említést, hogy az ő kérésére az ÁVH-fogdában tartott 3 személy iratait Ferenczi előkerestette, és átadta az ügyésznek.

Izsák János csoportvezető ügyész

beszámolt arról[582], hogy október 26-án Péntek Károly megyei ügyész

579 Nyom. Uo.
580 Nyom.p.679–680. május 24.
581 Nyom.p.681. június 12.
582 Nyom.p.682–683. június 12.

lakásán járt, itt tudta meg Péntek leváltását, majd értesült, hogy őt is rendőrök keresték. Felhívta Ferenczit, majd a megbízott megyei ügyész – dr. Mikola Bálint – is beszélt a rendőrkapitánnyal, aki felhívta Mikola Bálinton keresztül Izsák figyelmét, szakítsa meg a kapcsolatait Péntekkel, mert bejelentés érkezett, hogy „a forradalom ellen szervezkedünk, és ha a kapcsolatot nem szakítják meg, mind a kettőnket letartóztatnak". Szólt arról is, hogy egyik alkalommal a lakásán kereste a rendőrség Péntek Károlyt. Izsák személyesen is felkereste Ferenczit, ott megismétlődött az üzenet formájában küldött információ. Izsák – vallomása szerint – közölte Ferenczivel, hogy Péntekkel valóban nála tartózkodott, együtt voltak iskolán, és barátok. „Ferenczi Lászlónak akkor elmondtam, hogy megértem, hogy az embereit kiküldte, de helytelen, hogy olyan formában jártak el, mint ahogy eszközölték... kijövetelem alkalmával »szabadság« köszöntéssel váltam el, mire Ferenczi László azt mondta, ma már úgy köszönünk, hogy jó napot."

Dr. Mikola Bálint – járási ügyész

néhány soros vallomása[583] megerősítette az Izsák által hivatkozott beszélgetést.

Lóránd Imre újságíró

„érdektelen tanú" úgy vallott, nem ismerte Ferenczi tevékenységét. Az ennek ellenére jegyzőkönyvezett – lentebb ismertetett – vallomásrészlet sokkal inkább a kihallgató Koller László hdgy. szövege, mint Lóránd vallomása: „ Tudomásom van arról, hogy Ferenczi volt r.őrgy. a »Forradalmi Tanács« helyiségében erősen kifogásolta, hogy az ávósok még mindig a helyükön vannak... Ferenczin látszott, hogy gyűlöli az Államvédelmi Hatóságot, és igyekszik minden erejével megszüntetni. Hallomásból tudom, Államvédelmi Hatóság-ellenes álláspontját nov. 4. után is fenntartotta, azt jelentette ki, hogy amíg ő lesz a rendőrkapitány, addig áv.-tisztek a rendőrségen belül nem teljesíthetnek szolgálatot."

583 Nyom.p.689. június 17.

Brusznyai Árpád – tanár

június 10-én tett vallomást[584] Ferenczi tekintetében. A vallomás semmi újat nem tartalmazott az eddigi Brusznyai-vallomásokhoz képest. Az önvédelmi fegyverek, az áv.-tisztek védőőrizete, esetleges Pestre szállításuk, a Forradalmi Tanács első választása és újraválasztása és Ferenczi nyilatkozata: „Amikor Ferenczi megválasztására került a sor, ő katonásan felelt, megköszönte a bizalmat, és közölte, hogy mindent el fog követni a »forr.« ügye mellett, és a dolgozó nép érdekében. Ezen a küldöttgyűlésen kb. 300-an voltak. Ferenczi a megválasztása után hatalmas tapsot kapott."[585]

Felmerült továbbá az orosz intervenció közeledésének hírére Ferenczi Lóránd és Brusznyai között, kit vonnak majd felelősségre elsősorban az áv.-tisztek őrizetbevételéért.

Brusznyainak ebben a kilátástalan helyzetben is volt egy olyan – mélységes humánumát tükröző – mondata, amely méltó az utókor emlékezetére: *„Ferenczivel együtt mondtuk, hogy bármi is lesz velünk, jó érzés töltött el bennünket, hogy együttműködésünk során sikerült elérni azt, hogy senkit nem bántottak."* (Kiemelés tőlem. K.F.)

Havasi László – „volt államvédelmi őrgy."

és koronatanú, aki az anyagban csak egy Feljegyzés erejéig képviseltette magát. „1956.október 24- vagy 25-én Havasi elvtársnak volt *a véleménye* az – írta Dóra hdgy. –, hogy Ferenczi László kapcsolódjon be az újonnan megalakult ellenforradalmi tanácsba, ahol vállaljon szerepet. Szükség volt erre azért is, hogy rajta keresztül tájékozva legyünk az ellenforradalmi vezetők intézkedéseiről és tevékenységükről. Ferenczi első időben, kb. október 26-ig *némi tájékoztatást* adott az egyes intézkedésekről, de a fenti időben ez teljes egészében megszűnt. Az operatív állomány 1956.*október* 27-én felsőbb utasításra szétoszlott, így Havasi elvtárs is többedmagával a szentkirályszabadjai repülőtérre ment a szovjet elvtársakhoz... október 29-én vagy 30-án elhagyták a repülőteret Tamás Andrással, Kovács Györggyel abból a célból, hogy tájékozódjanak az eseményekről... a rendőrség épületébe bejöttek...

584 Nyom.687–690
585 Nyom.p.688.

kérték magukat Ferenczihez, ahelyett hogy megtették volna, őket letartóztatták, és a volt ÁVH.-fogházba helyezték el... (Ferenczi)... közölte vele, hogy biztonsági őrizetbe vannak véve. Havasi kérte, hogy engedjék el, azonban ezt megtagadta... Ferenczi határozottan vállalta a felelősséget az ÁVH-sok őrizetbevételéért. Ferenczinek azon hivatkozására, hogy Havasi beleegyezését adta (letartóztatására), Havasi elvtárs elmondja, hogy amikor őt őrizetbe vették, kb. 45 személy már a megyei börtönben volt. November 4-e után Ferenczi megtiltotta a volt ÁVH-soknak, hogy az ebédlőt és bölcsődét használják, sőt, megtette azt is, hogy akinek már megvolt a jegye, visszaadta a pénzt."[586]

Az senkinek – sem Havasinak, sem Dóra hdgy.-nak – eszébe sem jutott, hogy *Münnich miniszter utasítására kellett őrizetbe venni az áv.-tisztjeit.*

Ferenczi és Havasi szembesítésére a nyomozás során nem került sor. Azt a szerv magától értetődőnek találta, hogy ígéretet csak Havasi mondhat – hivatalból, hiszen ez volt a politikai érdek, a történeti igazság pedig aligha érdekelte azokat, akik a politika kiszolgálói voltak.

Maczkó Miklós

terheltként két rendőrségi kihallgatást élt át. Az első kihallgatáson[587] – június 24-én – közölte Csurgó András „...az »M«-készletekben lévő fegyvereket és lőszereket is kiadta illetéktelen, illetve *osztályidegen elemeknek*". (Kiemelés tőlem. K.F.)

Maczkót – aki apjával „cselédként dolgozott Magy községben a Klár féle uraságnál" – aligha lehetett minden további nélkül azonos elbírálás alá vonni a Forradalmi Tanács értelmiségi (osztályidegen, osztályellenség) tagjaival. Maczkó elmondta mindazt, amit korábbi vallomásaiból már ismerünk. Az „M"-készletben tárolt fegyverek kiadásával kapcsolatban is azonos a vallomása. A közvetlen parancsot Brusznyaitól és Dormánytól kapta: „A fegyvereket a közbiztonság védelmére adtam ki. Tisztában voltam azzal, hogy ezeket a fegyvereket a szovjet csapatok ellen is *fel lehet* használni, de én nem ezzel a céllal adtam ki..."[588] (Kiemelés tőlem. K.F.)

586 Nyom.p.691/A.
587 Nyom.p.699–701

A válaszból nem nehéz következtetni a vizsgáló kérdésére, a szovjet csapatok elleni harc *szándékának lehetőségére,* amit Maczkó következetesen visszautasított.

A június 25-i kihallgatás[589] témája is a fegyverek kiadásának kérdése volt, majd újból a „...mikor és kitől kapott utasítást Perge főhadnagy őrizetbevételére?" „Dormány szds. 1956. november 3-án mondta nekem, hogy Brusznyai utasítására Pergét őrizetbe kell venni... mert Perge ellen a katonák olyan bejelentést tettek, hogy őnekik nem ad enni, mert a szovjet katonáknak adják. Továbbá azért, mert Perge nem engedte ki a katonákat a gyűlésekre és tüntetésekre."[590]

A városvédelmi terv volt a következő téma, Maczkó vallomása itt sem különbözött a korábbi tanúvallomásoktól.

Benczur János – tizedes

vallomásáról felvett és Maczkó anyagához csatolt jegyzőkönyv[591] valójában a Benczur János ellen „szökés, a hadsereg demoralizálására irányuló cselekmény ügyében" készült. A vallomás a laktanyában „Forradalmi Ifjúsági Tanács", valamint a „Megyei Katonai Forradalmi Tanács" megalakítása körül forgott. S hogy miért került ez a jegyzőkönyv a Maczkó-anyaghoz, egy mondat magyarázza: „Egyik alkalommal elmentem Maczkó Miklós szds.-sal az egyetemre, és ott az egyetemisták, Maczkó szds.-tól fegyvereket kértek, mire azt a választ adta, hogy nyugodjanak meg, mert ő garantálja, hogy a fegyvereket megkapják."[592]

Sánta Károly – alezredest

is még március 6-án Kerdivári szds. hallgatta ki a Pf. 2910. alakulatnál.[593] Sánta arról vallott, hogy amikor őt Kiszi József hdgy. és Loho-

588 Nyom.p.701.
589 Nyom.p.702–704.
590 Nyom.p.702.
591 Nyom.p.705–706. február 13.
592 Nyom.p.706.
593 Nyom.p.707.

nyai „volt horthysta tiszt" (a nemzetőrség parancsnoka) letartóztatta, „Kiszi hdgy. Maczkó szds.-nak jelentette a letartóztatásomat."

Perge Imre – „segédmunkás"

kihallgatása július 2-án volt[594]. Perge elmondta Maczkó felszólalását, amelyet az október 31-i tiszti gyűlésen mondott. Beszélt arról is, hogy november 1-jén a Forradalmi Katonai Tanács ülésén Perge javasolta Maczkót a helyőrség katonai Forradalmi Tanácsába. Beszélt arról, hogy november 3-án volt nála Maczkó szovjet alakulatok élelmezése kérdésében, „Maczkó közölte azt, hogy elterjedt a városban az a hír, hogy a 7093.sz. alakulat élelmezi a szovjet katonákat. Én akkor szóbeli utasítást adtam Andó fhdgy.-nak, szerezzen be írásos engedélyt a Megyei Forr. Tanácstól az élelem kiadására... ugyanezen a napon délután újra odajött a laktanyába Maczkó szds. és azt mondta, »a fegyvereket ki kell adni, azonnal«..."[595]. November 4. után Perge főhadnagy és Maczkó százados a szovjetek letartóztatottjaként találkozott a „laktanya fogdájában".

Éva Sándor – „tsz.-tag, honv.hdgy."

kihallgatása[596] az utolsó vallomás a Maczkó-anyagban. Ő is Maczkó október 31-i hozzászólásával kezdte... Fontos mondatok a vallomásában: „Hallottam Maczkónak olyan kijelentését... a fegyvereket azért kell kiadni, ha a szovjetek nem mennek ki Magyarországról, akkor fegyverrel fogjuk kényszeríteni... Maczkó szds. sürgette a fegyverek kiadását, és az »M«-készletet is személyesen ő adta ki... tudtommal 870 db puska, 140 db géppisztoly, 13 golyószóró 14 000 lőszer került kiadásra."

Perge Imre

alig végzett a július 2-i kihallgatással, amelyet a Maczkó-anyaghoz

594 Nyom.p.708–709.
595 Nyom.p.708.
596 Nyom.p.710.

csatoltak, július 2-án újból Csurgó András vizsgáló faggatta, most már a *saját* ügyében[597].

„1956. október 24-én – vallotta Perge – parancsot kaptam, hogy vonuljak egységemmel Székesfehérvárra Mikes vőrgy. (vezérőrnagy) hadtestparancsokhoz[598] ...Mivel Székesfehérváron a munkaszolgálatos katonákat felfegyverezték, minket Veszprémbe az egységünkhöz vezényeltek vissza október 31-én.[599]"

Beszélt Perge Imre arról, hogy október 31-én tiszti gyűlést hívott össze, ahol szó volt arról, mi lesz az elbocsátott tisztekkel.[600] Úgy döntöttek, „maradjanak otthon, majd helyzetük rendeződik, addig is fizetésüket megkapják". „Intézkedést adtam – folytatta Perge – a legénység lefegyverzésére, és a kulcsot a tisztek vették át... még egy alkalommal hívtam össze legénységi gyűlést, közöltem velük: aki a parancsomat nem hajtsa végre (sic!), vagy a fegyelmet lazítsa (sic!) és újabb tiszteket javasol elbocsátásra, keresztüllövöm, mint egy kutyát – ezzel az egységet oszlattam."[601]

Valami még történhetett a kihallgatás alatt, ami nem derül ki a jegyzőkönyvből, mert Perge minden átmenet nélkül kijelentette: „Mentő körülményként fel tudom hozni, hogy több olyan felülről jövő utasítást nem hajtottam végre, amit kiadtak. Többek között volt egy parancs a védelem megszervezésére, a beásásra; a páncélelhárítás nem lett végrehajtva. Nem lettek végrehajtva az áv.-tisztek őrizetbevétele és Budapestre szállítása sem."[602]

Az „M"-fegyverek kiosztásáról feltett kérdésre adott válaszából tudjuk – s ez igen fontos értesülés –: *„Távmondati utasítás volt arra, hogy a nemzetőrséget fel kell fegyverezni"*. (Kiemelés tőlem. K.F.) Majd Perge kijelentette: „Én az egész »M«-készlet kiadását, illetve megbon-

597 Nyom.p.722–724.
598 A 6. hadtest tevékenységéről részletesen vö. *Horváth Miklós:* A 5. lövész hadtest szervezete és tevékenysége az 1956-os forradalom és szabadságharc első szakaszában. **in:** Sortüzek 1956 III (főszerk.: *Kahler F.*) Lakitelek, 1995.
599 Nyom.p.422.
600 Az ezredből két elhárító tisztet – Juhász és Nyári főhadnagyot – őrizetbe vették a nemzetőrök, Perge kérdésükre előadta, hogy az elhárító tisztekkel szemben nincs „követelésük". Nyom.p.723. Nyári János fhdgy-gyal a Brusznyai-ügy nyomozói között találkoztunk.
601 Nyom.p.723.
602 Nyom. Uo.

tását megtagadtam, azonban Moór ezredes személyesen utasított, hogy ez parancs, és hajtsa végre. Mikor én a fegyverek kiadását megtagadtam, tisztában voltam azzal, hogy ezek a fegyverek nem objektumok védelmét szolgálnák, hanem a szovjet csapatok ellen irányulnak."[603] Perge tehát készségesen együttműködött a vizsgáló szándékaival, ami a „milyen célt szolgálhat" sokszor feltett kérdését illeti.

Az utolsó kérdésben azt tudakolta a vizsgáló, miért volt őrizetben november 3-án Perge? „Én az ellenforradalom alatt őrizetben nem voltam. Csak utólag értesültem arról, hogy Maczkó szds. Brusznyaitól kapott olyan utasítást, hogy engem vegyenek őrizetbe", s pontosítja, hogy őt a november 3-i ezredgyűlésen leváltották. „Többek közt azért, mert legénységet nem engedtem ki templomba, akadályoztam a fegyverek kiadását... A gyűlés után Moór ezredes közölte velem, hogy elmehetek."[604]

Perge Imre „II. kihallgatásáról" felvett jegyzőkönyvet elfelejtették keltezni.[605] Ezen a kihallgatáson a Megyei Forradalmi Tanács és a helyőrségi Forradalmi Tanács kapcsolata volt az első téma. Perge úgy nyilatkozott, nem volt kapcsolatban a Megyei Forradalmi Tanács tagjaival, s november 3-ig nem is engedélyezett gyűlést az ezrednél, akkor is csak Moór ezredes utasítására.

A másik kérdés a mozgósítás volt. „Mozgósítás nekem célom nem volt, és nem is hajtottam végre... Szó volt arról, hogy esetleg a tüzéreket ki kell egészíteni tartalékosok behívásával, de arra nem emlékszem, kitől kaptam erre utasítást."[606]

A harmadik téma a védelmi terv volt. „...Maczkó szds. foglalkozott a védelmi terv elkészítésével...", de hogy mi történt, ez ügyben Perge nem tudott nyilatkozni. Arról beszélt még Perge, hogy a pápai hadosztálytól kapott parancsot páncél védelmi terv készítésére Moór ezredestől és Bokor őrnagytól „...az nem lett végrehajtva". November 4-én tehát nem volt ellenállás.[607]

603 Nyom. Uo.
604 Nyom.p.724.
605 Nyom.725–726.
606 Nyom.p.725.
607 Nyom.p.726.

Maczkó Miklós – „segédmunkás"

Maczkó beszél[608] az október 31-i ezredgyűlésről, ahol Perge követelte „...a volt parancsnokot, Kovács őrnagyot le kell váltani... nem törődik az ezred állományával. Ezen a gyűlésen részt vett a veszprémi karhatalmi zászlóaljparancsnok... elmondta, hogy ő a zlj. (zászlóalj) embereinek olyan eligazítást tartott, hogy a tüntető tömegre nem szabad lőni, sőt, támogatni kell őket... elmondta, hogy ő is szeretné, ha beválasztanák a Forr. Tanácsba... Perge... felállt és az áv.-szds.-t (államvédelmi századost) felszólította, hogy hogyan merte a lábát betenni a terembe, majd felszólította, hogy hagyja el a termet... azonban, ahol ment kifelé, Perge eleibe állt, letartóztatta, a fegyverét elvette, majd fogdába helyezte."[609]

Maczkót július 3-án ismét kihallgatták.[610] Első kérdés: adott-e ki fegyvert Perge saját elhatározásából? A válasz nemleges.

A következő téma a mozgósítás volt. Maczkó itt elmondta, november 2-án Perge két – a hadosztálytól érkezett – távmondatra hivatkozott. Egyik szerint be kell vonultatni egy tartalékos lövészezredet, „...mondtam neki hogy ez borzaszó őrültség lenne"; a másik szerint meg kell szervezni a város védelmét „...én ugyancsak lebeszéltem azzal, hogy úgysem tudunk eredményt elérni a nagy túlerővel szemben, valamint a meglevő egység nagy része nem fog harcolni a szovjetek ellen..."[611]

Dormány László – „volt honv.szds.1957-ig"

arról tett vallomást,[612] hogy október 31-én ismerte meg Pergét, „mint a lövészezred katonai tanácsának elnökét, és mint ezredparancsnokot". Vallotta továbbá, hogy „...a katonai tanács Perge vezetésével minden felsőbb parancs, vagy utasítás nélkül a parancsnokokat, valamint a törzstisztek nagy részét leváltotta a beosztásukból, és hazaküldte őket"[613]. A fegyverek kiadásáról: „...a fegyverek kiadásának engedé-

608 Nyom.p.731–732.
609 Nyom.p.731.
610 Nyom.p.740–741.
611 Nyom.p.740.
612 Nyom.p.733–334. július 2.

lyét a Helyőrségi Katonai Forr. Tanács készítette el, és Dormány írta alá, majd ezeket az engedélyeket egyrészt Maczkó szds. láttamozta. Az engedélyeket Pergének is mint az ezred Katonai Tanács elnökének be kellett mutatni, ami után ő utasította a fegyverraktár kezelőjét, hogy a feltüntetett mennyiséget adja ki... olyan eset nem volt, hogy Perge utasítás nélkül, saját elhatározásából adott volna ki fegyvert", Dormány úgy értesült két tiszttársától, hogy „a kiadott fegyvermennyiség jóval több, mint az engedélyekben fel van tüntetve"[614]. Dormány arról is vallomást tett, hogy Perge érdeklődött tőle november 2-án, „mikor lesz elrendelve Veszprém városban a mozgósítás... mivel ezt a város védelme megköveteli a szovjetek ellen"[615].

Borsodi József – „hivatásos tiszt"

vallomásában[616] elmondta, együtt volt Pergével a székesfehérvári akcióban, majd a 31-i gyűlést részletezte, kiemelve az áv.százados letartóztatását, a tisztikar egy részének menesztését.

Éva Sándor

első gyanúsítotti kihallgatása július 10-én volt.[617]

A Katonai Forradalmi Tanács megalakításának körülményeivel foglalkozott először a vizsgáló. Éva Sándor – aki a forradalom előtt a Pf. 2910. sz. alakulatnál szakaszparancsnok volt – beszámolt arról, hogy „Sánta alezredes hívta össze az egész személyi állományt. Tiszteket és katonákat egyaránt. Közölte velünk Kána vezérőrnagy távmondat(á)t, hogy Forradalmi Tanácsokat kell szervezni minden egységnél 7–11 fővel. A szavazás titkosan lett megtartva". Délután értesültek a katonai tanács tagjai, hogy Sánta alezredest letartóztatták. Éva többedmagával felkereste Sánta alezredest, ekkor – vallomása szerint – Maczkó szds. kijelentette Sánta alezredesnek: „...»vegye tudomásul, mi a mai napon

613 Nyom.p.733.
614 Nyom. Uo.
615 Nyom.734.
616 Nyom.p.737–340.
617 Nyom.p.748–751.

a helyőrségi parancsnoki teendőktől leváltottunk, mert nem állt a forradalom mellett.« Mitőlünk pedig kérdezte Maczkó szds.: »Hajlandók vagyunk-e csatlakozni a győri kormányhoz?« Mi kérdeztük, mit akar a győri kormány. Ő azt mondotta, nem tudja, most mennek fel összekötő tisztek Győrbe tárgyalni... Sánta szabadonbocsátásakor visszamentünk az egységhez"[618].

A Maczkó szds. és a „Győri Kormány " története bízvást a Csurgó András nyomozó fantáziaszüleménye. Nemcsak azért, mert „Győri Kormány" csak a BM-Tervezet készítőinek tudatában létezett.

Emlékeztetünk rá: a Dunántúli Nemzeti Tanács megalakulását egy 1956. október 3. 0,23 órára keltezett röplapon jelentette meg, és nyilvánította magát ellenkormánynak, ellenkezőleg kijelentette: „...a kormánnyal 24 órán belül tárgyalásokat kezd a nemzet követeléseinek teljesítése érdekében"[619]. A röplap 14. pontja „Amennyiben a kormány nem teljesítené főbb irányelvek szerint lefektetett követeléseinket, feltételesen sem ismerjük el" korántsem azonos ellenkormány állításával, annál is inkább, mert a Dunántúli Nemzeti Tanács éppen a Nagy Imre-kormánytól várta a nemzeti követelések megvalósítását, amelyek jórészt azonosak voltak a Nagy Imre-kormány programjával.

Visszatérve Dormány szds. állítólagos kijelentésére: indíték nélküli egy katonai parancsnok részéről beosztottai hajlandóságát kérdezni egy olyan testülethez való csatlakozásról, amelynek sem a beosztottak, sem ő maga nem tudja, „mit akar". Valójában a Sánta felmentése és a „Győri Kormány" összekapcsolása az az „amalgám" módszer alkalmazása, amelyet az ÁVH – Rákosi közvetlen utasítására – előszeretettel alkalmazott[620] (pl. az egyháziak elleni perekben (Mindszenty-, Grősz-stb. perek).

Az újabb téma a fegyverek kiadása volt. Éva Sándor Dormány és Maczkó utasítására november 1-jén 80-100 db fegyver kiadására emlékezett. „A fegyvereket ezen a napon át is vették a balatonfüredi hajógyár, a Mezőgazdasági Gépjavító Vállalat, a nemesvámosi Gépállomás és még több üzem, akikre nem emlékszem... November 2-án már sokkal többen jöttek fegyverekért, azokkal ugyancsak Dormány szds.

618 Nyom.p.749.
619 „Megalakult a Dunántúli Nemzeti Tanács " (röplap a szerző birtokában) 5. pont.
620 Vö. Politikatörténeti Intézet (PI) A.276.fond 54/142 őe.p.3–91951. május 4. MDP Titkárság ülése.

tárgyalt... a Kieg-nek (kiegészítő parancsnokság) adtam ki engedélyt kb.150 db fegyverre, azzal a céllal, hogy minden községbe eljuttatnak 3 db fegyvert a nemzetőrségnek..." szólt még az egyetemistáknak adott 20-30 géppisztolyról is.[621] November 3-án „délután jöttek vissza (ti. Dormány és Maczkó), és közölték, hogy Kána vezérőrnagy utasítására a 7093. sz. alakulat »M«-készletét ki kell adni... 870 db puskát, 140 db pisztolyt,13 db golyószórót és14 ezer db lőszert..."

Éva Sándornak is feltették a kérdést: „Mi volt a fegyverek kiadásával a célja?"

A válasz Janus-arcú: „...nekem semmilyen célom nem volt, azokat én parancsra adtam ki. Beismerem evvel (sic!) hibát követtem el, mert tisztában voltam, hogy ezeket a fegyvereket a szovjet csapatok ellen akarják felhasználni, de abban az időben nem láttam tisztán, és azért nem tettem ellene semmit, hogy a fegyverek kiadását megakadályoztam volna"[622].

A következő téma – a városvédelmi terv – tárgyában Éva ismételten Dormányra vallott: Mikor Dormány szólt – vallotta –, hogy utasítást kapott Kiss Gaáltól „a város körvédelmi terv készítse el. Én megkérdeztem tőle, minek az. Dormány azt válaszolta, hogy »a szovjet csapatok ellen, mert körülvetek bennünket«... A tervet én magam is láttam, egy térkép volt, be volt pirossal jelölve a légvédelem elhelyezése, és a gyalogság védelmi vonala közvetlen a város alatt volt megjelölve".

Újabb téma :"Milyen különleges feladat elvégzésére adott Ön ki Tóth Zoltán és Nagy Kálmán nemzetőrségi tagoknak 1-1 db pisztolyt?"

Éva Sándor: „A pisztolyok kiadását végeztem, de nem gondolkoztam azon, hogy milyen »különleges« feladatra kell a fegyver. Ők így kérték, hogy »különleges« feladatra, és én így gépeltem."[623]

Az első kihallgatás zárókérdése: „Mit csinált Ön a lakásán 1956.november 4-én reggel?" Éva Sándor válasza, egy családját féltő, bátor emberé: „...a feleségem felkeltett, mert lövöldöztek. Én felöltöztem és odaálltam az ablakomba. A géppisztolyomat a nyakamba akasztottam és vártam... A pillanatnyi elgondolásom az volt, hogyha a szovjetek belőnek, visszalövök rájuk, *és megvédem a családomat.* Mikor láttam hogy a szovjet katonák elmentek az ablakomnál (sic!) és nem lőttek, a

621 Nyom.p.749.
622 Nyom.p.750.
623 Nyom. Uo.

kályha mögé tettem a géppisztolyom és a pisztolyom, majd a családommal együtt a pincébe mentünk... A társbérlőm felesége látta, hogy én a géppisztollyal az ablaknál álltam. Ő igazolni tudja, hogy nem lőttem... november 7-ig a pincében maradtam... a fegyveremet a feleségem 8-9-én adta le a szovjet katonáknak". (Kiemelés tőlem. K.F.)[624].

Július 12-én Éva Sándort még előállították egy kihallgatásra... A rövid jegyzőkönyv[625] szerint a vizsgáló visszatért a különleges feladatra adott pisztolyok kérdésére. Éva most már emlékezett, mi volt ez feladat: „...azt mondták, azért kell a pisztoly, mert felderítésre mennek. Megnézik, a szovjet csapatok hogy vannak elhelyezve itt a város szélén a dombon. Akkor még nem láttam azt, hogy az operatív csoport milyen feladatokat hajt végre a felderítésen kívül. Most már tudom, nemcsak azért kellett a fegyver, hogy ezt az egy feladatot végrehajtsák, hanem azért kellett fegyver, hogy a kommunistákat üldözzék, és a lakásukon házkutatást tartsanak"[626].

Ez újabb torzítás mögött – hiszen a két pisztoly és az operatív csoport felfegyverzése között legalább annyira nincs kapcsolat, mint az operatív csoport és a „kommunisták üldözése" között – valójában (ma úgy mondanánk) vádalku áll. A jogszerűen kiadott parancsokat végrehajtó Éva hdgy. – aki a felsőbb parancsra létrehozott forradalmi katonai bizottságban feladatot vállalt – elfogadta – az akkori *jog* szerint sem létező – *politikai* bűnösségét (mert „a fegyverekkel a szovjet csapatok kivonulását akarták sürgetni"), várva, hogy ügyét viszonylag enyhe büntetéssel lezárhatja. Így is történt.

Dormány László – „kihallgatott"

(tanú?)vallomás az első – és egyetlen – az Éva-anyagban[627].

Dormány 1954 őszétől ismerte Éva Sándort. „Amikor odakerült (ti. az alakulathoz), rövidesen megválasztották törzs üteg párttitkárnak. Ezt a feladatot elég jól látta el".

Az október 31-i választás módját újból elmondta Dormány. Most részletesebben foglalkozott Éva felszólalásával, aki „...hangsúlyozta,

624 Nyom.p.750–751.
625 Nyom.p.752.
626 Nyom. Uo.
627 Nyom.p.762–763.

hogy a politikai osztály tagjai eddig félrevezették a katonai tömegeket az oktatás során, mivel nem mondták meg a valóságot, és állandóan dicsőítették Rákosit és Sztálint, holott ezek népellenes politikát folytattak..."

Ezt követően Dormánytól azt tudakolta Zsíros Zoltán vizsgáló: „Hogyan került Éva a Helyőrségi Katonai Forradalmi Tanácsba?" Dormány ismét elmondta, Sánta javasolta a Helyőrségi Forradalmi Tanács megalakítását. „...november 1-jén... Éva Sándor fhdgy. is be lett választva tagnak". Még egyszer elmondatták a fegyverkiadás módját. Valamint, hogy Dormány november 3-a után csak november 8-án látta viszont Éva hdgy.-ot „a laktanyában".

*

Itt véget ér a nyomozati kihallgatások végtelennek tűnő anyaga, amelyről nemcsak azért kívánt a szerző áttekintést nyújtani, hogy az Olvasó megértse az ügyészi, majd a bírói szakasz történéseit, hanem hogy érzékelje a Kádár-kori megtorló perek vallatószobáinak légkörét, a nyomozás (és a vizsgálók) szellemi (szakmai és emberi) minőségét. Nem véletlen az sem, hogy a nyomozati szakaszról szóló fejezetek hosszabbak, mint az ügyészi és bírói szakasz együttesen. Nem a szerző tévesztett arányt, az *eljárás volt ilyen...* Az ügyészi szakasz *formális kontrollt* jelentett csupán.

A tárgyalás – látni fogjuk – valójában színjáték. Míg a polgári demokráciák büntető eljárásjogában a bírói szakasz képezi az eljárás gerincét, a diktatúrákban – így a bolsevik diktatúrában is – a bírói szakasz csaknem formalitás. Az eljárás gerince a rendőrség előtt zajló nyomozati szakasz, ahol bármi történhet (hiszen védő nincs, nem is lehet jelen) s a nyomozó *gátlástalanul érvényesíthette a politika által előírt kívánalmakat.*

A Brusznyai-per nyomozati anyaga még tartalmaz további kihallgatásokat – ezeket az első fejezetben jeleztük –, amelyek a külföldre menekült Dömötör Lajosra, Horváth Tiborra és Szöllősy Pálra vonatkoznak.[628] Ezek ismertetését mellőzzük, mivel az érintettekre nézve ítélet nem született.

628 Nyom.p.773–789.

VI. fejezet

Egy „eredményes" nyomozás; a Szerv véleményt mond...

A környezettanulmány, mint bizonyítási eszköz

Az 1956/57-ben hatályban volt Bp. szabályozta az *okiratoknak* mint a bizonyítás eszközeinek szerepét a büntető eljárásban: „A tárgyaláson fel kell olvasni a tárgyi bizonyítékul szolgáló okiratokat, a terhelt kereseti, illetőleg vagyoni viszonyaira, továbbá büntetett vagy büntetlen előéletére vonatkozó hivatalos értesítést"[1]. A Bp. egyes nyomozati vallomásokat[2] és szakértői véleményeket – ide értve a *„hatóság vagy egyéb szerv véleményét"*[3] is – okiratok módjára felolvasni rendel, valamint a szemléről, házkutatásról, a lefoglalásról és a személyi motozásról felvett jegyzőkönyvet.[4]

A Bp. Kommentárja az okiratról az alábbiakban ad eligazítást: „Az »okirat« szó e perrendi vonatkozásban egészen tágan értelmezendő. Okiratnak tekintendő a szóban forgó rendelkezés szempontjából minden olyan irat, amelyik a bűncselekménnyel vagy a terhelt személyével, általában a büntetőüggyel kapcsolatos bármilyen közlést tesz, vagy bármilyen egyéb anyagot foglal magában."[5] „A vádlott egyéniségére, előéletére, életmódjára fényt derítő élet- és jellemrajz (környezettanulmány)... felolvasása nem kötelező, sőt, ezekről a perrend egyáltalán

1 Bp.165.§.(1) bek.

2 Bp.165.§.(2) bek. alapján fel lehet a tárgyaláson olvasni: a) pont: a terhelt nyomozás során tett vallomását, ha a tárgyaláson nincs jelen, vagy a tárgyaláson tett vallomása eltér a nyomozás során tett vallomásától; b) pont: a tanú vallomását, aki a nyomozás során tett vallomást, de a tárgyalásra nem, vagy csak rendkívüli nehézséggel lenne idézhető, vagy a vallomástételt törvényes ok nélkül megtagadja, vagy a tárgyaláson tett vallomása eltér a nyomozati vallomástól;

3 Bp.165.§.(2) bek. c) hatósági orvos vagy véleményadásra, illetőleg felülvizsgálatra hivatott szakértőtestület, hatóság vagy egyéb szerv véleményét.

4 Bp.165.§.(2) d) pont.

5 Bp.Komm.p.458.

nem is rendelkezik. Ha azonban a kérdéses irat a tárgyaláson felolvasásra nem kerül... arra ítéleti ténymegállapítás, még kevésbé ítéleti rendelkezés nem alapítható."[6]

Furcsa eljárásjogi helyzet: De facto van, egy de iure nem létező, de *felolvasható „a vádlott életmódjára fényt derítő élet- és jellemrajz"* – ha tetszik, „hatóság vagy egyéb szerv véleményét" (Bp.169.(2) bek. c/pont) tartalmazó okirat – amelyre, ha felolvassák, ítéleti rendelkezés is alapítható![7]

A felnőttek ügyeiben készített környezettanulmány – valójában szovjet mintára – az ÁVO/ÁVH-ügyekben érvényes nyomozati utasítások alapján jelent meg, s tovább élt a Politikai Nyomozó Osztályok 1956 utáni gyakorlatában.

Az elmondottak ismeretében vizsgáljuk meg, mit mondanak a Brusznyai-perben készített (és rendelkezésünkre álló) *„Környezettanulmányok".*

Brusznyai Árpád

„váci lakos"-ról a környezettanulmány 1957. április 13-i kelettel Takó István r.hdgy. aláírásával található a nyomozati anyagban.[8] Bevezetőben megtudjuk, kit nevezett meg a nyomozó adatszolgáltatóként.(Az persze nem ellenőrizhető, hogy az „adatszolgáltató" valóban azt mondta, amit a nyomozó később leírt. A környezettanulmányon ugyanis nem szerepel egyetlen adatszolgáltató aláírása sem.) Brusznyai környezettanulmányán „Gyüre Attila ált. gimnáziumi igazgató, párttag, Hernádi Kornél Megyei Tanács Oktatási Oszt. vezetője pártonkívüli, Takács Antónia Megyei Tanácstitkárság vezetője, párttag, Ceglédi Mihályné pártonkívüli veszprémi lakosok" szerepelnek adatszolgáltatóként.

A bevezetőben szó esik Brusznyai „egyéb" származásáról, hogy „súlyos csont-tbc-vel került korházba", s hogy „1949–50-ig a görög

6 Bp.Komm.p.459.
7 Más célú a fiatalkorúak ügyeiben kötelezően készítendő környezettanulmány, amely a jogalkotó szándék szerint a pedagógus helyszíni tapasztalataira alapozott vélemény (Vö.: 1951. évi 34. tvr. (módosítva 1954.évi 23 tvr., és 11/1954 (IX.22.) IM.sz.r.
8 Nyom.p.173–175.

biológiai Intézetben dolgozott". (sic! No comment. K.F.) Leírta kántori tevékenységét, továbbá, hogy „Veszprémbe költözött, hosszú ideig a püspökségen lakott ...már ekkor a püspökség befolyása alá került...mint kiváló történész a pedagóguskörökben nagy elismerésre tett szert. Miután látta, hogy tekintélye egyre jobban növekszik, ezt Brusznyai ki is használta. Később nagyképűen és lekicsinylően beszélt pedagógustársaival. Bérdemagógiával lépett fel, és nagyobb fizetést követelt... magánórákat tartott... továbbá latinórákat adott főleg azon diákok számára, akik papnak készültek. Munkáját később... a karrierizmus és anyagiasság jellemezte. Látta, hogy az énekórákon kevés hasznot tud hajtani, így elvállalta a »Bakony együttes« énekkarának vezetését... Adatszolgáltatói politikailag megbízhatatlan személynek ismerik. Mint híres történelem szakos, a történelmi órákon az anyagot burkolt burzsoá-idealista módon adta elő. Sokszor kijelentette, hogy egyes tételekkel nem ért egyet, és ilyenkor idealista módon igyekezett azt magyarázni a hallgatóknak. Ilyen irányú tevékenykedése egyre jobban fokozódott. Mint karrierista elem a »Bakonyi együttes« kultúrcsoportját idealista, demagóg politikával szétzüllesztette. Erősen jobboldali beállítottságát bizonyítja, hogy pedagóguskörökben többször voltak elméleti viták, amit Brusznyai hozzászólásában ugyancsak burzsoá-idealista módon igyekezett megmagyarázni. Ez az egyszerű dolgozóknak többször feltűnő volt, hogy a lenini tételeket idealista módon adja elő... a diákok között szovjetellenes uszító-rágalmazó beszédeket tartott... Egyszerű, becsületes párttagokat és a volt áv. tagjait saját utasítására őrizetbe vetette, és ezeket börtönbe záratta... Budapesten állandó kapcsolatot tartott fenn az ellenforradalmi kormánnyal, és az akkori kormány utasításait Brusznyai helyi viszonylatban teljesítette".

Szó esett még bátyjáról Brusznyai Józsefről – aki „papnak tanult. Kapcsolata volt Mindszentyvel, és ellenséges tevékenységet fejtett ki. Ebből kifolyólag 3 évig le volt zárva, illetve internálták –, feleségéről, aki »katonatiszti családból származik, apja horthysta szds. Volt«... Házasságukból egy gyermek született, kb. 3 éves. Leírta még a környezettanulmány Brusznyai baráti körét, ide sorolva Hortobágyi Győző gyógyszerészt, dr. Vörös Ferencet, a kórház orvosát, Lóránd Imrét, »egy Benedek nevű igazgatót«, Neruzsil István r. őrnagyot. nevezett személyek többször meglátogatták saját lakásán Brusznyait, kiknek Brusznyainé többször házi zsúrt rendezett. Szoros baráti kapcsolatot tart még fenn Moravcsik Gyula budapesti lakossal, kivel görög és latin

nyelvet közösen fordítanak. Kapcsolatot tartott még a MEFESZ helyi vezetőjével, kinek német, angol és francia nyelvet fordított. Jellemző rá, hogy törekvő, karrierista, becsvágyó természetű. Átlagon felüli műveltséggel rendelkezik, széles látókörű, kvalifikált személy".

A szöveg önmagát minősíti, s itt elsősorban nem a 4-6 elemi iskolai előképzettség utáni alapfokú ideológiai szeminárium ismeretanyagát tükröző felkészültségről, s egy még primitívebb nyelvezetről van szó. Ami a dolog lényege: a környezettanulmány olyan *ténymegállapításokat tett,* amelyet elvileg éppen a vizsgálatnak kellene tisztázni, s tényként a bíróságnak megállapítani vagy elvetni. Más szóval a környezettanulmány már magában foglalja a bűnösséget.

Dormány László

„veszprémi lakos" környezettanulmányát Bárdy Lajos r.szds. készítette július 4-n[9]. Ebből az anyagból nem tűnnek ki az adatszolgáltatók. Hangsúlyt adott a környezettanulmány szerkesztője – Dormány ifjúkorát leírva – a család háború végi nyugati tartózkodásának, leírta a Cserkész Szövetségben, a Magyar Szabadságharcos Szövetségben, majd a Magyar–Szovjet Társaságban fennállott tagságát, s hogy 1956 szeptemberében MDP-tag lett. „...az ellenforradalmi események kezdetén meghúzódó magatartást tanúsított... amikor parancsra a hadseregen belül is meg kellett választani a katonai tanácsokat... Sánta Károly alezredes szóbeli utasítására a Katonai Forradalmi Tanács elnökévé választották meg... tevékenyen rész vett a fegyverek kiadásában... november 4-én Dormány László és Filótás fhdgy. irányítása alatt egy kb.150-200 főből álló ellenforradalmi csőcselék Szentgál község felé elhagyta a várost. Céljuk az volt, hogy majd visszajönnek és felszabadítják a várost... csak november 6-án jelent meg... és jelentkezett szolgálatra... 1956. novemberében... kérte felvételét a pártba, és vissza is vették, majd később az Ideiglenes Intéző Bizottság elnöke lett... 1957. július 4-én tárgyalták meg... pártból való kizárását".

A családjáról a környezettanulmány leírta: felesége „hivatásos tiszt... felcser hdgy. volt, MDP-tag, jelenleg párton kívüli. Apjáról

9 Nyom.p.259–261.

kiemelte a környezettanulmány, nyugállományú honvéd hadnagy." Volt Szocdem. Párt-tag... 1938–1945-ig a horthysta hadseregben hivatásos alhadnagy... 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején mint vörös katona teljesített szolgálatot, amiért internálva is volt... nővérje (sic!) egy honvéd hadnagyhoz ment feleségül." A baráti kapcsolatok rovatban két honvédtiszt szerepelt.

A Dormányról írt környezettanulmány lényegesen visszafogottabb, mint a Brusznyairól készült. Dormány esetében is megjelenik – amit már korábban megállapítottunk –: jellemzés gyanánt a szerv a gyanúsítás tárgyát tényként állapítja meg.

Maczkó Miklós

környezettanulmányát is Bárdy készítette július 10-én[10]. Ez a környezettanulmány felsorolta az adatszolgáltatókat: „Nyisztor József fhdgy. Takács József fhdgy a volt Pf. 7093. sz. alakulat beosztottai, Laczkó József fhdgy., a veszprémi karhatalom tagja, valamint Sánta Károly ales. veszprémi lakosok." Bevezetőben a katonai pálya egyes állomásai szerepelnek, majd azt állapította meg tényként, hogy október 26-én egy állománygyűlésen „nagyhangú, buzdító beszédet mondott...megnyerte a legénység tetszését... részt vett Lipták volt karhatalmi szds. letartóztatásában és a parancsnokok elzavarásában... tevékenyen támogatta az ellenforradalmi elemeket... tagja volt annak a brigádnak, aki Sánta Károly honv.ales-t volt helyőrségi parancsnokot lakásán letartóztatta... kijelentette... átveszi a helyőrség parancsnoki teendőit... fenti tevékenységéért leszerelték, a Veszprémi Faárugyárban helyezkedett el, ahol a párttitkár véleménye szerint igen jó munkát igyekezett végezni. Az ellenforradalmi események után kérte tagfelvételét az MSZMP-be, de felvételi kérelmét nem fogadták el..."

Ez a környezettanulmány nem részletezi a házastárs és szülők adatait. Ez esetben is igaz az, amit a korábbi esetekben tapasztalhattunk: a jellemzés lényege a gyanúsítás tényként történő leírása.

10 Nyom.p.711–712.

környezettanulmánya[11] július 9-én kelt. Bárdy szds. készítette. „Adatszolgáltatók voltak: Gelencsér György honv.szds. Veszprém Pf. 2900., Nyisztor Imre fhdgy. veszprémi Honv. karhatalom. Takács János fhdgy. a veszprémi honv. karhatalom tagja. Valamint a Veszprémi Faárugyár párttitkára.[12]"

Rövid pályarajz, s Perge családi életének átmeneti zavaráról tett említés után a fontosabb megállapítások: „A tisztek vele baráti és elvtársi viszonyt nem építettek ki, mivel összeférhetetlen magatartást tanúsított mindenkivel szemben. A fenti magatartásáért a parancsnokság egyöntetűen javasolta...leszerelését még az ellenforradalmi események előtt...az ellenforradalmi események alatt aktívan kivette a részét az ellenséges tevékenységből." Szó esett még arról, hogy Perge Székesfehérváron „megállta a helyét... ott még egész reálisan gondolkodott". Fehérvárról visszaérkezve, a laktanyában éppen akkor tartották az egységen belül a „Katonai Forradalmi Tanács" megválasztását, ebben természetesen azonnal részt vett... „elindítója volt annak, hogy az egység éléről eltávolítsák a vezetőket... beismerte, egyes személyek ellen személyes bosszú fűtötte". Leírták még – Perge terhére – Lipták áv. szds. letartóztatását az állománygyűlésen, valamint hogy „tevékenyen részt vett a fegyverek kiosztásában... Sánta Károly... letartóztatásában". Egy bekezdés, ami eddig nem szerepelt az anyagban – s Perge szerencséjére később sem kapott olyan hangsúlyt, amely főbenjáró következményeket vont akkortájt maga után: „Gelencsér szds. elmondja, hogy amikor a szovjet csapatok körülvették a laktanyát, ő kiadta parancsba, hogy nem szabad a szovjet egységekre tüzet nyitni, ezt személyesen megtelefonálta Perge fhdgy.-nak is, aki ezt nem volt hajlandó tudomásul venni, és ennek következtében fordult elő az, hogy az ő egységéből tüzeltek a szovjet egységekre, amit azok viszonoztak".

Negyedszer is igaz : a környezettanulmány a gyanúsításnak tényként történő kezelése.

11 Nyom.p.742–743.

12 Bizonyosan tévedett Bárdy, a faárugyárban Maczkó anyagában hivatkozott a párttitkárra, ahol viszont nincs feltüntetve mint adatszolgáltató.

Nyomozást összefoglaló Határozat

1957. július 18-án kelt a nyomozás befejezéséről készült Határozat.[13] A nyomozás befejezéséről szóló határozatot a Bp. 135. § (1) bek,.[14] alapján kellett meghozni a nyomozóhatóságnak, s azt másnap a tizenkét terhelttel ismertették.

A Határozat tartalma – a vádirat előzetes anyaga – a következőket tartalmazza:

„...az ellenforradalmi felkelés... mozgósította a megyében *tevékenykedő, meghúzódó* reakciós elemeket... kezdetben... elszigetelten jelentkező államellenes megmozdulásokat csakhamar egységes irányítás alá vonta a megalakuló Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács, melynek élén dr. Brusznyai Árpád és csoportja állott. Ez a csoport szervezte meg... az ellenforradalom sajtóját, adta meg ideológiai irányítását, és csaknem az elnöki tanács hatáskörét kisajátítva adott ki a megye területére érvényes jogi mezbe öltöztetett... rendelkezéseket, mindenekelőtt az összes tanácsok törvényen kívül helyezésére. Mindenekelőtt. Brusznyait és csoportját *terheli a súlyos felelősség* a megye területén bekövetkezett fegyveres összeütközésekért, illetve halálos áldozatokért... mivel az ő intézkedésükre ezrével kerültek nehéz tűzfegyverek, illetve szálfegyverek ellenforradalmár elemek között kiosztásra. Dr. Brusznyai Árpád 1956. november 1-jétől Veszprém megye korlátlan ura lett....áruló katonatiszt cinkosai segítségével kicsikarta a katonai »M«-készletek kiosztását. Az árulóvá vált volt BM-rendőr főosztályvezető Ferenczi László őrnagy segítségével megszervezte és végrehajtotta az *illegalitásba húzódó államvédelmi beosztottak* összefogását, és letartóztatását. Brusznyai és cinkosai dezorganizálták a párt- és tanácsapparátus működését, törvényen kívül helyezte a tanácsrendszert... hű kiszolgálóját, dr. Horváth Ferencet bízta meg, akinek első ténykedése

13 Nyom.p.793–807. A határozatot Knéz András őrgy., a kapitányság vezetőhelyettese és Varga Gyula hdgy., a vizsgálati alosztály vezetője írta alá. A határozatot július 19-én „tudomásul vettük" záradékkal a 12 terhelt is aláírta.

14 "A nyomozóhatóság, ha a tényállást felderítette, és a terhelt bűnösségének megállapításához szükséges adatokat megszerezte, a nyomozás befejezéséről határozatot hoz. E határozatot közli a terhelttel, eléje tárja a nyomozás anyagát, és figyelmezteti, hogy arra észrevételeket tehet, és a nyomozás kiegészítését indítványozhatja".

a megyei tanács kommunista funkcionáriusainak és dolgozóinak azonnal hatállyal való tömeges elbocsátása volt"[15].

Dr. Horváth Ferencre nézve megállapította a határozat, hogy a megyei tanács apparátusának irányításával; „az igazságügyi szervek ellenőrzésével dr. Jónás Oszkárt; a Megyei Forradalmi Tanács, a Katonai Forradalmi Tanács felé Monori Gyula középiskolai tanárt bízta meg... a megyei sajtó irányításával még nov. 1-jét megelőzően Lóránd Imre... bízta meg dr. Szöllősy Pál veszprémi ügyvédet, aki a felelősségrevonás elől nyugatra távozott... ugyancsak külföldre szökött Horváth Tibor... főmérnök... neki Nagy Imre túl baloldali volt. Dr. Brusznyai nov. 1. után határozott lépéseket tett az ellenforradalom katonai helyzetének stabilizálása érdekében... E vonatkozásban nov. 2-án Budapestre utazott 2 volt horthysta tiszt előtt egy vezető vezérőrnaggyal tárgyalt, akitől követelte Veszprém megyének fegyverekkel történő azonnali ellátását... szóbeli engedélyt kapott az »M«-készlet azonnali kiadására... A fegyver- és lőszerkészletek kiadásában közreműködött irányító szerepben Dormány szds., Maczkó Miklós szds., Éva hdgy., valamint Perge fhdgy., utóbbi kettő alárendelt szerepet játszott technikai vonatkozásban... Bíró fhdgy. által különleges rendeltetésre megszervezett egyetemi operatív különítmény azonnali felfegyverzésére Brusznyai adott utasítást... Brusznyai tudtával és beleegyezésével Kiss Gaál terhelt intézkedett...Dormány László terhelt felé, szovjetellenes katonai védelmi terv kidolgozása végett... E terv Brusznyainak bemutatásra került... Brusznyai a tervvel minden vonatkozásban egyetértett. Dormány szds. hozzá is kezdett a védelmi terv végrehajtásához, azonban egyes elszigetelt akciók... kivételével... katonai megmozdulásra nem került sor... Kiss Gaál terhelt utasítást adott... a közelben lévő szovjet katonai objektumok tüzérségei bemérésére. Brusznyainak és bandájának katonai vonatkozású ténykedése technikailag lehetőséget teremtett a megyei ellenforradalom katonai fegyveres erőinek megsokszorozására. Így kerülhetett arra sor, hogy Várpalotán 13 szovjet hősi halottat követelő, tömeg méretű fegyveres orvtámadás következett be, illetve Brusznyaiék fegyverkezési akciója járult hozzá, a Veszprémben több mint 50 halálos áldozatot követelő fegyveres összeütközéshez."[16]

15 Nyom.p.793.
16 Nyom.p.794–795.

A Határozat további oldalai – terheltenként bontva – újból összefoglalják az ismertetett általános részben írtakat.

A Határozat a forradalom utáni koncepciós perekben alkalmazott típusos nyomozástechnikának gyűjteménye.

Eltekintve a hús-, tej- és kenyérboltokban (1957-ben) ingyen osztogatott „fehér könyvek" lapjain újraéledő, a Rajk-per publicisztikájában „csiszolt" stílustól, a Határozatra jellemző:

- a tények a legkisebb mértékben sem befolyásolták a Határozatban leírtakat;
- meg sem kísérelt polemizálni a vádlottak védekezésével;
- *bűnösségre* vont le következtetést, nem a jogi normák, hanem a politikai elvárások alapján, mit sem törődve azzal, hogy a bűnösség eldöntése bírói hatáskör;
- figyelmen kívül hagyta a Nagy Imre-kormány összes intézkedését;
- kizárólag a forradalom előtti szerveket és azok intézkedéseit ismerte el törvényesnek, akkor is, ha (pl. az ÁVH feloszlatása) azt később a Kádár-kormány nem változtatta meg.

Az ügyészi kihallgatások

megtartására 1957. július utolsó és augusztus első napjaiban került sor. Valamennyi gyanúsítottat Nagy Andor katonai ügyész foganatosította. A jegyzőkönyvek a Bp. 94. §. (2) bek.-re hivatkoznak. Ez a törvényhely – mint emlékezünk – a terheltté nyilvánított személy e minőségében való meghallgatásáról rendelkezik. Az ügyésznek a büntető eljárásban gyakorolt konkrét jogosítványait a Bp. szűkszavú rendelkezésein túl[17] – nem beszélünk most az e tárgyban kiadott belső (titkos)

17 Bp.38.§. szól az ügyészről. (1) A büntető eljárásban az ügyész kötelessége az, hogy a Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjének, függetlenségének és biztonságának s a dolgozók jogainak védelmében a bűncselekményeket üldözze. (2) A vád képviselete az eljárásban – magánvád (41.§) esetét kivéve – az ügyész feladata. Az ügyész a tárgyaláson és egyéb eljárási cselekményeknél a vád képviseletében akkor is jelen lehet, ha egyébként jelenléte a törvény értelmében nem kötelező; az ügy iratait az eljárás egész folyamán megtekintheti. A vádat képviselő ügyész az ügyben felmerülő minden lényeges kérdésben a bíróság döntése előtt indítványt tehet a (3) bek. az ügyész vádelejtési, vagy a vádat módosító jogáról, a (4) bek. arról rendelkezett, hogy: „Az államigazgatási szervek és az államhatalom helyi szervei az ügyész megkeresését teljesíteni kötelesek".

utasításokról – a Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953. évi 13. tvr. (továbbiakban Ütvr.) szabályozta. A nyomozás teljesítése és a törvényessége feletti felügyelet címén – a Bp. Kommentárja szerint: „...ennek során mindazokat az intézkedéseket elrendeli vagy maga foganatosítja, amelyeket a büntető perrendtartás a bűncselekmény felderítése... érdekében előírt. Felügyeletet gyakorol más nyomozóhatóság intézkedése felett, valamint a nyomozóhatóság törvényessége felett"[18]. Ez utóbbi külön szabályait az Ütvr. III. fejezete és a legfőbb ügyész külön utasításai tartalmazták. A nyomozás ügyészi felügyeletét a Brusznyai-perben azok az ügyészi aláírások is demonstrálják, amely – túl az egyes határozatokon – a szembesítési jegyzőkönyveken is szerepel. A nyomozást befejező Határozat kihirdetése után, a vádemelés előtt került sor a vádlottak személyes ügyészi meghallgatására. Ezek a meghallgatások viszonylag rövidek. Nemegyszer tartalmaznak panaszt a nyomozók eljárása ellen, illetve ismételten megfogalmazzák védekezésük lényegét.

Gyanúsítottanként vizsgáljuk meg az ügyészi kihallgatások jegyzőkönyveit:

Brusznyai Árpád

kihallgatása során[19] *részben érezte magát bűnösnek.* Kijelentette, „...a nyomozóhatóság előtt tett vallomásomat a következőkkel kívánom kiegészíteni és módosítani:"

Tagadta – szemben a nyomozás befejezéséről szóló Határozatban foglaltakkal –, hogy az „M"-készletek kiosztását akarta elérni pesti útján. „Itt arról volt szó, hogy két rendelet is volt, amelyek közül nem tudtuk, hogy melyiket hajtsuk végre. Illetőleg a veszprémi katonai hatóságok nem tudták... Az egyik volt, hogy a nemzetőrséget fel kell fegyverezni, a másik pedig, hogy az »M«-készletet csak HM-engedéllyel lehet kiosztani....Az sem felel meg a valóságnak, hogy én aláírtam volna a tsz-ekből való kilépés módozatainak szabályozását." Itt előadta – a rendőrségen is említett – Szöllősy szerepét a rendeletek és a sajtócikkek írása és közzététele tárgyában:

18 Bp.Komm.p.128.
19 Katü. (VIII.30) p.1–4.

A „horthysta tiszteknek a hadseregbe való visszavételéről" szólva – összefüggésben Kiss Gaál letartóztatásával – szavait így idézte az ügyész előtt: „»Amennyiben bármilyen funkcióra beszervezett horthysta tiszteket, (ti. Kiss Gaál) az büntetendő cselekmény. A kérdés másik oldala viszont az, hogy bizonyosan sor fog kerülni 1948 és 1953 között ártatlanul elítélt és mellőzött horthysta tisztek rehabilitációjára, illetve ezzel kapcsolatos visszavételre«. Továbbá mondtam azt is, hogy valószínűen sor fog kerülni egyes tisztek elbocsátására, akik jelenleg még szolgálnak".

„Az 1957.június 4-én Csurgó András r.nyom.fhdgy. által felvett jegyzőkönyvben foglaltakat a következőkel kívánom kiegészíteni, ill. módosítani: Nem felel meg a valóságnak, hogy én tudtam volna arról, hogy kommunistákat bocsátanak el a Megyei Tanácstól... az elnöki titkárnőt, aki kommunista volt, én tartottam ott magamnál..."

A június 5-i vallomását is módosítja akként, hogy „Németh Károly és Fodor Géza volt horthysta tisztek... a Megyei Forradalmi Tanácsnak nem voltak tagjai".

A rabok szabadulásával kapcsolatban hangsúlyozta, hogy az olyan kiszabadult rabok elfogását akik „...a rendre és az államra súlyosan veszélyesek, a rendőrség feladatának tekintette". Tagadta továbbá, hogy „...én horthysta tiszteket azért javasoltam és azért akartam visszahozni a hadseregbe, mert ezek nagy része 1956.októberéig a proletárdiktatúrával szemben állt, és 1956. október 23-a után aktívan belekapcsolódott az ellenforradalomba...A továbbiakban az 1957.július 5-én felvett jegyzőkönyvben a 18. azon részével, mely szerint a proletárdiktatúra megdöntését akartam, illetőleg fordítottam elő (sic!) nem ismerem el, ezeket a dolgokat akaratom ellenére íratták alá velem".

A november 1-je utáni vezető szerepét indokolva utalt arra, hogy így kívánta elhárítani a sztrájkokat. „Másodszor október 30-án jelent meg a szovjet kormánynyilatkozat, amelynek alapján kibontakozást láttam... Nem felel meg a valóságnak, hogy azért vállaltam volna el a vezetést, mert úgy éreztem, hogy a proletárdiktatúra megdőlt... az 1957. július 15-én Varga Gyula r.ny. hdgy. vizsgáló által tőlem felvett jegyzőkönyvben tartalmazó dolgokkal egyáltalán teljes egészében nem értek egyet, mivel annak beállítása teljesen célzatos, és az aláíráskor meg voltam félemlítve."

ügyészi kihallgatásakor[20] *részben érezte magát bűnösnek.* Hangsúlyozta: tudta nélkül Sánta alezredes hadosztályparancsnok javaslatára került a Megyei Forradalmi Tanácsba. Beszélt a Havasi őrnaggyal folytatott megbeszéléséről 50-60 ÁVH-s átöltöztetéséről, az uránércről és urándokumentációról, az ÁVH.-tisztek és családjuk átviteléről Szentkirályszabadjára.

A városvédelmi terv kérdésében kitartott amellett, hogy Brusznyaitól kapott annak elkészítésére utasítást.

Dormány László

kihallgatása is július 31-én történt[21].Dormány is csak *részben érezte magát bűnösnek,* „kiegészíteni és módosítani" akarta vallomását. A Forradalmi Katonai Tanács választásánál hangsúlyozta, hogy az Maléter Pál vezérőrnagy parancsára és nem Sánta Károly parancsára történt.

A 33 fős operatív csoport létrehozásának javaslatát Bíró Zoltán fhdgy.-nak tulajdonította, de kiemelte „nem volt szó arról, ezzel a csoporttal kapcsolatban, hogy az ÁVH.-sokat és pártfunkcionáriusokat fogják... összeszedetni".

Tagadta – az OLP.-on 1957. március 27-i vallomásában foglalt állítást, miszerint tudott arról, hogy politikai és elhárító tiszteket, áv.-beosztottait és pártfunkcionáriusokat fog a csoport összeszedni.

Hangsúlyozta, azon fáradozott, hogy Sánta alezredes megmaradjon parancsnoki beosztásában.

A városvédelmi tervvel kapcsolatban állítása: „...Sánta Károly alez.-sel együtt megegyeztünk abban, hogy védelmi tervet ugyan készítünk, de semmilyen körülmények között a szovjetek ellen nem harcolunk".

Tiltakozott Dormány László tevékenysége célzatáról a rendőrségen tett vallomásában foglaltak ellen is: „Nem felel meg a valóságnak a rendőrségen tett vallomásomnak azon része, hogy célkitűzésem volt polgári demokrácia és ezzel kapcsolatban a többpártrendszer beindítása. Az sem felel meg a valóságnak, hogy a fegyverek kiadásával célom

20 Katü.(VII.31.)p.1–4.
21 Katü.(VII.31.)p.1–3.

a szovjet csapatok kizavarása és a szovjet csapatok elleni felhasználása lett volna. Az sem felel meg a valóságnak, hogy a fegyvereket azért adtam volna ki, hogy azt civilek, ávósok és a pártfunkcionáriusok ellen használják fel. A fegyverek kiadásával a rend és a fegyelem biztosítása volt a célom. Ezen vallomásom rendőrségi megtételénél meglehetősen *meg voltam félemlítve,* és azért írtam alá...Végezetül előadni kívánom... észleltem, hogy Majoros Pál fhdgy. vallomást tett, s vallomását elolvasva azt teljes mértékben rágalmazásnak tartom." (Kiemelés tőlem. K.F.)

Dr. Horváth Ferenc

ügyészi kihallgatása[22] során *részben vallotta bűnösnek magát.* Nem vitatta: a Forradalmi Tanácsban „a közigazgatási részt vezettem". Védekezésében előadta, hogy „olyan intézkedéseket is aláírtam, amelyeknek sem előkészítésében, sem megtervezésében egyáltalán részt nem vettem." Vallotta, hogy ő aláírta az elbocsátásokat, de azok nem az ő intézkedései voltak.

A Kádár-kormányra tett megjegyzések egy részét ténybelileg nem vitatta(orosz szuronyokon ül). „Ezt mint tréfás megjegyzést tettem." A többi kijelentés megtételét tagadta az ügyész előtt, és hangsúlyozta „...tevékenységemmel nem volt célom a népi demokratikus államrend megdöntése, én egyszerű, sima előadó akartam maradni a városnál".

Lóránd Imre

ügyészi vallomása[23] *bűnössége teljes körű beismerésével* kezdődik. Kijelentette azt is „A pol. rendőrségen a nyomozóhatóságok előtt tett vallomásaimat fenntartom teljes egészében, és kérem azt ügyészi vallomásomnak tekinteni. Ugyanis a rendőrségen vallomásom megtételében semmiféle kényszer vagy presszió hatása alatt nem álltam (sic!)".

Lóránd az ügyész előtt – s ez nyilván védekezésének lényegéhez tartozott – azt állította, hogy október 31-én lemondása „...egyrészt saját

22 Katü.(VII.31.)p.1–3.
23 Katü.(VII.31.)p.1–3

elhatározásomból, másrészt az ellenforradalmár(ok) bizonyos fokú nyomásá(nak) eredményeképp történt...a fegyverek kiosztását minden erőmmel megakadályozni igyekeztem...Ezért nagy volt velem szemben a felháborodás...Másrészt lemondásom előtt közvetlenül jártam Budapesten, láttam, hogy ott mi történik, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy elnöki funkciómhoz nem ragaszkodtam". Tanúként indítványozta megidézni: Sebestyén Ferencet – aki a forradalom kitörésekor megyei párttitkár, az eljárás alatt megyei rendőrkapitány volt, Pap Jánost, az új megyei párttitkárt, Podvarcsek Bélát, a megyei tanács elnökhelyettesét, Provics Ilonát, a megyei pártbizottság munkatársát. Lóránd ezekkel a tanúkkal bizonyítani kívánta „...hogy én megfelelően fékezni próbáltam a veszprémi ellenforradalmi erőket... állandó kapcsolatban álltam a párttal...", és erre Bakos János és Izsák Erika tanúkat kérte kihallgatni. Az majd később kiderül, hogy mit ért ez a védekezés, és mit mondtak a bíróságon az „elvtársi tanúk" – már akik megjelentek.

Dr. Jónás Oszkár

vallomásában[24] *bűnösnek vallotta magát.* Védekezésében újból hangsúlyt adott annak, hogy október 26-án Sebestyén megyei párttitkár és Havasi áv. őrnagy kijelentette „...vannak dolgok amivel egyetértenek és vannak amivel nem. Arra törekedjünk, hogy a nyugalmat megőrizzük". Elmondta viszonylag részletesen a rabok ügyének felülvizsgálatát, kiemelve Dr. Halmai János megyei bírósági elnök (és helyettese Marczi Pál), valamint az ügyészek – dr. Mikola Bálint és dr. Bene János – egyetértését. Ugyancsak részletezte az ÁVH.-fogdában lévő 3 személy ügyét, és november 1-jei győri útját. Utalt még a pártbizottság ingóságainak lezárására is, a lopások megakadályozása végett.

Bíró Zoltán

is *bűnösnek érezte magát*[25]. Viszonylag részletesen elmondta az október 23-i naptól kifejtett tevékenységét – új tény közlése nélkül – annak

24 Katü.(VIII.1.)p.1–4.
25 Katü.(VIII.1.)p.1–4.

kiemelésével, hogy: „nem felel meg a valóságnak az, hogy az operatív csoport felállítását én javasoltam volna a Katonai Forradalmi Tanácsnak." Miután összefoglalta az operatív csoport tevékenységét, kijelentette: „Nem felel meg a valóságnak, hogy én és csoportom 75-80 embert letartóztattuk volna." Végül előkerült a történet Földesi szds.-ról, és a várban, a gimnázium pincéjében – Lóránd Imre vezetésével – gyűlésező 30-40 kommunistáról.

Monori Gyula

nem érezte magát bűnösnek[26].A fizika-matematika tanár is összefoglalta tevékenységét október 23-tól, részletezve a Forradalmi Tanács megválasztását és újraválasztását (okt.31-én), valamint megbízását a Forradalmi Tanács, a honvédség és rendőrség között. Újból számot adott az általa aláírt meghatalmazásról és engedélyről, valamint november 3-i parlamenter útjáról. Tagadta, hogy a városvédelmi tervet neki bárki is bemutatta volna.

Ferenczi László

is *tagadta a bűnösségét.*[27] Újból hivatkozott Havasi utasítására, „...hogy tájékoztatást szerezzek és erről Havasi őrgy.-ot állandóan tájékoztattam... Okt. 27-én... Havasi őrgy. is elment. Fegyvereiket is otthagyták". Részletezte – mint korábban – az áv.-tisztek biztonsági őrizetbevételét, és azt, hogy kellő körültekintéssel az országos rendőrkapitányt is megkereste, és parancsa értelmében járt el. Az áv.-tisztek lakásán tartott házkutatás indokolásánál is fenntartotta korábbi magyarázatát (nagyobb atrocitástól akarta megóvni a családokat). „Előfordult két rendőrnél, hogy az egyetemisták biztatására ilyen házkutatásnál gorombán jártak el, ezeket később fegyelmivel elbocsátottam a rendőrségtől." Újból elmondta Péntek Károly ügyész, volt áv. tiszt letartóztatásának elutasítását. Újból hangsúlyozta „...a pártbizottságtól járt nálam Németh Tóth elvtárs október 30-án vagy 31-én aki kért a pártbi-

26 Katü.(VIII.2.)p.1–5.
27 Katü.(VIII.2)p.l–6.

zottság nevében, hogy maradjak a helyemen. Mivel én előzőleg közöltem vele, hogy nem bírom már tovább ezt a brancsot..."

MACZKÓ MIKLÓS

bűnösnek érezte magát az ügyész előtt.[28] Beszámolt a október 31-i gyűlésről, ahol „megpróbáltam az ő szájuk íze szerint beszélni, hogy engem beválasztva esetleg a tisztek is képviselve lesznek a tanácsban". Továbbra is ragaszkodott álláspontjához, „...a Katonai Forradalmi Tanács őrizetbe vételeket nem rendelt el, nem hajtott végre... tudomásom van arról, hogy Perge fhdgy... őrizetbe vette még megválasztása előtt az ott lévő ávh.szds.-t, aki a veszprémi Karhatalmi zlj.pk.-a (zászlóalj parancsnoka) volt". Beszélt az orosz csapatok élelmezési kérdéseiről, amit Brusznyai engedélyezett („...végül is megegyeztünk"). Az „M"-fegyverek kérdésében Kána parancsára hivatkozott, s ismét számba vette a kiadott fegyvereket.

PERGE IMRE

„...*bűnösnek nem érzem magam" –* vallotta.[29]. Elmondta székesfehérvári küldetését. Most azt is megemlítette „Másnap (okt. 31.) a ho. (hadosztály)törzs összeomlott. Ugyanis megválasztották a Katonai Forradalmi Tanácsot, Mikes [József] vőrgy.-ot beválasztották, felfegyverezték a bányász katonákat, a nemzetőrséget, és én kértem, hogy minket engedjenek haza..." Beszámolt az állománygyűlésről az étkezdében, ahol civilek is voltak („...a politikai és elhárító tiszteket az ezredből már eltávolították".) „...láttam, hogy a gyűlésen a civilek a fő hangadók, és az ezredpk. (parancsnok) kezéből a vezetés kiesett, azzal a céllal, hogy horthysta tisztek kezébe ne kerüljön vezetés, javasoltam, Markovics szds. ezredpk.-helyettest a megválasztandó Forr. Bizottságba azzal a céllal, hogy az kipróbált katona és kommunista (sic!)" Szólt Sánta őrizetbevételéről és szabadon engedéséről. Bővebben elmondta az „M"-készletben lévő fegyverek kérdését, a korábbi vallomása szerint, utalva Moór ezredes parancsára.

28 Katü.(VIII.2.)p.1–5.
29 Katü.(VIII.2.)p.1–6.

bűnösnek vallotta magát.[30]Vallomása – ténybelileg – semmiben sem különbözött az általa korábban mondottaktól, csak a fegyverek felhasználási céljáról vallottaknál adott hangsúlyt – utolsó rendőrségi vallomásához képest – annak, „...hogy az általam kiadott fegyverekkel kapcsolatban nem tudtam...milyen célra vannak szánva, és milyen célra lesznek felhasználva. Nem volt arról tudomásom, hogy ezekkel a szovjet csapatok ellen készülnek. Azt gondoltam, hogy a lakosságot akarják megvédeni a fosztogatás(tól)".

*

Az ügyészi kihallgatások tehát augusztus 5-én befejeződtek. A terheltek érdemben jórészt visszakanyarodtak „eredeti" nyomozati vallomásukhoz, és tiltakoztak a nyomozók által kreált vallomások ellen.

Egy sajátossága azért van az ügyészi kihallgatásoknak is, s ez is félelmesen hasonlatos az ÁVH által szervezett korábbi koncepciós perek természetrajzához. Nem másról van szó, mint arról, hogy azok a gyanúsítottak is bűnösnek (vagy részben bűnösnek) vallották magukat, akik minden pontban érdemben olyan védekezést terjesztettek elő, amely nem áll összhangban a bűnösség, vagy részbeni bűnösség vállalásával.

A tizenkét gyanúsítottból bűnösnek vallotta magát 5 (Lóránd, Jónás, Bíró, Maczkó és Éva), és részbeni bűnösséget vallott 4 (Brusznyai, Kiss Gaál, Dormány, Horváth Ferenc), s csupán 3 gyanúsított tartott ki amellett (a legkülönbözőbb okokra hivatkozással), hogy nem követett el bűncselekményt. Az a tudathasadás – ezzel a védők tevékenységének értékelésénél bővebben foglalkozunk – azonban, hogy a minden gyanúsításra érdemi védekezést előterjesztő gyanúsítottak – az ügy ezen szakaszában védők még nem járhattak el – mégis bűnösnek (vagy részben bűnösnek) érezték magukat, elméletileg három, a más ügyekben szerzett tapasztalatok szerint két okra vezethető vissza.

Lehetséges ok lehet, hogy a nyomozók „meggyőzték" a gyanúsítottakat, hogy jóhiszemű részvételük a forradalomban objektíve a proletárdiktatúra ellen irányult, s ezért legalább „utóbűntudatuk" ébredt. Ez

30 Katü.(VIII.5.)p.1–4.

a mechanizmus csak olyan kommunista meggyőződésű gyanúsítottak esetében volt hatásos, akik a forradalmat a proletárdiktatúra jobbítására irányuló mozgalomként fogták fel, s később minden, a forradalomban létrejött *demokratikus szervről és a jogegyenlőség jegyében fogant intézkedésről* azt a képzetet sikerült kialakítani bennük, hogy az horthysta restauráció.

Klasszikus példa erre a már hivatkozott Földes-per, ahol ezt a folyamatot nem nyomozás, hanem a tárgyalás során Gyepes tanácselnök vezényelte, s amely olyannyira sikeres volt, hogy Földes lelkileg összeomlott, és a halálbüntetést tudomásul vette. A Brusznyai-perben erre nem volt alkalmas alany. Legközelebb – ideológiai felkészültség, családi indíttatás, személyes életút, a Horthy-korszakban elszenvedett diszkrimináció – a szociáldemokrata Lóránd Imre állt Földes Gáborhoz. Lóránd azonban – szemben Földessel, akit a Rákosi-kurzus „elhajlásai" személyében nem, csak ideológiailag érintettek – saját személyében tapasztalta meg a forradalom előtti időszak kommunista párttagokat is érintő osztályharcát. Ezért, bár a nyomozati és az ügyészségi kihallgatások során „baloldaliként" viselkedett, s cselekedetei igazolására az első számú pártfunkcionáriusokra számított – ebben később alapos csalódást kénytelen volt tudomásul venni –, bűnösségének teljes körű beismerése sokkal inkább taktikai elemekre épül, mint a Földes-szindrómára.

A gyakorlati tapasztalatok szerint a bűnösség (akár részbeni) beismerése – a bűnösséget egyébként kizáró védekezés mellett – leggyakrabban taktikai elem, különösen azoknál a gyanúsítottaknál, akik a kihallgatások hangvételéből, a velük való bánásmódból (pszichikai és fizikai kényszer) azt a következtetést vonták le, hogy felmentésükre nem számíthatnak, s így legalább a beismerés „enyhítő körülményét" akarták maguknak biztosítani arra a körre, amelyet a terhükre megállapítanak.

Csupán három – műveltségét és a forradalomról alkotott felfogását tekintve – igen különböző gyanúsított volt olyan következetes (vagy makacs?), hogy nem volt hajlandó megkötni önmagával – és a hatalommal – fenti kompromisszumot.

A nyomozóhatóság mindenesetre arra törekedett – így volt ez a harmincas évek nagy moszkvai kirakatpereinél is –, hogy a gyanúsítottak megbánását mentül teátrálisabban foglalják jegyzőkönyvbe.

VII. fejezet

A vádirat

Alaki és tartalmi kellékek

„Ha a nyomozóhatóság a nyomozást befejezte (135.§.), haladéktalanul vádiratot készít"[1] – így rendelkezett a közvádra üldözendő bűncselekmények miatt folytatott eljárásról a perrendtartás. „A szakszerűen összeállított vádiratnak tömören és közérthetően kell tartalmaznia a nyomozás eredményét és a bírósági tárgyalás alapjául kell szolgálnia... Tartalmi felépítését tekintve a vádirat két részből áll: a leíró részből és a rendelkező részből" – emelte ki a Bp. Kommentárja.[2]

A Bp. szabályozta, mit kell a vádiratnak tartalmazni:[3] röviden áttekintve az alábbiaknak kell szerepelni a vádiratban:

- a terheltek személyi adatainak (Bp.94.§. (1) bek. szerint);
- a tényállás rövid leírásának és a bizonyítékok ismertetésének, „továbbá a cselekmény társadalmi veszélyességének megítéléséhez szükséges személyi és tárgyi körülmények" ismertetését;
- a bizonyítási eszközök (tanúk, szakértő stb.) felsorolásának;
- közlésnek, hogy az ügyész részt kíván-e venni a tárgyaláson.

Előzetes letartóztatás esetén fel kell tüntetni ezt a körülményt, s indítványt kell tenni – ha szükséges – az előzetes letartóztatás meghosszabbítására.

A vádirat tényállása – a vádirat igen fontos része. A bíróság ugyanis az ítéletben mindenekelőtt a vád tárgyává tett tényállásról dönt (vádelv). Amikor a Brusznyai-per folyt – szemben a korábbi jogi helyzettel –, a vádelvtől eltérő jogi nézet tört utat a törvényalkotásban. Míg az 1951:III.tv.eredeti felfogása a vádelvet követte – azaz a bírósága „mindig kizárólag a vádigény felett hozott döntést, az 1954. évi V. tv. (Bpn.)

1 Bp.137.§.(1) bek.
2 Bp.Komm.p.353.
3 Bp.138.§.(1)-(5) bek.

"...szakított a vádelv alapelvként való érvényesítésével... ennek folytán a bíróság többé – legalább elvben – nem a vádigény felett dönt, hanem közvetlenül – a vádtól esetleg függetlenül, eltérően is – a büntetőjogi felelősség létezését és a felelősségrevonhatóságot vizsgálja meg"[4]. A vádirat mindazonáltal alapvető a terheltek felelősségrevonásánál. Mindez többnyire azonban inkább csak elvi kérdés maradt. A gyakorlatban a büntetőjogi felelősségrevonás *alapja és kerete* a vádirati tényállás maradt. „A bíróság a terhelt cselekményét – az alábbi rendelkezésekben meghatározott kivételektől eltekintve – a vád alapján bírálja el."[5]

Mindezek után vegyük elő a Brusznyai-per vádiratát, és vizsgáljuk meg, mi az ügyben

a vád tárgyává tett tényállás.

A Brusznyai-per Vádiratának első oldala a nyomozást befejező határozat első részének *szó szerinti* másolata. Ez az *általános tényállási rész* – ha tetszik, a *tényállás első vonulata* – az 50 halálos áldozatot követelő harcokkal fejeződik be. Ezután a vádirat személyi része következik vádlottanként – ide értve a vád alá helyezett távol lévő Horváth Tibor, Dömötör Lajos és Szöllősy Pál vádlottakat is .[6]

A személyi részt – vádlottanként – áttekintve a Bp.94.§.(1) bek.-ben foglalt személyi adatokon túl tartalmazza a vádlottak életrajzát, részletezve származásukat, családi körülményeiket és a politikai meggyőződésüket – a vádhatóság szerint – alakító tényeket.

Brusznyai Árpád esetében szerepel édesapja elítélése izgatásért 1949-ben,a családi házuk államosítása 1951-ben, valamint 1950–1952 között Mende és Ván[7] községekben végzett kántori tevékenysége, de nem szerepel, hogy miért volt kénytelen elhagyni az egyetemi tanszéket. Szerepel felesége édesapja, aki „a Horthy-rendszerben katonatiszt volt", és testvére – aki ekkor Nagykökényesen volt pap –, aki „Ezt

4 Bp.Komm.p.517. A Bpn. a Bp. első módosítása.
5 Bp.178.§.(1). A kivételt a 178.§.(3) és (4) bek. tartalmazta, amely arról rendelkezett, mi a teendő, ha bíróság más bűncselekményt, vagy súlyosabbnak minősülő bűncselekményt is megvalósulni lát.
6 Vád.1–6.
7 helyesen Vác.

megelőzően teológiai tanár és szentszéki jegyző volt... 1950 augusztustól 1953 szeptemberig 3 évre internálták.

Kiss Gaál Imre életrajzában megemlítik, hogy 1943–1944. évi katonai szolgálata során nem vett részt hadműveletekben,1948-tól MKP (MDP)-tag (de nem említik községi párttitkári működését).

Dormány László életrajzában a klagenfurti menekülés bővebb teret kapott, és tiszti pályafutását is részletesen taglalja a vádirat, pártbeli tagságáról viszont egyetlen szó sem esett.

Horváth Ferenc – életrajza egyszerű adatfelsorolás – „munkáscsaládból származik", állapítja meg a Vádirat – s csak az 1957. március 7-től foganatba vett *közbiztonsági őrizet* ad némi felhangot.

Lóránd Imre „polgári családból származik... 1937-ben belépett a Szocdem. Pártba... a zsidótörvények következtében 1938-tól alkalmi munkából élt, emelte ki a vádirati életútleírás, részletezve az 1946-tól újságíróként befutott pályát. "Terheltet 1951-ben az MDP-ből kizárták."

Dr. Jónás Oszkár – „értelmiségi családból származik. Édesapja Alsódörgicsén evangélikus lelkész", életrajzában is – akár Brusznyai esetében – hallgat a vádiratszerkesztő arról, az ügyvédjelölt Jónás 1949 augusztusában miért találta magát a kéményseprő vállalatnál „...mint könyvelő".

Bíró Zoltán „terhelt, szegényparaszt családból származik"... s megjegyzi az életrajz, 1957-ben anyja a tsz.-ből kilépett.

Monori Gyula „...kispolgári családból származik, édesapja jegyző volt..." (ez, a származás rosszabb kategória volt az értelmiségnél. – K.F.). A fiatal fizika-matematika tanár életrajzát 11 és fél sorra méretezte a vádhatóság.

Ferenczi László („munkáscsaládból származik") részletesebb életrajzot kapott. Rendőri pályáján a központi államszervezetben – a BM Szervezési Osztályán káderes, a Minisztertanács titkárságán BM-referens – is szolgálatot teljesített rendőrtiszt, aki 1957.január 23-ig visszakerült a veszprémi főkapitányi székbe, s miután innen távozni kellett, a miskolci főkapitányhelyettesi széket nem fogadta el – a nyomozást befejező Határozatban „árulónak" minősítették. Ezt a minősítést kellett alátámasztani – többek között – a vasesztergályosból a párt akaratából felemelt „káder" pályájának leírásával.

Maczkó Miklós „szegényparaszt családból származik" , említés tör-

ténik 1948 előtti napszámos múltjáról, tudatosítva: katonai pályája honnan indult.

Perge Imre életrajzában hangsúlyt kapott, hogy a négy hold földet bíró család a földosztáskor további 3 hold fölhöz jutott. Innen vonult be és lett tiszt Perge Imre.

Éva Sándor esetében is hasonló a rövid életrajz. Éva Sándor esetében szó esett arról is „Terhelt 1949-ig édesapja mellett dolgozott, aki akkor községi pásztor volt." Innen indult a tiszti pálya.

A „novemberben nyugatra disszidált" Horváth Tibor, Dömötör Lajos és dr. Szöllősy Pál életrajza egyenként 3-4 sor.

Bővebben aligha érdemes a vádirati életrajzokkal foglalkozni. Összességében megállapíthatjuk: az életrajzok a vád érdekeinek megfelelően „szelektívek".

A vádirat *részletes tényállásának* lényege – ez a *tényállás második vonulata* – számos átfedés elhagyásával állítható csak össze. A több helyen zavaros szöveg, nemcsak a fogalmazási és kifejezőkészség alacsony szintjével áll kapcsolatban. Valójában a ködös előadás ködös gondolatok hordozója. A vádirat szerkesztőjének vádlottanként halad, és nem követ tehát kronológiai sorrendet. A vád tényállása tárgyuk szerinti is csoportosítható, dc ezt a vádirat külön nem rögzítette.

A vádirat szerkesztője szükségesnek találta, hogy megfogalmazza a *tényállás harmadik vonulatát* , amely vádlottanként újból előadja – tömörítve – a tényállást.

Tekintsük át először a *második vonulatot*:

– Brusznyai Árpád I. r. vádlottat illetően a tényállása az első veszprémi küldöttgyűlés és a Forradalmi Tanács első választását, majd újraválasztását említi. Itt név szerint Brusznyai Árpád, dr. Jónás Oszkár, dr. Horváth Ferenc, Szöllősy Pál, Horváth Tibor, Monori Gyula[8],Dömötör Lajos szerepel a tényállásban, mint akik a Forradalmi Tanácsban szerepet kaptak. „Ezzel lényegében I. r. terhelt és társai a Megyei Tanács vezetését illetőleg Veszprém megye területén a *tényleges államhatalom gyakorlását kivették a törvényes megyei tanács kezéből és azt saját kezükbe összpontosították."* (Kiemelés tőlem. K.F.)

– Az áv.-tisztek őrizetbe vételéről: Ferenczi László őrnagy, mint a „BM-Főosztály" (megyei rendőrkapitányság – K.F.) delegáltja... *megállapodott..."* Brusznyai Árpáddal „...hogy, Veszprém megye területén a feltalálható ÁVH.-tiszteket és MB operatív beosztottakat előzetes letartóztatásba fogja helyezni. Ferenczi r.őrgy. haladéktalanul hozzálátott ehhez a munkához... Kifejezetten I. r. terhelt... utasítására tartóztatták le Havasi őrgy.-ot Tamás szds.-t és Kovács György szds.-t... Brusznyai kezdeményezte Péntek Károly megyei ügyész letartóztatását, amire ugyan nem került sor.[9]"

– Brusznyai november 2-án „Németh Károly horthysta szds. és Bodor Géza volt horthysta fhdgy. kíséretében" tárgyalt Kána Lőrinc vőrgy.-gyal *„amelynek eredményeként szóbeli engedélyt kapott...* a honvéd alakulatok »M« fegyverkészletének kiosztására". (Kiemelés tőlem. K.F.)

– Brusznyai zároltatta az MDP 77 865 Ft-os folyószámláját;

– „utasítást adott... az összes »K«-vonalnak bekapcsolására;

– „Brusznyai tudtával és beleegyezésével került sor 1956.november első napjaiban a Megyei Tanács kommunista dolgozóinak elbocsátására", amelyet IV. r. dr. Horváth Ferenc terhelt hajtott végre;

– III. r. Dormány László terhelten – aki a helyőrségi forradalmi bizottság elnöke volt – „keresztül" Brusznyai 100 géppisztolyt adott az egyetemi alakulat részére. Dormány Maczkó Miklós X. r. szds-t bízta meg a végrehajtással. A géppisztolyokat VII. r. Bíró Zoltán – az operatív csoport parancsnoka – vette át. „Megjegyzendő, hogy I. r. terhelt... már október 29-én felvetette a polgári személyek felfegyverzését."[10]

– Brusznyai utasítást adott „II. r. terhelt Kiss Gaál Imre szds-nak... aki... a »Katonai Direktórium« elnöke volt... intézkedjenek egy *városvédelmi katonai* terv elkészítésére... az esetleges szovjet támadás ellen"[11].A védelmi tervet Brusznyai „tudomásul vette, és ellene kifogást nem emelt."

– 1956.november 3-án Brusznyai I. r. vádlott Jutasi laktanyában történt megjelenését Kiss Gaál Imre letartóztatásakor tett kijelentéseit tette vád tárgyává, különösen: „...a forradalom után a jelenlegi tisztikar nagy részét le fogják váltani, és helyükre megbízható, régi, szakképzett horthysta, illetőleg ludovikát végzett tisztekkel fogják feltölteni a had-

8 Elírás folytán „Horváth" Gyula szerepel. Vád.p.6.

9 Vád.p.6–7.

10 Vád.p.7.

11 Vád. Uo.

sereget". (A kijelentést egyedül Brusznyainak tulajdonítja a vádirat, hivatkozva arra, hogy ez a kérdés Kána tábornoknál fel sem merült.)

– Brusznyai a november 3-i gyűlésen a tisztekhez intézett beszéd után a legénységet a „...a »forradalom« támogatására szólította fel".

– „...I. r. dr. Brusznyai Árpád... külön lépéseket is tett a hadsereg és főként *a tisztikar fasizálódása érdekében*, alapos bizonyíték az a levél, amelyet... Kána vőrgy.-hoz intézett... amelyben kérte Udvardi Trajter Tibor volt horthysta alezredes tényleges kat.tiszti állományba való felvételét."[12]

– „1956. november 4-én és 5-én az ellenforradalom felszámolásakor Veszprémben, de ezenkívül a megyében is több fegyveres összeütközésre került sor, amelyet elsősorban I. r. terhelt dr. Brusznyai tett lehetővé, aki eredményesen harcolta ki, hogy a Veszprém megyei ellenforradalmárok fegyverhez jussanak."[13]

– „I. r. terhelt vallomásában maga is előadta, hogy célja a többpártrendszer bevezetése révén a polgári demokratikus restauráció előkészítése volt", s itt felsorolta a vádirat azokat a rendeleteket, amelyek a forradalom alatt születtek.[14]

*

KISS GAÁL IMRE II. r. vádlottat október 26-án távollétében a Veszprémi Nemzeti Forradalmi Tanácsba választották.

– Október 28-án Kiss Gaál Imre kijelentette, „hogy tőle függ a szovjet csapatok léte, mert nem hajlandó élelmiszert szállítani nekik, és vagy éhen pusztulnak, vagy pedig szétlöveti őket, amennyiben nem vonulnak azok el"[15].

– Kiss Gaál Imre „...parancsot adott ezredének, hogy védelemre rendezkedjen be... parancsot adott arra, hogy 10 db »M«-löveget zsírtalanítsanak le, és vonalas tüzelőállásban állítsanak fel a szentkirály-

12 Vád. Uo.
13 Vád. Uo.
14 Vád. Uo. Az említett rendeletek: a 12/1956. sz. r. (a termelőszövetkezetekből való kilépésről); a 10/1956. és 9/1956. sz. r. (az országgyűlési képviselők visszahívásáról); 11/1956 sz. r.(mindenszentek és karácsony másnapjának ünneppé, november 7-nek hétköznappá nyilvánításáról); 13/1956 sz. r. (hittan-pótbeíratásról); 9/1956. sz. r. (egyes utcák nevének megváltoztatásáról).
15 Vád.p.9.

szabadjai szovjet rep.tér irányában, és a reptér kifutóit mérjék be a lövegekre..."[16]

– II. r. Kiss Gaál szds.: „több tisztet, többek közt a hadtápfőnököt, az elhárító tisztet lefegyverezték és eltávolították".

– Kiss Gaál kijelentette, hogy a szovjet katonák asszonyokat becstelenítettek meg. „...mindenki készüljön fel, hogy saját magát és családját meg tudja védeni a szovjetek ellen "...s újból megismétli a szovjet csapatok 10 napos élelmezésének engedélyezését.

– Kiss Gaál Imre II. r. terhelt utasítást adott négy ludovikás tiszt személyi anyagának kiválasztására, „hogy azokat a »forr. érdekében« beosztásba helyezze".

– Kiss Gaál utasítást kapott Brusznyaitól, és adott Dormánynak a városvédelmi terv elkészítésére.

– *„II. r. Kiss Gaál szds... dr.Brusznyai által vezetett ellenforradalmi megmozdulásnak katonai vonatkozású alátámasztója volt"*[17] (Kiemelés tőlem. K.F.)

*

DORMÁNY LÁSZLÓ III. r. vádlott szds-t... 1956. október 31-én megválasztották a hadosztály »Kat. Forr. Tanács« elnökévé... november 1-én... a veszprémi »Helyőrség Forr. Tanács«... az újonnan létrehozott „csúcsszerv elnökévé"[18]

– III. r. Dormány László utasítást adott IV. r. Bíró Zoltán fhdgy.-nak, hogy egyetemistákból szervezzen 30-40 fős operatív csoportot... „azzal a céllal, hogy »provokatív elemeket«, ávósokat, pártfunkcionáriusokat stb. ezzel a csoporttal kell majd összeszedni"[19]. A zirci, gyulafirátóti akciót említi a vádirat, továbbá, hogy 5 fő a rendőrséggel részt vett az ÁVH-sok lakásán házkutatásban.

– Dormány szds – X. r. Maczkó Miklós, XI. r. Perge Imre és XII. r. Éva Sándorral „karöltve " megkezdte az „M"-készletben lévő fegyverek kiosztását a megye különböző nemzetőrségeinek, miután Brusznyai Kána utasítására hivatkozott. „Ilyen módon került kb. 2500-3000

16 Vád.p.9–10.
17 Vád.p.10.
18 Vád. Uo.
19 Vád. Uo.

lőfegyver... és 5700 db élesített kézigránát az ellenforradalmárok kezére."[20]

– November 2-án Dormány Kiss Gaál utasítására elkészítette Veszprém város katonai védelmi tervét „esetleges szovjet felvonulás megakadályozására".

– Dormány szds. „ellenforradalmi tevékenységét november 4-e után sem hagyta abba, mert azt a parancsot, hogy fegyverüket rakják le, nem teljesítve, több tiszttársával együtt kimentek a Buja-dombra (helyesen Gulya-domb. K.F.) kb.100-200 fegyveressel együtt, ahol védelemre rendezkedtek be, Szentgál környékén, és csak november 7-én mentek haza lakásaikra."[21]

*

DR. HORVÁTH FERENC IV. r vádlott „1956. október 31-én lett megválasztva a »Megyei Forr. Tanács« közigazgatási osztály vezetőjévé"[22].

– Részt vett a FKGP szervezésében, „ugyanakkor... az MSZMP szervezését megtiltotta. Elfogadta Brusznyaitól a közigazgatási ügyek intézésére vonatkozó megbízást".

– Horváth IV. r. terhelt „...első ténykedése volt... javasolta... a Megyei Tanács kommunista vezetőinek és beosztottainak a tanácsról való eltávolítását, amelynek alapján a tanácstól 34 kommunistát bocsátottak el... horthysta múltjuk miatt előzőleg elbocsátott személyeket akart alkalmazni..."[23]

– November 4-e után Horváth kijelentette, hogy nem ismeri el a Kádár-kormányt törvényes kormánynak.

*

LÓRÁND IMRE V. r. vádlott október 26-án „...uszító beszédet mondott, melyekben (sic!) több állami funkcionárius leváltását és eltávolítását követelte"[24].

– V. r. Lóránd megbízta VI. r. dr. Jónás Oszkárt „hogy a megyei bíróság elnökével vizsgálja felül a börtönben lévő rabok helyzetét..."[25]

20 Vád.p.11.
21 Vád. Uo.
22 Vád. Uo.
23 Vád. Uo.
24 Vád.12.

– „K"-vonalon érintkezésbe lépett a kormánnyal, és közölte a Forradalmi Tanács követeléseit. „Ezt követőleg V. r. terhelt állandóan kapcsolatot tartott a kormánnyal."[26]

– Szedő Pál VB. elnököt és helyettesét, valamint a személyzeti előadót hivatalukból eltávolította.

– Lóránd – a leváltott Slamovics Zoltánnak – a Népújság főszerkesztőjének helyét elfoglalta.

– Lóránd október 27-én a városi Forradalmi Tanácsban felosztotta a feladatokat, és a Népújságban közzétették az 1/1856. sz. rendeletet, amelyben a Forradalmi Tanácsot nyilvánították a néphatalom legfőbb szervévé, „...bejelentették ebben a rendeletben, hogy átveszik a volt Megyei Tanács és vb. jogkörét, továbbá, hogy a volt tanács funkcionáriusainak beosztásáról vagy felmentéséről ezentúl a »Nemzeti Forr. Megyei Tanács« intézkedik"[27]. Vád tárgyát képezte továbbá – a már említett 2.3.4.5. és 6/1956.sz rendelet is, valamint Lóránd látogatása Badalik püspöknél.

– Külön vádpont Lóránd terhére az október 28-án Szöllősy által fogalmazott – a tsz-ekből való kilépésről szóló rendelet, azzal, hogy Lóránd lemondása folytán ezt a rendeletet Brusznyai Árpád és Meskó Gábor írta alá.

– Lóránd Imrével szemben vád tárgya volt még: intézkedés a pártfunkcionáriusok fegyvereinek bevonására;

– Utasítás Brusznyai részére a három iskolaigazgató felmentésére;

– Szöllősy Pál megbízása a helyi újság szerkesztésével.

– Vád még Lóránd terhére, hogy „Budapesten Nagy Imrével szándékozott beszélni, de ez nem sikerült neki, azonban módjában volt végighallgatni az egyik referátumát"[28].

– Október 31-i lemondása után „...megválasztották a Népújság felelős szerkesztőjévé... s mint ilyen átvette a megyei sajtó irányítását. *Nagymértékben felelősség terheli azért, hogy a Veszprém megyei sajtó az ellenforradalmat teljes mértékben kiszolgálta, és nagymértékben jobbra tolódott... V. r. terhelt Lóránd Imre, akit, mint a volt városi »Forr. Bizottság« elnökét komoly felelősség terheli a Veszprém megyei ellenforradalmi erők kibontakozása vonatkozásában, azért, mert az ő*

25 Vád. Uo.
26 Vád. Uo.
27 Vád.13.
28 Vád.14.

elnöksége alatt kapott első ízben ideológiai és látszólagos, »törvényes« szentesítést, ami Veszprém megyében az ellenforradalom erői részéről történt"[29]. (Kiemelés tőlem. K.F.)

*

Dr. Jónás Oszkár VI. r. vádlott október 26-án küldöttként megjelent az egyetemi gyűlésen, ahol a Forradalmi Tanácsba beválasztották.

– Elfogadta az „igazságügyi szervek irányítására és ellenőrzésére" a neki adott megbízást.

– Október 26-án felkereste – dr. Halmai János megyei bírósági elnököt a börtönben lévő személyek ügyeinek felülvizsgálata végett. „...Még ugyanezen a napon... az elítéltek és letartóztatottak nyíltan lázongani kezdtek, zárkáikból kitörtek és az előttük beszédet tartó VI. rendű dr. Jónás Oszkár ügyvédtől követelték szabadonbocsátásukat. Másnap... terhelt utasítására kb. 30-40 foglyot... szabadon engedtek és csak két-három egészen súlyos elitélt személy maradt a börtönben."[30]

– Péntek Károly megyei ügyésszel közölte, hogy állásából elbocsátották. „VI. r. terhelt ezen intézkedésével I. r. terhelt egyetértett."

– „...a rendőrkapitányság ÁVH.-részlegének fogdáiból 2 politikai bűncselekmény miatt őrizetbe vett személyt, és egy politikai bűncselekmény miatt már elítélt személyt szabadlábra helyezett".[31]

– Vád tárgya, hogy Jónás a november 1-jén az újra választott Városi Forradalmi Tanácsban az elnöki feladatot elvállalta, és az egyes ügyköröket a tanácsa tagjai között elosztotta.

– Elvállalta a Brusznyai által adott megbízást, hogy Horváth Tiborral Veszprém megyét képviselje Győrben a Dunántúli Forradalmi Tanács ülésén, s itt „...Szigethy Attiláékat támogatásukról biztosította".

– Utasítást adott – november 3-án – Zágon Sándornak,[32] „hogy az MDP megyei székházában hajtson végre leltározást. Zágon ezt végre is hajtotta, sőt a kapott utasításon túlmenően a pártszékházból a jelenlévő kommunistákat kizavarta"[33].

*

29 Vád. Uo.
30 Vád.p.15.
31 Vád. Uo.
32 A városi forradalmi bizottság tagja.
33 Vád.p.16.

Bíró Zoltán fhdgy. VII. r. vádlott „...II. r. terhelt Kiss Gaál Imre szds. ötlete alapján és III. r. terhelt Dormány László szds... hozzájárulásával az egyetem *legellenforradalmibb beállítottságú diákjaiból* különleges feladatok ellátására alkalmas operatív különítményt szervezett 30-40 főből, ezek mindegyikét géppisztollyal látta el... az operatív csoportnak az volt a feladata, hogy az úgynevezett »destruktív« és »forradalomellenes« erőket *(értsd alatta államvédelmistákat és pártfunkcionáriusokat)* összeszedje, és esetleges *a szónak igazi értelmében vett forradalmi fellépésüket leszerelje és megakadályozza"*[34]. (Kiemelés tőlem. K.F.)

– A vád tárgya, hogy az operatív csoport „veszprémi és Veszprém környéki akciókban vett részt, amely a kommunisták, volt államvédelmisták és *általában a haladó erők* összefogása ellen... irányultak"[35].

– A vádirat külön tényállása a Ferenczi őrnagy rendőreivel végrehajtott házkutatások. (Majd visszakanyarodott a tényállás – ki tudja, milyen meggondolásból – a csoport fegyverekkel és gépkocsival történt felszerelésére.)

*

Monori Gyula VIII. r. vádlottal szemben vád tárgya, hogy a Forradalmi Tanácsba választották, és elvállalta a Forradalmi Tanács és a rendőrség közötti összekötői feladatokat;

– Vád tárgya, hogy eljárt a Forradalmi Tanács tagjainak önvédelmi fegyverengedélye tárgyában;

– A vád tényállása, hogy november 1-jén „..részt vett a veszprémi»Helyőrségi Katonai Forradalmi Tanács« ülésén... A gyűlésen nem szólalt fel, de az ott elhangzottakról dr. Brusznyait részletesen tájékoztatta"[36].

– Önállóan intézkedett katonai ügyekben: Zircre küldte az operatív csoportot; megbízást adott „Bodor Géza ellenforradalmár részére", hogy a Forradalmi Tanács nevében tárgyaljon; 300 fegyvert adott ki Munkácsi Mihály hdgy.-nak a zirci nemzetőrség részére; felhatalmazást adott, hogy a megyei hírközlő szolgálat részére Tatai Gyula „hírközlő eszközöket igénybe vegyen".

*

34 Vád. Uo.
35 Vád. Uo.
36 Vád.p.17.

Ferenczi László IX. r. vádlott r.őrnagy esetében a vádirat tényállása tartalmazza, hogy Ferenczi Havasi áv. őrnagy megbízásából került a Forradalmi Tanácsba, „és tőle telhetőleg a »Megyei Forr. Tanács« jobbra tolódását fékezze... *IX. r. terhelt Ferenczi őrgy. ahelyett, hogy az eseményeket tőle telhetően fékezte volna, ezzel ellenkezőleg maga is I. r. terhelt és társai lakájává, kiszolgálójává vált"*[37].

– A vád tárgya: a kommunista funkcionáriusok fegyverének bevonása, és a Forradalmi Tanács tagjainak önvédelmi fegyver engedélyezése;

– Vád tárgya, hogy „kifogásolta" Péntek Károly megyei ügyész és Izsák ügyész „szoros személyi kapcsolatát ";

– Listát adott át Brusznyainak az ávh.-beosztottakról, pirossal jelölve a már őrizetbe vett személyeket. Körözést rendelt el a le nem tartóztatott áv.-tisztek ellen. „Éppen ez a körülmény zárja ki terhelt azon védekezésének helytállóságát, amely szerint a letartóztatásokat az ávh.-beosztottak személyi biztonságának érdekétől vezérelve határozta el... túlbuzgósága odáig terjedt, hogy a várpalotai ellenforradalmárok által összevert és kórházba szállított vezető pártfunkcionáriusok »biztonságáról« gondoskodva Ligmann, Nemoda, Szekeres tiszteket... továbbá a zirci pártbizottságon dolgozó Szerencsés nevű pártfunkcionáriust ... börtönbe szállíttatta."[38]

– Külön vádbeli tényállás végül Havas, Kovács és Tamás áv.-tisztek letartóztatása.

*

Maczkó Miklós X. r. vádlott századossal szemben az első vádbeli tényállás az október 31-i Forradalmi Katonai Tanács választásakor mondott „uszító" beszéde[39], ahol több leváltandó parancsnokot is megnevezett, s hogy beválasztották a Forradalmi Katonai Tanácsba.

– Sánta Károly letartóztatásával kapcsolatban vád tárgyát képezte, itt a vád szerint Maczkó helytelenítette Sánta intézkedéseit (többek között, hogy parancsot adott a dunapentelei egységnek: lőjenek a tömegbe), s Sánta Károlyt csak azzal adta át a hadosztály érte jövő

37 Vád. Uo.
38 Vád.p.18.
39 Vád. Uo. „ő most jött a forradalom tüzéből Budapestről, és ő ismeri az eseményeket... Magyarország legnagyobb katonai iskolái átálltak a »forradalom« oldalára".

tisztjeinek, hogy „ felelősséget vállalnak Sánta alez. további tevékenységéért". Ezentúl átvette a hadosztályparancsnoki hatáskört.

– A vád kiterjed a politikai és elhárító tisztek, valamint „Kb. 8-10 ezred törzstiszt azonnali leváltására".

– Vád tárgya a november 1-jén megválasztott „csúcsszerv... a Helyőrségi Forr. Kat. Tanács" megválasztása és abban Maczkó részvétele.

– A vádirat – viszonylag röviden – vád-tényállásként írta le az „M"-fegyverek kiadását (Brusznyai, Dormány, Perge nevének említésével), és a Kána-utasítás *teljes elhallgatása mellett!*

*

Perge Imre fhdgy XI. r. vádlott első vádbeli tényállása, hogy október 31-i „gyűlésen uszító hangú beszédet mondott", követelte a „törvényes parancsnok... leváltását... egy jelen levő ávh..szds-t... a helyszínen le is tartóztatott, hogy a legénység előtt ellenforradalmi beállítottságát fitogtassa és »népszerűséget« szerezzen,[40]" a vád tényállása, hogy a Katonai Forradalmi Tanácsba elnöknek választották.

– Vád tárgya Pergével szemben, hogy az ezredparancsnok jogkörét, mint a forradalmi bizottság elnöke átvette, és „kb. 8-10 tiszt került leváltásra".

– A vád további része vele szemben az „M"-készlet fegyvereinek kiosztásában való részvétel (Kána utasításáról itt sem esett szó);

– valamint a beosztott parancsnokok agyonlövéssel való fenyegetése parancsszegés esetén.

*

Éva Sándor hdgy., XII. r. vádlottal szemben felrója a vád, hogy a Pf.9002.sz.alakulatnál létrejött Forradalmi Katonai Tanács tagja lett, és összekötő szerepet vállalt mint a Helyőrségi Forradalmi Tanács összekötője.

– Vád tárgya az „M"-készletből a nemzetőrség felszerelése (Dormány és Maczkó szds.-ok nevét említi csak a vádirat);

– továbbá a szovjet csapatok mozgását figyelő két nemzetőr pisztolyokkal való ellátása.

– Külön vád tárgya, hogy a Herendi porcelángyár nemzetőrsége

40 Vád.p.19.

részére „rendészeti feladatok ellátására nem nélkülözhetetlen eszközt”, kézigránátokat is utalványozott.

– Felelősségre vonta Major Pál fhdgy-ot, aki elrendelte a legénységnek a csillag visszatételét a sapkákra.

– Dormány szds. távollétében megbízóleveleket adott ki tárgyalásra és gépkocsihasználatra.

*

A vádirat a külföldre menekült Horváth Tibor XIII. r. vádlott, Dömötör Lajos XIV. r. vádlott, dr. Szöllősy Pál XV. r. vádlott tevékenységére is tényállást állapított meg, amelyet nem részletezünk.

A vádirat a tényállás második vonulatát lezáró részét az alábbi sommás megállapításával zárja:

„A fenti tényállás alapján minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy I. r. terhelt dr. Brusznyai Árpád és cinkosai kezdetben dezorganizálták a párt- és tanácsapparátus működését, majd később törvényen kívül helyezték a tanácsi rendszert, hozzákezdtek a népidemokratikus államrendszerhez hű, haladó elemek üldözéséhez... az országos események ismeretében – megállapíthatóan dr. Brusznyai és csoportja ment legmesszebb... egyetlen megyében, még Pest megyében sem történt meg az ellenforradalmi erők olyan megyei szinten való szervezése, összefogása, mint Veszprém megyében”[41].

A személyi adatok megismétlése után következik a vádiratban a

jogi minősítés,

amelyhez valójában nem kapcsolódik jogi indokolás, ehelyett a tényállás – már említett – harmadik vonulata kap helyet.

Brusznyai Árpád I. r.; Kiss Gaál Imre II. r.; Dormány László III. r.; dr. Horváth Ferenc IV. r.; Lóránd Imre V. r.; dr. Jónás Oszkár VI. r.; Bíró Zoltán VII. r.[42];Ferenczi László IX. r.[43] vádlottakkal szemben a BHÖ. 1. pont (1) bek. szerinti „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló *szervezkedés vezetése*” bűntette;

41 Vád.p.21–22.

42 A minősítés szövege eltér, a BHÖ szövegének első fordulatát írja „...irányuló cselekményt követ el...”

43 Mint a 40. jegyzetben.

Monori Gyula VIII. r.; Maczkó Miklós X. r.[44];Perge Imre XI. r.[45]; Éva Sándor XII. r.[46] vádlottak esetében a BHÖ. 1. pontjába foglalt és (2) bek. szerint „népidemokratikus államrend megdöntésére irányuló *szervezkedésben való tevékeny részvétel*” bűntette a vád. Ugyancsak BHÖ. 1. pont (2) bek. szerint vádolta a Győri Katonai Ügyészség a külföldre menekült három vádlottat is.

Indítványok a vádiratban

eljárásjogiak. Megállapítja a vádirat, hogy az eljárás lefolytatására a Budapesti Katonai Bíróságnak van illetékessége és hatásköre. A Bp. 154. §.(4) bek.-re hivatkozással pedig indítványozza, hogy „a külföldre szökött XIII., XIV. és XV. r. terheltek ellen is az eljárás lefolytatását”[47].

Ezzel az ügyész – 1957.szeptember 24-i kelettel – megküldte az iratokat a Győri Katonai Bíróság Különtanácsának.

Két nap múlva Nagy Andor szds. katonai ügyész újabb beadványt intézett a Különtanácshoz. Ebben Horváth Tibor XIII.; Dömötör Lajos XIV. r.; dr. Szöllősy Pál XV. r. „terheltek vonatkozásában a vádat visszavonom, tekintettel arra, hogy a Különtanács előtti eljárásnak csak akkor van helye, ha terhelt előzetes letartóztatásban van. Mivel nevezettek jogszabály kijátszásával külföldön tartózkodnak, és nincsenek letartóztatásban, így velük szemben rendes eljárásnak van helye, ezért indítványozom nevezettek vonatkozásában az elkülönítést”[48].

Az eljárás ugyanis az 1957.évi 34. tvr. szabályai szerint folyt.

44 a BHÖ „tevékeny részt vesz, vagy azt előmozdítja” szöveg helyett a vádirat „...szervezkedésben való részvétel...” megnevezést használja.

45 Mint a 42 . jegyzetben.

46 Mint a 42. jegyzetben.

47 Vád.p.30. A Bp.154.§. (4) bek. szerint: „A tárgyalás a terhelt távollétében bármely bűnügyben megtartható, ha kétségtelen megállapítást nyert, hogy a terhelt jogszabály megszegésével vagy kijátszásával külföldön tartózkodik.”

48 Bíróság iktatása: B.I.013/1967. alszám 28.

VIII. fejezet

Tárgyalás Veszprémben

Vetési Béla hadbíró őrnagy a tárgyalást 9 napra – 1957. október 10., 11., 12., 14., 15., 16., 17., 18.,19. napjaira – tűzte ki. A katonai bíróság a tárgyalásokat Veszprémben tartotta. Az elkészült – terjedelmes jegyzőkönyvek[1] „Titkos" jelzéssel készültek, a tárgyalás tehát nem volt nyilvános. A különtanácsban Dékány László alezredes és Rákos József alezredes népbírósági ülnökök ítélkeztek még.

Az október 10-i tárgyalás 10 óra 15 perckor kezdődött, és 19 óráig tartott. Miután a tanács elnöke megállapította, hogy a különtanács szabályszerűen alakult meg, ellenőrizte a vádlottak személyi adatait,[2] majd megállapította, hogy a külföldre távozott vádlottak tekintetében az ügyész a vádat visszavonta. A tanács elnöke „...ismerteti a vádirat indítvány részét, majd I. r. vádlott Brusznyai kivételével vádlottakat a teremből kivezetteti, utána I. r. Brusznyai vádlottat cselekményére részletesen kihallgatja"[3]. Mindez megfelelt a Bp. VIII. fejezetében a bírósági tárgyalásra vonatkozó előírásoknak. A kihallgatások a vádlottak vallomásával kezdődik, s az összefüggő szövegként került jegyzőkönyvezésre. A vallomás érdemi része azonban nem hagy kétséget az iránt, hogy számos közbeeső kérdést tett fel a tanácselnök a vádlottaknak. Ezek a kérdések külön nem kerültek jegyzőkönyvbe, de a válaszból a kérdés megállapítható. A vádlottak vallomása után a kérdezésre jogosultak kérdéseit a jegyzőkönyv többnyire tartalmazza.

1 A jegyzőkönyvek terjedelme 143 oldal. A formailag rendezett, áttekinthetően szerkesztett – a nyomozás során készült jegyzőkönyveknél lényegesen színvonalasabb – jegyzőkönyveket Bognár János törzsőrmester jegyzőkönyvvezető készítette. Elírások, és figyelmetlenségből adódó hibáktól azonban nem mentesek a jegyzőkönyvek: pl – nem vette észre a tanács elnöke sem, hogy elfelejtette feltüntetni Ferenczi László védőjét, s a vádlott nevét is az okt.16-i jkv. Zoltánnak írta. Zavaró, hogy nem tünteti fel sok esetben a vádlott nevét, csak azt hanyadrendű vádlott, ugyanez igaz a védők megjelölésére is.

2 Jkv.I.(X.10.)p.1–3.

3 Jkv.I.(X.10.)p.3.

Következett tehát *az első nap,*

a vádlottak kihallgatása.

Brusznyai Árpád

„...a vádbeli fogalmazásban nem érzem magam bűnösnek, azonban vannak cselekedeteim, amelyben bűnösnek érzem magam".

Brusznyai ezután elmondta az életrajzát. Jórészt a vádiratban leírt életutat mondta el, gondosan kerülve azt a tényt, hogy 1950-ben az egyetemről nem önszántából távozott. „...1950-től 2 évig *csonttuberkulózisom miatt nem dolgoztam*, ezután Mendén, majd Vácon mint kántor voltam alkalmazásban.[4] (Kiemelés tőlem, K.F.)

A kihallgatás – az önéletrajz után – kronológiai rendet követ.

Brusznyai beszélt – említésszerűen – az október elején megalakult Batsányi-körről, s az október 23-i MEFESZ alakuló ülésről, majd részletesen az október 26-i gyűlésről, ahol „nagy tömeg vett részt", s felolvasták a MFESZ röplapját, amelynek „...két célja volt: az egyik cél teljesíteni a város dolgozóinak követelését, másik célja a Forradalmi Tanács megválasztása". Beszélt megválasztásáról, s arról, hogy: „Ezen a gyűlésen jelen volt Sánta ales... akitől hallottam, amikor megkérdezték, hogy az eseményekhez mit szól a hadsereg? Sánta ales. azt válaszolta, hogy »támogatja a forradalmat, a rendet teljes mértékben fenn fogja tartani«"[5]

Vallomásában hangsúlyt kapott, hogy „...kértük Sebestyén megyei párttitkárt, és Havasi ávh.őrgy.-ot. Engem akkor kiküldtek a tömeg elé abból a célból, hogy a tömegnek jelentsem be a Forradalmi Tanács megalakulását, valamint abból a célból, hogy lekössem a tömeg figyelmét, hogy Havasi ávh.-parancsnok érkezését ne vegyék észre, és őt ne bántsák. Amikor én visszamentem a terembe Havasi és Sebestyén már ott voltak, sőt, tudomásul is vették a Forradalmi Tanács megalakulását."[6]

4 Jkv.I.(X.10.)p.4. Valójában nem csak kántor volt, a Hittudományi Főiskolán is tanított.

5 Jkv.I.(X.10.) Uo.

Szólt a statárium meghirdetéséről: a rendeleteket Szöllősy Pál fogalmazta „...tartalmával én egyetértettem”.

Vallott egy telefonbeszélgetésről: Lóránd október 27-én „felhívta a kormány tagjai közül Kossa Istvánt, bejelentette neki a megfogalmazott követeléseket, amivel az ott hallottak alapján szerintem Kossa egyet is értett.”[7]

Ezek a vallomásrészek azért fontosak, mert azt támasztják alá: *mind a központi, mind a helyi hatalom képviselői tudomásul vették és elfogadták a népakaratot!*

Brusznyai bírósági vallomásának másik fontos része a fegyverek kiosztásának követelése, és az ő ezzel szemben álló álláspontja.

Bizonyosan bírói kérdésre válaszolta Brusznyai: „Kétségtelen az, hogy a Forradalmi Tanács vezetői között kommunista nem volt, bár nekünk a tovább célunk nem is a vezetés volt, hanem az akkori feladatnak tekintettük a vérontás megakadályozását.”[8] Visszatért tehát eredeti álláspontjához, szerepvállalásának motívuma: a *közérdekből vállalt kötelesség.* Ennek jegyében beszélt a balatonkenesei lázongás csillapításáról és a várpalotai tevékenységéről október 28-án (megemlítve, hogy amikor felhívta a palotaiakat, „nehogy rálőjenek a szovjet páncélosokra... államvédelmi bérencnek neveztek, sőt, meg is akartak verni”).

A rend megőrzése körében említette a tszcs-ből való kilépés módjáról szóló rendeletet, „hogy a gazdasági felszerelést nehogy széthordják”.

Az október 29-i küldött közgyűlés lefolyását korábbi vallomásai szerint ismételte meg. A „Meg kell jegyeznem, hogy nekem a mai napig sincs arról tudomásom, hogy megalakult volna a dunántúli kormány”; s a Győrbe utazó Horváth Tibornak adott utasítás: „Amennyiben Győrött ellenkormány megalakítása merülne fel, ezt ő teljes egészében ellenezze”... mondatok valójában a vádirat ide vonatkozó részének kategorikus visszautasításai.

A fegyverek kérdésére tért vissza a vallomás a Földeák János–Ferrári Violetta megjelenésének felidézésével. Brusznyai itt sem szólt a Forradalmi Tanács átalakításának igényéről, csak a nemzetőrség felfegyverzésének oldaláról foglalkozott a történtekkel, és újból hangsúlyozta: „...Sánta ales. utasította is a jelen levő Kiss Gaál szds.-t, hogy a nemzetőrséget fegyverezze fel.”[9]

6 Jkv.I.(X.10.) 4–5.
7 Jkv.I.(X.10.)p.5.
8 Jvk.I.(X.10.) Uo.

A Forradalmi Tanács újraválasztásának és a funkciók felosztásának történetével folytatódott a vallomás.

Ezt követte a pesti út és Kána vezérőrnaggyal folytatott tárgyalás, hol Kána kijelentette: »a nemeztőrséget miniszteri rendeletre fel kell fegyverezni«.[10]

Szó esett Pap János és Stefán László látogatásáról az MDP- és DISZ-alkalmazottak fizetése dolgában és a gépkocsik használatának szabályozásáról.

Többször is szó esett a hittan-beíratkozásról alkotott rendeletről. „A hittanbeíratási rendelettel egyetértettem, ha most szabadlábon lennék, én is beíratnám a gyermekemet, és járatnám hittanra,”[11] ismételte meg, most már a bíróság előtt is *hitvalló kijelentését* Brusznyai Árpád. A többi rendelettel kapcsolatban nyomozati álláspontját ismételte meg.

A védelmi tervről szólva visszatért a Kána által mondottakra „minden városban meg kell, hogy legyen”.

A november 3-án az egyetemistáknak kiadott 100 géppisztoly kiadását nem vitatta. S ami még a tényeket illeti említette: aláírta a szovjet katonák élelmezésének engedélyezését; „a város aláaknázását megtiltottam” (nyilván a városba vezető utak értendők. – K.F.); parlamentereket rendelt az utakra, „akik a beérkező szovjetekkel közölték, hogy a város egyáltalán nem készül a szovjetek elleni támadásra”[12].

Ami a politikai álláspontját illeti kijelentette: „A Nagy Imre-kormányt én elismertem, mert az az Elnöki Tanács által kinevezett kormány volt, amit a Szovjetunió is elismert. A győri kormányt nem ismertem el, nem is hallottam annak létezéséről.”[13]

Kiemeljük még az „összefüggő vallomás” utolsó bekezdését: „A proletárdiktatúráról az a véleményem, hogy az a népidemokrácia alapja. A *kihallgatásom során kényszerítő eszközt alkalmaztak velem szemben,* így a proletárdiktatúrával kapcsolatos véleményem, nem az én

9 Jkv.I.(X.10.)p.8.
10 Jkv.I.(X.10.)p.9.
11 Jkv.I.(X.10.)p.11.
12 Jkv.I.(X.10.)p.10.
13 Jkv.I.(X.10.) Uo.

véleményem és a jegyzőkönyvben foglaltakkal a véleményem ellenkezik.[14]" (Kiemelés tőlem. K.F.)

Az ülnöki kérdések következtek. Ezek jórész ismétlések. Egy önálló kérdés telt az ítélőtanács magas rangú tisztjeinek egyikétől: „Ülnök kérdésére vádlott: 1949 óta van szakállam, januárban vágattam le".[15]

Brusznyai még egy bátor kijelentést tett, ugyancsak kérdésre: „Az októberi eseményeket én az akkori szemmel forradalomnak, felkelésnek tartottam"[16].

Az ügyész, továbbá Kiss Gaál és Dormány védője kérdései neutrális ismétlések.

KISS GAÁL IMRE

részben érezte magát bűnösnek, „mégpedig abban a tekintetben, hogy módom lett volna nem részt venni az ellenforradalmi cselekményekben"[17]. Erről az álláspontról később még szó lesz.

Kiss Gaál részletesen beszámolt a bíróság előtt is arról, hogy állandó kapcsolatban állt Sebestyén megyei párttitkárral, Sánta alezredessel és Havasi áv.-őrnaggyal. Beszél kb. 60 áv.-beosztott átöltöztetéséről tüzérnek, s Havasinak és két másik áv.-tisztnek és családjaiknak nyújtott segítségről.

Kiss Gaál is kitartott amellett, hogy Sánta jelentette be – október 30-án – a nemzetőrség felállítását és felfegyverzését.31-én Sánta adatott ki vele 150 fegyvert.

Beszélt a Megyei és Városi Forradalmi Tanács, valamint a Katonai Forradalmi Tanács megalakulásáról.

A november 1-jén szolgálatra jelentkezett, korábban leszerelt tisztek is szóba kerültek, ugyanígy a – érintőlegesen – Kiss Gaál győri útja, és ellentéte Dormány szds.-sal.[18]

14 Jkv.I.(X.10.) Uo.
15 Jkv.I.(X.1m.)p.11 Ifjabb olvasóinknak: a szakáll (amit „bánatszakállnak" neveztünk 1956/57-ben) a politikai tiltakozás szimbóluma volt, melyet a hatóság üldözött. Brusznyai januárban nyilván azért vágta le 1949 óta viselt szakállát, mert nem akarta a hatóságot ingerelni. (K.F.)
16 Jkv.I.(X.10.)p.12.
17 Jkv.I.(X.10.) Uo.
18 Kiss Gaál azt állította, hogy „Dormányék egy weapont küldtek ki elénk azzal a feladattal, hogy robbantsák fel a kocsinkat" Jkv.I.(X.10)p.15. A további fejleményekről sem itt, sem az anyag más részében nem kapunk bővebb információt.

Kitartott Kiss Gaál a korábbi állítása mellett, hogy ti. november 2-án Brusznyai utasította a városvédelmi terv készítésére.

Beszélt – a korábbi vallomásával egyezően – letartóztatásáról (ide értve az ellene felhozott vádakat), s az urándokumentumokról (okt. 27-én). Hangsúlyozta, november 4-én fegyverletételi parancsot adott.

Az ügyész[19] kérdésére egy igen fontos információ: *„Nekem a szovjet csapatokkal a kapcsolatom megvolt, ugyanis az első védelmi tervnek a készítésénél már erről jelentést tettem az említett szovjet ales.-nek.*[20]*"* (Kiemelés tőlem. K.F).

Dr. Miklós Imre – Brusznyai védője – kérdésére megerősítette Kiss Gaál: „amikor az én beválasztásom történt a Forradalmi Tanácsba, Sebestyén megyei párttitkár is ott volt, ő mondta, illetve kért minket, hogy az incidenseket akadályozzuk meg"[21].

Szembesítést rendelt el a tanács elnöke Brusznyai és Kiss Gaál között a városvédelmi terv elrendelése kérdésében. A szembesítés eredménytelen maradt.

DORMÁNY LÁSZLÓ

„bűnösnek nem érzem magam, csak hibásnak" – vallotta. Beszámolt az október 30-i Forradalmi Katonai Tanács választásáról, és arról, hogy 31-én „Lohonyai, volt horthysta szds. Sánta ales.-t letartóztatta, láttam, hogy Perge fhdgy. egrecíroztatta Sánta ales.-t"[22].

Beszélt a helyőrségi katonai Forradalmi Tanács megalakításáról, ahol ő, „mint Sánta ales. megbízottja" működött.

A központi téma a fegyverek kiosztása volt. „Én 1320 db fegyvert adtam ki, mint az a nyomozati iratok között az átvételi elismervényeken szerepel is... Maczkó szds. határozta meg, hogy honnét adjam ki a fegyvert."[23]

A városvédelmi tervről a korábbi vallomásával összhangban Kiss

19 Nagy Andor szds. katonai ügyész volt jelen a tárgyaláson is.
20 Jkv.I.(X.10.)p.16.
21 Jkv.I.(X.10.)p.17.
22 Jkv.I.(X.10.)p.18.
23 Jkv.I.(X.10.)p.19.

Gaál szds. parancsára hivatkozott, s elmondta: „...Sánta ales.-ék készítették el a tervet." Beszélt a terv átdolgozásáról. „II. r. vádlott egyébként nekem mondta, hogy a védelmi tervet Brusznyainak is be kell mutatni, amit én november 3-án végre is hajtottam. Brusznyai megkérdezte, hogy Kiss Gaál szds. látta-e a tervet, majd ő is átnézte, ezután én a tervet visszavittem, ami Sánta ales.-nél maradt."[24]

Ez után a november 4-i eseményekről – a Gulya-dombi[25] gyülekezőről – vallott Dormány. Egy új momentum jelentkezett a vallomásában: „Felmerült bennem az a gondolat is, hogy elmegyek haza, azonban a már említett Mester őrm. állandóan nyomon követett, megfélemlített, így ott maradtam."[26]

Az ülnökök és a védők kérdései nem hoztak felszínre új tényt.

Brusznyai észrevételében felhívta a figyelmet Kána vezérőrnagy parancsára, amelyről Dormány szds. – nem tudni, miért – említést sem tett a vallomásában.[27]

Kiss Gaál szds. tagadta, hogy parancsot adott volna Dormánynak a fegyverek kiadására.

Ezután – eredménytelen – szembesítés történt Kiss Gaál és Dormány között, mindketten megmaradtak eredeti vallomásuknál.

Brusznyai észrevételére azonban *elmulasztotta* a tanács elnöke nyilatkoztatni Dormányt! Lehet ez fáradtságból adódó figyelemkihagyás is – ekkor már 19 óra körül járt az idő –, azonban valószínűbb, hogy szándékos elhallgatásról van szó. Kána parancsa zavaró momentum abban a koncepcióban, hogy a fegyverek kiosztása a vádlottak saját elhatározásából történt.

A második nap 8 órakor kezdődött a tárgyalás.

DR. HORVÁTH FERENC

nem érezte magát bűnösnek. Tagadta most is a FKGP szervezését. A Dömötör Lajos által bemutatott szöveg aláírásáról is megismételte nyomozati vallomását. Elismerte, hogy megválasztották november 1-jén a

24 Jkv.I.(X.10.)p.20.
25 Itt szerepel először helyesen a megnevezés.
26 Jkv.I.(X.10.) Uo.
27 Jkv.I.(X.10.)p.21.

Városi Forradalmi Tanács elnökének, de csak az adminisztratív feladatok ellátását vállalta el. Beszélt a november 2-án tartott értekezleten az ominózus felszólalásáról, amikor is a 360 fős tanácsi szervezet létszámát soknak találta, „mert az alispáni hivatalnál annak idején csak 60 fő dolgozott, és ezek tökéletesen el tudták látni a munkát. Itt megjegyeztem még azt is, hogy az elbocsátásoknál a bizottság tagjait ne az egyéni bosszú vezérelje, bár mi nem vagyunk kommunisták, a keresztény elvek alapján járunk el"[28].

Az elbocsátottak munkakönyve aláírását nem tagadta: „Hogy ezzel súlyos és komoly hibát követtem el, ezt teljes mértékben elismerem."[29]

A tárgyaláson fel sem merült a elbocsátottak alkalmassága.

A november 11-i kijelentéseiről is vallomást tett. Kádár kijelentését (»a népi demokrácia ellenségei behúzzák fülüket-farkukat« „erős kifejezés"-nek minősítette. A »Kádár az orosz szuronyok tetején ül és lógatja a lábát« mondatról azt vallotta: „Viccből tettem... ennek semmi politikai célja nem volt."[30]

A kérdésekből és észrevételekből Brusznyai észrevétele volt érdemi: nem ő adott utasítást az elbocsátásokra. Horváth erre mondta el – amit nem tett meg korábban: „A dolgozók elbocsátása *a munkástanács intézkedésére történt...*"[31]

Ismét felmerül a kérdés: a tanács elnöke – aki előtt ott volt a nyomozati anyag – miért nem tisztázta Horváth *hiányos* vallomása után, ki hozta meg a döntést az elbocsátásokról? Egyetlen válasz lehetséges: A vádnak nem kedvező, ha igazolódik Horváth védekezése, mert ez csökkenti a rá terhelhető felelősséget. A tanács elnöke – megszegve a tényállás maradéktalan felderítésére, a mentő és enyhítő körülmények tisztázására vonatkozó kötelezettségét – nem tárta a vádlott elé azt a nyomozati vallomását, amelyben részletezte az elbocsátásról szóló döntés megszületését.

28 Jkv.I.(X.11.)p.3.
29 Jkv.I.(X.11.) Uo.
30 Jvk.I.(X.11.)p.4.
31 Jkv.I.(X.11.) Uo.

nem érezte magát bűnösnek! Ezzel alaposan változtatott az ügyészség előtt előadott álláspontján. Az október 26-án megválasztott 26 tagú Nemzeti Forradalmi Tanácsról kijelentette a bíróság előtt „Én ezt törvényesnek láttam, nem láttam népidemokrácia-ellenesnek... Amikor megalakultunk, én ezzel egy időben átvettem a kormány által megjelölt megyei tanácsnak a jogkörét... Egyébként a pesti események voltak irányadók. Veszprémben is anarchia fenyegetett, azt hittem, hogy ezt sikeresen meg tudom oldani..."[32] Saját elhatározásából – vallotta – adta ki a rend fenntartása érdekében a „statáriális rendeletet". Vállalta a vallásoktatással kapcsolatos rendelet kiadását, a tszcs-ről szóló rendeletről viszont azt vallotta: „ez törvénytelen volt, azt teljes egészében elismerem". Ugyancsak vállalta az utcanevek változtatásáról készült rendeletet: „Én adtam utasítást olymódon, hogy keressenek más neveket, és változtassák meg az utcák neveit. Dr. Brusznyai erről nem tudott."

Péntek Károly megyei ügyész leváltását elismerte. „Ezért teljes egészében én vagyok a felelős."[33] Beszélt a sztrájkok felszámolására irányuló törekvésükről.

A MEFESZ 6 pontos követelésének aláírásáért vállalta a felelősséget.

Figyelemre méltó, amit budapesti útjáról mondott: „...Kossa Istvánnal kb. másfél órát beszéltem. Célom az volt, hogy Nagy Imre figyelmét felhívjam, hogy a vidéket se hagyják figyelmen kívül, *Nagy Imrével pár szót tudtam váltani,* azonban akkor már ő sem volt ura a helyzetnek.[34]" (Kiemelés tőlem. K.F.)

Lóránd a fegyverek kiadásáról hangsúlyozta: „...az én tudomásom szerint kormányrendelet volt, a fegyverek kiadása tekintetében a Forr. Tanács munkájának mégis 90%-át a fegyverkiadások elleni harc jellemezte"[35].

Kijelentette azt is: „Nekem Pap Jánossal, a megyei párttitkárral[36] állandó kapcsolatom volt".

32 Jkv.I.(X.11.) p.5.
33 Jkv.I.(X.11.) p.6.
34 Jkv.I.(X.11.) Uo. Korábbi vallomások szerint nem tudott beszélni Lóránd Nagy Imrével, csak egy referátumát hallgatta meg Budapesten.
35 Jkv.I.(X.11.) Uo.
36 Jkv.I.(X.11.) Uo. Pap János a forradalom kitörésekor még nem volt megyei párttitkár.

A rabok ügyének felülvizsgálata tárgyában ugyancsak a jogszerű eljárásra hivatkozott Lóránd. Ebbe Halmai bíró és az ügyészek is belefolytak.

Az országgyűlési képviselők visszahívásáról úgy vallott: „Az kétségtelen, hogy a küldöttgyűlésnek ehhez joga nem volt."[37]

Végül a szovjet alakulatok elleni harcról: „Nekem egyáltalában nem volt álláspontom az, hogy a szovjetek ellen harcoljunk."[38]

Az ügyészi és védői kérdések között három válasz érdemel említést:

- Sebestyén megyei pártitkár a Forradalmi Tanács megalakulását üdvözölte.

- Péntek megyei ügyész leváltását a Forradalmi Tanács határozta el.

- „október 29-én az ÁVH-tisztek letartóztatására... Budapestről érkezett utasítás. Tehát ezt nem én Ferenczi r.őrgy. vagy Brusznyai határozták el"[39].

A vádlott-társak észrevételt nem tettek.

Dr. Jónás Oszkár

„...nem érzem magam bűnösnek". Vallomását a Forradalmi Tanács megalakulásával Sebestyén és Havasi megnyilatkozásaival kezdte. Részletesen előadta a börtön körül kialakult helyzetet és a megoldást, hangsúlyozva: „Két gyilkos és a betörőbanda kivételével a többi rabokat kiengedték".

Röviden szólt a 3 ÁVH-fogoly kiengedéséről is.

„Én a megyei ügyészség és bíróság felett felügyeletet nem gyakoroltam."[40]

Vallomást tett a győri útjáról. „Én az anarchiát akartam megszüntetni, ezért ténykedtem,"[41] összegezte tevékenysége célzatát Jónás Oszkár.

Az egyik ülnök kérdése visszatért Győrre: Jónás válaszában közöl-

37 Jkv.I.(X.11.)p.7.
38 Jkv.I.(X.11.) Uo.
39 Jkv.I.(X.11.)p.8.
40 Jkv.I.(X.11.)p.10.
41 Jkv.I.(X.11.) Uo.

te: „Győrbe én nem szólaltam fel ...*Itt ellenkormány megalakulásáról nem volt szó,* Dudást szélhámosnak kiabálták."[42]

Az ügyész Kiss Gaál letartóztatására kérdezett: Jónás elsorolta a Kiss Gaál ellen felhozott vádakat.

A vádlott-társaknak észrevételük nem volt.

BÍRÓ ZOLTÁN

bűnösnek vallotta magát. Schnekta ezredes parancsára hivatkozott az egyetemi nemzetőrszázad megszervezésénél. Hangsúlyozta, a szervezés „Önként jelentkezés alapján" történt, „*Osztályösszetételről,* korcsoportról szó nem volt". (Kiemelés tőlem. K.F.) A Helyőrségi Katonai Forradalmi Tanács utasítására alakította meg – vallotta – a harminc fős csoportot, „akik a rendet fenntartják". Ezután viszonylag részletesen elmondta az operatív csoport tevékenységét. Szóba került a Lóránd vezette 30-40 kommunista gyűlése, és Földesi szds. „intelmei".

November 4-i hajnali eseményekkel zárta a vallomását Bíró. Hangsúlyozta: a 100 db géppisztoly „az egyetem raktárában sértetlenül meg is maradt".

„Én 1956.decemberében a MUK-ot nem hangoztattam, ezt tagadom."[43]

A vádlott-társak Bíró vallomására sem tettek észrevételt.

MONORI GYULA

nem érezte magát bűnösnek. Monori összefoglalta néhány mondattal a gyűlések történetét. Október 29-én elvállalta negyedmagával a szombathelyi utat, valamint november 1-jén az összekötői szerepet a Katonai Forradalmi Tanács, a rendőrség és a Városi Forradalmi Tanács között.

Beszélt az operatív csoport zirci kivonulásáról. Az ÁVH-beosztottak őrizetbevételéről szólva hangsúlyozta a kormány rendeletét.

Az általa – a Forradalmi Tanács határozata alapján – kiadott 300

42 Jkv.I.(X.11.)p.11.
43 Jkv.I.(X.11.)p.14.

fegyver tényét nem vitatta. S beszélt a Megyei Forradalmi Tanács tagjainak önvédelmi fegyverekkel való felszereléséről is.

Vallomást tett még Kiss Gaál november 3-i letartóztatásáról, az ott Kiss Gaállal szemben elhangzott vádakról (urándokumentáció, ÁVH-beosztottak oroszokhoz vitele, korábbi községi párttitkári tevékenysége: „a kulákokkal radikálisan bánt"[44].

Dormány László tett észrevételt Monori vallomására, amiből éles pengeváltás alakult ki: „Monoritól és II. r. [Kiss Gaál Imre] vádlottól kaptam parancsot a fegyverek kiadására."

II. r. vádlott: III. r. vádlott hazudik.

Tanács elnöke: Elrendeli III. r. és VIII. r. vádlott szembesítését. III. r. vádlott Dormány szds. szemébe mondja: Monori VIII. r. vádlottnak Ön adott parancsot Kiss Gaál szds.-sal együtt a fegyverek kiadására. Ő tagja volt a katonai direktóriumnak is.

Monori szemébe mondja Dormány vádlottnak: Ez nem igaz.

A tanács elnöke megállapítja, hogy a szembesítés eredménytelen.

I. r. [Brusznyai Árpád] vádlott: „Monori nem volt a direktórium tagja..."[45]

FERENCZI LÁSZLÓ

„nem érzem magam bűnösnek" nyilatkozattal kezdte meg vallomását a bíróság előtt.

Október 23-án Havasi áv.őrgy.-gyal együtt másodfokú készültséget rendelt el a rendőrségen. „Október 24-én 25-én, 26-án nem történt semmi említésre méltó esemény. Ez idő alatt a Bp.-i (Budapesti) eseményeket figyeltük."[46]

Szólt a 26-i várpalotai eseményekről, valamint a 26-i Forradalmi Tanács alakulásáról. Ismét hangsúlyozta: Havasi parancsára vett részt a tanácsban. Ezután részletezte – korábbi vallomásaival lényegében egyezően – az államvédelmi vezetők eltűnését. Új adat, hogy az elhagyott ÁVH épületében „Az ott lévő operatív anyagot én magamhoz vettem, amit november 4-én sértetlenül adtam vissza"[47].

44 Jkv.I.(X.11.)p.17.
45 Jkv.I.(X.11.)p.17.
46 Jkv.I.(X.11.)p.18.

Az ÁVH-sok őrizetbevételéről tett vallomását azzal vezette be, hogy október 29-én „a városban tarthatatlanná vált a helyzet az ÁVH-beosztottakkal szemben, így ezek biztonságát valahogy biztosítani kellett. Ekkor felmerült bennem a gondolat, hogy biztonsági őrizetbe kéne venni az ÁVH-(s)okat... Október 30-án belügyminiszteri parancs jött a vonatkozásban, hogy biztonsági őrizetbe kell venni az ÁVH-(s)okat a saját érdekükben"[48]. 70-75 ÁVH-s került őrizetbe a több mint száz főt számláló megyei létszámból – vallotta Ferenczi őrnagy.

Szó esett még az önvédelmi fegyverek engedélyezéséről, a házkutatásokról, valamint Péntek megyei ügyész őrizetbevételének mellőzéséről.

„November 4-én én a lakásomon tartózkodtam. Szolgálati helyemet november 12-én foglaltam el, miután a szovjet elvtársak ügyemet kivizsgálták"[49], jelentette ki Ferenczi.

Az ügyész kérdésére – aki visszatért az ÁVH-sok letartóztatására – kijelentette: „Én Havasit nem tartóztattam le, október 30-án Havasi őrnagy megjelent a főosztályon, én ott említettem neki a biztonsági őrizet kérdését – ezzel Havasi egyetértett és kért is engem, hogy a biztonságáról gondoskodjak."[50]

Két tárgyban volt szembesítés Brusznyai és Ferenczi között Ferenczi vallomása után. Az első e vonatkozásban eredménytelen volt. Ferenczi állította, Brusznyai tagadta, hogy utasítást adott az áv.-tisztek letartóztatására és jegyzéket is kért a lefogottakról. Ez az ellentét a nyomozás során is fennállt a két vádlott között.

A másik kérdésben egyetértés volt: Ferenczi kijelentette: „megjegyezni kívánom, hogy voltak kérdések, amiben I. r. vádlott Brusznyai kiállt. Pl. október 30-ig a legerőteljesebben tiltakozott a fegyverek kiadása tekintetében".[51]

47 Jkv.I.(X.11.)p.19.
48 Jkv.I.(X.11.) Uo.
49 Jkv.I.(X.11.)p.20.
50 Jkv.I.(X.11.) Uo.
51 Jkv.I.(X.11.)p.21.

Maczkó Miklós

nem érezte magát bűnösnek. Az első érdemi kérdés az október 31-i állománygyűlés volt. „Hozzászólásomban az ellenforradalom mellett tettem meg beszédem (sic!)... azért tettem, hogy magam mellé állítsam a helyzetet, és ezzel fokozatosan szilárdítsam meg a fegyelmet."[52] Szó esett a Forradalmi Tanácsok választásáról, a szovjet egységek élelmezéséről, valamint a fegyverek kiadásáról. Maczkó itt lényegében korábbi vallomását tartotta fenn. Hivatkozott Kána vezérőrnagy és Moór ezredes utasítására.[53]

Egyik ülnök kérdésére sajátos választ adott Maczkó Miklós: „Dr. Brusznyai nem a proletárdiktatúrát képviselte, így hibásnak érzem magam, hogy utasításait végrehajtottam."[54]Ezzel Maczkó elfogadta a hatalmat képviselő bíróság bűnösségi filozófiáját, és saját védekezését – amelynek alapja a „beépültem" volt – is semmivé tette.

Perge Imre

nem érezte magát bűnösnek a vádban. Vallomásában hangsúlyozta, október 31-én Székesfehérváron „részt vettem a hadtest törzs frakcióinál (?), itt határozottan jelentettem ki, hogy nem vagyok hajlandó a szovjetek ellen harcolni."[55]

Veszprémben az alakulata állománygyűlését és az ottani Forradalmi Tanácsba való megválasztását adta elő.

A november 3-án a fegyverek kiadásáról tett vallomásában Moór ezredes parancsára hivatkozott. Vallomásának részletei nem tértek el a nyomozati anyagban ismertetettektől.

November 4-ről szólva Perge közölte a beosztott parancsnokokkal, „hogy szovjetekre lőni nem lehet, bár meg kell mondani, hogy nem voltam biztos, hogy szovjetekkel vagy nyugati csapatokkal vagyunk körülvéve".[56] Ez utóbbi kitételt nem tudni mire alapozta a főhadnagy, alighanem titok marad a jövő számára.

52 Jkv.I.(X.11.)p.22.
53 Jkv.I.(X.11.)p.23.
54 Jkv.I.(X.11.) Uo.
55 Jkv.I.(X.11.)p.24.

Tény, hogy Pergét a szovjet katonák – mint vallotta – november 6-án letartóztatták, és 10 napig a veszprémi börtön lakója volt. Április 13-án azután megvált tőle a magyar hadsereg is.

Ügyész kérdésére Perge nem tagadta: „a Jutasi laktanyában... a gyűlésen én beszédet mondtam, az októberi eseményeket *nemzeti forradalomnak* állítottam be..."[57] (Kiemelés az eredetiben. K.F.)

Perge vallomása után Dormány László az alábbi megjegyzést tette: „Perge a vallomásában nem említette, hogy Sánta alezredest likvidálni akarta."[58] A kemény megjegyzésre Perge tagadta, hogy köze lett volna Sánta letartóztatásához, azt Kiszi hdgy.-nak és Lohonyainak (a nemzetőrség parancsnoka) tulajdonította.

Az október 11-i tárgyalási napot a tanács elnöke 21 órakor rekesztette be.

A harmadik nap, a 8 órakor megnyitott tárgyalás

ÉVA SÁNDOR

kihallgatásával folytatódott. Éva hadnagy bűnösnek érezte magát.

Először a Katonai Forradalmi Tanács megalakításáról beszélt, amelyre Kána vezérőrnagy adott utasítást.[59] Beszélt Sánta letartóztatásáról – korábbi vallomásaival egyezőn –, továbbá a fegyverek kiadásáról, hangsúlyozva, parancsot kapott Dormány századostól. Szóba került a két felderítő egyetemista pisztolya, s végül november 4-e.

„...nekem akkor elhatározásom volt, hogy én a családomat a szovjetektől is megvédem, és amennyiben ők bármit tennének családom ellen, fegyveremet használni fogom velük szemben. Mivel azonban a szovjetek nem jöttek be, így erre sor nem került. Egyébként bennem is élt a szovjetellenes hangulat, ami ebben az időben nagyon el volt harapódzva"[60].

A vádlott-társak nem tettek észrevételt.

56 Jkv.I.(X.11.)p.26.
57 Jkv.I.(X.11.) Uo.
58 Jkv.I.(X.11.) Uo.
59 Jkv.I.(X.12.)p.2.
60 Jkv.I.(X.12.)p.3.

Bizonyítás: tanúvallomások, szembesítések tanúkkal, az írásbeli dokumentumok

Ebben a részben nem ismertetjük minden tanú vallomását. Csak olyan vallomást ismertetünk részletesen, amely a nyomozás során nem szerepelt. A nyomozás során kihallgatott tanúk esetében kitérünk a korábbiakhoz képest előadott új elemekre, továbbá felhívjuk a figyelmet azokra a vallomásrészletekre, amelyek az ítéletben érdemi kérdéseket (bűnösség, minősítés, büntetés) lényegesen befolyásolták.

Fontosak e körben azok a politikai „vélekedések", ahol a tanúvallomások a vád lényegét mintegy visszhangozzák.

Az október 12-i tárgyalás illusztris tanú kihallgatásával kezdődött.

Pap János – „pártalkalmazott"

valójában a megye korlátlan hatalmú ura, a megyei pártbizottság titkára, a nyomozás során háttérben maradt. Vallomása kevéssé ténybeli, sokkal inkább a hatalom értékítéletét közvetítette eseményekről és emberekről.

Pap János beszélt a számlák zárolásáról s a pártgépkocsik lefoglalásáról, valamint a pártvagyon leltározásáról. Néhány mondat a vallomásból: „Tudomásom van róla, hogy Brusznyai gépkocsihoz jutott, első útja a templomba vezetett. Lórándban bíztunk, bár az ő ideje alatt is fegyverkövetelések voltak, majd őt félre is állították... nehéz helyzetünk ellenére Ferenczi őrgy. utasítására rendőrök jöttek ki, és önvédelmi fegyvereinket tőlünk elszedték..."[61] ecsetelte sérelmeit a tanú.

„November 3-án már a pártházba sem engedtek be minket. Kinyilvánítva azt, hogy a pártra nincs szükség." S saját bolsevik gondolkodásából kiindulva kijelentette: „A Forradalmi Tanács megyei jogköröket gyakorolt és ott azon személyeket választottak meg, akiket Brusznyai akart."[62]

Pap Jánoshoz az ülnökök, az ügyész, a védő, valamint három vádlott is tett fel kérdéseket. Ezek a válaszok inkább információ értékűek: „Sántával és Schnektával volt kapcsolatunk... Később a honvédség vette át a pártház őrzését, tőlük mi erősen tartottunk és ez nem volt

61 Jkv.I.(X.12.)p.4.
62 Jkv.I.(X.12.p.5.

alaptalan, mert később ezen honvéd személyek fel is vették a harcot a szovjetek ellen[63], válaszolta az ülnök kérdésére.

Az ügyész Lórándról informálódott: „Lóránd jobboldali szociáldemokrata magatartása miatt lett kizárva a pártból." Lóránd védője kérdésére kiegészítette: „Lórándtól hallottam, hogy »zsidóztak«, ezért is váltották le. Lóránd egyébként harcolt a fegyverek kiadása ellen." Lóránd személyesen is kérdezett (a kérdés nincs jegyzőkönyvezve), a válasz így hangzott: „Önnél az októberi események alatt felém rosszindulatot nem tapasztaltam. Végső soron azonban ártott a pártnak a többi ellenforradalmárokkal együtt (sic!). Annak idején a pártból való kizárását helyesnek tartottam."[64]

Lórándnak – korábbi vallomásaira emlékezünk, amikor bízott Pap János mentő vallomásában – tehát csalódnia kellett a Veszprém megyében mindenható pártvezérben. A várt mentő vallomás helyett meg kellett elégedni azzal, hogy nem tartották rosszindulatúnak.

Brusznyai – a válaszból következően – a fizetési jegyzék tárgyában, illetőleg a Pap Jánossal folytatott megbeszélésről kérdezett: Pap válasza: „Mi semmilyen jegyzéket nem juttattunk el magukhoz. Akkor jártam önöknél, amikor a gépkocsikat lefoglalták. Az MSZMP megalakulását nem jelentettük be."

„De igen", mondott ellent Brusznyai.

A tanács elnöke elmulasztotta Pap János elé tárni Stefán saját kezűleg írt – 1956. november 2-án kelt – beadványát, amelyet még a nyomozás során csatolt a fizetések kiadása ügyében. Ebben a következőket írta Stefán: „A fizetési jegyzéken fel van tüntetve, ki vette át a fizetését (aláírta), és beírtuk, kik vettek fel fizetési előleget. Ennek alapján a Forradalmi Tanács pü. osztálya valamennyi dolgozónknak kiadhatja megkeresett bérét, amelyért jelentkezni fognak."[65] A szövegből következően a fizetési jegyzék a kérelem mellékletét képezte. Pap Jánosnak erről tehát tudnia kellett.

A tanács elnöke szembesítést rendelt el, ami eredménytelen maradt. Ezután Pap megjegyezte: „Az említett lista akkor kerülhetett a kezükbe, amikor a pártházba jöttek."[66] Erre a felvetésre nem volt válasz senki részéről.

63 Jkv.I.(X.12.) Uo.
64 Jkv.I.(X.12.) Uo.
65 Nyom.p.178.
66 Jkv.I.(X.12.) Uo.

Ferenczi kérdését sem jegyzőkönyvezték. A kérdés bizonnyal arra irányult, hogy nem tette kötelezővé az önvédelmi fegyverek leadását legalábbis ez olvasható ki a válaszból: „Öntől szabályos utasítás volt, hogy a fegyvereket adjuk le, amit egy rendőr kézbesített nekünk."[67]

Sánta Károly – alezredes

kihallgatása igen terjedelmes – több, mint 5 oldal. Jórészt nyomozati vallomásának ismétlése, néhány hangsúlyos mondat azonban kiemelésre érdemes:

„Mivel a szovjet elvtársakkal egyezségünk volt az együttműködésre, október 24-én a megyei pártbizottság másodtitkárával, Pukánszkival... elhatároztuk, hogy a szovjet csapatoktól segítséget kérünk."[68]

Az október 26-i követelések megjelenésekor: „Ennek hatására Schnektával elmentünk a megyei pártbizottságra, ahol javaslatot tettem a Katonai Forradalmi Tanács megalakítására.3 katonát javasoltam Kiss Gaál szds.-t Kovács őrgy.-ot és magamat."[69] A további események előadásában egy fontos torzítás, hogy amikor Sánta a „dunántúli kormányt" ellenezte, azt úgy állította be, mintha Brusznyai ezt a gondolatot pártolta volna.

Adatot szolgáltat a vallomás arra is, hogy a feloszlatott ÁVH-tagokat „pénzzel láttuk el".

Őrizetbevételének okaként – október 31-én – a fegyverek visszatartását, és azt jelölte meg „miért adtam parancsot Sztálinvárosban tüzelésre".

A győri kormány elismerésének kérdése legalább olyan zavaros itt is, mint volt a nyomozati vallomásában. Állította továbbá, hogy Maczkó szds. mozgósítást követelt, amelyet ő Schnektával akadályozott meg: „Katonai vonalon egyébként Kiss Gaál szds. volt a főnök... Engem, mint parancsnokot Dormány szds. és Éva hdgy. kivételével senki nem ismert el."[70]

Az ülnök kérdésére kijelentette: „A nemzetőrség szervezésének gondolata nálam született meg."[71]

67 Jkv.I.(X.12.) Uo.
68 Jkv.I.(X.12.)p.6.
69 Jkv.I.(X.12.) Uo.
70 Jkv.I.(X.12.)p.8.
71 Jkv.I.(X.12.)p.9.

Brusznyai védője visszatért a Forradalmi Tanács 26-i alakuló ülésére, ahol megjelent Sebestyén és Havasi. Sánta lényegében igazolta Brusznyai előadását: „Havasi azt felelte, hogy nem lőnek a tömegre... Sebestyén ugyancsak mondta, hogy az egyetemisták jogos követelésével egyetért."[72]

Kiss Gaál és Dormány védőjét is kielégíthette a válasz: „Én mondtam, hogy ezen fegyvereket készítsék is elő, és ha az egység feláll, akkor ki kell adni..." – s november 4-én: „Arról, hogy a fegyvereket tegyék le, és hogy ne lőjenek, Kiss Gaál szds. valóban tett intézkedést." Továbbá: „Dormány szds-t nem tartottam rendszerellenesnek."[73]

Nézeteltérés Maczkó Imrével alakult ki, mert Maczkó tagadta, hogy a Helyőrségi Forradalmi Tanács átveszi a helyőrség parancsnokságát.

Maczkó és Sánta szembesítése eredményre nem vezetett.

Volt még egy szembesítés Sánta letartóztatásának folyamatáról Dormány és Sánta között, s ez sem hozott eredményt.

Végül Perge Imre tett észrevételt: „Én nem csatlakoztam a győri kormányhoz."[74]

Kána Lőrinc – vezérőrnagy

vallomása több, mint barátságtalan. „Dr. Brusznyai november 1-jén harmadmagával járt nálam a HM-ben és panaszkodott, hogy Sánta ales. nem támogatja a forradalmat. Előadta, hogy csak 120 fegyverük van, majd írást kért tőlem, hogy Veszprémbe fegyvereket adjanak ki. Én akkor mondtam neki, hogy ez nem is tartozik hatáskörömbe. Ugrai ezredes[75]jött be a szobába, mondta, hogy Veszprémben már nincsen fegyver, hisz mind ki van adva. Ekkor Brusznyai azt válaszolta, hogy Sántának még van fegyvere a raktárban."[76]

72 Jkv.I.(X.12.) Uo.

73 Jkv.I.(X.12.) Uo.

74 Jkv.I.(X.12.)p.10.

75 *Ugarai Ferenc* (1922 –) eredeti szakmája cipészsegéd, katonai pályáját 1939-ben kezdte, amikor önként bevonult, majd szakaszvezetői rendfokozatban továbbszolgáló volt.1943-ban fogságba esett, s itt 1944-ben partizániskolát végzett.1945-ben belépett a MKP-ba.1945 márciusában őrmester, s még ugyanebben az évben alhadnagy, s végigjárva a rendfokozatokat, 1952. november 1-jén ezredes lett. A forradalom után 1957. április 27-én vezérőrnagyi, 1962. április 4-én altábornagyi kinevezést kapott.1963 áprilisában rokkantsági nyugállományba helyezték.

76 Jkv.I.(X.12.)p.10.

Végül az „M"-készletben lévő fegyverek kiadására vonatkozó szóbeli utasítását letagadta: „Ezen állításuk (ti. az "M"-készlet kiosztására adott utasítás) nem felel meg a valóságnak, mert én fegyverek kiadására sem engedélyt, sem utasítást nem adtam... I. r. vádlottat nagyon veszélyesnek láttam, mert a szovjetekkel kapcsolatosan igen tájékozott volt, nem csak Veszprémi viszonylatban. Én »K«-telefonszámot nem adtam meg I. r.-nek."[77]

Brusznyai védőjének kérdésére azt is tagadta Kána, hogy Brusznyai egy tisztet kért a veszprémi helyőrség élére.

Brusznyai szemébe mondta Kána Lőrincnek a köztük folyt beszélgetés lényegét. „Ez nem igaz" – volt Kána válasza, s a tanács elnöke megállapította, hogy eredménytelen a szembesítés.

Kána vezérőrnagy valótlan – nemcsak mindent letagadó, de Brusznyait szükség nélkül sározó – vallomására nem lehet ugyan felmentést adni, de magyarázatul szolgál Kána forradalom alatt vállalt tisztsége, amelynek terhétől – többek között – úgy akart menekülni, hogy a Brusznyai-ügyben terhelő vallomást tett.

A statáriális bíróságokon ülnöki feladatra jelentkezett Kána tábornoknak feledtetni kellett a rádióban október 30-i nyilatkozatát is.[78]

Nem esett szó viszont a városvédelmi terv kérdéséről. Az érthető, hogy Brusznyai és védője nem tett fel ezzel kapcsolatban kérdést, hiszen a fentiek után aligha remélhetett olyan választ, amely megfelel az igazságnak.

Schnekta Péter – ezredes,

aki a Megyei Forradalmi Tanács tagja volt annak átalakításáig, lényegileg a nyomozati vallomását ismételte meg, és hozzátette: „Vélemé-

77 Jkv.I.(X.12.) Uo.

78 Belügyminisztérium II. Főosztály VIII. Osztály Eseménynaptár p.30." 17.55 perckor felolvassák a rádióban Kána Lőrinc vőrgy. nyilatkozatát a magyar néphadsereg vezetésének Forradalmi Tanácsa nevében. Ebben közlik, hogy »...megalakult a hadsereg vezetésének Forradalmi Katonai Tanácsa, amely csatlakozik a munkás ifjúság és értelmiségi Forradalmi Tanács határozataihoz és követeléseihez...« közli, hogy a hadsereg vezetéséből eltávolították Tóth Lajos vőrgy.-ot, Szabó István altábornagyot, Hazai Jenő vőrgy.-ot és Hidvégi Ferenc vőrgy.-ot. Közlik azt is, hogy elhatározták a még fegyverben lévő államvédelmi hatóság azonnali lefegyverzését."

nyem szerint Brusznyai a szocialista társadalom esküdt ellensége volt. Október 30-ig hátulról irányította a dolgokat", majd minősítette Lóránd Imrét is: „V. r. vádlott Lórándot úgy értékelem, hogy ő nem volt annyira tudatosan ellensége a népi demokráciának, mint Brusznyai".[79]

László József – főhadnagy

Kiss Gaál szds. beosztott tisztje volt. Beszámolt Kiss Gaál beszédeiről, parancsairól.

Havasiék átvitelét a szovjet egységekhez kommentálta is: „Kiss Gaál azért vitte ki Havasiékat a szovjetekhez, hogy hozzá tudjon jutni Havasiék Pobjeda gépkocsijához."[80] Az senkinek nem jutott eszébe, hogy megkérdezze a tanút: honnan tud erről az indítékról? A „jól értesült" László főhadnagy még más hasonlókról is vallott: „Kiss Gaál felesége azt a kijelentést tette egy alkalommal, hogy »csak azért vagyunk párttagok, hogy nyugaton lévő rokonunkat leplezzük ezzel«." Valamint: Amikor Kiss Gaál le volt tartóztatva, Brusznyaival találkoztam, aki megkérdezte, hogy »mi a biztosítékuk, hogy holnap nem-e váltja fel önöket értelmesebb tiszt«.

Itt egészen biztos, hogy horthysta tisztre gondolt."[81]

Mint minden fontos tanú, ő is minősített vádlottakat: „Véleményem szerint Kiss Gaál szds. kétkulacsos politikát folytatott... biztos vagyok benne, hogy engedélyt kért, mi szerint lövessen a szovjetekre."[82]

Miért érdemel ennyi szót László főhadnagy vallomása? Ez a vallomás egyenes folytatása az ÁVH-nyomozatanyagokban ezrével fellelhető vallomásoknak, beilleszthető bármelyik koncepciós per anyagába. Itt a történés ugyanis harmadlagos, a *lényeg a gyanússá tétel bármi módon.*

Eged András – őrnagy

vallomásában említést érdemel két momentum: az urándokumentumok elhelyezése (Eged állította, hogy Kiss Gaál el akarta vinni magának)

79 Jkv.I.(X.12.)p.12.
80 Jkv.I.(X.12.)p.13.
81 Jkv.I.(X.12.) Uo.
82 Jkv.I.(X.12.)p.14.

és a ludovikás tisztek behívása. A ludovikás tisztek ügyében Brusznyaival volt eredménytelen a szembesítés, Brusznyai ugyanis tagadta: „Én nem beszéltem ludovikás tisztekről."[83]

Kiss Gaál pedig állította: „Az urándokumentációt minden ellenkezés nélkül én vittem el tanúval a bankba. Tanú: Hazudik."[84]A rövid szembesítés ezzel – eredmény nélkül – véget is ért.

Zsigmond József – főhadnagy

vallomása a fontosabbak között szerepel. Hosszadalmas kihallgatásával lényegében egyezően vallott a bíróság előtt. A szentkirályszabadjai repülőtérre irányított lövegek, Kiss Gaál parancsai 60 ludovikás tiszt behívása mellett (ez egyaránt terhelő Brusznyaira és Kiss Gaálra), itt is szerepet kaptak a kósza kijelentések variációi. (Kiss Gaál: „Én már ezelőtt 3 hónappal tudtam, hogy forradalom lesz..." „...bajtársak Körmendnél a szovjetek b... asszonyainkat, ha jönnek, felkészülünk ellenük". Lórándra: egy „bajuszos"; „elég volt a kommunistákból 12 évig")[85]

Mind Kiss Gaál, mind Lóránt ellentmondott a tanúnak, aki Lóránd tekintetében módosította a vallomást: „Lehet, hogy nem ő volt, egyszer láttam."

Németh Károly – gépkocsivezető,

aki a vallomástétel idején „biztonsági őrizetben" (internálás) volt, mint emlékszünk a nyomozati anyagból Kána vezérőrnagyhoz kísérte el Brusznyait, s vallomásában most is teljes egészében a Brusznyai által tett vallomást erősítette meg.

Most *szembesíteni kellett volna Németh Károlyt és Kána Lőrincet,* mert vallomásuk lényeges kérdésben ellentétes volt. A tanács elnöke *nem rendelt el szembesítést!* Ezzel megsértette a perrendtartási törvényt.[86]

83 Jkv.I.(X.12.)p.15.
84 Jkv.I.(X.13.) Uo.
85 Jkv.I.(X.12.)p.16.
86 Bp.110.§.(2) „...ha a tanú vallomása a terheltével, vagy különböző tanúk vallomásai egymással ellentétben állnak, az ellentét tisztázását szükség esetén szembesítéssel kell megkísérelni".

tanú is jelen volt a „Kána-audiencián". Ő is Brusznyait igazolta a Kána vallomásában foglaltakkal szemben, mind az „M"-készletek, mind a városvédelmi terv tekintetében, s megerősítette a „K"-vonal szám átadását is. A szembesítés ezúttal is elmaradt!

Az október 12-i tárgyalási napot a tanács elnöke 16 óra 20 perckor rekesztette be.

A negyedik nap – október 14-én 10 órakor – a tanúk kihallgatásával folytatódott a tárgyalás.

Stefán László – BM-dolgozó

az ügyben eljárt nyomozótiszt, aki a forradalom előtt DISZ-titkárként „működött". A bankszámlaletiltásról és a fegyverek bevonásáról beszélt.[87] Stefán beszélt arról, hogy Brusznyai bérlista készítését kérte. A letiltásról szóló okmányt csatolta Stefán, arról viszont hallgat, hogy elkészítette-e a listát, amely az iratokban mellékletként szerepel (s amelyről Pap János vélelmezte, hogy a pártházból került Brusznyaihoz). A tanács elnöke nem tisztázta a kérdést.

Takács Antónia

bírósági kihallgatásán sokkal visszafogottabban és tárgyszerűbben nyilatkozott, mint a nyomozás során tette. A vallomás a leírt levelekre Horváth Ferenc munkakönyvvel kapcsolatos ténykedésére vonatkozott.

Egy kijelentés tekintetében volt szembesítés a tanú és Brusznyai között, hogy ti. az „alispán" kifejezést használta-e Brusznyai. Takács Antónia a szembesítésnél is úgy emlékezett rá, hogy elhangzott a hatalmat oly nagyon ingerlő szó.

A másik szembesítés Horváth Ferenc és a tanú között abban a kérdésben történt, a „ki mondott fel". A tanú ragaszkodott hozzá, hogy Horváth Ferenc, aki a munkakönyvet aláírta.

A szembesítések után Takács Antónia még emlékezett egy Lóránd és Moravecz Lajos, az egyházi ügyek előadója között egy párbeszédre,

87 Jkv.I.(X.14.)p.2–3.

ahol Lóránd figyelmezette Moraveczet, hogy „a püspökkel történt megbeszélés alapján le kellene őt tartóztatni, azonnal hagyja el a várost mert nem felel az életéért"[88].

Lóránd nem bocsátkozott részletekbe, csak annyit jegyzett meg: „Én jóindulatúlag figyelmeztettem Moraveczet."[89]

Lóczi András – „tyúkászsegéd"

a forradalom alatt még honvéd főhadnagy a Gulya-dombra történt kivonulásról, majd Vilma-pusztára és Szentgálra vonulásukról, majd szétoszlásukról beszélt. Terhelő a vallomásában: „Dormány javasolta, hogy összegyűjtsük az erőket a szovjetek ellen, és visszamegyünk Veszprémbe."[90]

Dormány a tanúnak ellentmondott. A szembesítés eredményre nem vezetett.

Tóth József – pártalkalmazott

Horváth Ferenc kisgazdapárti szervező tevékenységét továbbra is vallotta, továbbá, hogy Horváth Lórándot »lezsidózta«[91]. Horváth tagadta a vallomásban foglaltakat: „Én a tanúval soha nem tárgyaltam, tőle mindenki félt, vele mások sem beszéltek."[92]

A tanács elnöke eredménytelenül szembesített.

Pribék István – BM-dolgozó

Horváth Ferenc pártszervező tevékenységén túl most is vallotta a Kádárra tett kijelentéseket. Vele is eredménytelen volt a szembesítés.[93]

88 Jkv.I.(X.14.)p.4.
89 Jkv.I.(X.14.) Uo.
90 Jkv.I.(X.14) Uo.
91 Jkv.I.(X.14.)p.5.
92 Jkv.I.(X.14.) Uo.
93 Jkv.I.(X.14.)p.6.

Huszár Aladár – tanár

is Horváthra vallotta a „Kádár nem bírja a magyar nép bizalmát..." kijelentést, s hogy Lórándot »lezsidózta«.
Horváth tagadott.[94]

Ács László – osztályvezető-helyettes

8 soros vallomása a nyomozati kijelentéseit ismételte meg.[95]

Schim Ferenc – gazdálkodó

megerősítette Horváth Ferenc állítását, hogy „nem vállalt semmit" a Kisgazdapártban.[96]

Somlai Lőrinc – gazdálkodó

egybehangzóan vallott Schim Ferenccel.[97]

Kiss Emil – mezőgazdász

röviden megismételte nyomozati vallomását az elbocsátásokról.[98]

Vatulik Lajos – igazgató

Horváthnak a munkahelyi eltávozásáról beszélt, s ő is megerősítette a Lórándra tett megjegyzést.[99]

Gönczi Sándor – osztályvezető

egyike a 32 elbocsátottnak, aki – Brusznyai védőjének kérdésére – megerősítette, hogy a munkástanács hozta az elbocsátási határozatokat.[100]

94 Jkv.I.(X.14.)p.7.
95 Jkv.I.(X.14.)Uo.
96 Jkv.I.(X.14.)p.8.
97 Jkv.I.(X.14..)p.13.
98 Jkv.I.(X.14.)p.8.
99 Jkv.I.(X.14.)p.9.
100 Jkv.I.(X.14.)p.10.

Moravecz Lajos – előadó

Lóránd rá vonatkozó – Takács Antónia által idézett – fenyegetését erősítette meg. „V. r. vádlottól és a Forradalmi Tanácstól való félelmemben hagytam el a várost."[101] – dramatizálta a helyzetet az egyházügyi előadó.

Simon István – csoportvezető

a káderanyag égetését, „a 80 fős alispáni hivatal" tervét, és az elbocsátásokat említette. „Minket a Munkatörvénykönyv 29.§. alapján küldtek el. Indok erre vonatkozólag az volt, hogy nem vagyunk szakemberek, sztálinisták és rákosisták vagyunk."[102]

Lomniczi Gyula

a pénzek kezeléséről beszélt röviden, vallomása nem szolgál új ismerettel.[103]

Kiss László – mezőgazdász és
Györkös Piroska

vallomása a nyomozatival egyező volt.[104]

Mihály János – főhadnagy

Kiss Gaál kijelentéseit erősítette meg a szovjetek erőszakoskodásairól, az élelmezés 10 napos korlátozásáról. Vallott arról is, hogy 6 löveget irányzott Kiss Gaál a szentkirályszabadjai repülőtérre.[105]
Észrevételében Kiss Gaál ellentmondott, s a szembesítés ez esetben is eredménytelen maradt.

101 Jkv.I.(X.14.) Uo.
102 Jkv.I.(X.14.)p.11.
103 Jkv.I.(X.14.) Uo.
104 Jkv.I.(X.14.)p.12–13.
105 Jkv.I.(X.14.)p.13.

Németh József – főhadnagy

a lényeget illetően Mihály Jánossal egyezően vallott.[106]

Hekli Ignác – géplakatos

volt honvéd tiszt, akinek Kiss Gaál parancsnoka volt a forradalom alatt, a régi tisztek szolgálatba állításáról beszélt. Udvardit említette név szerint, de emlékezni vélt Kiss Gaál kijelentésére „...70 tisztet szerveznek a régi hadsereg tisztjeiből, és aki közülük nem felel meg, az elmehet portásnak".

Kiss Gaál tiltakozott a neki tulajdonított kijelentések ellen. S hozzátett még egy mondatot: „Nyugat-Németországban semmiféle rokonom nincs."[107]

A mondatnak nincs előzménye a tárgyalási anyagban, de a nyomozatiban igen (Zsigmond József vallomásában). Nem tudni, hogy került felszínre a tárgyaláson a Kiss Gaál cáfolata. Minden bizonnyal a jegyzőkönyv lejegyzésekor, vagy a szerkesztésekor kimaradt egy mondat. Az információ azonban lényeges, hiszen a németországi „páncélos rokon" is a már említett ÁVH-s módszerek kelléktárából származik.

Balogh Sándor – tisztviselő

volt tiszt a megyei kiegészítő parancsnokságon vallotta, hogy Kiss Gaál kért ludovikás tisztekről anyagot, „akiket fel fog használni".

Kiss Gaál megjegyzése: „Schnekta ezredes is itt volt tanúkihallgatáson, és ezt nem mondta, így én sem mondtam ilyet, amit a tanú állít."[108] Az elrendelt szembesítés nem vezetett eredményre.

Láng Kálmán – otthonigazgató

is a „minősítő tanúk" között szerepelt. Hangsúlyozta „komoly és gondolkodó emberek teljesen kiábrándították a pozícióhajhászásukkal és veszekedésükkel. A tanári[109] becsület megcsúfolása volt ténykedésük...

106 Jkv.I.(X.14.)p.14.
107 Jkv.I.(X.14.)p.16.
108 Jkv.I.(X.14.) Uo.

Jelenleg már mindenki tisztában van I. r. vádlott tanítási módszerével is, ugyanis tanításában a marxista részt kihagyta, amikor pedig ezt nem tette, akkor ezt a részt igen meggyalázóan, cinikusan adta elő"[110]

Brusznyai észrevétele: „...ez nem igaz, valótlan, amit a tanú állít".

Földesi István – százados

terjedelmes vallomásában megismételte mindazt, amit a nyomozás során vallott.[111]

Horváth Árpád – BM-dolgozó

sorkatona volt Kiss Gaál alakulatánál, s volt parancsnokának az oroszok erőszakoskodásáról tett állítólagos kijelentéséről tett vallomást, amit Kiss Gaál továbbra is tagadott.[112]

Horváth Árpád volt az utolsó tanú október 14-én. A tárgyalás 18 óra 30 perckor szakadt félbe.

Az ötödik nap – október 15-én – az elnök 8 órakor vette számba a megjelenteket. Az első tanú

Németh Tóth József – pártmunkás

aki a forradalom kitörésekor „mint pártmunkás a belügyi szervek patronálásával" volt megbízva, beszámolt arról, hogy ő szedte össze a „pártfunkciót betöltött elvtársaktól a személyi védelmükre kiadott fegyvereket"[113] – mintegy 8-10 pisztolyt. Látta továbbá a Bíró Sándor áv.-szds. lakása előtt a házkutatáskor felsorakozott rendőröket.

Ferenczivel kapcsolatos fontosabb kijelentései az alábbiak: „Ferenci őrgy. magatartását – amíg nem hallottam a kulisszák mögötti dolgokról – igen jónak értékeltem. November 1-jén átmentem a rendőrségre azon célból, hogy Ferenczivel megbeszéljem a kommunisták letartóztatásának megakadályozását. Ferenczi őrgy. ekkor kijelentette, hogy ő nem

109 Gépelési hiba folytán "tanácsi becsület" szerepel a szövegben.
110 Jkv.I.(X.14.)p.17.
111 Jkv.I.(X.14.)p.17–19.
112 Jkv.I.(X.14.)p.19–20.
113 Jkv.I.(X.15.)p.2.

paktál a fasisztákkal, nem fogja a kommunistákat letartóztatni. Mondtam akkor neki, hogy beszéljünk meg valami jelet, hogy egymást értesíteni tudjuk akkor, ha ez mégis megtörténne. Ekkor a válasza már nem volt megnyugtató, mert azt mondta »a jel az lesz, ha letartóztatták őket«."[114] A mondat értelmét az „őket" megjelölés valójában csorbítja. Bizonyosan „őt" mondott a tanú, és többszörös hiba folytán került a jegyzőkönyvbe „őket"[115].

Ferenczi észrevételében a pártbizottság épületében tartott házkutatásokról tett említést: „...egyetemisták akartak kimenni házkutatást tartani, én ezért rendőröket küldtem ki, hogy *látszatra* ők tartsák a házkutatást, de ne nyúljanak semmihez".[116] (Kiemelés az eredetiben. K.F.)

Németh Tóth megerősítette Ferenczinek azt a kijelentését is, hogy addig marad a helyén, amíg a kormányban kommunisták lesznek.

Molnár Tamás – előzetes letartóztatott

a Forradalmi Tanácsban tevékenykedett. Vallomása szerint november 1-jén beszélt Pap Jánossal „hogy a pártbizottság dolgait hogyan őrizzük meg... Pap János... azt mondta, hogy erre nincs szükség, mert azt megfelelően őrzik".

Megerősítette: „olyan hangok keletkeztek, hogy V. r. vádlott Lóránd zsidó, ezt többen is hangoztatták, így V. r. vádlott lemondott az elnöki tisztségről".

Fontos információ még. „Amikor I. r. vádlottat javasolták a Forradalmi Tanács elnökének, azt mondta: »Megválasztásom azzal a feltétellel fogadom el, ha támogatnak a tömegindulat megfékezésében, a rend fenntartásában, és a sztrájk beszüntetésében, a termelő munka megindításában«"[117].

114 Jkv.I.(X.15.) Uo.
115 Ferenczi ezt a párbeszédet szó szerint így mondta el. A tanú bizonyosan „őt" helyet „őtet" mondott, a leírásnál az első t-t k-ra cserélte a gépíró.
116 Jkv.I.(X.15.)p.2.
117 Jkv.I.(X.15.)p.3.

Gulácsi Sándor – döntőbizottsági döntőbíró – előzetes letartóztatott

az október 30-án megválasztott megyei munkástanács elnöke. Valójában a tanácsi elbocsátások koronatanúja vallotta: „Határozat született, hogy a sztálinistákat és rákosistákat le kell váltani. Ezen határozatot a *megyei pártbizottság is jóváhagyta* Ennek alapján egyes osztályok megbízottai előterjesztették az elbocsátásokra a javaslatokat. Ezután szavaztak, és így került sor az elbocsátásokra történő döntésekre. Ez a szavazás november 2-án volt, majd egy listát készítettünk az elbocsátottakról. A végérvényes döntést a forradalmi bizottság egyik tagja hagyta jóvá. November 3-án Horváth Ferenc IV. r. vádlott alá is írta az elbocsátottak munkakönyvét. Horváth Ferenc a munkástanács ülésén nem vett részt."[118]

Gulácsi Sándor szerint 14 személyt érintett az elbocsátás, közülük 6-nak a „munkakörét kormányrendelet szüntette meg".

Senkinek sem jutott eszébe tisztázni, valójában mennyi is volt az elbocsátottak száma (mint emlékszünk általában 32 elbocsátást emlegetnek).

dr. Héthelyi Ferenc – fogorvos

vallotta, hogy „amikor a Forradalmi Tanács megalakult, ezen tanács állandó nexusban volt a pártszervezettel... A Forradalmi Tanács üléseire Pap párttitkár is személyesen feljött"[119].

„Én magam is mentem a pártszervezethez tanácsért, ahol is azt mondták, hogy »csináljatok, amit akartok«."

Beszélt arról, hogy Brusznyai „fegyvert kiadni nem akart, ez ellen legerélyesebben tiltakozott... Amíg kormányrendelet nem jött arra, hogy a nemzetőrséget fel kell fegyverezni, addig fegyvert nem adtak ki"[120].

Kincses Gábor – bv. törzsőrmester

A börtön körül történtekről és a rabok lecsillapításáról tett rövid vallomást.[121]

118 Jkv.I.(X.15.)p.4.
119 Jkv.I.(X.15.)p.5.
120 Jkv.I.(X.15.) Uo.
121 Jkv.I.(X.15.)p.5–6.

Tóth István – százados

aki Sánta parancsára jelent meg az egyetemen, és beválasztották a Forradalmi Tanácsba; a védelmi tervről, és az azon szereplő lövegekről beszélt, amelyek a „szovjet reptérre összpontosultak”[122].

Kiss Gaál Imre helyzetének súlyosítására szolgált még néhány adalékkal. Ezek közül egy: „...mondta nekem II. r. vádlott: »Tóth, most már maga is tehetne valamit a forradalom érdekében«. Ekkor tett olyan kijelentést is, hogy már 3 hónapja szervezi a *régi tisztekből a hadsereget"*. (Kiemelés tőlem. K.F.)

A tanú – Brusznyai védője kérdésére – kijelentette azt is: „a katonai direktórium törvénytelen szerv volt, ennek megalakítását Földeák javasolta”[123].

Andó Károly – főhadnagy

főleg a Veszprém környékén állomásozó szovjet alakulatok élelmezéséről beszélt, s a védő kérdésére elismerte, hogy írást kaptak a Forradalmi Tanácstól. „...kapott írás azt tartalmazta, hogy a Forradalmi Tanács hozzájárult a szovjetek élelmezéséhez”[124].

Ivanyos Lajosné – tanár

jelen volt az első küldött közgyűlésen. Fontos elem a vallomásában, hogy Brusznyai „esztelenségnek minősítette azt az elhatározást, hogy a dunántúli kormányhoz küldötteket küldjenek”[125].

Vesztergom János – egyetemi hallgató

Lórándnak a püspökségen tett – 15 perces – látogatásáról vallott, mindenben megerősítve Lóránd vallomását.[126]

122 Jkv.I.(X.15.)p.6.
123 Jkv.I.(X.15.)p.7.
124 Jkv.I.(X.15.)p.8.
125 Jkv.I.(X.15.) Uo.
126 Jkv.I.(X.15.)p.9.

Czibók István – tanácsi dolgozó

a városi tanács elnökhelyettese az utca-névváltoztatásokról beszélt. Ennél lényegesebb azonban, amit Jónás védője kérdésére válaszolt: „Jónás álláspontja az volt, hogy embereket ne bocsássanak el állásukból.”[127]

Izsák János – ügyész

megismételte a nyomozati vallomását.[128]

Anhoffer István – kőműves

– a Forradalmi Tanács tagja volt – visszavonta a nyomozati vallomását. „Tudomásom szerint Kiss Imre önként mondott le az elnöki tisztségről. *Én a nyomozás során azért mondtam, hogy Kiss Imre eltávolítását I. r. vádlott írta alá, mert őrizetbe voltam, így alá írtam ezt a vallomást"*. (Kiemelés tőlem. K.F)[129]

Újabb nyom arra, hogy nemcsak Brusznyait bántalmazták, tanút is kényszerítettek terhelő vallomás megtételére.

Varga József – bv. szakaszvezető

a rabok kiengedéséről vallott röviden, többek közt kijelentette: „A börtön körül nagy tömeg volt, akik hangulata igen fenyegető volt.”[130] (Sic!)

A börtönbe befogadott ÁVH-sokra nézve is szerepel egy mondat a vallomásában: „... úgy kezeltük, mintha előzetesben lettek volna, cellába voltak zárva”[131].

127 Jkv.I.(X.15.) Uo.
128 Jkv.I.(X.15.) Uo.
129 Jkv.I.(X.15.)p.10.
130 Jkv.I.(X.15.)p.11.
131 Jkv.I.(X.15.) Uo.

Losonczy Ferenc – mérnök

ötödéves hallgatóként a MEFESZ delegálta a Forradalmi Tanácsba Jónás Oszkár elnöksége alatt. Információja negatív: november 2- és 3-án nem hallott fegyverek kiadásáról tanácskozni.[132]

dr. Halmai János – megyei bírósági elnök

megismételte nyomozati vallomását. Érdemes kiemelni a vallomásból: „...én és a megyei ügyész helyettese aláírtuk a foglyok szabadonbocsátására vonatkozó írást, de megmondtam, hogy ez nem végleges szabadonbocsátás, hanem csak felfüggesztjük a végrehajtást, későbbiek során ezt felül fogjuk vizsgálni"[133].

Villangó Miklós – BM-dolgozó

a volt börtönparancsnok is lényegében a nyomozati vallomását tartotta fenn. A bíróság előtt is vallotta: „...felkerestem Havasi őrgy.-ot, ő mondta, hogy rövidesen jön egy bizottság, akik felül fogják bírálni a rabok ügyét"[134].

Az ÁVH-s tisztek ügyében is becsületesen vallott a volt börtönparancsok: „Értesítést kaptam, hogy ezeket be kell fogadnom, bár rendelvény[135] erre nézve nem volt. Ekkor elmentem Mikola Bálinthoz, aki mondta, hogy *csak fogadjam be őket, ehhez nem kell rendelvény, mert biztonságuk érdekében lesznek börtönben."*[136] (Kiemelés tőlem. K.F.)

Szabó János – egyetemi adjunktus

vallomásában egyik adalék, hogy őt, mint volt párttitkárt szótöbbséggel beválasztották a Városi Forradalmi Tanácsba, a másik – ennél fontosabb: „...Czibók István tett javaslatot, hogy a dolgozók közül kiket kell

132 Jkv.I.(X.15.) Uo.
133 Jkv.I.(X.15.)p.12.
134 Jkv.I.(X.15.)p.13.
135 Rendelvény: az ügyész, vagy a bíró aláírásával ellátott utasítás a börtön részére, hogy az előzetes letartóztatottat fogadja be, vagy az elítélten a szabadságvesztést hajtsa végre.
136 Jkv.I.(X.15.)p.13.

elbocsátani, én megkérdeztem, hogy ezeket miért kell elküldeni. Azt mondták, hogy azért, mert nem felelnek meg. Ezeket többségükben el is bocsátották, vagy alacsonyabb munkakörbe helyezték"[137].

A tanú – aki elmondta magáról a bíróság előtt, azt is hogy „A párt megyei elnökségének tagja voltam október 23 és november 4 között" – vallomásából tehát kitűnik, hogy az elbocsátások mögött – nem csak elviekben, mint azt Gulácsi vallomásából tudjuk, hanem – személyre bontva is a forradalom előtti vezetés állt Czibók személyében.

Dr. Mikola Bálint – járási ügyész[138]

vallomásában van egy kiemelkedően fontos közlés: „Halmai közölte velünk, hogy Péntek elvtárs nem jött be. Nem sokkal később én kaptam egy papírt, hogy én vegyem át a megyei ügyészségvezetői teendők ellátását. Ekkor én telefonáltam a Legfőbb Ügyészségre, ott Götz elvtárs közölte, hogy egyelőre ezt vegyem át, majd később, amikor a helyzet konszolidálódik, elrendeznek mindent. Ezt én közöltem a Forradalmi Tanács tagjaival is."[139]

S ami hiányzik a vallomásból, pedig a vád tárgya szempontjából lényeges: senki sem tisztázta a tanúval, a börtönparancsokkal, az ÁVH tagjainak „személyi biztonságuk érdekében" történő befogadását a börtönben.

Mikola jelentésének nyoma van más forrásban is. A Legfőbb Ügyészség 1957. június 3-i beszámolójában az alábbiak szerepelnek: „Szilágyi József elvtárs jelentést kapott Veszprémből, hogy az ügyészség megválasztotta forradalmi bizottságát, és a megyei ügyészt leváltotta. Ezt jelenti a legfőbb ügyésznek, aki olyan utasítást adott, hogy amennyiben a forradalmi bizottság elnöke rendes, becsületes ember, lássa el a feladatát, és az új népi szervekkel vegye fel a kapcsolatot."[140]

137 Jkv.I.(X.15.)p.14.
138 A járási ügyész ma az első fokon általában eljáró városi ügyészségek vezetőjének megfelelő beosztás.
139 Jkv.I.(X.15.) Uo.
140 MOL.288.fond 30/1957/12 őe. Az októberi és novemberi események története a Legfőbb Ügyészségen (Október 29. Hétfő).

Havasi László – „BM-dolgozó"

volt ÁVH-őrnagy, megyei főosztályvezető vallomása legalább annyira kulcsfontosságú, mint Pap Jánosé. Eddig – a nyomozati anyagban ismertettük – Havasi csak üzent a nyomozóhatóságnak, most tett először formális tanúvallomást.

Október 26-ról elmondta, hogy a forradalmi bizottság követelte az ÁVH lefegyverzését, s mikor ezt elutasította, azt akarták elérni, hogy az ÁVH ne legyen az utcán. Amikor „megkérdezték az eseményekkel kapcsolatban, milyen álásponton van az ÁVH, azt válaszoltam nekik, hogy mi védelemre rendezkedtünk be, ha támadnak, nem hagyjuk magunkat."

Október 27-én – folytatta vallomását az újból hatalomba helyezett Havasi – „délutáni órákban Kiss Gaál szds. Lóránd és Sánta ales. jelent meg nálam, és mondták, hogy a fegyvereinket adjuk át, mert ez a tömeg követelése, én erre mondtam nekik, hogy nem adom át, mert ők nem illetékesek arra, hogy azt átvegyék.

Ezt megelőzően *döntöttünk úgy, hogy Ferenczi r. őrgy.-ot beküldjük a Forradalmi Tanácsba,* hogy minket tudjon tájékoztatni az ott történtekről, azonban, amikor láttuk, hogy Ferenczi nem teszi meg, *akkor már tudtuk, hogy átállt*"[141]. (Kiemelés tőlem. K.F.)

27-én döntött úgy Havasi, „..hogy elhagyjuk a Főosztályt, és a legközelebbi szovjet egységhez megyünk. *Erre felsőbb utasítás is jött...* Kiss Gaál szds-t kérettük magunkhoz, kértük őt, hogy menjen be a városba, és hozza el asszonyainkat, majd későbbiek során a gyerekeket is. Ekkor velem volt Kovács szds. és Tamás őrgy is... Kiss Gaál megérkezett a családokkal, és egy Weapon gépkocsival ki is vitt minket a szentkirályszabadjai reptérre a szovjetekhez"[142].

Havasi és társai azután visszatértek Veszprémbe. Visszamentek a főosztály épületébe. „Ferenczit kerestük, de ő nem volt bent, így Danyi alezredesre kellett várakoznunk egy negyed órát, majd ennek elteltével 2 géppisztolyos rendőr jelent meg, akik őrizetbe vettek minket, majd ekkor Ferenczi is megjelent, aki közölte velünk, hogy saját érdekünkben biztonsági őrizetbe helyez bennünket."[143]

141 Jkv.I.(X.15.)p.15.
142 Jkv.I.(X.15.) Uo.
143 Jkv.I.(X.15.) Uo.

Beszélt Havasi az urándokumentációról. Kiderült, a dokumentáció eredetileg Havasi Lászlónál volt, ő adta tovább megőrzésre Sántának. „Írás ellenében Kiss Gaál és Lóránd jelenlétében Sánta át is vette a dokumentációt. Ez tudomásom szerint II. r. vádlott kocsiján lett leszállítva a sziklába, onnét november 5-én sértetlenül vissza is kaptuk, majd átadtuk a szovjeteknek."[144]

Kérdésekre elmondta még Havasi: „Én október 26-án már 100%-osan ellenforradalomnak minősítettem a helyzetet".

A börtönben töltött időről Havasi vallomása ellentmondásos: Egyrészt panaszolja „semmiféle előnyös helyzetet nem éveztem, ablaktalan helyiségben voltunk, penészes ételt kaptunk... szabad mozgásunk nem volt", másrészt kijelentette: „Védelemre is be akartunk rendezkedni a bv. fegyverzetéből."[145]

Kiss Gaál Imre személyesen feltett kérdésére adott válasz is jellemző: „Én sem önben, sem a katonáiban nem bíztam."[146]

Ferenczi kérdésére adott válasza pedig: „Addig, amíg le nem tartóztattak, bíztam önben."

Ferenczi továbbra is állította: „Tanú önként ment a börtönbe."

Az eredménytelen szembesítés után nem volt több kérdés, észrevétel.

Ezután furcsa perbeli jelenet következett. Tanúkihallgatásra megjelent Brusznyai védőjének indítványára:

Sebestyén Ferenc

az egykori megyei pártitkát, a kihallgatás idején megyei rendőrfőkapitány. Miklós Imre védő a kihallgatás megkezdése előtt bejelentette, hogy „a tanú kihallgatásától elállok". Az ügyész nem ellenezte a védői bejelentést, s így Sebestyén kihallgatása elmaradt.

Sohasem tudjuk meg, mi indította arra a védence életéért keményen és minden lehetőséget kihasználva küzdő Miklós Imrét, hogy elálljon az általa indítványozott tanú kihallgatásától. Fogadjuk el: komoly oka lehetett a nyilatkozatának.[147]

144 Jkv.I.(X.15.)p.16.
145 Jkv.I.(X.15.) Uo.
146 Jkv.I.(X.15.) Uo.
147 Jkv.I.(X.15.)p.17.

Nagy Sándor – egyetemi hallgató,
Szijj Ferenc – egyetemi hallgató,
Péterffy Tibor – egyetemi hallgató,
Kaczaunder Károly – egyetemi hallgató

a nyomozás során tett vallomását ismételte meg.[148]

dr. Besnyő János – adminisztrátor

beszámolt a Monori Gyulával megtett szombathelyi útjukról.[149]

Borsodi József – százados

Perge Imre egységének ezred törzsfőnöke az október 31-i katonai tanács választásáról beszélt, exponálva Maczkó felszólalását. „...»nem kell az ÁVH, én Budapestről a forradalom tüzéből jöttem, ott folyik a vér, a Zrínyi Akadémia átállt a forradalomhoz«..."[150]

Benczur János – tizedes

is az október 31-i állománygyűlésről beszélt, ahol „..Perge lett az elnök. Maczkó szds. keverte meg az egészet, mert ő vette át az egész gyűlés irányítását, mondva, *hogy neki van tapasztalata a forradalom vezetésébe...*" (Kiemelés tőlem K.F.) Ez a kijelentés eddig sehol sem merült fel!

19 óra 30 perckor befejeződött a tárgyalási nap.

A hatodik napon – október 16-a – 8 órakor kezdődött a tanúk kihallgatása. Még 25 ember várt a kihallgatásra.

Kohánszky Béla pékségéd – előzetes letartóztatott

Brusznyai és Kiss Gaál zárkatársa volt. Vallomása szerint Kiss Gaál kijelentette, hogy nem Brusznyai, hanem ő rendelte el a védelmi terv készítését.

148 Jkv.I.(X.15.)p.17–18.
149 Jkv.I.(X.15.)p.19.
150 Jkv.I.(X.15.) Uo.

Ezt a vallomását fenntartotta a Kiss Gaál Imrével történt szembesítés után is.

dr. Nyék László előadó – előzetes letartóztatott

a leváltásokról és alacsonyabb munkakörbe helyezésekről beszélt. Tőle tudjuk, hogy a munkástanács kétszer vitatkozott a javaslatban szereplők névsorán.[151]

Kovács Györgyné

Kovács György áv.-százados felesége, vallotta, hogy Kiss Gaál Imre átvitte őket a szovjet alakulathoz.[152]

Komoróczki István – pártalkalmazott

vallomása szerint Ferenczi megtagadta, hogy ő és Havasiné meglátogassa a börtönben lévő ÁVH-sokat.

Ferenczi ezt az állítást tagadta: „ez nem igaz, a tanú azért vall így, mert érdekelt az ügyben, ugyanis a sógora ott volt a börtönben az ÁVH-sok között"[153]. A szembesítés eredménytelen maradt.

Tamás András – „BM-dolgozó"

vallomásának fontosabb részletei: „Ferenczi őrnagyot összekötőnek jelöltük ki a Forradalmi Tanács felé. Ferenczi azt mondta: »bízzatok bennem« ...Elmenetelünk után a városban Ferenczi olyan hangulatot teremtett, hogy:»az ÁVH vezetői megszöktek«..."[154]

Felpanaszolta, hogy letartóztatták, csomagot, látogatót nem engedtek a börtönbe, s Ferenczi nem volt hajlandó felvenni a felesége feljelentését, „amikor a lakásomat kirabolták..."

Ferenczi László az ÁVH-sok letartóztatásának magyarázataként a

151 Jkv.I.(X.16.)p.3.
152 Jkv.I.(X.16.) Uo.
153 Jkv.I.(X.16.)p.4.
154 Jkv.I.(X.16.)p.5.

„budapesti rádió utasítására" hivatkozott. Most nem említette az Országos Rendőrkapitányság közvetlen, telefonon adott parancsát.

Tamás Andrásné

sérelmezte, hogy férjét nem látogathatta meg, továbbá nehezményezte a lakásán tartott házkutatást.[155]

Bana Zsigmond – volt rendőr törzsőrmester

tanú volt „a letartóztatott ÁVH-sok fogdakezelője". Vallotta, hogy Ferenczi „...bement hozzájuk és ott beszélgettek is. Egyik alkalommal én vittem nekik reggelit, ekkor ott volt Ferenczi, és beszélgettek... A többi ÁVH-sok vagy önként jöttek be, vagy rendőri kísérettel lettek beszállítva"[156].

Szűcs István – egyetemi hallgató(?)

bírósági kihallgatása során lényegileg a nyomozati vallomását ismételte meg.[157]

Megerősítette, hogy a Brusznyai által utalványozott 100 db géppisztolyt nem osztották ki.

Brusznyai észrevételében erre nézve kijelentette „...teljes mértékben felelősnek érzem magam, hiszen erre a papírt én írtam alá"[158].

Ádám János – főhadnagy

beszélt a szovjet repülőtérre állított 8 lövegről. November 4. hajnalára emlékezve kijelentette: „nekem II. r. vádlott... azt az utasítást adta, hogy semmilyen körülmények (...) se lőjünk"[159].

155 Jkv.I.(X.16.) Uo.
156 Jkv.I.(X.16..)p.6.
157 Jkv.I.(X.16.)p.6–8.
158 Jkv.I.(X.16.)p.8.
159 Jkv.I.(X.16.)p.9 (...) hiányzik a „között" szó.

Gelencsér György – százados

hadműveleti osztály vezetője volt az alakulatnál. Érdemben nem tudott nyilatkozni.[160]

Fodor Mihály – főhadnagy

november 1-jén Sánta alezredes parancsára elkészítette a védelmi tervet. „Hogy ezt ki ellen készítettem, nem tudom... A terv november 2-án este készült el, ezt Dormány szds. vette át... A tervet Imre őrgy. megnézte és mondta, hogy nem ér semmit. Erre Sánta ales. azt mondta, hogy nem baj, jól van ez így, a civilek úgysem értenek hozzá"[161].

Kiss Gaál ez utóbbi tekintetében ellentmondott: „Én láttam azt a tervet, ez nem volt »falterv«, mert arra a hadműveletet végre lehetett volna hajtani."[162]

Fodor fhdgy. azzal folytatta a szakmai polémiát: „A gyalogos ezred nem volt bevonva."

Anélkül, hogy fel tudnánk oldani, kinek volt igaza a két katona vitájában, azért tértünk ki erre a részletre, mert a *védekezés* körében mindkét állításnak jelentősége van. A tervet készítő főhadnagy úgy próbálta menteni magát, hogy eleve alkalmatlan tervet készített, Kiss Gaálnak viszont az állt érdekében, hogy felmutassa: volt alkalmas védelmi terv, de ő nem hajtotta végre.

A városvédelmi tervek kérdése valójában szerepelt a Magyar Honvédség Forradalmi Bizottmánya november 2-i határozatai között[163]. Ez ad magyarázatot arra, miért kérdezte meg Kána tábornok Brusznyaitól, hogy van-e városvédelmi tervük!

160 Jkv.I.(X.16.)p.10.
161 Jkv.I.(X.16..)p.10–11.
162 Jkv.I.(X.16.)p.11.
163 Belügyminisztérium II. Főosztály, VIII. Osztály Eseménynaptár (november 2.) p.44. „A magyar honvédség forradalmi bizottmánya határozatot hozott Janza honvédelmi miniszter leváltásáról, a budapesti egységes parancsnokság létrehozásáról, hadműveleti tervek kidolgozásáról, Budapest védelmének megszervezéséről és a Pozsonyban tartózkodó ENSZ.-bizottság Budapestre hozásáról." Vö. még: *Horváth Miklós:* A Magyar Néphadsereg és az 1956-os forradalom (Háttértanulmány – kézirat a TTB. részére).

Bodogán János – tanácselnök,

aki a forradalom kitörésekor tanácselnökhelyettes volt, saját elbocsátásáról beszélt („mint teljesen alkalmatlant" bocsátották el), s hogy a fegyverét a rendőrök bevonták.

Ferenczi ez utóbb állításra megjegyezte: „...kormányrendelet volt arra, hogy a polgáriak adják le a fegyvert"[164].

Kamarás Iván – volt rendőr százados

fültanúja volt Ferenczi telefonbeszélgetésének az ÁVH-tagok őrizetbevételéről Papp János őrnaggyal.

A házkutatások ügyéhez is volt egy mondata a tanúnak: „November 3-án telefonon jelentették, hogy a Hóvirág lakótelepen ÁVH-beosztottak dorbézolnak, ekkor mentek oda ki rendőrök és egyetemisták"[165].

Hergovics István

megjelent tanú kihallgatásától a védelem – indokolás nélkül – elállt. A kihallgatást a bíróság mellőzte.[166]

Bedő László

a MOKÉP vállalat vezetője volt a forradalom kitörésekor. A vállalat igazgatói székében Jónás megerősítette.[167]

Vízkeleti László – pénzügyőr

Hivatalos ügyben járt a Forradalmi Tanácsnál. „...ahol ott volt Czibók és Jónás is... Czibókról ekkor az volt a közhír, hogy ő a polgármester"[168] – vallotta a tanú, nyilván akinek a vallomásával a védelem nyilván azt akarta bizonyítani, hogy a régi vezetés embereit nem üldözték.

164 Jkv.I.(X.16.)p.12.
165 Jkv.I.(X.16.) Uo.
166 Jkv.I.(X.16.) Uo.
167 Jkv.I.(X.16.)p.13.
168 Jkv.I.(X.16.) Uo.

Bokor Imre – cipész

a Forradalmi Tanács gyűlésein vett részt a cipészszövetkezet küldötteként. Vallotta, Brusznyai ellenezte a fegyverek kiosztását.[169]

Pénzes Anna – adminisztrátor

a munkástanács által elhatározott felmondásokat gépelte „amire dr. Nyék és Rajkai adtak utasítást. I. r. vádlott nem volt otthon, így IV. r. vádlott nevét gépeltük a papírra"[170].

Horváth Ferenc észrevétele. „Bejelentem, hogy a tárgyalás elején nem éreztem magam bűnösnek, most a munkakönyvek aláírásáért és az elbocsátásokért bűnösnek érzem magam."[171] Sajátos módosítás a védelmi pozíció erősítésére, éppen amikor tisztázták a tanúk, (ha már bűn elküldeni a szakmailag alkalmatlanokat, mert „kommunisták" és „sztálinisták") az elbocsátásokat a párt jóváhagyta, és a konkrét személyek kiválasztására sem Horváth tett javaslatot.

Pénzes László – postaműszaki ellenőr

vallomásából kiderül: Szöllősy javasolta távollétében Horváth megválasztását a Forradalmi Tanácsba.[172]

Lohonyai Sándor (?)

Horváth Ferenccel folytatott beszélgetést a forradalom alatt, s kijelentette a tanú előtt, hogy *nem vesz részt* a Kisgazdapárt szervezésében.[173]

A sajátos védelmi logikát vetíti előre ez a tanúvallomás. Nem a vád szigorú kötelme bizonyítani, hanem *elvárás,* hogy a vádlott bizonyítsa, mit nem tett. Ez más szóval a bizonyítási teher megfordítása.

169 Jkv.I.(X.16.) Uo.
170 Jkv.I.(X.16..)p.14.
171 Jkv.I.(X.16.) Uo.
172 Jkv.I.(X.16.) Uo.
173 Jkv.I.(X.16.) Uo.

Mócza Ottó – hadnagyot

Dormány hívatta a védelmi terv ügyében, de a tanú semmire nem tudott visszaemlékezni.[174]

dr. Veöres Miklós – ügyvéd

csak arra emlékezett, hogy Brusznyai nem akart a Forradalmi Bizottság elnöke lenni.[175]

Házi Endre – tanársegéd

egy október 29-i gyűlésre emlékezett, ahol többen „követelték, hogy meg kell szervezni a védelmi rendszert, össze kell fogni a dunántúli katonai egységeket... I. r. vádlott nem helyeselte, és azt mondta:»ez marhaság«"[176].

Mester József – segédmunkás

volt honvéd törzsőrmester, egyike a Gulya-dombi kivonulóknak. Beszélt a fegyverletételi parancsról, amelyet Kiss Gaál adott Dormánynak. „Az utcán meglehetősen nagy lövöldözés folyt... Dormány szds. parancsára a sziklára két fehér zászlót tűztünk ki... négyszemközt mondtam Dormány szds.-nak, hogy vagy megszökünk vagy fogságba esünk. Ennek következtében elhatároztuk, hogy elhagyjuk a szolgálati helyünket... fegyverünket magunkkal vittük... azért vittem magammal, hogy akár az egyetemisták, akár a szovjetek ellen az életemet megvédjem... a szovjet ellen nem akartam harcolni."[177]

Dormány László kérdésére a tanú határozott választ adott: „Ön fegyverletételre parancsot adott."

Dormány még megjegyezte: „Ön lázított és ennek alapján vették fel a katonák újra a fegyvert... útközben mondta nekem: »jó, hogy kijöttél a sziklából, mert agyonlőttelek volna a fegyverletétel miatt«."

174 Jkv.I.(X.16.)p.15.
175 Jkv.I.(X.16.) Uo.
176 Jkv.I.(X.16.) Uo.
177 Jkv.I.(X.16.)p.16.

Mester erre nem tiltakozott, csak megjegyezte: „Én ekkor tegeztem le először a III. r. vádlottat."[178]

Gyimesi Károly – rendőr őrnagy

vallotta: „Tudomásom szerint a budapesti főkapitányság parancsot adott, az ÁVH-beosztottak őrizetbevételére..."[179]

Ő volt az utolsó tanú. A tárgyalási napot a tanács elnöke 17 órakor rekesztette be.

A hetedik tárgyalási nap kezdete október 17-én reggel 8 óra.

A tárgyalási nap első negyede az iratismertetésekkel telt el. A vádlottakra vonatkozó valamennyi csatolmányt[180] felolvasta a tanács elnöke, ide értve a környezettanulmányokat is.

Ismertetésre került még – a védő csatolta – Brusznyai „tudományos működéséről kiállított iratok, valamit az 1956 november 4-e utáni rövid működési igazolás".

A tanács elnöke a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította, és felhívta az jogosultakat a perbeszédek megtartására.[181]

Az ügyész a tárgyaláson

A perrendtartás szabályai szerint elsőként az ügyész tartja meg a perbeszédet, „s abban – a vonatkozó jogszabályokat is megjelölve – indokolt indítványt terjeszt elő arra, hogy a bíróság a terheltet milyen bűncselekményben mondja ki bűnösnek, s vele szemben milyen büntetést alkalmazzon"[182].

A Brusznyai-per ügyésze azt a megoldást választotta, hogy vádlottanként összefoglalta a tényállást s a jogi minősítést, s külön részben beszélt a büntetésekről.[183]

Ami a tényállást illeti a perbeszédben *semmi sem módosult a vádirati tényálláshoz képest* (ide értve az indítékokat is).

178 Jkv.I.(X.16.) Uo.
179 Jkv.I.(X.16.)p.17.
180 Jkv.I.(X.17.)p.1–2
181 Bp.169.§.(1) bek.
182 Bp.169.§.(2) bek.
183 Jkv.I.(X.17.)p.2–8.

Ami a jogi minősítésben egyetlen változás van: Ferenczi László IX. r. vádlott esetében az ügyész enyhébb minősítést – a BHÖ.1.pont (2) bek. – indítványozott megállapítani.

A továbbiakban az ügyész a vádlottakat – s elsősorban Brusznyait – a tanácsrendszer törvényen kívül helyezéséért és 240 halottat eredményező harcokért tette felelőssé.

Az ügyész ezt követően előadta: „A vádlottak két csoportba oszthatók: polgári személyekre, valamint katonai személyekre. A társadalmi veszélyesség vizsgálatakor lehetetlen nem kettéválasztani őket. A polgári személyek már a származásuk tekintetében is más elbírálás alá tartoznak. A származásuknál fogva I. r. vádlott a népidemokratikus államrendszerünk ellen ellenséges[184] magatartást tanúsított (sic!) a polgári vádlott társaival együtt. A katonatiszt vádlottak figyelmen kívül hagyták, hogy nekik a nép váll-lapot adott, valamint azt, hogy október előtt is proletár munkáshatalom volt a vezető erő. Mégis elsőnek emeltek kezet a munkáshatalomra."[185]

Az előbbiekhez képest Brusznyait az ügyész „eszmei irányító, vezető" jelzővel illette, aki „főispáni funkcióra törekedett", Kiss Gaál „karrierista típus, aki valójában két vasat tartott a tűzben" ...III. r. vádlottal (Dormány László) kapcsolatban... hasonló a megállapításom. IV. r. vádlott (Horváth Ferenc) a kommunista dolgozók elbocsátására aktivizálta magát, alispáni hivatalt szervezett. V. r. vádlott (Lóránd Imre) I. r. vádlotthoz hasonlóan járt el. Bár őt zsidó származása miatt nem támogatták, és le is váltották. Ő »csak« azt akarta... hogy a veszprémi újságnál ő legyen a vezető... vele kapcsolatban több pozitívum is felmerül, amit kérek, hogy az ítélet kiszabásánál a bíróság vegyen figyelembe... VI. r. vádlott (Jónás Oszkár) karrierista jellem... leváltotta Péntek megyei ügyészt... nála is felmerülnek pozitívumok, amelyeket indítványozok figyelembe venni... VII. r. terheltet (Bíró Zoltán) is a karrierizmus jellemzi. Az operatív csoport nagyon nagy veszélyt jelentett. VIII. r. terhelt (Monori Gyula) ...szürke pont volt az ezen ellenforradalmi csapatba (sic!). Ő azonban szintén részt vett a fegyverek kiutalásában, amelynek alapján a bűnössége nem kétséges. Ugyanez a véleményem XII. r. Éva Sándor hadnagyról is. IX. r. terhelt (Ferenczi László) cselekményét a félelem motiválta. Ő csatlakozott az ellenforradalomhoz... Nemcsak félelem, hanem gyávaság is jellemzi IX. r. terhelt tevékenységét. X. r. vádlottat (Maczkó Miklós) teljes mértékben a karrierizmus és érdemszerzés jellemzi. Gyáva volt, hogy a munkáshatalom érdekében bármit is tegyen... XI. r. terheltet (Perge Imre) a személyes bosszú vezette"[186].

184 Az ügyész a frázishalmozásban nem vette észre (vagy ő sem értette, mit mond?), hogy az "államrendünk *ellen ellenséges"* valójában az államrend híve!

185 Jkv.I.(X.17.)p.5.

Még néhány jellemző ügyészi mondat: „A közbiztonság csak akkor vált veszélyessé, amikor a fasiszták kezébe került a fegyver... Lóránd és Jónás terheltek kivételével a többi terhelt a tárgyalás során nem tanúsított megbánó magatartást... Érzésem az, ha az ellenforradalom győzedelmeskedett volna, ők a mi ügyünket nem vizsgálták volna egy héten keresztül a kora reggeli óráktól a késő esti órákig. Az elmondottak alapján I. r. terhelt vonatkozásában a legszigorúbb, II. r. III. r. IV. r. vádlott tekintetében szigorú, V. r., VI. r., VII. r., IX. r. vádlottak vonatkozásában cselekményükkel arányban álló, míg VIII. r. és XII. r. vádlottak tekintetében a Btá. 55. §.-ának alkalmazásával[187] enyhe büntetés kiszabását indítványozom. Indítványozom továbbá vádlottakkal szemben a vagyonelkobzást és közügyektől eltiltást, valamint a katona vádlottakkal szemben lefokozás kimondását is."[188]

Az ügyészi vádbeszéd tényállással foglalkozó része meg sem kísérelte, hogy számot vessen a *tényekkel.* Egy jellemző példát említve: Brusznyai pesti útjánál ellentétes tanúvallomások állnak a bizonyítás anyagában, s más dokumentumok (a Kána vezette Forradalmi Tanács határozatai) is Brusznyai vallomását támogatják. Minderről azonban egyszerűbb volt nem szólni, csupán *valószínűsíteni, s ezt tényként megállapítani,* hogy Brusznyai a fegyverek kicsikarása ügyében járt Budapesten. Hasonló módon Brusznyai Árpád – és a többi vádlott – minden tevékenységének „ellenforradalmi célzatú" előadása is a tényeknek a valóságtól eltérő torzítása, a szovjet mintájú koncepciós perek mintájára, a Visinszkij által meghonosított gyakorlat alapján

A perbeszéd teljesen figyelmen kívül hagyta a törvényes Nagy Imre-kormány rendeleteit. Pl. ÁVH.-tagok őrizetbevétele, nemzetőrség felfegyverzése.

186 Jkv.I.(X.17.)p.5–6.

187 Az enyhítő szakasz, amelynek segítségével a törvényben előírt büntetés alsó határa alatt lehet a büntetést kiszabni.

188 Jkv.I.(X.17.)p.6.

Az ügyészi álláspont a perbeszédben is az *ideológiát és nem a jogot* tekintette zsinórmértéknek. A büntetés kiszabás tekintetében is elsősorban az *osztályharcos bíráskodás* vezérelte.

A mit tehetett a védelem?

A védők

szerepéről eddig kevés szó esett. A Bp. szabályai szerint: „A terhelt érdekében az eljárás bármely szakaszában védő járhat el"[189]. Az eljárásjogi törvény szólt a védő jogairól is.[190]

A Bp. kommentárja szerint: „A nyomozás szakaszában a védő részvétele elvben és általában ugyancsak megengedett. Kivételesen korlátozható, ha fellépése (pl. a terhelttel való érintkezés, az egyes eljárási cselekményeknél való jelenlét, az iratok megtekintése stb.) az eljárás sikerét veszélyeztetné... azonban ez a korlátozás is csak eseti jellegű, az eljárási aktusokra, illetőleg meghatározott eljárási szakaszokra szorítkozó lehet, és nem terjedhet ki eleve az egész nyomozás szakaszára."[191] A gyakorlatban azonban más volt a helyzet. A vizsgált időszakban *nem volt olyan ügy folyamatban Magyarországon, ahol a nyomozati szakban a védő jelen lehetett volna a nyomozati cselekményeknél!* Nem volt ez másként a Brusznyai-ügyben sem.

Elsőként tehát a védő a tárgyaláson jelenhetett meg és léphetett fel – mint látni fogjuk, a politika által igen korlátozott mértékben – védence érdekében.

A vádbeszéd tehát elhangzott. „Ezután a védőbeszéd következik, amelyet a védő, vagy ha védő nem jár el, a terhelt ad elő."[192] A Brusznyai-perben eljárt védők által kidolgozott védelmi stratégia bízvást nevezhető tudathasadásosnak. Az első számú büntetőjogi főkérdésről – a bűnösség kérdéséről – ugyanis egyik sem mert vitát nyitni, jól tudva, hogy az védencére eredménnyel nem járhat, sőt, önveszély nélkül elő sem adható. A bűnösség ugyanis nem jogi hanem politikai

189 Bp.48.§.(1) bek.

190 Bp.52.§.(1) „...az eljárás bármely szakában szóban vagy írásban indítványokat és egyéb előterjesztéseket tehet. Az ügy iratait a bíróságnál és – ha az eljárás sikerét nem veszélyezteti – a nyomozás során is megtekintheti.[(2) bek.]Azokat a határozatokat, amelyek ellen fellebbezésnek van helye, a védővel is közölni kell".

191 Bp.Komm.p.161.

192 Bp.169.§.(4) bek.

kategóriaként merült fel ezekben az ügyekben. A gyakorlatban tehát csak az történhetett, hogy a védő (és legtöbb esetben a védence) elismerte a bűnösséget, és a továbbiakban vitatta a vád tényállási elemeit, ezzel mintegy gyengítve a *bűnösség mértékét*, s tudva, hogy a felmentés valójában elérhetetlen, a lehető legenyhébb büntetés elérésére törekedett.

Elsőként *dr. Miklós Imre* Brusznyai Árpád védelmében emelkedett szólásra[193]: „I. r. vádlott védelmében nem kívánom vitatni a bűnösség kérdését." – mondta, majd óvatosan támadta a tanúk szavahihetőségét. Bár nyilvánvaló az anyagból, hogy az egyik központi kérdésként beállított „fegyverek kiosztása" témakörben Kána hamisan vallott, a védő nem merte kiejteni a nevét, s nem merte hiányolni az el nem végzett szembesítéseket a vele ellentétesen valló tanúkkal. Ugyanígy életveszélyes és hiábavaló lett volna Pap János megyei párttitkár, vagy Stefán DISZ-titkár-nyomozótiszt vallomásának valódiságát vitatni. Miklós Imre tehát így fogalmazott: „A tanúvallomásoknál figyelembe kell venni azt is, hogy harag vagy egyéb körülmény is fennállt náluk."

Az utána következő mondatot, hogy ti. az ilyen tanúvallomás a vádlott terhére nem értékelhető, már nem volt célravezető elmondani.

Miklós Imre kitért Brusznyai és Kiss Gaál vallomásának ellentétére anélkül, hogy Kiss Gaál vádlottnak ártott volna! Ezt a tisztességes magatartást – mint látni fogjuk – nem mindegyik védő követte.

A védekezés következő pillére az volt (valójában ez a bűnösségnek mondott ellent), hogy igazolja, a forradalmi szerveket mind a kormányhatalom, mind a helyi hatóságok legálisan működő népi szerveknek ismerték el már október 26-án (tehát a Nagy Imre-beszéd előtt!).Itt említette Miklós Imre: „Első ténykedésük volt, hogy Havasi őrgy.-ot és Sebestyén párttitkárt hívatták, akik ezzel a ténykedéssel egyetértettek... Lóránd Kossa Istvánnal beszélt, Kossa elfogadta és engedélyezte a Forradalmi Tanács működését."

Brusznyai tevékenységének felsorolásánál hangsúlyt kapott a védőbeszédben a szovjet csapatokkal szembeni nyugodt magatartásra felhívás, a fegyverek kiadásának ellenzése. „Ellenezte a dunántúli kormány megalakítását", s november 1 után az adminisztratív munka megszervezése, a nemzetőrség fegyverkérelmének tolmácsolása a HM-ben,

193 Jkv.I.(X..17.)p.6–8.

ahol kérte a veszprémi katonaságnál uralkodó tarthatatlan helyzet megoldására új parancsnok küldését. A védő igen jól oldotta meg a Kána-vallomás következtében előállt helyzetet. Kána szavait „egy ezredes" szájába adta, azzal, hogy „ha pedig I. r. vádlott alaptalanul hivatkozott volna Kána vőrgy.-ra, akkor ez kiderült volna akkor, amikor Kána vőrgy.-ot Dormány vádlott felhívta". Emellett hivatkozott arra is – valójában ez a tanúvallomást feleslegessé is tette –, hogy „Október 31-én... a Honvédelmi Minisztériumból parancs érkezett, mely szerint fel kell fegyverezni a nemzetőrséget."

A Forradalmi Tanács által kiadott rendeleteket Brusznyai nem írta alá – érvelt a védő –, s a pártvagyonra utalva kijelentette: „I. r. vádlott MDP-t a rádió és egyéb bejelentések alapján november 2-án megszűntnek tekintette.„ Sorba vette továbbá: Brusznyai nem adott parancsot az ÁVH-sok őrizetbevételére, a városvédelmi terv készítésére Sánta vallomása szerint az OLP adott parancsot. „Október 26-án és 27-én még I. r. vádlott nem láthatta, hogy ellenforradalom van... Az október 26-i MDP központi vezetőség határozata is igazolja állításomat."

Szólt még a védő Brusznyai sztrájkellenes tevékenységéről, s hangsúlyozta: „Egyéni célja volt a rend és nyugalom biztosítása." Enyhítő körülményként betegsége és tudományos munkássága is szóba került. Végül a védő a büntető törvény enyhítő rendelkezésének alkalmazásával[194] „*határozott tartamú büntetés kiszabását*" kérte.

dr. Major Ákos Kiss Gaál Imre II. r. és Ferenczi László IX. r. vádlott meghatalmazott védőjeként, valamint VIII. r. Monori Gyula kirendelt védőjeként szólalt fel.

Kiss Gaál Imre védelmében előadta:[195] „A vádhatóság nem vizsgálta dialektikusan a veszprémi ügyet. A veszprémi események az országos események után kullogtak." Ez a védekezési stratégia – amely az *egész* kisebbítésével kíséreli meg a *részt* még kisebb jelentőségűvé tenni – valójában nem kifogásolható. Az a későbbi mondata, hogy „November 3-ig az ellenforradalmi fejlődést a veszprémi ellenforradalmi tanács fékezte" kétes értékű, ugyanis a központi intézkedéssel elrendelt fegyverkiadást burkoltan a Forradalmi Tanács tagjaira hárította.

A védekezés másik iránya Majornál: a civilek felelősek elsősorban, „...kívülről jött a fertőzés... (a katonák)... a talajt akkor vesztették el lábuk alól, amikor a laktanyákba is behatolt az Ellenforradalmi Tanács".

Major Ákos is támadta a tanúvallomásokat, ugyanúgy név nélkül, mint Miklós Imre tette. „A tanúk vallomásainak igazsága igen aggályos" – állította.

Kiss Gaál magatartását két irányban taglalta a védő: „..a direktóriumi cím semmit nem jelentett a gyakorlatban. Mint ilyen, semmit sem tehetett. Nem is tett." A másik: „A vérontást Kiss Gaál akadályozta meg, hiszen hadosztályparancsnoka azt mondta: »csak akkor lőni, ha lőnek rájuk«. Kiss Gaál ezzel szemben kiadta a parancsot:»semmi szín alatt nem lőni«." A szovjet repülőtér "bemérését" nem értékelte szovjetellenes cselekedetnek a védő „...a lövegeket nemcsak a szovjet reptér felé mérte be, hanem a város felé is be volt mérve".

S egy sajátos érv: „II. r. vádlottnak tudnia kellett, hogy karrierizmusa (sic!) a népi hatalom megszűnésével megszűnik, így ezzel kapcsolatban célzat nem lehetett".

Az utolsó argumentum az „ÁVH-sokkal szembeni magatartása nagymértékben csökkenti vádlott társadalmi veszélyességét".

A büntetésre a védő nem tett indítványt.

Bíró Zoltán VII. r. vádlott védelmében[196] Major kiemelte, az operatív csoport megalakítását a Helyőrségi Forradalmi Tanács rendelte el. Bíró Zoltán a lefoglalt pénzt az államnak juttatta vissza.

A cselekmény *minősítését* is támadta a védő, és a vádlott terhére a Katonai Büntetőtörvénykönyv[197] 85.§-ban foglalt bűncselekményt[198] látta megállapíthatónak. Enyhítőként említette: „...országos viszonylatban nagy volt a zűrzavar, más vonalon az ellenforradalmi eseményekben nem vett részt 2 gyermek atyja".

A büntetésre nem tett indítványt.

Monori Gyula VIII. r. vádlott védelmét[199] az ügyész „értékítéletével" kezdte. „VIII. r. vádlott »szürke reszortfelelős« volt..." egy igen nehéz helyzetben, „..amikor a katonák majdnem egymásnak mentek".

194 Btá.14.§.(2) bek.
195 Jkv.I.(17.)p.8–9.
196 Jkv.I.(X.17.)p.9.
197 1948. évi. LXII. tv.
198 Visszaélés a szolgálati hatalommal, alapesete 6 hónaptól 1 évig, minősített esete 6 hónaptól 5 évig terjedő börtönnel büntethető.
199 Jkv.I.(X.17.) Uo.

Az 5 soros jegyzőkönyv szerint ezzel a kirendelt védői perbeszéd be is fejeződött.

Ferenczi László IX. r. vádlott érdekében[200] mondott felszólalásában Major Ákos úgy találta „A tényállás tekintetében semmi vitatnivaló nincs". (Persze, ha vitatni kellene Havasi és mások vallomását, amit különösen egy Major Ákos nem vállalhatott.) Utalt azért a Budapestről kapott utasításra az ÁVH-sok őrizetbevételénél, és vitatta a minősítést. „Ezen cselekményeinél *személyes szabadság megsértéséről*[201] vagy *hivatali hatalommal való visszaélésről*[202] van szó." (Kiemelés tőlem. K.F.) Az megint kényes kérdés, hogy a jogszerű utasítás végrehajtása miért valósítja meg e két bűncselekmény bármelyikét, ugyanis akkor ki kell mondani, hogy a Nagy Imre-kormány határozatai jogszerűek, aminek felvetése eretnekség bűne nélkül nem volt lehetséges.

Maradtak tehát az enyhítő körülmények, sajátos majori megfogalmazásban: „...az egyetemisták hőbörgése ellenére november 1-jéig nem folyt vér Veszprémben". S az indítvány: „Olyan börtönbüntetés kiszabását kérem, mely visszaadja a vádlottat az életnek."

Egy rövid pengeváltás az ügyész és Major Ákos között[203], s a tanács elnöke 17 órakor berekesztette a tárgyalási napot.

A nyolcadik nap, október 18-án 8 órakor folytatódtak a perbeszédek. Első felszólaló

200 Jkv.I.(X.17.)p.10.
201 BHÖ.132.
202 BHÖ.123–130.pont.
203 Major utalt arra Kiss Gaál védőbeszédében, hogy „A szovjet emlékmű Veszprémben érintetlen maradt". Az ügyész – élve a Be.170.§.(1) bek.-ben biztosított viszontválasz lehetőségével az alábbiakat mondta: „A védelem *politikai indokolásával* szeretnék foglalkozni. Veszprémben a szovjet emlékműről levették a csillagot, a temetőben a szovjet hősi emlékművet meggyalázták. Bizonyos tekintetben Veszprém előbb járt Budapestnél az ellenforradalmi események alatt. Itt már október 26-a körül követelték az egyetemisták a semlegességet, valamint a varsói szerződésből kilépést. Védő: Én a vallomásokból úgy tudtam, hogy a szovjet emlékmű nem sérült meg". (Kiemelés tőlem. K.F.).Jkv.I.(X.17.)p.10. Arra már nem merészkedett Major Ákos, hogy megvédje saját álláspontját az események menetét illetően.

dr. Köves József

Dormány László III. r. vádlott meghatalmazott védője volt. A védőbeszédet[204] ő is az alapállásról indította: „A tényállás okirat szerint precízen elfekszik", majd Majorhoz hasonlóan „...az ellenforradalom polgári vonalon indult el, a katonák csak csatlakoztak ehhez" – álláspont a védelem alapja. A folytatás – a tudathasadás jegyében: – „Kétségtelen, hogy a katonai vádlottak bűncselekményt követtek el, azonban vádlottak nem ismereték fel azt, amit elkövettek. Osztályhelyzetükből és magatartásukból nem tételezhető fel, hogy árulók lennének."

Nem kell túlzottan nagy jogászi felkészültség ahhoz, hogy felismerjük a belső ellentmondást a védő mondataiban. Ha ugyanis a katonák „nem ismerték fel" hogy bűncselekményt követnek el, akkor *a tévedés esete* vizsgálandó – ami, mint emlékszünk, *büntethetőséget kizáró ok*[205] –, s a második mondat tartalmát is ide véve a védőnek felmentést kellett volna kérni. Ő azonban csak addig ment el, hogy a súlyosabb BHÖ. 1. pont (1) bek helyett az enyhébb BHÖ. 1. pont (2) bek. megállapíthatóságára tett óvatos utalást („Vitatható, hogy szervező volt-e."). Ami ezután következett, az nemcsak védői etikát, hanem az emberi tisztességet is sértett. Ez pedig az a védekezési mód, hogy a védő olyan vádlott-társakra irányítja – tudatosan és rosszhiszeműen – a felelősséget, akik maguk is súlyos vád alatt állnak. Enyhébb ez az etikátlan védekezési mód az operatív csoporttal kapcsolatban, amikor is azt állította a védő, hogy: „Az operatív csoport öntevékenyen dolgozott, II. r. vádlott nem tudott erről", *de a halálos minősítés alatt álló Brusznyaira történő oktalan felelősséghárításra nem lehet elfogadható magyarázatot adni.* A védői okfejtés pedig – a fegyverek kérdésében – az alábbi: „III. r. vádlott kétségtelenül hibás, hogy a fegyverek kikerültek, mivel *elhitte I. r. vádlottnak,* hogy a HM hozzájárult a fegyverek kiadásához". (Kiemelés tőlem. K.F.)

A tisztesség azt kívánta volna, hogy ebben a kérdésben legalább ne hagyja figyelmen kívül a telefonbeszélgetést (ha már nem merte Kána vallomásának valódiságát kétségbe vonni), amely egy ismeretlen ezredessel folyt – amikor Brusznyai Kána „K"-vonal számát odaadta –, s erre, valamint a HM-nek a nemzetőrség felfegyverzését elrendelő pa-

204 Jkv.I.(X.18.)p.1–2.
205 Btá.13.§.

rancsára is utalhatott. Nem volt tehát védence érdekében rákényszerítve, hogy másik vádlottat terheljen. Valójában ez a védekezés – s ezt is átláthatta a tárgyalás menetéből Köves József – nem szolgált Dormány javára sem. Dormány ezzel ugyanis a vádhatóság (majd a bíróság) felfogása szerint is nem jogosult személytől (Brusznyaitól) fogadott el katonai természetű utasítást, amelynek teljesítését köteles lett volna megtagadni.

Vitatta még a védő Dormány „ellenforradalmi szándékát" is.

A Gulya-dombra való kivonulás magyarázataként, a védő szerint: „...egy tanú vallja, hogy a szovjetek ellen felfejlődési parancsot adott ki (Dormány). A tanú nem volt érdektelen, hiszen ő maga is felelős az ügyben... Parancsot adott előtte két órával a fegyverek letételére, majd utána felfejlődési parancsot ad ? Ez nem egykönnyen elképzelhető". Ez szakmailag nem a legjobb megoldás ugyan (sokkal inkább Dormány előadására kellett volna utalni, hogy ti. kényszerítették, esetleg a fogságtól való félelem is helyet kaphatott volna itt), de legalább nem etikátlan.

Maczkó Miklós X. r. vádlott védelmében is Köves József járt el. Az érdekében mondott rövid perbeszédben[206] homályos állásponttal szembesülünk. „X. r. vádlott karrierista volt és bár csúnya dolog, de nem bűncselekmény. A személyi kérdés országos probléma, volt, bár joguk nem volt arra, hogy bárkit is beosztásából elmozdítsanak... a X. r. vádlottat megtévesztették, ami az akkori helyzetnek tudható be... igazságos ítélet kiszabását kérem."

dr. Papp László dr. Horváth Ferenc IV. r. és Perge Imre IX. r. vádlott meghatalmazott védője volt.

Horváth érdekében[207] hangsúlyozta: „mint közigazgatási előadó volt beosztásban IV. r. vádlott senki elbocsátását nem javasolta... Nem vádlott elgondolása volt az elbocsátás, hanem a munkástanács volt az, aki elrendelte a dolgozók elbocsátását... a Kisgazdapárt szervezésében nem vett részt, ezért kérem a Kisgazdapárt szervezésének vádpontját vele szemben mellőzni". Aligha róható a védő terhére, hogy nem hi-

206 Jkv.(X.18.)p.2.
207 Jkv.I.(X.18.)p.3.

vatkozott arra a tényre: Kádár János is megszavazta a korábbi koalíciós pártokra alapuló többpártrendszer engedélyezését. Ez a védekezés túl volt azon, amit a hatalom elviselt.

Vitatta a BHÖ. 1. pont (1) bek. szerinti minősítést, és ő is – bár a tényállás szerint felmentést kellett volna elsősorban kérnie – a BHÖ. 1. pont (2) bek. szerinti enyhébb bűncselekmény megállapítását kérte, figyelemmel a vádlott 3 gyermekes állapotára és arra, hogy „vádlottnál az egész esemény ideje alatt fegyver nem volt".

Perge Imre védelmében Papp László kiemelte „uszító hangú beszédet nem mondott... Az ott lévő (ti. az október 31-i állománygyűlésen államvédelmi tisztet megmotozta, igazolványait elvette, erre megválasztották a Forradalmi Tanács elnökének. Vádlott nem akart bűncselekményt elkövetni... Az »M«-készlet megbontására írásbeli utasítást kapott Moór ezredestől". Ezek után vetette fel a védő „...bírálja el a bíróság, hogy a BHÖ.1.pont (2) bek-ének bűntettét kimerítette-e a vádlott cselekménye. Vele szemben enyhe ítélet kiszabását kérem".

dr. Velsz Aladár három vádlottat védett Lóránd Imre V. r., dr. Jónás Oszkár VI. r. vádlottat meghatalmazás és Éva Sándor XII. r. vádlottat kirendelés alapján.

Lóránd Imre védelmében[208] a kiadott Forradalmi Tanácsi rendeletekért a felelősséget elsősorban Szöllősy Pálra hárította, aki „az Ellenforradalmi Tanácsnál mániákus rendeletgyártó volt, és ezen rendeletekre Lóránd nevét nyomtatták".(Ez esetben etikai kifogás nem emelhető Velsz ügyvéd védekezése ellen, Szöllősy Pál ugyanis külföldre menekült, így az ő helyzetét a védekezés semmiben sem nehezítette.) A börtönnél a helyzetet olyannak látta a védő, hogy „itt intézkedni kellett". A három iskolaigazgató elmozdítása „nem politikai okból történt..."

A védekezés további részében a Forradalmi Tanács működésének törvényességét célozta meg a védelem: „Lórándban bízott a párt, megnyugvással vették tudomásul, hogy ő az elnök. Kossa miniszternek bejelentette, hogy milyen események vannak kialakulóban Veszprémben, akkor Kossa mondta neki, hogy maradjon a helyén, és vigyázzon a rendre. Vádlott a fegyverek kiadása ellen harcolt... megtett mindent a sztrájk megszüntetése érdekében." Mindezek után a BHÖ. 1. pont (2)

208 Jkv.I.(X.18.)p.3–4.

bek. minősítést és „vele szemben enyhe ítélet kiszabását kérem" – fejezte be a védelmet Velsz Aladár Lóránd tekintetében.

dr. Jónás Oszkár védelmében a védő a börtönnél kialakult helyzetre hivatkozott, továbbá, hogy Péntek Károlynak ő csak üzenetet közvetített, s hogy „vállaltvezetőt nem engedett leváltani".

Ma már nehéz rekonstruálni a védelem az ő esetében miért nem hivatkozott a bíróság elnökének és az illetékes ügyésznek a büntetések *félbeszakítását* engedélyező hozzájárulására, hangsúlyozva, hogy nem erőhatalommal nyitották fel a börtönt.

Tény, hogy a védő dr. Jónás Oszkárra a BHÖ.1.pont (2) bek helyett *hivatali hatalommal visszaélést* bűncselekményének[209] megállapítását és *végrehajtásában felfüggesztett börtönbüntetés* kiszabását kérte.

Éva Sándor XII. r. vádlottra a védői nyilatkozat[210] – négy és fél sor – amely szerint Éva Sándor cselekménye nem a BHÖ.1.pont (2) bek., hanem *szolgálati hatalommal való visszaélés* büntette, és *végrehajtásában felfüggesztett börtön* a védő által kért büntetés.

Az utolsó szó jogán

a vádlottak a védőbeszédek után nyilatkoztak.[211]

Brusznyai Árpád: „Bűnösnek érzem magam, amire a eljárás során jöttem rá. Büntetendő cselekményeket követtem el. Az ügyész úr által beterjesztett vádban úgy néz ki a cselekményem, mintha én annak elkövetésére 1956.október 23 előtt már készültem volna. Származásom és családi viszonyaim valóban arra mutatnak, hogy tipikus ellenforradalmár vagyok. Apám vállán 5 tagú család volt, nekem a Horthy-korszak semmit nem nyújtott, magánúton, saját erőmből tanultam. 1947-ben nyugaton ösztöndíjas voltam, és visszajöttem... 1956 októberében elmehettem volna, magammal víve a roppant értékes urándokumentációt. Ez eszem ágában sem volt... A végső katasztrófát nem tudtam

209 Ez a minősítés semmilyen módon nem alkalmazható, mert alanya csak hivatalos személy lehet. Ha elismerik a Forradalmi Tanácsot törvényes szervnek, úgy Jónás hivatalos személy ugyan, de cselekménye nem bűncselekmény; ha viszont – mint ez gyakorlat volt – a Forradalmi Tanácsot nem ismerik el törvényes hatalmi szervként, úgy annak tagja nem hivatalos személy.

210 Jkv.I.(X.18.)p.4.

211 Bp.170.§.(2) bek.

meggátolni. Bűnös vagyok, de igyekeztem pozitív eredményeket kiharcolni"[212]

Ez a felszólalás – halálbüntetést előterjesztő ügyészi indítvány után – csak az aradi vértanúk hasonló helyzetben tett hasonló nyilatkozataihoz mérhető. Egy esély az életben maradásra.

S ebben a helyzetben is volt egy mondat, ami – ha tetszik – üzenet az utókornak. „A végső katasztrófát nem tudtam meggátolni". Ama végső katasztrófát, *amelyet a november 4-i szovjet támadás idézett* elő sem Brusznyai Árpád – az antik tudományok szerelmese, aki kötelességtudatától és hazaszeretetétől indíttatva rendet és biztonságot teremtett szűkebb pátriájában –, sem más rendelkezésre álló erő nem tudta elhárítani.

Kiss Gaál Imre egy sorban nyilatkozott: „Bűnös vagyok, igazságos ítélet kiszabását kérem[213].

Dormány László: „...Nagyon szégyellem magam. Hogy a megindított folyamatot meggátolni nem tudtam, s ezzel részese lettem az ellenforradalomnak. Az egyetemistáktól én is féltem... Bűnös vagyok, megérdemlem a büntetést."[214]

dr. Horváth Tibor: „Bűnös vagyok, beismerem. Én a múlt rendszertől jót nem kaptam, így azt a rendszert nem is kívánom vissza... 3 15 éven aluli gyermekem van. Cselekményemet nem előre megfontolt szándékkal követtem el. Igazságos ítéletet kérek."[215]

Lóránd Imre: „A tárgyaláson értesültem, mennyi emberáldozat volt Veszprémben. Tudom, hogy ennek én is oka vagyok... Október 31-én emberi erő a fegyverek kiadását nem gátolhatta meg... beteg vagyok, kérem méltányolni eddigi életemet. Igazságos ítélet kiszabását kérem."[216]

dr. Jónás Oszkár: „...Ha ellenforradalmár vagyok, abban a pozícióba kerülve valóban tehettem volna súlyos intézkedéseket... A börtönnél lévő fegyveres erőt felhasználni nem lehetett. Ugyanis a szökevények után talán lőttek volna, de a tömeggel szemben nem használták volna fegyvereiket... Igazságos ítélet kiszabását kérem."[217]

212 Jkv.I.(X.18.)p.4–5.

213 Jkv.I.(X.18.)p.5.

214 Jkv.I.(X.18.) Uo.

215 Jkv.I.(X.18.) Uo.

216 Jkv.I.(X.18.Uo.

Bíró Zoltán: „Igazságos ítélet kiszabását kérem."[218]

Monori Gyula: „A jelenlegi társadalmi rendszerben nyertem el a képesítésem, nincs gondolatomban sem, hogy a szocializmus ellensége legyek. Igazságos ítélet kiszabását kérem."[219]

Ferenczi László: „Azért maradtam a helyemen, hogy Budapesten, Miskolcon és egyéb városokban megtörtént események Veszprémben ne ismétlődjenek meg. Nem a váll-lapom féltéséből maradtam ott. Aki az októberi események alatt ki merte jelenteni, hogy csak addig vagyok szolgálati helyemen, amíg a kormányban a kommunisták vannak, az nem lehet ellenforradalmár."[220]

Maczkó Miklós: „Célom az volt, hogy az ezrednél a fegyelmet visszaállítsam. November 3-án szorgalmaztam a szovjet csapatok élelmezését, harcoltam, hogy a fegyverek ne kerüljenek ki... Jutason egyetlen lövés ne hangozzék el. Hibámat belátom, igazságos ítélet kiszabását kérem."[221]

Perge Imre: „Október 31-ig mint katona harcoltam az ellenforradalmárok ellen. Lázító beszédet nem tartottam, fegyvert ki nem adtam, ezért nem is érzem magam bűnösnek. Igazságos ítélet kiszabását kérem."[222]

Éva Sándor: „Már a kihallgatásom során beismertem a bűnösségem. Parancsra kerültem be a Forradalmi Tanácsba."[223]

A tárgyalási nap végének időpontját ezúttal a jegyzőkönyv nem tartalmazza.

Az „utolsó szó" elhangzása után a perrendtartás szabályai szerint[224] zárt ülésre vonult vissza. Az ítélet kihirdetésére ugyanis másnap 1957. október 19-én 10 órakor került sor.[225]

217 Jkv.I.(X.18.) Uo.
218 Jkv.I.(X.18.)p.6.
219 Jkv.I.(X.18.) Uo.
220 Jkv.I.(X.18.) Uo.
221 Jkv.I.(X.18.) Uo.
222 Jkv.I.(X.18.) Uo.
223 Jkv.I.(X.18.) Uo.
224 Bp.171.§.(1) bek.
225 Jkv.(X.19.)p.1.

Az elsőfokú ítélet, jogi minősítés; büntetés és indokai

A perrendtartás szabályai szerint a bírósági ítélet kihirdetése a rendelkező rész felolvasásával és az indokolás lényegi ismertetésével történik.[226]

Kövessük most mi is ezt a sorrendet.

Az ítélet

rendelkező részében [227]

vannak felsorolva a vádlottak személyi adatai és előzetes fogvatartásuk ideje.

Ezt követően valamennyi vádlottat *bűnösnek nyilvánította*[228] az első fokú bíróság.

A jogi minősítés kérdésében a bíróság eltért az ügyészi indítványtól. Csak Brusznyai Árpád cselekményét minősítette a BHÖ.1.pont (1) bek. szerint népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés *vezetése* bűntettének, míg a többi vádlott a BHÖ.1.pont (2) bek. szerinti népidemokratikus államrend megdöntésére irányuló *tevékeny részvétel* minősítést kapta.

A büntetések: Brusznyai Árpádot *életfogytig tartó börtönre,* 10 év közügyektől eltiltásra,[229] teljes vagyonelkobzásra;

Kiss Gaál Imrét 10 évi börtönre, lefokozásra, 5 év közügyektől eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra;

Dormány Lászlót 10 évi börtönre, lefokozásra, 5 év közügyektől eltiltásra, és teljes vagyonelkobzásra;

Horváth Ferencet 5 év börtönre,3 év közügyektől eltiltásra, vagyona fele részének elkobzására;

Lóránd Imrét 4 év börtönre, 2 év közügyektől eltiltásra, vagyona fele részének elkobzására;

Jónás Oszkárt 2 évi börtönre, 1 év közügyektől eltiltásra, vagyona negyedrészének elkobzására;

226 Bp.171.§.(1) bek.
227 A rendelkező rész – külön aláírt példánya – a kihirdetési jegyzőkönyvhöz van csatolva.
228 Bp.179.§.
229 Az ítéletben az akkori terminológia szerint „...törvényben meghatározott [Btá.40.§ (2) bek.] egyes állampolgári jogoktól való eltiltása" szerepel. Mi a mai szóhasználattal – ami egyszerűbb – jelöljük ezt a mellékbüntetést.

Bíró Zoltánt 2 év börtönre, lefokozásra, 1 év közügyektől eltiltásra, vagyona negyedrészének elkobzására;

Monori Gyulát 1 év és 6 hónapi börtönre, lefokozásra, 1 év közügyektől eltiltásra, vagyona negyedrészének elkobzására;

Ferenczi Lászlót 2 év 6 hó börtönre, lefokozásra, 2 év közügyektől eltiltásra, vagyona negyedrészének elkobzására;

Maczkó Miklóst 3 év 6 hónapi börtönre, lefokozásra, 2 év közügyektől eltiltásra, vagyona negyedrészének elkobzására;

Perge Imrét 2 év börtönre, lefokozásra, 1 év közügyektől eltiltásra, vagyona negyedrészének elkobzására;

Éva Sándort 1 év börtönre, lefokozásra, 1 év közügyektől eltiltásra és vagyona negyedrészének elkobzására ítélte a bíróság

Az ítélet indokolásának vizsgálatánál az írásba foglat ítéleti példány képezi a forrást.[230]

Az indokolás első része a vádlottak életútjának leírását tartalmazza[231] – egyezően a nyomozati és a vádanyagból ismertekkel.

A *történeti tényállás* leírása[232] szolgaian átvette a vádirat hasonló részét. Csupán a mondatok fésültebb használata utal arra, hogy az ítélet írásba foglalója a vádirat szövegezőjénél némileg jobb felkészültségű. A vádlottanként – s ezen belül jórészt kronológiai sorrendben – megállapított tényállás után, egyenként utal az ítélet a vádlott védekezésére és annak „cáfolatára". Ehhez kapcsolja a bizonyítási anyagot. Önmagában az ítélet ilyen szerkesztése nem kifogásolható, mert egy sok vádlottas ügyben segítheti a tájékozódást. Az már érdemi kérdés, hogy a bíróság indokolási kötelezettségének[233] miként tesz eleget. Ebből a szempontból a Brusznyai-per bírósága elégtelen osztályzatot érdemel. Nemcsak azért, mert a kihallgatott tanúk sokszor ellentétes vallomását meg sem kíséreli feloldani, s a kihallgatott tanúk legtöbbjének a létét sem említi meg, hanem főleg azért, mert a vádlottak érdemi védekezésével tényszerűen alig foglalkozik, s ha igen, a bűnösségre ott sem a tényekből, hanem ideológiai alapállásból vonja le a következtetést egy

230 Az írásba foglalt ítélet formailag követi a Bp. 184.§. előírásait. A szóbeli ítélethirdetésen elhangzottakról nincs feljegyzés, vagy más dokumentum. Az írásba foglalás a szóbeli kihirdetés után készült el.

231 Ít.I.p.5–10.

232 Ít.I.p.10–25.

233 Bp.184.§.(4)

szillogizmus alapján: '56 októberi események ellenforradalmiak; aki részt vett az októberi eseményekben ellenforradalmár. Ilyen felfogás mellett egyszerűen *fölösleges időtöltés* azt vizsgálni, ki mit milyen indítékból tett. Ha a *bűnösség* nem büntetőjogi, sőt egyáltalán nem jogi, hanem *politikai* kategória, akkor fölösleges – sőt a hatalom szempontjából, úgy tűnik, megengedhetetlen – vizsgálni, miért bűncselekmény a törvényesen kinevezett Nagy Imre-kormány határozatainak a végrehajtása, miért nem törvényesek azok a forradalomban keletkezett népi szervek (s a bennük való tevékenység bűncselekmény), amelyeket demokratikusan választottak, s amelyekkel kapcsolatban a központi hatalom s a helyi párt és állami hatalom képviselői *kinyilvánították*, hogy elismerik azokat. S ha el nem ismerték, csak kinyilvánították az elismerést, az abban bízókat miért nem illeti meg a tévedés, mint büntethetőséget kizáró ok. Mindezekről a kérdésekről hallgat tehát az ítélet. S mi az, amiről beszél?

Ami az ítéleti tényállás érdemét illeti:

Brusznyai Árpád szerepe ugyanúgy eltorzított, mint azt a vádiratnál megismertük. Ugyanúgy a tények logikája is több lényeges ponton ellentmond az ítéleti tényállás logikájának.

Brusznyai tevékenységét a „Petőfi-kör hatására megalakult Batsányi-kör, ahol vádlottat a kör vezetőjévé választották" megállapításával kezdi az ítéleti tényállást (gondosan elhallgatva, honnan indult a kör szervezésének kezdeményezése), bizonyságául, Brusznyai „tudatos ellenforradalmár" voltát. „Már ezen az ülésen ostorozta az állam vezetőit és a párt hibáit, ezt követően azonban a kör különös szerepet nem töltött be."

Az október 26-i események és a Forradalmi Tanács megválasztása – Lóránd elnökletével, a statáriális rendelet meghozatala Szöllősy Pál szerkesztésében szerepel a tényállásban.

Október 27-i küldöttgyűlésről megemlékezve megállapítja az ítélet, hogy Brusznyai nem támogatta a fegyverek kiosztását. Említi várpalotai útját október 28-án azzal, hogy „Itt magnetofonszalagra vett beszédét közvetítették, melynek tartalma ismeretlen."

Az október 29-i küldöttgyűlés leírásában szerepel: „A gyűlés végén felvetődött a dunántúli kormány gondolata is". (Arról nincs szó, hogy Brusznyai ezzel kapcsolatban miként foglalt állást!) Október 30-át leírva: „Budapestről Földeák László és felesége Ferrári Violetta jelent meg, akik az azonnali fegyveres felkelés mellett voltak, s a budapesti

eseményekre hivatkoztak. Ennek hatására, ha nem is történt meg a fegyveres felkelés, de újból előtérbe került a fegyverek kérdése, amelyet most már I. r. vádlott Brusznyai is támogatott." Ez a ténymegállapítás egyszerűen ellentétben áll – egy kivételével – nemcsak Brusznyai következetes tagadásával, de a tanúk vallomásával is.

Felsorolja ezt követően az ítélet a Forradalmi Tanács rendelkezéseit, amelyek Brusznyai elnökhelyettesi működése alatt keletkeztek.

Részletes leírás következik arról, hogy Brusznyai miként lett elnök, s hogy felosztotta a hivatali funkciókat a Forradalmi Tanács tagjai között, ezen belül „...helyettese Horváth Tibor és... IV. r. dr. Horváth Ferenc vádlott, igazságügyi felelősnek VI. r. vádlott dr. Jónás Oszkárt tette meg"(sic!).

„I. r. Brusznyai vádlott és társai a megyei tanács államhatalmi jogkörét gyakorló intézkedéseit vették kezükbe... október 30-tól működött a katonai direktórium... melynek elnöke II. r. Kiss Gaál Imre szds. volt, a katonai összekötő VIII. r. Monori Gyula... ugyancsak kapcsolat jött létre a rendőrség vonalán IX. r. vádlott Ferenczi László volt r.őrgy... szintén tagja volt a Forradalmi Tanácsnak.(Arról, kik és miért küldték oda Ferenczit, nincs ítéleti ténymegállapítás, pedig erre is van bőven bizonyítási anyag!)

Szűkszavú megállapítás következik a november 1-jei Helyőrségi Forradalmi Tanács megalakulásáról, Sánta letartóztatásáról és a Helyőrségi Forradalmi Tanács megalakításáról, minden megokolás nélkül.

Az ítélet ezután Brusznyai budapesti útjára tér ki, teljes egészében a Kána vallomás szerint. (Emlékszünk, Kána tagadta, hogy engedélyt adott volna az „M"-fegyverek kiadására. „Mindennek ellenére másnap, amikor I. r. vádlott Brusznyai Veszprémbe visszaérkezett, közölte III. r. Dormány szds.-sal, hogy Kána vezérőrnaggyal való beszélgetés alapján kiadhatja az »M«-készletben lévő fegyvereket... A megadott számon Kána vezérőrnagyot akarta III. r. Dormány szds. felhívni... egy ismeretlen nevű ezredes jelentkezett, akivel III. r. vádlott Dormány közölte, hogy I. r. vádlott Brusznyaitól milyen utasítást kapott, aki ezután azt az utasítást adta, hogy ha Kána vezérőrnagy engedélyezte a fegyverek kiosztását, akkor ki kell adni. Ennek alapján 2000 db fegyver lett kiosztva."

A november 3-i jutasi laktanyában történtek a vádirat szerint kerültek az ítéletbe. Ezt követi a tényállásban a Brusznyai elnöksége alatt kiadott Forradalmi Tanácsi rendeletek felsorolása.

Szó esett a „K"-telefonok letiltásáról, a gépkocsik igénybevételéről „személygépkocsival első útja a püspöki palotába vezetett" – jegyzi meg az ítélet is Pap János vallomása nyomán kissé szabadon. A pártkassza lefoglalása, megbízólevelek kiadása is tényállási megállapítás éppúgy, mint, hogy „egyetértett a párt és állami funkcionáriusok lefegyverzésével". Az „egyetértett" felsorolásban szerepel még az ÁVH-tisztek letartóztatása és a Nemzeti Forradalmi Tanács tagjainak önvédelmi fegyverekkel való ellátása is.

Eddig a Brusznyait érintő ítéleti tényállás. Ezután a tényállás indokai következnek. A beismerést említi első helyen, s a védekezést, hogy „a nép érdekeiért cselekedett. Békét akart". A védekezésnek a Kána felkeresésére vonatkozó részére is felhívja az ítélet. A Kána-vallomás elfogadását azzal magyarázza az indokolás, hogy az ellentétesen valló „volt horthysta tiszt" vallomása nem alkalmas megcáfolni Kána vallomását. Arról, hogy a Brusznyai által megadott telefonszám Kána száma volt (Kána tagadta azt is, hogy telefonszámot adott Brusznyainak), olyan zavaró körülmény volt, amivel jobb volt nem foglalkozni az indoklásban – pedig a tényállás része a telefonhívás! –, nem beszélve a hadsereg Forradalmi Tanácsának a felfegyverzésére és a védelmi tervek elkészítésére vonatkozó rendeleteiről, amelyek Brusznyait erősítik és Kána vallomását cáfolják. Mindez ugyancsak hiányosság. Főbenjáró hiányosságok.

Kiss Gaál Imre cselekményeit megállapító tényállás[234] tartalmazza „...a vádlott... 3 vezetőállásban volt államvédelmi tisztnek, valamint családjának segítséget nyújtott." A továbbiakban megállapításra került, hogy „utasítást adott alakulatánál, hogy a körkörös védelmet szervezzék meg... utasítást adott az »M«-készletből 6 löveg zsírtalanítására, és elrendelte, hogy azokat szintén a Szentkirályszabadjára mérjék be." Megállapításra került, hogy „október 28-án... megalakították a Forradalmi Tanácsot, több tisztet az alakulattól eltávolítottak, amihez ő hozzájárult".

Tényállásba került az a beszéde, amelyben az asszonyok megbecstelenítését említette (s amelyet tagadott). A katonai direktóriumot az ítélet akként említi, hogy „...a megye területén lévő katonai parancsnokságok felett az irányítást átvegye". A győri utat ugyancsak említette

234 Ít.I.p.14–16.

az ítélet, ide kapcsolva a „...70 ludovikás tiszt" szervezését. (Ugyancsak Kiss Gaál tagadásával szemben.)

Szóba került a tényállásban Kiss Gaál Imre letartóztatása, mégpedig egy furcsa megállapítással: „...a helyőrség katonai tanácsa valamint az alakulatától ott lévő tisztek felelősségre vonták, majd a helyőrség katonai tanácsa elé utalták *ellenforradalmi magatartása miatt*, illetve kétkulacsossága miatt, végül is őrizetbe vették". (Kiemelés tőlem. K.F.)

Megállapította az ítélet, hogy kiszabadulása után Kiss Gaál parancsot adott, hogy a szovjetekre *ne lőjenek*.

Az ítélet Kiss Gaál védekezését nem fogadta el. Tagadását – a szovjet repülőtér bemérésére, és „szovjetellenes kijelentéseire", valamint arra, hogy Győrbe nem küldöttként volt jelen – elvetette, az ezzel ellentétes tanúvallomásokra utalással. A tanúvallomásokkal, azok hitelt érdemlőségével az indokolás nem foglalkozott.

Dormány László tekintetében a tényállás[235] tartalmazza, hogy október 30-án a hadosztály, majd a következő napon a helyőrség Katonai Forradalmi Tanácsának elnökévé választották. Terhére állapítja meg a tényállás, hogy „utasítást adott 32 fős operatív csoport alakítására Bíró fhdgy.-nak... ennek a csoportnak volt a feladata az, hogy a *forradalmi* zavaró, még *szabadlábon lévő ÁVH- és kommunista személyeket* összeszedje, zavaró működésükben azokat megakadályozza". (Kiemelés tőlem. K.F)

Ugyancsak – terhére – állapította meg az ítéleti tényállás a fegyverek kiosztásában való közreműködést Brusznyaival, Maczkóval és Éva Sándorral.

Megállapításra került a városvédelmi terv készítése „a szovjetek elleni ellenállás céljából...", valamint az operatív csoport zirci akciója.

„III. r. vádlott tevékenysége november 4-e után sem szűnt meg, hajnali 3 órakor ugyanis utasítást kapott Kiss Gaál szds.-tól fegyverletételre. A parancsot ő az egységnél kiadta... de a fegyvereiket rövid idő múlva ismét magukhoz vették, és a sziklakörzetből kivonulva kivonultak a Gulya-dombra... itt civil nemzetőr csoportok csatlakoztak hozzájuk és védelemre rendezkedtek be... a csoport nem bocsátkozott a szovjetekkel harcba, mivel velük nem találkoztak."

235 Ít.I.p.16–17.

A bíróság hivatkozott Dormány beismerésére. Védekezését – a Gulya-dombra kényszer hatása alatt ment ki – nem fogadta el „..mert láthatta cselekménye súlyos következményét, módjában lett volna a fegyverek kiadását megtagadni, valamint ő is fegyverrel rendelkezett. Erélyes fellépésével meggátolhatta volna beosztottjainak a beosztási helyük elhagyását és a fegyverük újrafelvételét".

Horváth Ferenc tevékenységére október 31-től tett megállapításokat a tényállás[236], „...amikor a megyei Forradalmi Tanács elnökévé választották." „... alispánként ismerték" írja az ítélet. „...október utolsó napjaiban a Kisgazda Párt megszervezésével is foglalkozott... javaslatára a megyei tanács kommunista vezetőit beosztásukból eltávolította. Ezen eljárás folytán 34 kommunistát bocsátottak el, az elbocsátó leveleket és munkakönyveket ő írta alá... a tanácsokat megfelelő szakképzettségű régi szakemberekkel fogja betölteni... a jelenlegi 360 fős létszám igen nagy, mert a régi alispáni hivatalban csak 60 fő dolgozott". A tényállás része Horváth felszólalása, amelyben int, hogy „a további elbocsátások folyamán a keresztyén elvek alapján járjunk el... mi nem vagyunk kommunisták". Megfogalmazásra kerültek a Kádár-kormány ellenes vádban szereplő kijelentések is.

A bizonyítékok értékelése címén a bíróság megállapította: „A vádlott a tárgyalás folyamán egészen kicsinyes dolgokkal igyekezett elkendőzni bűnösségét, míg végül beismerte azt." A munkástanács döntésére való hivatkozást sem fogadta el a bíróság „...mert mint diplomával rendelkező ember tudta, hogy mit cselekszik..." vagyis érdemi – ha tetszik, jogi – megokolást nem is kísérelt meg felhozni a bíróság.

Lóránd Imre cselekvőségét illetően, a tényállás[237] október 26-i megválasztásával kezdődik, majd terhére írja a Forradalmi Tanács rendeleteit, amelyeket elnöksége idején hozott, a 3 iskolaigazgató leváltását, Péntek Károly menesztését és Mikola kinevezését a megyei ügyészség élére. Megállapításra került pesti útja – az ítélet szerint nem tárgyalt Nagy Imrével –, valamint a Jónásnak adott utasítás, amelynek alapján Jónás „...október 27-én a megyei börtönből 38 elítéltet és letartóztatottat szabadon bocsátott. Ezenkívül felelősség terheli a vádlottat a Veszprém megyei sajtó hírközléséért... tevékenysége időszakában több lázító

236 Ít.I.p.17–18.
237 Ít.I.p.18–19.

beszédet tartott... Ellenben ellenezte a fegyverek kiadását". Október 31-én lemondott.

A vádlott védekezését, hogy „a kiadott rendeletek a nyugalom és a közrend megnyugtatását képezték, és a tevékenysége időszakában elbocsátottak egyébként is rászorultak az elbocsátásra". (sic!) Vádlott védekezése nem fogadható el, mert törvényellenesen vette át az államhatalmi és az államigazgatási szervek hatáskörét... az ellenforradalom kibontakozását nagymértékben elősegítette... Előkészítette a talajt az I. r. Brusznyai vádlott és társai számára, kik őt kezdetben ütközőként használták fel, mert az irányítást hátulról ők végezték.

A bíróság ismét teljesen elszakadt a valóságtól és a bizonyítási anyagtól. Az idézett mondatok sokkal inkább a pártideológia fikcióinak világába, mint a tények rendszerébe sorolhatók. Valójában nem másról van itt szó, mint az ellenségnek utat egyengető „áruló jobboldali szocdem" szerepről, amelyet jól ismerünk – Rákosi forgatókönyve szerint –, mert ez a „szocdem perekből" continuis[238].

JÓNÁS OSZKÁRT a ténymegállapítás szerint[239] az október 26-án megválasztott Forradalmi Tanácsban „az igazságügyi szervek irányításával és ellenőrzésével bízták meg". Ezután a börtönküldetés következik. „Ennek alapján sikerült a tömeg egy részét eloszlatni". A továbbiakban az ítélet azt állapítja meg, hogy „a megyei ügyészség és bíróság vezetőitől névjegyzéket kért be a vádlott a foglyok helyzetére, majd utasítást adott két gyilkos és egy 8 tagú betörőbanda kivételével a börtönben lévő rabok szabadon bocsátására, így 38 bűnöző került szabadlábra." A 3 ÁVH-s fogoly elengedése is szerepel a tényállásban, majd a győri küldetés, a Forradalmi Tanács tagjainak önvédelmi fegyverrel való ellátása („a rendőrség felé ő adott utasítást 8 db pisztoly kiadására"), s „javaslattal fordultak felé a városi tanácsnál dolgozó kommunista személyek elbocsátásával és az államvédelmi tisztek lakásainak kiigénylésével. Ő azonban ezeket nem fogadta el..."

A tárgyaláson előadott védekezést a bíróság nem fogadta el, mert „jogtalanul avatkozott be az államigazgatási és államhatalmi szervek jogkörébe. A börtön megfelelően meg volt erősítve katonai és rendőri szervekkel... Megfelelő utasítás alapján a rabokkal szemben el tudtak

238 *Szakács Sándor–Zinner Tibor:* A háború „megváltozott természete" – Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948. Bp. 1997.p.349–361.
239 Ít.I.p.19–20.

volna járni, utasításai és intézkedései törvényellenesek voltak, valamint a győri küldött küldetése (sic!) már jelenlétével is törvényellenes csoportot támogatott..."

A bíróság terhére ebben az esetben nem csak iratellenesség mutatható fel, hanem *tudatos torzítás a vádlott terhére!* Ez nem egyszerűen szakmai hiba, ez a bírói hivatás feladása.

A bíróság nem hallgathatott volna arról a Halmai által megtett vallomásról, hogy a *rabok szabadságvesztését a bíróság félbeszakította*! Nem hallgathatott volna arról sem, hogy az ÁVH főnöke (Villangó vallotta!) milyen utasítást adott! Nem hallgathatott volna, ha ezt a bíróságot a tények érdekelték volna, ha az eljárt bíróság tényleg Bíróság...

A BÍRÓ ZOLTÁN-ra tett ténymegállapítások[240] lényege: Október 26-án Schnekta Péter ezredestől kapott utasítást az egyetemista nemzetőr század megszervezésére, s hogy október 30-án a századot felfegyverezték. November 1-jén Dormány utasítása alapján megszervezte a 32 fős operatív csoportot. Ezután a Dormány parancsára tett zirci akció következik, amikor az MTH-intézeti igazgatót és két tanárt őrizetbe vették, majd elengedték, s a bakonybéli ÁVH-üdülőben a 44 ezer forint lefoglalása. Az operatív csoportnak ezen túl – állapítja meg az ítélet – egy akciója ismeretes, „...5 fő részt vett a rendőrséggel közösen államvédelmisták letartóztatásában és házkutatásoknál."

Szó esik még – november 2-án – 15 fővel a Gyulafirátóton történt megjelenésről.

November 3-át említi még az ítélet, amikor 100 géppisztolyt vett át az egyetem részére Bíró Brusznyai utalványozása alapján: „...ezek »M«-készletből valók voltak, felhasználásra nem kerültek, sőt, november 4-e után konzervált állapotban innen lettek beszállítva.".

Bíró védekezését sem fogadta el a bíróság, hogy ti. parancsra hajtotta végre a szervezéseket. „...az operatív csoport megszervezését nem a parancsnokságától kapta, a Helyőrségi Katonai Forradalmi Tanács utasításának nem lett volna köteles magát alávetni. Ő azonban az utasításokat vakon végrehajtotta, és ezáltal közreműködött az ellenforradalmi csoport tevékenységében...". Ez már egyfajta jogi indokolás, amely az alábbi lényeget sűríti: a Nagy Imre-kormány rendeletére megalakult

240 Ít.I.p.20–21.

katonai Forradalmi Tanács rendelkezései (parancsai) nem érvényesek, csupán az acien regim parancsnokai adhatnak érvényes parancsot.

MONORI GYULA tényállása[241] a szombathelyi látogatással kezdődik: „...különös tevékenységet nem fejtett ki...", majd a Forradalmi Tanács november 1-jei ülésén elvállalta az összekötő szerepet a Megyei Forradalmi Tanács, a honvédség és a rendőrség között. Felsorolja a tényállás, hogy közreműködött az operatív csoport vezénylésében, és aláírta Munkácsy Imre hadnagynak a zirci nemzetőrség parancsnokának a 300 fős csoport felszerelésére vonatkozó utalványt, amely alapján 300 fegyvert adtak ki a nemzetőröknek. Felrója az ítélet Brusznyai helyettesítését, megbízólevelek aláírását, és önvédelmi pisztolyok engedélyre történő felvételét.

A vádlott védekezésének elutasítása még egy kis teret érdemel. „Vádlott a tárgyalás folyamán nem érezte magát bűnösnek, előadta, hogy egy esetben helyettesítette I. r. Brusznyai vádlottat, a rendelkezései a népidemokrácia ellen nem irányultak. Vádlott ezen védekezése nem fogadható el, mert tevékenysége folytán közreműködésével és tevékenységével az ellenforradalmi megmozdulásokat elősegítette, mint a megyei Forradalmi Tanács tagja utasítást adott a katonai tanács felé a fegyverek... kiadására, melyek ellenforradalmi elemek kezébe kerültek és azok célját szolgálták."

A bíróság tehát nem vállalkozott a védekezés érdemi megvitatására. Ez esetben ugyanis – mint emlékszünk a bizonyítás anyagából – nem lehetett volna az utolsó mondat petárdáját elsütni: a fegyverek ugyanis a *honvédséghez* kerültek vissza, ahol *katonák* kezébe kerültek. Az más kérdés, hogy a bíróság a besorozott honvédek egy részének nem adott fegyvert, mert nem bízott meg bennük származásuk miatt. Ez esetben fel kell tenni a kérdést – az akkori joganyag alapján is – honnan tudhatta ezt Monori Gyula veszprémi tanár ? Valójában a bűnösség alapja a Forradalmi Tanács tagságából rá háruló *kollektív bűnösség.*

FERENCZI LÁSZLÓ tekintetében a tényállás[242] megállapítja: „1956.október 26-án elöljárója Havasi őrnagy utasítására megfigyelőként vett részt a Megyei Forradalmi Tanácsban... Ezt követően a vádlott ott tevékenykedett és megbízásáról megfeledkezve a Forradalmi Tanács utasításait hajtotta végre. Brusznyai felhívására megjelent... az államvédelmi hatóság beosztottjaival szembeni intézkedéseket beszélték meg... megkezdték az államvédelmi hattóság tagjainak őrizetbevételét, folyamatosan 70-75 főt szállítottak be a börtön épületébe."

241 Ít.I.p.21–22.
242 Ít.I.p.22–23.

Ferenczi terhén szerepel a pártfunkcionáriusok önvédelmi fegyvereinek bevonása és a Forradalmi Tanács tagjainak önvédelmi fegyverek engedélyezése.

A védekezés, hogy ti. felsőbb utasításra vette őrizetbe az áv.-tiszteket, nem volt elfogadható a bíróság részére. Az indokolás lényege: „..az államvédelmi hatóság tagjainak biztonságba helyezése nem egyenlő azok lefegyverzésével és letartóztatásával..." több mint elégtelen érvelés, mert szót sem ejt Münnich belügyminiszter parancsáról, annak érvényéről. Azt belátjuk, ebben a kérdésben a bíróság nehéz helyzetben volt, hiszen az ÁVH feloszlatásával kapcsolatos parancsokat kiadó Münnich Ferenc a Nagy Imre-kormány belügyminisztere, a Kádár-kormány fegyveres erőinek minisztere, miniszterelnök-helyettes, sőt, később miniszterelnök! Legegyszerűbb tehát egy közhellyel áthidalni a Münnich által adott parancs érvényét.

A fegyvertartási engedélyek bevonása-kiadása ugyancsak nem a jog, hanem a politika síkján bíráltatott el. Ezzel kapcsolatban az MSZMP különös érzékenységére a nyomozati anyag ismertetésénél már utaltunk.

Ferenczi bűnösségénél is visszacseng a nyomozást befejező Határozat, hogy ti. „áruló lett...", s ezután minden jogi okfejtés csak zavaró, tehát mellőzendő.

MACZKÓ MIKLÓS esetében az elfogadott tényállás[243] a „...forradalom tüzéből jöttem..." kezdetű beszéddel kezdődik, melynek „...hatására beválasztották az ezred Forradalmi Katonai Tanácsába és elnökhelyettes lett, s ezt a tisztséget elnyerte a Helyőrségi Katonai Forradalmi Tanácsban is. Hozzájárult fegyverek kiadásához, állapította meg az ítélet, egyetértett 11 tiszt leváltásával, s „...az »M«-fegyverek kiadásánál jogtalanul járt el... ő nem is elöljárói, hanem a Forradalmi Tanács utasítása alapján adta azokat ki. Tevékenységéből az ellenséghez való lecsatlakozás tükröződik ki" (Sic!).

PERGE IMRE tényállása[244] a székesfehérvári objektumőrzést és a hazaérkezése utáni állománygyűlést taglalja, ahol „...a katonák egy civilt

243 Ít.I.p.23–24.
244 Ít.I.p.24.

vettek körül, akiről... megtudta, hogy egy ÁVH-tiszt felelősségre vonta, hogy mit keres a laktanyában, majd lefegyverezte, és az ügyeletes tisztnek átadta, hogy a fogdába helyezze el... A gyűlésen az ezred Forradalmi Tanácselnökévé választották... határozatot hoztak politikai, elhárító és más nem kívánatos tiszt eltávolítására, ezzel is egyetértett a vádlott... Dormány szds. utasítása alapján november 3-án 240 db fegyvert adott különböző civil egyéneknek... november 4-én... látta, hogy szovjet páncélosokkal vannak körülvéve, a hadosztálytól kért utasítást, ekkor Sáfár őrnagytól azt az utasítást kapta, hogy csak akkor lőhetnek, ha a szovjetek is tüzelést kezdenek. Mivel ez nem történt meg, a vádlott kiadta a parancsot, hogy a szovjetekre lőni nem lehet."

Perge Imre védekezését sem fogadta el a bíróság „..mert tisztek eltávolításhoz nem volt joga, és egy ÁVH-s tisztet is letartóztatott..." ennyi a megokolás lényege.

Éva Sándor esetében a tényállás még rövidebb.[245] Megállapításra került, hogy október 31-től a hadosztály Katonai Forradalmi Tanácsának tagja, majd a helyőrség Katonai Forradalmi Tanácsának összekötőjeként tevékenykedett, Dormány „megbízásából" fegyvereket adott ki. Végül, hogy november 4-én „lakásának ablakából figyelte a szovjet csapatok érkezését azzal az elhatározással, hogy a családját ért támadással szemben fegyverét fogja használni. Ezt az elhatározást belőle az váltotta ki, hogy az elmúlt időben benne is érlelődött a szovjetellenes hangulat".

Védekezését – parancsra cselekedett – a bíróság nem fogadta el. „...tudta, hogy bűnös parancsot teljesít."

Az ítélet következő oldalain vádlottanként még egyszer összefoglalta, kinek mit rótt a terhére.[246] Ez ítéletszerkesztési szempontból teljes mértékben indokolatlan megoldás, aligha tévedünk, hogy az ítéletszerkesztő politikai nyomatéknak szánta a „bűnös cselekedetek" megismétlését.

Ezután került sor annak felsorolására – ezt már ismerjük a rendelkező részből –, melyik vádlott cselekményét minősíti BHÖ. 1. pont (1) illetve (2) bek. szerint.

A bíróság a minősítés indokolását néhány sorban intézte el. Azon vádlottak, akiknek cselekménye a (2) bek. szerint minősül, „nem volt

245 Ít.I.p.25.
246 Ít.I.p.25–27.

megállapítható olyan vezető tevékenység, mely kezdeményezően vagy céltudatosan az ellenforradalom ügyét szolgálta volna".

Ezután az ítélet a vádlottak „veszélyességét" elemezte:

Brusznyai Árpád „...cselekményével mint vezető céltudatosan a kapitalista rendszer visszaállítására törekedett... Ezeket a tiszteket csak eszközként akarta felhasználni, mert már a volt ludovikás tisztek összegyűjtését kezdte meg. Minden tevékenységével kapitalista restaurációra törekedett. A vádlott személyében is veszélyes a társadalomra – bár ő maga még büntetve nem volt –, apja csendőr tiszthelyettes volt... izgatás miatt büntetve volt, öccse pedig – aki pap – apjához hasonló államellenes tevékenységéért több évig volt internálva. Házukat államosították, mindezáltal gyűlöletet érzett a népidemokratikus államrenddel szemben, és ezért minden erejével törekedett annak felszámolására. A többi vádlott közül csak IV. és V. r. vádlottaknak voltak sérelmei akik – magasabb pozícióra törekedtek. IV. r. vádlott aljegyző volt a Horthy-uralom alatt, 1947-ben "B"-listázva lett. V. r. vádlott pedig jobboldali szociáldemokrata magatartása miatt volt mellőzve... igyekeztek kiemelkedő pozíciót szerezni... A többi vádlottak a munkáshatalomba, vagyis a népidemokratikus rendszerben kerültek komoly, megtisztelő beosztásba... azonban megfeledkeztek... osztályhelyzetükről, ki állásféltésből, ki karrierizmusból, ki megtévesztés útján, de mind árulóvá váltak".

Ezután a többi bűnösségi körülmények felsorolásáról kellene számot adni az ítéletnek. Az ítélet ezt a részt láthatóan formálisnak tekintette, mondhatnánk, semmi jelentősége[247].Ehhez képest a felsorolás hiányos és ellentmondó. A büntetések kiszabásánál ezek a körülmények ténylegesen nem játszottak szerepet.

247 Általában súlyosító a katona vádlottak hivatásos tiszt volta; Enyhítő körülmények: I. r. vádlott esetében betegsége és rokkantsága, egygyermekes, családos állapota, tudományos munkássága; II. r. egygyermekes, családos, fegyverletételi parancsa; III. r. kétgyermekes, családos állapota, beismerése, megbánása; IV. r. büntetlen, háromgyermekes, családos; V. r. büntetlen, beismerése, beteges állapota, tevékenységét október 30-ával megszüntette; VI. r. büntetlen kétgyermekes, családos; VII. r. kétgyermekes, családos; VIII. r. büntetlen, beismerő vallomása; IX. r. háromgyermekes, családos állapota; X. r. egygyermekes, családos állapota; XI. r. egygyermekes, családos állapota; XII. r. beismerése és kétgyermekes, családos állapota.

Végül a mellékbüntetések jogszabályhelyeinek felsorolása következik. Számunkra ez is érdektelen.

*

Az első fokú ítélet tehát számos hiányosságban szenved. A Bp. előírása szerint a bíróság „...a bizonyítékokat a maguk összességében értékeli, és meggyőződése szerint bírálja el".[248] Láttuk: a bíróság nem összességében vizsgálta a bizonyítékokat, hanem csak azokat *válogatta* ki, amelyek a koncepciójába illettek. A többit vagy érdemi indokolás nélkül elutasította (Kána vallomásával szemben álló tanúk, akiket szembesíteni is elmulasztott), vagy – s ez a gyakoribb – hallgatott a tényállásban és hallgatott az *indokolás kötelezettség teljesítése helyett.* A tények torzítása viszont arra szolgált, hogy a bíróság egyes tényekből másokra olyan következtetést vonjon le pl. Brusznyainak a nemzetőrség felfegyverzése ügyében tett – egyébként igen körültekintő – lépéseiből vont le következtetést a november 4-i, a szovjet erők támadása következtében kirobban harcok áldozataira. Ehhez képest a tényállás – a vádlottak cselekvőségének irányát ellenkező tartalommal megtöltő esetben – megállapításra sem került, a megállapított tényállás pedig számos vonatkozásban hiányos. Mindezek a hibák valójában az ítélet *megalapozatlanságát* jelentik. Az eljárási törvény szerint ezek a hiányosságok hatályon kívül helyezési okok,[249] s a bíróság a Brusznyai-ügyben *csaknem valamennyi* a Bp.-ben felsorolt – *megalapozatlansági okot kimerített:* hiányos tényállást állapított meg, mely több helyen iratellenesen, tényből tényre helytelen következtetéseket vont le, más indokolási kötelezettségének nem tett eleget.

248 Bp.177.§.

249 Bp.201.§. A másodfokú bíróság az első fokon eljárt bíróság ítéletét hatályon kívül helyezi, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha az első fokú bíróság a) a büntető eljárás szabályait megszegte, b) ítélete megalapozatlan, c) az anyagi büntetőjogi szabályokat megszegte vagy helytelenül alkalmazta.
Bp.203.§. (1) bek.-ben szerepelnek a megalapozatlansági okok: a) a tényállás megállapítása hiányos, ellentétben áll az iratok tartalmával, vagy a bíróság egyes megállapított tényekből további tényekre helytelen következtetést vont le; b) az ügy nincs kellően felderítve; a bíróság a 184.§.(3) bek. [indokolási kötelezettség] meghatározott kötelezettségének nem tett eleget, és ennek következtében nem állapítható meg, hogy ítéletét mire alapozta.

Ez az ítélet tehát – félig-meddig jogállami körülmények között sem lehet alkalmas érdemi felülbírálatra.

Csakhogy a Brusznyai-per ítélete nem is akart ilyen követelményeknek megfelelni. Egyetlen követelményt akart kielégíteni: az MSZMP vezette politikai megtorlás követelményét. A sors iróniája: ez sem sikerült.

Van ugyanis az ítéletnek egy olyan *pozitívuma,* amely nemcsak említést, de méltatást érdemel, s ez elsősorban *Vetési Béla hadbíró őrnagy érdeme* – amelyben *Dékány László és Rákosi József alezredesek is osztoznak* – aki, bár félretette a perrendtartási törvény előírásait, és nem rágódott anyagi jogi, dogmatikai kérdéseken, de *nem volt hajlandó halált kimondani Brusznyai Árpádra.* Ez önmagában – az adott történelmi körülmények között – olyan *tett volt, amely megérdemli az utókor elismerését, mert emberek* tudtak maradni. Nem rajtuk múlott, hogy nem sikerült a higgadtabb jövő számára megmenteni egy Embert.

IX. fejezet

Jogorvoslatok

Az első fokú ítéletet a bíróság 1957.október 19-én hirdette ki.[1]

Az első fokú ítélet ellen ez esetben fellebbezésnek, az ügyész részéről fellebbezési óvásnak volt helye.[2] Az eljárásjogi szabályok szerint az ítélet bármely rendelkezése ellen lehetett fellebbezni, akár érdemi (anyagi, jogi), akár eljárásjogi okból, s a fellebbezés az ítélet megtámadott rendelkezésének jogerőre emelkedését felfüggesztette.[3] Az ügyész mind a terhelt javára, mind a terhére, a terhelt és védője csak a terhelt javára élhetett fellebbezéssel[4]. Akivel az ítéletet szóban közlik, jogosult nyomban bejelenteni, hogy fellebbez, vagy megnyugszik az ítéletben, de joga van 3 napi időt fenntartani, amikor is a fellebbezés 3 napon belül jelenthető be.[5]

Az eljárásjogi előírások szerint elsőként az *ügyész* nyilatkozott. Brusznyai Árpád esetében 3 napi gondolkodási időt tartott fenn, Kiss Gaál Imre, Dormány László, Horváth Ferenc, Lóránd Imre vádlottak tekintetében a börtönbüntetést tudomásul vette, de az eltérő jogi minősítés okán e tekintetben 3 napi gondolkodási időt tartott fenn.; míg Jónás Oszkár és Bíró Zoltán és Ferenci László tekintetében 3 napi gondolkodási időt tartott fenn, Monori Gyula, Maczkó Miklós és Éva Sándor ítéletét az ügyész tudomásul vette.

Ezután a vádlottak nyilatkoztak. Egyedül Éva Sándor vette tudomásul az ítéletet, a többi vádlott enyhítésért fellebbezett azzal, hogy Jónás Oszkár a tényállás megállapítását is fellebbezéssel támadta.

1 Jkv.I.(X.19.)p.1–3.
2 Bp.187.§.(1).
3 Bp.187.§.(2)-(4) bek.
4 Bp.188.§.(1) bek.I. és II.a) és b).
5 Bp.189.§.(1) bek.

A védő nyilatkozatai: Brusznyai Árpád védője a tényállás téves megállapítását, az enyhítő szakasz alkalmazásának elutasítását sérelmezte, s további enyhítésért folyamodott.

Horváth Ferenc Jónás Oszkár és Perge Imre védője támadta meg a tényállást az enyhítésre irányuló fellebbezés mellett; Kiss Gaál Imre, Dormány László, Lóránd Imre, Bíró Zoltán, Monori Gyula, Ferenczi László és Maczkó Miklós védője csupán az enyhítésért fellebbezett.

Éva Sándor védője belenyugodott az ítéletbe.

Éva Sándorral szemben az ítélet tehát *jogerőre* emelkedett.

Az ügyész indítványt tett a többi vádlott előzetes letartóztatásának fenntartására „a jogerős ítélet meghozataláig". (A vádlottakat és a védőket nem nyilatkoztatta a bíróság!)

A bíróság a nem jogerősen elítélt vádlottak esetén az előzetes letartóztatást fenntartotta. (Amelyet az érdekeltek tudomásul vettek).

A fellebbezések a törvényi előírás szerint 8 napon belül részletesen írásban indokolhatók[6]. Ez egyaránt vonatkozik az ügyész fellebbezési óvására és a védelmi fellebbezésekre. A fellebbezésben egyébként – erre is lehetőséget adott a jogszabály – olyan új bizonyítékra is lehetett hivatkozni, amelyet a fellebbező az első fokú eljárás során hibáján kívül nem érvényesíthetett, és olyan bizonyítást is lehetett kérni, amelyet az első fokon eljárt bíróság mellőzött.

A bejelentett fellebbezéseket a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Küläntanácsa volt jogosult elbírálni[7].

Az ügyészi fellebbezési óvás

írásbeli indokolását Nagy Andor százados katonai ügyész aláírásával[8] „Titkos" jelzéssel nyújtotta be a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumához.

Az indokolás lényegében megismételte röviden a tényállást, kiemelve a Forradalmi Tanács rendeleteit, valamint a fegyverek kérdését. Brusznyai és Kiss Gaál felelősségét hangoztatja a fellebbezési óvás, Brusznyira halált kérve: „Nem vette kellő mértékben figyelembe (az első fokon eljárt bíróság) azt, hogy egyedül csak Veszprém városban

6 Bp.190.§.(1) és (2) bek.
7 1957. évi 34.tvr.24.§.
8 A fellebbezési óvás kelte 1957. november 4.; terjedelme 5 oldal.

az ellenforradalom tombolása következtében 250 halott volt, s ezek közül 180 szovjet katona halt meg az ellenforradalmárok fegyveres támadása, illetőleg ellenállása következtében. Az ország egyetlen megyéjében sem alakult annyi partizáncsoport és nem volt annyi fegyveres összetűzés – Budapesten kívül –, mint Veszprém megyében." – írta az ügyész (hasonlókat egyébként a pécsi ügyekben is olvashatunk).

Kiss Gaál esetében hangsúlyt kapott a repülőtér bemérése, s hogy „I. r. terhelt dr. Brusznyai Árpád által vezetett ellenforradalmi megmozdulást katonailag ő támasztotta alá".

Dormánynál a városvédelmi terv készítését emelte ki az ügyész, elsősorban, hogy a Gulya-dombi egységnek „ő lett a helyettes parancsnoka...Be is ásták magukat, és készültek a szovjetek ellen". Az ügyész szerint azzal, hogy „III. r. terhelt mint a Veszprémben működő »Katonai Forradalmi Tanácsok« csúcsszervének elnöke volt " a BHÖ.1 pont (1) bek.-ben foglalt minősítést valósította meg.

Ugyancsak a súlyosabb minősítést indokolta az ügyész Horváth Ferenc esetében az „alispáni hivatalhoz" hasonló közigazgatás szervezésével.

Lóránd Imre ügyénél a kibocsátott rendeletek – különösen a képviselők visszahívása – kerültek előtérbe a súlyosabb minősítés indokolásánál.

Jónás Oszkár börtön körüli tevékenysége kapott hangsúlyt, s mert az ügyész megítélése szerint a városi forradalmi bizottságban vezető szerepe volt, őt is a súlyosabb megítélés alá kívánta vonni.

„A fentiek alapján indítványozom I. r. terhelt dr. Brusznyai Árpád vonatkozásában a legsúlyosabb büntetés kiszabását, továbbá II., III., IV., V., VI., r. terheltek vonatkozásában a törvénysértő jogi minősítés BHÖ.1.pont(1) bekezdésre való megváltoztatását." – fejeződött be az ügyészi fellebbezési óvás írásbeli indokolása.

A védelmi fellebbezések indokolása

Két védő nyújtott be írásbeli fellebbezési indokolást.

Brusznyai Árpád védelmében Miklós Imre terjedelmes és igen színvonalas védekező iratot[9], és Major Ákos – Kiss Gaál Imre, Bíró Zoltán

9 Az irat 13 oldal terjedelmű, keltezés nélkül.

és Ferenczi László védelmében – egy szakmailag jól megszerkesztett indokolást.[10]

Miklós Imre *megalapozatlanságot, a tényállás hiányos voltát* – *„A* bíróság által megállapított tényállás nagyon *hiányos"* (Kiemelés az eredetiben. K.F.), és iratellenességet , a tényekből másik tényre való téves következtetést sérelmezett, de a fellebbezést *„enyhítés végett"*(Kiemelés az eredetiben. K.F) tartotta fenn.

Ne vádolja senki ezért Miklós Imre ügyvédet – aki kiválóan tette a dolgát – következetlenséggel. Történelmietlen lenne elvárni, hogy „osztálybíróságnak" készült iratban olyan indítványt tegyen a védő, amelyet – politikai meggondolásból – eleve elvetnek, s ezzel védence esélyeit rontsa. A fellebbezés indokolása egyes szám első személyben készült, tehát Brusznyai gondolatait tolmácsolja védőjén keresztül:

Mire mutatott rá tehát a fellebbezés:

1. a Batsányi-körben nem volt vezető Brusznyai, és iratellenes, hogy ott az állam vezetőire, vagy a pártra megjegyzést tett;

2. Az október 23-i gyűlést illetően: „Ha *szellemi irányításról és pszichikai befolyásról* beszélhetünk, a bíróság aligha térhet ki eme tény megállapítása elől, és az elől sem, hogy a város és megye életében döntő szerepe volt ekkor a hazafias felbuzdulástól felhevült, de meggyőződésem szerint egyébként teljesen jóhiszemű és becsületes egyetemi ifjúságnak." (Kiemelés az eredetiben. K.F.)

Iratellenes – kifogásolta a fellebbezés a 26-i gyűlés ítéleti leírása, s hiányos, amennyiben a 26. választásról szólva nem állapította meg, hogy Sánta Károly alezredest is a Forradalmi Tanácsba választották, s ő ezt nem csak elfogadta, de további 4 személyt (a honvédség részéről) az ő javaslatára választottak meg a tanács tagjává. Kifogásolta Sebestyén Ferenc és Havasi László nyilatkozatainak elhallgatását, figyelemmel a sajtóban közzétett, s a követelések jogosságát elismerő MDP-nyilatkozatra is. Kifogásolta Kossa miniszter közlésének – a Forradalmi Tanács legalitását érintő – mellőzését is.

3. Hiányolta a fegyverek szétosztásával kapcsolatos álláspontjának helyes rögzítését.

4. Ugyancsak hiányolta a várpalotai fellépésének mellőzését a sztrájk megszüntetése érdekében.

10 Az 5 oldal terjedelmű irat keltezés nélküli.

5. Az október 30-i gyűlés lefolyásának valós megállapítását: a fegyverek kiosztásának ellenzését és a Dunántúli Nemzeti Tanács ügyében kifejtett álláspontjának hiányát sérelmezte, kihangsúlyozva, hogy ki is vonult a gyűlésről.

6. Az ítélet nem tett említést, milyen feltételekkel fogadta el a Forradalmi Tanács elnöki szerepét, s tevékenységét a sztrájk megszüntetése érdekében – sérelmezte.

7. Nem tisztázta a bíróság a leváltások körüli szerepét.

8. Iratellenes – sérelmezte – az áv.-tisztek letartóztatásával kapcsolatos ítéleti tényállás.

9. A három iskolaigazgató elbocsátásával kapcsolatban nincs ítéleti tényállás, s tudatta: a három személyt a tanári állásából nem mozdították el.

10. Tiltakozott az ellen, hogy az ítélet „Semmiféle ténymegállapítást nem tartalmaz... *a szovjet csapatokkal szembeni magatartásomat és megnyilatkozásaimat illetően".* (Kiemelés az eredetiben. K.F.) Itt öt pontban ismertette a kért tények megállapítását (pl. parlamenterek küldése, élelmezés engedélyezése).

A városvédelmi tervnek nagyobb terjedelmet szentelt a fellebbezés indokolása, amely most már – ellenkezője taktikai hiba lett volna – nem Kána Lőrincre hivatkozik, hanem Sánta Károly vallomására (emlékezzünk, Sánta az OLP utasítására hivatkozott) és Ádám János vallomására.

Az „M"-fegyvereket tárgyaló rész a Kána Lőrincnél tett látogatáskor jelen volt tanúkra hivatkozott, s arra a telefonszámra, amelyen végül elérték Kána irodáját. Hivatkozott végül Perge Imre vallomására, amely szerint a Kemendi ezredes[11] által kiadott nyílt parancsra hivatkozott Moór ezredes a fegyverkiadás kérdésében.

„Honnan jött tehát a parancs, az utasítás a nemzetőrségek felfegyverzésére?" – tette fel a kérdést és Földesi István tanú vallomására utalva felel: „Czeitler szds., a helyőrség politikai tisztje közölte, hogy

11 Kemendi Béla (1918–) ezredes, 1941-ben végezte el a Ludovika Akadémiát, 1945. július 1-től századosi rendfokozattal vették át az új hadseregbe. A forradalom után a Győri Katonai Bíróság (B0015/19A) Vetési Béla tanácsa életfogytig tartó börtönre ítélte, másodfokon 15 évet kapott (Legf. Bír. Gyimber). A rendszerváltozás után rehabilitálták; vezérőrnagyi rendfokozatot kapott.

»megjött a minisztériumból a parancs, hogy a nemzetőrséget meg kell szervezni, és fel kell fegyverezni.« (Kiemelés az eredetiben. K.F.)

A rendeletek kérdésével foglalkozott ezt követően a fellebbezés indokolása, állítva, hogy formális rendeletalkotás nem volt, s megismételte – a külföldön lévő – Szöllősy tevékenységét. Hangsúlyozta mindamellett: „A közzétett rendeletek egyike sem célozta a *demokratikus* államrend megdöntését." (Kiemelés tőlem. K.F.)

További iratellenes megállapítás – érvelt a fellebbezés – a horthysta rendszer embereinek tömörítése. „A Forradalmi Tanács tagjai csekély kivételtől eltekintve (akik értelmiségiek voltak) népi származású dolgozók, fizikai munkások voltak, részben a néphadsereg tagjai, illetve a rendőrségi parancsnok."

Végül összefoglalta az irat azokat a tényeket, amelyek alapját képezhetik Btá.14.§.(2) bek. (az enyhítő szakasz) alkalmazásának. Itt hangsúlyt kapott Nagy Imre nyilatkozata, „amely elismeri az új demokratikus önkormányzati formákat, a helyi vezetők nyilatkozatát ...Mindenben támogatja a Megyei Nemzeti Forradalmi Tanácsot." (s csatolta a helyi újság október 29-i számát a megjelent nyilatkozattal).

Hivatkozás történt az MSZMP decemberi határozatára is, amely a „...Rákosi–Gerő-klikk hibái és vezetési módszerei feletti elkeseredésben " első helyen jelölte meg az „okokat" (csak éppen nem úgy gondolta, s az első „okért" nem akasztatott), s kijelentette *„Soha nem akartam kapitalista restaurációt* ...sem a Forradalmi Tanács egyetlen tagja nem akarta." (Kiemelés az eredetiben. K.F.)

Az enyhítő körülményeket a beismerő, feltáró vallomásban, a túlzó követelések elutasításában a tömegindulatok fékezésében, a munka megindítására való törekvésben és kiemelten a szovjet csapatokkal kapcsolatos magatartásában foglalta össze. Utalt még csonttuberkulózis betegségére, amely a börtön elviselését megnehezíti, és végül tudományos tevékenységét említette, amely tekintetében Moravcsik professzor írásbeli, pozitív véleményt nyilvánított.

Major Ákosnak könnyebb dolga volt. Az ő védenceinek nem kellett a halállal szembenéznie. A tényállást Kiss Gaál vonatkozásában nem vitatta. A súlyosabb minősítés ellen érvelt, és az enyhítő körülményeknek igyekezett nagyobb nyomatékot adni. Nem volt vezető és kezdeményező – hangsúlyozta.

Kiemelte az ÁVH-s tisztek és családjuk menekítését, és azt a parancsát, amellyel kategorikusan megtiltotta a november 4-i ellenállást.

Szellemes az az érvelés, hogy tiszttársai azért tartóztatták le, mert „magatartásom az ellenforradalomra veszélyes. Ez a tény a minimumra csökkenti a cselekményem társadalmi veszélyességének a mértékét".

Bíró Zoltán esetében a védő az enyhítésre irányuló fellebbezést *felmentésre irányulónak* tartotta fenn, büntethetőséget kizáró okra hivatkozva. „...az általam végrehajtott parancsok nyilvánvalóan bűnösnek nem tekinthetők". Így a Btá. 14.§.(1) bek.-re[12] hivatkozva kérte a felmentést. Utalt a védelem arra is, hogy ha a felmentéshez szükséges, a tévedést előidéző alapos okot nem fogadná el a bíróság, úgy a korlátlan enyhítéssel éljen, mert a vádlottat gondatlanság terheli csupán.[13]

Ferenczi László védelmében az enyhítésre irányuló fellebbezést a minősítésre is kiterjesztette a védő, mert a Katonai Büntetőtörvénykönyv 85.§.-ban foglalt szolgálati bűntettet látta csak megállapíthatónak. Nagy hangsúlyt kapott az indokolásban a Pőcze vezérőrnagy segédtisztjével – Papp János őrnaggyal – lebonyolított telefon (nem került az ítéletben értékelésre).

A fegyverviselési engedélyek ügyében egy sajátos védekezés „...nem lehet társadalomra veszélyes... az ellenforradalmi Tanácsnak megvolt a lehetősége a fegyverszerzéshez rajtam kívül is". Végül : „Az a meggyőződésem, hogy a BM. helyi főosztályának vezetője (Havasi őrgy.) utasítását tőlem telhetően helyesen hajtottam végre...meggyőződésem szerint felelősségem formális..."

Major Ákos jól tudta: ha eredményt akar elérni, nem szabad letérni az október 23 előtti kontinuitás talajáról, nem is tett ilyet.

12 Az elkövető nem büntethető, tettét abban a téves feltevésben hajtotta végre, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka volt.

13 Btá.14.§.(2) bek.

X. fejezet

Tárgyalás Budapesten

Amíg Győrben az elsőfokú ítélet írásba foglalása készült, Veszprémben a politikai hatalmat megtestesítő Pap János megyei pártitkár nem tudott megnyugodni, mert Brusznyai Árpád életben maradása csorbította pártja presztízsét és személyes bosszúvágyát.

Elindult tehát a politikai csatornákon

az intervenció,

amely azt célozta, hogy Brusznyai Árpádot a hóhér kezére adja. Ebből az időszakból számos olyan írásos anyag ismert – feldolgozásuk külön könyv tárgyát fogja képezni –, amely a bíróságok „liberális" ítélkezését ostorozza és konkrét ügyekben interveniál. A Brusznyai-ügyben a Legfelsőbb Bíróság elnökének címzett levél azonban egyedülálló a maga nemében.[1] A levél szövege nem igényel semmilyen kommentárt:

„Legfelsőbb Bíróság Elnökének

Budapest

Kedves Domokos Elvtárs!

Kötelességünknek tartjuk közölni a megye kommunistáinak, dolgozóinak hangulatát – Brusznyai és társai ellenforradalmi csoportja bűnügyének tárgyalásán – a Győri Katonai Bíróság Népbírósági Tanácsa által hozott ítélettel kapcsolatban.

Másrészt a f.év október 19-én megtartott megyei kommunista aktíva meg is bízta a Párt Végrehajtó Bizottságát, hogy közölje véleményét

1 Közli Sortüzek II. (szerző: Kahler Frigyes) p.331.

illetékes szervekkel, mely szerint nem ért egyet a Népbírósági Tanács ítéletével, enyhének tartja azt (10 évi, 5 évi és ez alatti ítéletek).

Véleményünk szerint a Népbírósági Tanács nem vette figyelembe 1956. október körülményeit, az ellenforradalmi csoport társadalmi veszélyességét, de még az elkövetett és bebizonyított népi hatalom megdöntésére irányuló súlyos cselekményeket sem.

A vádiratban szereplő ellenforradalmi csoport Brusznyai vezetésével eszmei irányítója, gyakorlati vezetője volt a megyében az ellenforradalomnak. A megyében nemcsak kísérletet tettek, de lényegében át is vették a hatalmat. Az általuk létrehozott fegyveres csoportokra (katonai direktórium és egységei, nemzetőrség, operatív csoport stb.) támaszkodva a törvényes államhatalmi szerveket megfosztották jogaitól, vezetőit, nagyszámú kommunistát elbocsátottak. Az egész megye területén „érvényes" jogi formákba öltöztetett rendeleteket adtak ki, melyek a népidemokratikus államrend megdöntését célozták.

Több kérdésben átvették az Elnöki Tanács jogkörét. Hozzáfogtak egész megyében a régi közigazgatás megszervezéséhez. A kommunisták üldözésével (kb.170 volt letartóztatva) a párt anyagi értékeinek kisajátításával lényegében szétverték a pártot is.

Hatalmuk szilárdítása érdekében több ezer fegyvert kiosztottak, és elkészítették a védelmi tervet, megszervezték a szovjet elvtársak elleni ellenállást. Ennek következményeként felelősek kb.250 ember haláláért, felelősek óriási értékek elpusztulásáért, egyéb anyagi károkért.

Mindezek és több más súlyos ellenforradalmi bűncselekmény a tárgyalás során bizonyítást nyert.

A megye kommunistái, becsületes dolgozói – a népidemokratikus államrend megdöntéséért küzdő vezető szerepet játszó ellenforradalmárok felelősségrevonásánál – a legsúlyosabb ítéletet várták, nem pedig a törvényes büntetési tétel minimumát.

Kérjük a Legfelsőbb Bíróságot, hogy az ügyben – mely fellebbezés alatt áll – a törvényeinknek megfelelő, komoly ítéletet hozzon.

Veszprém, 1957. november 2. *Elvtársi üdvözlettel:*

Geier Béla m(egyei) adm(inisztratív) főelőadó,
Pap János m(egyei) titkár."

A levelet Pap János elküldte az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának is egy kísérőlevéllel, s megőrizte a levéltár a válaszleveleket is.[2]

A kísérőlevélben – ezt is aláíratta Pap János mellett Geier Bélával is – többek között ez áll: „Kérjük, kísérjék figyelemmel az ügyet, hogy a Legfelsőbb Bíróság megfelelő mérlegeléssel az ítéleteket súlyosbítsa. Megyénk kommunistái a felelősségrevonás ilyen mértékével, a Népbíróság ilyen gyenge munkájával nem értenek egyet. Reméljük, hogy a legfelsőbb Bíróság a rossz ítélkezést korrigálja. Ismételten kérjük ez ügyben a támogatást."

Az ügyben a „támogatást" Markója Imre foganatosította, aki Szénási Géza legfőbb ügyésznek írt, s az alábbi választ kapta:

„A levélben foglaltakkal (itt a Pap János által írt levélről van szó) ellentétben az ügyben I. r. vádlottat a katonai bíróság népidemokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének bűntette miatt életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte. Az ügyben szereplő többi vádlott közül II. III. r. vádlott 10-10 évi börtönbüntetést, a többi 1 és 5 év közötti börtönbüntetést kapott." Egyben közölte a legfőbb ügyész – a Pap János által küldött, a Legfelsőbb Bíróság elnökének címzett levél visszaszármaztatása mellett – a bejelentett fellebbezéseket azzal, hogy azokkal a Katonai Főügyészség egyetért.[3]

A tárgyban írt utolsó levél – amelyet Markója írt Geier Bélának – 1958. január 27-én kelt és közli Brusznyai kivégzését. Pap János és „a megye kommunistái..." megnyugodhattak, a Katonai Kollégium nem végzett „gyenge munkát."

Túl azon a primitív sötétségen, amely az ismertetett dokumentumokból árad, fontos bizonyíték is ez az intervenció : a bírói ítéleteknek semmi köze ahhoz, amit *ítélkezés alatt a civilizált világban érteni kell.*

A fellebbezési tárgyalás

A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Különtanácsa (fellebbviteli tanács) 1958. január 7. napjára tűzte a fellebbezési tárgyalást.

A fellebbezési tárgyalás – a Bp. alapvető előírásai[4] szerint – nem

2 MOL.288.fond 30/1957. 12 őe.p.147-150. Pap e levelet a megyei pártvezetőkkel megszavaztatta, ezért hivatkozik „a Párt Végrehajtó Bizottság..." megbízására.
3 Legfőbb Ügyész iktatószáma Bf.099/1957.
4 Bp.196.§.–210.§.

időigényes. A fellebbezési tanács az iratanyag alapján ítélkezik. A tárgyalás megnyitása után lehetőség van fellebbezések visszavonására, és más perredni kérelmek előterjesztésére. A tanács egyik kijelölt bírája – az ügy előadója – ismerteti az ügyet, majd elhangoznak a perbeszédek – az ügyész, a védők, majd a vádlottak sorrendjében –, majd a bíróság tanácskozásra vonul vissza és kihirdeti a jogerős ítéletet.

A Brusznyai-ügyben keletkezett tárgyalási jegyzőkönyv[5] tanúsága szerint a különtanácsot dr. Szimler János hadbíró alezredes vezette, és négy ülnök járt el: Liszt Vilmos ezredes, Dapsi Károly ezredes, Török Sándor rendőr ezredes, Orbán Miklós rendőr ezredes[6]; a Katonai főügyészt dr. Valachi László hadbíró alezredes képviselte, s a védői karban is több változás történt. Lóránd Imre és Perge Imre védelmét dr. Kádár Pál ügyvéd látta el meghatalmazás alapján, Dormány Lászlónak a bíróság dr. Dzubay László ügyvédet rendelte ki. Jónás Oszkár és Maczkó Miklós védőjéül pedig dr. Kubinyi Sándor ügyvéd járt el, ugyancsak kirendelés alapján.

Lóránd a fellebbezési tárgyaláson betegsége miatt nem tudott megjelenni. A védő kérte vele szemben az ügy elkülönítését, de ezt a kérést a fellebbezési tanács nem teljesítette.

Megállapította a tanács elnöke, hogy Monori Gyula és védője visszavonta a fellebbezéseket, ezért Monori Gyulával szemben az első fokú ítélet jogerőre emelkedett.

Az ügy érdemi ismertetése a tanács elnökének a feladata volt.[7] Az ismertetés után Jónás Oszkár Mikola Bálint, Dormány László pedig Földesi szds. és Sánta alez. vallomásának ismertetését kérte.

Ezt követték a perbeszédek. Elsőnek

az ügyész beszélt.

Az ügyész az óvást fenntartotta.[8] I. r. vádlott esetében súlyosításért, „II–VI. r. vádlottaknál pedig a törvényi minősítés végett jelentett be az ügyészség fellebbezést. A minősítés végett bejelentett óvást IV. r. vádlott kivételével fenntartom". A vádbeszéd semmi újat nem hozott

5 Jkv.II.(I.6.)p.1.
6 A tanács jegyzője Horváth Benedek százados volt.
7 Jkv.II.(I.6.)p.2.
8 Jkv.II.(I.6.)p.2–3.

az eddigi ügyészi állásponthoz képest. Figyelmet érdemelnek – főleg, mert a legmagasabb bírói testület előtt mondta a katonai főügyész képviselője – azok a *feltételezések*, amelyek egyértelműen a vádlottak ellen irányultak: „...*talán* nem is minden tettük került napfényre... Cselekményeikkel országos hatást is elérhettek *volna*... Feltétlenül az ő magatarásuknak tudható be, hogy Budapest után Veszprémben követelte a ellenforradalom a legtöbb áldozatot". (Kiemelés tőlem. K.F.) Hangsúlyt kapott még, hogy a katonák törvénytelen parancsokat teljesítettek, s hogy „I., IV., V., VI. r. vádlottak származása is osztályidegen elemre enged következtetni". Az ügyész a védelmi fellebbezéseket elutasítani indítványozta[9]. Majd szót kapott

a védelem.

Miklós Imre Brusznyai Árpád védelmében részletesen előadta a már írásban is rögzített érvelését[10] .

Dzubay László Dormány László védelmében szólalt fel másodiknak[11].Az országban fennállt zavaros helyzetről, s arról beszélt, hogy a vádlott „úgy gondolhatta, hogy a kapott utasításokkal a rendszert szolgálja". Majd „beismerő vallomása bizonyítja, hogy ráébredt tettének súlyos következményeire". A büntetés enyhítését kérte.

Major Ákos Kiss Gaál Imre és Bíró Zoltán védelmében szólt először[12]. Az írásban kifejtett álláspontját tartotta fenn Major, Kiss Gaálra utalva hangsúlyt adott annak, hogy „Védencem 1956.október 28-án Havas őrgy.-ékat megmentette." Kitért továbbá „Mint megtévedt embernek voltak olyan kijelentései is, amelyeket ma már el lehet ítélni. Bizonyos mértékig november 2-a után a helyzet is kényszerítette arra, hogy kétkulacsos politikát folytasson."

Bíró védelmében most is a felmentés mellett érvelt Major Ákos.

9 Az ügyész még egyszer felszólalt a védőbeszédek után, a viszontválasz jogcímén. Itt kijelentette többek között: Vádlottak... „igyekeztek két vasat is tartani a tűzbe... A polgári vádlottakat senki nem kérte arra, hogy kapcsolódjanak bele az eseményekbe... A katonai vádlottak nemcsak tettükkel, hanem jelenlétükkel is bátorították az ellenséget" Jkv.II.(I.6.)p.7.
10 Jkv.II.(II.6.)p.3.
11 Jkv.II.(I.6.)p.4.
12 Jkv.(II.6.)p.4-5.

Ferenczi védőjeként a fellebbezéseket Major visszavonta.

Papp László Horváth Ferenc védelmében[13] kifejtette, védencét – és védence tevékenységét – összetévesztik Horváth Tiborral és az ő ténykedésével. Kérte az enyhébb minősítés fenntartását és enyhítést.

Perge Imre védelmében Papp László a tényállást támadta, „...a laktanyában idegen személy esetében nem tudta azt, hogy egy államvédelmista tiszttel van dolga". A fegyverek kiadását tekintve – érvelt tovább Papp László – „ma már világos, hogy törvénytelen volt... "...de ebben a dologban nem ő az első rendű felelős". Az ítélet enyhítését kérte.

Kádár Pál a távol lévő Lóránd Imre védelmében[14] enyhítést kért. „...a rendeletek tartalmuknál fogva az ellenforradalmi eseményeket igyekeztek lokalizálni, a rendeletek szövegezése nem védencemtől származik". Nyomatékos érvnek szánta a védő – bár egy „jobboldali szocdemnél" ez igen kétélű – „...ő maga az 1930-as évek óta részt vesz a munkásmozgalomban... Súlyos betegségben szenved, tettét őszintén beismerte". Végül a védő ismételten enyhítést kért.

Kubinyi Sándor Jónás védelmében[15] hangsúlyozta, nem önszántából, hanem a Forradalmi Tanács megbízásából járt el Jónás Oszkár a rabok dolgában. Sem vezető, sem kezdeményező nem volt, ezért az első fokú ítélet minősítése mellett enyhítést kért javára a védő.

Maczkó Miklós védelmében a fegyverek kiadása ügyében a döntés kollektív voltát hangsúlyozta a védő, és a megbánást, majd enyhítést kért.

A legutolsó szó

Brusznyai Árpádnak a halál küszöbén volt lelki ereje egy terjedelmes, az egész ügyet átfogó beszéd megtartására[16]. Ez a végső megszólalása érdemben is figyelemreméltó. Úgy érvelt, mint akinek nem az életéért kell küzdeni. A legfontosabb mondatai álljanak itt:

„Bűnös vagyok – kezdte beszédét –, megértettem, hogy tettem – bár *objektív okok* folytán – az államrend megdöntését *eredményezhette volna...* Tudom, hogy bennem látják azt a tudatos ellenforradalmárt,

13 Jkv.II.(I.6.)p.5–6.
14 Jkv.II.(I.6.)p.6.
15 Jkv.II.(I.6.)p.6–7.
16 Jkv.II.(I.6.).p.7–9.

aki évek óta eszmei előkészítője az októberi eseményeknek. Az ügyészi vádindítvány nagyon is sematikus, káderlap-mintaszerűen állította származásomat, múltamat. A múlt rendszertől én nem kaptam annyit, hogy visszatérését várnám... Tudásom alapján bárhol megélhetnék, jóllehet, sokkal gondtalanabbul, mint tanári fizetésemből." (Kiemelés tőlem. K.F.)

Újból kifejtette, nem vitte az urándokumentumokat külföldre, nem menekült el. „Többen elmentek, én itt maradtam, és most részben az ő tetteikért is nekem kell a felelősséget vállalnom. Én még a HM-ből visszatérve is elleneztem a fegyverek kiadását. *Kána vőrngy. ma letagadja az igazságot,* állítom, hogy a HM-ben ő ugyanazt a szerepet töltötte be, mint én Veszprémben. Ha van érdekelt tanú ebben az ügyben, akkor az ő egyedül, viszont ha ő megmondaná az igazat, akkor ma ezt az egyenruhát viselné, amely most rajtam van. Tévesen van felfogva annak a bizonyos Batsányi-körnek a kérdése is. Ennek a későbbi megalakításával engem a Városi Pártbizottság bízott meg többen magammal. (sic!)" (Kiemelés tőlem. K.F.)

A rendeletekről: „Én felelősséget csak az énáltalam aláírt, vagy az általam jóváhagyott dolgokért vállalok."

A ludovikás tisztek[17]: „A régi tisztek visszahozásával kapcsolatban vállalom azt a kijelentést, hogy fognak majd a későbbiekben leváltani tiszteket, és helyettük lesznek olyanok, akik Ludovika Akadémiát végeztek... azért mertem gondolni, mert 1956 nyarán Bata Istvánnak[18]

17 A forradalom előtt a hadsereg 120 000 fős összlétszámából 24 541 tiszt szolgált, közülük 1911 a HM-ben (a tábornokok száma 30 a főtiszteké 1662 fő volt). A tisztikar iskolai végzettsége: 6 elemi, vagy ez alatt 10 %; 8 általános vagy 4 középiskola (a 8, ill. 6 osztályos középiskola-típus osztályaiból) 44,9 %; érettségizett 24,9 %, felsőfokú végzettségű 19,9 %. *Csendes László–Gellért Tibor:* Kronológia a honvédség történetéből 1956-57.Kézirat a TTB részére p.2–3. A tiszti állomány színvonalára egy másik, 1955.november 20-i statisztika is jellemző képet rajzol: a 394 „vezető állományú" tisztről (31 fő önálló osztály zászlóaljparancsnok,138 fő zászlóalj- és osztályparancsnok,10 fő repülő ezredparancsnok, 30 fő repülő századparancsnok) készült: Egyetemet végzett 2 fő, gimnáziumi érettségivel rendelkezett 18 fő, 8 általánost végzett 214 fő, 6 elemit végzett160 fő.HL.27.sz. jegyzék 1955/T.88.632.Vö. még MOL.288 fond. 30/1957 öe.109-112. Feljegyzés a HM vezetőinek összetételéről az MSZMP Adminisztratív Osztálytól Tarcsai Tibor aláírással.

18 **Bata István** (1910–1982) eredeti foglalkozása villamosvezető, 1947-től az MKP Budapest, III. kerületi titkára, 1949. június 1-től ezredesi rendfokozatban került a

olyan nyilatkozata jelent meg a horthysta tisztek rehabilitációjával kapcsolatban, hogy erre a következtetésre jutottam".

„Veszprémben én a mérsékelt, a rendet megteremteni igyekvő irányzatot képviseltem. Soha nem izgattam, sok dolgot elleneztem... *Hiába lett védőm figyelmeztetve,* én is csak azt állítom, hogy esetemben megvannak, és igazolhatók is azok a tények, amelyek enyhítik az általam *elkövetettnek vélt* cselekményeket... Engem bíztak meg, hogy fogjam a gyeplőt. Ennek ellenére is állítom, hogy míg ezt a gyeplőt én fogtam, az a kocsi senkit nem ütött el. *Hogy közben sajnálatos események is történtek, arról talán én tehetek a legkevesebbet.* Én erről a kocsiról az utolsó kanyarban repültem ki... nem ismétlődött meg a Köztársaság téri, vagy Miskolc, vagy Mosonmagyaróvár története. Bízom abban, hogy lehetőséget biztosítanak számomra, hogy kiutat lássak valaha is az életbe."

Kiss Gaál Imre arról beszélt[19], parancsot kapott, hogy a Forradalmi Tanács munkájában vegyen részt. „Nem felel meg a valóságnak, hogy én a szovjetek ellen tüzet vezényeltem volna. Több esetben jártam kint a szovjet elvtársaknál, ők ismerték a mi védelmi tervünket, és meg is állapodtunk abban, hogy mi nem lövünk rájuk. Nekem Sánta alezredessel... személyi ellentétem volt... Bűnösnek érzem magam, bár tudom, hogy nem nagy bűnt követtem el.

Dormány László[20]: „Sok kérdésben csatlakozom Kiss Gaál vádlotttársamhoz... Sokat gondolkodtam tetteimen. Úgy érzem, hogy nem terhel a rendszer megdöntésének szándéka... Én az operatív csoport megszervezését nem kezdeményeztem... a szovjet csapatokkal állandóan összeköttetésben voltam... Én igyekeztem minden összeütközést a szovjet csapatokkal elkerülni."

hadsereghez, Moszkvában katonai akadémiát végzett. 1950 májusában vezérőrnagy, s még ebben az évben, november 7-én altábornaggyá léptetik elő, 1953-ban vezérezredes. 1949–1950-ben az OLP parancsnokhelyettese, majd 1950. november 7-től vezérkari főnök.1953 július 4–1956. október 26-ig honvédelmi miniszter. 1956. október 28. Moszkvába menekült, ahonnan 1958 szeptemberében tért haza, és a Budapesti Közlekedési Vállalat telepvezetőjeként dolgozott. 1956. december 31-ével tartalékos állományba helyezték, majd 1959. február 13-án a NET megfosztotta rendfokozatától. 1951-től MDP KV-póttag, 1953-tól KV-tag és a PB póttagja. Az MSZMP-ből 1958-ban kizárták.

19 Jkv.II.(I.6.)p.9.

20 Jkv.II.(I.6.)p.9-10.

Horváth Ferenc[21]: „Politikával soha nem foglalkoztam... a Kisgazda Párt elnökségét nem vállaltam el... Én sem alispán, sem semmi más nem voltam... hibát követtem el a tanácsi dolgozók elbocsátásával kapcsolatos tevékenységemben... ez nem más, mint egy szimpla szolgálati ténykedés... Az én munkám ellen eddig soha nem merült fel panasz." Hivatkozott még nagycsaládos voltára.

A tárgyalást a különtanács elnöke 17 óra 45 perckor rekesztette be, amely január 7 én 9 óra 20 perckor folytatódott.

Jónás Oszkár kapott először engedélyt a szólásra[22]: „A máglya készítői és meggyújtói nem mi voltunk" – mondta, ezt az egyetemisták tették. „Odahaza várt kilenc hónapos terhes feleségem, de nemcsak ezt kockáztattam, hanem kockáztattam azt is, hogy ha az anarchisták győznek, bennünket falhoz fognak állítani... A Forradalmi Tanácstól a börtönparancsnokság segítséget kért, engem küldtek... Magatartásomat... az anarchia elfojtására irányuló szándék jellemezte... Fellebbezésem kettős jellegű. A tényállással kapcsolatban azt kívánom elmondani, hogy a börtönbeli ténykedésemet az ítélettel ellentétben hivatalos vallomások bizonyítják... más vád ellenem nem volt, a BHÖ. 1. pont (2) bekezdésével akarjuk azonosítani, akkor azt kell megállapítani, hogy az én tettem nem éri el ezt a vádpontot."

Bíró Zoltán[23] csatlakozott védőjéhez: „A bíróságtól igazságos elbírálást kérek."

Maczkó Miklós felszólalásában[24] megbánását fejezte ki a Zrínyi Akadémia átállásáról mondott beszéde miatt, hivatkozott a zűrzavarra, s hogy „november 3-ig rájöttem arra, hogy nem jól tettem ezt (a fegyverek kiadását) ezért elhagytam a laktanyát". Hivatkozott a szovjet csapatok élelmezésére, és kijelentette: „Én nem vagyok a rendszer ellensége, amit helytelenül tettem, azt mint megtévedt ember követtem el."

Perge Imre nyilatkozata[25] kifogásolta, hogy nem hallgatták ki a lefogott áv.-tisztet. „Ezt az ávós tisztet azért küldtem az ügyeletes tiszthez, hogy nehogy bántódása legyen". Újból hivatkozott Moór ez-

21 Jkv.II.(I.6)p.10.

22 Jkv.II.(I.7.)p.11

23 Jkv.II.(I.7.)p.12.

24 Jkv.II.(I.7.)Uo.

25 Jkv.II.(I.7.)12–13.

redes parancsára, s arra, hogy november 4-én nem lőttek a szovjet csapatokra. „A szovjet csapatok letartóztattak, majd miután az ügyem tisztázódott, elengedtek" – mondta végül.

Ez után a tanács elnöke a tárgyalást befejezettnek nyilvánította, és a bíróság zárt ülésre vonult vissza. Ennek végeztével kihirdette a tanács elnöke a

másodfokú ítéletet.[26]

A másodfokú ítélet rendelkező része[27] egyetlen vádlott, Lóránd Imre cselekményének jogi minősítését változtatta meg, „népidemokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésével elkövetett bűntettnek" minősítve az első fokú bíróság „tevékeny részvétel"-nek minősített cselekményét.

A büntetésekben az alábbi változtatás történt:

Brusznyai Árpád halál és teljes vagyonelkobzás, Kiss Gaál Imre 5 év börtön, Dormány László 4 év börtön, Lóránd Imre 5 év börtön, Jónás Oszkár 3 év börtön, 3 év közügyektől eltiltás és vagyona 1/! részének elkobzása, Bíró Zoltán 1 év börtön, Maczkó Miklós 2 év és 6 hó börtön. Perge Imre 1 év börtön, amelynek végrehajtását 3 évre felfüggesztette az ítélet (és elrendelte azonnali szabadlábra helyezését); egyebekben az első fokú ítélet rendelkezéseit nem érintette. Rendelkezés történt az előzetes letartóztatások beszámításáról a börtönbüntetésbe.

Az Indokolásban a másodfokú bíróság ismertette az első fokú ítélet rendelkezéseit és a bejelentett fellebbezéseket, illetve fellebbezés-visszavonásokat (Monori, Ferenczi).[28]

A másodfokú bíróság a tényállás megalapozatlanságát nem fogadta el, s csupán saját hatáskörében eszközölt módosításokat.[29] A Batsányi-körrel kapcsolatos első bírói megállapításokat mellőzte, „a bűnügyi iratok adatai illetve az első fokú bíróság tárgyalásán elhangzott vallomások erre kellő bizonyítékot nem szolgáltattak".

Minden más védői kifogást a bírói bizonyítékok mérlegelése elleni támadásnak értékelt a fellebbezési tanács, amely fellebbezéssel nem támadható.

A tényálláskiegészítés tartalmazza ugyanakkor, hogy „...nem az I. r. vádlott kezdeményezésére indult el, hanem annak kibontakozásában nagyon fontos szerepet játszott az ottani egyetemi ifjúság körében kifejlődött államellenes hangulat..." s hogy Brusznyai „...nemcsak politikai, hanem gazdasági és katonai vonalon is a népi demokratikus rendszer érdekeivel ellentétes határozatok meghozatalában vett részt..."

Megismételte a másodfokú ítélet a Kána-vallomás lényegét, s hogy 180 szovjet katona és 70 polgári lakos haláláért – a fegyverek kiosztása okán – Brusznyai (elsősorban) és társai felelősek.

A katonákra megállapítja: „...cselekményük legnagyobb részét magasabb elöljáróik hozzájárulásával, hallgatólagos tudomásulvételével , nem egy esetben pedig kifejezett utasításukra valósították meg".

A jogi minősítés változtatás[30] – Lóránd esetében – annyi csupán, hogy a vádlott Forradalmi Tanácsban betöltött elnöki szerepét „vétő jellegűnek ítélte meg" a különtanács.

Ugyanakkor „A II., III., IV. és VI. r. vádlottak vonatkozásában előterjesztett ügyészi óvást... a különtanács elutasította."

A büntetésekkel foglalkozó részben a különtanács kifejtette:[31] „I. r. dr. Brusznyai Árpád vádlottnál abból indult ki, hogy beállítottságánál, származásánál és családi körülményeinél fogva már a felszabadulás óta a népidemokratikus államrenddel szemben ellenséges gondolkodású és viselkedésű egyén volt. "...Mint tudatos ellenforradalmár betegsége és testi rokkantsága ellenére a legvérzivatarosabb napokban is igen aktívan tevékenykedett, s abban az időben minden tőle telhetőt elkövetett annak érdekében, hogy hazánkba a népidemokratikus államforma többé ne jöjjön vissza... magatartása következményeként Veszprém területén számtalan ellenséges beállítottságú egyén és megtévedt dolgozó kezébe fegyver került, s a fegyvereket a szovjet hadsereg katonái, valamint a rendszerrel szemben hűséget tanúsító egyénekkel szemben használták fel."

A II., III., VII., X. és XI. r. vádlottnál... a különtanács bizonyos mértékben túlzottnak vette az első fokú bíróság ítéletének büntetés kiszabására vonatkozó részét, ezért e vádlottaknál a büntetés kiszabá-

26 A Katf.Kt.II.0163/1957. sz. ítéletoldal. „Titkos" minősítéssel készült.
27 Ít.II.p.1–2.
28 Ít.II.p.2–3.
29 Ít.p.3–5. 1957.34.tvr.15.§.(1) bek.
30 Ít.II.p.5.
31 Ít.II.p.6–9.

sára vonatkozó részt enyhítette... II. r. vádlottnál... figyelembe vette azt is, hogy nem járult hozzá az ágyúknak a laktanyából való kiviteléhez, valamint *nem kifejezetten a szovjet csapatok felé irányította,* hanem laktanyája udvarán *körkörös védelemre* rendezkedett be. Ilyen körülmények között azután természetesen volt olyan ágyú is, ami Szentkirályszabadja felé nézett...[32] Súlyosító ugyanakkor II., III. és X. r. vádlott esetében hogy „igen sokra tehető azoknak a fegyvereknek a száma, amelyet a polgári lakosság részére kiadtak". VII. és XI. r. vádlottaknál a cselekményt kisebb tárgyi súlyúnak értékelte a tanács. (XI. r. vádlott esetében a végrehajtás felfüggesztését is alkalmazhatónak találta.)

Horváth Ferenc esetében az ítélet szerint kisebb a tevékenységi kör, s a vádlott „idősebb korát " is értékelte a bíróság. Lóránd esetében ugyanakkor a súlyosabb jogi minősítés esett latba. Jónás Oszkárnál súlyosított, hogy „jogtudó ember követte el" a terhére rótt cselekményeket.

A különtanács tehát minden elvi kérdésben osztotta a vádhatóság és az első fokú bíróság által képviselt hatalom álláspontját: a forradalom előtti államhoz való kontinuitást és a kollektív bűnösséget mindenért, ami a forradalomban történt, s persze teljesítette Pap János és a „Veszprém megyei kommunisták" elvárását.

Az ítélet tehát kihirdettetett. Nem maradt más hátra, mint a

kegyelmi eljárás

lefolytatása. Brusznyai Árpád és védője tehát kegyelemért folyamodott. Az írásban benyújtott kegyelmi kérvény[33] egyoldalnyi szövege valójában az eddigi védekezés megismétlése, hangsúlyosan tagadva a fegyverek kiadásának kezdeményezését, és utal a központi intézkedésekre. „Kérem az Elnöki Tanácsot, vegye figyelembe és értékelje javamra azt, hogy azokban a nehéz napokban »nehéz volt megítélni,

32 A különtanács ebben a kérdésben a felvett bizonyítási anyaggal ellentétes tényállást állapított meg. Erre csak úgy volt lehetősége, hogy *közvetlen informális kapcsolatban állt a szovjet parancsnoksággal.* Következésképpen a tanúk nem mondtak igazat akkor, amikor az ágyúk vonalas felállításáról vallottak.

33 A kérvényt Miklós Imre nyomban az ítélet kihirdetése után megszövegezte. A keltezés 1958. január 7.

hogy mi történik, és még nehezebb megítélni, hogy mit kell tenni« . Kérem, hogy kegyelmezési jogának gyakorlása által tegye lehetővé számomra, hogy megbűnhődve vétkemért, tudományos munkásságomat a Magyar Népi Demokrácia javára és dicsőségére folytathassam."

A kérvény sohasem került a NET elé. Az 1957. évi 34. tvr. szerint folyt az eljárás: „Ha a népbírósági tanács a terheltet halálra ítélte, az ügyész meghallgatása után zárt ülésen véleményt nyilvánít arra, hogy a terheltet kegyelemre ajánlja-e vagy nem"(21.§.(1) bek.).

A különtanács – miként ezt a ránk maradt jegyzőkönyv tanúsítja – január 7-én meghallgatta az ügyészt és szavazott a kegyelmi kérvény ajánlása tárgyában.

Valachi László a katonai főügyész képviseletében ellenezte a kegyelemre ajánlást.

„Dapsi Károly ezds. és Liszt Vilmos ezds. az elítéltet kegyelemre ajánlják. A kegyelemre ajánlás indoka az, hogy 1956.november 4-ig véres események Veszprémben nem történtek. A különtanács három tagja: *Dr. Szimler János hb.alez, Török Sándor r.ezds, valamint Orbán Miklós r.ezds. a vádlottat kegyelemre nem ajánlja,* mert megítélésük szerint a vádlott által elkövetett bűncselekmény társadalmi veszélyessége rendkívül nagy, személyében rejlő veszélyesség is magas fokú, és 1956.november 4 után lényegében a *magatartásuk következménye* lett, hogy 180 szovjet katona és 70 polgári egyén meghalt.

Most, amikor ismételten – és utoljára – elhangzik a 180 szovjet katona halála, meg kell állapítanunk: a november 4-5-i harcokban egy szovjet forrás szerint 10 szovjet katona esett el, és 25 sebesült meg[34]. Mészáros Gyula birtokában levő szovjet jegyzőkönyv szerint – s ez hitelesített – 23 névvel azonosított, elesett légidesszantos, és 4 páncélos szerepel, 1 sebesült pedig később halt meg. A polgári halottak száma pedig a valóságban 42 fő volt, 38 férfi és 4 nő.[35] Mindezt tudták a veszprémi pártvezetők (az elesett szovjet katonák sírjai – nevük feltüntetésével – ma is Veszprémben vannak) éppúgy, mint a nyomozók és

34 *Alekszandr Kirov* közlése: in: Szovjet katonai intervenció 1956. (*Györeki Jenő–Horváth Miklós*) Bp.1996.p.154. A Kézikönyv III. erre nézve nem tartalmaz információt, csak a szovjet erők veszteségeinek összesítését közli.p.306.

35 *Balás Piri László:* Piros vér a pesti utcán in: *Rebellitas '56.1993.5.p.36.* A Kézikönyv III. Veszprém megye halálozásai adatait nem közli, a vidéki halálozásokat hat megyére nézve közli: Pest (68 fő), Bács-Kiskun (64 fő), Győr-Sopron (62 fő), Komárom (53 fő), Nógrád (52 fő) és Fejér megye (50 fő) p.304.

a katonai ügyész. A halottak számának nagymérvű eltúlzása tehát szándékos torzításként – Brusznyai Árpád kivégzésének célzatával – kerülhetett a per anyagába.

A különtanács tehát kettő ellenében három szavazattal a vádlottat a Magyar népköztársaság Elnöki Tanácsához kegyelemre nem terjeszti fel, hanem az 1957. évi 34.tvr.21.§.(3) bek. alapján az ítélet végrehajtása iránt intézkedik." (Kiemelés tőlem. K.F.)

Brusznyai sorsa tehát megpecsételődött. Dapsi Károly és Liszt Vilmos honvéd ezredesek legalább megkísérelték megmenteni a jövőnek a magyar tudományos élet kiváló ígéretét. Erre a tettükre az utókor tisztelettel emlékszik. Szavazatuk mögött látni kell azt is, hogy a két kommunista honvédtiszt a Veszprémben november 4-e után kirobbant ellenállást *nem úgy ítélte meg,* mint a tanács elnöke és a két rendőrtiszt ülnöktársuk. Ők – úgy tűnik – nem fogadták el sem a kollektív felelősséget (a „magatartásuk következménye" formulát) s azt sem, hogy a szovjet támadás ódiumát más viselje. Mindez a halálra szavazóknál másként állt.

A „semmis halál"

1958. január 9-én jegyzőkönyv készült a Budapesti Országos Börtön udvarán. Pinczés István hb.szds. és Pajor György töm. jegyzőkönyvvezető – a bíróság –, dr. Vincze Lukács szds. katonai ügyészség részéről megjelent Brusznyai Árpád kivégzésén. Dr. Dóczi József és dr. Gábel Viktor – mindkettő orvos alezredes – kapott parancsot a halál beálltának orvosi megállapítására. Schifler József bv. szds. is kötelességszerűen jelen kellett legyen a borzalmas processzuson.

„06 óra 59 perckor elővezettetett dr. Brusznyai Árpád jogerősen kötél általi halálbüntetésre elítélt ..." megállapították a személyi adatait. „Tanács elnöke közli az elítélttel a jogerős ítéletet és azt, hogy a kegyelmi kérelmét a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elutasította". (Még annyi fáradságot sem vettek, hogy a formanyomtatványt kijavítsák az 1957. évi 34. tvr. szerint !)

A tanács elnöke az elítéltet átadja az ítéletvégrehajtóknak, akik az orvosok jelenlétében az ítéletet végrehajtják. Orvosok: 1958. január 9-én 07 óra 11 perckor jelentik a halál beálltát, majd 07 óra 36 perckor újból megvizsgálják. A tanács elnöke megállapítja, hogy „az ítéletet a törvényes keretek között hajtották végre".

*

Brusznyai Árpád pere ezután az irattárba került, ahonnan azután maga a Történelem vétette elő. Annyi történt ugyanis, hogy egy korszak összeomlott, nem bírta ki a rá nehezedő súlyt, maga alá temetett sok mindent, többek között Pap Jánost és klientúráját is.

A Győri Katonai Bíróság KNT.I.20/1990. szám alatt, 1990. április 5-én igazolást adott ki, amelyben megállapítja: „...Dr. Brusznyai Árpádné... kérelmére az *1989. évi XXXVI. törvény 6.§.(1) bekezdése alapján... ezt az elítélést semmisnek kell tekinteni"*.

Az elítélt civilek – dr. Horváth Ferenc, Lóránd Imre, dr. Jónás Oszkár és Bíró Zoltán – sincsenek már az élők sorában. Az ő elítélésük is *semmis* az 1989. évi XXXVI. törvény szerint.

A katonák sorsáról a HM Katonai Rehabilitációs Bizottsága 1989–1993 között határozott[36]: *†Kiss Gaál Imre; Dormány László; Bíró Zoltán; †Perge Imre; Éva Sándor* – elítélésének semmissé nyilvánítása után – törvénytelen meghurcolásukat *alezredesi rendfokozattal* ismerte el a Magyar Köztársaság. *Maczkó Miklós* (†1978) ügyében e könyv első kiadásának megjelenése után – 2000. április 12-én folytatott vizsgálatot és – 2000. április 28-án kelt 190/2000. sz. határozatában *Maczkó Miklós*t rehabilitálta, valamint posztumusz alezredessé léptette elő.

36 A HM Katonai Rehabilitációs Bizottsága 1994-ben közzétett névsora 3989 nevet tartalmaz, akik közül később két fő törlésre került. Ez a névsor Maczkó Miklós százados nevét nem tartalmazza. Köszönetet mond a szerző Stelcz Gyula úrnak a TIB elnökének és Szebeni Zoltán ezredes úrnak (TIB Katonai Szervezete) segítségéért.

HARMADIK RÉSZ

XI. fejezet

A Brusznyai-per az utókor mérlegén

Ama nemes harcot megharcolta...

A Brusznyai-per aktáját immár bezárhatjuk. Napvilágra hoztunk belőle mindent, amit a diktatúra „szigorúan titkos" minősítéssel elfedett a nyilvánosság elől, hogy ne kerüljön más a társadalom tudatába, csak a félelem. Tudja a történész :valójában történelmietlen egy múltbeli eseményt az utókor változott világához mérni, s tudja a jogász, hogy mégis kötelessége egyfajta jogi mérleg készítése, csak a mércét kell helyesen megválasztani.

Nem járunk el önkényesen, ha a Brusznyai-per megmérettetésére *a civilizált nemzetek által a per idején is élő, általánosan elismert nemzetközi jog normáit tekintjük mércének*, függetlenül attól, hogy a magyar belső jog hajlandó volt-e elismerni ezeket a normákat.

Így elsősorban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában (1948. december 10.[1]), Az Emberi Jogok Európai Egyezményére[2] (1950. november 4-én elfogadott Római Egyezmény) testet öltött normákra apellálunk. Nincs terünk természetesen minden, a perben történt mozzanat értékelésére, ezért csupán az alapvető kérdések jöhetnek számításba.

A nemzetközi normákkal való szembesítést két részre kell bontanunk. Egyik magára a per lefolytatására vonatkozik. Itt meg kell állapítani:

A nyomozóhatóság megsértette:

1 Az okmány magyar nyelvű szövegét vö.: Az emberi jogok dokumentumokban (szerk. *Kovács István és Szabó Imre)* Bp.1980.p.385–393. továbbiakban: Nyilatkozat. Vö. még. A Polgári és Politikai Jogok nemzetközi Egyezségokmányában később (1966. december 16.) megfogalmazottakat. 397–421.

2 Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (az Egyezmény szövege) Strasbourg. 1991.Vö: *Bárd Károly–Bán Tamás:* Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar jog in: *Acta Humana No.6-7.p.3–162.* Magyarország az Egyezményt 1990. november 6-án írta alá. Az Országgyűlés az aláírást a 76/1990 (XI.2).OGy sz. határozatban határozta el.

– a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód tilalmát;[3]
– sérült a védelem joga is a nyomozás során.

A bírói eljárásban:

– sérült a tisztességes eljárás elve[4] több ponton:
a) nem volt független és pártatlan a bíróság;
b) megsértették az ártatlanság vélelmét[5];
c) sérült a védelem joga és az ún. „fegyveregyenlőség elve "[6] a bírói eljárásban;
d) sérült a törvény előtti egyenlőség követelménye.[7]

A per *érdemét* illetően a bűnösség körében olyan magatartásokat állapított meg az ítélet, amely

– sértette a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadságot[8];
– sértette a véleménynyilvánítás szabadságához való jogot; [9]
– sértette a gyülekezési szabadsághoz és a másokkal való egyesülési szabadságához való jogot;
– sértette a népszuverenitás elvét.

A Brusznyai-perben előadott, s a bíróság által elfogadott koncepció teljes mértékben hamis.

Brusznyai Árpád és perbefogott társai nem „ragadták meg a hatalmat". A hatalom ugyanis összeomlott[10]. A forradalmi bizottságok – a nép által létrehozott önkormányzati szervek – az agonizáló kommunista rendszer helyére lépve rendet és jogszerűséget teremtettek (statárium meghirdetése), amelyet a törvényes Nagy Imre-kormány elismert és támogatott. A rend fenntartása, a börtön körüli helyzet lecsillapítása, a rabok ügyének jogszerű vizsgálata és szelektív szabadonbocsátásuk, az elnyomott szabadságjogok helyreállítása (vallásszabadság, tsz.-kérdés, szabad sajtó, a véleménynyilvánítás, gyülekezési és egyesülési szabadság biztosítása). A közigazgatás racionális megteremtése, a sztálinista kommunisták és gyorstalpaló pártiskolákon hivatalba állított – szakképzetség nélküli – „káderek" elbocsátása a demokrácia első szükséges lépései.

Minden, ami ezzel ellentétes volt, az ancien regim, vagy a szovjet erők provokálták. Miután belső bolsevik restauráció – az idegen hatalomra és az ÁVH átmentett erőire támaszkodva – erőhatalommal döntötte meg a törvényes magyar kormányt, és söpörte el a népszuverenitást hordozó helyi szerveződéseket[11], a megtorlás sajátos, *kettős mércét* alkalmazott. Ennek lényege : a Kádár-rendszer egyetlen kontinuitást ismert el, az 1949–1956. október 23. előtti diktatúrát. Más szóval, minden fizikai erőszakot és jogsértést, amellyel az 1945 után létrejött „ veszélyeztetett demokráciát" (M. Kiss Sándor) emberi és politikai jogot a kommunista erők megdöntötték, jogszerűnek, s minden nemzeti-népi megmozdulást, amely a diktatúra helyére a megsemmisített demokráciát kívánta állítani jogszerűtlennek (bűncselekménynek) deklarálta. Ez a „Győzelmes proletárforradalom rendszerében nem lehetséges semmiféle forradalom, csak ellenforradalom"- formula a decemberi határozat sarkpontja. Ezzel szemben Nagy Imre sangovi fogságában úgy vélekedett – mint az ország lakosságának elsöprő többsége –, a forradalom „indokolt és jogos " volt.[12] Nagy Imre jól tudta: „Minden személynek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind a nemzetközi viszonyok tekintetében olyan rendszer uralkodjék, amelyben a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatállyal érvényesülhessenek".[13] Brusznyai Árpád és még sok millió magyar akarta ugyanezt.

Jogos és elvitathatatlan volt az az önvédelem is, amelyet az idegen hatalommal szemben a törvényes magyar kormány és utasításai nyomán a Nemzeti Forradalmi Tanács tett. A védelmi terv, a nemzetőrség felfegyverzése mind ebbe a körbe tartozik.

Mindaz tehát, amit a Forradalmi Tanács tagjai tettek, valójában a természet adta jogok – amelyek emberrel vele született méltóságából erednek – védelmében történt a jogtalanság talaján a fegyverek erejére támaszkodó zsarnoksággal szemben. A „jogos " forradalom azonban összeroppant a jogot tipró túlerővel vívott küzdelemben. A restaurált hatalom vért kívánt, miként az 1849-ben is volt. Kivégzéseket sürget-

3 Nyilatkozat 5. cikk. Egyezmény 3. cikk, a 15. cikk háború vagy rendkívüli állapot idején sem engedi meg a 3. cikkben foglalt jogok korlátozását.
4 Egyezmény 6. cikke.
5 Nyilatkozat 11.cikke.
6 Fegyveregyenlőség a vád és a védelem esélyegyenlőségét jelenti.
7 Nyilatkozat 7. cikk, figyelemmel a 2. cikkre is.
8 Nyilatkozat 18., 19., 20. cikk. Egyezmény 9. cikk.
9 Egyezmény 10 cikk.
10 *Kahler–M. Kiss:* Kinek a forradalma? p.7–130.

11 *Kahler–M. Kiss:* Uo.p.145–206.
12 *Kahler–M. Kiss:* Uo.p.283–317.
13 Nyilatkozat 28. cikke.

tek. Ennek áldozata lett Brusznyai Árpád, aki felelősségérzetétől indíttatva vállalta – ideiglenesen – a forradalmi Veszprém gondjait. Ideiglenesen, mert arra várt, hogy visszatérjen tanári hivatásához, s remélte, egy szabad országban nem lesz akadálya tudományos pályája folytatásának. Nem így történt. „ A párkák vért kívántak." Brusznyai Árpádot a hatalom koncepciós perben meggyilkolta. Keresztúri Dezső 1989-ben így foglalta fájdalmasan igaz, gyönyörű verssorokba:

„Kicsit mindig jobb volt a kelleténél...
Nem futott meg, nem vetette kockára,
ki rá volt bízva: kisgyermekét várta,
Számított a mentettek hálájára,
S megölték, bármit tettünk is, hiába."[14]

Brusznyai Árpád ma – túl lenne 70. évén – köztünk élhetne, bizonyára professzor úrnak szólítanánk, s szeretett tudományának, a klasszika filológiának nemzetközi hírű tudósát tisztelhetnénk személyében. A történelem mindennek más irányt adott. Az évre, amely a Krisztus utáni 1956. volt, Vörösmarty sorai illettek igazán:

„A vész kitört. Vérfagylaló keze
Emberfejekkel labdázott az égre,
Emberszívekben dúlnak lábai.
Lélegzetétől meghervadt az élet
A szellemnek világa kialudt
S az elsötétült égnek arcain
Vad fénnyel a villámok rajzolták le
Az ellenséges istenek haragját"

Brusznyai Árpád sorsa tehát mást rendelt számára, s ő nemzeti imádságunkkal – a Himnusszal – az ajkán ment mártírhalála színhelyére[15]....Mert a halála *mártírhalál volt.*

14 *Keresztúri Dezső:* Mindig több.
15 *Mádl Ferenc:* Emlékbeszéd Brusznyai Árpád kivégzésének 40. évfordulóján (1998. január 10.) in: *Új Horizont, 1998. Különszám.*
Simonics Zsuzsa: Töredékek a történelemből. Beszélgetések 1956-ról. Bp.1996. p.51.

Brusznyai Árpád meghalt azokért az elvekért, amelyekért élt. Jókai rá is érthette volna Baradlay Jenő búcsúlevelét: „Én ma bevégeztem azt, amiért éltem: meghalok elveimért... Itt hagyom áldásomat, s magammal viszem hitemet. Kiomló vérünk nem hull hálátlan földbe, arany boldogságot fog az teremni egykor hazánknak, az emberiségnek...A mi sírköveink lesznek a jel, hogy ott szikla van, amerre nem kell a hajót kormányozni... s ha kérdi egyszer a gyerek: hol vagyok, mondjátok: szívedben vagyok! Mondjad: otthon vagyok – anyám házánál vagyok –, a haza sírjában vagyok."

A Brusznyai Árpáddal szemben izzó gyűlöletet – különösen a vesztére törő helyi hatalmasságok részéről – nem kis mértékben táplálta Brusznyai Árpád keresztény katolikus hite. Hitét a büntető eljárásban szóban és írásban is többször megvallotta.[16] Ismét Keresztúri Dezső szavai a találóak:

„Hívő volt, tán hívőbb a kelleténél...
Helytállt, s ma is szolgál áldozatával."[17]

Nem téved a szerző, ha kimondja, Brusznyai Árpád nem *csak a nemzet vértanúja, egyháza vértanúja is.* Méltán juthat eszünkbe ezért Szt. Pál apostol mondata: „Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam: végezetre eltétetett nekem az igazság koronája."

Brusznyai Árpád földi maradványai a 301-es parcellában nyugszanak. Nevét emlékmű, disszertációjának díszkiadása, Veszprém – melynek díszpolgára – egyik utcája őrzi. Szellemiségét, életével és halálával adott tanítását azonban nekünk és utódainknak kell őrizni és követni, most és mindörökké.

16 Számvetés c. 3 oldal terjedelmű iratát a védő eljuttatta a bírósághoz.(érdemben a bíróság nem használta fel az abban foglaltakat. Ebben többek között az alábbiakat olvashatjuk: „Vallom az Egyházzal, hogy Isten országa nem e világból való. S vallom népünkkel, hogy nem lehet a vallás lelki hatalmát feudális és kapitalista politikai célok jármába fogni." A teljes szöveget közli: *Simonics:* id.mű, p.45-46.
17 *Keresztúri Dezső:* Mindig több...
18 *Brusznyai Árpád:* A Homérosz-kérdés (összeállította: *Kőszegi Lajos;* Jegyzetek és utószó *Jász Attila*) Veszprém, 1991.

TARTALOM

SZTE Egyetemi Könyvtár
SZEGED
4.

„Legfelsőbb Bíróság Elnökének
Budapest

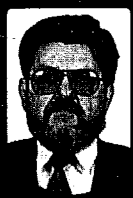
Kedves Domonkos Elvtárs!

A megye kommunistái, becsületes dolgozói – a népi demokratikus államrend megdöntéséért küzdő, vezető szerepet játszó ellenforradalmárok felelősségrevonásánál – a legsúlyosabb ítéletet várták, nem pedig a törvényes büntetési tétel minimumát.
Kérjük a Legfelsőbb Bíróságot, hogy az ügyben – mely fellebbezés alatt áll – törvényeinknek megfelelő komoly ítéletet hozzon.

Veszprém, 1957. november 2.

Elvtársi üdvözlettel:

Geiger Béla	*Pap János*
m(egyei) adm.(inisztratív)	*m(egyei) titkár"*
főelőadó	

Kahler Frigyes úgy állít emléket a mártírhalált halt Brusznyai Árpádnak, hogy közben széles körű jogi és történeti háttérre alapozva mutatja meg miként sértette meg „osztályalapon" a kádári diktatúra nemcsak a nemlétező jogállamiság alapelveit, hanem saját diktatórikus rendeleteit is.
Ebből a könyvből megismerheti az Olvasó mennyire gondolta komolyan Kádár János híressé – hírhedtté vált szavait, amelyek november 4-én a szolnoki rádióban hangzottak el: ***„A kormány nem tűri, hogy a dolgozókat bármi ürügy alapján üldözzék azért, mert a legutóbbi idők eseményeiben részt vettek"***
Az is világossá válhat, hogy általában a megtorlások során nem a személyes bosszú volt a fő motiváló tényező, hanem a diktatúra önmagából folyó törvényszerűsége.
Megrendítő értekezés, megrendítő olvasmány. *M. Kiss Sándor*

2200.– Ft

ISBN 963-9137-97-9

A Brusznyai-per

Kahler Frigyes

A Brusznyai-per

Emberi sorsok a politikai megtorlás idején

Másodi